

המוציא: אברהם יוסף שטיבל

העורך: דוד פרישמאן

יוצאת ארבע פעמים בשנה

ניסן — סיון תר"ף

ספר שביעי

נרשה, תר"ף

„HATKUFA” □ □ □ □ □ □ □
KWARTALNIK LITERACKI, III² (VII)
REDAKTOR: D. FRYSZMAN □ □ □
□ □ □ WYDAWNICTWO-SZTYBEL
WARSZAWA, 1920 □ □ □ □ □ □

• • • • DRUKARNIA „VERSAL”
WARSZAWA, RYMARSKA 7. • • •

תכן הענינים

ספורים:

7	-	-	-	-	מאת בן גריון	-	-	צפונות ואגדות	מירחי קדם,
77	-	-	-	-	ד. שמעונוביץ	-	-	בדיות ולא בדיות	כלאחר-יד,
103	-	-	-	-	ה. ש. בךאברם	-	-	ברזל-עשת	דבריהבאי: א. ד"ר ש.
135	-	-	-	-	ש. גילברט	-	-	-	גלות, סואימה דרמתית

תרגומים:

161	-	-	-	-	מאת רבינדרא-נת טאגורי,	תרגום ד. פרישמאן	-	-	אספי פרי
-----	---	---	---	---	------------------------	------------------	---	---	----------

מאמרים:

267	-	-	-	-	מאת ד"ר ש. ברנסלד	-	-	ספר יהושע	ספריהיסטורגה: א.
294	-	-	-	-	א. מ. ליפשיץ	-	-	תכונתו ושיטתו	החדר,
353	-	-	-	-	הלל צייטלין	-	-	הספר ה"זהר"	מפתח לספר
369	-	-	-	-	ה. וו. אמרסון	-	-	העליונה	הנשמה העליונה

שירים:

389	-	-	-	-	מאת יעקב כהן	-	-	א-ה	משא דור,
408	-	-	-	-	ד. שמעונוביץ	-	-	-	שירים
432	-	-	-	-	מ. מ. מז'סוליקביץ	-	-	א-ה	נגהות,
437	-	-	-	-	ש. הלסקין	-	-	-	שירים

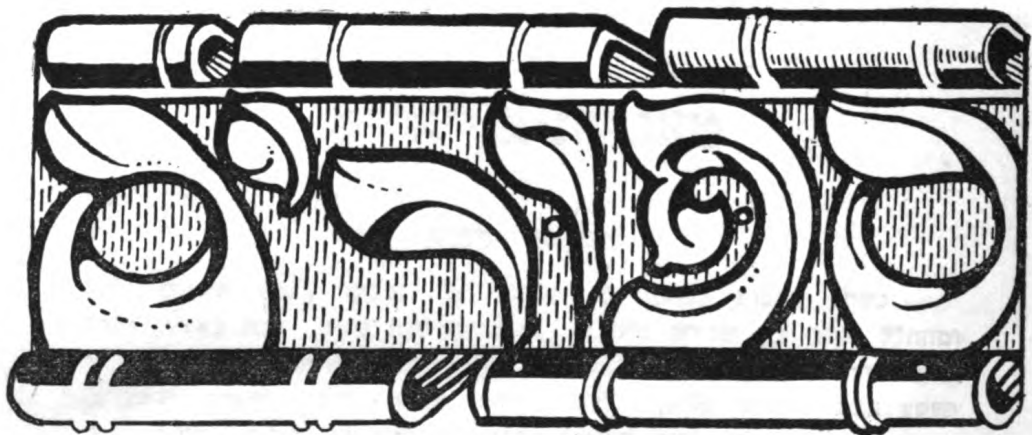
בקרת:

443	-	-	-	-	מאת ס. לחובר	-	-	-	שלום הכהן
459	-	-	-	-	נפתלי בן שמואל	-	-	-	התרמית הגדולה
470	-	-	-	-	ד"ר י. נ. שמחוני	-	-	-	יצחק יהודה גולדציהר

רשימות:

489	-	-	-	-	-	מאת מבקר	-	-	-	-	מתקופה לתקופה
497	-	-	-	-	-	נ. ב. ש.	-	-	-	-	אנשים - ד"ר ש. ברנסלד
500	-	-	-	-	-	ס. ל.	-	-	-	-	א. שטיינמאן
501	-	-	-	-	-	ל-ר	-	-	-	-	א. קלטשקא
											ביבליוגרפיה - ספרים חדשים בבקרת-המקרא -
502	-	-	-	-	-	י. ג. ש.	-	-	-	-	
511	-	-	-	-	-	ד. א. פרידמאן	-	-	-	-	י. ד. ברקוביץ - "ספורים"
512	-	-	-	-	-	ד"ר ז. ביחובסקי	-	-	-	-	"הרפואה"

מִירְרַחֵי קֶדֶם

צְפוֹנוֹת וְאַגְדוֹת

בֵּן גְּרִיזֵן

מאגדות בני-אלים

א

המעטת הדמות

כשתי ערכות מנחות זו על-גבי זו נדבקו האפס וההויה יחד; ומהחלל אשר בין שניהם פלט לו מחיבה-המציאות נתיב. נפח באפיו, ובכל פרחבי התהו ובהו עלו גלים. הושיט היוצר שתי זרועותיו, ועליהן כהבת-קעקע באש שחורה על-גבי לבנה, וישם עבים רכובו. ממזרח וממערב, מצפון ומדרום יצאו רוחות סוערות ותתנגשנה ותגברנה חילים. בוקע האור מתוך החשך, נקוו המים, איי-אדמה וגושי-עפר כהרים נשאים התגלגלו ממעמקי עמקים וצפו על-פני השטח. גבול שם המכונן למשברי הים, כל יכסו את מגרשי הישוב, ועלו שני תנינים גדולים ונוראים, פתחו את לוצם והמליטו המון ביצים; ויצא מהן כל חי למינהו ממעל ומתחת, וכלם עינים אין להם ואין און שומעת וגם אין פה להם משמיע קול. אין אב מכיר בבנו, אין נולד נוהה אחרי מוליד. יחיד הבורא בעולמו, הוא מקשיב ומאזין. נפנה כה וכה ואין בריה רצויה לו; אין משתחוה לפניו ואף אין רע להתרועע. ותמלא נפשו העיפה בדידות איך-קץ. דומיה אימה מסביב, עוד אין חייך בין יום ובין לילה.

עבר מועד ומועדים. ויהי במועד הששי נסגרו שמורות עיני היוצר. וזוהא יושב על שן סלע רחב ומקרה עליותיו. והנה צלע אחת נעקרה ממנו. ייבן אותה ויקיפה בשר; ועל הבשר שם עור ויאמר: אעשה בריה בעלת-דוח כמוני ולא אלך ערירי. קשטה ככלה, כחלה ויעדה בהוד נורא; וירד מעל האבנים – והנה שגל נצבת לימינו ויפיה מבהיק ומבהיל עליונים וזחתונים. מרשם קרני-הודה נפקחו חושיר-איה בכל בשר, ומנגינת היום

נשמעה בכל אפסי תבל ומלאה. ויחמוד האמן את מעשי ידי. הלך וישב לו עם יצירת-כפיו תחת עץ עושה-פרי וימינו תחבקנה. קול ה' בהדר! קול ה' בגבה! העלו התנינים ראשיהם ויתנגחו יחד מלב תשוקה וחמדה. גם המאור הגדול והמאור הקטן טובבים והולכים. התגעש העולם. הומה כל יצור, שואג כל נמצא. בקש אלהים לתלש את העץ ולהכות בו כבשות על-פני המים הגאים, וכחו אין אתו. אפסה ממשלת איך-סוף ויהי לבן-האדם. — — —

ב

שבתון

ביום אחד ברא אלהים ארץ ושמים; וימטר ממעל ויצמח עשב מתחת. ויקרא שמות לכל בהמה, חיה ועוף ויאמר להם: פרו ורבו ומלאו את היכלי שבנתי למרחב. כה עמד העולם ששה ימים, ערב ויום, ערב ויום. ויהי לפנות ערב יום השביעי התקדרו השמים בעבי גפרית, ואש מתלקחת אחזה בארבע פנות העולם ועלה הכל בלהב. נהרסה הבריאה וכל אשר בה. נהפך הכל לאפס כבימי תוֹו ובוֹו. עולם-ההויה קים רק ששה ימים, ויום השביעי יום חרם גמור, יום שבת שבתון לה'! בונה אלהים עולם אחרי עולם ומחריבו בכל-פעם, בבא יום השמטה והכליון. במפלא ממנו לא נדרש! ויהי כי נברא העולם הששי, אמר יוצר-הכל: קצתי בנפשי לבנות ולהרות, לבנות ולמהר להרוס ועמלי אך לימי מספר הוא. אאהיך את ימי העולם לאלף שנה, אלף שנה ליום, אלף ליום, ועמד עולם זה ששה אלפי שנה, ואך באלף השביעי אחריבו ואקים בו מצות השמטה, כי זה שמי וזה זכרי. — ידעו בני שבטי הארץ, כי קץ הושם לחיי הבריאה ושבשנת השמטה הקבועה ישבות כל חי ויאפס כל בשר, ואז תעקרנה הנטיעות ויכבו המאורות וימח כל היקום. והיה להם יום השבת, שבו ישבית אלהים את כל אשר עשה, ליום אָבֵל, ליום צום וענוי-נפש נורא. איש לא יצא ממקומו ולא יבערו ביום ההוא אש בכל מושבותיהם...

ג

אנשי השם

אלפי דורות ושנים איך-מספר היה אבי כל הסבות רועה שבטי בְרוֹאיו, ביום אכלו חרב וקרח בלילה. צרכי הנמצאים מרבים וכל-אחד מחפש את דרכו. ויהי כי נלאה נשא את הסבל הרב, ורוחו שאף לעקור קוי גבוליו ולצלול שוב בחלל-ההויה ולהתאחד עם חלקי היש, קרא לשני יוצאי חלציו, — המה הגבורים אנשי השם, — ולכל-אחד אך עין אחת זקופה במצחו, וינחל להם את מרחבי העולם, לצעיר נתן ממשלת היום והאוד ולבכור נתן ממשלת הלילה וכל אפסי הלילה. זה עומד במצרו וזה עומד

במצרו: והיה כאשר ירד האחד יעלה השני ואת אשר יכרך היום יקלל הלילה, ותכל הסבה הראשונה לדבר ותשקע בחוך ענן אינסוף וימלא היקום יגון איך-קץ.

ויהי היום והנה שני בני-האלים בשדה. ויאמר הבכור אל אחיו: למדנינא את מלאכתך ואדע משלך. ענה אחיו ואמר: הורני גם אתה מה שהפקידו בידך. השיב הראשון ואמר: כדברייך אעשה. וילמדוהו השני בתמו את כל נתיבות היום ואת דבר פלאי הבריאה מעלות השחר ויפתח לו כל שערייה. ויהי ככלותו להורות, תפשהו שר-הזעם בערפו, רצץ ראשו אל הסלע ויהרגוהו נפש. ותזעק האדמה מצער ומעלבון.

ויהי בלקר ותפקח למפה-אחיו עין שניה, והוא רואה בה מה שלא ראה בראשונה. אבל זו נוטה לכאן חו נוטה לכאן; נפלג לבבו לשתי ממלכות. ויכבד עליו משא הדעת עם משא העון יחד ויכרע גם הוא...

ד

מתהו לישוב

את פני תארץ תהומות יכסו וענגיאפל פרושים על-פני-כל. ערוב המינים והגמצאים. פרץ בכל הרקיע הפוך מכל עבריו. אין שתוף הפחות לאין מנזח לכל רגל חי ושורץ. ונלחמה ההויה עם האפס, היש עם האין. זרוח נח, ראשון לבני משפחת האלים, מרחמת מעל, והוא חושב את דרכו. זיקרה במים ביתו וגם תחתיים, שניים ושלישים עשה, ויאסף סביבו מכל חי למינהו ויטע מכל עץ-מאכל על מקום משכנו בראש ההרים. ונראית הקשת כמעל, והיתה לו לאות ברית ולזרעו אשר באו אחריו. זרתה השמש, נראו ראשי ארזי לבנון. נוסדה תבל על מכוניה, בל תמוט לעולם. ליבשה נקרא ארץ, ולמקוה-המים - ימים. ובאו ימי זרע וקציר, קר וחם וקיץ ותלף, ויהי היום והלילה ללילה, לא ישנו ארחם. נח החל להיות גבור בארץ. ותהי ראשית ממלכתו נחלת בני-האדם. ומאלה נפרדו כל משפחות האדמה. איש ללשונו ולגזעו.

II

אותות ומועדים

א

שתי רשיות

בראשית היו חלקי המציאות קרועים, שבורים ונהפכים, תלו ואי-סדרים במ וכלם משקעים בים של חושך ממלא את כל החלל למעלה אלמטה, גם אין פנה אחת, שלא חדר שם האפל. עב הענן פושט חלוק

ולובש חלוק, עשן בתוך עשן, עולים האדים. אלהים ישן שנת-עולם שוכן על-פני תהום ואוחז בידיו בקרני שר-החשך, שמראהו כשור. פתאם התעוררו והתנגשו יחד. נהם השור. החמר בלי פנים התנועע מסופו ועד סופו, וקול אדיר בוקע וקורא: שור מני, בעל-דבבי, רצוני לברא עולם באורהו שביב אדם כעמוד-אש רץ כחץ ממטה למעלה וניצוצות ניצוצות התפרצו והשלכו לכל עבר. התגעש החשך וקרא גם הוא: אני אדון ואתה אדון, בא ונחלק יחד בהויה.

ב

שלש טפות

תורת אלהים היתה אצלו אמון-שעשועים דורות רבים לפני בריאת העולם, באש שחורה על-גבי לבנה היתה כתובה וקשורה היא בזרועו והיא שעשועיו תמיד. ויהי כי עלה בדעתו לברא עולם וכוונן אדנותו, פתח את דברי הברית ולקח משם שלשה שמות משמות הקדש. מהשם הראשון הטיף שלש טפות ונתמלא כל החלל מים. הטיף מהשם השני שלש טפות ונבקעה האש והחלה ללחום עם משברי המים; ויהי רעש במרחבי תאו ובהו, ירדו עליונים למטה ועלו תחתונים למעלה, גחל-אש בולעות את הגלים ומשבריי המים קופצים גם הם כברקים. קם החשך מתרדמתו הארכה ופער פיו לבלוע את שניהם יחד. מיד נטל האל האדיר את השם השלישי מזאת התורה, הויל ממנו שלש טפות ויהי אור. ונפוץ האור והתפלג, האירו הגחלים, הוהירו גם שני המים. הכל מפוזר ונוצץ, הכל נמשך וסובב; התאחדו אש ומים והולידו את רקיע השמים; נתקרבו האור והאש והיו לחיות הקדש ולמשרתי מעלי; מאבני ברד נעשתה ארץ. עמד אלהים באור ויסגור בעד האש.

ג

שתי שיטות

בשתי שיטות ברא אלהים את עולמו. בשיטה הראשונה היה אך הוא ובני-סיעתו. הוא ישב בשמי שמים העליונים על כסא כבודו ושני אלפי רבבות כרוכים, שני אלפי רבבות אופנים עומדים סביבו, משבחים ומפארים ומנשאים את שמו הגדול. אין עולם אחר, אלא עולם השכינה והוד מלכותה מתפשט לכל עבר וממלא את כל היקום. נמלך אלהים לברא עולם בתוך העולם, עולם של כוכבים ומזלות, שמים וארץ עם עופות השמים וחיות הארץ. יסד את הארץ על מכונה ומתח עליה את-השמים כאהל, תלה את המאורות והעמיד את הכלים. כיון שגלה את מלאכתו אשר עשה, עמד ודחף את כל האריגה הזאת לחוץ וקבע לה מקום. חדלה השיטה

הראשונה והנה באו ימי השיטה השנייה. התחילו הכרובים והאופנים, החיות
 והמשרתים לבכות ולילל ואמרו: אדון עולמים! למה הוצאת אותנו ממדת
 קורת־רוח, שהיינו שרוים בתוכה, וגזלת את מנוחתנו? קרעת את הלל־הנצח
 ובנית לך בנין בן תכלה וקץ, פָּלְנוּ היינו סיעת בני־מלכים באין עבדים,
 ועתה עלינו להשגיח על יושבי מטה ולעמוד על המשמר. אמר אלהים: לא
 מחשבותיכם מחשבתי. אני עושה חקיקות באי־הסוף ואחלק את ההכל ושוב
 ישתתף החלק בהכל. בראתי עולם תחתון ואני נוטל את שכרי ואני קובע
 שוב בכסא־כבודי פני אדם ופני אריה, פני שור ופני נשר. יונק העולם
 החדש מעולמנו והוא חוזר ומשפיע ומאיר ממטה למעלה. אמרו המלאכים:
 שמא תזוח דעתם עליהם וימרדו בנו ויבואו ויטלו את מתנותיהם? מיד לקח
 אלהים גויל ודין, כתב את הדבר וחתם.

ד

הטבעת

בטרם נברא העולם ונתגלמו מעשי היצירה היה אלהים יה־צבאות
 מהלך על כנפי רוח ומרחף על־פני חלל המציאות וארבעה מאורות של אש
 מתלקחים לפניו, הלא הם: אש זהורה, אש הדורה, אש אדמה ואש לבנה.
 האש הזהורה פניה נוטים למזרח, אש הדורה פניה כנגד מערב, האדמה
 פניה כנגד צפון, הלבנה כנגד דרום. מנוחה שאננה ממעל וכל החמר מתחת
 מלא מים במים, גל נכנס לגל, נחשול בנחשול, סופה באה בתוך סופה,
 סערה בתוך סערה וגעש בתוך געש. נתן יי את קולו עז, עמד בכח
 כגבור, גער במשברי המים וברחו לפניו; ימינו יסדה ארץ וברוח פיו טפח
 שמים. קרא לכל אחד ואחד ויסדו במקומו, קשר כנפי שמים בגבול ארץ,
 עשה סלמות בין יסודי רקיע ובין יסודי חלד, בנה מעונות למעלה
 וחתר תהומות למטה, הכל עשה וסדר זה לעמת זה וזה בצד זה, שפך
 את ממשלתו על קלם וחתם הכל בטבעתו, חרות עליה השם אהיה אשר
 אהיה.

ה

אלף ושלשה

לפני ברא יי אלהים־צבאות את העולם היה הוא אחד ושמו אחד
 ואין מציאות אחרת מלבדו, אין תחלה ואין סוף, אין ראשית ואין אחרית,
 אין סועל ונפעל, אין מקום ואף אין זמן, הכל שוטף והולך בלי הפסק ואף
 בלי כח מניע. ותפול תרדמה על כל החלל הגדול ושנה עמקה, חלומות עלו
 מנשיה, חזיונות חליפות התגוללו ותיקץ ההויה מחלתה והנה עולם יוצא
 מעולם, עוד זה בא והנה עולם אחר נולד וכל־אחד נמתח והולך. מספר
 העולמות לשעה עלה לאלף. אמר אלהים: כל אלה עוברים וחולפים, אברא

עולם עומד. נטל אות אחת משמו הגדול וברא בה שמים וארץ. על שבעה עמודים הארץ עומדת והם תלויים על המים, אף השמים נסמכים ונתמכים.

אחרים אומרים: בשלשה דברים ברא אלהים את עולמו, בספר וספר וספור וכנגדם בחכמה, בתבונה ובדעת.

1

האור והאש

חכמים אומרים: הנפש מקומה בלב והיא מנחת באמצע הגוף ומאירה לכל הגוף כאור השמש באמצע השמים. הגוף מתקים בנפש והנפש חיה באויר, האויר נשא מהבורא יתברך והוא סובל את כל העולמות. הלא כה נאמר: אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואני אחיה ואני אשקה ואזין את כל בריותי ממעל ומתחת. הנפש היא האור והאור הוא מעטה לבושו של היוצר. מהאור שופע ונמשך הכל עד לבל-יסוף.

נברא העולם אף בברית-אש ונוסד על יסוד האש. כסא-הכבוד הוא של אש והמלאכים המה של אש. האש היא מחיה ומכלה, מאירה ומעננה, אף המבול אך של אש היה ובימי דור-ההפלגה נשפט ה' באש. רופף היה העולם, עד שהאיר כוכבו של אברהם; נתבסס פלו במעמד הר-סיני. ההר בער באש וירד עליו יי באש.

2

אלף ובית

אלף זה אדון יי אלהים-צבאות, שהוא ראשון והוא אחרון והוא ראש האלופים וראשון למלאכים ורוזנים; הוא היה אחד ואין בטוי לאחדותו, יחיד ויחידותו היא בלי גבול, שנוי וסוף. הוא נמצא ואין עת אל מציאותו, אין מקום מחוצה לו ואף אין השגה ממעל לו. הוא היה כולל הכל ואינו מתחלק, תופס הכל ומאחד הכל. אמר האדון: כי אהיה לבדי ואשאר בעצמותי, איני בורא. התחצה - בא עזר כנגדו והוליד את העולם.

אמר יי אלהים: אם אברא תבל באלף, יהיה הכל מעלמא דדוכרא ואין כל בריה פוריה, אין השמים ממטירים, אין הארץ מוציאה דשא ועשב, אין אהבה ואיבה, קשור ופרוד, לעות ונגוד, ויהיה הכל שומם מאין יושב ומאין משבח את שמי. נמלך וברא את העולם בבית. אין בית אלא בית, ואך שנים יבנו בית ולא אחד.

ח

אחד ושנים

אלהים ברא את עולמו שנים שנים – להודיע, שפל דבר ודבר אשר יצר יש לו שתוף ויש לו תמורה, ושלולי השלילה לא היה החיוב. אין אור בלי חשך, אין בקר בלי ערב, אין חיים בלי מות ואף לא מות בלי חיים. אין אנו רואים רע בלי טוב, ריב בלי שלום, הפסד בלי תועלת וכליון בלי תחיה. לא ראינו קר בלא חם, ימי בלי כעור, ראייה בלי סמיה, חרשות בלי האזנה, ים בלי יבשה, עמקים בלא גבעות. לא שמענו רגז בלי רצון, שחוק בלי בכיה, חלי בלי רפואה. אין דבר בלי הצד שכנגדו, אין דבר גדל שאין בטול לו. תאמרו: זה מכלה את זה וזה הורס את זה לא-כן – אך דבר והפוכו מולידים דבר ומוציאים דבר. הכל משתלשל אך בשתוף ובתמורה.

אין זכר מוליד בלי נקבה, נקבה לא תלד בלי זכר; אין גזור עצים בלי קרדם ואין בית נבנה בעצמו בלי בונה. אם אין אמן אין כלים; אם אין טהרה אין טמאה, ואם אין טמאה אין טהרה. לפל יש תמורה, חוץ מן הרוח שאין אדם יכול לאחז אותו ולא לתפסו וחוץ מאלהים הקדוש שאין שני לו ואין בריה יודעת מקומו היכן הוא.

III

מבני מעלה ומטה

א

משברי ים

קמה הסערה לדממה, נבנה העולם, הגה כפת השמים פרושה, השמש יאיר, הסער עולה. נחלים בין הרים יהלכו. מלאכי אלהים – רוחות, הוד והדר לבושם. נשאו נהרות קולם, עצי יערות רננו, עלזו שדי וכל אשר בו. אמרו בני-מרום: ומה בריות אלה, שאין להן לא פה ולא לשון ואין כח-הדבור להן, מקלטות כך מעשי מעלה, משבחות ומפארות ומרננות בכל בנפשם ומאדם; כשיבראו בני-אדם כצלמנו וכדמותנו עלי-אדמות ויכירו וידעו את אלהי מסבות, לא דין הוא שיתנו בשיר קולם ויזמרו זמירות רבות. מיד קראו עצרה. נוצרו ילודי האשה, במ הושם נפש, רוח ונשמה, וכל נצני הדעת וההכרה נטעו במ; ואמר נאמר להם: אחזו בארץ וכבשוה. עמדו אלה ומרדו ויאמרו: אף אנו עולים ונירש כל הנחלה במרומים. נתקנאו יוצרי-מעל ביצוריהם מטה. וקול יצא וקרא: פנו שוב מקומכם למשברי הים! ונבקעו תהומות רבה ונשמעה הזמרה העריצה של שאון המים הודונים בכל אפסים.

ב

שמש וירח

ברוח פי אלהי־מרומים נבראו כל צבא־השמים בלא יגיעה ובלא עמל, המאור הגדול לממשלת היום והמאור הקטן לממשלת הלילה, והמה גם לאותות ולמועדים, לימים ולשנים. השכינה במערב ובניה במזרח, ישרתו הכוכבים את הגלגלים והמזלות, שגם הם עושים את תפקידם. בלב השמש כמו שלש אותיות ומלאכי־מעל מלויים אותו, רוכב הוא במרכבה ועולה מצטר כחתן, קרניו הנטויות למטה הן של אש וקרניו הנפנות למעלה הן של ברד. לו לא קרר הברד את האש בימי־הקיץ, כי אז היה כל העולם עולה כליל; ולו לא חממה האש את הברד בימי־החורף, כי אז היה הכל נקרש ותם כל בשר. אין נסתר מחמתו ולפני קרתו מי יעמוד.

מדור אחר ללבנה. בין ענן וערפל שמה משכנה, כנאמר: בשומי ענן לבועו וערפל חתלתו. בשעת המולד היא יוצאת בין שניהם כשופר, בלילה הראשון מדה אחת, בלילה השני והלאה הולך הירח ומתגדל עד חצי החודש ומתגלה כלו. אחר־זה הופכים שני עננים אלה את פניהם לרוח מזרחית, פאת הלבנה, שיצאה מתחלה, מתחלת להכנס. בלילה ראשון מדה אחת, בשני מדה יותר גדולה, עדי תתכסה כלה. כה הולך וחוזר הכל, עד בוא יום הזמן הגדול, בו גם תחפר והכל יחזור לאפל קדם.

ג

ערוך השלחן

כאניה שצפה בלביים כך הארץ מרקעת על המים. ויטע בה אלהים כל עץ־פרי וכל עשב ודשא. עולים המעינות מן התהומות להשקות את השדות ולערוך שלחן לבריות, תהום אל תהום קורא וצנור שופך מימיו לצנור. גם העבים שואבים מים מתחת. זה לזה מזה וזה לזה מזה. אם העבים שותים מלמטה ותתעבר האדמה ויעלו בה צמחים, הרי היא כאשה אלמנה התמכרה לזנות ובעליה זרים. אבל יש מים זכרים נובעים מאוצרות השמים; אך בדבר כחות העליונים המה יורדים; וכשארץ מתעברת מהם, הרי היא ככלה חגגה יום כלולותיה ומבני השמים לה הברכה. —

ד

השנה

כשברא אלהים את האדם והיתה לו גם עזר כנגדו, ויאמר לו: פרה ורבה ומלא את הארץ וכבשת לך כל בהמה וחיה והיו לך לנחלה. רעדה הארץ ורעשה ואמרה: מלפי שבמרום! גבול שמת וקץ לממשלתי, איך אוין

כל עדרי צאן בני-האדם? ומאין אמצא לחם לכל המשפחות האלה? — ירד אלהים מכסאו ויאמר: הרגע, ארץ, אני ואת נתן להם את מחיתם; לך אתן את אכל היום, ומבני יגבו חובתם בלילה. נמלך הכורא ויברא את השנה סוף למעשה-בראשית. תרדמה נופלת על האדם והחי — והצנה בותנת להם רפואה וחיים, מזינה את הנפש ואת הגו. קמים הם בבקר והנה הארץ קוראת ואומרת: לכו לחמו בלחמי.

ה

יצירת המלאכים

ויברא אלהים את התנינים הגדולים, אלה המה ראשי המלאכים, ואת כל נפש חיה, אלה הן מחנות שכינה, מיכאל העומד מימינו של היוצר מקבל ממדת החסד, גבריאל העומד משמאלו מקבל ממדת הגבורה, אוריאל שותה ממדת הרחמים, ורפאל מקבל השפעתו מהשכינה עצמה וכה הוא רופא כל בשר. מיכאל וגבריאל נקראים גם-כן שרפים, שמחים הם לעשות רצון בוראם ולהגביר ממשלתו בכל.

צַר אלהים אדירים באצבעו צורת כל מלאך ומלאך לפני כל שר ושר משרי מעלה, ויפח בם רוח חיים, העמידם על רגליהם וקשר להם כנפים, קרא לכל אחד בשמו והפקידו על עבודה מיוחדת.

מלאך זה מנה על עבודת השיר ואת משנהו על עבודת השבח; זה משמש לפני כסא-הכבוד וזה מלווה את הגלגלים והמזלות; זה משיב הרוחות, זה מצית את האש ומשלח את הברקים; זה ימטיר וזה יוריד טללים; זה מחיה וזה ממת; זה מביא צרה, יגון ואנחה וזה ישקה לבני-אדם כוס תנחומין. אחר-זה גזר על כל אחד ואחד לעמוד בשלו ושלא לעבור על דתו וחקו.

ו

מבני השטנים

ויאמר אלהים: תוצא הארץ נפש חיה למינה, נפש בהמה למינה ונפש חיות-הארץ למינן. ואף לגלמי האדם ברא נפשות נפשות. עוד הוא אומר לגלם את הגופות והנה ערבה השמש, קדש השבת ולא הספיק לכלותן. מאז תועות נשמות אלה כשדים וכרוחות. מהם פרים ורבים כבני-אדם, מתים כבני-אדם ויש להם מחשבה ודעת כבני-אדם. ומלחמה לבני-השדים עם בני-האדם כל-הימים.

IV

מהחי למינהו

א

המגנים

את זה לעמת זה עשה אלהים. ברא משפחות בני־האדם ויפרד אותם לבית אבותם ולגזעם ויתן להם את האדמה לנחלה ולירשה, לעבדה ולשמרה ולאכול מפריה. וברא גם שירת שדים ומוזיקים, רוחות ומחבלים, מהם בעלי דמות־הגוף ומהם בלי גוף, ויוריש להם את האויר ממעל וגם את ירכתי האדמה ומקומות המדבר. והיה היום לאלה והלילה לאלה, ורבו יחד והתנגשו יחד ימים רבים. ותלך יד הרוחות הלוך וגבור על משכנות בני־אדם, הלוך וגבור. אמר היוצר: אין כח בידי ילודי־אשה לעמוד בפני הרוחות הרואות ואינן נראות—ואם לא אמצא תרופה, יצורי אלה יכלו את האחרים, ונמצא זרעם של אדם וחיה כלים מאליהם. מה עשה? קרא למערכת השרפים הסובבים את כסאו ויאמר להם: בכל תקופת ניסן, בשעה שהמוזיקים והלילין מתגברים ואומרים לכבש את האדמה ויושביה, הרימו את ראשיכם עליהם וגערו בהם, סכו על יצורי־מטה באברותיכם. אמרו השרפים לאלהי מרומים: את פקדתך נמלא ועל משמרתנו נעמוד.

ברא אדיר־הטבע בהמות הארץ, את הבקר והצאן וכל בעלי־חיים אוכלי צמח הארץ ולא שותים דם אחיהם. ויברא גם אריות ונמרים, זאבים ודבאים וכל מערכת החיות השוחרות לטרף, והיה להם בשר שאר בעלי־חיים לאכלה ודמם למשתה. אמרו אוכלי העשב: למה ניגע לריק ונלד לבהלה, אם בשעה שאנו רועים והולכים לבטח דרכנו קופצים עלינו יצורים אחרים, ממגרים ורוצצים אותנו ובולעים את עצמותינו ואברינו! אמר היוצר: ואני גם אני אבטל במעשה יום אחד את מעשה יום השני, ויאמרו עלי: אל זה הורס מה שבונה בעצמו, עוקר את אשר נטע ומכבה את האור אשר הדליק! מה עשה? המליך על שתי מערכות החיות את הבהמה בהררי אלף, היא הבהמה, שאוכלת עשבי אלף הרים בכל יום ובלילה הם צומחים מאליהם ומי הירדן נבראו להשקותה. ובכל תקיפת תמוז, כשהשמש לוחט במרומי רקיע, כחה של בהמה זו מתגדל שבעתים והיא מרעמת בקול, ישמע מסוף העולם ועד סופו. חיל ורעדה יאחזו גם את החיות הרעות והן נעצרות שנה אחת לעבור את הגבול הושם להן. ואלמלא כן, לא היה אפשר לבהמות־הבית להתקים ונכתדו כל עדרי הצאן מעל־פני האדמה.

ברא אלהים בששת ימי־המעשה את העוף למינהו וכל צפור־כנף למיניהו, מהם טהורים ומהם טמאים, מהם נבחרים לקרבן על המזבח ומהם אינם ראויים לקרבן. ויברא גם את הפרס והעזניה וכל צפור פורתת אשר

אינה בישוב. ויהיו אלה האחרונים גם־כן מצרים לראשונים ומכלים בהם עד־חרמה. נמלך הבורא ויברא את זיו שָׁדִי, מלך כל מחנה העופות וכל מערכת הצפרים; ויגבל לו מועד את תקופת תשרי ויפקוד עליו להגביה אז את שתי כנפיו, אחת יפרש למזרח ואחת למערב, ויגן שנה תמימה על עופות בני־השלוש נגד בריות אלה, שאך הכליון מגמתן ואורבות לאלה, שאינם יכולים לעמוד בפניהן.

והנה זה הים גדול ורחבי־ידים. בו דגים גדולים וקטנים אין־מספר וגם תבנית כל חי למינהו, בו יש דג גדול מאה פרסה ויש דג שארפו מאתים פרסה, עינים לאלה כחלונות ושדרותיהם כהרים; יש דגים קטנים כרמשים וזבובים, וכל אחד מבקש אכלו. איך תהיה תקומה לקטנים בעני הגדולים? ואיך לא יבלעו תניני־הדגים את אחיהם החלשים? אמר אלהים: גם בים לא ימשלו אך העוזים והתקיפים לבדם ולא יעשו כלה בשאר יצורי, שגם להם נשמה באפם. מה עשה? ברא את הליותן, זה הדג הענק, שגדול הוא מכל הדגים, וימסור לו את הממשלה בכל מערכת הים. וכה אמר היוצר ליצורו זה: ראה, נתתי לך מכחי ומצאתי אותך יתר על־כל־בריה. הגבה ראשך בכל תקופת טבת ושלה זיקי עיניך לכל־עבר. הִרְתִּיחַ מִי הַיָּם וְהִכָּה גִלְיָם בַּסַּנְפִּירִךָ הַרְחִבִים, לְקוֹלָם יִרְעִשׁוּ כֹל אֲשֶׁר מִמַּעַל וּמִתַּחַת. ויכירו וידעו כל אבירי הים, כי יש שופט רמים עליהם. זהו שאמר הכתוב: ה' בחכמה יסד ארץ!

ב

הראמים

מקדם ומאז ועוד מימי הבריאה הראשונה בנו להם שני ראמים את מדורם בירכתי תבל, זה בחר לו מזרחו של עולם, וזה שָׁם משכנו במערב. זה לשבטי בני־האלים הוא נחשב, הוא ממשפחת המלך, מלכו של עולם. זה זכר, וזה נקבה; זה יוצא לטרף ביום, וזה מבקש אכלו בלילה. ופעם בשבעים שנה, והיא שנת היובל העליון, עוזב זה שבמזרח מעונו ושָׁם פניו למערב; וזה שבמערב קם והולך למזרח. באמצעיתו של עולם מתקרבים המה יחד, אש חמדתם תלהט כצאת חמה מנרתיקה. קם הזכר על שתי רגליו, תופש במין השני וירעים קול חדוה, ממנו תחיל ארץ. יום מחול וחדות האהבה אז לכל יצורי מעלה ומטה. השמש מחבק את הירח. כוכבי־היום מרקדים וששים ושמחים עם כוכבי הליל ויקרב כל בשר אל בשר. והיה כאשר יזדקק הזכר אל הנקבה, תופשת דלילה את שמשון בשערות ראשו ותנמץ אותו אל הסלע. יוצא המוח בגעש ובולע שלישי העולם. אראלים מיללים והומים. גם שאר הנמצאים ירימו מספד כתנים.

לאט לאט תשוב הנקבה אל מעונה שבמערב; מעברת היא, בטנה מתרחבת. אחת־עשרה שנה עוד לה כח לעמוד על רגליה, רועה היא בשדות ושותה היא מים מבארות. אבל בבוא שנת השתים־עשרה לעבורה יתגפה

כַּרְסָה כהר, והיא שוכבת על צדה מבלי יכלת לקום. אבל הריר היוצא מפיה גם הוא כמעין נובע, מֵרֶשֶׁב הוא את האדמה אשר מסביבה ועולים בה כל דשא ועשב לאכל האם. כה היא חיה ונוונה שנים־עשר חודש ועולליה מתרוצצים בקרבה ומתנגחים יחד. מקץ החודש האחרון, ובו תתם שנת השתים־עשרה לימי עבודה, תבקע הבטן בקול רעם, קופצים ממחבואם שוב שני ראמים חזקים ואמיצים, אחד מהם הוא זכר והשני נקבה. ותקף נפרדים הם זה מזה, האחד הולך לו למזרחו של עולם, והשני נשאר במערב. ונחה ושקטה הארץ שבעים שנה.

v

הסבורים

א

בימים הקדמונים ובזמנים החולפים, ימים רבים לפני נוצר אדם אבי הבשר עלי אדמות, היו בני השדים והרוחות שוכפי הארצות והתנחלו לשבטיהם ולגזייהם. יסדו ממלכות ומדינות, כבשו כל אשר בים ואשר ביבשה ויאריכו ימים יותר מכל החי. הם התענגו אז על רב טובה, שכנו על מי־מנוחות בהר ובשפלה וכל הארץ לפנייהם לארכה ולרחבה. אין עוצר בידם ואין מטיג גבולם. היה היו לשדים גם מדות טובות ומנהגי צדק, והבינו בכל לשון וחכמה. להם שופטים וגבורים, נביאים וחווים, ואלה נתנו להם תורות ומשפטים וילמדו אותם ארחות חיים. שקטה תבל אז, אין מויק ואין נזוק, אף אין טוב ורע בהחלט. ואלהים ממצל איננו מאזין תחנונים ואינו נטרד בהבלי העולם.

אבל הנה חליפה באה, כלה הסבוב הזה, החלו השדים לזנות אחרי עינם ולבוא למדחפות, עזבו תורת נביאיהם ושלוחי האל ותרב רעתם, גדל הפסדם, עד כי צעקה הארץ מחמסם. וישלח יושב־מרום גדודים של מלאכים ושרפים, משרתים וחיות, שירדו משמי מעונם וילכו ויגרשו את בני השדים מאחזתם, גשלו אותם מאדמתם ויתנחלו המה במרתבי האדמה ויהפכו אותה בצדקתם ובטהרם לגן־עדן. אין לילה עוד, כי אם יום. ממזרח וממערב, מצפון ומדרום עלו בכל בקר כוכבים גדולים והאירו באור שבעת הימים. אלהים מטיל בין משרתיו, אין מעלה ומטה עוד, כי אם קדור אחד יחיד ומיוחד.

כה עבר דור ארץ של הזמן ההוא, רגע נחשב לשעה, שעה ליום, יום לחודש, חודש לשנה ושנה לשמטה. אפסה כל מחלה וחלאה. גרש האפל, נעקר הספק ואפסה עקת השאלה. הלא הכל רוחץ באור הנצח והלא המות אף עיט לא ידעהו. ואשה אין בכל גלילות תבל, לכֶשֶׁף ביפיה וקסמיה, אין מסתורי האהבה והאיבה, אין חלוקי הדעות, אין משטמה, חמדה, אין חבוי ורבוי דברים ואף אין שירה ותפלה. מְגֵלֵל העולם כספר ריק, יש בו

נקדות בלי תבות ובלי צרופים ונגינות, הכל אחד. כרתה ההויה ברית עם האפס...

ויהי ככלות גם הסבוב הזה, אמר אלהים: אני איני כלה וזמני אינו כלה, אָחִיץ שוב בין ימין ושמאל, ירעם הים, ירעשו כוכבי השמיים נכנס במסבת המלאכים ואמר: רב לכם שבת מטה, עלו שוב השמימה והאחוז שם, ואני משים בארץ שלטון ומושל אחר, אשר לא ידעתם אותו עד-כּה. אמרו המלאכים: אם משלנו הוא ודמותו כדמותנו, למה יגרש אח את אחיו? ואם מן השדים הוא, הלא אין מעלים את היורדים ואין מוקקים את הנפסדים. אמר אלהים: האדם אשר אברא אינו מן השדים ואינו מן המלאכים ואף לא למשפחת בני-אלים יחשב; אני בורא חדשה ויוצר דבר לא היה ואף לא יהיה אחריו. השתוממו המלאכים ואמרו: מה דמותו כי נדע? אמר אלהים: לכם פנים, לשדים אויביכם אחר, ולו יש פנים ואחור; אתם בני נשמה, השדים המה בני גוף עכור – לאדם נשמה וגוף. אתם חיים לעולם, השדים נושאים את הכליון בחבם, האדם הוא חי ומת ומקיץ שוב לתחיה; גופו מתפורר ושב לקנו, ורוחו מאריך ימים ומנחיל קניניו לדור דור. אני יוצר מאפס והוא בורא יש מיש, אני יודע והוא מכיר, אני מלך והוא ממליך. גם אתם גם השדים לא תדעו את השנה, והוא ער וישן. ישן וחווה חיים חדשים בחלומו. לנו עולם אחד וממלכה אחת, והוא בורא עולם בתוך עולם, מחריב מה שברא וחוזר ובונה, לתשוקתו ולחמדתו אין קץ. ואם ירע – ישוב, ואם יחטא – יצעק ממעמקי נפשו, וכי יבוא במצר – יתפלל ויהמה. לנפשו השירה והזמרה, התעיה והעליה. מסוה על-פני היקום, והוא קורע את הצעף.

נבהלו המלאכים וקראו קול אחד: חפץ כזה בבית-משכיתך, אף אנו לו עבדים! נסבו הכוכבים, רעמו הגלגלים. נתק הסבוב השני ממקומו ובא תחתיו סבוב שלישי. אדם הולך על-שתיים נראה עומד על פתח הגן...

ב

ויטיל האדם בגן-העדן הוא ובת-זוגו עמו. צח הוא האויר, קיץ וחוף שונים ואף יום וליילה מדתם אחת. האילנות נושאים פרות מתוקים וערבים לנפש, צפרים נותנות קולן, שלווה ושקט, אין כתם ברקיע השמים ואין חבל אדמה בלי דשא ועשב. הכל גָדֵל מאליו בלי חרישה וזריעה, אין יגיעת בשר וטרדת המחשבה, ואדם מלמד אף את המלאכים כחות הטבע ושמות הברואים. לו השכל והדעת, האשר והתבונה הזכה. ויקנא סמאל בממלכה זו – והוא מבני המלאכים, שלא נכנעו ליצור האחרון. וישם אל הערמה פניו, בא אל אדון-הגן בדמות אוהב נאמן וחבר-אמת ויתעולל עליו בפתויים ובחלקות, ולא זו ממנו עד אשר הטה אותו מדרך הישר וידחפהו למשואות התאוה. רגש חדש התלקח בלב האדם, נפשו השתכרה ויחלל – וייקץ והנה הוא ובת-גילו ערמים. נשרו צמרות שערותיהם, שכסו את כל גופם, והנה הם במדבר-שממה, אין בו לא צמח ולא פרי, לא מעין ולא

אילן. בבקר ינשב רוח קר ובערב ימש חשך. בוכים ומתאבלים ישבו על גבעה אחת ויבכו על הכבוד שנטל מהם ויתחרטו על עונם. וירא ה' בעינים, רחם עליהם וישלח להם מלאך ומורה. והוא למד אותם מלאכת החרישה והזריעה, הקצירה והדישה, הטחינה והלישה והאזיה, גם מלאכת הטויה והאריגה, התפירה וההלבשה הורה אותם. הסתו נראה בארץ ורוח ה' היה על האדם ויקם ויחצוב לו מערה בהר.

VI

מחיי אדם

א

אל-שדי ושדאל

במועד ימי הבריאה הראשונה לא היה אדם עלי אדמות, כי אם מלאכי-מעלה, שרפים וחיות משרתים את היוצר, משבחים לשמו וקושרים לו כתרים בכל יום. אין אפל עוד, השמש יצא ואינו בא ואף אותו משמשים הירח והכוכבים, אלה אומרים תפלה בלחש ואלה בקול, וממקור תפלה זו נובעות כל התהלות והזמירות עד-היום. והיה בין מלאכי-מרום מלאך אחד גדול ונורא ולו רב שאת ועז הכח על כל בני-גילו, שדאל היה שם המלאך הזה, והוא מצביא לכל בני חילות השטן, שהחלו להתבצר באפסי העולם ולהרחיב נחלתם. והיה כי התעצם שדאל ומחנותיו התרבו, קנא באלהים-שדי ויאמר: הוא מלך, אף אני רוצה למלוך, לו כסא כבוד, אף אני אבנה לי כסא לשבת; אם יכיר במלכותי, אז אכרות לו ברית ונשחק יחד בממגני ההויה, ואם פיישנים ידרש ויאמר כי לו משפט הבכורה, אז לחם אלחם עמו ואראהו את תקף ידי. נתמלא אל-שדי חמה ויאמר: דורות אין-סוף עמלתי ויגעתי להשלים בין התהו והבהו, הרכבתי אור באפל ובניתי מציאות שלמה, בה אין קרע ואין כתם, מציאות נאה ומהדרה ובה מרחב וגבה. מימי לא שמעתי אף-אחד ממלאכי קובל ואומר: צר לי המקום, אין לי תקומה אם לא אבנה מהריסת רע וחרבנו; והנה בא שדאל עמייתי ורעי וחורש עלי רעה, אף אני אראהו נחת זרועי. וישרוק אלהים צבאות ויקרא לכל שרפיו ומלאכיו, צוה אותם להזדין בפטישים ובקרדמות ולהלחם בשדאל עד רדתו. יצאו למלחמה נגד בני-השטן גם גבריאל הגדול ומיכאל הנורא, וילחמו במחנות שדאל המתקומם ויכו בס מכה רבה, ואת הנותרים הפילו מטה, לא הותירו מהם מעלה אף שריד, ויפלו לארץ כאבני ברד מתוך העננים.

אמר אל-שדי: מעז לא יצא מתוק, ואם לא אברא מגן נגד בני-השטן מטה, כי אז יכבשו את כל רחבי האדמה ויהפכו גם אותה לתפתה ערוך. נמלך וברא את האדם.

ב

אור עובר

בגן־העדן, אשר נטע אלהים מקדם וישם שם את האדם אשר יצר, האיר האור בלי־הרף והגרים בו לא ידעו ליל וחשך; האור היה אור של שבעת הימים, לא קבוע במקום ולא עלג מראהו, מבהיק הוא מסוף העולם ועד סופו וכל־חי צופה ומביט בו עד־בלי־תכלית. ויהי כאשר גרש היוצר את בן־האדם ממשכנו זה, כי חטא לו, הושיב אותו בנחלת האדמה, שם מושלים לילה ויום, אור וחשך, כאשר עולה אחד יורד השני, וכשירד השני עולה אחיו, קטנה מדת האור מזו שמושלת בגן וממשלתה אך לשעה. צהרים היה, עת בא האדם לשכון על־פני האדמה, השמש עמד ברום רקיע ולהט בחמו, נשא אדם עיניו אל הכוכב ויאמר: חדש זה עמדי. עוד הוא מסתכל והנה החל הגלגל להתמעט, עברה שעה אחת ושתיים, נתאדם השמש והזהיב את האויר, יוצאה הנשמה מן הגוף ומשליכה שוב אורה על כל נולד; והנה גם האדם כהה. לוחם היום עם הערפל, גוסס האור. אל־שדי יסתיר פניו והנה גוע כל הנראה והמוחש לעינים, צעיף שחור מכסה את פני־כל והליל בא ודבק בגוף, חודר אל מתחת לעור, בא ותופס מקום בכל האברים הפנימיים, והנה חשך, חשך. בן־האדם נפל מלוא קומתו ארצה והשתרע לכל צד, באצבעות ידיו ורגליו נקר בקרקע ויבקש איזו לחלוחית של אור וזהר, אבל לשוא יחפש – החשך מחנק אותו, נפשו נדעכה, אין תשועה, אפסה כל תקוה, בא הקץ.

כה היה מוטל שעות אחדות, והנה בא השטן, נגע בו ויאמר: קום, אובד, למה תתאבל, היה לי לעבד ועבדתני ואני אביא לך במהרה האור אשר ראית מתמול־ששום ויעל רוחך בך. הגביה האדם את ראשו ויאמר: אם אל נחלת האור תביאני ותראני את הכוכב האדם המשפיע נגה ואור מסביבו, אז אעבדך לעולם, אני וזרעי, ואצוה זאת גם לדורות הבאים. עוד הוא מדבר והנה נצני השחר נראו בארץ, נדחה האפל מפני מנוחה שאננה, רחץ העולם וטהר, נפתח חלון בבריאה, נתחדשו החיים, כבוד ה' נשפך על־פני־כל! אמר האדם לעצמו: לעבד נמכרתי בעבור האור, אני ובני משפחתי עבדים נהיה לאותו המלאך הגואל – כי לא ידע, שזה הוא השטן – אבל טובה לי עבדות לאור־השמש מחרות באפל מחלט. האור הוא החיים, והאפל הוא המות, איך לא אכפר את החיים על־פני המות? כה הלך ונהנה לאור־היום, עד שפנה גם הוא לערוב. כיון שבא הליל ושוב כסה החשך את פני הארץ, נפל שנית על־פניו ויאמר: רמני אותו השלית, באור עובר וחולף קנה אותי, ואנה אני בא? –

ג

תוכחת חיה

ויהי אחרי קום קין על הבל אחיו ויהרגוהו נפש, וקין גלה בעונו,

אמר אדם: לא אוסיף לדעת עוד את חוה ולא אוליד בנים להוסיף יגון על יגוני. נגלה עליו מלאך מן השמים ואמר לו: אדם, אדם, לא כמחשבותיך מחשבות אלהים, קרב אל האשה אשר נועדה לך ביום הבראך, בן יולד לך והוא ינחמך מעצבונך, גוים ממנו יצאו ועמים רבים ממנו יסדרו, ויתברכו בו כל יושבי הארץ. אך השמר בזה, שכני שת לא יתערבו בבני קין ולא יבוא האפל בגבול האור וישחית גם אותו.

נוסח אחר: וידע אדם את חוה אשתו ותהר ותלד לו שני בנים, את קין ואת הבל. הראשון בא מעמק החשך, והשני טוב־לב היה. והי בלילה ותרדמה נפלה על חוה ותרא והנה קין שותה דמו של הבל אחיו, ותיקץ משנתה ותפעם רוחה ותספר לאדם את המראה ויחרד גם הוא. ויקומו וילכו אל מקום מגורי בניהם וימצאו את הבל מתבוסס בדמו, ויספקו כף אל כף ויבכו ויתאבלו על המת.

ויהי כחם ימי האבל וינחם אדם ויבוא אל אשתו ויפקוד ה' את רחמה ותהר ותלד בן שלישי לאישה. ויהללו את ה' ויקראו את שם הבן הנולד שת. ויגדל שת וישכיל וייטב דרכו והי משוש הוריו. פעם יצאה חוה אל השדה ותרא והנה שת בנה לוחם עם חיה רעה, שפערה פיה לבלעהו. גערה חוה בחיה ותקרא: האם לא תתעצבי לנגוע במי שנברא בצלם? השיבה החיה ואמרה לחוה: לא אנו אשמים בדבר, כי נהפך לבנו לרעה על האדם—את הסבות בכל אלה! תמימים היינו במעשינו ואך שלום בינינו ובין כל החי; אבל מיום שחטאת ואכלת מעץ־הדעת, נטע אחר נטוע בתוכנו וקוראים אנו לריב עם כל מי שנפגש אתנו. ותדום חוה ולא ידעה מה לענות.

ד

הנזיר

ותהר חוה ותלד בעצב את קין ואת אחותו קנאה ותוסף ללדת את אבל אחיו ואת אחותו אמא. אחרי מות אבל ילדה חוה את שת המנחם ואת אחותו אסתר. ויירש שת את חסדי אבל אחיו והי לרועה־צאן ואדם שמח בו ויאהב אותו מאד. והי היום ושת וחווה אמו בחדר, אמר שת אליה: הגידיניא לי, אמי, מה טיב החטא שחטאתם אשר ברא אותנו ואדע. אמרה חוה אל בנה: גרמת לי צער בהזכירך אותי דברים מקדם, אבל הלא אמך אני ולא אמנע ממך דבר. אני ואביך טילנו בגן־העדן, שקט ושלום היה במלוא העולם, ויבוא הנחש הארור וישיאני לאכול מעץ הדעת אשר בתוך הגן ולעבור על מצות נוסעו. עוד הפרי בפני ובפי אביך והנה נגלה אלינו אדון־הכל ויקלל אותנו קללה נמרצה, מאז תועים אנו ולא נדע מנוח. כיון ששמע שת את דבר החטא, התפלץ לבו וידר נדר ויאמר: חי אבי ואמי וחי הבורא, אם כל הימים אשר אחיה אגע בפריעץ ואם יבוא כל גרעין אל מי. וישמור שת את נדרו וינזר מכל תענוג.

ה

שפה אחת

שבע שנים, שנות שמטה שלמה, חיו אדם וחוה אשתו בגן־העדן ועמהם כל חיה ועוף. ויהי שפה אחת ודברים אחדים לאדם וחוה. כי ידבר אדם, מתאספים החיות והעופות ומקשיבים אל אמריו; וכי תשיח חית השדה ותספר מימי עלומיה, יכרעו אדם וחוה ויאזינו לדברי החיה. ברית לְכֶלֶם יחד, אין הבדל בין הולך על־שתיים ובין הולך על־ארבע. ויהי כאשר חטא האדם, כי הסיתו הנחש לעבור על מצות אלהים, ויגרש מהגן וילך לבקש לו בקעה לשבתו, פגשהו אריה, שאל אותו אדם: האם לא תדע מקור מרעה ובו מעינות מים? הביט בו האריה משתומם ולא הבין דברו. הלך הלאה והנה שור לקראתו. אמר לו אדם: אין לי נחלה ומושב, אולי יודע אתה איה מקום אָלִיין? שחק השור, כי לא ידע עוד שפת האדם. נסה אדם לְדַבֵּר עם הסוס, עם החמור, עם העז והכלב – וְכֶלֶם לא ענו לו על שאלתו. ראה אדם, כי נטל מהם הַדְּבַר בעונו, וַיֵּץ לְבוֹ אוֹתוֹ ויאמר: רָעִים אֱהוּבִים הִיוּ לִי, ועתה רחקו ממני.

ו

במדה

באבן הרג קין את הבל ויפוצץ בה את מוחו. ויצא מעם ה' מוכיחו והיה נע ונד בארץ ימים רבים. ויהי ככלות שנת היובל, בנה לו קין בית ויאמר לנוח מעמלו, ותפול אבן על ראשו ותפוצץ את מוחו. מאז היה לַחֵק בין בני־אדם: בדבר אשר ימית אדם את חברו ימיתו גם אותו – אם בחרב הזָדִין הרוצח, יחתכו גם את ראשו בסיף; אם במים הטביעו, ישליכו גם אותו לבאר עֲמָקָה; ואם באבן המיתהו, ירגמו אותו כל העם אבן – מדה כנגד מדה וסאה בסאה.

vii

הערב שמש

א

הספר

מיכאל השר הגדול, הממנה על שבעת המלאכים המשרתים את מלך מלכי המלכים, מסר ספר־פלאי לאדם קדמון, נכתב בשבעים ושתים אותיות, והוא מלא רוים וסודות, וכל ההוגה בו לבו נעשה כמעין המתגבר להבין יִלְהַשְׁכִּיל ולומד להכיר את צרופי ההויה ונתיבות הבריאה. ותרב חכמתו של

אדם ויקרא שמות לכל בהמה, חיה ועוף, רמש ודגים וידע לסמן גם את טבע מערכת השמים ותכונת הגלגלים, למד את הימים והעתים ולחקור את התקופות ואת היובלים ובכל אשר יראה ויביט ידע להנבא, אם למות או לחיים, אם להיטיב אם להרע, אם לעשות או לחדול. וכחו של הספר גדול מאד: אם אך פתח אותו, היה נודד הכל מתחתיו כאניה; אם לפני הר גבוה עמד, היה ההר נמס כדונג, ואם על הים היה מזכיר שמתיו, אז נרעש ועלה שמימה. כל מגדל גבוה וחומה בצורה נפלדו מיד וכל עץ־פרי נתן פריו בלא־עתו. האריות, הנמרים והדפיים עמדו כאלמים, עם הנחשים והעקרבים היה משחק כעם צפרים. ראה שאין העולם מתקים מול פלאות הספר, עמד ושם אותו בנקרת הצור מקדם לגן־עדן. ושם הוא מנח חתום וסגור עד היום הזה.

ב

התפלה

ויהי כי גרש האדם מגן־העדן, ישב לו על שן־סלע ויתחנן לפני הגבורה ויאמר: ה' אלהי העולם! אתה בראת את כל מרחבי תבל, מלכותך לנצח נצחים ותפארתך לדור דור. אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך. אין מי ישגב ממך ואין ממרה את פיך. לך המעשים והתורות, החקים והמשפטים, הדעות והמדות. אתה כוננתני ונפתח בי רוחך ותעשני בצלם דמות תבניתך, ואף אמרת, כי משול אמשול על כל בריותיך ואהיה ממצע בין העליונים ובין התחתונים, אי־אשר הדורים ואטהר הטמאים. בעלות השחר קמתי ושרתי שירת הבקר לפניך ובליל פרשתי שמלה על־פני האדמה ונח כל בשר מעמלו ויגיעו. אין מלחמה ואין שביתת הברית, כל חי ילך בדרכו, כל עץ בחוגו גדל ויונק משלו; ואין לקיחה והלואה זה מזה, אין הסגת־גבול או, לאידך, מתנת־חסד. הלא מתנתך הרחבה מספקת לכל ומדה אחת לכל־נמצא. והנה בא הנחש רעי מאז, החליף את עורו וישנה את דמותו ויטע ארס בלבבי ובנפשי וברוחי. נעקרו התחומים ואני נע מאהבה לאיבה, מקרבה לרחוק ומחויב לשלילה. אני מחבק את אשת חיקי ואף היא תטעה אותי. בין מרעים אבוא והם חורשים עלי רעה. בידי אני הורס את תקותי, ואשר אחשב היום, למחר הוא בטל מאליו. אף בכוכבים אין אִמון ואף תורתך לא תלמדני עוד דרך החיים. שממון רובץ על כל היקום; כי נאכל לא נשבע וכי נצמא המים לא ייטיבו לנו. בער אני ולא אדע, מה יהיה עמדי ומה גורל יוצאי־חלצי וגורל הדורות הבאים.

ג

המערה

כשגרש אלהים את בן־האדם מגן־העדן, הביאו לארץ תחתית, ששם

אפל צלמנת ולא-סדרים. ראה אדם, כי החטיא לעשות, הרהר בתשובה, נכנס במי גיחון עד צוארו ויצעק אל ה'. רחם עליו אב הרחמים והעלהו לישוב האדמה, שהיא אחת משבע ארצות שבראן אחת אחת. שם גם הוליד את קין ואת הבל ותהי לו מנוחה לשעה. ויהי כי מתו הם ונולד שת, עלה השחר בעולם ואלהים לקח את האדם ויושיבהו בתבל ארצו, היא ארץ העברים. ויתן לו את חברון לנחלה ושם מערה, שממנה נפתח פתח לגן-העדן. ותמת חוה בימים ההם. קם אדם והחל לחצוב לה קבר; יצתה בת-קול ואמרה: דין! ולא חצב עוד. על-יד חוה נקבר גם הוא במותו. שת בנו, שהיה בדמותו ובצלמו, התעסק בו במיתתו. אחרים אומרים: מל שעסק ביצירת האדם וגלמו מעפר ויפח באפו נשמת חיים, הוא גם עסק בקבורתו ולא נגעה בו יד אנוש.

VIII

קין, הבל ומשה

א

הריבה

גן נעול אחותי כלה".

ירד סמאל השר הגדול משמים ארצה, ולו שתיס-עשרה כנפים, שש יתר על אחיו. וירא את האשה נולדה בצלם ובדמות ויתחבר אליה ותהר ותלד בן ותאומה עמו. ותוסף חוה ללדת עוד, וגם עם בנה השני נולדה תאומתו ובת-זוגו עמדו. והנערה יפה עד-מאד, אין בכל הבריות משלה. אמר קין: אני בכורו של עולם וגם הנחש מלך-החיות דודי הוא; לי המשפט גם על אשת אחי. אמר לו הבל: אל תפרוץ גדר ואל תכנס לכרמי. אמר קין: כהן אני ולי התרומה. אמר הבל: אף אני בכור לאבי. מיד תפש קין את הנערה בבל-ריתה ויעל עמה על הר גבוה ונשא. אמרו המאורות: כוכב חדש בוקע מן האדמה! ונתקנאו בבן-סמאל.

אחרים אומרים: קין והבל שניהם תאימים היו; ובצאתם לאורו של עולם, נערה יעלת-חן כרוכה היתה בעקבו של כל אחד ואחד. ויתרוצצו האחים ביום הולדם וידלגו איש על רעהו. הראשון אמר: שלך שלי הוא; והשני אמר: שלך שלי שלי. אמרו אדם וחוה: אח אך את אחותו יקח, ויקים: עולם בחדס יבנה. עמד קין ומרד בהוריו ויגרש את אחיו, גשא את תאומתו של אחיו על גפיו וידא עמה על כנפי רוח. והנה קול ברמה נשמע: רד מטה והשב את האילה לבעליה! נבוך היה קין לרגע ואמר: אל הנערה הזאת תשוקתי, על-כן החזקתי בה; אבל אלה מרחוק יתיצו בין לב לב ויכרו בור לחטאת. אמרה תשוקתו: אלך ואבוא אני לפני

מלכו של עולם ואריב את ריבך. אמר אדון האדונים: הניתו לה, תהיה
לאשר יעדה, נצחתני.
והבל הלך ובכה, הלך ובכה וירד דומה ביגון נפשו.

ב

האחיות

מתחלף העולם משמטה לשמטה, מלאכי-מעל מימי השמטה האחת
נעשים בשמטה השנית, הכרוכה בה, לבני-אדם; ממועד השמטה החולפת
יורדים בשמטה הבאה למדרגת בהמות. המאור הגדול הולך ומצטמצם והיה
למאור קטן והבקר מתכסה בצעיף הערב. בתפלת האדם והחי העבר ידבר
מתוך ההוה. הנעגועים לימי קדם יכו גלים. הנפש הומיה ועוקרת כל
גדר וחיץ. הבו לה כוס לשתות מחלל האפס. השיבו לה ימי נעוריה!

צאן-אדם כאלה היה הבל רועה, בעת רוחו התהלכה עלי אדמות,
ואלה וכאלה רעה גם משה במדבר. מניצוצות הקדשה, שנתערבו בשרש הרע
של קין, נשתלשלה נשמת יתרו; ומשה אבי-הרועים היה השלמת הבל --
שניהם היו תוספות הבריאה. הלא כה נאמר: ותוסף ללדת. עם קין נולדה
תאומה אחת, ועם הבל נולדו שתי תאומות, הלא הן בתיה וצפורה; הראשונה
נולדה להיות בת-מלכים, והשנית היתה באחרית הימים בת-כהן. וירא קין,
כי פירשנים לאחיו ומעטה נחלתו, ויקם ויפוצץ באבן את ראש בן-גילו.
ויבואו ימי חשך ואפל.

ויהי כי נולד יתרו ונפקחו עיניו להכיר את שרשיו, אמר: אתקן את
אשר עויתי אז. ויתן למשה את צפורה תאומתו לאשה, ונתחדש
שוב האור, ובתיה גם היא נכנסה בחייה לגן-עדן ותאמר: לא אצטר
את אחותי.

ג

טוב הנסיון

ויאמר ה' אל משה: הנה מקום אתי ונצבת על הצור. אמר משה
לאלהים: רבון העולמים! הגד לי, מי אני ומה אני? ענהו אלהים לאמר: הבל
בן אדם הראשון אתה ומקדם יצרתך. אמר משה: שוטט רמים! מה עשיתי
ומה עול היה בכפי אז, כי נתתני להאסף בידי אחיז אמר לו אלהים:
בשמטה עוד קודמת לזו לא באת לידי נסיון, אך בתם הלכת ככל
יצורי אז, ולא ידעת להבדיל בין היצירה ובין יוצרה. אמר משה: אם
פניך ילכו אתנו, גם אנו אך לפנינו נביט; ואם תסיר את כפך ונחזה אחור,
היום יהפך ללילה ונמקו חיינו. אמר אלהים: עדיפה הרשית ואל תהרהר
אחרי מדותי. נמלך משה ואמר: רבון כל המעשים ואב הדעות, הבא את
כל בריה לידי נסיון. ויקף ארצה וילט פניו.

IX

ירידה ועליה

א

בני קין

שֶׁת לֹא אֱלֹהִים לְאָדָם זָרַע אַחֵר וְיֹלֵד בֶּן בְּדַמּוֹתוֹ וּבְצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֶׁת. מַלְמַד, שֶׁקִּין לֹא הָיָה בְּדַמּוֹתוֹ וּבְצַלְמוֹ וְאִין מַעֲשֵׂיו דּוּמִים לְמַעֲשָׂיו. מִשֶּׁת נִשְׁתַּלְשְׁלוּ כָל הַבְּרִיּוֹת הַתְּמוֹת וְכָל דּוֹרוֹת הַצְּדִיקִים, וּמִקִּין יֵצְאוּ כָל דּוֹרוֹת הַרְשָׁעִים שֶׁמְרָדוּ בְּמִקוֹם. בְּנֵי־שֶׁת נָהוּ אַחֲרֵי סִהְרַת הַרוּחַ וַיִּתְקַדְּשׁוּ כַּבְּנֵי־אֱלִים, לְמַדוֹ לְהוֹדוֹת לַה' וּלְפָרְסָם חֲסִדּוֹ בְּרַבִּים; אֲבָל בְּנֵי קִין הִתְגַּאוּ בַּגְּבוּרָתָם וּבְעַז כֹּחַם וַיֹּאמְרוּ לְיוֹשֵׁב מַעֲלָה: עֲמוּד אַתָּה בִּשְׁלֶךְ וְאִנּוּ בִּשְׁלָנוּ, אִין לָנוּ צֶרֶךְ בַּגְּשָׁמִיךְ וּבַמִּתְנַת־שָׁמַיִם, יֵשׁ לָנוּ נְהָרוֹת וְנַחֲלִים לְהִשְׁקוֹת אֶת אֲדַמְתָּנוּ, סוּר מִנוּ וְאַל תּוֹסֵף לְמַשַּׁל עֲלֵינוּ! אָמַר אֱלֹהִים: אֶף־אֲנִי לֹא אֶעֱמֹד בְּעֵדַת רְשָׁעִים, אֲבָל אֶת צְדִיקִים אֶלִּין וְאֵהִיָּה עִם פִּיהֶם. הַטּוֹב יִבְטַל אֶת הָרַע, וְהָאוֹר יִגְבֵר עַל הַחֹשֶׁךְ.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: אוֹתָם הַמְּלֹאכִים, אֲשֶׁר יָרְדוּ מִמִּקוֹם קֶדְשָׁתָם, רָאוּ אֶת בְּנוֹת־קִין הַיְּלֻכּוֹת וְהוֹלְכוֹת עֲרָמוֹת וּמַכְחִלוֹת עֵינֵיהֶן כּוֹזְנוֹת וַתִּתְלַקַּח אִשׁ הַתְּשׁוּקָה בְּלִבָּם, תָּעוּ אַחֲרֵיהֶן וּלְקַחוּ מֵהֶן לְנָשִׁים וַתִּלְדְּנָה לָהֶם אֶת הָעֲנָקִים. שֶׁשָׁה שֶׁשָׁה הָיוּ יוֹלְדוֹת בַּבֵּת־אֲחַת, וַתִּכְּף אַחֲרֵי הַלְדָּה עֲמָדוֹ עַל רַגְלֵיהֶם וּרְקָדוּ לְפָנֵי הוֹרֵיהֶם. כִּשְׁגָדְלוֹ שִׁלְחוּ יְדֵיהֶם בְּכָל גּוֹל וַחֲמַס וַיִּרְבוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע. קָמוּ נְבִיאִים וּשְׁלִיחִים וַהֲתַחֲלוּ לְיִסְרָם בְּדַבְרֵים וַאֲמָרוּ: אִם לֹא תִּיטִיבוּ מַעֲשֵׂיכֶם, מַחֲזֶה תִּמְחוּ בְּמֵי הַמְּבּוּל, שְׁעֵתִידִים לְבוֹא וּלְכַסּוֹת אֶת פְּנֵי הָאֲדָמָה. הֶעָזוּ פְּנֵיהֶם וַאֲמָרוּ: אִם יַעֲלוּ הַמַּיִם וַיִּגְאוּ, הָרִי אֲנִי גְבַה־יְקוּמָה וְלֹא יִגִּיעוּ אֲלָא עַד בְּרִכְיָנוּ, וְאִם מִי תִהְיוֹת יַפְתָּחוּ, הָרִי פָרְסוֹת רַגְלֵינוּ רַחֲבוֹת כְּל־כֶּךְ לְסַתְּמָם בְּמִקוֹמָם. מַה עֲשֵׂה אֶל קְנָאז הַרְתִּיחַ עֲלֵיהֶם הַמַּיִם מִמַּעַל וּמִתַּחַת, פִּשְׁטוּ עוֹרָם וּשְׁלָקוּ אֶת בְּשָׂרָם. מִי יַעֲמֹד לְפָנֵי אֱלֹהִים וּמִי יִסְתֵּר מִפְּנֵי חַמְתּוֹז –

ב

הַעֲד

כִּשְׁחַטְאוֹ בְּנֵי דוֹר הַמְּבּוּל וַאֲמָרוּ לְאֵל־שָׂדֵי: סוּר מִמֶּנּוּ, דַּעַת דְּרִכְךָ לֹא נַחֲפוֹץ וְאֶף אוֹרֶךְ כְּנוֹס אַתָּךְ, – כַּעַס עֲלֵיהֶם וְגוֹזַר עֲלֵיהֶם וְעַל בְּנֵי דוֹרָם כְּלִיָּה. אָמַר אֱלֹהִים לְנַפְשׁוֹ: אִם אֲנִי מַחְרִיב אֶת כָּלָם, יֹאמְרוּ עֲלֵי בְנֵי הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים: אִם אֵלֶּה חַטָּאוֹ – נִשְׁיָהֶם, בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם מִה חַטָּאוֹז וְאִם בְּנֵי־אָדָם עֲזוֹתוֹ דְּרִכְיָהֶם – לְמָה מַקְנִיָּהֶם, צֹאנָם וּבִקְרָם, סוּסֵיהֶם וּפְרָדוֹתֵיהֶם יִסְפוּ מִה עֲשֵׂה? הַעֲלָה אֶת חַנּוּךְ בְּיָרֵד לְשָׁמַי מְרוּמִים לְהִיּוֹת קִים כָּל הַיָּמִים וְלֹהֲעֵיד כְּלָל, כִּי שָׁחַת אֶז כָּל בֶּשֶׂר וְאֶף־אֶחָד מֵהֶם לֹא נָקָה.

ג

הנער

חנוך בן־ירד, שחפץ בו קונו והעלהו לשמי־מרום ומנהו בין מלאכיו ומשרתיו, נקרא נער, לפי שזעיר היה מהם בימים, בחדשים ובשנים. ויהי בעלותו השמימה, נתקבצו אופנים ושרפים, כרובים וגלגלים, שהריחו את ריחו, באו וסבבו את כסא־הכבוד ואמרו ליושב עליו: אדיר אדירנו, צבי תפארתנו ונשיא מלכותנו! מה לילוד־אשה בינינו ואיך תתן לבן־מטה אָהוּ בתוכנו? השיב להם אביהם ואמר: משרתי, צבאי, כרובי ואופני, אל־נא ירע לבבכם ואל תצר עינכם בבן־ירד עבדי. יחיד היה בין הרבים, טהור בין הטמאים ותם בין הפסולים. הלכו בני־דורו וכפרו בי ובמלכותי, ועמד הוא והכריז על מלכותי. הם עבדו לא־לילים רבים ויתמכרו למעשי ידיהם, והוא הודה באלהותי היחידה והכיר עצמותי. ראיתי, שבני מסבתו לא זכו לו, נטלתיו מהם והעליתיו עליכם ושמתיו לו מקום באהלי. כיון ששמעו כך, תפשו את השופרות, לקחו בידיהם את החצוצרות ותקעו והריעו לכבוד חנוך, לכבוד בן־האדם.

כל המלאכים, שנבראו ביום שני לבריאה, כשהם נשלחים בדבר יי־נעשים רוחות. וכשהם משרתים לפניו – נעשים אש, כנאמר: עושה מלאכיו רוחות, משרתיו אש לזה. לְכֹלֵם אֵין אב ואם ומוֹצֵאִם הוּא הַמֵּאֵמֵר. לֹא כֵן חנוך בן־ירד, הוא היחיד בין המשרתים, שהרתה אותו אם ונולד. בסערה עלה השמימה, טבל בנהר די נור ונעשה קלו אש. אוהב אותו אדון האדונים יותר מכל המלאכים והשרפים. הוא נחשב לאח אלהים ושני לו ויחסוהו אך מעט ממנו.

ד

חנוך קדמון

עוד בימי השמטה הראשונה, בימים לא שכללה עוד הבריאה בצביונה עתה ולא היה עוד אדם ואף לא מלאך ולא שרף, היה חנוך מטיל ברחבי אי־סוף ולא ידע רשע ודין, לא השיג כל חלאה וטמאה והיה קלו טהור ומלא זהר כאל־הכבוד בעצמו. ויהי כי באו ימי השמטה השניה ויטע אלהים עצים בגן, עוף השמים פרחו באויר ודגי הים התרוצצו במים, אמר הבורא: אוריד את חנוך לעולמי ואושיבו מטה, למען יהיה למופת במעשיו לעיני שאר יצורי וילמדו את דרכיו. אבל בני דורו פנו לו ערף, לא הקשיבו ללקחו ובחרו מות מחיים. עמד חנוך הנעלב ובא לעני האל הגדול ואמר לו: למה הטרדתני חנם והבאת אותי במסבה אין אמון בה וכלה קמשונים, בור פתחתי ולא שתו מימי, שפכו לארץ את שמני, דרסו ברגל גאווה על דבשי, עקרו את נטיעי ועשוני ללא אב וללא רע. אמר לו אלהים: חיך, אני מעלה אותך למעונך מיד ואשים ימך כימי־

קדם. נעשה בשר חנוך כלפיד־אש ועלה בסערה לשמי שמים.

ה

הכתרת חנוך

הכתיר אלהים ה' צבאות את חנוך מטטרון בכל מיני כתרים, הפקידהו על כל גזיו ואוצרותיו ועשהו לאב ופטרון לכל מלאכי מעלה. רומם קומתו כגבה הר, הפך גופו לעמוד־אש, עשה את פניו לאור וזהר עיניו כמאורות. שם לבושו כבוד והדר ועטפו במעטפת פאר וגאון. הגדיל כסאו מכסאו בעצמו, קראהו בשמו והאציל לו מהודו. מטטרון משפיל גוים, מגביה שפלים, מזריד מלכים מכסאם ומעמיד נשיאים. נותן חכמה לכל, מביע תבונה והשכל, מדריך ענוים, רופא נדכאים ועושה חסד ומשפט. הוא כותב והוא חותם, הוא נותן והוא מחלק, הוא פורס על הלחם ומברך לכל חי.

כתב אלהים יתברך על כתרו של מטטרון אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, אותיות שנבראו בהן כוכבים ומזלות, ימים ונהרות וכל סדרי בראשית. ועל־כן גדל כבודו על כל מלאכי השרת, ואף בני השטנים יראים ממנו. מטטרון הוא שליח־הצבור למעלה והוא גם רוכב בערבות.

אומרים: חנוך והוא מטטרון תופר־מנעלים היה, ובכל תפירה ותפירה היה מכון ואומר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד! ועל־כן זכה לכל הכבוד הזה.

א

שתי סיעות

א

מיכאל וסמאל

למעלה משחקים מעון זבול ובו שבעה היכלות של אש מתנוססים לתפארה, שבעה מחנות של מלאכים ושרפים, שטהרו עצמם וטבלו באש, סובבים אותם, לפניהם עומדים שבעה מזבחות של אש. ומיכאל השר הגדול לבוש בגדי כהנה גדולה עומד ומקריב קרבנות של אש, מקטיר ומעלה תמר של להבה והוא מתפשט בכל העולמות. משוררים המלאכים, מזמרים השרפים ונפשות הצדיקים באות שירות שירות, ומבקשות ואומרות: הקריבו גם אותנו על מזבחות של מעלה ונהיה לריח־ניחוח לאדון האדונים ואלהי הגבורות.

מיכאל הוא בעל־הכנפים, שעליו דברו הנביאים וחז"ייה, ממשלתו רחבה והוא יביע אמר ויגלה נתיבות. ויהי בעת כעס אלהים־צבאות על סמאל ובני־סיעתו, הוריד אותו מכסאו והפיל אותם בחזקה ממקום קדשתם ויגרשם מנחלתם, טס סמאל טיסה אחת, אחז בכנפיו של מיכאל ושמט גם

אותו ארצה ואמר: אם אני נעקר ממקומי, יעקר גם הטהור שבטהורים עמי וימח כל היקום ולא יהיה לו שריד.

ויהי רעש גדול בעולמות עליונים, אָנוּ וְאָבְלוּ כֹל מִלְאכֵי מְרוֹם וּמִשְׁרָתֵי עֲלִיּוֹן וְאִמְרוּ: אַנְהוּ בָאִים בְּאֵין כְּהֵן וּבְאֵין מִקְרִיב? נִשְׁמָו הַמְזַבְחֹת, חֲרָבוּ הַהֵיכָלֹת וְתֵהִי צַעֲקָה וְתִאֲנִיָּה גְדוֹלָה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. הוֹפִיעַ אֶל־עוֹלָם וּקְרָא: הַתְּנַחְמוּ, רְעִי, הַתְּנַחְמוּ, אֱהוּבִי, אָשִׁיב לָכֶם אֶת רִבְכֶם וְלֹא אֲשִׁים אֶת מִזְבְּחֹתַי יְתוּמִים. הוֹשִׁיט אֶת יָדוֹ, תִּפֶּשׂ בְּמִיכָאֵל, הַעֲלֵהוּ לְשָׁמַי מְרוֹם וְהוֹשִׁיבוּ עַל כְּנוֹ, הַתְּחִילוּ מַחְנֹת הַמִּלְאָכִים שׁוֹב לְרִנָּן וְלִזְמֵר, הֲצַת אֵשׁ עַל הַמְזַבְּחֹת.

כֹּה נֹאמַר בְּמִיכָאֵל, שֶׁהוּא קָדוֹשׁ וּמַעֲשֵׂהוּ קָדוֹשׁ, לֹא הִיָּתָה גְדֻלָּה אַחֲרֵי גְלוֹתוֹ. אֲבָל אוֹתָם הַמִּלְאָכִים, שֶׁנִּפְלְאוּ מִגְדֻלָּתָם וּגְרָשׁוּ מִמְּקוֹם קִדְשָׁתָם בְּיַמֵּי דוֹר אָנוֹשׁ וְהָיוּ לְגִבּוֹרִים אֲנִשְׁרֵי־הַשָּׁם, כִּשְׁהֵם חֲפָצִים לְשׁוֹב אֶל מְקוֹמָם וּמִתְגַּנְּבִים וּבָאִים אֶל אַחֲרֵי הַפְּרָגוֹד, מְיִסְרִים אוֹתָם בְּשִׁבְטֵי־אֵשׁ וּמְשַׁלְּחִים אוֹתָם שׁוֹב מִטָּה. אֵין מַעֲלִים אֶת הַיּוֹרְדִים הָאֵלֶּה וְהֵמָּה תּוֹעִים כֹּל הַיָּמִים בֵּין גִּבּוֹרֵי כֹל עַם וְעַם.

ב

עֹזָא וְעֹזָאֵל

וְיֵהִי כִי חֲטָאוּ בְּנֵי־הָאָדָם וְהִשְׁחִיתוּ אֶת דְּרָכָם מִמִּלְאֵכֵי מְרוֹם, עֲמְדוּ עֹזָא וְעֹזָאֵל וְקִטְּרוּ לְפָנַי אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים וְאִמְרוּ: לְמָה בְּרִית בְּרִיָּה חוֹטָאֵת בְּסוֹף יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה? שְׁקֵט וּשְׁאֲנָן הִיָּה הָעוֹלָם, לֹא הִיָּה עוֹן בּוֹ וְלֹא מִתְלָאָה, וְהִנֵּה בְּאֵין בְּנֵי־הָאָדָם וְעֲרַבְּב אֶת הַמְּצִיאֹת, אֶת כֹּל נִתַּת בִּידוֹ וְהַמְשַׁלֵּת אוֹתוֹ עַל כֹּל יִצְרִיךְ מִטָּה, וְהוּא גַם אֶת חֲסֵדְךָ אֵינוֹ זוֹכֵר. הִשִּׁיב לָהֶם הַבּוֹרָא וְאִמַר: לְמָה תִּדְּבְרוּ גְאוּה, לֹא הִיָּתָה הָאָרֶץ נַחֲלַתְכֶם, כִּי אִוּ הוֹסַפְתֶּם לַעֲשׂוֹת הָרַע עַל הָאָדָם. מִיָּד הוֹרִידִם מִטָּה. רִאוּ בְּנוֹת־קִיָּן, שֶׁהִיוּ תְּקִיפּוֹת וּבְרִיאֹת וַיִּפְּן מַעֲיָן דּוֹגְמָא שֶׁל מַעֲלָה, וַיִּזְנוּ אַחֲרֵיהֶן וַיִּתְּדַבְּקוּ בֵּהֶן. כִּיּוֹן שֶׁשִּׁלַּט בָּהֶם יִצְרֵי־הָרַע, נִשְׁמָטוּ כִּנְפֵיהֶם, נִדְּחָפוּ מִמְּחִיצַת הַמִּלְאָכִים וַיְהִיו לְבְּנֵי־אָדָם בְּלֵי אֵב וְאָם. וַיִּרְשִׁיעוּ לְלַכֵּת מִכֹּל חַי וּמְכֹל נִבְרָא וַיִּמְלָאוּ אֶת כָּל מוֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ חֲמֵס וּגְזֵל, הַתְּמַכְרוּ לְכָל תְּאוֹת־בְּשָׂרִים וְנִאֲצוּ קְדוֹש־עוֹלָם. כִּיּוֹן שֶׁרָאָה אֱלֹהִים, שְׁבָאִים הֵם לְהַפְּוֹךְ הַקְּעָרָה עַל פִּיהָ וּלְקַעֲקַע בֵּיצַת הַתְּבֵל, אַחֲזוּ אוֹתָם בְּצִיצִית רֹאשׁם וְהִפִּילֵם לְמַעַמְקֵי הַרִי־חֶשֶׁךְ. עֹזָא עֵינֵינוּ הָאֲחַת סְתוּמָה וְעֵינֵינוּ הַשְּׁנִית פְּתוּחָה וְהוּא הַנוֹפֵל וְשִׁתוּם־הָעֵינַן, וְעֹזָאֵל תְּלוּי וְעוֹמֵד בֵּין שָׁמַיִם וּבֵין אָרֶץ. אֵף בְּלַעַם לֹא לָקַח כֹּל חֲכַמְתּוֹ אֲלֵא מֵהֶם; וְכֹל הַמְּכַשְּׁפִים וְהַקּוֹסְמִים שְׁבַע־עוֹלָם, כִּי יִבְקָשׁוּ לְהִנְבֵּא עֲתִידוֹת, יוֹרְדִים אֶל הַרִי־הָאֶסֶל וְשׁוֹאֲבִים מִמַּעַן הַקְּטָמָה, אֵף מִיָּמֵינוּ לֹא יִכּוֹבוּ.

ג

ארבע מחנות

נעמה אחות תובל־קין היתה היפה בבנות־דורה והיתה מכהה גלגל חמה באור פניה. וירא אותה אשמדאי מלך השדים והרוחות ויחשק בה וישב אותה שבי. ויענה אותה ותהי לו לאשה; ותלד לו בנים ובני בנים, מהם מושלים בכפה ומהם אך משרתים הם לאדוניהם. בלילה הם מבהיקים מאורה של נעמה, וביום אך ענן־חשך יכסמו; כי יצא השמש, יבואו במחלת צפר, וכי תזרח הלבנה, המה ימלאו את היקום ככוכבים של מטה והם באים ומתעים את בני־האדם.

אחרים אומרים: לארבע משפחות שונות נפלגו בני השדים – השבט האחד מתיחס לנעמה, השבט השני מוצאו מלילית אשתו השניה של אדם קדמון, השבט השלישי נולד מאגרת, והרביעי ממחלת. – כל שבט ושבט חונה על צבאו ודגלו ומושל בתקופה אחת מארבע תקופות השנה. מושבם בהר נשפה על־יד הרי־חשך. נעמה, לילית, אגרת ומחלת נשואות היו גם ישרו של עשו הוא אדום ותרבינה את שבטי הטמאה עד־אין־ספור.

XI

מנח

א

הכוכב

נח בן־למך נולד בחודש הראשון הוא ניסן וארץ מולדתו היא שנער. ויהי בארבעה־עשר יום להולדו עלה כוכב שביט בשמים ויעמוד מערב עד הבקר ויהי למופת. באו זקני הארץ וראשי השבטים אל אדם אביהם ויאמרו לו: הגד לבניך, מה משפט הכוכב הזה ומה מעשהו? ענה אדם ואמר: מבול יבוא על האדמה להשחיתה וישטף כל חי וכל בשר, כל עצי היער יעקרו, ימחו כל הגנות והפרדסים ויהיה הכל שומם מאין יושב. ויהי כי גדל נח, מסר לו אדם שלשה ספרים, את ספר האותיות, ספר הנקמות וספר המלחמות. ויברכהו לאמר: שלשה גוים יצאו ממך, ומהם יפרדו כל העמים והלשונות, וריב יהיה להם כל הימים; ואם יעלה שבט אחד, ירד השני ויהי עבד לו. כה תרוה הארץ מדם, עד יבוא יום השלום לכל חי.

ב

ספר הירשה

ספר כולל רזים וסודות, כספרו של אדם הראשון, נתן מרזיאל המלאך

גם לנח בן-למך בן-מתושלח בן-חנוך. הספר נכתב על אבן ספיר ואותיותיו מזהירות ובוֹלֶטוֹת וממנו למד בן-למך לדעת מעשי פלאים, דרכי בינה ומחשבות עצה. למד ממנו לעמוד על חקר מעלות מרומים, לשוטט בשבעה-מעונות, לתפן דרכי המזלות, לדעת מסלות עש וכסיל וכימה ולהגיד שמות כל רקיע ורקיע. ידע נח להביע את שמות המשרתים ואת צרופי הכחות, ידע לסמן מעשה חיים ומעשה מות, לשקול את הרע והטוב, לפתור חלומות וחזיונות; ובידו היה לעורר קרב ולכרות ברית שלום, למשל ברוחות ובפגעים ולהגיד בכל כוּעֵד ותקופה, אם שנת בצרת תבוא או שנת שבע, אם ייטיבו בני-אדם את דרכם או יוסיפו להרע.

מפרקי הספר הזה למד גם נח לבנות לו תבה לפליטה בעת פרוץ המבול להטביע את הארץ. כשנכנס לתבה, נתנהו בארון של זהב וישמור עליו כל ימי חייו. במותו מסרו לשם, משם בא לאבות, הם מסרוהו למשה וממשה נתגלגל ובא לשלמה, החכם מכל אדם. אשרי הלב שהשכיל בו.

ג

ספר הרפואות

ויהי כי יבשה האדמה, נח ובניו עזבו את התבה ויתאחוּו בארץ ויתישבו בה, החלו רוחות הממזרים להתגרות בהם ולהכותם בחלאים ובמכאובים ובכל מיני מדוים. ויתאספו כל שבטי נח ויעלו אל ההר מקום מושב אביהם ויאמרו: טוב לנו כי מתנו במי המבול מלהיות מענים ונדכאים במחלות המתהלכות בעמק. ויקדש נח את בני משפחתו, קרא צום ועצרה ויעל עולות על הצור, הוא המזבח, ויתפלל אל ה'. ויעתר לו וישלח מטה את מלאכו רפאל ויצו לכלות את רוחות הממזרים ולטהר את הארץ מכל באשה וטמאה. ויורה רפאל את נח טבע המחלות וילמדוהו גם סמני הדשאים, העשבים והעקרים שנבראו למרפא ולחיים. ויכתוב נח את כל הדברים הראשונים, את ראשי חכמת הרפואה וכלליה, ותרב ותפרוץ חכמת הרפואה עוד על-ידי חכמי הודו וחכמי מצרים, חכמי ארם וחכמי מוקדון עד ימי אסף היהודי.

XII

מימי המבול

א

היויא והייא

עמדו שמחזאי ועזאל ונשאו נשים והולידו בנים. שם האחד היה היויא ושם השני הייא. מאכלו של כל אחד יום-יום היה אלף גמלים ואלף

סוסים ואף שורים וישתו את כל הנחלים והנהרות אשר מסביבם. בלילה אחד נרדמו שניהם וירא היויא בחלומו והנה אבן גדולה מנחת על הארץ ועליה כל גלילי האדמה חרותים שורות שורות וקוים קוים, ומלאך של אש נורא מראהו עומד לפני האבן וסכין חד בידו והוא גורר ומוחק כל השורות והקוים האלה ואך ארבע תבות נשאר בולטות. והייא גם הוא ראה בחזון-הליל פרדס נאה ומשבח נטוע וכל מיני אילנות עושי-פרות גדלים בו ונותנים ריחם למרחוק. והנה התפרצה שורת מלאכי-זעם, כל אחד קרדמו בידו, והחלו לקצץ באילנות ולהפילם אחד אחד ולא נשאר רק עץ אחד נחמד למראה ולו שלשה ענפים. ויקיצו בפקר ותפעם רוחם וילכו ויבואו לפני אבותם הנבירים אנשי-השם ויאמרו: כזאת וכזאת ראינו בלילה עין בעין. מה פשר המראות הללו? אמרו שמחזאי ועזאל: עתיד אל קנא להביא מבול על חלקת האדמה ועתיד הוא לנתוץ ולמחות כל אשר יצר בה, לא ישתירו אך נח בן-למך ושלשה בניו ואף עוג בן-אחינו. כיון שהאזינו הילדים את דבר הפשר, הרימו קולם בבכי ויאמרו: חביבים עלינו החיים ואף מחזות תבל נעימים, ואנו נרד בימי עלומינו שאולה ואין שם וזכר לנו! אמרו אבותם להם: חייכם, אף בעת תחדש האדמה נעוריה ודור חדש יקום לבנות את הארץ ויעשה חיל, בעת רבים יהיו הגוים ומספר השבטים וסחר העמים יהיה נפרץ ונסעו בני-האדם באניות ובספינות מים אל ים וממדינה למדינה, והיה כי תקום סערה וגלי המים יאמרו להפוך את האניות ויושביהן בשטף זעם, ויעמדו הנוסעים ויזכירו בפחד-לבם את שמותיכם, אז ינוח הים מזעפו והנוסעים יבואו בשלום למחוז חפצם. אמרו היויא והייא: רב לנו, רבו

ב

פליטת עוג

מימי המבול הזכרים ירדו בקצף משמי מרום ונתחברו עם מימי תהומות הנקבות, שעלו לקראתם וימחו את כל היקום שבין מעל ותחת ולא נותרה נשמה, לבד מאלה שנמלטו בתבת נח שבנה לפני בוא ימי-הזעם. אך עוג מלך הבשן, גדול מכל בשר ומכל חי, עודנו נגרש מן המים הזדונים וישחה בכל כח, עד אשר אחז סלם אחד קשור אל התבה ויבקש לו שם סתרה. נשבע לנח ולבניו, שיהיה להם עבד לעולם. ויקב נח חור בתבה והושיט לו מזונות בכל יום.

ג

מלביאה וגוריה

וידבר ה' אל נח לאמר: הנך בא אל התבה ונתאספו אליך כל בהמה וכל חיה לתת להן פליטה. מי מהם ירבץ לפניך, תביאהו אליך ואת העומדים

תגרש. ויהי ביום הכניסה באו בהמות, חיות ועופות לאין מספר וישובו את התבה. ונח עמד פתח האהל, מי שרבץ הכניס ומי שלא רבץ שלחהו לארץ המדבר. עוד הוא עושה מעשהו והנה באה לביאה אחת ושני גוריה עמה, אחד זכר ואחד נקבה, וירבצו שלשתם לפני נח. אמר נח בלבו: אך שנים ימצאו אצלי מחסה, והמקום צר לשלישי. מיד קמו שני בני הליביאה ויגרשו את אמם ויבריוהו אותה וישובו וירבצו לפני הממלט. ראה נח את המעשה ויתמה ויאמר: על אמם לא ירחמו ואני מצוה מפי הדבור לחנן אותם. דרכי אלהים נפלאים המה. יצתה בת-קול ואמרה: במקסה ממך אל תדרש. לא דרכי בשרודם דרכי.

ד

התוכחה

ויהי כי הסיר נח את מכסה התבה וירא והנה נחרבה האדמה, נעקרו כל היערות והגנים, פגרים פגרים מתים, מנחות החיות והבהמות, אין דשא ואין עשב והכל שומם מאין יושב, התחיל להכות את ראשו בכתף האניה ובכה לפני רבונו ואמר: אדון כל המעשים ומלך כל היצורים, בששת ימים בראת ארץ ומטעיה, כגן היה הכל ושלחן ערוך; והנה חבלת בעצמך את מעשי ידיך, עקרת את אשר נטעת והרסת את אשר בנית. מדוע לא רחמת על בריותיך ואיך עשית את דבריך שואז השיבו אלהים ואמר: רועה בלתי-נאמן עכשו, אחרי החרבן, אתה בא וקובל לפני אבל כשבאתי ואמרתי לך: עשה לך תבת עצי-גפר, כי הנני מביא מבול מים על הארץ לשחת כל בשר, לא עמדת לפני בתפלה ולא בקשת רחמים על בני-דורך. בא וראה, מה בינך ובין הצדיקים הבאים אחריך. עתיד אני לומר לאברהם בן-בנך: זעקת סדום ועמורה רבה – והוא עומד ומתפלל. וכשאמר למשה בן-עמרם: לך רד כי שחת עמך, – גם הוא נזחן נפשו על עמו. ראית מדת-הדין פוגעת בעולם ומלואו, ומלטת את נפשך ואת נפשות ביתך ונשטף היקום בשטף של מבול ואש. הרגיש נח, כי חטא, בנה מזבח והקריב עליו קרבן. גפשו עטופה היתה עליו ועגומה ואמר: ענני, ה', ענני ברב חסדך ובנה עולם אחר במקום זה שחרב וחדש את ימי הבריאה. מיד יצאה אש מלפני ה'. לחכה את קרבנו ותאכל את הבשר ואת העצמות. אדמו פני השמים ועמדו גם אראלים ושרפים בתפלה לפני יוצר בראשית. יבשה הארץ, ירד עליה הטל בבקר, השמש עלה והנה מלאו כל השדות דשא ועשב, צפרים מספר עפו, געה השור שיצא מן התבה ומצא את בת-זוגו. דגי הים החלו לפרות ולרבות. נתעוררו החיים בכל פנה ועבר. ויי נשבע ואמר: לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם ואני כורת ברית עם כל עוף השמים וחית הארץ. ישובת כל חרבן, אף המות יאסף, ואני ועמי נחית לעולם.

XIII

הבחירה

א

נבואת רעו

ויקח לו רעו את מלכה בת רעי לאשה. ותהי עקרה ימים רבים. ויתפלל רעו בעדה ויעתר לו ה' ותהר. ויהי כי מלאו ימיה ללדת, היתה על רעו רוח אלהים וינבא ויאמר: מלכה תלד בן זכר והבן דור רביעי לו צדיק תמים יהיה ויקרא אב המון גוים, וכל העמים והלשונות לא יעזבו עדותו ויכירו בשם ה'. ותלד מלכה את שרוג ושרוג הוליד את נחור ונחור הוליד את תרח. בימים ההם החלו יושבי הארץ לעבוד כוכבים ומזלות והיו מעבירים את בניהם ואת בנותיהם באש וקוסמים קסמים, אך שרוג ובניו לא הלכו בדרכים אלה וישמרו את תורת נח אביהם וזכרו את הברית אשר כרת ה' עמו ואת זרעו.

ב

הנגידים

ויהי כי נפצו בני נח לארצותיהם ולמשפחותיהם אחרי המבול, שמו בני חם את נמרוד לשר ולנגיד עליהם, בני יפת מנו עליהם את פינחס להיות להם למצביא החילות ולשופט גסי-יחד, ובני שם משחו עליהם את יקטן. ויועדו אלה יחד ונועצו לקרב שוב את השבטים השונים למערכה אחת ולהקים את השלום בארץ. ויבוא השטן ויפר עצתם ויאמר: אם שפה אחת תהיה לכל העמים ולשון אחת, אז ימליכו עליהם גם אל אחד בשמים ויעבדוהו כלם שכם אחד ואני וביתי נגרש מנחלתנו ולא תהיה לנו תקומה. אמר אלהים: אך עתה צלחה תחבולתך בידך, לא כן יהיה ביום שופר גדול יתקע לחרות העמים, אז ישליך כל גוי וכל שבט את עצבו, ינהרו כלם אל משכני בחרתי לשבת בו ויעבדוני.

ג

בני אֶתֶם

ויהי כי נפלגו הדורות בימי פלג והיו השבטים לשבעים עמים למספרם, ירדו שבעים מלאכים מן המשרתים את פני אדון-צבאות ומיכאל בראשם וילמדו לכל גוי ולכל משפחה לשון אחת, ובלשון הקדש בחרו שם ועבר ויאמרו: בשפת אלהים נדבר ובלשונו נדבק. קרא מיכאל שוב לכל גוי משבעים הגוים ויאמר להם: בחרו לכם מעתה שר ושופט למעלה, אשר

ימליץ בעדכם ויעמוד לכם בעת צרה. ויענו הגוים ויאמרו: המלאכים, אשר למדו אותנו לדבר, הם הם יהיו משגיחינו למעלה ואליהם נשא את עינינו. ולא היה גם גוי אחד, שהזכיר שמו של אל-אלהים, מושל ומולך על הכל. כיון שנפנה אל אברם העברי וישאלהו לאמר: במי אתה בוחר לך לאב ולפטרוך ואת מי תעבוד? ענה אברם ואמר: אני וביתי בוחרים אך במי שאמר והיה העולם. מיד עלו מלאכי הגוים אל השמים ויתישבו בחצרותם ובטירותם, ואלהי הכרובים הופיע ממרום שבתו ויכתר את אברם ואת זרעו בכתר האמונה ויקרא לאמר: בני אתם ואני אל אביכם.

XIV

מאברהם

א

ספר יצירה

מי ימלל גבורות ה' ומי ישוה לו? כשבקש אלהים ליצור את העולם, גלל את הספר הקדמון, הוא ספר יצירה, צפה בו ועל-פיהו ברא מעשה כל יום ויום. ויהי כי כלה מלאכתו אשר עשה, הלך והניחו אצל זאת התורה והיו שעשועיו מאז. כיון שגדל אברהם והתחיל להכיר את רבונו, נתן לו אלהים-צבאות את ספר-היצירה להגות בו. ולא הבין בו אברהם דבר ויתעצב ויאמר: מתנה רבה בידי והיא סתומה לפני. אמר לו אלהים: רק אני לבדי דורש באותו ספר, כי לי הגדלה והמלכות, אבל ממך, בר-נש, ישגב הדבר. נמלך אברהם והלך לו עם הספר אל עבר, וישכימו שניהם לפתחו של שם והיו עוסקים בו שלשתם יחד שלש שנים, עד שמצאו את הפתח לשער החתום.

ב

בין הבתרים

ויהי דבר יי אל אברם בחזון ובמראה לאמר: אל תירא, עבדי; שכרך הרבה מאד לעולם הבא ומקום מתקן לך בראש צדיקי יסוד-עולם. אומרים: אותו לילה, שבו נגלה אלהים לאברם, ליל פסח היה, הוציא אותו לחוץ ואמר לו: אברם, אברם, שא עיניך למרום וספור את כוכבי מעל. אמר אברם: וכי יש כח בידי אדם לספור צבא השמים? אמר לו אלהים: כה יהיה מספר זרעך וכלם יעבדו אותי ויתברכו בשמי. הראה אלהים לאברם במעמד בין-הבתרים ארבע מלקיות מושלות ואובדות, ממשלת כל אחת אלף שנה יומו של הקדוש-ברוך-הוא - והיה לעת-ערב יצמח קרן בית-דוד ולו יקוה עמים.

ג

משל האילן

אדם אחד היה מהלך במדבר ביום קיץ. השמש להטה ברום הרקיע, ונפש ההלך התעלפה עליו מרעב ומצמא ואין מים ואין לחם. כבר אמר נואש לחייו, וישא את עיניו והנה אילן אחד שצלו נאה, פרותיו מתוקים ומעין מים חיים נוזל תחתיו. מהר אליו, אכל מפרותיו, שתה מהמים וישב בצל האילן לנוח מעמלו ונתקררה דעתו עליו. כשקם ללכת לדרכו, אמר האדם לאילן מחיהו: אילן, אילן, במה אברכך? אם אמר: יהא רעוא, שפרותיך יהיו מתוקים – העבודה שאין בכל מרחבי-ארץ אילן נוחן פרות טובים מאלה שהאכלתני; אברכך בצל נאה – והנה צלך משיב נפש עיפה, גם מים נמשכים תחתך ולמה לך עוד ברכת המים? אך ברכה אחת בפני: כי יקחו ממך ענף אחד ויטעו אותו בארץ ערבה, יהיה גדל בטוב כמוך והיו כל בניך כמוך. אף הקדוש-ברוך-הוא אמר לאברהם: זאת הברכה אני גותן לך, בניך ובני בניך עד סוף כל הדורות יהיו הולכים בתם דרך כמוך. כשם שאתה חגרת מתניך ועמדת לפני בתפלה ובקשת לפני על בריותי, כך לא יפסקו מבני-משפחתך אנשים עומדים בפרץ ומתפללים על הצבור בעת צרה ומצוקה, ואני אהיה עם פיהם כאשר הייתי עם פוך.

XV

מזבחות

א

הנסיון

מטבע האלים, שהם נמצאים ואין אפן אחר אל מציאותם. לא ידעו שנוי; מחריבים הם או גם הורסים, אך לא נתן להם הכח לשלילת עצמותם. מחשבתם תופסת, אבל לא נתפסת. אפס מהם מגור ואין תקוה באהליהם. ישבו בני מרומים במסבה. אמר האחד: חלקנו הוא להאיר ליושבי חלד, להצמיח חציר ולהשקות צמאים, ובריה אין מטה להכריזו עלינו. אמר השני: אם יקום כזאת, אף אנו נחדול. נענה ראש האלים ואמר: עלתה במחשבה לפני לברא יצור חדש, אבל לא אדע לו עוד סמל ודמות. דמדומי חמה מלאו את היקום.

קם האחרון ואמר: נסנינא וצויה עלי לעשות את אשר לא הוטל עלינו עד היום. אמר לו המצביא: הן בן חוללת והוא שוחק עם ליותן, שאהו על שכמך והעלהו לעולה על הר אשר אראך. בערב ההוא הקרב הקרבן הראשון בעולם ההויה. צור מרום החליף את צורתו הקבועה ויהי

מפועל לנפעל, מגזור לשומע. ההכרח הגמור שנה מקומו לרצון ונטעת
הפרות במצרי היצירה.

ב

האיל

נמלך אל־האלהים בחסלת ימי הבריאה לברא עוד דברים, שעלו
במחשבה, ויברא את האיל להיות לקרבן בבוא. מועד. ויביאהו יוצרו לגן
העדן אשר נטע, שם לו מקום מרעה תחת עץ החיים, ובאר מים חיים חפר
לו לשתות ממנה. וירעה מאז על פתח הבאר, סמל הסהר הוא ושתי
קרניו נוצצות מסוף העולם ועד סופו. משרתים רבים לא־עולמים, מלאכים
ושרפים, חיות ואופנים. אולם משושו אך האיל, אשר אותו יצר בין־השמשות,
כתם כל המלאכה וכל המעשה אשר עשה. ואף ביום גרש בין־האדם מהגן
וקצף ה' על כל בשר, נשאר יצורו זה סמוך על שלחנו. אין פתם בו.
בא האדם, שאליו דבר זה יגב, ויאמר להביא קרבן אחר תחתיו.
ויקרא אליו אביר־מרומים מן השמים לאמר: הנה האיל הסבוך באלון זהו
הקדשתו לעולָה!

ג

הבערה

ויהי בשבת אדם הקדמון בגן־העדן נשא עיניו להביט בשכינה.
ויקרא ה' אלהים ויאמר: לא יראני אנוש וחי, ואם גם בצלמי נברא
ובדמותי יתהלך. גם הבל בנו חזה את האלהים, בעת רעה צאנו על מרומי
ארץ ונפתחו השמים ויושבי מרום עלו וירדו. והתגלגלה נשמת המתחרה
בנחש באב־המון־גוים, לתקן מעשיה; ובאה גם נשמת הבל לגור בכנ־שרה
ול־הצֶרֶף אף הוא.

ויהי בעקוד המקריב את המקרב על מזבח־עולמים, נעקד עמו גם רוחו
של אדם הראשון; וישמע קול תרועה בכל אפסי היקום, ובאה עת רצון
והתעוררות לכל נמצא ממעל ומתחת. מדת הרחמים עוקדת למדת־הדין;
מאדים נעקד לפני כוכב צדק; מיכאל הכהן העליון עקד את גבריאל, והאריה
אשר במרכבת־יה עקד את השור. על כל הר גבוה ועל כל גבעה נשאה
הוקם מזבח, כל חי מקריב את אחיו, כל צפור־כנף עוקדת את חברתה,
ואוריאל המלאך, שהוא קְלוֹ אש, בא ורבץ על כל מזבח ומזבח ואכל כל
מתנת בני־הטבע ובני־מרומים יחד. הלהב אחז בכל חלל המציאות, התלקחה
הבריאה, קרא יושב שחקים ואמר: ידעתי, כי כל פעול ישוב בעצמו אל
הפועל ושמלכותי בכל משלה!

XVI

בחירים

א

מלפני־צדק

בשמשות הקודמות היה מנין השנים והחדשים, קביעת התקופות והמחזורים ומועדי היום והלילה דבר אלהים היוצר. הוא היה קֶעֶבֶר את השנים, מכריז על החדשים בימי המולד והיה הוא ובית־דינו אחד. ויהי כאשר ברא את האדם והוד והדר עטרהו משלו, מסר לו את דבר העבור וימשחהו לכהן ולשופט בחשבון הגלגלים והמזלות. כה אמר לו: הנך מעתה ראש־הישיבה, ועליך להזכיר את השם ולמנות מהלך כוכבי. ויהי כי הגיע יומו של אדם להסתלק ולהשיב את נשמתו ליוצרו, קרא לחנוך בן־בנו וימסור לו ענין עבור השנים וקביעת המועדות. וחנוך איש צדיק תמים, והוא מטטרון ספרא רבא. ויהי כי עלה לרקיע במימר קדם, מסר את סוד־העבור לנח, שגם הוא את אלהים התהלך והיה אדם השני. ולנח שלשה בנים, שם, חם, ויפת, ושם הוא הבכור, וכי נוסדה ונתחדשה הארץ מסר לו את סוד־העבור, ומאז עבר שם את השנה. שם היה גם כהן לאל־עליון והיה משרת לפני בני־מרומים ביום ובלילה, ועל־כן נקרא שמו גם מלפני־צדק. נשבע ה' לו להושיבו לימינו ויתן לו ולזרעו גִדְלָה וברכת־עולם. אלהים יחד גם שמו עליו בעודנו בחיים והשרה את השכינה בבית־מדרשו ולא תמוש משם כל הימים.

ב

הברכה

דור הולך ודור בא. תעו הכוכבים וחשכו המאורות, תיץ בין הבורא לבריאה, אין דרך ליושבי־תבל ואין נתיב. אמר אלהים: אברא בריה חדשה, והיא תתן לבני־אדם מלחמי ותשקה אותם מים מבארי. פתח את אוצרות הנשמות ויוצא משם את נשמת אברם, ויהי מאור בעולמות עליונים ותחתונים.

בן שלש שנים הכיר אברם את בוראו ויחל להכריז על אדנותו וממשלתו הרחבה. אמר אלהים: מיום בראתי את עולמי ועד־עתה הייתי זָקוּק לברך את יצורי, והם זקוקים לברכתי ואמרי פי; מכאן ואילך בני זה חמדתי יהיה מנוי על הברכות; את אשר יברך יהיה מברך ואשר יטע יגדל ויעשה פרי.

נתקבצו כל יצורי מעלה ומטה ואמרו: אל־אלהים! בידך החיים והמות, מכמני הטוב והרע, צפוני האור והחשך, ואתה נותן לזה וחוזר ונותן לזה.

לך עינים צופיות ואתה חודר לחדרי בטן, תדין כל נמצא על-פי פעלו וגם תשמור חסד ופדות. ואם האדם ימשל בנו ואך הוא יהיה לנו לעינים ובדרכיו נלך – מי יודע, אם לא יתעה גם-הוא ונמצאים אנו בלי מטר ובלי ברכה! קרא אלהים ואמר: כל הדברים שאמרתי הם אך למערכת העולם הזה, לעתיד לבוא אשוב אני לברך כל נשמה וגוף, ואגדתים יחד ואמצתים יחד ולא יפרדו עוד.

ג

בעל הבירה

הלך אחד היה מהלך בדרך ולא ראה כל מושב ואף לא יער ונחל ויאמר: שוממה הארץ ואין משגיח ונוטע. לאחר ימים נשא עיניו והנה בירה גבוהה לפניו. אמר להכנס לתוכה וחזר על כל עבריה ולא מצא פתח. קרא בקול גדול ואין עונה. והיה מצטער ואמר: אפשר לבירה בלא בונה? ומי-זה ייגע לריק? כיון שהרגיש בעל-הבירה שהוא יגע בנפשו, הציץ בו מעל הגג וקרא לו: אני הוא בעל-הבירה! כמקרה הזה קרה לאברהם העברי. ימים רבים התיגע בעצמו ואמר: וכי אפשר לעולם בלא בורא? וכי שמים נמתחים מעצמם? וכי גן נוטע את עצמו? והיה תר בדעתו לעמוד על מהות הדבר. אמר אלהים: מי שהוא הולך לקראתי, אף אני אלך לקראתו. נתגלה עליו ואמר לו: אני הנני הבורא ואני הנני היוצר כל אשר ראית. התרגש אברהם ואמר: יש מלך לעולם, אף אני אעטרך. אחרים אומרים: עוד בטרם ידע אברהם את אלהים היה נוטה לדרכי צדק והתרחק מכל רשע ופשע. אם ראה אדם עושה לחברו עָוֶל, נתן נפשו להציל עשוק מיד עושקו והיה אב ופטרון לכל נדכה ונענה. נראה אליו אלהים ואמר לו: אהבת צדק וְשָׁנֵאת רשע, חיך שאני מושחך לנשיא על כל בני הדורות ויהיו כל בני העמים והלשונות מתברכים בשמך.

XVII

נגודים

א

אדם הוליד את קין ראש לקנאים ואת הבל הצדיק. אברם הוליד את ישמעאל יודע-ציד ואת יצחק, שיצא לשוח בשדה. ויצחק הוליד את יעקב ואת עשו. זה הלך בדרך חיים, וזה הלך בדרך מות. אומרים: כשהיו יעקב ועשו במעי אמם, היו נדונים יחד על-דבר נחלת העולם. זה אומר: הכל שלי; וזה אומר: בא ונחלק בו. אמר יעקב לעשו: ראה, שנים אנחנו לאבינו והנה שני עולמות ברא אלהים, את

העולם הזה ואת העולם הבא. העולם הזה יש בו תענוג והנאה, עשר וגבורה, והעולם הבא חסר את אלה, אבל בו מדות אחרות. אם יש את צפושך, טול אתה את העולם הזה ואני אטול את העולם הבא ונציב גבול בין שדמותינו. אמר עשו: כדבריך כן יהיה. אמרו מלאכי מרום: עדים אנו בדבר.

ב

ותהר רבקה בת-בתואל והיו הבנים מתרוצצים בקרבה כגבורי-כח; יעקב אחז בעקב אחיו להפילו ועשו מתנגש בו, ויתנגחו יחד והיו עולים איורדים, יורדים ועולים כגלי הים. זה אומר: אצא תחלה; וזה אומר: לי משפט הבכורה ועלי לראות את העולם תחלה. אמר לו עשו ליעקב: אם אין אתה מניחני לצאת בראשונה, אהרוג את אמי ואצא דרך הדופן. זה תחלה יעקב ואמר: זה שופך-דמים מתחלתו! – והניחו לצאת. יצתה בת-קול ואמרה: רחום הוא זה, אף אני רחם ארחמהו.

אומרים: בשעה שנלחמו יעקב ועשו במעי אמם, בא סמאל לסייע לעשו ובקש לדחות את יעקב, יצא כנגדו מיכאל ואמר למשחית: אל תשחית את זה, שהוא רך ותם. התחילו מלאכי מרום לדון; אלה הצדיקו את מיכאל, ואלה עמדו לימין סמאל. גער אלהים באחרונים ואמר: אל תעשו עול, אך במישרים תשפטו, עזרו את הצדיק והזיקו את הרשע. מיד רפו ידיהם ונצח מיכאל את סמאל ויצא יעקב שלם בגופו.

ג

ויבא יצחק קרבן עולה לה' והתפלל עליו ותצא אש ממעלה ולחכה את האש של מטה. ליצחק שני פנים, קדש וחל; בפנים נאחו יעקב, ובחוק צאחו עשו.

אומרים: סמאל מקטרג היה לפני יוצר-עולמים בלדת יצחק. וכן קטרג בעת עקדת יצחק. ולא נח עד שנתן לו חלק בזרעו. אמר סמאל לאלהים: הראני חלקי ואשים חותמי בו. זרק בו זוהמתו, כדי שילך בדרכו. גמירו: שבעת ימים קודם ראית הלבנה מעורר השעיר תגרה עם החלק על-אודות הלבנה היפה. סמאל וחיליו עומדים לימין השעיר, ומיכאל וגבריאל תומכים בידי החלק. והיה כי תגבר יד האויב, לוקח מיכאל שעיר-עזים ומקריבו קרבן על המזבח ואז יכלה כח השעיר מלמעלה באש יוקדת, הרצון מתפס ונראה הלבנה במלואה.

XVIII

יחודים

א

מתוך ההפכה

העולם נחרב ונבנה, נחרב ונבנה. התפלגה הארץ ונפרדו הגוים למשפחותיהם ויבנו ערי מושב לחטא. יצאה אש מלפני ה' ותבער ערים רבות, בתים אין-ספור נהרסו, שבטים שלמים היו לחרבה וגם צמח האדמה היה למאכלת. ויעל קיסור הארץ כקיסור הכבשן ונראה למרחוק. בככר ההיא ישב אחד מבני עבר, ולו צאן ובקר ועבדה רבה. אותר הותיר אלהים ביום-חרמו. ויתן לו יד להמלט מתוך ההפכה ושתי בנותיו עמו. ויבקש חסות במערה אחת, ואיש אין בארץ. ותאמרנה הנערות: לא ברא אלהים את עולמו אלא לשבת בו ועתה שומם הוא מאין יושב, וכי ימות אבינו, אז יחזור הכל לתהו. מה עשו? הסבו וגרמו, כי תזרע הארץ הנשחתה תרומה, ותלדנה שתי משפחות להקים זרע למין האדם. אמר הצופה ומביט למסתרי כל-לב: בדין הוא, שעושות אלה באש תשרפנה, אבל אלה לבנין העולם נתפוננו.

ב

השרביט

בעיר נחור אשר בארם-נהרים היה בתואל בן-מלכה מלך ונשיא בעמו ויגבה לבו. כל בתולה נשאת היתה צריכה להשמע לו בראשונה; וירגנו העם באהליהם. ויהי בהגיע תור בתו ונועדה לצאת עם עבד אברהם, להיות לאשה לבן-אדוניו, אמרו יושבי העיר: אם גם לבתו יעשה כמשפט הבנות, אז נקי הוא לנו, ואם לא – ידנו תהיה בו להכחידו. בא מלאך אלהים בלילה וינגפו וימת.

והיתה הנערה עקרה ימים רבים והלכה להר המוריה, ששם נעקד אישה, להתפלל במקום טהור ולשפוך שיחה. ויעתר לה ה' ותהר. ויתרוצצו הבנים בקרבה. האחד אוחו בעקב אחיו להסילו, וסמאל עומד לימין הבכור. בא מיכאל לשרוף את סמאל בהבל-פיו, והושיב אלהים בית-דין ביניהם... ויצאו שני לאמים ממעיה. זה פרש לדרכו וזה פרש לדרכו; ותגרה ביניהם כל הימים על-דבר הבכורה וברכת-עולם. ולאמם גם-היא אח בכורה ושמו לבן, ותולדנה לו שתי בנות והנה רועות צאן אביהן. בדין היה, שהבכור של האחים יקח את הבת הבכירה של אחיה לאשה, ושבנה הקטן יארש את הקטנה. נתגלגל הדבר ונשא הבן הקטן את שתי האחיות יחד. והתורה אומרת: אשה אל אחותה לא תקח לצרור! בקשו מלאכי השרת

לדחפו. אמר אדון-כל: הניחו לו, גם הוא כמוני וראוי לו להשתמש בשרביטי.

ג

נטילת הבכורה

וישא יעקב פילגשים על נשיו בנות לבן, שם האחת זלפה ושם השנית בלהה. ובלהה היתה יפה עד-מאד ואין משלה בבנות. ויהי במות רחל אהובת נפשו ויתישב יעקב במגדל עד אפרת, שם מטתו באהל פילגשו הצעירה וינחם. פעם רחצה בלהה בנהל לפנות-ערב, ובצאתה מן המים התאדם העולם מיפיה ומזוהה. וירא אותה ראובן בכור יעקב ויחשק בה ותתלקח נפשו באהבתו אותה. ויארב לה ימים רבים.

בימים ההם החלו אריות וזאבים לפרוץ בגדרות צאן יעקב ולשבות מהם שבי; וישאר יעקב בעדר ויפיל חתתו על הצועקים לטרף. בלילה ההוא התגנב ראובן בלט אל אהל העלמה, התקרב אליה בתרדמה ויגל את כנף אביו. חרדה הארץ.

ויהי בבקר בא יעקב מן השדה ונכנס למשכן פילגשו. אמרה לו הנערה: אל תקרב אלי, אל תגע בי, התנקש בי בנך הגדול וטמאה אני לך. וירם יעקב קול זעקה ויאמר: ראובן בכורי פחו כמים, עלה על משכב אביו וחלל יצועו.

בו ביום נטלה הבכורה מראובן ונתנה ליוסף אחיו. ולא יסף יעקב לדעת את פילגשו עד יום מותו.

ד

גור אריה

בין שבטי-יעקב יהודה ידיו רב לו כאריה וכלביא היה בצאתו. מי ידמה ומי ישוה לו? ולא סר שבט ממנו ולו יקתה צמים.

ויהי היום ויט עזלם, ויתהום כל הקריה לגדלו ולגבורתו. ויקח שם בת איש כנעני ותלד לו שלשה בנים את ער ואת אונן ואת שלה. ותעמוד מלדת ותמת. ובעזלם נערה אחת מבנות ארם, ושמה תמר, ותעל על כל בנות עמה ביפיה ובקומתה; כמגדל צוארה בנוי לתלפיות, שדיה כתאומי צביה הרועים בשושנים. ויתן לה יהודה את ער בכורו לאיש. בחלה בו הנערה ויאסף. ארש לה יהודה את בנו השני; ותדחפהו מאתה – ויגוע גם הוא. רק חמיה היה משא-נפשה ותאמר: אך הוא יקים לי זרע ובניתי ממנו מלכי-ארץ. ותרא הנערה, כי קלה היא בעיני הענק ושיחשבנה אך לבת ושיעד אותה לשלה בנו הקטן, – אף היא עשתה בערמה: הסירה בגדי-אלמנותה ותכס בצעיף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה. ויהודה עובר אז לגזו את צאנו. וירא קדשה יושבת על אם הדרך, וגוה יאיר

מבעד לצעיף, וַיֵּט אליה וידבר דברי־אהבים באזניה. העמידה בת־אדם פניה וּחאמר: מה תתן לי בשכרי כי אשמע אליך? אמר גביר אָחיו: גדי עזים מן הצאן אשלח לך. רקד לב הנערה בקרבה, לראות את הלביא אך רכות ידבר. ותאמר: גם אתה לבבחני, חֲשַׁבְנִי לַאֲמֶתְךָ. ויתאחד גלגל אחד עם משנהו. טבעת חדשה נקשרה בשלשלת הבריאה. הוסיף אלהים לשני המאורות את אורו של מלך המשיח. ותלד העלמה את פרץ ואת זרה. פרץ גובר על אור הלבנה, וזרח גובר על אור החמה.

ה

נוסח אחר

ויהי כי חטא ראובן בפילגש אביו והלך אחרי עיניו, התגאה עליו יהודה, שהיה נשמר תמיד מאשה ובכל מלחמותיו הרבות לא לקח לו נערה מן השביה, ויזכח את אחיו על רע מעשיו. יצא קול ממרום וקרא: חייך, גם אתה לא תעמוד בנסיון!

נפרד יהודה מאת אחיו וירד לעדלם וילך בבית איש כנעני ושמו שוע. והאיש גדול ועשיר מבני משפחת נשיא־הארץ ולו בת נאה ויפה, שהגיע לה תור להנשא. וירא שוע את יהודה כי אמיץ־כח הוא ובן־חיל וייטב בעיניו ויאמר לו: קח את בתי לאשה, כי עליכן באת בצל קורת־י. אמר יהודה: מצוים אנו מאת יצחק אבינו, שלא להתחתן בבנות כנען, ואיך אעבור על דברי הַצְּוָאָה? מה עשה שוע? הכין משתה גדול ליהודה בן־יעקב, קשט את בתו בכל מיני קשטים, הלבישה כתנת־פסים ועל צוארה התנוצצו חרוזי מרגליות, ותבוא הנערה ותמוג כוס יין לאזרח. וירא את יפיה ותתלקח אהבתו אליה ויבוא עמה בברית. יצא קול שני ממרום: שתית מיין החטא ותשכח סקדת בן־אברהם, חייך, בנים לא־נעמיים תלד לך ואך מגינת־נפש תירש!

ילדה בת־שוע ליהודה את ער ואת אונן ותוסף ללדת את שלה. ויהי כי גדל ער, אמר יהודה: לא יקח עוד בני אשה מבנות הארץ, וילך ארצה ארם ויתחתן עם ארם דודו. ותרע הנערה הארמית בעיני ער, כי אינה מבנות כנען. ויבוא מלאך ה' בלילה השלישי ויך אותו וימת. נשאה בימי חַפְתָּה לאחיו אונן וימת גם־הוא בשנה הראשונה, כי לא אבה לדעתה. אמר יהודה להשיאה לשלה בנו הקטן ולא נתנה אותו בת־שוע: אך מבנות ארצי יקח לו אשה ולא יזנה אל בת־אדם! לא ארכו הימים ותמת אשת יהודה, שריב היה לה עם בעלה. ויציבו לה שם.

ויהי היום וירד יהודה תמנתה לגזו את צאנו וטוב לבו ביין. ותכחל אלמנת האחים את פניה ותשם בפוך עיניה. וירא אותה יהודה יושבת פתח השער ויחשבה לזונה. כי חק היה לכנענים, שפל נערה בתולה נשאת לאיש ישבה שבעת ימים פתח עינים וכל איש עובר היה סר אליה. ויסר יהודה בינו אל כלתו ויתן שכבתו בה ולא ידע, כי דבר־נבלה הוא עושה

ושחחתי גחלים על ראשו. מאז נזיר היה יתודה מן היין וכל משרת ענבים לא ישתה.

1

בית היוצר

וארד אל בית היוצר והוא עושה מלאכה על האבנים: יוצר כלי ושב ועושהו כלי אחר. אין קשה לפני אלהים היוצר לעשות את הנקבות זכרים ואת הזכרים נקבות. אף לא בת-לבן אחרי לדתה ששה בנים לאישה וזכר אותה אלהים זכר טוב הרתה שוב ללדת – והנה נער בקרבה. עמדה בתפלה לפני המניע העליון; וישמע לשיחתה ויהפוך את העבר במעיה לנקבה. היא דינה אחות השבטים ומשוש כל בני-עבר.

לכל בני יעקב נולדו תאומותיהם עמהם, ותהינה בגדלן לכל-אחד ואחד לאשה. אך לדינה לא היה זוג. ויהי הנער שמעון גבור-חיל ויקנא לכל נבלה בשער, ותט אליו דינה לבה בסתר, ויהי כי בא יעקב שלם עיר שכם, ושכם בן-חמור החוי נשיא הארץ חשק בבתו ויעצנה, חגר שמעון ולוי אחיו איש חרבו ויבואו על העיר ויכחידו את כל יושביה, וגם את חמור ושכם בנו הרגו לפי-חרב.

בקשו להוציא את החללה מאהל חושקה; ותמאן הנערה לעזוב אותו ותאמר: אנה אוליך את חרפתי? נשבע לה שמעון, שיקחנה לו לאשה. ותלך אחריו ותלד לו את שול.

2

אסנת

ורחל אשת יעקב היתה עקרה ימים רבים ויזפור אותה אלהים ויאסוף את חרפתה ותלד בן ותקרא שמו יוסף. והוא נועד להיות שליט בארץ מצרים ולהיות לאב ולפטרון לשבטים אחרים ולהחיות עם רב. וליוסף לא נולדה בת-זוגו עמו. והדבור יצא לבני עמו: אך בבנות כשפחתכם תדבקו ושמרתם את נחלתכם ואת אהזתכם.

בת-שש היתה דינה, כאשר דבקה נפש שכם בנפשה וידע אותה, והיא ילדה לחוי בת, בטרם קדשה שמעון. היא אסנת. ויגרשו שאר אחיה את הילדה הנורה מבית אביהם ויאמרו: אל יהיה לה שם בתוכנו! עמדו להוציא אותה בחרונם על-פני השדה. ירד מיכאל השר הגדול ויביאה למצרים. ותגדל בבית פוטיפרע כהן אן ותעל כפורחת. ובהיות יוסף משנה למלך, עמד וכת עמדה ברית. הכל צפוי לפני אלהים והוא מסבב את הסבות ומשיב את כל שה אבד לעדרו.

אחרים אומרים: יעקב אבי-אמה חס עליה, בראותו כי ישטמה בניו; לקח ציץ של זהב ויכתוב ויחרות עליו שמה ושמו בלשון העברית, תלה

אותו על צוארה וינח אותה תחת אחד השיחים, ששם היה גם עין-מים. ויעברו אנשים מדינים וישמעו קול ילדה בוכה; רחמו עליה, לקחוה עמהם ויוליכוה לארץ מצרים וימכרו אותה לפוטיפר. ותגדל בביתו והיתה לנערה משכלת ולכלילת יפי; וכל חרטומי מצרים אמרו לקרא את הכתבת שעל לוח צוארה ולא ידעו הפשר. ויהי כי עלה יוסף בן-עמה לגדלה וקראו לפניו „אברך“ והביאו לו מתנות רבות, באה גם אסנת ותשתחוה לפניו ותושט לו את הלוח, וירא הקשנה, כי היא מבית אביו, עמד ונשא אותה בכתפה כדת בני-עמו.

XVIII

מאגדות יעקב ולוי

א

וישכב יעקב במקום ההוא והנה ה' נצב עליו. היה איש אחד עני ודל וירא אותו המלך וימצא חן בעיניו, כי היה בעל דעה והשכל ובר-לבב, ונעשה אוהבו והיה נכנס בפלטרין שלו שלא ברשות והמלך משיח עמו ומראה לו חבה יותר מקשרים והעבדים. נתקנאו בו בדל רבי המלך ואמרו: הרי אנו, שגדלים עם המלך ומשרתים אותו תמיד, נדחים מפני זה, שאך מתמול בא ואינו עשיר ורב כמונו נמלכו להרגו ולהכחידו מעל-פני האדמה. מה עשה המלך, כי נודע לו הדבר? קם והזפיע ביניהם, בעת התאספו יחד לחרש רעה על אוהבו, ואמר להם: מה לכם לקנא באהובי ובאשר בחרתי בו. אתם עומדים לפני כסאי תמיד, משרתים אותי ועושים רצוני, אחלק עמכם במלכותי ושתפים אתם לממשלתי; אבל לזה אין כל ונושא הוא את שמי בקרב ויעבדני בהשאי. חפו פניהם ואמרו: לא נגע בו. כך היה הדבר עם יעקב. רש ועני בא לבית-אל ושם שער השמים, נתקבצו שרי המלכות של מעלה ואמרו: עכשיו בא הוא לגבולנו, נקום עליו ונזרידו דומה. עד שהם מדברים נגלה מלך מלכי המלכים הקדוש-ברוך הוא והיה מניף על יעקב עבדו בסודר.

ב

הנודר ואינו משלם – פנקסו מתבקר לפני קדושה-עולם, והוא קורא ואומר: היכן פלוני בן-פלזני שנדר לי? הרי אני מחכה לו ולקיום מוצא שפתיו, שמא ישן הוא, שמא שכח את אשר אמר, שמא רע לבבו וצר-עין הוא ושמא אין אמון בו. הלך יעקב ולן בבית-אל והקים שם מצבה ויצק שמן על ראשה ונדר נדר לפניו, שכל מה שיתן לו אלהים עשר יעשרנו לו. והוא הלך ונתעשר בארם-נהרים ויהי לו צאן ובקר ועבדה רבה – ולא הקריב לה קרבן ולא פרס פרוסה לשלחנו.

מה עשה גבוה מעל גבוה? הביא על יעקב עבדו את עשו אחיו הגדול ויצא בארבע מאות איש לנגדו. נפטר ממנו ובא עליו סמאל שרן של עשו ובקש לאגד זכרו. נצל ממנו והנה חללה דינה בתו. עזב את שכם המחרמה ותמת עליו רחל בדרך לבוא אפרתה. אמר דיין-אמת: עדי-מתי צדיק זה נלקה וחוזר ונלקה ואינו יודע באיזה עון וענשו מיד בתגלה עליו ויאמר לו: לא הגיעוך כל הצרות הללו אלא בשביל שלא שמרת מצא שפתיך, קים עלה בית-אל ובנה שם מזבח ושלם לי את בדרך.

ויקם יעקב וביתו ויעל לזוה היא בית-אל ויעשר שם את צאנו ובקרו. אמר אלהים: את אשר אתה נוהג לי אתן לאחד מבניך, כי יעמוד לשרת לפני.

ג

וישר מלאך-מרומים אל ישראל ויעל האבק עד כסא הכבוד. אמר המלאך לישראל: לא כך אמרת ונדרת, כי העמדת את המזבחה בבית-אל ויצקת שמן על ראשה: כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. בנפשך דברת. התחיל ישראל להעשיר את צאנו ובקרו. אמר המלאך: ומבניך אשר הולדת למה לא תתן לזו מה עשה השלישי לאבות? מנה ארבעה בכורות לארבע אמהות. נשארו שמונה, התחיל מונה משמעון וגמר בלוי אחיו ועלה לו למעשר. העשירי יהיה קדש לה'!

מיד ירד מיכאל המלאך משמים ארצה, נטל את הנקדש על כתפו, העלהו והעמידהו לפני שוכן-מעלה, אמר לפניו: אדון האדונים! זה גורלך מבני-מתה וזה חלקך במעשר שבטי-ישראל. פשט אלהים את יד ימינו וברך את הנער, שיהיו בניו משרתים לפניו בבית-מקדשו אשר קָשַׁלְם במלאכי-השָׁרָת מעלה.

ד

שנו רבותינו: מי שאינו מניח את העניים ללקוט בתוך שדהו ואינו מסייע להם בשעת הקציר או בימי הבציר, הרי זה מסיג גבול ומטשטש את הגבול. ואלהים ממעל קורא ואומר: אני העמדתי את בעל-השדה למעלה ואתו העני הורדתי למטה, יכול אני להפוך את הסדר, להשפיל את העליון ולרומם את השפל, הלא אני פותח את השערים ואני סוגרם ואני אף נוטע ועוקר, בונה והורס, ממת ומחיה, מיזה בידי יעצורו ומי יעות דרכי ולא ירא ממני ומשמיו?

הלך יעקב ביתה בתואל אבי-אמו ולקח לו עשו את כל אשר לו ואך במקלו עבר את הירדן. בא לבית-אל ולא היה לו גם כר לשים תחת ראשו ויקח אבן וישם מראשותיו וישכב. ארבע-עשרה שנה עבד בגשיו כפועל וכעבד ויפרוץ בארם מאד ויגדל על כל בני עבר וארם בעשרו בכח הברכה. שברכו אביו. לפני צאתו בא לו כל החיל הזה והוא שכח

את המעמיד קלמות ולא פרנס עניים כאבי־אביו, שנטע אשל ויאמר: כל דכפין ייתי ויאכל מלחמי! אמר לו אלהים: אם תיטיב שאת וזכרת את שפליה־המדרגה ופתחת להם את ירך, אהיה עמך וקהל גוים יהיה ממך ונביאים וחזים מחלצין יצאו; ואם לא תיטיב, חי אני וחי שמי, שאף נסיעותיך אעקור ואת חומותיך אָנתוך ואעשה אותך ואת בניך למשל ולשנינה. נפל יעקב על פניו ויאמר: גדולים מעשיך עם האדם, אלהים, ואף אני לא אטש חסדך ואלמד לביתי וְלְבָאִים אחרי את דרכיך ופעליך.

ה

אתה מוצא, הראה לו אל־שדי ליעקב הרועה מה שלא הראה לאברהם וליצחק. לשנים אלה הראה אך מה שלפניהם, וליעקב אבינו הראה מה שלפניו ומה שלא בפניו. הראהו ארבע רוחות העולם והראהו כסא כבודו, הראהו איך בית־המקדש נבנה וחרב וחזר ונבנה. מסר לו את נבואת החזים והשמיעהו קול פרסות חיל גוג ומגוג, שנתאספו על אֵל ישראל ועל משיחו. ויהי כי הגיעה עתו לחסות בצל עֵדן, קרא את בניו ובקש לגלות להם את הקץ ולהסיר הלוט על מסתורין של מלך. אמר אל־צבאות: כבוד אלהים הסתר דבר, ויבוא ערפל ויכס את העולם.

ו

נצר הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק מת כמות כל־אדם. אמר אלהים: אף יעקב עבדי לעולם יחיה. ויהי כי גוע שלישי לאבות וַיֵּאסֶף אל עמו, נעשה בשרו לפי־דֵּאש ונפשו חופפה עליו כל היום ולא תמוש ממנו. כי יגבר השטן ואויב יקום לכלות את ישראל, שוב תשוב הנפש אל ניה וקם אבי השבטים והתפלל לפני קונו, הוא נענה לו. לא אשכחך יעקב: ולא אוניחך ישראל.

חכמים אומרים: בשעה שאסף יעקב את רגליו אל המטה, פשט את גופו, שנחל מיצחק אביו, ולבש גוף המאור, שהיה לאדם הראשון קדם החטא. כאלהו החוזה ישוטט בעולם גם־הוא לתועלת עם קדוש.

XIX

מִיעֶקֶב וּמִיוֹסֵף

א

בעשרים ושמונה בחודש אלול, הודש בהיר וכלו אור, נבראו חמה ולבנה וכל כוכבי־מעלה ויתלם יי אלהים ברקיע השמים, קבע לכל אחד ואחד את זמנו ומקומו ושעת שמושו, סָמַן את הגבולים, צִיַן את הזקופות והמועדים; ומאז החל מנין השנים והחדשים, דָּבַר הימים והלילות, שֵׁעוֹר הַקְּצִיָּה והמחזורות. מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא הוא היוצר אותם, הוא

הַמְשַׁכֵּל, הוא המודד והמונה והוא המְעַבֵּר אותם. הוא ראש בית-הדין ומשרתיו ומלאכיו הם בעלי הסנהדרין. היו מתכנסים ויושבים לפניו בכעין גֵּרֶן עֲגֵלָה, והגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, ופורשים כפיהם; והאב שבשמים, והוא ראש הישיבה, היה מכריז ואומר: חדש פלוני בא, שנה זו נכנסת. אלהים נצב בעדת אלו. ויהי כי נברא אדם עלי אדמות ונתנו לו שכל ובינה, דעת והשכל, נמסרו בידו כל גנוי התורה ומפתחות ההכרה, מסר אלהים בידו גם דעת עבור השנים, קביעת המועדים והחדשים וכן אמר לו: ראה, אני ממנה אותך לעבר את השנים במקומי ואני סומך את ידי עליך. מה שאתה גוזר למטה, יהיה כחק קים למעלה, כל כוכבי מרום וכל מזלות הרקיע יהיו נשמעים לך. מה שאתה מְקַדֵּשׁ, יהיה מְקַדֵּשׁ, ומה שאתה מְחַדֵּשׁ, יהיה מְחַדֵּשׁ, הכל יהיה כפוף ונכנע לך ועל-פי משפטך ותורתך יגבילו המזלות ארחם ואורם. כשחטא אדם והגיעה עתו להסתלק מן העולם, אמר: רבון העולמים! אני נפרש מכאן והולך אנכי בנתיב לא אדעוהו, עבור השנים והחדשים מה תהיה עליו? נענה אלהים ואמר: הן חנוך עבדי מבי: בניך עמדך, משתהו ללוי אחרוך, והוא יעבר את השנים, יכריז על המועדים ויקבע את החדשים. עלה חנוך לרקיע ומסר לפני עליתו את סוד העבור בידי נח בן-למך. והלז סֶמֶן ימי זרע וקציר, קר וחם, קיץ וחרף; ואף בימי המבול יום ולילה לא ישבתו ודברי בית-דין התחתון לא בטלו. נח מסר את סוד העבור לשם, שהוא היה הבכור לנחלה וכהן לאל עליון. וכשנכנס אברם העברי לבית-מדרשו ולמד ממנו דעת ארחות-חבל, משכלי ההויה ופרקי היצירה, למד גם סוד-העבור ומסרו במותו ליצחק בנו, בעת נתן לו את כל אשר לו והנחילו חיי עולם. ויברך אלהים את יצחק ויאמר לו: מזרעך אקים לי מעברי שנים וחדשים ויהיו כל הגלגלים והמזלות נשמעים לבית-דינם.

ויהי כי יצא יעקב מבאר-שבע, עזב את ארץ אבותיו והלך ארצה קדם. בקש לעבר בארם את השנה ולעשות את השכינה חל, השמיעו אלהים קולו מרחוק ואמר לו: יעקב, יעקב, אין לך רשות לעבר את השנה בארץ לא-מְקַדֶּשֶׁה. הניח את העטרה בקרן זוית. כיון ששב לבית-אל, נגלה אליו אלהי אבותיו, ברכו ברכת-עולם ואמר לו: מעתה שוב אתה מונה חדשים ישנים ומפיך תצא תורה והדרכה להם. עמד יעקב על רגליו ואמר: אתה קדוש ושמן קדוש וכל משרתי מעלה המה קדושים, מה אני, כי אהיה שְׂתָף לָכֶם. אמר לו אלהים: כסאי אתה ודמותך קבועה בו.

ב

סמנים וגבולים גם בימי החדש, יש יום מברך ויום שאינו מברך, יש יום מאיר מבקר ועד ערב ויש יום פְּלוֹ מְעָנָן, לא אחת היא לבר-נש, אם נולד ביום זה או ביום שלאחריו, אם נולד בחודש זה או אחר. המזל חותך חיים והוא מאיר נתיב לכל.

בתשעה-עשר בחודש יצא יצחק לשוח בשדה – והנה רבקה לקראתו

ויקח אותה ותהי לו לאשה ויאהבה. היום הזה הוא טוב ונכון לכל מלאכה, בו מְבַשְׂרִים טוב לחולה וישועה לאסיר, וכל הנולד ביום הזה הוא טוב־מראה, אהוב למטה ולמעלה, תפלתו נשמעת ולא תשוב ריקם. ביום שמונה לחדש נולד יעקב אבי־ישראל ועשו אבי־אדם ולאם מלאם יאמץ. כל בנין שְׂיָבֵנָה ביום הזה לא יהרס, הפורש בו בים יבוא בשלום למטרת חפצו וגלי המים לא יטרידוהו. כל זורע בו קוצר ברנה אֲלֵמוֹתָיו. נגוד האחים בבטן לא קבע את חותמו על המזל. ביום עשרים לחדש ברך יצחק את יעקב ואמר לו: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאֲמִים. טוב לעשות ביום הזה צדקה וחסד ולזכור חסדי המקום. בעשרים ושנים לחדש נולד יוסף הצדיק, הוא יום רצון והרחבה, וכי יזכיר אדם את שם בן־רחל נצול מעינא־בישא ומכל בני משפחת השטן, האורבים לו בכל־עת.

ג

יעקב שָׁלַם שבאבות היה ואף מטחו שלמה. כל ימי יעקב לא שרר דין בעולם והיה העולם רוחץ בפלג אלהים. ויהי כי נאסף יעקב, האירה הלבנה ויעל הודה ותקסם את פני כל. אמר השמש: טוב לי לאסוף אורי ולהתדבק ברעיתי תמתי. שאגה ההויה מאש האהבה ועצם החשק, אמר היוצר: עדי־היום! אף לפני יוסף קראו „אברך“, כי בו נתקשר השמש בירח, חדל החיץ בין שני המאורות ויהי אור אחד גדול ולא יָסַף. אומרים: אף גם ביוסף הצדיק טָפַל אלהים־צבאות כבמשה עבדו, נטלו על זרועותיו ויביאהו לבית־משכנו. יוסף הצדיק אינו מטמא ועצמותיו טהורות. אך מי שיד מלאך־המשחית תהיה בו וימַגֵּר חֵיתוֹ בחרבו, הוא מטמא ואסור לכהן להכנס בגבולו; אבל מי שמסתלק על־ידי מלך המלכים הקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו, הוא טהור ועצמותיו טהורות וקנה מאירות לכל הדורות עד ביאת הגואל.

XX

מאפל ומאורה

א

המלבן

ויעבדו שבטי מצרים את בני־ישראל בפרך ונוגשי פרעה אָצִים בהם למלא אחרי מתכנת הלבנים וגם קש לא נתן להם. ונפצו אחי יוסף בכל עבר לקושש קש ותבן. נקבו את עקביהם, כי שמו אותם בטיט, והיה הדם יוצא ונלוש בחמר. בימים ההם היתה רחל בת־מתושלח הרה ללדת, והיא נערה מפנקת וטובת־טעם, כל רואיה ישבחוה. ותצא השדה לרמוס בחמר עם ארוסה. והפילה שפיר מטרח העבודה, ונגבל בטיט ועשו לבנה

ממנו. ותצעק הנערה ותאמר: אוי לי על פרי-בטני, אוי לי כי קלל נוריו באותה שעה ירד מיכאל המלאך העליון, נטל בידו את המלבן ושימו להדום רגלי מלך-המלכים וקדש-הקדשים. אמר אלהים: נתמלאה הסאה, אף אני אשלח גואל לבני-ברית, וגם מלבן זה יהיה לזכרון לפני כל ימי שמים עלי-ארץ.

ב

יקותיאל

לא העבירו בני-חם את בני-ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקדוש-ברוך-הוא, וזה שלשה ושמונים שנה ושלוש שנים. וכיון שהגיעה שעת כוכבו של משה לעלות, אמרו חרטמי המלך: נער אחד יקום במחנה העברים והוא יהרוג את בכורותינו ויטביע אותנו ואת חילינו ביס-סוף; ישמעו עמים ירגזו, חיל יאחו כל יושבי תבל. ויחרד פרעה ויאמר: אם אלהים ילחם עמנו, יעלו עבדינו מן הארץ ונחלתנו שוממה. בימים ההם נולד בן לעמרם בן-לוי, ותארו היה כמלאך-אלהים, ויקראו שמו יקותיאל. שלשה חדשים טמנתו אמו, כי יראה פן יבלע לו. ויהי כי לא יכלה עוד הצפינו, הניחה אותו בתבה נקשם אותו על שפת היאר. הכל צפוי לפני אלהים, והוא מסבב הסבות. מנגעה היתה בת-המלך ולא מצאה מרפא. ירדה לרחוק בנהר והנה תבה בסוף ובה נער בוכה. שלחה ידה ותקחה על זרעותיה. אך נגעה בגוף הטהור ונתרפאה מיד ויהי בשרה כבשר הנער לטהר. קראה ואמרה: הילד הזה צדיק גמור הוא ונשמתו רוממהו הלכה ונכנסה תחת כנפי-השכינה וזכתה לחיי-עד.

ג

הנער

עוד הנביא בבטן אמו גלה לו אלהים ספר-בראשית ויראהו תורת שעשועיו מאז ויאמר אליו: משחתיך לנגיד על-צמי והיית להם לאב ולסטרון וצוית אותם תורות וחקים, והוריתם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. מהול יצא משה לאויר העולם ולא נגעה בבשרו יד זר. ביום הזה הגדילו גם המאורות את אורם ותהי רוחה והתעלות בעולם! חפצה אמו להניקו, פתח ואמר: אל תחשבוני כנולד, כבר דברתי את האלהים ואיך על הלחם אחיה? ב-רביום הלך בבית כנדול; וישתוממו עליו כל רואיו ויאמרו: זה יהיה לנו למופת והוא יגאלנו מיד צריסו ויהי בהיותו בן שלשה ירחים החל להתנבא בחוצות גשן ובשוקיה: עתיד אני לקבל את התורה ממרומים מתוך להבות-אש, ארעין שמים לארץ ואקדש את יושבי מטה ואעלם לבני-מרומ. אמרו שבטי יעקב: חסדך עמנו, בך-עמרם, אתה תהיה לנו לאלהים ותביאנו אל המקום כבר נחלו אותו אבותינו.

ויסתר משה את פניו ויאמר: צור שדי, הושע־נא לעם הזה הוא ואל
יבושו בי!

XXI

מאגדות משה

א

הרועה הנאמן

בשעה שהיה משה בן־עמרם רועה במדבר את צאן יתרו כהן מדין, נפרד גדי אחד מן העדר והרחיק נדוד; דאג עליו משה וילך לחפש אחריו וימצאהו עומד על־יד ברכה של מים ומשיב נפשו. אמר הרועה: לא ידעתי כי צמא הוא כל־כך ואמרתי אך בְּגֹד בגד בני; בודאי עִיף הוא מן הדרך. נטלו על כתפו ונשאהו שוב אל המחנה ועלו נעים עליו.

באותה שעה נגלה אליו מלכו של עולם ואמר לו: רחמים כל־כך בלבך על הצאן והבקר, שבראתי בעולם, ולהם אין נפש משכלת ואינם מכירים ברבונם—על בני שבט אברם העברי, שבחרתי בו מכל משפחות האדמה, בודאי תרחם ותחננם בצר להם. חייך, אתה תרעה את צאן־עמי והיית להם לרועה וקראתם פְּלִכֶם בשמי. מיד נפל משה על פניו ויאמר: אודך, אלהים, על מפעלך עמדי, הנני לך כי שלחתני.

ב

הנשר והיונה

פעם ישב הנביא על גבעה נשאה בשדה מדין ויחשב על־אודות מפעלות תמים־דעים ועל נתיבותיו כי רבו, וישא עיניו והנה יונה הומיה פורחת באויר ויורדת. ותגש אליו ותאמר: נביא־האלהים ואיש רבי־חסד, חנני־נא והצילני מהנשר האכזר, הרודף אחרי לבלעני חיה, ואני צעירה ורכה לימים, עוד לא שמשתי לפני קוני. ויחונן אותה משה, הסתירה תחת שולי מעילו ויאמר לה: הרגעי ואל תפחדי, לא יאָנה לך כל רע, כי על־כן באת אלי. עודנו מדבר, והנה הנשר גם־הוא ירד ממעל וידבר אליו לאמר: משה בן־עמרם, אם על יונה בריה קטנה חסת, חוס גם עלי, רעב וצמא לדם אנכי; ואם תגזול ממני אשר עלה בגורלי, תעות משפט וחסאת לי ולזרעי. מיד לקח הנביא את המאכלת מאמתחתו, גלה את זרועו ויחתוך ממנה חתיכת בשר כמשקל היונה, ויושט אותה לנשר ויאמר: הא לך חלקך; רק בנפש היונה לא תגע, כי על־כן מצאה אצלי חסותה. מיד פרש הנשר את שש כנפיו ויאמר: ציר ממרום אני ואך לנסותך באתי.

ג

חתן דמים

ויהי כי מתו האנשים המבקשים את נפש המושיע, נגלה אליו גבוה מעל גבוה ויאמר לו: לך שוב אל הארץ בני-עמה מעבידים את בני-בכורי קשה וגאלת אותו מיד צר! ויעזוב משה את מדין וילך ארצה מצרים. הוא בדרך במלון, והנה השטן חורש לו. נתלבש אוריאל המלאך בלבוש נחש הולך קוממיות וישר אל משה ויבלעהו עד טבורו. קשך העולם, כוכבי השמים אספו נגהם, ותילל הבריאה על אבדן משיחה. ותרא צפורה תאמת משה, כי מתגבר סמאל, והוא השר משטמה, על בן-האדם; ותחגור עז בנפשה, לקחה צור חד בידה ותחתוך בו את ערלת בנה הנולד ותשלך אותה לפני אוריאל. ותשר אל המלאך ותוכל לו ותוצא בלעו מפיו. והשחר עלה שוב להאיר לתבל ומלואה. מעתה היה לה איש-בריתה גם לחתן-דמים.

XXII

ספורי מוסר

א

על הבאר

דרכו של משה בן-עמרם היה להתבודד ויפרש מבני-אדם, למען התעצם בעבודת ה' ולבקש גם ארחות צור-שדי. ויהי היום והוא יושב תחת עץ-פרי ולא-רחוק ממנו באר מים חיים. והנה איש הלך בא מן הדרך, שתה מן הבאר, כי צמא היה, ויעזוב את המקום; ולא הרגיש, כי כיס מלא זהובים נפל מידו, כאשר הרפין את-עצמו לשתות. כעבור שעה אחת בא איש שני לשתות גם-הוא מן הבאר, וירא והנה כיס מוטל לפניו, ויקחהו אליו וילך-לו בלב שמח על המציאה אשר מצא. בא אחרי-זה איש שלישי וישת גם-הוא מן המים וישב על הקרקע לנוח. והנה בא בחפזון האיש הראשון אשר אבד את הכסף ויחל לריב באיש היושב על הקרקע לאמר: אתה שמת בכליך את כיסי שאבד ממני, השב לי את כספי, ואם לא, רעה תמצאך. טען הלו בתם-לבבו: לא מעלתי ולא לקחתי את הונך; באתי היום רק לשבור את צמאוני ולנוח מעמלי. ולא אבה הטוען להאמין לו, ויקם עליו בחמתו ויהרגהו.

וירא משה מרחוק את המעשה ויצעק אל ה' ויאמר: אלי, אלי, למה עמל ועול תביט ואיך יעמוד לבך בך לראות איש אובד על לא-חמס בנפשו? הראני-נא את דרכיך ואדע. וירא אליו ה' ויאמר: הנה מקום אתי ונצבת על הצור ושם אורך את מעשי ואלמדך את דרכי התנהגותי. ויאמר

לו יושב־שחקים: דע־נא, שזה האיש, אשר אבד את כיסו, הוא בן לרשע, והלז גול אותו מיד אביו של זה שמצאו — וכה ירש מאליו את אשר לו. אולם זה הנרצח הרג פעם את אחי הרוצח, והתגלגל הדבר, שיגאל את דם קרובו ממנו. ואתה אל תהרהר אחרי מדותי, ישרים דרכי ואין עולתה בס!

ב

העֹר

ויהי היום ומשה נצב על שפת היאור וירא שורת ילדים רוחצים במים והמה משחקים בנער עֹר אחד שביניהם ומלעיגים לו, ויחר להנביא הדבר, ויקרא לאלהים ויאמר: למה תִּעֲנֶת משפט ומה חטא הנער הזה, כי לקחת ממנו את מאור עיניו? עודנו מתפלל וקורא, והנה עיני הנער נפקחו וירא את העולם כאחד האדם.

ויהי ממחרת ויצא משה עוד אל הנחל, והנה המון הילדים רוחצים גם היום בנהר, וגם אותו הנער, שנעשה לו נס, בתוכם, ולבבו גאה ומכה את אחיו ומצר להם. הוכיח אותו הנביא על מעשהו, ולא שמע בקולו. אמר משה: גם חסד לא ישמור לי. נפרש משה ואמר: הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט.

התמונה

ויהי כאשר הוציא משה בן־עמרם את שבטי יעקב ממצרים באותות ומופתים, ופרעה וכל חילו טבעו בים, והוא ומחנהו חונים באֵילִם, היל אחז כל העמים והשבטים מסביב, כלם נִשְׂאוּ ורוממו את מעשיו ויאמרו: אין זה כי אם בן־אלהים הוא. ויתאן מלך אחד ממלכי הערבים לראות את פני הגבור הפלאי הזה. ובחצר איש ציר אחד, חכם ונבון.

וישלחהו אדוניו למחנה ישראל ויצוהו לאמר, כי יציר את תמונת מְנַהֵג העברים. ויעש הַצִּיר כדבר המלך. ובעוד שבעת ימים הביא לו תמונת משה בן־עמרם מְצִירָה בששר עלי גליון. ויאסף המלך את כל חכמיו ויועציו ויאמר להם: הנה לפניכם תמונת האיש, אשר גאל את בני משפחת העברים מיד מלך מצרים, התבוננו בה היטב והגידו לי על־פי קְלִסְתֵּר־פְּנִי, במה כחו גדול? נענו כלם ואמרו: האיש הזה אך רע־מעללים הוא, אין בלבו רחמים ונטעי אמן, זרים מעשיו.

ויקצוף המלך על הַצִּיר, ויאמר אליו: איך התעללת ביז האם אלוה ממרום יעשה איש בליעל לשליחו? אין זה, כי אם רמה רמיתני. אמר הַצִּיר: חי המלך, כי אך את פני נשיא העם צִירתי, יועצך וחכמך שקר המה דוברים וכהתה עינם לראות.

אמר המלך: אני בעצמי אלך למחנה ישראל ואראה, למי מעבדי הצדקה! שם את התמונה בכליו ויקם ויבוא אֵילֶמָה ויעמוד לפני אהל משה. ויצא אליו הנביא ויקדמהו בשלום. וירא, כי אמנם מראה פני הנשיא מתאימה לתמונה אשר בצוור. ויתמה על הדבר. נגש אל משה ואמר: כזאת וכזאת צויתי את הַצִּיר אשר בחצרי וכה וכה דברו חכמי על מעשה ידיו, בְּאֵר לעבודך את החידה. ענהו בן־עמרם לאמר: צדקו חכמך אשר דברו עלי, יצר לבי רע היה מנעורי, ואני אך נלחמתי עם נטויתי אלה, כבשתי את יצרי ואתאמץ להפוך כל מדה מגנה בי למדה טובה, טהרתי את כתמי ואתקדש ואמצא חן בעיני קוני וישלחני לפדות את צאן־מרעיתו מיד ניגשיו.

XXIII

מיד צר

א

אות הוא

ויגדל משה ויצא אל אחיו גשנה וירא בסבלותם וענים הרב. ראה משא גדול על קטן ומשא איש על אשה, משא בחור על זקן. נאנח ואמר: חבל לי עליכם! והיה מסייע לכל אחד ואחד ומעמיס את המשא על שכמו. אמר אלהים: אתה הנחת חצרות מלכים והלכת לראות בצער בני־שבטך ונהגת עמהם מנהג אחים, אף אני אניח את העליונים ואדבק בתחתונים. ראה בן־עמרם, שאין להם לבני־ישראל יום מנוחה, בא לפני המלך ואמר: אם תעבוד בבני גשן כל הימים מבלי לתת להם נפש ומרגוע, או יכרעו כלם תחת על העבודה ויהיה כל הטרח עליך ועל עמך. ענה המלך ואמר: עשה כטוב לך, כי על־כן מצאת חן בעיני. מיד עמד משה ותקן את יום השבת ליגעים. אמר אלהים למשה: אתה חשבת רק להקל עבודת אחיך ונח להם. חייך, שיום זה יום קדוש יהיה לדורות עולם, ואות זכרון כי אני ה' בראתי את העולם והצבתי גבולות לעמים וקדשתי את בני אברם להיות עומדים לשרת לפני ולהזכיר את שמי.

ב

גדולי ארץ

והדת נתנה בארץ מצרים לאמר: כל הבן הילוד לעברים שנתאחזו בארץ גשן מאת אמו יקח וישלך המימה בלִי־רחםו ותהי יד בני־חם בבני־יעקב להכחידם ולכלותם. ויי נשבע לאבות העם הזה, להרבות את זרעם ולתת להם עצמה וכח ולעשותם נר לגוים. ויבוא רוח בנשי ישראל: טרם

ישבו על־האבנים בבתיהן, יצאו השדה ותלדנה שם, עזבו את העולל ביד שומר־אמונים וישבו לאהליהן. ואלהים בשמים צוה מיד את מלאך אחד ממשרתיו מעלה לרדת מטה ולהיות אומן להילד. ורחץ האומן את הנולד במים, סכו, משחו וחתלו וישם ביד הפרחח שני חלוקי־אבנים, מן האחד היה יונק חלב ומן השני היה יונק דבש. ויגדל המלאך את שערות התינוק מיד והאריכו מראשו עד ארכובותיו, למען יתכסה בהן ויחס לו. ונעשו בָּאָרֶץ מערות מערות, לא תראה אותן עין, ונשמרו בהן כל ילדי יִשְׂרָאֵל עד עת גדלם. אחר יצאו שורות שורות כדשא וכעשב וישבו נער נער אל משפחתו ואל בית־אבותיו.

אמרו בני־חם: לא נוכל לבני השבט הזה, עם־פלאות הוא! ויצאו איש איש לשדה גֶּשֶׁן בצמד בקרו ובמחרשתו וחרשו את אדמת בני־ישראל; העמיק אלהים לילדים הטמונים בקרקע ולא נגעו בהם כלי־משחית ויטילו מתחת למעדר כמו בגן.

אחרים אומרים: גם אלה ילדי ישראל, שנתקו משדי אמם והשליכו אותם שוטרי המלך אל היאור, לא גועו. פלט אותם שר־המים ליבשה, ואל־אלהים היה עומד עליהם להחיותם, הניקם דבש מסלע ושמן מחלמיש־צור. וכשעברו ישראל את הים ויי עובר לפניהם – הכירוהו, קלטוהו וקדשוהו וקרא כל־אחד לאמר: זה אֱלֹהֵי וּאֲנָהוּ

ג

דגול מרבבה

כשהיו בני השבטים שקועים בעבדות וענו אותם ועבדו בהם בפרך וכל הבן הילוד היאורה השליכוהו, היו בנות ישראל מצטערות ויושבות עלובות באהליהן. אולם כשבאה עתן ללדת, השליכו על אל־שדי יהבן, יצאו השדה וילדו שמה. והיה אם זכר הוא, נטלוהו והניחו אותו על שן־סלע, מסרו אותו לשם ואמרו: אדון עולמים! את שלנו עשינו ואף אתה עשה שלך! מחו דמעותיהן מעל עיניהן וישבו בחשאי הביתה. מיד היה יורד אלהים בכבודו ובעצמו ממכון שבתו, חתך טבור הנולד, רחצו, סכו וחתלו והיה מטפל בו עד שגדל. כיון שגדלו ילדי ה', היו שבים לבית־אבותם. שאלו אותם אמותיהם: מי היה נזקק לכם כשנשאתם לבדכם בשדה? ענו ואמרו: בחור אחד נאה ומשבח ירד משמים ארצה והספיק לנו כל צרכינו, על שלחנו אכלנו ואת מימיו שתינו והוא שומר עלינו בלילה ומגן עלינו תמיד. מיד עמדו האמות ואמרו דברי קלוס להקדוש־ברוך־הוא, אל העולמים.

ד

הים והגואל

וירדוף מלך בני־חם אחרי בני־ישראל, כי יצאו מארצו ופרקו מעליהם

על עבדותו. ראה המנהיג בצרת העם, התפלל עליהם לפני מושיע דלים ויאמר: עמוד נא לעם בחרת בו ואל תתן אותו ביד צריו! אמר לו אלהים: צבר אל השבטים ויסעו, ואתה בקע לפניהם את הים ויעברו בו. עמד משה לפני יסוסף ואמר לו: שלחני יוצרי אליך, כי תגלה דרכך לבניו. ענהו הים ואמר לו: אתה ילוד-אשה הנך ואני ילוד המקום הנני, מי גדול ממי? האדם נכרא בסוף ימי-הבריאה, והנהרות והנחלים ביום השלישי, וגם בזה לנו משפט הבכורה. בא משה לפני אלהים ואמר לו: מורד בך הים ואינו שומע בקולך. אמר אלהים: עבד שמסרב ברבו, מה עושים לו? מלקים אותו בשבט, אף אתה הרם את מטך ונטה אותו על המים הזדונים וישקטו. אחרים אומרים: כשנטה אביר-הרועים את ידו מול הים, עמד עליו הים. אמר לו הגואל: במצות אלהים אני בא. לא קבל עליו. הראהו את מסה אלהים, ולא שמע לו. מיד נגלה אלהים בכבודו ובגבורתו על משברי המים וירא הים וינט. היו למלך שני גנים זה לפניו מזה; נתן את הפנימי במתנה לחביבו, בא זה להכנס בו ולא הניחו שומר-הגן לבוא. אמר לו הלוקח: בשם מלכי אני בא. לא שמע לו. הראהו את טבעת המלך, ולא האזין לו. מיד הופיע המלך בכבודו ובעצמו. וכשראה אותו השומר, מיד ברח לו...

ה

בים

אמר אויב: ארדוף, אשיג, אריק חרבי, תורישמו ידי! האויבים אצים אחרי בני-העם לבלעם חיים, וים סוער לפניהם. עולים הגלים ושוטפים בחזקה. מיד שלח אלהים את מיכאל השר הגדול ונעשה לחומת-אש ויפסק בין הרודפים ובין הנרדפים. כי ראו בני-העם אפלו בו – ולבני-ישראל היה אור מאיר. ולא קרבו זה אל זה כל הלילה.

רוח קדים שם את הים לחרבה. ויהי בבקר והנה נפתחו בו שנים-עשר שבילים והלך כל שבט ושבט משבטי יעקב בשביל מיוחד. בין שביל לשביל חומות-המים וחלונות בהן והיה כל שבט רואה את אחיו, ואלהים הולך לפניו לנחותם את הדרך ועקבות רגליו לא נודעו. התחילו בני-העם לתת בשיר קולם. רוממות צור מעוזם בגרונם.

ו

עוללים ויונקים

בשעה שעברו בני-ישראל את הים בחרבה והשכינה מהלכת לפניו לנחותם הדרך בעמוד-אש ואף מלאכי-מרום רצים לפניו, פתחו כל העם פיהם בשירה ורננה, מרים הנביאה וכל נשי ישראל מחוללות ומרקדות, עוללים ויונקים, תינוקות של בית-רבן, עליונים ושמחים. אף עולל על ברכי

אמו וחינוק יונק משדי אמו הרימו את ראשם, כי האירה להם השכינה פנים, והחלו להודות ולהלל, לשבת, לפאר ולרומם את המגביהי לשבת. אומרים, שאפילו עברים במעי אמותם אמרו שירה בבטן והאור מבהיק גם להם. אף על היותר קטן בישראל שרתה רוח הקודש, אף הפתות שבפחותים היה נחשב אז כמשה.

XXIV

בדין

א

הרחל

היה רועה אחד, שרעה בהמות, סוסים וחמורים. מצא רחל אחת רכה וטובה, החזיק בה ומשכה ביניהם. שלח אליו בעל הרחל ואמר לו: תן לי רחלי. אמר הרועה: אין בעדרי. כיון שראה אדון הרחל שהעז פניו, אמר: אלך ואראה, איה הוא רועה את בהמותיו. קם ושחת את העשב. שלח אחריו זה להרועה לאמר: תן לי רחלי אשר אתך. אמר הרועה: אין כזאת בעדרי. אמר אדון הרחל: אלך ואסתום את מעינותיו, שבם ישקה את בהמותיו. שלח אחריו אל הרועה לאמר: השב לי את הרחל. אמר הרועה: לא אשיב! הלך בעל הרחל בלילה והחריב את גדרות בהמותיו. וגם עתה חזק הרועה את לבו ולא אבה למסור את הרחל. אמר בעל הרחל: אשבה את בנו, אולי ירך לבו ולא אבה למסור את הרחל. אמר בעל הרחל: כן, נענה הרועה ובא לפני אדון הרחל ואמר: הגה רחלך לפניך, הבה את בני. כמקרה הזה קרה לישראל בארץ פרעה.

ב

תבלעמו ארץ

ויחנו בני ישראל על שפת הים מנגב ורוח צפון נשב בים וישלך את מתי מצרים ליבשה. אמר אלהים לארץ: ארץ, ארץ, קבלי את כל המוך החללים האלה וישכנו בך. ענתה ואמרה: רבון העולמים! גלי המים חנקו אותם – ואני אשים להם קברז יבלעו אותם המים ויטפלו המה בהם! אמר אלהים: קבלי היום אותם, והיה כי ילחמו בני הארץ עם בני ביבשה ואקום לעזרתם ואכלה את אויביהם, או נחלקדומים, והוא נחלקישון, יגרפם. אמרה הארץ: אדון השמים! בשעה שנהרג אחד מבני אדם ופציתי את פי לקחת את דמו, נארתי ממך וקבה קבאתני, מה יהיה גורלי אם אבלע שבת שלום? השבע לי, שאין אתה תובע אותם ממני. נטה אלהים את ידימינו ונשבץ לארץ, שלא ישא עליה חטא. ותפתח הארץ את פיה ותבלע את חילות פרעה.

ג

עוזא

עוזא שר של מעלה של בני־מצרים היה, והוא גדול ונערץ ולו כח וגבורה יתר על כל בני השטנים. ויהי כי יצא אלהים בעמוד־אש וברכב־אש מול חילות מצרים ויאמר לאבדם ולכלותם ולהטביע את הנותרים בים. התאזר עוזא ועמד לפני אל זועם ויאמר: על בניך אתה מרחם ותעמוד לימינם, ואף אני על בני ארְחם. מלטת את שלשת בני נח, שם, חם ויפת, ממי המבול ונשבעת לאביהם, שלא להביא עוד מבול על הארץ ושלא לשחת עוד את בני־האדם, והנה מציל אתה את בני־שם ומשחית אתה את בני־חם. האם משא־פנים יש לפניך? והן נאמר בך: כי לא ישא פנים! מיד כנס אלהים כמליה של מעלה ואמר להם: שפטונא בני ובין עוזא! השיבו ואמרו: אלהים אדירים! הן מדתך למוֹ במדה ולשלם לאיש כפעלו. בני־מצרים הטביעו את בני־אברם בים, ימותו גם הם בגלי־הים.

ד

יוחני וממרא

יוחני וממרא היו רבי המכשפים שבמצרים, ויהי כי נהפך לב פרעה וירדוף אחרי בני־ישראל ששלחם מארצו, לוו אותו שני המכשפים האלה ויאמרו: אם משה הרועה יעמוד לעמו, נָצַחם עִמו בשלו ויכול נוכל לו. ויהי כי כלתה הרעה לחיל פרעה וישקף ה' עליהם ויהם אותם, הביעו המכשפים שמות השמאה. נעשו להם כנפים ופרחו באויר ורחפו במרומי עולם. אמר אלהים יי צבאות: רב עשו הרע ועתה אל משפני המה עוללים. קרא למיכאל שר־הפנים ואמר לו: לָךְ ועֵשָׂה בהם דין. מיד תפסם מיכאל בציצת ראשם וקעקע אותם על־פני המים. וזה שנאמר: פוררת בעזך ים, שברת ראשי תנינים על המים.

XXV

מהר חורב

א

ויהי כי רעה משה את צאן חותנו ובקש להם מקום מרעה, הרגיש מקום קדוש וטהור מרחוק. ויקם וילך ויאמר: חי אבי, כי לא ארגע עדי אמצא שער השמים! הוא הולך במדבר והגה הר לקראתו. נשא הנביא את עיניו – והנה מחנה של צפרים עפות למעלה וכיון שמגיעות להר הן חוזרות. קרא ואמר: האדמה הזאת אדמת־קדש היא! חלץ נעליו, הניח את הצאן לרעות, והוא עלה והשתחוה בהר.

אומרים: הר חורב מוכן היה למשה עוד מששת ימי בראשית; כיון שנתקרב הנביא אליו, התחיל ההר לדלג ולפזז, ואף משה עלז ושמח כמשוש חתן לקראת כלה.

ב

וַיֵּרָא מֵלֶאךָ ה' אֵל מֹשֶׁה בְּלִבְתַּאשׁ, זֶה מִיכָאֵל הִיא, וּבְכָל־מְקוֹם שִׁמְיִכָאֵל נִרְאָה שֵׁם הוּא כְבוֹד הַשְּׁכִינָה. אָמַר מֹשֶׁה: אָסוּרָה וְאִרְאָה, מְדוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה? הָאֵשׁ שֶׁל מַעֲלָה אֵינָה מַעֲלָה לְוֹלְבִין וְהִיא שְׁחוּרָה וְאֵינָה אוֹכֵלֶת. חֲמֵשׁ פְּסִיעוֹת פֶּסַע מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שַׁעָה וּנְחָשְׁבוּ לֹו לְחֲמֵשׁ מֵאוֹת מִיָּל. מִיד נִגְלָה עֲלָיו הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא וְדַבֵּר עִמּוֹ בְּקוֹלּוֹ שֶׁל אֲבִיו. אָמַר מֹשֶׁה: הַנְּנִי, אָבֹא, אָבֹא, מָה אַתָּה מִבְּקִשׁ? אָמַר אֱלֹהִים: אֵין אֲנִי אֲבִיךָ, כִּי אִם אֱלֹהֵי אֲבִיךָ. וַיִּסְתַּר מֹשֶׁה פָּנָיו. אָמַר אֱלֹהִים אֵלָיו: אֲנִי נִגְלָה לְךָ וְאִמְרָתִי לְהִרְאוֹת לְךָ מָה לְמַעֲלָה וּמָה לְמַטָּה וּמָה שַׁעֲתִיד לִהְיוֹת, וְהִרִי אַתָּה בּוֹרַח מִפָּנָי, וְהִנֵּה יָמִים יָבוֹאוּ, שְׁבַם תֹּאמַר: הֲרֵאֲנִי־נָא אֶת כְּבוֹדְךָ.

וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה: רֵאָה רֵאָתִי, אַתָּה רוֹאֵה רֵאָיָה אַחַת וְאֲנִי רוֹאֵה שְׁתֵּי רֵאָיוֹת. לְפָנֶיךָ אֵךְ הַיּוֹם נִפְתַּח וְאֲנִי צוֹפֶה וּמִבִּיט בְּמָה שִׁיְהִיָּה וּבְמָה שִׁיְבוֹאוּ; אַתָּה דָן עַל־פִּי הַשְּׁמִיעָה וְאֲנִי חוֹקֵר וּבוֹחֵן כְּלִיּוֹת וְלֵב, לֹו תִדַּע אַתָּה אֶת הָעֵתִיד, כִּי אִז תִּשְׁקַל גַּם זֶה בְּמֵאזְנַיִם, וְאֲנִי אֵינִי דָן לְפִי הַמַּעֲשִׂים הַבָּאִים, כִּי אִם לְפִי מִדַּתָּם עַכְשָׁו וְעַתָּה. בְּנִי־עֵמֶךָ יִמְרֹנִי בַּמְדַּבֵּר וַיַּעֲצִיבוּנִי בִישִׁימוֹן, וְאֵף־עַל־פִּי־כֵן אֵין אֲנִי נִמְנַע לְגֵאֵלִם. כִּי יִצַּעַק אֵלָי אָדָם בְּעֵנָיו, אֵינִי מִבְּדִיל בֵּין עוֹשֶׂה רְצוֹנִי לְבֵין אֵינוֹ עוֹשֶׂה רְצוֹנִי. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה בִקֵּשׁ מֹשֶׁה מֵאֱלֹהִים, שִׁוְדִיעָהוּ אֶת שְׁמוֹ הַגְּדוֹל. עָנָה אֱלֹהִים וְאָמַר לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה, מֹשֶׁה, שְׁמִי אַתָּה מִבְּקִשׁ לְדַעַת? לְפִי־מַעֲשֵׂי אֲנִי נִקְרָא: כַּשָּׂאנִי נִלְחַם עִם בְּנֵי־עוֹלָה, אֲנִי נִקְרָא צְבָאוֹת; כַּשָּׂאנִי נוֹשֵׂא לְאָדָם חֲטָאוֹ, אֶל־שָׂדֵי אֲנִי נִקְרָא; וְכַשָּׂאנִי מֵרַחֵם עַל עוֹלָמִי, אֲנִי נִקְרָא ה' וְאֵין שְׁמִי זֶה מְסַמֵּן אֶלָּא מִדַּת רַחֲמִים.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: כֹּה דַבֵּר אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה עֲבָדוֹ מֵתוֹךְ הַסֵּנֶה: אַהִיָּה אֲשֶׁר אַהִיָּה בִּיחִידִים, אֲשֶׁר יִכִּירוּנִי מֵעַצְמָם וַיִּמְלִיכוּנִי עֲלֵיהֶם מֵתוֹךְ לְבָבָם, אֲבָל בְּרִבִּים עַל־כְּרַחֵם וְשִׁלָּא בְּטוֹבָתָם אֲנִי מוֹלֵךְ עֲלֵיהֶם.

ג

בַּחֲמֵשֶׁה־עֶשְׂרֵי בְּנִיסָן, הוּא הַחֹדֶשׁ הָרֵאשׁוֹן, נִגְלָה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים לְמֹשֶׁה בְּסֵנֶה וְהִרְאָה לּוֹ, שְׁהוּא מְנַהֵג הָעוֹלָם בַּחֲסֵד וּבְאֵמֶת. לֹא כַּשָּׂאֵר נְבִיאִים הוּא מֹשֶׁה. כֹּל נְבִיא כִּי קָרַב לְאֵשׁ מִיד הוּא נִכוֹה, וּמֹשֶׁה קָרַב לְאֵשׁ וְלֹא אַחֲזָה בּוֹ הַלְּהַבָּה. אֵלֵיהוּ הַנְּבִיאַ עָלָה בְּאֵשׁ, וְהָאֵשׁ יִרְדָּה אֵל מֹשֶׁה. מֹשֶׁה הָלָא גַם הִיָּה בֶן אָדָם הַקְּדָמוֹן וְהוֹדִיעָו אֱלֹהִים, שְׁצִרִיךְ לְתַקֵּן חֲטָא אֲבִיו. וַיִּסְתַּר מֹשֶׁה פָּנָיו, כִּי יִרָא מֵהִבִּיט אֵל הָאֱלֹהִים. אָמַר אֱלֹהִים: אֲרָאֵהוּ בְּרֵאשִׁית שְׁלִיחוֹתוֹ אֶת גְּדֻלַּת מְשָׁרְתֵי. הֲרָאֵהוּ אֶת יִקְר תְּפָאֵרַת מַטְטְרוֹן. שְׁהוּא שְׂרֵעוֹלָם־הַיְצִירָה, וְהֲרָאֵהוּ אֶת רוֹמַמַת הַמֶּלֶךְ סַנְדְּלִפְטוֹן, שְׁהוּא מוֹשֵׁל

עַל עוֹלָם־הַעֲשִׂיָה. בְּקֶשׁ מֹשֶׁה לִּהְיוֹת רֹגֵל רְבִיעִית בְּמַרְכָּבָה. אָמַר לוֹ אֱלֹהִים:
אֵל תִּקְרַב הַלּוֹם, בֶּךָ אֲבִנָה לִי מִקְדָּשׁ חֹדֶשׁ וּגְדוֹלֵי יִהְיֶה שִׁמְךָ מִפְּלִבְשָׁר.

ד

וַיְהִי בַעַת בַּחַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ: לֵכָה וְאֶשְׁלַחְךָ אֵל פְּרַעֲהַ וְהוֹצֵאת אֶת עַמִּי מִיִּדּוֹ, אָמַר מֹשֶׁה לְאֲנָיו: לֹא אִישׁ־דְּבָרִים אֲנִכִּי גַם מִתְמוּלָּה גַם מִשְׁלֶשֶׁם. הֵן אַתָּה לֹא בְרָאת אֶת הָעוֹלָם אֱלֹהֵי לְכַבּוּדְךָ וְלֹא עָשִׂית אָדָם אֱלֹהֵי לִיקְרָךְ וְכֹל אֲבָר וְאֲבָר בּוֹ לֹא עָשִׂית לְבַטְלָהּ. בְּרָאת רֹאשׁ לְקוֹדֶשׁ לְךָ, בְּרָאת עֵינַיִם לְרֵאוֹת פְּעֻלְךָ וְהַדְרָךְ, בְּרָאת אַזְנוֹת לְשִׁמּוֹעַ גְּאוּנְךָ וְבְרָאת לוֹ פִּה לְהַבִּיעַ תְּהִלַּתְךָ; תֵּן בְּפִי שִׂיחָה, תֵּן לִי כַח־הַדְּבָר וְעוֹז־הַלְשׁוֹן. עֲתִיד אַתָּה לְדַבֵּר עִמָּדִי בְּמֵאָה וּשְׁבַעִים וְחֲמֵשֶׁה מְקוֹמוֹת וְאֲנִי אֶהְיֶה עַרְל־שִׁפְתַיִם. כֹּל אֲמִירָה וְאֲמִירָה וְכֹל פְּסוּק שְׁבַתוֹרְתְךָ יִהְיֶה נִשְׁמַע בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן וְאֲנִי כְּבִדְפָה אֶהְיֶה. מִיָּד אָמַר לוֹ אֱלֹהִים: אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל.

XXVI

אֲשֵׁר־דָּת

א

הַשְּׁלִיחַ

וַיְהִי כִי הִגִּיעָה עֵתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה בֶּן־עֶמְרָם לַעֲלוֹת לְמִרוֹם לְקַבֵּל שֵׁם תּוֹרַת אֵל חַי, קִרָּא אֱלֹהִים לְחַנוּךְ בֶּן־יִרְדְּ אֲבִי אֲבִיו, הוּא מִטְטְרוֹן שֶׁר־הַפְּנִיָּם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו: קוֹם־נָא וְרֵד לְאֶרֶץ מִטָּה וְהִבֵּא הִנֵּה אֶת מֹשֶׁה עַבְדִּי, וּבַחֲרֵתִי לְךָ בֹוה שְׁלֹשִׁים אֵלֶּף מְלֹאכִים וְהֵמָּה יִלְווּ אוֹתְךָ עַל דְּרָכְךָ: חֲמִשֶׁה־עָשָׂר אֵלֶּף מְלֹאכִים יִלְכוּ מִיַּמִּינְךָ וְחֲמִשֶׁה־עָשָׂר מְלֹאכִים יִלְכוּ מִשְׂמָאלְךָ; בְּשִׁירִים, בְּתַפִּים וּבְמַחֲלוֹת תִּצְאוּ לְנִגְדוֹ, תַעֲטְרוּהוּ בַעֲטֹרוֹת וְתַעֲלוּ אוֹתוֹ לְשִׁמְיָמֵעַל. אָמַר חַנוּךְ אֵל אֲדוֹנוֹ: אֲבִיר מְרוּמִים, אֵינִי עוֹמֵד בְּשִׁלְיַחוֹתְךָ, אֲבָל אֵיךְ אֶעֱלֶה בְּשִׁרְזוֹדִם לְעוֹלָם שֶׁכָּלוּ אֲשׁוּ עֲנָהוּ גְבִיר־עוֹלָמִים וְאָמַר: הַפּוֹךְ אֶת בְּשָׂרוֹ לְלֶהֱבֵת־אֵשׁ וְתִהְיֶה אֵשׁ נִכְנַסַת בְּאֵשׁ. מִיָּד אֶסַף מִטְטְרוֹן מַחֲנוֹת הַמְּלֹאכִים, יֵרֵד עִמָּהֶם לְשֹׁדֵה הַמְּדַבֵּר, הַפּוֹךְ בְּשָׂרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְלִפְיֵדֵי־אֵשׁ, שֵׁם עֵינָיו לְגִלְגַּל־מַרְכָּבָה, חוֹק פָּחוּ כִכָּח הַמְּלֹאכִים; וַיַּעֲלֵהוּ וַיַּעֲמִידוּ לְפָנָיו כֹּסֵא הַמֶּלֶךְ וְלִשְׁוֹנוֹ שֶׁל הַנְּבִיא בּוֹעֶרֶת כְּשִׁלְהֵבֶת וְהוּא הוֹלֵךְ וּבוֹעֵר עַד־הַיּוֹם..

ב

הַעֲרַפֵּל

רֹגְלֵי הַנְּבִיא הָיוּ עוֹמְדוֹת בְּהַר סִינַי, קוֹמְתוֹ הַשְּׁתַרְכָּבָה וְרֹאשׁוֹ בְּשָׁמַיִם.

והוא צופה ומביט כל הנעשה במרומים ומדבר עם מלכו של עולם, כבשר־
 ודם המדבר עם המלך. עוד הם שחים יחד, והנה קם אביר־מרומים מכסאו
 ויאמר: הגיע המועד, כי אתגלה גם אל עמך ושמעו את דברי מתוך האש.
 ויהי קולות וברקים, עשן ההר, והאלהים קורא בעז. וכשיצא הקול הראשון
 מפי הגבורה, רעשו ארץ ושמים, ימים ונהרות התגעשו, התמוטטו כל ההרים
 והגבעות וכל־האי־לנות כרעו ונעקרו ואף המתים נתעוררו משנתם. ואלה
 שעתידיים להבראות התקדמו לבוא, וכלם קוראים זה אל זה: מִי־זֶה יִרְעִים
 גְבוּרֹתָ? הַתִּגְבֵּר הָאֹר ויברק. אמרו בני־האדם: רב לנו, כי נמות. נגשו אל
 הערפל ויבקשו בו סתרה. —

ג

המכריע

רבים אף רבים עשו חיל ואתה עלית על פלם. כנגד מי נאמר זה?
 נגד בן־עמרם נאמר. אף הרבה רועים נאמנים היו בעולם ובאו להדריך את בני־
 אדם בדרכים ישרים ול־השקותם מבארות מים חיים, אולם משה מכריע אותם
 בגדלות רוחו ובגבורת נפשו.

הרי אדם הראשון שבצלם נברא ואף הכיר את רבון כל המעשים
 בראשונה, והרי משה נותן התורה: זה בא הנחש והשיא ומת בעטיו, וזה
 רפא את כל נשוכי השרפים וחיו. נח הקריב אך פעם דורן למלך ובנה
 מזבח לשעה; משה העמיד משכן ואהל ליי. חטא אברם לאלהי הצדק ויגזור
 שעבוד על בניו. בא בן־עמרם ופדה אותם. עיניו של יצחק כהו, כי הביט
 בשכינה, בעת נעקד על הר המוריה; ומשה עלה למרום והזין עיניו בזיו
 אלהים וגם קרן עור פניו. יעקב שרה עם מלאך ויוכל לו, אבל נגע בכף
 ירכו והוא צולע. אבל כי עלה משה אל האלהים, ראוהו המלאכים ונתיראו
 ממנו ונפצו לכל עבר. הרי משה אף גדול מיעקב, שהיה בחיר האבות
 ודמות דיוקנו חרותה בכסא־הכבוד. ולא עוד, אלא הכריעו מעשי משה את
 מעשי בראשית. אלהים קרא בראשון לבריאה את האור יום, ומשה עוד
 גדל מן האור.

ד

התשובה

בשעה שעלה משה לשמי מרומים לדבר עם הגבורה, חיל אחז את
 כל יושבי מעלה. נתקבצו וסבבו את כסא האלהים, קראו ואמרו: מה לילוד־
 אשה בינינו ומה רצונו ומגמתו בגבולותינו? שמא להשפיל אותנו הוא חפץ
 או אומר לפשט את עדינו מעלינו? ענה אותם אדון־המעשים ואמר: אל
 תיראו, משרתי, אך לקבל את התורה הוא עלה, ואני נשבעתי למסרה לו.
 אמרו המשרתים: אל אדיר ונשגבו חמדה גנוזה לך באוצרותיך עוד תשע

מאות ושבעים וארבעה דורות לפני בריאת העולם, והגית בה והיא משושך כל הימים; והנה עתה אתה מקפלה ומוסרה בידי בריה, שהיום היא חיה ולמחר שוכבת דומיה בקבר. תנה הודך על השמים וגלה כבודך לנו! החלו לפשט כנפיהם ובקשו לשרוף את בן-עמרם בהבל פיהם. קם אלהים מכסאו ופרש על עבדו זה את זיו שכינתו ואמר לו: הִחַזֵּר לְעִבְדִי תְּשׁוּבָה וּבְאֵר לָהֶם, לְמַה־זֶּה אֲבַכְּר תַּחְתּוֹנִים עַל־בְּנֵי־עַלְיוֹנִים! נִפְנָה מֹשֶׁה לְמַלְאכֵי שָׂדֵי עֲאֹמֶר: גְּדוּלִים אַתֶּם מִמֶּנּוּ, אֲבָל אֵין לָכֶם חֲלִיפוֹת וְתַמּוּרָה, לְעַצְמוֹתְכֶם גַּם אֵין פְּנִים וְאַחֹר, כַּחַת מְנִיעִים אַתֶּם וְאֵין חֲדָלוֹן וְאֵין קִצְבָה לָכֶם; אֲבָל אֲנִי גַעְלָה וְנָרַד, נָרַד וְנִעְלָה, יוֹדְעִים אֲנִי אֶת הָרֶעַ וְאֲנִי בּוֹחֲרִים בְּטוֹב; אֶת חֶפֶץ הַחַיִּים נִטַע אֱלֹהִים בְּלִבִּנו וְאֲנִי גַם בּוֹחֲרִים בְּמוֹת, עוֹלָם בְּתוֹךְ עוֹלָם אֲנִי, בֵּין הַהוּיָה וּבֵין הַהֶפְסֵד. לָכֶם נִתְּנוּ הַמְּאוּרוֹת הַתְּמִידִים, וְאֲנִי גַם בְּאֶפֶס נִמְצָא אֶת הַנְּתִיב. הִקִּיפוּ מִשְׁרַת־יַמְעֵלָה שׁוֹב אֶת כֶּסֶף מְרוֹמִים וְקִרְאוּ עֲאֹמְרוֹ: הִ' אֲדַנִּינוּ, מֵהָאֲדִיר שֶׁמֶךְ וְאֶךְ לֶךְ הַצְּדָקָה בְּמַעֲשֶׁיךָ וּבְמַתְנוּתֶיךָ

ה

הברכה

בשעה שעלה בן-עמרם לשמי-מרומים, ראה את אלהי כל המעשים יושב על כסאו וקושר כתרים לאותיות ומגן, עמד ונהנה מזיו השכינה ולא פתח פיו בהודיה. נשא אלהים עיניו וירא את משרתו מטה עומד מרחוק. אמר לו: משה, משה, האין שלום בעירך? השיב משה ואמר: כלום עבד נתן שלום לרבו? אמר אלהים: היה לך לברכני. מיד נענה משה ואמר: ועתה יגדל-נא כח ה' כאשר דברת. ירד אלהים מכסאו ואמר לו: לך ואשלחך אל בני ישראל והורית אותם את החקים ואת התורות, כי כך בחרתי.

ו

שער החמשים

בסוד אלהים עלה משה לשמי ערבות ויעש שם ארבעים יום וארבעים לילה ויפתח את לבבו להשכיל ולהשיג כל צרופי השמות וכל נתיבות המעשים והתורות. וה' עומד עליו ולמדו ולהשקותו מבאר חכמתו. פתח לו כל שערי ההויה אחד ואחד והראהו צפונות כל חדרי אוצרותיו. למדהו אלהים סוד ארבעים ותשעה אלף שנה, סוף כל השמטות; וכיון שהגיע לאלף הנותר, שכך כפיו עליו. אמר משה אל האלהים: גדול חסדך עמדי יותר מעם כל אדם על-פני האדמה, הכניסני עוד בשער הזה ואחזה כל סתום בטרם אמות. בא מטטרון וקרא: רב לך, משה, להיות שוה לקונן. הדא זכתיב: ותחסרתו מעט מאלהים.

ממשה ועקיבא

א

ארבעה רועים גדולים היו לשבט־יִשְׂרָאֵל, יעקב ומשה, דוד ועקיבא בְּיִיּוֹסֵף. יעקב הוא האחרון לאבות, דוד ראש למלכי יהודה, משה נחף את התורה, ועקיבא האיר אותה, פִּרְשָׁה ובררה וקשר כתרים לכל אות ואות ממנה ולמדה באלף פנים ויעש אותה רחבה מניינים.

ויהי בעלות משה השמימה לקבל זאת התורה ולהנחילה לבני־עמו, ראה את הקדוש־ברוך־הוא יושב והוגה בתורתו של בְּיִיּוֹסֵף. אמר בן־עמרם לאלהים: אדון עולמים! יש לך בן־אדם כזה בעולמך ואתה נותן את התורה על־ידי ולא על ידו. ואם כורת אתה את שארית יהודה ברית חדשה, הלא בידך להקדימה. השיבו אלהים ואמר: רב לך לשאל לְדַרְכֵי ולמעשי, כך עלתה במחשבה לפני וכן יקום ויהיה. שוב אמר משה לאלהים: השמעתני תורתו של עקיבא עבדך והראיתני מושבו בסוף שמונה שורות, הראני גם את שכרו שתתן לו ואדע חלקו מה הוא. אמר אלהים למשה: חזור לאחור־ךָ. החזיר משה את פניו. וירא והנה אותו צדיק שחוט במאכלת בידי צרים, פושטים את עורו ושוקלים את בשרו במקולין כבשר גדי ועז. נזדעזע הרועה הנאמן ואמר: אֵל דִּינָאמְתָּ! זו תורה וזה שכרה! שם חסידיך מְנַאֵץ ואיך שמך לא יחלל? עמד אלהים מכסאו ואמר: שתוק, בן־עמרם! כך עלתה במחשבתך והגיגי לא אֶפְרָ. כבש משה פניו בהדום ויאנח בשברון־מתנים.

ב

ויהי בתת אלהי־שדי למשה בן־עמרם את התורה שעשועיו, הכתיר־ךָ בכתר־מלכות, גלה לו צפונות עולם ונתיבות התולדה והראהו מה שעתידי להיות בכל ימי הדורות והעביר לפניו, כלפני אדם הקדמון, את כל גדולי־הדעה ואנשי־המעשה, שיעמדו אחד אחד להאיר לשבטי ישראל ולהורותם את הדרך ילכו בה. נאחו משה בזמנו של עקיבא וישתומם על גדל חכמתו הרבה, עצם שכלו ותבונתו ורֵב צדקתו וחסידותו. נגש אל כסא־הכבוד ויאמר: רבון העולמים! אדם בעל נפש רמה כזו עתיד לקום אחרי ויגדיל לעשות יתר על כל המורים והחוזים, ואתה לא תבחר בו תחתי לעשות אותו שליח לעמך! מה אני ומה המה פעלי נגדו ומה שמי כי אֶשׂוּה לֹוֹ? כה דבר הענו מכל־אדם באזני אלהים.

הראה צור־שדי לבן־עמרם את גדלת עקיבא והראהו גם את מיתתו האִימָה. וירא משה, איך בני הרומיים סורקים את בשר המורה הזה במסרקות של ברזל ויזו הדם הקדוש על מעניו. התרגש משה ובכה בכי גדול ויאמר: אל עליון! זהו שכרו של אותו צדיק וחסיד, ששקול הוא נגד כל חסידי עולם? אמר אלהים: משה, משה, אל תהרהר אתרי

מדותי, גורה היא מלפני עוד מימי-המעשה. וידום משה ולא קרן עוד עור פניו.

ג

הפקיד גבוה מעל גבוה את משה על גנזי התורה ועל גנזי החכמה ועל אוצרות תבונה ודעת והראהו כל גנזי עולם, כל סתרי החיים וכל מערכות התקופות והמועדים הבאים זה אחר זה ונקשרים זה בזה. עברו לעיני משה השופטים והמלאכים, החוזים והרואים, עברו לפניו כתות כתות של אנשי הסנהדרין, היושבים בלשכת הגזית ודורשים בספרי האלהים ומשפטיו, ועבר לפניו גם מזלו של עקיבא בן-יוסף, הלא הוא האיש שדרש על כל אות ואת מן התורה שלש מאות וששים וחמשה טעמי-מדרש ואין דבר נסתר לפניו. אמר משה אל יי: בי אדני, שלחנא בידת-שלח. אמר יי לסגנזאל שר החכמה: קח את עבדי משה והוליכהו לכל בתי-מדרשות ולכל היכלי-התורה, אשר יקימו לי בכל אפסי ארץ, וישמע איך הכל קורא גם בשמו. אני יי ואני מלך והוא ראשון לנביאי.

XXVIII

דור עקש

א

המקלל

שלומית בת-דברי למטה דן חיתה בימי עני השבטים במצרים, והיא היתה אשה יפה ומום אין בה; ובעלה אחד מן שוטרי ישראל, שהיו נכבעים לנוגשי פרעה. יום יום עם קריאת הגבר בא הנוגש לבית השוטר ויזרז לאמר: קום ועוררת את בני-עמך לעבודה ולא יתעצלו במלאכתם. והנוגש כבר נתן עיניו באשתו. השוטר אך עזב את אהלו, ויקם המצרי ויגש אל האשה, והיא לא ידעה כי זר יקרב אליה. לימים הרגיש הנוגש, כי השוטר יודע בדבר, — מצא עליו עלילה, לעבוד גם בו בפרך, ויבקש להכחידו. ידע משה ברוח-הקדש את אשר עשה בן-חם לאחיו והזכיר עליו את השם והמיתו.

אחרים אומרים: ויהי כאשר שב השוטר הביתה, בקש לגרש את אשתו, כי לא נכון לבן-יעקב להתקרב עוד אל אשתו אחרי הטמאה; ותלך האשה ותגד לאחיה, ויבקשו אחי האשה להרגו וינס וימלט, עמד בן-עמרם לימינו ויושיעו מיד צריו.

ושלומית הרתה מהמצרי ותלד בן, ויהי כי גדל ויצא אל המחנה התנגש עם איש-ישראל. ויקב בן-שלומית את השם ויקלל את אלהי העברים. וירגמו אותו בני-ישראל אבן במצות יי, והיה הדבר לחק.

ב

מיכה

ויהי כי מררו בני־הם את בני אחייוסף בחמר ובלבנים ובכל עבודה קשה והיו לוקחים את בניהם וְשָׁמִים אותם בחמר וְלָשִׁים אותם, התחמץ לב המושיע ויצעק אל ה' ויאמר: למה הִרְעוֹתָ לַעַם הַזֶּה, ואם הגדולים חטאו ומצאת בהם עון, איך אתה מעניש ילדים שלא פשעו ותרטט עוללים על לא־דבר? אמר לו אלהים: בן־עמרם, אל תהרהר אחרי מעשי ואל תאמר כי עול בכפי. קוצים אני מכלה מן הכרם. אני צופה ומביט בכליות נולדים, אבחר מהם אלה שעתידים להרשיע ואמעך אותם בבנין. נבוכך היה משה. אמר לו יי: אם מבקש אתה לעמוד על דברי, הוצא מן הלבנים גוף של תינוק אחד וגדלוהו עמך. ויעש משה כדבר אלהים ויחיה את מיכה, הוא מיכה, שהיה עשן פסלו ועשן המערכה במשכן שילה מתערבים זה בזה.

ג

חור

ולכלב בן־חצרון בן־סרץ בן־תמר אשה ושמה עזובה. ויהי במותה ויקח לו את אפרת, היא מרים אחות משה, ותלד לו את חור, שהתיחס לשני שבטים, ליהודה וללוי; והוא היה מגדולי הדור, נשיא בעמו ומפיר את רבונו ועובדו באימה וביראה.

ויהי כי בשש משה לרדת מהר־אלהים והשטן הראה לבני העם, כי גואלם תלוי בין שמים וארץ ולא ירד אליהם עוד; נקהלו כל ראשיהם ושופטיהם ויאמרו: קומו ועשו לנו אלהים חדשים ויהיו לנו לצינים במקום משה האיש, שהלך מאתנו ולא ישוב. נחצו המנהיגים, אלה בכה ואלה בכה. מיד עלה חור על הבמה וקרא: שמעו־נא המורים! הבאלהים אשר הושיע לכם ונשא אתכם על כנפי נשרים תבגדו ואז נביאו בחר בו להיות לכם לרועה תזנחו; היה מיסרם ומוכיחם בשבט־פיו. ויקומו עליו כל העם כאיש אחד וירצחוהו נפש, ויבוא קצף על בני־ישראל.

ד

עגל הזהב

סרקו בני־ישראל את נזמיהם אשר באזניהם כמעשה הערבים ויביאו אותם אל הכהן ויצר את הכל בחרט וישלך אותו לאש. היה בין הנזמים ציץ של זהב וכתוב עליו שם הקדש ומתחתיו חרותה צורת עגל ויצא מהזהב הנתך עגל מסכה. התגב סמאל לתוכו והיה גועה. כסבורים היו בני העם, שחי הוא – עלו ושמוחו, נשקוהו

מנשיקות פיהם, השתחוו לו ויזבחו לו זבחים ויחוגו חג גדול. אמר אלהים למשה עבדו: לך רד, כי שחת עמך, שכחו את אותותי ומופתי ועשו להם עבודה-זרה ונטשו תורתי. ותעל חמתו עד להשחית. באותה שעה ירדו חמשה מלאכי-חבלה לאבד את התועים ואלה הם: אף וחמה, קצף, השמד והשחת, פערו פיהם ובקשו לבלוע את כל בני הגוי כלם. נודמנו כנגדם שלשת האבות ועמד בשלשה. נשתירו אך שניהם, אף וחמה. אמר משה לאלהים: רבון כל העולמים! עמוד אתה באחד ואני באחד. ויעתר ה' אליו וימולל בידו את החמה. ומשה גם הוא חפר חפירה עמקה בנחלת בניגד, הזכיר על אף את השם והורידו וחבשו שם עד היום. וכשמת משה, נתן אלהים קברו סמוך לאותה חפירה. והיה כי יבוא זעם בעולם, סמאל מקטרג על בני אל חי, מתנער ממקומו ופוער פיו לנשך את השבטים, הוא מביט לקבר הנביא ותפול עליו אימה ופחד והוא חוזר אחר.

ה

יונוס וימברוס

יונוס וימברוס בני בלעם הקוסם היו במעל העגל והם הם גם מכשפי פרעה ונשיאי הטמאה היו. אומרים, שעגל מסכה אשר עשו בלהטיהם מחציו ולמעלה היה כתבנית שור ולמטה היה דומה לחמור. פלאים היה ועל שם דורפרצופיו קרא העם לאמר: אלה הם אלהיך. ידוע היה לבני השבטים העגל מימי שבתם על אדמת חם, כי עבדו אז לאפיש ועשו לו עגל ועל עינימינו היה סמן מעין צורת לבנה. והעגל היה עולה מדי שנה בשנה מן היאור והיה פורח באויר, ואנשי מצרים מהללים ומשבחים לפניו. גם שר התהום, שדומה לעגל והוא עומד ומשמש תמיד במקום דנשקי שמיא וארעא אהדדי, קורא לזה תן מימך ולזה אסוף מימך.

ו

החטא

חטא העגל הוא עון פלילי לבני יעקב כחטא של אדם קדמאה, נפרעים מעובדיו חלק חלק בכל דור ועדין לא נמחה. ויהי בטרם חטא האדם, היה נמשך אחרי חכמה עילאה ולא היה מתפרש מעצה-החיים והיה יושב תחת צלו תמיד; כיון שהתעורר בו החפץ להבין ולדעת, הכיר את הרע ושבק את הטוב ותבוא חלאה לעולם ונדבקה ימי דורות רבים. כיון שקרבו בני ישראל להר חורב וקבלו את התורה מפי הגבורה וענו כאיש אחד: נעשה ונשמע, טהרו בני-האדם מזוהמת הנחש, רוח חדש בא עליהם והתקדשו וגרש האל הנצחי מפני אור שבעת

הימים. אין יצר במרחבי תבל, אין מענות ומתלאה, הארץ מוציאה פרות בכל-יום, מימי נהרות נהפכו לנחלי-שמן ורעה שור עם דב, כפיר עם גדי ירבץ, מלא היקום דעה והשכל, טהר ומנוחת שבת. כיון שנתחללו בני ישרון ביום חפתם, מיד הוסרה מהם העטרה, גפלו ממדרגתם וחסא חדש הולך ומקיף מאז כל חי וכל בשר, כל נמצא וכל יש בכל אשר יפנה ויטה. אין כרם עוד, אך קוץ ודרדר עולה. נאנקה הארץ, מתאבלים השמים, הכוכבים אוספים נגהם.

XXIX

מעדת קרח

א

תרות וחרות

לפני ימיה-מעשה והתאחדות, חלקי המציאות לסדר ולמשטר היה כל יש טובב על-צירו ולא נשמעה אף רוח אלהים, שהיתה מרחפת על-פני המים. לא היתה השגחה ממעל ומתחת לה ולא שפכה עוד ממשלתה ואדנותה; אין ערב ואין בקר, אין חקי יום וחקי לילה, אין מצוה ואין מצוה, ואף אין מדה וגבול. ויאמר אלהים יהי עולם, ויהיו מאורות, ויבדל בין חלקי היש, קרב נפרדים ורחק אותם החוטים כל נתקים. טובבים הגלגלים, עולים עננים ומטר יורד ומשקה את הארץ ואומר לה גדלי, חקים קימים מושלים מאז ולא ישבתו, אין תרות לכל-נמצא ורבעה על הכל עבדות בלי פדות.

בא קרח בני-צהר בן-קהת ממטה לוי ומרד בערכי היצירה ובקש לחץ את העולם מחקיו ולהחזיר הכל לימי קדמות הבלו. חלוקות הדעות על-אודות בני-צהר. הללו אומרים, כי הוא נחשב למטה כגבריאל למעלה, והללו אומרים, שמשורש קין הוא בא, הלא גם משה דן עמו – זהו הבל.

ב

רב ריב

ראשונים אומרים:

קרח בני-צהר בן-קהת בן-לוי היה עשיר דורו. שלש מאות פרדות לבנות טענו מפתחות גנזיו וכספו וזהבו לא יספר ולא ימנה מרב. ויגבה לבו ויאמר: אם כלי-כך הרבה בידי, לי נאה גם למלך ולהיות נשיא בעמי. אמר אלהים-צבאות: בזה אתה מתגאה, והן לי הכסף, לי הזהב וכל ההון אשר בידי אדם אך ממני הוא.

אחרים אומרים, לא בא קרח אלא לפלוג על משה ועל תורתו. חכם

גדול היה ומטועני הארון, כל רז לא אגס לו ויודע הוא לדון על כל חק ועל כל משפט. אמר: משה, משה! לא נצטוית על הדברים שתדבר לבני ישראל בשם ה' ומלבך אתה בודאם; הנך מרבה לשום על העם משוי רב יותר משעבוד מצרים, ואף לא תורת חיים לך. כל זה צפה יעקב מראש ויתפלל אל אלהים-שדי לאמר: בקהל קרח ועדתו לא יחד כבודי ולא יזכר שמי עליהם. התרשלו ידיו של משה מקטרוגו ויפול על פניו ויתחנן אל יי ויאמר: תהי ידך על בני-עולה ולא יכפור עוד בי ובשליחותי. השיבו אלהים ואמר: ותגור אמר ויקם לך.

ג

בני קרח

ובני קרח בן-יצהר לא הלכו בעצת אביהם וידבקו בתורת הנביא ולא היתה אחריתם כמוהו. ויהי בעת שתחה האדמה את פיה, שנברא לה בין-השמשות, ותבלע את כל השבט, אשר רב עם בני-לוי, מקום נתבצר להם בתוך המהפכה, שם עומדים עליו תמיד ומשוררים ומהללים ליושב מרומים. אומרים, שהאדמה לבשה אז צורת תבנית אדם נורא ולה רגלים, שוקים, בטן וצואר, פתחה את לועה ובלעה את בני הקרחים אחד אחד והורידתם חיים שאולה.

בעת חרבן הבית ושערי מקדש-יה נבלעו וירדו תהומה להיות מנחים שם עד ביאת הגואל וזמן שוב בנים לגבולם, עמדו בני-קרח ותפשו בהם ואמרו: כשישובו אלה למקומם, גם אנו נעלה עמם ונהיה משרתים באהל אלהים. והיה כאשר צלל יונה בים ובלעהו הדג ויראהו כל מה שבמרחבי הים ובתהומות והראהו גם היכל ה' בירושלים, הראהו את אבן-השתיה הקבועה בתהומות תחת היכל ה', ששם עומדים בני-קרח ומתפללים, ותצא נפשו לשמוע קול רנתם.

אחד מרבי התלמוד עבר במקום הבקע וראה עשן עולה ומתמר משם, הרכין אזנו ושמע קול מדבר: משה אמת ודרכו אמת, אולם אנחנו הרשענו והעוינו.

ד

לעתיד

אומרים: כשיחדש יי אלהים את עולמו, יעמוד ויסדר סדרי כל דור, מערכת כל בריה ובריה וכל נשמה ונשמה. ירד גם חנוך בן-ירד והוא מטטרון ועמו ארבע החיות של כסא הכבוד ויעבירו את כל באי-עולם מראשית ועד אחרית ויעמידום לדין, יבחנו כל הדעות, יפרשו כל המעשים. יעלו גם את קרח ובני עדתו משאול תחתית ועמם המונים המונים של תועים ומתעים. וקול יוצא ושואל: פתחו את לבבכם והגידו, האם למדתם להכיר את אדון-כל ותדעו את אחדותו משיבים הם ואומרים

פה אחד ובדבור אחד: אין מלך כמלך העולם ואין אלהים זולתו, הוא ראשון והוא אחרון

XXX

צוררים

א

עם יצא ממצרים, לבדד ישכון, וירא אותו בלך הקוסם ויאמר לקב אשר לא קבה אלהים. ויאמר ה': לא איש אל ויכזב. בלך אחד מקוסמי עולם היה וחובר חבר. ויעש לו צפור מכסף זקוק והיה מקטיר לפניו ומנסך לה נסכים; ובעת שעלה ריח הניחוח לפניו היתה שטה ופורחת באויר ובאה לה אל שר־השָׁמָאָה, הוא עזאזל, שמרום שבתו הם הרייהחשך וממשלתו בלי־מצרים, שומעת מאחורי הפרגוד את כל העתידות שתבאנה ושבה ומודיעה לשולחה את אשר יקרה באחרית הימים.

אומרים, בלך היה גדול מבלעם החוזה בחכמת הכשוף, עלה עליו בלעם בידיעת מהלך המזלות והגלגלים. בלעם היה יונק משני בתי־דינים, היה מתלבש בכל שריוני־המחנות של סמאל ועלה כל אחת־עשרה המדרגות בקלפות. ישמעאל בן־הגר בא על חמותו והתגלגל העבור באתון בלעם. מלחמת החשך עם האור, גובר הליל והולך וחודר לממלכת היום.

ב

ויהי בראות בלעם בן־בעור, שנעשתה עצתו ונפלו בני־ישראל בעון פעור, שב לו אל בלך לקחת ממנו שכרו. ואז בא פינחס בן־אהרן לנקום את נקמתו מבני־מדין ויצבא על העם הזה. וירא בלעם את הכהן מרחוק ויקסם בקסמיו ויפרח באויר. נקב עליו פינחס את שם־הקוֹשׁ ויפרח גם הוא באויר, השיג את האויב ואחזו בראשו וישלוף חרבו להמיתו. התחיל לבקש ולהתחנן לפניו ויאמר: האלהים! אם אך תחנני, לא אקלל את בני־עמך ולא אחטא להם. ענה פינחס ואמר לו: לא אך עתה הבאת רעה על עם שוקט על־שמריו, כי אם בעת יעקב אבי השבטים עבד אצלך, בקשת לקחת נפשו וזממת עליו כליה; ויהי כאשר יצאו בניו ממצרים ואמרו לנו מהעבודה הקשה, שלחת אליהם את עמלק וילחם עמם ברפידים, — דמך בראשך! ויהרוג את הקוסם בחרב ויתן את בשרו לנשרי השמים.

ג

ויהי כאשר עלה בלעם בשמות השָׁמָאָה למרומי האויר, התכסה בעננים ולא נראה עוד לעין. קרא פינחס לבני־החיל ואמר: מי בכס יודע לעשות כמעשהו יעלה אחריו. מיד ויקם צליה מבני דן, והוא גם־הוא יודע

להשתמש בכשפים, ויעל באויר, בקע חמש נתיבות, ובלעם נעלם וחזר ונעלם ויתעה את רודפו. הסתכן צליה בנפשו. רמז לו פינחס הכהן את הדרך והשיג את בלעם, תפשו והורידו מטה. ויצו פינחס את הנער להרגו, ולא יכול לו. אמר פינחס אל צליה: קח חרב, שקרות עליה נחש מזה ומזה, וקמת אותו בשלום... ויעש צליה כן וישסע את הקוסם לעיני העם.

XXXI

מחטא משה

א

כשנגזר על הצדיקים להסתלק מן העולם, המה באים לפני אדם הראשון ומוכיחים אותו לאמר: אתה גרמת לנו כל זאת; אך טוב זרענו בחיינו והנה עלה עלינו הקוצר! משיב אדם ואומר: אמנם חטאתי אני, אבל גם אתם אינכם נקיים, אין זכאי בתבל ומלואה, איש בחטאו ימות. אף משה הצדיק מכל-אדם, איש שנתקדש כלו לגבוה ולא קם נביא כמוהו ועובד לשכינה, נכשל במי מריבה. בידו היה להקדיש את השם לעיני כל-ישראל קדשה לדורות ולהפוך לכל העולם שפה אחת ולשון אחת; והוא לא דבר אף הסלע לתת את מימיו להשקות את הברואים, כי אם לקח את המטה ויך את יצור ה' ויבזהו לעיני הקהל. קרא אל-שדי קול גדול: משה, משה! אף אתה בחירי לא האמנת בי ולא עבדתני בדבור ולא ידעת, כי אך בדבור נבראו שמים וארץ, ימים ונהרות וברוח-פי כוננו המאורות וכל צבאי מעלה. דור אחרי דור חכיתי אל בואך ואמרתי אך אתה תכתרני לנצח ונטו כל בני-אדם שכם אחד לעבדני, והנה נפסק החבל ועלי לארוג אריגה מחדש. הליט משה את פניו באדרתו ויהי אבל למעלה ולמטה.

ב

אומרים: כאשר הקהילו משה ואהרן את כל קהל המתלוננים בקדש, ויעמוד הרועה לפני עמו בלב רגז וכועס וקרא לפני השבטים: שמעו-נא המורים! ויטל את מטהו שבידו ויך בו על הסלע, נודעו שמים וארץ, הרים נבהלו ונתקו ממקומם וזרם דם נשפך מן הסלע ויהי לנהר שוטף. נתכרכמו פני ישראל והביטו איש אל רעהו בעיני שממון ותמהון ואמרו מכול חדש של דם מביא אל זועם עלינו. הוא נשבע אך על מכול של מים ושל אש, עתה הוא מערים ומביא עלינו סמני מכת בני-מצרים. אף משה נפחד ונרעש, השליך את מטהו מידו ויאמר: גואל אני ואותי פקד ה' על בני-עמו והנה אך משטמה הבאתי להם. צמא העם למים, ואני אשקה את העדה ואת בעירם דם! בכה השליח ועמו בכו אראלים.

ג

משה היה עבד־אלהים ונאמן ביתו. בבריאת העולם היה מוכן ומזמן להיות שליח התורה ומקבל את דברי הברית. הוא זכה להשיג סוד שבעה היכלות. מיד בצאתו מרחם אמו הגיע למדרגת יוסף וַיִּסְתַּף להשתלם ולעלות למדרגת יעקב; אף קולו היה כקולו של יעקב, ששרה עם אל ויוכל לו. אולם כל הימים שהיה חי, לא היה יכול מיכאל לנהוג את בני־ישראל, כי אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד. ישב הַשָּׁר הגדול על פתח־עינים ואמר: אם לא יעשֶׂה בן־עמרם וחי לעולם, אך לחנם נבראתי ואני יושב בַּטֶּל בשמי־מרומים, אקריב אך קרבנות מתים ואין לי דבר עם שבטי־יה, נועדו להיות לאור גוים. כיון שחטא משה, נגלה אליו אלהים־צבאות ואמר לו: הנה אנכי שולח תחתך מלאך לעמי והוא מיכאל עבדי ושמי בקרבנו.

ד

מטהו של משה איש־האלהים חקוק היה משני עבריו. מהעבר האחד היה חקוק בו אות של רחמים ומהעבר השני חקוק בו אות הדין. בקריעת ים־סוף השתמש משה בצד הרחמים, ובהכאת הסלע נגע בצד הדין. אמר ה' אלהים: עליך היה לגבור על הדין ולהמתיק אותו בשרשו—והנה עוד גבר הפְּרוּד, נחלק העולם ונלחמת הַסְּמָאָה עם הקְדוּשָׁה, הטוב עם הרע, הודאי עם הספק והעקוב במישור. אמר משה: מַחֵה עוֹנֵי וּבְרָא אוֹתִי מַחְדָּשׁ, אַעְקוּר את הרע במלואו ואשקה כל באי־עולם ממעין הברכה. אמר אלהים: רב נתיבות עמדי, לא אתה תעלה את העם לארצי, כי אם משרתך והוא נער.

אומרים: מטהו של משה היה מעץ הדעת טוב ורע, והרע הנה הוא חלקו של סמאל. וכשידע משה, שחטא, ושב לאלהיו בכל לבו, נטל אלהים ממנו את המטה הזה ומסר לו מטה מענפי עץ־החיים.

XXXII

מות הנביא

א

בשבח המקום

כשאמר אלהים אל משה: הן קרבו ימין למות, קרא את משרתך יהושע ואָצוֹנוּ — התחיל להתחנן לפניו ואמר: אם אין רצונך, שאביא אני את העם הזה אל נְהוֹה, הנח אותי בעולם ואהיה כאחד האדם ולא אמות. אמר אלהים: שמתו קצבה לחיי־אנוש ולא אעבור את הגבול. אמר משה: אהיה כאִילֵי מְרוֹמִים וכצבי הרים אוכלי לחמך ושותי מימך ורואים

באריגת העולם, תשוה נפשי כאחד מהם. אמר אלהים: נתתי לאדם נפש חיה נוסף על החיה ועל הבהמה והמלכתיו על כל אשר בראתי—ואין מלך בצעשה שוב עבד, ומי שנושא את דמותי, לא יוכל עוד להעביר את צלמו ממנו. אמר משה: הצור תמים פעלו, כל דרכיו משפט.

ב

תחנונים

כשאמר אלהים למשה: רב לך, אל תוסף דבר אלי—שנס מתניו ובא לו אל יסודי-ארץ וקרא ואמר: ארץ, ארץ! בקשי עלי רחמים לפני יוצרך, אולי יחנני בעבורך ויכניסני אל אדמת ירשת האבות. אמרה לו הארץ: יתהו ובהו מוצאי ועתידה אני גם לבלות באחרית הימים, איך אעז ואעמוד לפני מי שהוא חי וקים לעד וסופר ומונה גם את כל הדורות אחרי! הניח את הארץ ובא ועמד לפני רקייע השמים. פתח ואמר: אי שמים, בכם בחר אלהים למושב לו, הפילו אתם. תחנה בעדי ואזכה לראות את הר ציון בךנה. השיבו לו פאתי השמים ואמרו: הלא ידעת, כי עלינו נאמר: שמים כעשן נמלחו. גם אנו אין אנו זכאים! הלך לו בן-עמרם אל חמה ולבנה והתחנן לפניו, כי תמלצנה בעדו לפני אל-הרחמים. השיבו לו המאורות: גם אתה תאיר כמונו ואיך נתנשא עליך בא לו בן-עמרם אל הכוכבים והמזלות—וגם אלה נשמטו והלכו להם אחד אחד. אמר משה: אין הדבר יתלוי אלא בי. חזר ובא לפני אדון-הכל ואמר: רבון העולמים קח אחת משתי עיני והנח אותה תחת ציר דלתי היכלך ואהיה כך משמש במקדש. אמר לו אלהים: חייך, שגם מבניך אעמיד לשרת לפני.

ג

זיקוקי-אש

נטל משה גוילי-עור וכתב עליהם את דברי התורה, החקים והמשפטים, אשר למדהו יוצר בראשית; לא הספיק לגמור והנה הגיעה שעתו להסתלק מן העולם. קרא אלהים לגבריאל ולמיכאל ואמר להם: לכו והביאו לי את בשמת משה עבדי. אמרו לפניו: מסור שליחות זו לאחריים. בא סמאל ואמר לאלהים: עבדיך אלה ימאנו למלא רצונך, פקדנא אותי על נשמת בן-עמרם ואמלא דבריך. אמר לו אל-גבורות: הרשות בידך! מיד חגר מלאך המשחית את חרבו, התעטף במעטה האכזריות וירד למטה בתמה גדולה לשפוך דם קדוש וטהור. בא ומצא את משה יושב לפני אהלו והוגה בפיו מה שהוא כותב בדיו, זיקוקין של אש יוצאים מכנו, טהרו כשמש ואור-שבעתים מקיף אותו. נודעזע ואחזוהו חיל ורעדה ולא מצא פתחון-פה לדבר וחזר לו אל אל-עולם בבשת הפנים. ידע משה, שהגיעה שעתו. עמד בתפלה לפני המקום ואמר: זכור את

היום, שנגלית אלי בהרסיני ועטרת אותי ואת עמי בעשר עטרות, קבל אתה את נשמתי ואל תמסרני ביד ציר המשחית, אשר נלחמתי עמו תמיד ואחוק כנגדו הקיחיים. מיד ירד המקום משמי-מרומים לקבל את נשמת-אהובו, ואף משה קדש את עצמו כשרף וכמלאך ויחזור את רוחו למקור הצבה.

ד

הנשיקה

כשירד אביר-מרומים משמי שמים להעלות את נשמת משה למעונה ולטפל בגופו, ירדו עמו שלשה מלאכים מבחירי משרתיו, הלא המה: מיכאל, גבריאל וזוגאל, ובאו ועמדו כלם על הר ההר. מיכאל הציע מטת-של משה, וגבריאל פרש בגד של בוך עליו. מיכאל לימין המטה, וגבריאל לשמאלה, וזוגאל למרגלותיו. דומיה בעולם! המאורות עומדים ומחרישים.. התקדש הנביא ויעל על המטה המצעת ויפרש את רגליו. אמר אלהים אליו: הנח את שתי ידיך על החזה; והניח ידיו על חזהו. אמר אלהים: שוב אליו: עצום עיניך; עצם את עיניו. קרא אלהים לנשמתו של החזה. ואמר אליה: בתי, עשרים ומאה שנה גרת באוצר סהור, ועתה הגיע זמנך לצאת. ענתה הנשמה ואמרה: אלהי מעוזי, אף אני אוהבת את הגוף הזה, יגדל חסדך עלי ואל-נא תגרשני ממשכני. באותה שעה הרכין הכורא את עצמו למשה, נשקו נשיקה עזה ויטול ממנו את נשמתו – בנשיקת-פה.

XXXIII

עוד ממות הנביא

א

הצואה

אין הקדוש-ברוך-הוא מואס בתפלתם של רבים. וכשראו בני ישראל מצוקת הנפש של משה, סבבו כלם כאחד את משכן ה' והחלו להתפלל על רועם. וירדו מאה ושמונים וארבעה רבוא של מלאכי-חבלה ויסתמו את פי המתפללים. מנהיגם של המלאכים האלה היה צקון, ויקם נגדו מלאך אחר, ושמו לחש, להפילו ולגרש את מחנהו. מיד בא סמאל ואסרו לחש בשלשלת של אש ויגדור גדר בעדו.

ומשה, בראותו כי אין חנינה לו, קרע את חלוקו וכסה את ראשו כאבל ונכנס לאהל בוכה ומילל וקורא: אוי לי, שלא זכיתי שרגלי תדרוכנה בארץ אברהם! אוי לחוד חידה מבלי למצא את הפשר! קרא ליהושע משרתו ואמר לו: מחלה אני פניך, שתדאג לגיירי שאני מוסרם בידך, תשקם.

ותאכילם ותבנה להם מחסה משמש ומקר. מצוה אנכי אותך על אמי הרתני וגדלתני. אני הבן האחרון לה מת ואין לה עוד עוזר ומגן; והיה כי תגיע צתה למות, קרע את בגדיך ולך לפני מטתה ועשה לה מספד ואבל. מפקיד אנכי בידך את אשת בריתי, גיורת זו שעזבה את עמה ומולדתה ודבקה באלהי העברים, עשה עמה חסד ואל תונו אותה. והנה שני בני העלובים, יתומים בני-נשיא, שלא זכו לעמוד במקום אביהם; אל-נא יהיו זוים מביתך, זכור להם את ברית אהבתנו ויהיו באוכלי שלחנך ואל יהיו נעזבים אחרי מותי ומבקשים לתם. וישא עבד ה' את קולו ויבך.

ב

לא ישא פנים

אמר משה לאלהים: רבון העולמים! הכל שוים לפניך, גזרה אחת לצדיקים ולרשעים, תם ורשע אתה מכלה יחד ומקרה אחד לטובים ולרעים. אתמהא! אמר אלהים: רב לך, אל תוסף דבר. התחיל משה לבכות ויועק במר נפשו. נודעו שמים וארץ לקולו וכל יסודי-בראשית רעדו ואמרו: שמא הגיע זמנו של אותו איש למות, שעליו נאמר: אשר בידו נפש כל-חי ורוח כל בשר איש, - ואין איש אלא משה. גער בהם אלהים ואמר: אם אני ועבדי חלוקים אנו, אתם מה לכם, עשו את אשר הטלתי עליכם! ויצו על כל שרי רקיע ורקיע, לאמר לנעול את השערים בפני תפלתו של הנביא, ופקד על כל בית-דין ובית-דין מבתי-דינים של מעלה, שלא להתרצות לו ושלא יבטלו גזר-דינו. כיון שראו גלגלי המרכבה ושרפי להבה, שאלהים לא יחן את עבדו ושלא ישא לו פנים, פתחו ואמרו: ברוך הוא זה, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה, ולא ישא פנים לא לגדול ולא לקטן, לא לתחתון שבתחתונים ולא לעליון שבעליונים.

ג

תנחומין

אמר לו אלהים למשה עבדו: דורות דורות הם בעולם וגיילים גיילים הם, כבר עבר דורך וגיילך, מה מעשך כאן? אמר משה: לה' השמים ושמי השמים, ולי אין פנה באדמה. אמר אלהים: משה, משה! לא כמו שאתה חושב כן-הוא; לי אין זוג, אתה אין לך בן-זוג, עלה אלי מעלה והנח לאחריים לרשת את הארץ. ידע החלק את הכל ודבק בכל וזה הכח נתן למשה. אומרים: כיון שהשלים משה נפשו למיתה, פתח אדון-כל בקינה ואמר: מי יקום לי עם מרעים? מי יעמוד לעם סגלתי בעת יקומו צרים עליו? ומי יבקש רחמים עליהם, כי יחטאו לפני ויעשו הרע בעיניו בא מטטרון שר-השרים ועמד לפני רבו ואמר: רבון עולמים! בחייו משה עבדך שלך הוא, ובמותו שלך הוא, והיה אם יסור גופו מעליו, הן נשמתו

לעד קימת והיא תשמש לפניך ותעטר לך עטרות. אמר אלהים: מטטרון סטרא רבה, נחמתני בדבריך, ואף אתה הנה לו לאח ורעותם שניהם את העולם.

ד

הַלֵּל הַגְּדוֹל

אמר לו הקדוש-ברוך-הוא לְמִשָּׁה: קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות, ימך בטלים והולכים, אבל אתה אינך בטל; עֲלֵה עַל הַר הָעִבְרִים, עֲלֵיהַ עוֹלָמִית הַיָּא לֵךְ וְאִין לֵךְ עוֹד יִרְיֵדָה. אֲנִי מֵאִיר לֵךְ בְּאוֹר חֶמָה וּמִכְבוּדֵי אֲשִׁים לְבוֹשֶׁךָ וּמִהַדְרֵי אֲשִׁים כְּסוּתְךָ וּמִזֹּהָרֵי אֹזְהִיר פְּנִיךָ וּמִמַּעַדְנֵי גִן-עֵדֶן אֲשַׁבֵּעַ אֶת גַּפְשְׁךָ וּמִכְסֵי-כְבוּדֵי אֲנַחֵלְךָ וְאֶשְׁימְךָ בְּרֹאשׁ מִשְׁרָתִי וְצַדִּיקִי, וְעוֹד הִרְבֵּה מִזֶּה מִתְקַן לֵךְ.

אמר משה לאלהים: מתנתך אלי רבה וקטנתי מכל החסדים, אבל הראנינא עוד את ארצך משוש כל הארצות ואֵלֶיךָ וְאֶעֱמֹד עַל אֲבֵן-הַשְּׂתִיָּה, שְׁעָלֶיהָ נִבְנְה בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ. אמר אלהים: הלא נשבעתי, ואפסול את מטבעתיז אמר משה: תן לי רשות, שאהיה כעוף השמים ואעשה את שתי זרועותי ככנפי השחר ואסרח בהן באויר-העולם ואראה ממעל את ארץ האבות. שוב התחנן ואמר: אלהי כל הבריות ואדון כל המעשים! עֲשֵׂנִי כַדָּג בַּיָּם, הַפּוֹךְ שַׁעֲרוֹת גּוֹפֵי לְקַשְׁקָשִׁים וְשֵׁתֵי זְרוּעוֹתַי תְּהִינָה כְּשֵׁנֵי סַנְפִּירִים וְאֶעֱבֹר אֶת הַיָּם וְאֶלְקַק בְּלִשׁוֹנִי אֶת אֲדַמַּת בְּנֵי-עַמִּי. עֲלֵה עַל הַצּוֹר וְהַפִּיל שׁוֹב תַּחֲנַתּוֹ וַיֹּאמֶר: הוֹשִׁיבֵנִי עַל כְּנָפֵי עַנְנִים וְאֶרְאֶה מִמַּעַל וְאַבִּיט אֶךְ רִגַע בְּצַבִּי בְּלִי הָאֲרָצוֹת מִסָּה. וַיֵּרָא, כִּי אֵין עוֹנָה, בָּכָה וַאֲמַר: רַבּוֹנִי דַעֲלָמָא כִּלּוֹ! חֲתַכְנִי אֲבָרִים-אֲבָרִים וְהַשְׁלַךְ אוֹתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְהִזְמֵן שְׁמָה אֶת גְּבִרְיָאֵל לְהַחִילֹתַנִּי וּלְהַקִּימֵנִי וְאֶנְשַׁק אֶת אֲבְנֵי יְהוּדָה וְשׁוֹב אֲמוֹת. אמר הקדוש-ברוך-הוא לְמִשָּׁה: כִּלְכֶךָ רַבּוֹ גַעְגּוּעֶיךָ לְרֵאוֹת וּלְהַבִּיט בְּאֲדַמַּת הַקֹּדֶשׁ, אֲנִי עוֹשֶׂה בְךָ דָּבָר, שֶׁלֹּא עֲשִׂיתִי עוֹד עִם כָּל חַי. מִיד הַגְּדִיל כַּח־הָרֵאוֹת שֶׁל נְבִיאֵי אֵלֶיךָ מוֹנִים וְרֵאוֹת מִשָּׁה מִמַּעַמְדוֹ אֶת אֶרֶץ הַשְּׁבֹטִים מִדָּן וְעַד בְּאֶרֶץ-שֶׁבַע וּמִרְאֵשָׁה וְעַד סוּפָה. הִרְאֵהוּ אֶת הַהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת, אֶת הַנְּמוֹךְ וְהַגְּבוּהָ, הַסֶּתֶר וְהַגְּלוּי, הַרְחוֹק וְהַקְּרוֹב, וְהַכֹּל בְּסִקְרֵיהָ אַחַת. הִתְחִיל מִשָּׁה מְרַנֵּן וּמִשְׁבַּח וּמִפָּאָר וּמְהַלֵּל אֶת יוֹצְרוֹ וַיֹּאמֶר: אֹדֶךָ, אֱלֹהִים, כִּי גְדוֹל חֲסֹדְךָ הָאֲחֵרוֹן עִמָּדִי יוֹתֵר מִן הָרֵאוֹנוֹן הַמְּלֵאכִים וְהַשְּׂרָפִים, כֹּל מִשְׁרָתִי עֲלִיּוֹן וְכֹל שְׂרֵי מַעַלָּה פִתְחוּ אֶת פִּיהֶם בְּשִׁירָה וּבְרִנָּה, בְּהוֹדָאָה וּבְהַלֵּל, וְתַגֵּל הָאֶרֶץ וַיִּשְׁיֶשׁוּ הַשָּׁמַיִם, אֶף כּוֹכָבִים רָקְדוּ. בַּקְּשׁוּ לַעֲשׂוֹת חֶפְזָה לְחַתֵּן – וְהוּא נֹאסֵף אֵל עַמּוֹ.

א

על מה בכה האמן

מתוך געגועים לווהטים והתמכרות גמורה התחיל הפסל את יצירתו הגדולה, יצירת חייו. מגביש זך, שכל צבעי-הקשת רוטטים בו, התחיל לפסל את הפסל הסמלי, סמל החיים. זה לא היה פסל מת, חסר-רגש: בו יסערו וילהטו כל צבעי החיים, כל חליפות גוניהם. בגביש הזך והרגש ישתקפו הבקר והלילה, ישתקפו הצהרים והדמדומים, האביב והקיץ, הסתו עם החרף. עם כל רגע ורגע ישתנה הפסל, יפשט צורה וילבש צורה, כחיים עצמם. לא יהיה זה פסל אבן או שיש, ברזל או נחשת, פסל אטום... לא! זה יהיה פסל גביש, פסל שקוף, שכל החיים יצטלמו בו עם כל צלליהם ונגוהותיהם הדקים שבדקים.

והאמן עבד מתוך געגועים לווהטים והתמכרות גמורה. רסיסי גביש נתזו לכל עבר ויבריקו בכל צבעי-הקשת. עוברים ושבים היו נעצרים תמיד על-יד החלונות הפתוחים של בית-מלאכת האמן ויתענגו על הזהרורים הנפלאים, זהרורי רסיסי-הגביש. את חלום האמן לא ידעו, גם לא התענינו בו, אך רסיסי-הגביש משכו את עינם ולבם. גם על דעתם לא עלה, שהאמן יוצר עכשו יצירה חדשה, שכמוה לא היתה עוד. הם חשבו, שהאמן עסוק רק בזה, שהוא מנפץ גושי גביש באמנות מרבה ומתזז לכל עבר באמנות מרבה רסיסים דקים ומוזהירים, עד כי נדמה, שרביבי-שמש נפלאים, ספוגי-זהר ועדיני-צבעים, רוטטים באויר. ומרב התפעלות היו העוברים והשבים מקלטים את האמן בכל לשון של קלוס. התהלות והתשבחות היו חודרות מבעד לחלונות הפתוחים אל אזני האמן, ולפעמים היה מניח מידו את החרט והמעצד, למען הקשב להן. אז היה מתחיל פתאם לשרוק שריקה עליוזה של תרות מתוך לעג טוב-לב. - אם פסלת הלוחות נוסכת עליהכ

שכרון, מה יהיה לכשיראו את הלוחות גופם? – כך היה מהרהר בחדוה ושורק שריקה עליזה של חרות ומתמכר לעבודתו עוד ביתר התלהבות ויתר אמונה. – „מה הם מבינים, מה הם מבינים – היה מהרהר שוב, בהתפוננו לאותם התמימים, החונים מתחת לחלונותיו ומתפעלים ממטר רסיסי-הגביש – הן רסיסים אלה נתזים באמת כלאחר-יד, מבלי שאתפון להם כלל, והללו עומדים ודורשים תלי תלים של פונות על כל רסיס ורסיס...” – ושוב היה פורץ בצחוק לעג, לעג טוב-לב, ושוב היה חוצב ופוסל ומקציע ומתרוגן מתוך ענגי-צירה ואשר-צפיה.

אך הימים עפו כחצים, האדמה היתה מלבינה, משחירה, מוריקה ומזהיבה, בתלתי האמן זרקה שיבה פה ושם ובלבו היה מרגיש לפעמים איזה לחץ של עיפות. כאז כעתה היה מתרוגן ושורק, כאז כעתה היו רסיסי-גביש נגוזים מבעד החלונות וכאז כעתה היו העוברים והשבים קולעים כתרים לראש, היוצר הגאוני, „האמן-האשף”. אך בשריקת האמן לא נשמעה עוד אותה החדוה הקודמת ועל שפתיו לא רחף עוד אותו הלעג העליון, שהיה תמיד מתפתל על פניו ומהבהב בעיניו וזוחל בקצות שפמו מדי שמעו אה קלוסי העוברים והשבים. בשימת-לב ובהתרכזות היה מקשיב עתה לתשבחותיהם ומדי שמעו את התשבחות היה נזכר תמיד שהוא עיף מאד, עיף מאד. – „ומה בכך שאני עיף? – היה מהרהר – וכי איזו שיכות יש בין עיפות זו ובין תשבחותיהם של הללו?” – ופהאם היה עוצם את עיניו ומהדק את שפתיו, כמתפון לתפיש איזה רעיון קל-כנפים, המתלבט במרחבי אין-הסוף של מחשבתו ומטרידו ומתחמק ממנו. אך הרעיון קל-הכנפים כבר העלה בחכה, כבר נתפש, והאמן אמנם ידע, כי רק מתחפש הוא, מדי העמידו פנים, שהרעיון החדש עוד לא הִחַר לו כל-צרכו. הרעיון כבר נתפש במצודה וכבר חדל לפרכס בין כתלי המצודה והאמן העיף כבר יכול להתבונן בו מכל עבריו ולבדקו מכל צדדיו. – „כן, עיפתי, עיפתי, והדרך עוד ארכה וכבדה, והמטרה עוד ממני והלאה, והרסיסים, רסיסי-הגביש, יפים באמת, יפים להלל, ובנוגע לפסל-הן מי יודע, אם יצלת, כמו שעלה בדעתי, ותפשת מרבה, לא תפשת”, – זו היתה תמצית הרעיון, שחדר בגנבה למוח האמן, ולרעיון זה נוספו עוד רעיונות קטנים וגדולים כבני-לוויה. – הן לא עליך המלאכה לגמור, וחוך מזה לא ידוע כלל, מה העקר ביצירה, אם המטרה הראשית, או ההופעות הצדדיות המלוות את עבודת היצירה; אפשר, שאסור ואסור לזלול בערכו של מטר הגביש; אפשר, שרסיסי-הגביש, הנתזים לכל עבר כרביבי-שמש, הם עקר בפני עצמם, ואילו הקדשת את כל חיך רק להם לבד – דין... וקול המון כקול שדי...” – ככה זמזמו הרעיונות הקטנים והגדולים, שאפפו את האמן כזבובי-קיץ ולא נחנו לו מנוח, והאמן אמנם היה מנסה לגרשם ממוחו בתנופת-יד, כאשר יעשה האיש המגרש זבובי-קיץ מטרידים, אך זבובי-הקיץ קשי-ערף וטרחנים הם ולא על-נלקה אפשר להפטר מהם. והאמן היה מרגיש את לחץ העיפות בלבו יותר ויותר, והיה שוכב לנוח על הדרגש לעתים תכופות יותר ויותר.

זוהי מקשיב לקלוסי העוברים והשבים ביתר שימת-לב וביתר התענינות. הלעג מתוך טוב-לב חדל לגמרי מהופיע על שפתיו ובמקומו הלכה לעמקה הבעת העיפות שבפניו. העקר, שהאמן עיף מאד, עיף עד למות. ובבקר אחד קרה דבר יוצא מן הכלל. האמן נגש אל הפסל הנפלא, פסל-הגביש, הסתכל בו רגע בעינים מערפלות, אחרי-כך הרים את המקבת וזינפצו לרסיסים. בלילה, שקדם לבקר זה, לא עצם האמן את עיניו, כי לא יכול להרדם, ומאשר לא יכול להרדם התעסק בדברים של-מה-בכך, הינו: עשה את חשבון הימים, שכבר עברו עליו בעבודה, ואת חשבון הימים, שעודם צריכים לעבור עליו בעבודה, עד שיביא את יצירתו לידי גמר, ופתאם נזכה, כי הדרך עוד ארפה, ארפה, מהלך ימים ושנים. אז התחיל פתאם שורק שוב בחודה, אך החודה היתה משנה קצת מאשר בימים הקודמים, והשריקה היתה צרודה קצת, אך בין כה וכה לא שמע איש מאומה, כי השעה היתה שעת-לילה והעוברים והשבים ישנו במנוחה על משכבותיהם כחק וכהלכה. אך בבקר, כשקמו ממשכבותיהם והתחילו עוברים ושבים שנית על-יד חלונות בית האמן, היו כנדהמים ממראה עיניהם: מימיהם לא ראו עוד מסר-גביש נפלא כזה! כקצף אשדות התפרצו רסיסי-הגביש מתוך החלונות, בלי-גבול ובלי-סוף זרמו ניצוצי הבודולח מבעד החלונות, בכל צבעי-הקשת הזהירו רביבי זהב ותכלת, זמרגדין ואדם, והרואים היו כנדהמים ממראה עיניהם. מימיהם לא ראו עוד יפי כזה בשפעה כזו! ומרב רגשי התפעלות ותודה התחילו לקלס את האמן על אחת שבע, התחילו לשיר ולהודות לו בכל מיני זמירות ושירים, התחילו לנקש במקלותיהם על המרצפת ולמחא כף בכל-כח ולקרא: „האמן! האמן!“ כדבר הזה לא עשו מימיהם, אך היום עברה התפעלותם כל-גבול, והם לא חפצו למוש ממקומם בטרם יראה אליהם האמן, כי פניס-אל-פנים חפצו לראותו ופניס-אל-פנים חפצו להודותו על-כל-הגדולות אשר עשה ועל-כל-הענג הרב אשר הסב להם. ואמנם נראה האמן בחלון וירכן את ראשו כלפי הקהל העצום, שכסה את הכר. אז נדמה, כי הארץ תתפורר משאון מחיאות-הכפים ומתרועות הצהלה וההתפעלות, שהתפרצו מאלפי לבבות וגרונות. אחרי-כך קמה הסערה לדממה וההמון העצום כאלו עצר את נשימתו מרב יראת-הכבוד ומרב צפיה, רק רסיסי-הגביש התפרצו מבעד החלונות כבראשונה ורביבי זהב ותכלת, זמרגדין ואדם זרמו כבראשונה מבעד החלונות וירטטו ויבריקו מעל לראש האמן כענני-הכבוד. אך לשוא חכה העם הרב, כי האמן יפתח את פיו וינאם נאום. הוא רק הרכין את ראשו שנית וישחק לקראתם בנעימות, אחרי-כך השתחוה להם עוד פעם וישחק שוב, אך בפעם הזאת נקטע הצחוק באמצע ומגרון האמן התפרץ קול בכי. אז נשמע שוב רעם מחיאות-כפים ושנית רעדה הארץ מתרועות צהלה וגיל ימסערת שירים ותשבחות.

ומכל ההמון הרב הזה לא היה אף-אחד שידע, כי רק זה-עתה גפץ האמן לרסיסים את חלום כל חייו, וכי כל היפי הנאדר, שהכה את

עיניהם בסנורים, אינו אלא פסלת הגביש. אינו אלא ניצוצות מפזרים, שנתזו מתחת ידו מבליימשים ביצרו ובהחריבו את יצירתו הגדולה. איש לא ידע זאת, וביום המחרת היה כתוב הדר בכל כתביהעתים, כי האזרחים מכירי התודה כפדו אתמול בחגיגה נהדרה, חגיגה פתאמית, את האמן הגאוני, וכי האמן הגאוני התרגש מאד למראה אותות האהבה וההערצה, שהראו לו רבבות הנאספים, עד כי פרץ בבכי מרב רגש.

והאמן בכה חרש גם למחרת היום, גם למחרתים, עד כי עיף מאד

נירדם.

ב

גלגל החוזר

– אין זאת, כי האדם הוא האלהים! – אמר החתלתול – כמה חלב הוא שותה בכל יום, כמה חמאה וכמה בשר הוא אוכל! אכן זה הוא אֵל כביר ורבי-עלילהו
 כך אמר החתלתול ועיניו המבריקות הבריקו ביתר עז מרוב התפעלות.

החתול הזקן שחק. זה היה חתול סקח ורבי-נסיון, שידע להתהלך בנעימות את כל יושבי החצר, לרבות גם את הכלב. גם המבשלת התניחסה אליו בכבוד ובסבלנות ולא הרבתה להכותו, אף כי היה גנב מאין כמוהו. לפי-דבריו, אהבו אותו גם העכברים, אלא שמדעתם את ענותנותו לא חפצו לברכו בקול רם. בקצור, זה היה חתול חשוב ומכבד.

– גלגל חוזר בעולם – אמר החתול הזקן ובעיניו העגלות נצנץ צחוק-ערמה – גלגל חוזר בעולם! אבי המנות, זכר צדיק לברכה, ספר לי, שקבל מאביו ואביו מאביו וכן עד אלף דורות, כי לפנים כפד האדם את החתול כבוד-אלהים. אדם, שהיה נוגע בחתול לרעה, היתה אחת דתו להמית. את הדָשן שבחלב והשמן שבבשר היו מגישים לחתול. בכל יום היו מקריבים לו קרבנות ומקלסים אותו בכל לשון של קלוס ותהלה. בחייו היו בונים לכבודו בתי-מקדש מפארים ובמותו היו חונטים את גופו במיני בשמים יקרים. במלה אחת: גלגל חוזר בעולם. אז היה האדם חושב את החתול לאלהים, ועכשו חושב החתול לאלהים את האדם.

היום היה יום-אביב בהיר וחם ולב כל חיות-הבית, שהיו באותה שעה בחצר, היה טוב עליהן מאד, עד כי גם עברו על מדתן ולא הכחישו את החתול על פניו כדרךן תמיד. אמנם הן חשבו את החתול לבר-אורין ולבר-אבהן, אך לא נכחד מהן, שהוא אוהב קצת את ההגזמה, אפס כי הפעם העמידו פנים, כאילו מאמינות הן לדבריו, ואולי גם האמינו באמת. אגב, אחדות מהן היו שקועות בתנומה קלה, תנומה שלאחר סעדת-הצהרים, ואולי גם לא שמעו את דבריו. רק התרנגול ההודי, שהיה גאותן ובעל-

קנאה מאין כמוהו, לא יכול לכבש את קנאתו בקרבו, ובהתנפחו מכעס וגאווה השיק את כנפיו ויקרא:

— אוי לדור, אוי לדור, ששקרנים כמותך מרבים בוו נער הייתי וגם זקנתי, ולא שמעתי מעולם, שהחטול נחשב לאלהים. אמנם היו חיות, שנחשבו לאלהים, אך על-כרפנים לא חתולים... לולא רגש-הצניעות הנטוע בי, הייתי יכול לספר לכם, למי נתן האדם כבוד-אלהים... כל דרדקי יודע, איך גקראים העופות, שהצילו לפנים את רומא, ואיך שנחשבו מאז לקדושים; אך ענותנותי מכריחה אותי לבלתי הרבות דברים בענין זה... יהללוך זרים ולא פייך...

החמור, שרעה בחצר וכרסם את העשב לתמו, היה לפנים חמור נושא-ספרים. מפני-זה נחשב לידען גדול במקצועות שונים. ביחוד היתה לו נטיה לדברי-הימים.

— לדאבוני אני גאלץ להעיר — אמר החמור בעמדו באמצע החצר ובחדלו לרגע לכרסם את העשב — לדאבוני אני גאלץ להעיר, כי חברנו הנכבד מר תרנגול-הודו לא כן הפעם אל האמת ההיסטורית. הוא ערבב את הפרשיות; ולו הקדיש קצת יותר זמן לקורות העתים, כי אז ידע, שאת רומא הצילו האווים ולא תרנגול-הודו. צריך להיות דייקן: אוז הוא אוז ותרנגול-הודו הוא תרנגול-הודו.

כך אמר החמור לפני התרנגול חפו. הוא ידע, שאתרי דברי החמור אין להשיב, מפני שהוא המלמד היותר גדול שבחצר, אך לעזוב את המערכה בבשת-פנים לא הרשתה לו גאותו. הוא התנפח ביתר גאווה עוד ויפן אל החמור בקול של תלונה:

— וכי מי אמר, שתרנגול-הודו הצילו את רומא? רבותי, מי מכם שמע מפי כדברים האלה? גם אני, תהלות לעליון, אינני מקטלי קניא באגמא ויודע אני פרק בהיסטוריה. ארץ-מולדתי, ארץ הודו, היא, כידוע, ערש כל החכמות והמדעים. גם לי ידוע, שאת רומא הצילו האווים, ואף כי הללו הם שארי-בשרי, קרובי-משפחה, כמעט שני בשלישי, אך יתפארו אחרים ביחש-משפחה ולא אני. אצלי העקר הוא יחש עצמי. אלא למה התכונתי בדבריי? התכונתי רק להסיר את הלוט מעל-פני החטול הנוכל, שבשקריו הוא מסיע לדבר עברה, להשחתת המדות. הה, בעזונתינו אנו רזאים, כי השחתת המדות הולכת ומתפשטת בינינו גם בלא-הכני, אלא שאין ממנהגי להתעבר על ריב לא-לי... כן, ידידי החמור, אמנם מלמד וחכם גדול אתה, אך שכחת מקרא מפורש: „חכמים, הזהרו בדבריכם!“ אם ברצונך להטיף מוסר, פנה לא אלי, כי אם אל החטול השקרן...

החמור, שהיה עסוק שוב בכרסום העשב, חדל שנית מלעוס ויאמר: — בדברי ידידנו מר חטול אין אף שמץ הפרזה. כל מי שלמד ושנה יודע, שבמצרים נתנו לחטול כבוד-אלהים. וגו'.

דברי החמור האחרונים עשו רשם כביר על כל השומעים. התרנגול המסכן מהר להתכנס ולהתכוץ בקרן-זווית. החמור שב אל חצרו בלב שקט

ובטוח, כמי שיודע, שמלא את חובו לרגש-הישר ומעתה הוא חפשי לנפשו. אלא שיתר בני-החברה חכו בכליון-עינים לסופו של דבר. גם אלה, שנמנמו קודם, כבר הספיקו להחליף כח ושמוחו מאד לסכסוך שבין החתול והתרנגול. סוף-סוף הרי זה מאורע מִבְּדָת.

אך החתול הפקח הצטין גם הפעם במתינותו ובקִרְדוֹחוֹ. הוא רק חָיַף בנעימות ויאמר:

— באמת, איני מבין, למה מהר ידידנו החשוב, מר חרנגול-הודו, לברוח על נפשו ולהתחבא. אמנם הוא נכשל הפעם בעם-הארצות וגסות-רוח, אך האם זאת לו הפעם הראשונה להפשל בחולשות אלה? מה שנוגע לי, הריני נכון לסלוח לו ולתת לו את ידי לשלום. סוף-סוף אני בטוח, כי עשה מה שעשה לא מרע-לב חלילה, כי אם פשוט מטפשות, אך הטפשות כמו החכמה מד' היא, ובפרט שחולשה זו עברה לו בִּישָׁה מאבותיו. הטפשות היא מחלת-משפחה אצל תרנגול-הודו, לא עלינו, ועובדה זו מעוררת בלבי רק רגשי חמלה ליצור האמלל. אין דבר, ידידי מר תרנגול, אל-נא תתעצב ככה אל לבך, פן יבלע לך. גם בלא-הכי אתה דומה עכשו לערבה חבוטה.

החתול קלע אל המטרה ולא החטיא. כל חרוף וגדוף לא היו מכאיבים לעוף הגאותן כדברי החתול האחרונים. אוי לאזנים שכך שומעותו הוא, תרנגול-הודו בכבודו ובעצמו, המחלק מכבודו לכל בני-החצר ומשוה עליהם מהודו, הוא, הפקח והנהדר, אינו אלא טפש וערבה חבוטה. אך לא זה העקר עוד: העקר הוא הקול, שבו בטא החתול את דבריו אלה, הקול הרך משמן והחלק מקטיפה, שאין בו, לכאורה, שום רגז ושום התמרמרות. את הקול הוזה לא ישכח העוף העלוב לעולם.

והתרנגול ההודי הוסיף להתפוך בקרן-זויתו, עד כי כמעט לא נראה לעין. פנה זיוו, פנה הודו! חבריו שחקו לו ואיש מהם לא רחם אותו בלבו: הוא היה להם זה-הכבר לזרא בגאותנותו ובהתנפחותו. אך לעצת זה גדל בעיניהם מאד ערך החתול: אכן זהו חכם מהפם ונדיב-לב! ממש בלי מרהו נעלב ואינו עולב, שומע חרפתו ומשיב רכותו... עד כי גם הכלב, שבכלל לא נודעה ממנו חבה יתרה לחתול, יצא הפעם מגדרו וידבר בשבחו של החתול:

— אני אמנם לא מלמד ולא בן-מלמד אני, אך מהיותי קרוב לבעל-הבית ומשפתותו אני שומע לפעמים דברים, שלא כל און זוכה לשמעם. אני יצור פשוט ואיני אוהב אחד בפה ואחד בלב ואיני אוהב, ששומעי יפקקו בדברי. בשביל המפקקים יש לי תרופה טובה: שני החדות. לשם-מה אני אומר כל זהו כדי שלא תהינו להסיל ספק במה שאספר לכם תכף, כי בספורי זה הקטן יש סמך גדול לדברי החתול על-דבר מוצאו האלהי. ובכן שִׁמְעוּ: שלשום, ברבצי בן לרגלי בן בעל-הבית — הלא תדעו כלכם את הבחור האמיץ והנהדר — שמעתי באמרו בפרוש לכלתו היושבת על ברכיו: 'חתולתי, אלילתי' משמע, שתתול ואלהים הינו הך.

הנאספים שמעו לדברי הכלב בשים-לב ואמנם לא ההינו להטיל ספק בהם, ראשית, מפני שבכלל היה הכלב מחזק אצלם לנאמן-רוח ושנית מפני שידעו, ששניו חזקות וחדות. רק היונה, שישבה על כרכב הגג, ערבה את לבה ותאמר:

— אין מביאים ראייה מן השוטים, וכל האוהבים הם בחזקת שוטים, ולכן אי-אפשר להסתיע מדבריהם. גם הטפש שלי, כשרגש-האהבה תוקפהו, קורא לי בשם אלילה. הלוואי שאזכה לשנות אשר וברכה כמספר הפעמים, שקרא לי בשם זה.

לדברי היונה התמימים שחקו כל הנאספים. כלם ידעו את זוג הנאהבים הללו, שהגו אהבה זה לזה מהערב עד הבקר ומהבקר עד הערב. אך החמור, בתור באי-כחו של המדע, מצא לנחוץ להעיר גם הפעם את הערתו. — למרות כל רגשות-הכבוד — אמר מתוך קידה עמקה — שאני רוחש לגבירה היונה ולחיי-המשפחה הטהורים, שהיונים מצינות בהם, למרות כל אלה מוכרח אני להעיר, שנמוקיה אינם מספיקים לחתור חתירה תחת אשיות המדע ולהכחיש את אלהיותו של החתול. מימי המדע הטהור אנו שותים ומפיו אנו חיים, והמדע אומר לנו ברור, כי האדם נתן לפנים כבוד-אלהים לחתול. אגב: לא רק לחתול. גם את יתר החיות כבד האדם כבוד-אלהים, כמו, למשל, את השור, את העגל, את הפרה, ועוד ועוד. בכלל, האדם חפש תמיד את האלהים, וכשלא מצא במקום אחד יגע ומצא במקום אחר. אקוה, שהגבירה היונה, שנמוקיה אמנם מעידים על היחוסים המציניים השוררים בינה ובין מר תור, לא תתרעם עלי על הערתי זו. Dixi.

החמור, שהצטין הפעם לא רק בתור מלמד גדול, כייאם גם בתור בעל נמוסים יפים, היודע להתהלך עם הגבירות עליטי כל הלכות דרך-ארץ, שב שנית אל פרסום העשב.

— אמת ויציב — אמר הכלב כתנא דמסיע — פנים דברי החמור. כבר אמרתי, שלא מלמד אני ולא בן-מלמד, אך מהיותי קרוב לבעל-הבית אני שומע לפעמים דברים, שלא כל און זוכה לשמעם. והנה בזמן האחרון, ברבצי בערב בערב, בשעת משתה השה, לרגלי בעלי, אני שומע תמיד ופוחים על-דבר האלהים. לו רק ידעתם, כמה נלהבים ופוחים אלה! כמובן, לא את כל דבריהם אני מבין, לא מלמד אני ולא בן-מלמד, אך גם מהמעט שהבנתי נתחור לי, שבעל-הבית ואורחיו מחפשים אלהים. אולם כל אחד מוצאו במקום אחר, ומכאן תוצאות לופוחים נלהבים ולמחלקות חריפות, עד שאני חושש בכל רגע, שעוד מעט יקראו למהלמות.

— כל זה מענין מאד — התערבה בשיחה גם התרנגולת, שהיתה ידועה לסקרנית גדולה, מפני שהיתה נוהגת לחטט ולנקר כל היום באשפה — כל-זה מענין מאד, אך נכספה נפשי לדעת, את מי חושב האדם עתה לאלהים. אפשר מאד, שעתה הגיע תורי להיות לו לאלהים. הן בינינו לבין עצמנו: במה גרועה אני מהחתול? סוף-סוף אני מטילה ביצים ולא הוא.

לדבריה אלה פרצו כל השומעים בצחוק גדול, אך שתאם נמסק

צחוקם, הם התחילו גרתיים לצדדים: מהבית יצא בחור אמיץ והדור; בן בעל-הבית. הוא הלך לשוב-זרוע עם כלתו, פניו הפיקו חדוה וגאון, מצעדו היה עז וקל ובמקל-הפאר שבידו נפנף באויר מתוך חרות שבגבורה. החמור פנה לו את הדרך במתינות שבחשיבות, החתול מהר לפנות אל שלולית-המים, כאלו אחזהו פתאם צמאון נורא, רק הכלב כשכש בזנבו בלי שום פחד, כידיד שמכבר הימים. ואולם התרנגולת התחילה מפרכסת בכנפיה וצורחת מר, עד שעלה בידה לקפוץ על הגדר, ורק אז שב אליה רוחה.

— ובכן את סבורה — פנה אליה ההתול, לאחר שנעלם הבחור ההדור מהחצר — ובכן את סבורה, שעכשו הגיע תורך להיות לאדם לאלהים? — הוא כבר הספיק לשבר את צמאנו ולבו שב להיות טוב עליו, וכטוב לב החתול עליו, אהב תמיד לחמוד לו לצון — ובכן את סבורה, שעכשו הגיע תורך, תרנגולת נכבדה?

הזקן האשמאי הזה היה באמת זקן אשמאי: הוא ידע לעורר צחוק לא רק בדבריו, כי-אם גם בקולו. זה היה לצן מלדה ומבטן והעכברים ידעו לספר הרבה על הלצותיו. גם הפעם שחקו השומעים לדבריו או, יותר נכון, לקולו.

אך התרנגולת לא נכלמה מדבריו כלל. — אליבא דאמת איני משתוקקת כלל לכבוד זה — ענתה לו בפשטות — אלא שנכספה נפשי לדעת, את מי הוא חושב עתה לאלהים. את מי?

— אם תרשי לי — אמר החמור — אם תרשי לי, גבירה נכבדה, אחוה לך את השערתי. אמנם השערתי זו אינה מבססת עוד על יסודות מדעיים מוצקים, אך בכל-זאת ראויה היא לשימת-לב. עד-כמה שעניי אינה מטעה אותי, חושב הבחור ההדור, שעבר זה-עתה על-פנינו, את עצמו לאלהים. די רק להסתכל בפניו הסתכלות חודרת, כדי להוכח, שהשערתי אינה תלויה על שעה. ובאמת, מכיון שחדל להאמין בחתול, בשור ובעגל, החל להאמין באלהות-עצמו. האדם אינו יכול על-פי טבעו להיות בלי אמונה ובוה הוא נופל מיתר החיות. Dixi.

— דברייך נראים לי — אמר החתול — אך ברי לי, שגם אמונתו זאת לא תאריך ימים ואז יחל לבקש אמונה חדשה וכה ילך מדחי אל דחי, מאמונה אל אמונה, עד כי לא ימצא עוד דבר חדש, שיוכל להאמין בו, ואז ישים פניו אל הישנות, אז ישוב אלינו. נכדי חתלתול חושב עתה את האדם לאלהים, מפני שהוא אוכל חמאה דיישבעו, אך בטוח אני, כי יבוא יום והאדם ישוב לחשב את החתול לאלהים, מפני שזה טורף עכברים דייחפצו.

— לדברייך האחרונים — אמר החמור — איני יכול להסכים. אמנם איני חושב לאי-אשרית את ההשערה, שהאדם ישוב לתת לחתול כבוד-אלהים, אך הוא יעשה זאת לא מפני שהחתול טורף עכברים, לא ולא הוא יעשה זאת בלי שום נמוק, בלי שום יסוד הגיוני. האדם בכלל משליך את ההגיון

אחרי גוו ככלי איך-המק-בו, כשהדבר נוגע לעניני אמונה, וגם בזה הוא
נבדל לרעה מיתר החיות. ואוס.

החתול חיף בנעימות ויאמר:

– שפתים ישק משיב דברים נכוחים, ואמנם מי ידמה ומי ישה לך
בכל הנוגע לשאלות עמקות כאלה! מובן מאליו, שאני תמים-דעות אתך
מהחל ועד כלה, ואולם אני בדברי התקונתי לא אל הפרטים, כי אם אל
העקר. והעקר – שהאדם עוד ישוב לתת כבוד-אלהים לחתול. גלגל התזזז
בעולם, גלגל החוזר...

ג

טוֹסֵי־הַקְּסָמִים

הארץ, אשר בה חי בעל־החלומות, היתה ארץ ככל הארצות, אשר נתן ד' לבני־אדם לשבת בהן. גם בה כבכל הארצות היו ערים וכפרים, שדות ויערים, עמקים והרים. גם בה היו אנשי־אמת ואנשי־מרמה, עצלים וחרוצים, חכמים ופתאים, טובים ורעים, רודפים ונרדפים. גם בה נולדו, חיו, ראו בטוב, התענו, קוּו, מתו. המתים היו נשכחים; החיים היו טורחים ויגעיים, כאלו היו עתידים לחיות לנצח; כל דור ודור היה רואה את עצמו כאלו כל מעשי־בראשית לא נעשו אלא בשבילו; הזקנים היו אומרים, כי הימים הראשונים היו טובים מאלה; הצעירים – כי הימים הבאים יהיו טובים מאלה; בקצור, זו היתה ארץ ככל הארצות, אשר נתן ד' לבני־אדם לשבת, ורק בבעל־החלומות נבדלה לטוב מכל, כי בעל־החלומות כזה עוד לא קם ולא היה מיום ברא ד' בעל־החלומות.

במנזר שומם על ראש הר גבוה, רחוק משאון החיים, ישב בעל־החלומות סגור ומקגר ימים ושנים ויהגה יומם ולילה במגלות עתיקות וגויליים בלים. הוא לא הגיח כל ספר וקונטרס, כל מגלה וגליון, שבהם היה אף רמז קל שבקל על העוף הנפלא, על טוֹסֵי־הַקְּסָמִים. כל יושבי הארץ ידעו, כי עתיד טוֹס זה, אם רק יעלה ביד בעל־החלומות לתפשו, להביא אשר נפלא לכל החיים: כל הארץ תמלא צדק וחכמה כמים לים סכסים, כל חוח וכל ברקן יצמיח פרחים נפלאים, ציה ומדבר יתפכו לאגמי־מים, העקוב יהיה לטישור והחשך לאור. את כל הנפלאות הגדולות יעשה טוֹסֵי־הַקְּסָמִים לא בזנבו הזרוע ברקות וכל אבני־חן, כי אם בקולו; כי בקול נפלא חָנן טוֹסֵי־הַקְּסָמִים, אשר כמוהו לא היה לכל חי מיום היות שמים וארץ. לקול זה ימזגו סלעים, ירקדו הרים, יעלו כל לב וכל לשון תרנגו; רוח חדשה תערה על כל החי, הרודף יפול לרגלי הגרדף ונשק לו ובקש את סליחתו, הטורף יוציא את בלעו מפיו ותמה והשתאה, איך־זה יכול לטרף טרף עדי־הנה; הרשעה והודון ינדפו כעשן ויפי נצחים ילבלב וישגשג מקצה העולם ועד קצהו. את כל זה יעשה טוֹסֵי־הַקְּסָמִים בקולו.

כי טוס כזה חי וקים ידעו כל יושבי הארץ מפי בעל-החלומות. הוא מצא לזה רמזים רבים בספרים קדמונים, אשר איש מבלעדיו לא ידע לקרא בהם. הקוץ שבאליה - שאין אף ספר אחד מגיד ברור, איפה מקנן העוף הנפלא. ואולם בעל-החלומות היה קשה-ערף ובעל לב אמיץ כלב הארי, אשר לא יחת מפני כל. הוא נדר נדר, כי לא ימוש ממגלותיו העתיקות וגיליו הפלים, עד אשר ימצא את מבקשו. וכאשר אמר כן עשה. הוא הגה בספריו יומם ולילה ויתבונן בכל קוצו של יוד, בכל תג ובכל מתג, עד אשר נגלה לו הסוד הנפלא, שאליו נשא את נפשו. הוא מצא את נוף-התעלומות, אשר שם מקנן טוס-הקסמים, וימהר לשים לדרך פעמיו. הוא ידע, כי הזמן קצר והדרך אכה, ולכן גם לא הספיק לקחת ברכת-הפרידה מרעיו המעטים, אשר נפשו קשורה בנפשם. רק אחרי לכתו נודע הדבר בכל הארץ ותהי כמרקחה. בכל פנה וקרן-זווית, בכל שוק ובכל רחוב ספרו את החדשה הגדולה. אך כאשר עברו ימים ובעל-החלומות לא שב עוד מדרכו, נשכח מעט מעט מלב, עד אשר נשכח כליל ולא יספו עוד לדבר בו. ובבקר לא-עבות אחד שב בעל-החלומות מנדודיו הארזים והכבדים ובידו טוס-הקסמים. שלמותיו ונעליו בלו, רגליו בצקו, פניו חמרמרו ויכסו אבק, אך עיניו האירו כאור שבעת הימים, כי על-כן מלאה נפשו מקול טוס-הקסמים, אשר שר לו מבקר ועד ערב ומערב ועד בקר בכל הדרך הגדולה והקשה. כשירה הזאת לא שמעה נפשו מעודו, צליליה רעפו כגשם-נדבות על ארץ עיפה, צליליה נוצצו כקשת בענן, הם שברו את הצמאון כמעין מפכה בין סלעים וישקיטו את הרעב כמן, אשר נתן ד' לבני-ישראל במדבר. מצלילי-הפלא רעד האויר כרבבות פעמוני-גביש לפני רוח; מצלילי-הפלא התרוממו השמים ויעמקו מאד ותכלת היתה להם וזהר היה להם; מצלילי-הפלא רגשה האדמה עד עמקי מעמקיה ותוצא מסתרי תהומה כל צפוני-טמוני-אוצרותיה ותתכס בדשאי כל-יקר ובנעימי הפרחים. נשר ארך-האבר, שנשא כבשה בחרטומו העקום, קפא פתאם באויר לשיר-הפלא, וכרגע השתער כחץ למטה וישב את הכבשה המפרפרת מכאב ופחד לאמה הגועה בקול מר. לסטים מזין, שהתנפל בגרזנו החד על עובר-ארת, השליך פתאם את גרזנו ארצה, ובהתנפלו לרגלי ההלך חבק את ברכיו ויתחנן לפניו לסלוח לו על הרעה, אשר זמם לעשות לו. חמור קשה-ערף, שהתעקש פתאם בלכתו ולא חפץ לזוז ממקומו למרות כל המלקות אשר הלקהו אדוניו, נעשה פתאם רך כנה, ובפרשו לאדוניו את פרסתו לשלום מהר לרוץ ארת כעפר-האילים. בכל הדרך הגדולה והקשה שר השוס לנפש בעל-החלומות ומצלילי-הפלא שבו שמלותיו הבלות ותהיינה למחלצות-פאר, עורו המקמט והמאבק רטב כשושן רענן ורגליו העיפות והבצקות גמאו ארץ כסוס קל-המרוץ, ובבואו בבקר לא-עבות אחד בשער העיר ותחד הארץ לקול העם ברעו.

אז יעלה בעל-החלומות על משקוף שער העיר, למען יראה אותו כל העם, ויספר בעינים לוחטות משמחה ובדברים נפסקים מרב רגש את כל

המוצאות אותו. הוא ספר על ימים ללא אכל ומשקה, על לילות ללא שנת ומנוחה, על ענויי הגוף ודכדוכי הנשמה, על מלחמת התקנה והשפק, על רגעייאוש מרים ועיפות-מות. אך כאשר יוסיף לספר, כן ילך קולו הלך וגבר, הלך וצהל, כי כאשר יוסיף לספר, כן יקרב אל הרגע הנפלא, אשר בו נגלה לעיניו עוף-הקסמים. אז ישפל לרגע קול בעל-החלומות, כי הגה בא לדבר על השירה הנעלה, שהגיעה פתאם לאזניו בשעה הגדולה ההיא, שעת-הדמדומים החרישית, כאשר כבר נואש כמעט מכל תקוה ויבקש את נפשו למות. אמלל ודפא שכב במדבר-שממה על חול לבן ולוהט בין אבנים אלמות וקודרות, וגם לבו היה שומם כמדבר, אשר בו שכב, וגם נפשו היתה אלמה וקודרה. מסביב לו לחשו נחשים, ממעל לראשו נשאו צפריי-טרף וצל כנפיהן פרפר על החול המאדים מנגוהות השקיעה, אך הוא לא שם לב לכל אשר מסביב, הוא חשב רק על האחת, על הצפור הנפלאה, אשר התחמקה ממנו, אף כי ידע, כי ישנה באשר ישנה. כן, מימיו לא האמין עוד במציאות טוסי-הקסמים כבשעה ההיא, ואולם מימיו לא נואש מלהשיגו ומימיו לא השתוקק אליו כבשעה ההיא. ופתאם, בעצם יאושו וענותו, הגיע אליו מתוך דממת הדמדומים, ממרחקי המדבר השומם, קול שירה חרישית והומיה, רחוקה וקרובה, נעלמה וברורה, ענגה ואדירה, וכרגע ידע, למי השירה הזאת, וכרגע חדש בו רוחו, גופו שב להיות מלא לח וכח כגוף עול-ימים, מעל עיניו הוסר התבלול וירא את טוסי-הקסמים מדדה על חול-המדבר לפניו, כשהוא פורש את זנבו לנכח המערב הלוהט, כמתפון להתחרות בשפעת צבעיו עם צבעי השקיעה הנפלאים.

כן ספר בעל-החלומות ומדי דברו הניף את טוסי-הקסמים תנופה, למען יראוהו כל הנאספים, וכרגע חרדה הארץ שנית לקול העם ברעו. זה היה טוס נפלא, אשר כל נוצה ונוצה שלו היתה מחרות של אבני-חן יקרות וזנבו הזהיר והבריק כשמש וכלבנה, עד כי הכה בסננרים את עיני כל הרואים. אך כשך תרועות הגיל וההתפעלות שב בעל-החלומות לספר את הנפלאות והנצורות אשר עשה הטוס בשירתו. הוא ספר על הנשר והכבשה, על השודד והשדוד, על החמור ובעליו ועוד כהנה וכהנה. אז ספר גם על בגדיו, איך שבו והיו למחלצות-פאר אחרי בלותם, ובהסירו מעל כתפיו את מעילו נפנפו באויר כדגל לנכח כל העם ויאמר:

— התראו את המעיל הזה? הן הוא היה קרוע ובלוי, אך מצלילי-הפלא של טוסי-הקסמים שב ויקדש ויהי לאדרת-מלכים. התראו? בעל-החלומות לא ידע, כי אלה, אשר לנפשם לא חדרה עוד שירת-הקסמים, לא יכלו לראות את כל הנפלאות אשר ראה הוא, והנאספים ראו במקום אדרת-מלכים רק מעיל קרוע ובלוי, אשר בלו טלאי על-גבי טלאי; ואולם הם לא שמו לב לזה, כי כל מעיניהם היו בנצורות הנפלאות, אשר כל אזות מהן היתה מחרות של היקרות באבני-חן. ובאשר לא שמו לב, ענו כלם פה-אחד:

— רואים אנחנו!

אז בקש בעל-החלומות את העם העצום אשר ברגליו לשתוק רגע, למען תקלוט אזנם את שירת הטוס, אשר היא מקור כל הנפלאות והנצורות. בעל-החלומות לא ידע, כי אלה, אשר לא השתוקקו מיום הולדתם לשירת הקסמים, לא יוכלו לקלוט אותה. ואמנם שמעו הנאספים במקום שירת-קסמים רק שריקה צורמת-אזן, אך הם לא שמו לב לזה, כי כל מעיניהם היו בזנב הנפלא אשר האיר והזהיר כשמש וכלבנה, ובאשר לא שמו לב שתקו רגעים אחדים ואחרי-כן הריעו פה-אחד:

— האחו! מה-נפלאה השירה! יחי טוס-הקסמים! יחי בעל-החלומות!

אז שב בעל-החלומות לשאלם, אם כבר חדש רוחם בקרבם משירת-הפלא, ואם מלאה נפשם צדק ואהבה, ואם לזהט לבם מצמאון טהר ויפי. הנאספים, אשר לא יכלו להסיר עיניהם מהנוצות היקרות המבריקות, שערד השערות שונות על-דבר ערך הנוצות האלה, על מחיר אבני-היקר המשבצות למאות בכל נוצה ועל מספר ככרי הזהב והכסף, אשר יסלאו בהם. ומהיותם שקועים במחשבותיהם אלה לא שמו לב לשאלות בעל-החלומות, ובאשר לא שמו אליהן לב, ענו כלם פה-אחד:

— האח, מה-חדש רוחנו בקרבנו! האח, מה-מלאה נפשנו צדק ואהבהו

האח, מה-לזהט לבנו מצמאון טהר ויפי!

אז הזדקף בעל-החלומות על המשקוף למלא-קומתו ויקרא בקול נסער

מרגש ובעינים לזהטות משמחה:

— עתה הבו ונלכה, הבו ונשוט בכל הארץ, למען יחדרו צלילי-

הקסם אל כל אפסי האדמה, למען ייפו כל החיים ויפרח כל מדבר וישימון.

מצלילי-הקסם ימזגו ענני-העופרת הכבדים, המעיקים על כל לב, וינוסו צללי

האפל המצמיתים בקרתם כל עץ וכל פרח. אמנם אנחנו כבר ספגנו לתוך

נפשנו את צלילי-הפלא, כבר קלטנו לתוך נפשנו את כל מתיקות האשר,

אך איך יערב לנו אשרנו, עת אלפי רבבות אחים נמקים מעצר רעה ויגון

בכל קצות הארץ הרחבה? איך נדע מרגוע ושלום, עת אלפי רבבות אחים

נאנקים תחת סבלותם ונמוגים באפס תקוה? לכן הבו ונלכה אל כל פנה

גדחה ואל כל ציה גלמודה. מי לצדק וליפי — אָלֵי!

כורם מים כבירים נסחף אחריו ההמון, אשר מספרו הלך ועצם מרגע

לרגע. החיט עזב את מחטו, הרצען את מרצעו, הספת את פטישו והאכר

את מחרשתו. כל איש מצוק ומר-נפש מהר להסתפח אל ההמון הגועש,

וכרבות ההמלה וכגבור התרועות, כן גדלה השמחה בלב בעל-החלומות.

הנה כבר אשרתי עם רב כזה — אמר בעל-החלומות בלבו — אך לא אשקוט

ולא אנוח עד אשר אריק שפע ברכה על כל יושבי תבל ממזרח עד מערב

ומצפון עד דרום! כן אמר וינף את טוס-הקסמים באויר, ולמראה הנוצות

היוקדות בכל צבעי-הקשת ולמראה הזנב המזהיר כשמש וכלבנה התלקחה

רגשת העם על אחת שבע ולתרועת התפעלותו לא היה גבול. — אם גם

תעלה בחלקי הקטנה שבאבני-החן, המשבצות למאות בכל נוצה ונוצה, גם

או לא יהיה קץ לְעָשִׂי – חשב כל-אחד מההולכים, והמחשבה הזאת הביאה שמחה גדולה בלבבם, ושמחתם הגדולה התפרצה החוצה בקריאות-הידד כבירות, עד כי חשבה הארץ להבקע. או יש אשר יעמוד בעל-החלומות פתאם בלכתו ושאל את העם הרב אשר ברגליו, אם שמעו מימיהם שירה, אשר תדמה לשירת הטוסז וכל ההולכים, אשר לא יִסְפְּרוּ מַרְבֵּ, עונים קול אחד: „מימינו לא שמענו שירה נפלאה כזאת!“ כי בערמה התהלכו עם בעל-החלומות וכל-אחד מהם אמר בלבו: „למה לי להקניט את בעל-החלומות התמים ונדיב-הלב? הן אם אִפְּרָ, כי צריחת הטוס צורמת את האזן, יתרעם עלי ולא יתן לי מאומה מכל אוצרות היקר אשר בידו“... וכן גם היו כאלה, אשר השקיעו את כל כחות נפשם בסקירת נוצות-התפארת, עד כי מבלעדיהן לא הרגישו דבר ולא ידעו, אם הטוס משמיע קול או מחריש, ורק צעקת ההידד זרמה מגרונם בלי-הרף כזרם קלוח-מים מברז פתוח. אף גם היו כאלה – והם מעטים מאד – אשר האמינו באמת, כי הטוס מנעים זמירות ורק שמיעתם הפגומה אינה קולטת את יפי הזמירות, ויהי כי התְּבַיֵּשׁוּ לַהֲוֹדוֹת עַל מוֹמֵם וַיִּצְווּ גַם הֵם אֶל כָּל הַהֶמְוֵן הַגּוֹעֵשׁ וַיִּקְרְאוּ גַם הֵם הַיִּדָד בְּקוֹל פּוֹלֵחַ שָׁמַיִם. או יש אשר יעמוד בעל-החלומות שנית מלכת ושאל את העם הרב אשר ברגליו, אם נכונים הם להשבע, כי הלוך ילכו בעקבותיו עד אשר תברא שירת הטוס לב טהור ורוח נכון תחדש בקרב כל יושבי תבל. וכל ההולכים, אשר לא יספרו מַרְבֵּ, עונים קול אחד: „נשבעים אנחנו!“ והאוויר מזדעזע כלקול מאַת רַעֲמִים וְהָאֲדָמָה רוֹעֵדָת מִשְׁעֵטַת רַבְבוֹת רַגְלִים, אשר עם כל רגע ורגע הולך מספרן הלוך וגדל, עד כי כסו את עין כל-הארץ.

כה עברו ימים, עברו שבועות, ההמון הלך וגדל, אך גדל גם מספר הנחשלים, כי רבים חלו מעיפות ומדחק, רבים חלשו מרעב וצמא, ובעל-החלומות לא ראה דבר. הוא רק ראה, כי העם אשר ברגליו הולך ורב מיום ליום, כי בכל אשר יבוא יִפְּסְחוּ אֵלָיו מַחֲנוֹת חֲדָשִׁים, ויאמן בלבו, כי כל-אלה הם מאֲשֵׁרִים חֲדָשִׁים, אשר שירת הטוס הגיעה לאונם וְתִצָּק בַּנֶּפֶשׁ אֶת הַעֲדָנִים הַנִּפְלְאִים, אשר אין להם שֵׁם, וְתִעַר עֲלֵיהֶם אֶת הַרוּחַ הַנִּעְלָה, רוּחַ הַצְּדָקָה, הָאֵהָבָה וְהַיִּפְיָ. העם אשר ברגליו הלך ורב מיום ליום, אך מיום ליום רבו גם התלונות, אשר בראשונה היו חרישיות וצנועות ואחרי-כן הלכו וגברו, עד כי השיקו ממצל למחנה כמשק כנפי עורבים, הנשאים בשמי הבציר שְׁיָרוֹת שְׁיָרוֹת גְּדוֹלּוֹת. ואולם בעל-החלומות לא שמע דבר מלבד קריאות ההידד ושבועות האָמֵן וּמִלְבַד שִׁירַת הַטּוֹס, אשר צִלְצְלָה בְּאָזְנוֹ מִצֵּאת הַשָּׁמֶשׁ וְעַד בּוֹאָה וּמְבֹאָה וְעַד צֵאתָהּ.

אך פעם קרה מקרה, אשר פקח לַרְגַע אֶת עֵינֵי בַעַל-הַחֲלוֹמוֹת וַיִּלְדָּד חֶשֶׁד בְּלִבּוֹ וַיִּעַר בַּנֶּפֶשׁ מְבוֹכָה. מִזֶּנֶב טוֹסֵי-הַקְּסָמִים נִשְׂרָה לַפְתָּאֵם נוֹצָה, אשר רחפה רגע באוויר ותפרכס בגוניה הנפלאים, עד אשר נפלה ארצה. או קמה בתוך ההמון מהומה נוראה, גברים ונשים, זקנים וצעירים התרוצצו כל עבר כְּמַפְרִית-מְהוֹן, דַּחֲפוּ, הִמּוּ, הִכּוּ, נִשְׁכּוּ אִישׁ אֶת אַחִיו, לְמַעַן הַגִּיעַ

בראשונה אל המקום, אשר שם נפלה הנוצה; נשמעו בכיות, יללות, זעקות־
 שבר, אנקות נהרגים ונחנקים וכל־הארץ היתה לחרדת־אלהים. בעל־החלומות
 היה למראה עיניו כהלום־דעם, כי לא הבין, איך־זה יכלו האנשים האלה,
 אשר שירת הטוס כבר הביאה להם אשר רב מהכיל ותצק בנפשם את
 העדנים הנפלאים ותער עליהם את הרוח הנעלה — איך־זה יכלו האנשים
 האלה לנתש רגע אחד מלבם את כל רגש אשרם הנפלא, להסיח את דעתם
 משירת־הקסמים המצלצלת מסביב ולהלחם איש באחיו מלחמת חיות־טרף
 בשל נוצה מגוננת. אז התגנב חשד בלבם, כי עיני האנשים האלה תלויות
 באמת לא אל ראש הטוס, כי אם אל זנבו, לא אל גרונו, מקור צלילי־
 הפלא, כי אם אל הנוצות, ואחרי החשד הזה בא גם השני והוא נורא ומר
 שבעתים מהראשון, כי החל בעל־החלומות לפון, אם קלטו האנשים האלה
 שמץ משירת הטוס. היתכן, אשר צלילי־הפלא חדרו לאזנם והם גשארו
 אוהבי־בצע כבראשונה ונפשם לא סהרה ולא עדנה ולבם לא רחב ולא גדל
 ורוחם לא הצמיח כנפים להאביר אל על ולבזות לכל שפל ונבוזה? או הבין
 בעל־החלומות פתאם, כי בערמה התהלך אתו כל העם הרב, אשר ברגליו,
 וכי רמה רמו אותו האנשים מְיֵי השבעם לו, כי רוחם קדש בקרבם ונפשם
 מלאה צדק ואהבה ולבם לווהט מצמאון סהר ויפי.

ואולם קשה־עֲרָף היה בעל־החלומות. ולבבו אמיץ כלב הארי, אשר לא
 יחת מפני־כל, ואף כי נפשו היתה מרה עליו, בכל־זאת לא נפל לבו עליו
 וידור נדר, כי לא יוציא את הטוס מידו, עד אשר ישמע כל העם את
 שירתו ועד אשר יספוג לב כלם את צלילי־הפלא. עם עקש תתפלת ואם
 הם התהלכו אתו בערמה יתהלך גם הוא בערמה אתם, ואם הם התחפשו
 כמקשיבים לשירת־הקסמים יתחפש גם הוא כמאמין לשבועותיהם, אך סמוך
 לבו ובטוח, כי סוף־סוף תפתחנה אזני האנשים האלה לשמוע את שירת־
 הקסמים ומתוך שלא לשמה יבואו לשמה. אז תבוא השעה הגדולה, שעת
 הגאֵלה, האדמה תפלט את בגדי אלמנותה ונפתחו שערי השמים והחיים
 ישחקו ויזהירו באור שבעת הימים. כה נדר בעל־החלומות וכה קרה ויאת,
 אשר המנהיג רמה את מנהגיו והמנהגים את מנהיגם.

אף עברו ימים, עברו שבועות, מספר הנחשלים הלך ורב, תלונת
 הנרגנים הלכה וגברה, וכמעט לא היה איש, אשר לא קלל את בעל־
 החלומות קללות נמרצות:

— המבלי אין קברים בארץ־מולדתנו לקחנו למות בארצות זרות? —

אמר האחד.

— הכמשגעים היינו בעיניו, אשר יאמר להבטיחנו, כי השריקה צורמת

האזן היא שירת־קסמים נפלאה?!

— רק בשוא ישלה את נפשנו ומרמה בפיו! — צעק השלישי — יקח לו

את השירה, ואת הנוצות יתן לנו!

— אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה נקח מידו את הטוס! — התמרמר

הערביי — נגנע ברעב ובצמא והוא יירש את קלנו

כה התמרמרו וכה געשו ההמונים בשצף-קצף ובמשטמה בוערת, אך ימים רבים לא ההינו לגשת אל בעל-החלומות ולקחת מידו את הטוס בחזקה, מיראה, פן יפריח את הטוס באויר ואז יעלה כל עמלם בתהו, כי ידעו אשר האיש קשה-ערף הוא ולבו אמיץ כלב הארי אשר לא יחת מפני-כל; ואולם כאשר כשל כח סבלם ויראו כי אין פח להם עוד ללכת קדימה או לשוב אחורנית, החליטו פה-אחד להבקיע אל בעל-החלומות ויעבור עליהם מה. ובאחד הלילות האפלים, כאשר שקע בעל-החלומות בחלומותיו, התנפלו עליו ויגזלו מידו את הטוס.

אך איה הן הברקות? איה היהלומים? איה הפנינים? איה כל אבני-החן, אשר אין על עפר משלזן? נדהמים וחפויי-ראש עמדו האנשים העלובים, הסתכלו בטוס בכל כח ראייתם ולא האמינו למראה עיניהם. בידיהם פרפר ויפרכס טוס רגיל, טוס ככל הטוסים, אשר אמנם נוצותיו יפות ומגונות, אך שן-פרוטה. אין זאת כי בנפנף אותו בעל-החלומות לנכח השמש היו הנוצות מבריקות מנגה הקרנים ומכות את עיניהם בסגורים. הם עמדו תחתם נדכאים ועיפים, מרמים ונואשים ודממה אימה שררה מסביב. ופתאם הפרעה הדממה והלילה הזדעזע משאגה פראית, שהתפרצה מרבבות גרונות:

— מנת לרמאי!

הם שכחו, הם לא שמו אל לב, כי בעל-החלומות לא דבר להם דבר על-אודות נוצות הטוס. הם שכחו, הם לא שמו אל לב, כי בעל-החלומות הסב תמיד את שימת-לבים רק אל שירת עוף-הקסמים. הם שכחו, הם לא שמו אל לב את הכתוב בספרים העתיקים, כי רק אלה, אשר יספגו לתוך נפשם את שירת-הפלא של טוס-הקסמים, יזכו גם לְהַגִּיט מיקר נוצותיו. כל-זה נדף מזכרונם ובקצף חיות-טרף ובמשטמה צורת שסעו לשסעים את החולם ואת עופו.

כה נענש העם, אשר התהלך בערמה עם מנהיגו, וכה נענש המנהיג, אשר התהלך בערמה עם עמו.

כי הארץ, אשר בה חי בעל-החלומות, היתה ככל הארצות, אשר נתן אלהים לבני-אדם, והאנשים, אשר ישבו בה, היו ככל האנשים, אשר ברא אלהים.

ד

טַרְגֻּמֵי אֱלֹהִית

דברנו על זה ועל זאת, על פלוני המשורר המתחיל ועל אלמוני המספר הגודע לשם, על הדרמה החדשה העתידה להופיע בירחון הספרותי ועל מאמר־הבקרת האחרון של אותו המבקר המפרסם. כנהוג בכל מסבה וכן גם, ואולי ביחוד, במסכת סופרים, לא היתה השיחה נקיה לגמרי מאבק קנאה ושנאה, מהתמרמרות עצורה, מלעג מסתר, ואולם למרות כל אלה הרגשה בה גם התרוממות־הרוח, גם התמכרות אמתית לאמנות, גם תסיסה עליזה של כחות־יצירה רעננים. רבם של המקבים היו צעירים לימים ואחדים מהם גם בלי חתימת־זקן. בראשנו ישב, כמו תמיד, הפליטוניסטן הזקן, זה שלא היה זקן כלל וכלל וגם לא כתב פליטונים מימיו, ואולם אנחנו קראנו לו בשם זה, מפני שהיה גדול מכלנו בשנים ומפני המימרה, שהיתה שגורה בפיו: „החיים הם פליטון, שגם בהיותו עמק הוא שטחי למדי וגם בטרגיותו הוא מעורר צחוק“. זה היה סופר עראי, שהיה מדפיס מזמן לזמן איזה מכתם חריף, איזו הערה חדה ורק לפעמים רחוקות היו חבריו מחזיקים יותר משורות אחדות. הוא היה אהוב לכלנו על אהבתו לנו, כי אמנם אהוב אהב אותנו, את פרחי־הסופרים, אף כי את הספרות לא אהב, לפי דבריו, כלל. „הטוב שבחבורים הוא זה שלא נכתב“, היה אומר כפעם־בפעם, ואף־על־פי־כן היה מתענין מאד בכל שורה שיצאה מעטנו. אהבנוהו גם משום זה, שלא נמנה במספר המתחרים שלנו, הן על־פי גילו והן על־פי סוג, כתיבתו, ואי־אפשר היה לקנא בו. מלבד זה התיחס בשויון־נפש לחות־דעתם של מבקריו ואנחנו הרגשנו, כי התיחסות זו מצדו היא אמתית ולא מעשה. בעמק לבנו גם היינו מתגאים על שוספר זקן ומנסה מתהלך אתנו כאח וכרע, ואמנם אפשר היה לראותו בכל ערב בבית־הקהל, שבו היינו מתכנסים.

השיחה נתגלגלה מענין לענין ולסוף נסבה על מכתבו האחרון של פיטן גדול אחד, שמת זה־לא־כבר. המכתב הזה, שנתפרסם אחרי מות מחברו, עורר רעש גדול. הסופר הנערץ, שכל חייו היו שלשלת ארמה של פעלים כבירים ויצירות נאדרות, שאלפים ורבבות חכו למוצא־פיו כאל

מלקוש ואלפים ורבבות היו בטוחים, כי הוא אחד היחידים המאשרים, אשר תגורל לא הניאם מלמלא תעודתם בחיים, – הסופר הנערץ הזה, אשר הגיע לגבורות, התאונן במכתבו האחרון, כי הוא הולך למות בלב מלא יגון ויאוש: סוף-סוף לא עלה בידו ליצור את יצירת חייו, את יצירתו האמתית, העקרית, היחידה; סוף-סוף פור את שלהבת נשמתו ניצוצות ניצוצות בודדים, שלא הביאו לו מעולם ספוק רוחני ולא שברו אף פעם את צמאון לבבו. את היצירה האמתית, העקרית, היחידה, את יצירת-חייו דחה מיום ליום, – ועתה הוא הולך למות בלב מלא יגון ויאוש, מתוך הכרת החטא הגדול אשר חטא לנפשו, חטא אשר לא ימחה.

– אם צער יש כאן, חטא אין כאן – אמר מבקו צעיר, שבמאמרו הראשון והיחידי נסה לבאר בהעלם אחד את כל הגורמים הפנימיים של היצירה הפיוטית – אם לא יצר, משמע שלא יכול. וכי מעטים הם אלה, שהשגתם גדולה מיכלתם? – בדבריו האחרונים היתה גם עקיצה מסתרה כלפי חברנו הליריקן חור-הפנים, שלא נשא חן בעיני מבקרנו על ששיריו מערפלים ביותר וחסרה בהם הבהירות השלשה והרכה, נחלתם של כל המשוררים האמתיים.

– זו לא ראייה – ענה הליריקן ובזויות שפתיו נצנץ מין חיוך מסתור של בוז גלוי – לחברנו המבקר הכל גלוי וידוע, ואולם יש דברים, שאי אפשר לדון עליהם בקלות-ראש הקרובה לחצפה. יש שהאמן אינו מוציא את דעיונו לפעולה לא מפני חסרון היכלת, כי-אם מפני שהרעיון יקר לו ביותר וצר לו להקיעו לעיני השמש, להציגו לראוה בשוק, שכל יד ויד תהיה ממשמת בו. המספר הצעיר, בעל הפנים המגשמים והנפש היפה והעדינה, שלא יכול לסבול שום ריב ומדון, התערב גם הוא בשיחה.

– לפי עניות דעתי, צדקו שני חברינו גם-יחד. אמנם אמת בפי חברנו המבקר מדי אמרו, כי אם לא יצר, משמע שלא יכול, אך ראשיה-כל נחוץ לבאר את מהותה של אי-יכלת זו. יש אי-יכלת הגדולה מיכלת. יש שאי-יכלת נובעת לפעמים מיראת-הכבוד, מרגש הרוממות, שהאמן מרגיש לרעיונו, והרי הוא נזהר בכל מיני זהירות לבלתי קטפו בעודנו בטר, לבלתי חלל את קדשתו בתנועה לא-זהירה, בבטוי לא-מצלח. אף יש שהאמן מרגיש, כי כל חייו כלולים ברעיונו, והרי הוא מטפחו ומענגו יומם ולילה, נוצרהו כאישון עינו וירא מהוציאו חוצה, בדעתו, כי בשעה שתתרוקן נפשו מרעיונו יתרוקנו חייו מתכנם והוא ישאר ערירי וגלמוד. וגם יש שהאמן מחכה לשעת-הכשר, לרגע המאשר, אך שעת-הכשר אחרה לבוא, ובינתיים נסתם הגולל...

המספר הצעיר, בעל הפנים המגשמים והנפש היפה והעדינה, הפשיל כתנועת-יד רגילה את התלתל הזהב, שצנח מראשו על עיניו. בעיניו הטובות והגלויות פרפר איזה גל חם. הוא היה בחור טוב, ותרן ונלהב. ברגעי התלהבות היה מתחיל לגמגם ורבים חשבוהו ל"תם" ול"בינוני", אף כי באמת פלה בפקחותו וכשרונו על רבים מאתנו.

– ידידנו המספר שכח למנות בין יתר המכשולים, העומדים על דרך האמן, גם את מדת העצלות, שהאמנים בכלל ואחדים ממנו בפרט מצטיינים בה! – נשמע קול צחוק מקצה השלחן. כלנו התחלנו צוחקים, מפני שפונת ההערה היתה ברורה למדי: המספר שלנו היה ידוע בעצלנותו. סוד עליו, כי כשנמנה פעם לעוזר תמידי של איזה עתון, לא בקר אף-פעם בבית-המערכת, ובסוף החדש, ביום מתן השכר, התעצל גם לבוא לדרש את משכרתו. כלנו היינו מתפלאים, איך היה מתגבר וכותב את ספוריו היפים-כשחללנו מצחוק, פנה אלינו המספר שנית:

– סלחו לי, ידידי, על שאני מאריך, ואולם יש-לי להוסיף עוד דברים אחדים. מכיון שכבר נגענו בנושא זה, רוצה אני להעיר, כי יש גורל רע ומר שבעתים מגורלו של הפיטן המנות. לפיטן הנערץ בודאי שהיה על מה להצטער. את היצירה האמתית, העקרית, היחידה, את יצירת-חייו, לפי דברי מכתבו, לא יצר. אך על-כף-פנים יש לו גם קורטוב נחמה: הן הוא גם לא נסה ליצרה, ומי יודע, כמה צרות וענויים היו שמורים לו, אלו נגש להגשמת מחשבתו. הן בכל-אופן לא נשללה ממנו עד יומו האחרון התקוה, כי סוף-סוף יבוא הרגע המאשר, והיצירה הגדולה, מרכז כל חייו, תופיע לאור עולם. אבל כמה לנו לנוד לאמן, המוצא, ששעת-הפשר כבר באה לו, והנה הוא נגש להגשמת רעיונו הגדול, רעיונו המרכזי, שעליו חלם כל חייו, והנה הוא עובד ועובד, יוצר ויוצר-וסוף-סוף הוא נוכח לדעת, שהעלה חרס בידו, ששום מלה חדשה לא הגיד ורק חזר על דברים ישנים, שכבר הביעם בפנים אחרים ביצירותיו הקודמות, באותן היצירות הקטנות, הצדדיות, שנוצרו תמיד כלאחר-יד, כבהסחה-דעת... והאמן הגדול נוכח פתאם לדעת, כי הרעיון הגדול, הרעיון המרכזי, לא נתן להתפס, לא נתן להתבטא, כי הרעיון הגדול אינו אלא חוון-בדים, אינו אלא תעות-הדמיון ומקסם-שוא. הירדתם לעמקו של צער אותה האמן? צער זה יוצא מגדר צער פרטי, הקפו גדול הרבה יותר והוא עמק מתהום.

– כן, זוהי טרגדיה אנושית עמקה – אמרה בהשתתפות הנערה היחידה, שנמצאה במסבתנו. היא היתה צירת מתחילה, כלתו של המשורר החר. – זוהי לא רק טרגדיה אנושית, כי אם גם טרגדיה אלהית! – אמר פתאם בצחוק הפליטוניסטן הזקן.

הבטנו אליו בתמיה.

– טרגדיה אלהית לא במובן הקומדיה האלהית של דנטה, – באר הפליטוניסטן הזקן, כשבת-צחוקו הולכת ומתרחבת. – לא ולא! רציתי רק לאמר, שגם האלהים בכבודו ובעצמו לא נצל מאותו מקרה בלתי-ינעים, שחברנו המספר היטיב כל-כך לתאר בדבריו האחרונים. רצוני לאמר, שגם לאלהים לא עלתה יפה יצירתו העקרית, יצירת-חייו, אם תרשוני להשתמש במבטא זה...

הוא לגם מלוס-היין, שעמדה לפניו, ויוסף:

– הלא ידוע לכל בר-בירב, שהאדם הוא נורה-בריאה. משמע, שהאדם

היה רעיון היצירה המרכזי של הבורא, ואולם הרעיון הגדול הזה דרש זמן לא־מעט להתקמתו ולהשתלמותו. לאט לאט הלך והתפתח, הלך והשתכלל, ובינתיים התעסק הבורא ביצירותיו האחרות, הצדדיות, שנפלו בערכן הרבה מהרעיון העיקרי, המרכזי. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, אחר כך את הצמחים ואת המאורות ואחר־כך כל נפש חיה למינה. בודאי ידוע לכם, כי גם המלאכים נבראו קודם לאדם. צר מאד, שמבקרינו לא נטו לבאר ולתאר כיד הפסיכולוגיה הטובה עליהם את מצב נפשו של הבורא בימי־המעשה. והלא זהו מצב־נפש מענין מאד! מבטחני, שהרעיון העיקרי, המרכזי, לא נתן לו מנוח אף־רגע, ואולם ככל האמנים דחה גם הוא את מעשלו הראשי מרגע לרגע, משעה לשעה, מיום ליום. לכשאפנה מהמעשים הפעוטים, לכשיגיע כשרוני לגמר בשולו, לכשאשתחרר לגמרי מכל הרהורי־היצירה קטני־הערך, מפני שהתנאי העיקרי ליצירה גאונית הוא החפש הגמור... הן כל התרוצים והאמתלות הללו ידועים לכל אמן ואמן! והבורא לא חדל מחשוב אף־רגע את מחשבתו העקרית, אך בינתיים הוציא אל הפעלה את הרעיונות מהמדרגה השנית והשלישית, שסוף־סוף גם הם אינם פחות־ערך! הן גם השמים והארץ, הימים וההרים, הצמחים והחיות אינם דברים של מה־בכך, בינינו לבין עצמנו... אך הנה כלה הבורא סוף־סוף את כל מלאכותיו הצדדיות, שארכו חמשה ימים, הינו חמשת אלפים שנה, כי יומו של הבורא לא־לף שנים יחשב על־אדמות, ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי.

— אך היום הבא, יום הששי, — הוסיף המדבר מתוך חיוך של ערמה — היה יום קשה לבורא. ביום זה היה צריך להחתך גורלו של הרעיון העיקרי, של רעיון האדם. היוצר כבר, נפנה מהמעשים הפעוטים, כבר, נשתחרר לגמרי מכל הרהורי־היצירה קטני־הערך וכבר הגיע לבחינת, החפש הגמור, שהוא תנאי עיקרי לכל יצירה גאונית. בקצור, אי־אפשר היה להוסיף ולדחות בקש את הגשמת הרעיון — ויברא אלהים את האדם.

— אך כאן קרה מקרה לא־נעים... היצירה לא הצליחה ביותר... אמנם יש לנו ידיעה רשמית בפרשת, בראשית, כי ראה אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, אך בסוף פרשה זו גופה יש לנו ידיעה רשמית אחרת, כי נחם ד' על אשר עשה את האדם ויתעצב אל לבו. בכלל אי־אפשר לסמוך הרבה על ידיעות רשמיות, אבל המעשים יגידו והמבול יוכיח.

— אך במה לא הצליחה היצירה? — שאלה הצירת ותשחק.

— תכף, תכף — ענה הנשאל בכבד־ראש — כאן קרה אותו מקרה לא־נעים, שחברנו המספר היטיב כל־כך לתארו. הבורא נוכח לדעת, שאת רעיונו העיקרי לא בטא, ששום מלה חדשה לא הגיד ורק חזר על דברים ישנים, שכבר הביעם בפנים אחרים ביצירותיו הקודמות ביתר שלמות וביתר שכלול. הבורא נוכח לדעת, כי יצירתו האחרונה אינה אלא ערבוביה חסרת הרמוניה של שרטוטים וקוים שונים, השאולים בלי־ידועים מיצירותיו הקודמות. ובאמת, כלום אין האדם ערבו־ב־יה משה של בעלי־החיים שקדמו לו

הוא עמד רגע מדבר, כאלו חכה לתשובתנו, ואחרי-כן הוסיף:
 – כמובן, איני יכול לבא בדיוק את סבת אי-ההצלחה. אפשר, שהבורא עיף כביכול, אחרי עבודה של חמשה ימים, כלומר, של חמשת אלפים שנה, ואפשר, שהרעיון הנשגב עוד לא היה ברור לו כל-צרכו, כלומר, זה לא היה עוד רעיון, כי אם שאיפה אל הרעיון. לצערי, לא חוקר הנפש ולא מבקר אני ולא לי, כמובן, לחוות דעה בענין נעלה ומסבך כזה, אך איך שיהיה והעובדה היא עובדה. היצירה לא הצליחה. זה ברור גם לבני-תמותה פשוטים, את זה רואה כל אשר עינים לו לראות. אני יכול להביא לכם מופתים חותכים לאלפים, אך למה לנו להרחיק עדותנו? נתעמק איש איש בנפשו ומה-נתפלא לעשר הצרופים, לשפעת ההרכבות, אשר בכל אחד ואחד מאתנו. כלום אותה המלחמה הנצחית, המתחוללת בקרבנו בלי-הרף, אינה מלחמת הזאב והכבש, הנשר והתולע, היונה והתחמס, הנחש והמלאך, שכלם יחד התמזגו והשתפכו בנפשנו לבלי משנה וחסר-טעם? אך אל-נא תחשדוני, כי אני רואה רק רע, כי אני מפריז ומגזם בכונה את הצללים ומעלים את עיני מן האור. חס וחלילה! הן לא נכחד ממני, כי הרבה והרבה מתכונות המלאכים, שגם הם קדמו לאדם בבריאתם, הבלעו באפי של האדם ולא מעטים האנשים, שהם גם חיות וגם מלאכים בבת-אחת. אף נכון אני להודות, כי האדם יכול להביא תועלת גדולה למדע, תועלת, שעל חשיבותה לא עמדו כראוי עדי-היום, רצוני לאמר, שהתכונות עמקה ומפרטת בנפש האדם יכולה לשפוך אור חדש על עולם החי הקדמון. כשאנו רואים, למשל, לעתים קרובות, שדידנו פלונאי-אלמוני עולה בטששותו על החמור ובאכזריותו על הנמר, אנו מחיבים לשער, שתכונות אלה של ידידנו מתאימות לתכונותיהן של איזה חיות קדומות, לא-ידועות לנו, שעברו זה-כבר מהעולם. אתם רואים אפוא, שהנני דן בלי שום פניה. חפצתי רק להוכיח, שיצירה זו, הנקראת אדם, לא עלתה יפה, שהיוצר לא הביע בה שום רעיון חדש, ושכלה הרכבה מקוים ושרטוטים שונים, השואלים מיצירותיו הקודמות.

הנואם נדם ויבט הצדה. עיניו היו סריוזיות ועל שפתיו רחפה בת-צחוק. רגעים אחדים שררה שתיקה. לי נדמה, שכל-אחד מאתנו הרגיש את עצמו נעלב קצת. אך העתונאי העליו חלצנו מן המצר.

– כפתור ופרח! – קרא בהתפעלות וימחא כף מתוך צחוק – פקחת ממש את עיני! עתה אני רואה, שאותו חכם מפרסם, היושב ודורש ברבים, אינו אלא מין מזיגה של חמור ותרנגול-הודו, ואותה מטרוניתה מפטמת, העוסקת בצרכי-צבור לשם שמים, אינה אלא תערובה של בהמה, חזירה ותרנגולת. העלמה העגנה, היפה והחולמת – חציה יונה וחציה חתול, והעסקן הצבורי הידוע – שלישו ברדלס, שלישו שועל ושלישו כלב שבכלבים. המורה הגדול, בעל תורת-המוסר החדשה, קצתו תולעת, קצתו עטלף וקצתו קוף, והמשורר הנעלה, אביר משוררינו, מרכב מנשר ועורב. וההמוץ כלום אינו מין בליל של חמורים, שפנים וזאבים? אולם, רבונו של עולם! הן אין קץ ואין תכלה

לכל מיני הכלאים, לכל מיני הצרופים השונים! וכמה צחוק מעוררת אי-ההתאמה שבין הצורה והתכן! הנה, למשל, בן-אדם, אשר פניו פני-לביא ולבו לב-ארנבת, והנה עוד אחד, אשר ברגע הראשון לראותנו אותו נחשב, כי זהו נשר בנשרים, אשר עוד מעט ילכוד את השמים ושמי-השמים, ובאמת אינו אלא עכבר מוג'לב והשגותיו השגות עכבר, הגונב גרעין מפה וגרעין משם וממהר לברוח על נפשו. בקצור, ביבר שאין דוגמתו! כפתור ופרח!

— גם לי נתחור עתה כתוב אחד, שהייתי מתחבט עליו הרבה בילדותי — אמר המשורר — באמת, במה חטאו החיה והבהמה והרמש ועופי השמים, אם רבה רעת האדם בארץ? למה נגזר גם עליהם להמחות מעל-פני האדמה? ואולם עתה הכל אתי שפיר: הם היו מזכירים תמיד לבורא את יצירתו האי-מצלחת, את האדם, ומי מתענה עוד כל-כך מיצירה לא-מצלחת כיוצר בעצמו? הן סוף-סוף האמן האמתי הוא גם המבין האמתי, הוא גם המבקר האמתי, ואינו נזקק כלל למבקרים מן-הצד.

המבקר הצעיר הבין כרגע למי מכוננת העקיצה שבדברי המשורר ויתכונן לענות, אך היצירת הקדימתו.

— וגם אני מבינה עתה — אמרה בצחוק-חן — למה-זה הרבו כל-כך ממשלי-המשלים לתאר את האדם בצורת כל מיני חיות ועופות. אין זאת, כי הרגישו בחושם האמנותי, שיש קרבה גדולה בין האדם והחיה. השעון צלצל שתיים-עשרה ויופך לנו, כי עת ללכת. קראנו למצר ונשלם את המגיע. מדי לבשנו את מעילינו העליונים שאלתי את הפליטוניסטן הוקן מתוך צחוק:

— ומה אתה סבור, האמנם כבר תש לגמרי כחו של אותו זקן? האמנם אין עוד תקנה ליצירתו, או אולי יש תקוה, שישוב לטפל בה ויתקן את המצוֹת?

הנשאל חיך בדממה ולא ענה. במקומו השיב לי חברי המספר:
— אין להנאש. אפשר, שהרעיון הגדול עוד הולך ומתרקם, הולך ומתחור בראשו של היוצר, וכשיתברר לגמרי, כשיגיע לגמר בשולו, תבוא השעה הגדולה ותופיע היצירה הנשגבה וינלד האדם האמתי.
— אבל מה דעתך אתה? — הוספתי לפצור בפליטוניסטן הוקן, בצאתנו החוצה.

— לאלהים פתרונים — ענני בצחוק. — בכלל איני מקוה הרבה מיצירה הזקוקה לתקונים פעם אחר פעם. יצירה כזו דומה לבגד טלוא. אגב, אנו רואים, שהמבול לא הביא תועלת מוחשת. ואולם מאידך גיסא אי-אפשר לחרוץ גם משפט שלילי, מי יודע? אפשר, כי מה שלא עשה מבול אחד יעשה המבול השני.

ה

הַרְהַרְפָּה שְׁכָבָה

השמש הביטה ממרום שבתה אל ההר הגבוה והנשא, אשר התנוסס כענן בודד מעל לשרשרת ההרים המכתירים אותו. זה היה הר־שרפה, שכבה זה מכבר, אך מעשי־גבורתו חיו עוד באגדות ובשירים, אשר בהם ספר והושר על ההוד הנורא, הוד נהרות־השלהבת הזורמים בשצף־קצף, ועל הכח הנפלא, כח־האיתנים, שנתקו מוסרותיהם ויתפרצו לחפשי. בהם ספר והושר על השאגות העליונות והאימות, ששאג ההר מדי שלחו למרחב את שפעת אוניו העצורים ועל היִלֵּל המקפיא כל לב, יִלֵּל אדם וחיה, שנסחפו בשטף הבוזע וינשאו על גלי האבדון. בשויוֹן־נפש ובקִר־שממון הקשיב עתה ההר הגבוה לכל השירים והאגדות האלה. הוא כבה זה־כבר, זה־כבר, ואף כי במסתרי מעמקיו עוד הבהבו ניצוצות בודדים, אך הם היו דלים ורפים מלהעיר אותו משנתו. הוא כבה זה־כבר, זה־כבר, רק עקבות מעשי־גבורתו נשארו עוד למוכרת: מסביב לו השתרעו עד לאי־סוף כמצבות־נצח חרבות ערים הרוסות, שרידי יערים שרופים ומרחבי שדות מכסי פיח ולָוָה. אך מתוך החרבן והמהפכה כבר הנצו פה ושם גם ציצי חיים חדשים, הוריקו יערים עִבְת־יִצְלָלִים והזהיבו שדמות־בר פוריות. האש, שהחריבה והשמה את האדמה, היא גם שְהִרְתָּה וְהִפְרְתָּה אותה. כן היו ימים, היו ימים, אשר ההר חי בהם חיים רועשים ולוהטים. הוא לא חשב אז רעה על האדמה, אף גם לא דאג לטובתה, רק רָגַן את רנוני נעוריו, אשר בהם המות והחיים. הוא נתש ונטע, נתן והאביד בלי־משים, בלי־משים. רק רָגַן את רנוני נעוריו, אשר בהם המות והחיים.

השמש הביטה ממרום שבתה אל ההר הגבוה והנשא, אשר התנוסס כענן בודד מעל לשרשרת ההרים המכתירים אותו. בנקיקו ופחתיו העמקים לנה קדרות גאיונה ועל ראשי פסגותיו שָׁלוּו שִׁלְגִים מזהירים. גם עתה, בהאלם שירת־חיו, היה מראהו נשגב ויגוֹן־מותו מלא הוד־מסתורין. זה־כבר, זה־כבר אשר השמש חמדה אותו בלבה ותרחש לו אהבה עֲנָגָה ועמקה. זה כבר אשר הגיעו עֲדִיה השירים והאגדות, אשר בהם יושר ויִסְפָּר על נפלאותיו ונבורותיו, וכאשר תביט אל קדרותו הגאיונה והדרי־גונו כן תלך ותגבר

אהבתה אליו. אך כאשר תגבר אהבתה כן תלך ותגדל תקותה, כי ברשפי נשיקותיה תצית שנית את האש-שכבתה בקרבו. זאת היתה תקות-עדנים, תקות-חלום, אשר טפחה בלבה זה ימים ושנים.

ימים ושנים שפכה השמש את זהרה על ההר הנשא והבודד, ימים ושנים העתירה עליו את נשיקותיה הלוהטות ותקשב רב קשב אל הרחש הטמיר, שהתרחש במעמקיו. במעמקי ההר התחילו מפעפעות לפעמים אבעבועות קודחות, התחילו דופקים לפעמים עורקי-להב, והשמש הקשיבה רב קשב ותאמר, כי אהבתה היא, אשר הסבה ברחש הטמיר, וכי מנשיקותיה פורחת עתה בלב ההר שלהבת חדשה, אשר גדול יהיה עוזה מעוז הראשונה. אך אלה לא היו נצני שלהבת חדשה, כי אם שרידי הישנה, אלה היו ניצוצות בודדים ורפים, ניצוצי געגועים ויגון, געגועי יום וגעגועי לילה, אשר נקוו לאט לאט מפנות נדחות וממחבואים אפלים. לאט לאט נקוו בלב ההר הקודר, לאט לאט המו המית כאב שבזכרונות, לאט לאט נצברו לשלהבת אחת וירימו את קולם, קול ענות גבורה אחרונה. השמש הקשיבה רב קשב וגם ההר הקשיב ויתפלא, כי לא ידע, מאין לו כל-אלה. אך הרגש הרגיש, כי זה לא להט-הנעורים המשכר, ויחד עם התגבר חמו הלך וגבר גם יאוש.

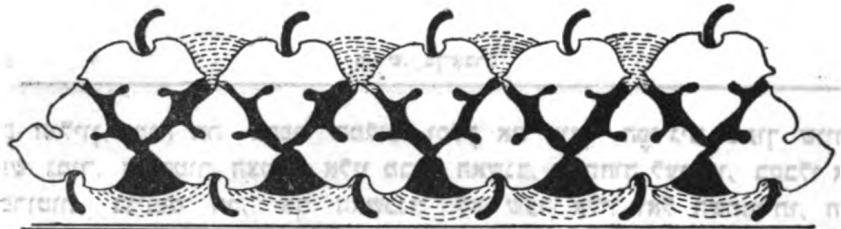
ופעם אחת, עם דמדומי שקיעה, התפרצו פזאם מפי ההר לשונות-אש. השמש כבר התחילה יורדת במורד המערב אל ארמון-הלילה אשר לה, אך באחת מעיניה עוד הספיקה לראות את המראה הנפלא. אז יפתה מרב אשר על אחת שבע וכל הלילה חלמה על בא הבקר, עת תשוב אל בירתה אשר במזרח וראתה את ההר אהובת בכל יסעת גאונו המחודש. כל הלילה רעש ההר ויהי קולות וברקים וענן כבד ומטרות-אש. ההר שר את שירתו האחרונה, שירת געגועים וזכרונות, אשר בה סערה תשוקת-עולמים אל אש-עולמים, תשוקה עוזה ולוהטה כזרמי-להב, שהשתפכו ממעמקיו, ובה שאג וילל כאב קודר ושחור כאדי-העשן שהתמרו מגרונו, כאב ההכרה, כי זאת היא האש האחרונה ואחרת לא תבוא במקומה. אך לפנות בקר קמה הסערה לדממה. ההר שר את שירתו האחרונה וידם לנצח.

והשמש השכימה לקום ותמהר לצאת במרכבת-זהב, רתומה לסוסי-אש, אל בירתה אשר במזרח. שערי-הספיר נפתחו לרוחה והמלכה נצבת בשער עדויה בעדי-עדיים ותשחק אל מול ההר שחוק-אהבה נפלא, אשר כמוהו לא היה עוד לרף ולעדנים. אך ההר לא נענה לה גם בפעפוע קל, גם ברחש חרישי. אז אמרה המלכה: אין זאת כי נרדם לרגע, עיף ממשותה הלילה, ותקטוף מלא-הכף פרחי-ארגמן ותורקם על ראש אהובה, אולם ההר הוסיף לשקוע בדממה כבודה. אז שחקה המלכה שחוק-ערמה ותאמר: אין זאת, כי מחכה הוא עד אשר אעירנו בנשיקתי,—ותגחן אליו ותשקנו. ופתאום ראתה, כי הוא מת.

ומסביב היתה דממה, אשר ארבה מהנקיקים והפחחים ומרכסי-השלג,

ובתוך הדממה רחף לחש טמיר ועצוב: מי אשר כבתה האש במעמקיו
פנימה, לא תשיבנו לתחיה כל אש מחוצה לו, ולו גם תהיה זאת השמש
בכבודה ובעצמה.

דברי-הבאי

מאת ת.ש.בן-אנרם

א.

ד"ר ש. ברזל-עשת.

(ספור-המעשה בשבועה כרקים).

פרק ראשון.

מי הוא זה ואיזה הוא הדוקטור ש. ברזל-עשת.

בבקר בהיר אחד של שלהי סיון שנת תר... יצא שמואל ברזל-עשת (מעשה דוקטור ברזל-עשת) מחצר האוניברסיטה שבעיר ליפסיה, בארץ גרמניה, ותעודתו, תעודת דוקטור לתורת הפילוסופיה, כתובה באותיות שחורות על-גבי קלף צהבהב והתומה בגושפנקה כדת וכדין, בידו. אותה שעה נסרה החמה במרומי הרקיע והאילנות שבצדי הרחובות עמדו בעצם לבלובם. לבו היה טוב עליו ומצבר-רוחו חגיגי. הוא עמד בפתח השער ותקן מתוך בדיחות-הדעת את משקפיו, העביר את כף-ידו השמאלית על חלקת זקנו הקצר והסרוק יפה והצטחק אל נגוהות האביב שמסביב ואל קהל האשכנזים והאשכנזיות טובי-הלב העוברים לפניו. אחרי-כך טמן את מגלת-הקלף בכיס מעילו וכונן את צעדיו אל לשכת הטלגרף אשר ברחוב הסמוך. שם הוציא מכיסו פסת-נייר מוכנה עמו מביתו וקרא מעליה לפני מסרו אותה לידי הפקיד את הדברים האלה:

רוסיה. לננה ברזל-עשת. עיר ק., פלך וילנה.

ברכיני בברכת מזל-טוב.

דוקטור שמואל ברזל-עשת.

הפקיד הוציא את מקטרתו מפיו והניחה על קצה השלחן, נגל מזדו

את הגליון, מנה את מספר המלים וסלק את עודף הפגיגים מתוך שויון נפש גמור. הדוקטור הצטחק אליו מבעד האשנב, השתחוה לעומתו, בקבלו את הפרוטות, בנימוס רב, אך האשכנזי לא שעה אליו ואל השתחיותו, חזר ונטל את מקטרתו והשתקע בהוצאת עגוליי-עשן מפיו ומנחיריו. הדבר, אמנם, חרה קצת לדוקטור, אך בצאתו מן הלשכה שכח עד-מהרה את הפקיד הזועף על מקטרתו המסריחה ועל השכר הנקניקים שלו, שבלי כל ספק הוא מרבה באכילתם.

סוף-סוף הרי יום תג הוא לי היום הזה – חשב הדוקטור בצאתו לטייל על-פני רחובות ליפסיה המלאים שאון – והרשות בידי לנוח מעט מעבודתי וליהנות מזיו העולם. אמנם – הוסיף כעבור רגע – אליבא דאמת, לא אירע היום דבר ולא נשתנה כלום. אני הנני אותו שמואל ברזל-עשת, שהייתי קודם לכן. כל אלה – הוא נתפון אל גליון-הקלף החדש שבכיסו – כל אלה אינם אלא דברים חיצוניים, „מוסכמות“, אמנם כל-זמן שאנו חיים בחברה הנוכחית, אין לזלזל גם במוסכמות הללו, כי חברה זו אינה שואלת לערכו המוסרי של האדם, לידיעותיו ולכשרונותיו, אף לא לדעותיו ולשאיפותיו, כי אם אל הנירות שבידו, לגושפנקה, ששמה היא עצמה עליו. ובתוך חברה זו הריני בלעדי תעודה זו שמואל ברזל-עשת סתם, אדם בין שאר בני האדם, איש ככל האנשים, גרגר-חול פעוט ובלתי-נכר בין רבוא-רבבות גרגרים דומים לו. – אולם עם הניר הזה הריני דוקטור שמואל ברזל-עשת... שערי החברה נפתחים לפני לרוחה... כר נרחב נפתח לעבודה...“

כאלה היו מחשבותיו באותו יום סינן בהיר, שבו קבל את תעודתו, אשר שאף אליה ימים ושנים. על-פי טבעו היה איש שקדן, צנוע ואוהב חכמה לשמה. שכלו היה נוטה לטפל ברעיונות מפשטים וחובה יתרה היתה לו לחקירה. מטעם זה לא תגג את היום החשוב הזה, כמנהג צעירי הדוקטורים בארץ ההיא, בתרועת צהלה, משתה-יין והוללות. לבו לא הלך אחרי בתי המרוח והקהוה, המלאים עשן-טבק, שאון והמון רב. הוא הועיד את היום הזה לעשות בו את חשבון-נפשו, למתוח קו מתחת לחקופת ימי-חיו שעברה, למצא את ה„סך-הכל“ שלה ולברר לעצמו את תכנית עבודתו, שאיפותיו ותקותיו בעתיד. רבות ושונות היו המחשבות, שעברו בראשו, בהתהלכו בין ההמון הממלא את הרחובות. הוא חשב על הטלגרמה, ששלח זה עתה, על שמחתה הרבה של אמו האלמנה, היושבת גלמודה בעירה הליטאית הנדחת, על הענג הרב, שנפל בחלקו: להמתיק משהו את ימי זקנתה, להכניס מעט אור וגיל אל פרשת ימיה הנוגים. ועל אביו חשב, שמת בדמי ימיו ולא זכה לראות בגדולתו של בנו. מענין לענין עברו מחשבותיו עד הגיען אל הספר הגדול והנכבד, שהוא אמר לכתוב ושהוא מתבונן לכך זה כמה... ובו ברגע החליט וגמר בלבו להקדיש את ספרו זה, נטעו הראשון בשדה חכמת-ישראל, לזכר אביו המנוח. בדמיונו כבר ראה את הכתב היפה על-גבי הדף הראשון שאחר שער-הספר ואת אותיותיה המיבעות מאירות-העינים:

לנשמת אבי מורי
הרב ר' נתן בהר"ר יעקב
למשפחת ברזל-עשת

אני מקדיש את ספרי זה, בכורי פרי עטי במקצוע חכמת-
ישראל, אשר בה הגה יומם ולילה, עד קטפו המות בעודו באבנו.
המחבר."

הדוקטור עמד ושפשף את ידיו זו בזו, פתח כפתור במעילו
השחור, חזר ורכסו והוסיף לארוג את חוט מחשבותיו. דמיונו תאר לפניו
את עתידו בצבעים מזהירים כצבעי הקשת. אחד אחד עברו לנגד עיני רוחו
כל חלקי הספר, שהוא אומר לכתוב, לפרקיהם, לסעיפיהם ולסעיפייסעיפיהם.
הוא ראה את עצמו יושב אל שלחן-הכתיבה שלו, גל של גליונות ניר לבן
וחלק לפניו והקולמוס בידו. זה אחר זה מתכסים הגליונות טורי אותיות,
שורות מצטרפות לשורות, דפים מצטרפים לדפים וכתב-היד הולך וגדל,
הולך ועבה, הולך וכבד. והנה מגיעה העבודה אל קצה. הספר נקבע בדפוס
ומתפרסם. הקוראים עומדים לפניו משתאים ומשתוממים. הבקרת אינה מוצאת
את ידיה ואת רגליה. מהככה כזאת בחכמת ישראל לא היתה עוד מימי...
הדוקטור משפיל מתוך ענוה את גבות עיניו ומנסה לפרש בשמות: מימי
רנ"ק... שד"ג... צונץ... חכמי ישראל מערים ומדינות שונות מריצים אליו
מכתבים. בעתונים שונים מתפרסמים מאמרים... הללו משבחים אותו והללו
מגנים, הללו דנים את ספרו ואת דעותיו לכף-חובה, והללו – גדולי-הדור –
מפארים ומקלסים אותו. בעתונות ובספרות מתלקח פולמוס גדול. עתונאים
באים להתודע אליו ומפרסמים בעתוניהם את תולדותיו ואת דעותיו בעיניהם
ושאלות שונים. מדפיסים את תמונתו (וגם את תמונת האב והאם – מוסיף
הוא במחשבתו). חברות ואגודות שונות, העוסקות במדע וספרות, בוחרות בו
לחבר נכבד, שמו מתפרסם בכל רחבי הארץ...

מחשבותיו עוברות מענין לענין. האפקים לנגד עיני רוחו מתרחבים
והוא רואה לפניו לא רק את עתידו הוא, כי-אם גם את עתידו של העם
העברי כלו. בדמיונו הוא רואה דור חדש קם, דור של דוקטורים צעירים,
שמנה וסלתה של האומה, כל אחד עם תעודת האוניברסיטה בכיסו, צמאון
האמת והמדע בלבו ואהבת עמו בנפשו. גדודים גדודים הם עולים ומתפשטים
על-פני שדות היצירה העברית, מעבדים וחורשים, מניקים יודעים. משדות
החקירה העברית ומגני המחשבה הישראלית העובים והשוממים עולה קול
רנה ועבודה. היצירה העברית שבה לתחיה. מחנה רב ועצום של תלמידי-
חכמים, דוקטורים לפילוסופיה, נושאים ברמה את הדגל הקדוש, והוא בשורה
הראשונה, בין החלוצים...

שקוע במחשבות כאלה סבב הדוקטור ברחובות העיר ליפסיה, שוקיה
ומגרשיה, עד אשר החל הרעב להציק לו.

בדרכו אל בית-דאכל היהודי, שבו היה סועד מיום בואו לעיר זו,
קנה גליזן של ה"ידיעות מליפסיה". בקרן-הרחוב נתעכב עוד לרגע לפני

חנות של פרחים, נכנס לתוכה, קנה לו פרח כחול קטן, שלא ידע את שמו (לשאל את פי הגנן התגייש), ותחבו לתוך חור הכפתור לשמאל חזהו. בבית האכל ישב אל השלחן הערוך ובטרם תגיש לו הנערה המשרתת את צלחת המרק פתח את גליון העתון הגדול וקרא מתוכו את רשימת האנשים, שקבלו בשנה זו את התאָר „דוקטור“, ואת שמו בתוכם.

שמח וטוב-לב שב אחר הארוחה אל חדר-מעונו. בעלת-הדירה, אשה אשכנזית זקנה, קפדנית ושתקנית, האירה לו היום את פניה שלא כדרכה, קדמה את פניו בבת-צחוק והושיטה לו את ידה.

– ברכתי לך!

– רב תודות! – השיב לה הדוקטור ולחץ את ידה בידידות רבה.

– הרבה חדר נאה עושה – הוסיפה הזקנה – אתה הנך הדייר החמישי.

שבא לביתי סטודנט ויוצא ממנו דוקטור.

הדייר החמישי עמד על מפתן חדרו, ידו על כף-מנעול הדלת הסגורה, והמתין עד שתעזבנו הזקנה לנפשו. אך זו, כיון שיצאה מגדרה, המשיכה עוד:

– ארבעת הקודמים היו דוקטורים לתורת המשפטים, ואתה לפילוסופיה?

– הן, לפילוסופיה.

– כל אחד בשלו. יצליח השם את דרכיך! אימתי אתה אומר לצאת

את העיר?

– מחר.

– הרשות בידי להדביק מודעה על החדר העומד להשכר?

– הן.

סוף-סוף פנתה מעליו הזקנה והלכה לה. הוא נכנס אל חדרו, הסיר את מגבעתו, ישב אל השלחן וכתב מכתב ארוך אל אמו. הוא סח אתה באריכות על-דבר מחשבותיו, שעברו בראשו ביום הזה, על-דבר תקותיו ושאפותיו ועל-דבר עבודתו העתידה. אחר שומו את המכתב במעטפה קם והתחיל צורר את חפציו ומכין את-עצמו לדרך.

וממחרת היום ההוא השכים הדוקטור לקום, נפרד מבעלת-מעונו ומארבעת כתלי חדרו ונסע אל בית-הנתיבות למועד צאת מסע-המזרח. מגמת-פניו היתה לוילנה. שם, בירושלים דליטא, מרכז היהודים והיהדות, יתכנס בד' אמות עבודתו הגדולה ויכתוב את ספרו.

פרק שני.

אקלימה של פומבדיתא.

בדרך מליפסיה לירושלים דליטא סר הד"ר ש. ברזל-עשת לעיר-מולדתו, לבקר את אמו האלמנה. בביתה שהה כמעט חודש תמים. הזקנה שמחה מאד לקראת בנה, אך בראותה את פניו החורים ואת גופו הצנום

נזכרה בפתגם, תורה מתשת כחו של אדם, שהיה שגור על פיו של בעלה הרב, התעצבה אל לבה, נדה בראשה והתחילה דואגת לתקנת בריאותו הרופפת: ערב ובקר היתה משקה אותו הלב-עזים קמים ומאכילתו ביצים רעננות.

אך הדוקטור השקדן לא הלך קָטל גם בבית הורתו. בין כוס-חלב לחברתה וזוג-ביצים למשנהו היה יושב אל שלחן-העבודה הגדול והישן, שלחנו של הרב המנוח, ועוסק בחבורו או, יותר נכון, בהכנות לחבורו. על גליון-ניקר גדול כתב באותיות עגולות ונאות את שם הספר:

„אקלימה של פומבדיתא

והשפעתו על יצירת עם ישראל בתקופת בבל ובתקופות שלאחריה.

מחקר מיתודולוגי בדברי הימים

על-פי המקורות העתיקים והשיטות המדעיות החדשות.”

ועל גליון שני כתב באותיות זעירות את ראשי-הפרקים של הספר. מלבד זה חטט וחפש הרבה בספרים שונים, עבריים ולועזים, עשה ציונים ורשימות בשולי הגליונות, העתיק מקומות בודדים למחברת מיוחדת לכך, הכין את רשימת כל הספרים הנחוצים לו לעבודתו וכתב גם סעיפים מקטעים אחדים מן הפרק הראשון שבחבורו. מצקלוננו הוציא חבילת נירות וכתבי-יד, חטט בהם, עשה תקונים, שנויים והעתקות, כתב ומחק, מחק וכתב, קמט את מצחו, שפסף לרגעים את ידיו, כרסם בשניו את קצות הקולמוס והעפרון והרבה לחשוב מחשבות. גם בלילות על משכבו לא היה שוכח את עבודתו ויש שהיה מקיץ בחצות-הלילה, מעלה אש בעששית ורושם בחפזון אינה שורות על הגליון או מתקן איזו מלה באחד מכתבי-היד המרבים, המכסים את פני כל השלחן.

פעם, בשעה שלפני בין-השמשות, כאשר ישב ועבד בחדרו, נפתחה הדלת בדממה ואמו, עם פוזמק ופקעת של חוטים בידיה, נכנסה ועמדה לפניו. מתחלה לא הרגיש בה, ובהרימו את ראשו מעל הספר שלפניו ובראותו אותה, חשב, כי באה לקרא לו לאכול או לשתות, ושאל מתוך פזורה-הנפש:

— מה יש, אמא?

— יש את נפשי לשוחח אתך קצת, בני. הפניו אתה מעבודתך?

— בבקשה, אמא, — השיב הבן הטוב, דחה את ספרו מלפניו והגיש

כסא לאמו.

האם ישיבה.

— הרי אתה כבר כבן-שלשים, בני.

— כן, אמא, בן שלשים ומחצה.

הרבנית החרישה רגע.

— החשבת כבר פעם — התחילה שוב — על-דבר תכליתך? הנה אני

מודקנת והולכת... לא לעולם יחיה אדם...

בנה הצטחק.

— אמא, כל ימי אני חושב על-דבר מטרת-חיי ושואף אליה.
 — כך, ואני הייתי סבורה, כי עסוק אתה בספריך ואינך חושב כלל על היות העולם. היום נודמן אתי יהודי אחד, שאף על-אודותיך ורמו לי, כי יש את נפשו להתראות אתך ולדבר בך נכבדות.

הדוקטור קם ממקומו. עתה הבין, כלפי מה דברי אמו מכוונים. רגעים אחדים פסע ארכות וקצרות על-פני החדר והתרגש כבר-בירב לפני הבחינות. אחר עמד לפני הרבנית ונשא באזניה נאום ארוך למדי. הוא דבר על השקפת-עולמו שלו ועל השקפת עולמם של בני הדור הצעיר בכלל, על האהבה והגשואים ועל מטרתו בחיים, על-דבר חיי, שהקדיש לעבודה בשדה המדע העברי, ועל ספרו, שהוא עתיד לפרסם, וכ', וכ'...

הזקנה הקשיבה לשטף המלים, התפלאה בנפשה על רוב חכמתו של בנה המדבר גבוהה-גבוהה ולא הבינה כמעט כלום. ואף-על-פי-כן הוברר לה הדבר, כי את אשר יגורה, אמנם בא לה: בנה אינו רוצה לשאת אשה. היא לא נסתה לדבר על לבו, נאנחה ויצאה כלעומת שבאה, עצובת-רוח ונעלבה קצת. הדוקטור לא הרגיש בצאתה והוסיף להתהלך הנה והנה על-פני החדר. מחשבות רבות ושונות התרוצצו בקרבו, אך מעט מעט התנדפו כלן והוא חזר והשתקע במחשבתו היחידה והעיקרית: השפעת אקלימה של פומבדיתא על ספרות ישראל.

ימים אחדים אחר השיחה עם אמו צרר הדוקטור את חפציו ואת ספריו ויצא לזילנה. שם שכר לו חדר קטן בדיוטה הרביעית של בית גדול וירוק, ברחוב היהודים. גם הבית הירוק גם חדרו הצר לא הצטינו בכלום, מלבד מה שמתוך חלונו היה נראה קצה גגו של בית-מדרש הגאון ר' אליהו זצ"ל.

ביום הראשון לבואו וילנאה הזדרו והזמין לו באחד מבתי-הדפוס כרטיסי-בוקר. וכעבור יומים התנוסס לתפארה על דלת חדרו מבחוץ כרטיס עברי:

שמואל ברזל-עשת

דוקטור לפילוסופיה.

אחרי סדרו את מעונו נגש הדוקטור בשקידה עצומה לעבודתו. חדרו נתמלא ספרים ושלחנו נתכסה גליונות-ניר כתובים פנים ואחור. משעה קדומה בבקר ועד שעה מאוחרת בלילה היה יושב אל שלחנו ועטו בידו. רק לעתים רחוקות היה מפסיק את עבודתו, בכדי ללכת אל בית-הספרים הצבורי הסמוך, לעיין שם בספרים יקרי-המציאות, שלא היו תחת ידו. ככה היו עוברים ימיו של הד"ר ש. ברזל-עשת זה אחר זה. עבר הקיץ, חלף הסתו, החרף הארוך אף-הוא קרב אל קצו — וסדר-יומו של הלמידה-חכם צעיר זה לא נשתנה במאומה. לחם במדה אכל ומים במשורה שתה, כי מעטים ודלים היו סכומי הכסף, שהיה מקבל מומן לזמן מאת אמו האלמנה. אך הוא לא שם לב לארוחתו הדלה, אף לא לחדרו הקר ולשמיכתו הדקה, שהיה רועד מתחתה בלילות. כל מעיניו היו בחבור שלו ורוחו היה

עליו ושמה בראותו את העבודה המתקדמת והולכת, את החמר הרב, שנלקט ונאסף על ידו, ואת הסעיפים והפרקים ההולכים וגדלים, הולכים ופותרים. החלק הראשון כמעט שנגמר כבר כלו. מזמן לזמן היה הדוקטור קם מאצל השלחן, עובר פעם ושתים לארך החדר, משפשף את כפות ידיו ובתצחוק של שביעת-רצון והנאה רבה היתה עולה ופורחת על שפתיו.

ברגעים כאלה היה דמיונו מתלקח בקרבו ומתאר לפניו את ספרו כשהוא נדפס ואת כל השאון והרעש, שהוא מעורר בהופעתו. כתלי חדרו הצר מתרחבים והולכים... והוא רואה את-עצמו נכבד ומפורסם בעולם הגדול, עולם המדע והתהלה. הנה הוא רואה את-עצמו באיצטלה של פרופיסור על קתדרתו, הנה הוא עורך ראשי במערכת של ירחון חשוב לחכמת ישראל, הנה הוא חבר לאקדמית-המדעים בפריז, בלונדון...

ובינתיים בא האביב ופרש את ממשלתו בעולם. אולם הדוקטור לא הרגיש בזה. אמנם, בלילות על משכבו חדלה הצנה להציק לו, אך גם בזה לא הרגיש ביותר. סתו, חוף, אביב - וכי לא אחת היאזו אביבים וסתוים אחרים היו מעסיקים את מוחו. רוחות-הסער וחרבונני-הקיץ בפומבדיתא הרחוקה, שהשפיעו על מהלך היצירה הישראלית, השמש והאוויר בבבל, שהשפיעו על הלך-נפשם ותכונתם של האמוראים ויתר החכמים למיניהם, הם השכיחו מלב הדוקטור את כל העולם, שמעבר לכתלי חדרו. אולם רוח האביב השובב לא שכח את הדוקטור השקדן.

פרק שלישי.

תַּעֲלוּלֵי רוּחַ הָאָבִיב.

ויהי היום והדוקטור יוצא מחדרו, מחברת בידו ועפרון בכיסו, ללכת אל בית-הספרים, כדרכו; יוצא הוא מפתח מעונו ויורד במעלות הסלם הטחוב והצר - והנה אשה צעירה וגבהת-קומה לפניו. הוא יורד במעלות והיא עולה לקראתו. מגבעת שחורה עם פרחים אדומים לראשה ושמלת-המשי שלה מרשרשת. ריח בשמיה עולה באף הדוקטור והוא מתוק לו כריח הקטורת לאף הכהן. רגע אחד והנה היא עומדת לעומתו, מחכה, שיפנה לה את הדרך, ומצטחקת בחן. הוא ממחר וסר הצדה והיא ממשיכה את דרכה למעלה. בתוי פניה לא הספיק הדוקטור להתבונן, אך ראה רֶאָה, כי יפה ונחמדה היא להפליא. שתי עיניה נגעו בו כשני כידוני-אש. מבלי דעת את אשר היה לו, נשאר עומד תחתיו ועיניו נשואות אל על, אל גב האשה העולה ומתרחקת. שמלת-המשי שלה מרשרשת, ריח הבשמים חודר אל אפו, ופתאם והנה היא קפנה אליו את ראשה, מצטחקת לעומתו ונעלמת במעלה הסלם.

כאיש, אשר נחשול יין עברו, היה הדוקטור בצאתו משער ביתו: בשבתו אל שלחן-הקריאה הארוך בביבלייתיקה של סטראשון. פעמים איך

מספר הוא מעין בספר שלפניו ובשום-אופן אינו יכול להבין את הכתוב שם. באזניו נשמע רשרוש המשי הנעים, באפו עולה ריח-הבשמים המדגדג ולנגד עיניו עומדת היפהפיה עם בת-צחוקה הקוסמת על שפתיה. — מה לי ולה? — טוען הדוקטור אל נפשו — מה לי ולה? וכי מעטות הן הנשים היפות בעולם? בשלמה אני בטל מעבודתי? אך כל טענותיו ללא-הועיל. היפהפיה מפנה אליו את ראשה הנאה ושולחת אליו ממרום הפלם את בת-צחוקה — וראשו עליו כנגלגל.

סר וזעף הוא יוצא מאולם-הקריאה. אך בקרבו אל ביתו, הולם לבו בקרבו כקורנס של ברזל ואת נפשו מענה תשוה-תקוה לשוב ולפגוש את היפהפיה על מעלות הפלם. מה יהיה אז? דבר זה, אמנם, אינו ברור לו כל-צרכו, אולם כל יצורי-גוו, כל תאי-נפשו צוחים בקרבו:

— תבוא-נא לקראתי, תבוא-נא עוד פעם לקראתי! בעלותו במעלות, הוא עוצר את נשימתו וצועד על בהונות רגליו, מבלי-דעת, למה ועל-מה הוא עושה את הדבר הזה. אזניו מקשיבות קשב רב ועיניו מביטות מעלה ומטה חליפות — אך איש אינו בא לקראתו. לשוא ישב, בשובו אל חדרו, אל שלחן-הכתיבה ולשוא טבל את קולמוסו בדיו. ראשו לא הוליד ביום ההוא כל מחשבה וידו לא כתבה אף שורה אחת. אמנם בלילה, לאור העששית, כתב שלש שורות, אך כאשר חזר וקראן, היה מוכרח למחוק גם אותן.

חוט מחשבותיו נפסק, ותחת לשוב ולטוות אותו, תחת להתעמק בענין שלפניו, ישב דומם והטה את אזנו אל צד הפרוודור והפלם, לשמוע, אם אין קול צעדים בא, אם אין קול צעדיה בא. פעמים אחדות קפץ ממקומו ויצא החוצה לראות... אך כפעם-בפעם היה שב על עקביו עצוב ועלוב. היא נעלמה.

בלילה ההוא נדדה שנתו. הוא התהפך מצד אל צד, נסה לגרש מלפניו בכל מיני תחבולות את מראה האשה, אך בת-צחוקה היפה והערמומית לא סרה מעיניו. לשוא היה כל עמלו! בת-הצחוק היתה חזקה ממנו. לשוא הדליק את העששית ונטל ספר לעין בו! לשוא חזר וכבה את האש והעלה את שמיכתו על ראשו! מלאך השנה מאן לבוא...

ממחרת היום ההוא פגן הדוקטור את השעה, שבה נודמנה לו אתמול היפהפיה על הפלם, שם את מגבעתו על ראשו, נקה יפה את בגדיו, שפשף את זכוכיות משקפיו עד היות להן ברק, שם את מחברתו בכיסו, העמיד פנים תמימים, כאלו הוא הולך לעסקיו וכל פונות זרות ופניות צדדיות אין לו — ויצא. הפלם הטחוב והנרפש, שהיה תמיד ארוך בעיניו כארך הגלות, נראה לו עתה קצר ביותר, למרות השהיות הרבות, ששהה כמעט על כל דרגה ודרגה. הוא עבר את כלו, עבר גם את המסדרון הפכה והארוך שמלמטה, גם את החצר המלאה טיט ואת השער — ואיש לא בא לקראתו. ברחוב הלך הפעם שלא כדרכו לאט לאט, ושלא כדרכו היו עיניו תועות

לצדדים ומחששות. מה חפשו האם קוו למצא כאן, בין המון היהודים היהודיות הטרודים והמבהלים, את האשה הנפלאה היאז הדוקטור עצמו לא האמין בכך, אך אי־אפשר היה לו שלא להציץ בפניה של כל אשה, שבאה לקראתו. לשוא! זו לא נראתה, היא נעלמה!

הדוקטור עלה במעלות בית־הקריאה ואחז בכף־מנעול הדלת, אך פתאם חזר בו, ירד ושב על עקביו. מבלי דעת את נפשו ואת אשר היה לה, שב אל חדרו, סגר אחריו את הדלת, צנח על כסאו, תמך את ראשו בכפות ידיו וישב בלי תנועה. עברה שעה, שנית, שלישית – והוא לא נע ולא זע.

ככה ישב עד ערוב היום. כאשר שקצה השמש מאחרי החומות הגבוהות וכתמי אורה האחרונים כבו גם על קצה הגג של בית־מדרש הגאון, קם הדוקטור, לבש את אדרתו ויצא. למה ישב עד עתה ולמה קפץ פתאם ממקומו ויצא? נדמה לו בשבתו אל שלחנו, כי האשה עומדת לפניו, והוא הביט כל העת אל בת־צחוקה ואל עיניה המזהירות. הביט, הביט ולא שבע לראות. וככל אשר הרבה להביט, כן עצמו געגועיו עליה, כן גדלה תשוקתו לשוב ולראותה. בנפשו עלתה שלהבת־אש, שהלכה וגדלה מרגע לרגע, הלכה וחזקה עד היותה למוקד גדול. את הכל אכלה האש בנפש הדוקטור, את הכל שרפה ולא השאירה שם כלום מלבד בת־הצחוק הנפלאה, המושכת, הקוראת, הפוקדת, המשעבדת... אחד אחד כבו בנשמה מאורי השכל והתבונה, – בת־צחוקה של האשה הורה והרחוקה באה ומשלה בתוכה ממשלה בלתי־מצרים. הוא הסתכל בה, בבת־צחוק זו, וידע, כי אל כל אשר תרצה תטנו, כי מעתה אין הוא אדון לעצמו יותר, ואם ירצה ואם ימאן, עליו לנטות על־כרחו ממסל־חיינו הישרה והרחבה וללכת ולתעות בדרכים עקלקלות ואפלות. עם בוא שעת בין־השמשות רמזה לו בת־הצחוק, שיקום וילך – והוא קם והלך מבלי דעת לאן, מבלי דעת למה... נדמה לו לדוק־טור, כי שפתיה הקוסמות לוחשות לו על אוזניו: בקשניו!... ויצא לבקשה. מרחוב לרחוב עבר, מסמטה לסמטה, בין ההמון הרב הממלא את המפסעות הצרות של רחוב האשכנזים נדחק וברחובות הריקים והרחבים אשר בקצה העיר שוטט, במבואות אפלים בא ואל תוך גני־טיול הציץ, לקראת כל אשה שבאה לקראתו הלם בו לבו וכל רשרוש שמלה נסך עליו רוח־עוים – אך את זו שבקש לא מצא. עיף ומלא־יאוש בקש פעמים אחדות לשוב אל ביתו, אך בת־הצחוק שבה וקראה לו: חפֿשניו שבה וצותה עליו במפגיע: מצאני!

הרחובות מתרוקנים, שערי החצרות נסגרים, אורי החלונות כבים והדוקטור הצעיר רואה פתאם את־עצמו והנה הוא עומד באמצעו של מגרש לפני בית־התפלה נוצרי, בפרבר רחוק שבקצה העיר, ומונה את צלצולי השעון. בשרו התכסה זעה, ראשו כבד, עפעפי עיניו מדבקים והוא עיף ויגע ובת־הצחוק הקוסמת, שהביאתהו עדי־הלום, נעלמה גם־היא ואיננה. אַבל וחפוי־ראש שב הדוקטור בחצות הלילה לביתו. מבלי להסיר את

בגדיו מעליו שכב על צרשו ונרדם. אולם שנתי לא ארכה. לרעש אופני מרכבה, שעברה ברחוב מלמטה, הקיץ ולא יכול לישון עוד. האשה האכזרית מרחפת לפניו באויר, מתקרבת ומתרחקת, מצטחקת וקוראת, מלבבת בעיניה ומושכת... הוא בקש לגרשה מלפניו, לשכחה, לפרוק את על ממשתלה מצד צוארו...

היא מרימה את שמורות עיניה היפות, מטה צוארה בחן ומצוה עליך במפגיע:

— בקשני!

ואת שניה הלבנות והחדות היא חושפת ומתחננת:

— מצאני, אנה מצאני...

ושמלתי-המשי שלה מרשרשת פעם בכה ופעם בכה, ריח בשמיה ממלא את כל החדר ולחשה המתוק והמשכר קם מחנק לנפש ונוסך רוח עוצים על הכל:

— הנני... הנני... הנני...

כפקעת חוטי-צמר לחלודה צעירה ושובבה, היתה נפש הדוקטור לשעשועים לנאווה זו, אשר לא ידעה ואת פניה לא ראה עד יום אתמול ואשר עתה לא ידע עוד את שמה.

פרוע-שער ועלוב הוא יושב על קצה מטתו ומציץ בפניה הנראים ונעלמים חליפות, כשביב אור תועה ומתעה בערבה, ומרגיש, כי בנפשו פנימה התחולל סער של תאוה, שאין לא ידו להשביחו, והתלקחו געגועים, שאינו יודע שם להם.

ארכות עד אין-קץ ומהירות ככנפי הסנונית היו השעות לדוקטור, מרות כלענה ומתוקות כאביב וכעדן... בהעלם חזיון האשה מנגד עיניו היה מתפלל לשובו ובהקאותיו היה מגרש אותו מלפניו. אך האשה לא שמה לב לבקשותיו ולמאיוניו. היא היתה באה והולכת, הולכת ובאה כרצונה. הווי מתר יעבור הלילה? לו האיר הבקר! — התפלל הדוקטור בנפשו. וכעבור רגע:

מי יתן וארך הלילה הזה עד עולם! מי יתן וכבה השמש במרומים!

מי יתן! מי יתן!

אך הטבע לא שנה את דרכו. במועד הקבוע עלה השחר ומעט מעט נמלא החדר אור. למועד הקבוע התחילו דריי-הבית מקיצים משנתם. השוער פתח אז שערי-הברזל; בעלתי-המעון דפקה על הדלת והודיעה:

— הנחם רותח, יקח לו טה.

בשעה הקבועה התפרץ הנער המוכר-עתונים בסופה וסערה אל החצר והכריז על חדשות היום ועל העתונים שבידו. ורק הדוקטור לא ישב בשעה הקבועה אל עבודתו. הספרים מונחים להם ספר ספר במקומו, גליונות-הגיר מפורזים על-שני כל השלחן, הקולמוס תקוע בקלמר ומעלה חלודה, גליון-גיר מתגולל על הרצפה — והוא אינו שם לב. לחייו שקעו ורוו, עיניו נוצצות מאי-שנה, ראשו לוהט, תאבון האכילה סר ממנו. לרגעים הוא נראה כאיש שרוח בינתו הסתתרה. מבטו תועה. מביט הוא ואינו רואה דבר. מבטו

תועה. מביט הוא ואינו רואה דבר. מבטו תועה, כי גם היא, והאשה, אינה יודעת מנוח. היא מופיעה לפניו פעם בכה ופעם בכה. הנה היא עומדת אצל החלון, והנה היא שולחת אליו את בת-צחוקה מאצל קרן התנור. והנה נעלמה ואיננה – והוא מחפש אותה בכל הזויות, קורא אליה, מתחנן לפניה; נפשו צועקת מרה. עיניו קודחות, ראשו לוחט ורגליו רועדות.

מענן ומדכא הוא מהלך הנה והנה בחדרו והאשה הסודית לנגד עיני רוחו. הנה היא שולחת אליו מבט-חסד והוא צוחק מאשר ונדמה לו, כי אין קץ לאשרו; אך הנה היא מתרחקת ממנו ולבו נשבר בקרבו, נפשו ממרתת בבכי. פעם היא רומזת לו בקצה אצבעה והוא ממחר אחריה, רץ לארך הרחובות העקומים והצרים, מקצה העיר האחד עד קצהו השני, ואינו יכול להשיגה. בין כה וכה היא נעלמת והוא שב מלא יגון ויאוש אל חדרו. ככה עוברים עליו הימים, יום אחר יום, לילה אחר לילה, ימים ללא-עבודה ולילות ללא-שנה. הוא הולך קודר והשלהבת אשר בתוכו הולכת וגדלה, געגועי נפשו הולכים וחזקים וצלם האשה אינו סר ממנו, משתעשע בו, חותה גחלים על מדורת-לבו ויוצק עליה שמן. ובת-צחוקה כאלו ממיחה בלשונות האש, האוכלת את כל אשר מסביב לה, את הכל... את הכל... ככה עבר עליו שבוע תמים.

מקץ השבוע היתה נפשו עיפה עד מות. כרודף אחרי צל, רדף אחרי האשה, אף כי ידע, כי השג לא ישיגנה עד עולם. וכמי שמבקש להשיב יום אחמול שעבר, כן היה הוא בבקשו להשיב את צלמה, אשר עבר עליו רגע אחד על מעלות הסולם, עבר לבלתי שוב, לבלתי שוב עוד עד עולם. ובהוך התבצר האביב ויחזק מיום ליום ומשעה לשעה. רצועות אור החמה חדרו מבעד האשנב והכסיפו את הכתלים; רוחיה רעננים ומגרים התחילו מנשבים בחלל העולם; ניחוחי האדמה המקיזה באו מן השדות המקיפים את העיר, מתדפקים על החלונות, קוראים, צוחקים, מבטיחים ומהתלים...

ויהי היום והדוקטור שוטט והתלבט ברחובות העיר, חפש את אשו לא ימצא ובקש לתפוש בידו את אשר לא יושג, עד אשר בצקו רגליו מרוב הליכה על-פני מרצפת האבן. לפנות ערב שב אל חדרו, ישב אצל השלחן ותמך ראשו בכפות ידיו. בדעתו היה לשבת ככה כל הלילה, כלהרדם לא היתה לו עוד כל תקוה. בלילות האחרונים חדל גם לעלות על יצועו. אך הפעם לא עברו כראם רגעים מעטים ועל הדוקטור ופליה תרדמה ויישן. וראה זה פלא: שנה חזקה כזאת לא ידע מן היום, שבו פגש אי הנאווה על סלם-האבן הצר. הוא נחר מתוך שנתו ושרק בנחירי אפו כשכיר יום עיף מרוב עבודה מפרכת את הגוף. כאלו הוצקה עוסרת חמימה ומתוק לתוך כל אבריו והוא ישב כל הלילה בלי-נוע, אחזרתרדמה.

ויהי עם הנץ החמה והנה קול צעדים מגיע לאזניו, קול פסיעות קלות על-פני מעלות הפלם שבמרזודור. הדוקטור מקשיב רב קשב. הנה חורקת הדלת על צירה והצעדים הולכים וקרבים. הוא מכיר בהן במסיעות

הללו ולבו מלא תקוה ופחד. הנה! הנה! יד רכה וענוגה נוגעת בכף-
המנעול ודלת-חדרו נפתחת.

אל אלהים!

הדלת חוזרת ונסגרת ועל המפתח נצבת האשה. מגבעתה השחורה עם
הפרחים האדומים לראשה, ניחוח בשמיה מציף את חלל כל העולם ועל
שפתיה צצה ופורחת בת-צחוקה היפה, הנפלאה, הקוסמת והמשכרת, בת-צחוק
זו מתוקה ומבטיחה, העלולה להטריד אדם מן העולם, להעבירו על דעתו,
להורידו עד ירכתי שאול תחתית ולהעלותו עד הרקיע השביעי.

הוא אומר לקום ולמהר לקראתה. אך היא רומזת לו בכף-ידה הנעולה
ובעיניה השוחקות, שלא יזוז ממקומו. היא עומדת עוד אצל הדלת ומסירה
מעליה את נעלי-ידיה הדקות; אחר-כך היא מסירה את מגבעתה מעל ראשה
ומניחה אותה על הכסא. תנועותיה רכות, שוקטות, לאות קצת ויפות, יפות
עד לכליאת הנשימה. הוא יושב ומסתכל בה, בפניה הענוגים ובעיניה
הנפלאות, שרגע הן לוטפות ורכות ורגע הן נראות כממתיקות סוד
ומערימות דבר-סתר. רגע נשקפת מתוכן אהבה בלי-מצרים ונחומים, נחומי
אשה אוהבת ומסורה, כאלו אומרות:

— הנני, הנני... הנה באתי אליך, הנה באתי...

ושוב נשקפת מתוך עיניה תוכחת אשה משוגעת מרוב אהבה, תוכחת
אשה שנעלבה באהבתה, והן אומרות:

— למה לא בקשתני? למה לא מצאתני? הלא קראתי לך... הלא
קראתי... למה לא באת? למה לא הלכת אחריו?

ושוב מציצה סליחה מתוכן, סליחה ושכחה והבטחת אשר גדול, אשר,
שכמוהו לא היה וכמוהו לא יהיה...

את מגבעתה כבר הסירה מעל ראשה והיא פותחת עתה את שרוכי
נעליה להסירן. נפשו יוצאת בו מקצרות, אף-על-פי שמבין הוא, כי אין
היא מסירה את נעליה אלא בכדי שלא יודע דבר-בואה בחדרים האחרים,
מעבר לכותל. מבלי שאמרה לו הבין את הדבר והוא יושב דומם ומחכה.
הנה הסירה את נעלה האחת, הנה הסירה את השנית והנה היא הולכת
ונגשת אליו, הולכת וקרבה, הולכת וקרבה...

אדון כל העולמים!

את זרועותיו שלח לקראתה, לקראת גזרתה החטובה וידיה הענוגות.
דמו הרותח התפרץ מכל עורקיו מתוך שאגת אשר וזוחת-גיל קורעת
שחקים...

הנה! הנה!

הנה היא לפניו, הנה היא פושטת אליו את זרועותיה, את זרועותיה
הרכות והריחניות... הנה הוא חובק אותה בזרועותיו... הוא חובק את בשרה
המשכר והרוטט ושפתיה הולכות וקרבות, הולכות וקרבות אל שפתיו...

פתאם נפקחות עיניו לרנחה והנה הוא יושב על כסאו, ראשו צונח
וזרועותיו מחבקות את רגל השלחן. החדר מואר וריק. ריק...

אֵיזוֹ אֵיזוֹ

אין איש. איננה. איננה! היא נראתה לו רק פעם, רק פעם אחת, ונעלמה לבלתי שוב, לבלתי שוב... וכל זה אינו אלא חלום.

הדוקטור קופץ ממקומו. זקנו הקצר פרוץ, עיניו קמות, ידיו ורגליו רועדות והדבור אין בפיו.

עתה הוברר לו, לחרדתו הגדולה, כי אם לא ימצא את האשה הזרה הזאת ואם לא יחבקנה בזרועותיו ולא ישקנה על שפתיה – הוי שפתיה – אין חייו חיים. בן-רגע הבין, כי מבלעדיה לא יוכל לחיות. יהיה מה שיהיה והיא צריכה להיות שלו.

יהיה מה שיהיה!

פרק רביעי.

הַנְּאֻוֹה מַחִיכֶת וְרוּחַ הַדּוֹקְטוֹר נְבוֹכָה.

בבקר הוא התחוללה בקרב הדוקטור ש. ברזל-עשת מהפכה, אשר כמוה לא ידע כל דוקטור לפילוסופיה לפניו מיום היות דוקטורים על הארץ. העולם כלו נשתנה בעיניו וקבל צביון אחר. את חדרו ראה והנה הוא צר ודל וזוגיות חלונו שבורות ומטולאות; אל החצר שמתחת השקיף ותהי בעיניו כבור עמוק ועכור; הביט אל גג בית-מדרש הגאון והנה הוא מפריד בין אור-השמש היקר ובין חלונו. ספריו וגליונותיו הרבים נראו לו חסרי כל-ערך ומשעממים. מה לך ולפומבדיתאז – התחיל יצרו מהסס בו – מה לך ולגורמי האקלים ולהשפעתם על הספרים העתיקים והבלים מוקן? גם אל גפשו פנימה השקיף והנה אהה! אין בה זכר לשאיפות ולמטרות הנעלות, שהיו בה עד כה. התקוות פרחו להן מתוכה כצפרים, שנפתח פתח כלובן. האמונה בכחות עצמו, הבטחון בדרך, שהוא הולך בה, כי היא היא הדרך הישרה והנכונה – אנה באו כל אלה? גפשו ריקה ושוממה כמקדש עזוב, שהארון והמזבח הוצאו מתוכו. נבהל וחרד הוא מביט אל השממה ואל התרבו ורוחו הומה וסוער. כי אנה הוא באז אנה הוא בא עם הריסות גשמתו ועולמו?

ופתאם הורמו עיניו מבלי-משים אל זוגית-חלונו העליונה והוא ראה רצועת שמים כחולה ועמוקה ועב צחורה וקלה שטה על-פני הרקיע, דומה לדוגית קטנה על-פני יאור של תכלת. נִימְשֵׁךְ לבו אחרי העב המזהירה וישכח את חדרו הדל, את ספריו השוממים ואת מטרות חייו שאבדו וַיִּנְשֵׂא אל העולם הגדול שמהוך לכתלי ביתו. והנה נתגלה לפניו העולם ההוא – עולם-יה הרחב – והוא מפליא ביסיו ורוב עשרו. שם החמה זורחת והאילנות מלבבים, טוסים דוהרים וכרכרות טסות, שם תרועת מנגינות וקול הידד, שלחנות ארפים למאכל ומשתה, ושם... היא... גם היא שם!

כזנב המתדפק על לוח החליו ומבקש לו מוצא, כן התלבט הדוקטור

כל אותו הבקר בין קורות אהלו ונפשו דמתה ללשון-אש עולה ונמשכת החוצה אל העולם, אשר לא ידעהו, אל עולם התענוגות והשמחות – אליה... הווי! מה שוממים היו בעיניו חייו הצנועים והשוקטים, אשר חי עד הנה! מה נתעב הוא החדר הזה! מה נואלים הם הספרים, מה ארכה ומשעממת העבודה! מה טעם, מה ענין, מה צורך יש בכל אלה?

והיא מצטחקת לעומתו וקוראת, וקוראת, וקוראת... עתה הוא יודע, עתה הוא מבין את קריאתה: אל העולם הרחב, העולם היפה, עולם החיים והאהבה היא קוראת לו. אל זרעותיה... אל זרעותיה! אויה! אויה! חיי הקודמים נמאסו עלי, געל-נפש הם מעוררים בקרבו...

רוח רעה תקפה את הדוקטור הצעיר וישכח את כל אשר מסביב לו ויהי כמשוגע. נטל את ספריו והשליכם מלפניו בבוז אל תחת המטה, את קולמוסו שבר ואת גליונות הניר פזר על-פני רצפת החדר. דמות האשה רחפה לפניו כל העת ועיניה כאלו יצקו רעל בנשמתו. טפות טפות הסתנן הרעל מעיניה אל לב הדוקטור התמים, אשר לא יכול למצא לו מקום. הוא לא ידע, לא הבין ולא ראה כלום מלבד הדמות הזאת. הווי! יקחו נא ממנו את כל אשר יקחו, ידרשו ממנו את כל אשר ידרשו ובלבד שיביאוה אליו, ובלבד שישק לה פעם על שפתיה ויחבקנה פעם בזרועותיו. יקחו ממנו את אור עיניו, יקחו ממנו את חצי-חייו, יקחו ממנו את נשמתו, את תעודת-הדוקטור אשר לו...

יקחו ממנו את נשמתו!

כברק הבריקה מחשבה זו בראשו והאירה שם את מחשכיו. יקחו ממנו את נשמתו! בת-צחוק של תקוה חדשה עלתה ופרחה בין זקנו הקצר והפרוע ובין חטמו, ובעיניו, מתחת לזכוכיות המשקפים, עמדו ניצוצי-אש מזהירים.

הנה! הנה! נמצאה הדרך.

באמצע החדר עמד והביט אליה. אך הפעם היה מבטו ישר, כמעט גא, וזיק של נצחון נשקף מתוכו. הוא זקף את קומתו, הרים את ראשו, נאנח לרנחה ולחש:

– הנני, הנני, אהובה! הנני לשימך כחותם על לבבי, לנשק את כפות רגליך, לנשק את עקבות צעדיך... עוד מעט ואמצאך, עוד מעט... עוד מעט ותהיי שלי... שלי, השומעת אתך את נשמתי אני נותן באהבתך. את נשמתך, כי אהב אהבתיך! לו היו לי עשר נשמות, לו היו לי מאה, אלף נשמות – את כלן הייתי נותן במחיר אהבתך. את תעודת-הדוקטור שלי הייתי נותן...

הוא ישב ושאף רוח. עתה הוקל לו. בת-צחוקה של היפהפיה חדלה להציק לו והתקוה שעשעה את נפשו, יצתה ידע, כי עוד מעט, עוד שעות מספר והוא ינשק את שפתי-הקסמים הללו, בהקיץ ינשקן ולא בחלום. בהקיץ, לאור החמה ינשקן ולאור הסהר, ובאישון הלילות האפלים... עוד שעות מספר. עוד שעות מספר והלילה יבוא, הלילה ואתו האשר

נגדול. את נשמתו יתן, בשמחה רבה יתננה. כי מה הפך יש לו בנשמה
בלעדיה?

השעה שעת הצהרים. נשאר לו אפוא עוד שתיים-עשרה שעה של
צפיה. אמנם, אין זה מעט כל-עיקר, אבל הוא הזדמן בסבלנות. וגם צל
האשה, שהיה אתו בחדר, עודד את רוחו והוסיף לו און ועצמה. עתה
חדלה להציק לו ולענותו, חדלה ליצוק רעל אל קרבו. עיניה נעשו מלטפות,
מנחמות, מעודדות ושפתיה כאלו לחשו כל העת על אזניו: אַמֵּץ! אַמֵּץ!
הוא ישב דומם וחכה.

ככה וחשב על הדברים שעליו לדבר. קצרים ונמרצים יהיו דבריו.
הרי סוף-סוף אין זה צלא מקחוממכר פשוט ורגיל. ההיסטוריה יודעת לספר
על מקרים רבים דומים לזה. אף המחירים והתנאים אינם משתנים הרבה.
האדם מוסר לשטן את נשמתו לאחר מותו וזה נותן לו במחירה עשר,
ממשלה, עלומים, גבורה, אהבה. הדבר תלוי ברצונו של אדם. השטן אין
דרכו לעמוד הרבה על המחיר. יש לו רב ואין נכסי העולם הזה נחשבים
בעיניו למאומה. יש לשער, כי דברי המשא והמתן לא יארכו הרבה. הוא
יבקש אותה, רק אותה בלבד.

ככה הקליט הדוקטור בנפשו וישב וחכה. אולם כעבור זמן-מה שנה
קצת את דעתו. הוא יבקש גם עשר וחיירוןחה. לא למענו יבקש את כל
אלה, כי-אם למענה. הרי אי-אפשר להכניסה אל החדר הדל הזה. אגב, גם
המחיר הזה אינו רב ביותר, כיון שיש לו האפשרות לבקש כתר-מלוכה,
אוצרות זהב וכסף וכו'... כן, ככה יקצוב את המחיר: אותה וחיי עשר
ורוןחה. אינו הולך בגדולות. הרי רק למענה, רק למען אהבתה הוא עושה
כל זאת. השומעת היא?

היא שמעה וכאלו הכירה לו תודה. כמלאך טוב היתה עומדת כל-היום
על-ידו וממתיקה לו את שעות-הצפיה הארוכות.
הוא היה שוקט ולא ידע כל פחד. גורל נשמתו לא נגע עד לבו כלל.
רק פעם אחת, רגע אחד, התחיל לבו נוקפו מעט. יסורי התפת הנכונים לו,
ענויי השטן האכזרים עלו רגע קט על זכרונו וצמרמורת עברה את בשרו.
אולם במהרה שבה אליו מנוחתו הקודמת. מה ערך יש ליסורים ולענויים
ההם לעומת האשר הרב, הנכון לו פה. במה נחשבו ענויי השטן וחבלי-
התפת מול עֵדֶן אהבתה וניחוח שערותיה.
ומלבד זה...

בת-צחוק של ערמה צצה בין שפתיו. כמה וכמה חוטאים חזרו לפני
מותם בתשובה ובטלו את החוזה עם השטן. לא פעם ולא שתיים היה השטן
עומד ומביט במפח-נפש אחרי הנשמה הנצלת מרשמו ובאה אל שערי העדן
הנפתחים לפניו לרנחה וידידו הוא היקוט. מדוע לא יקוה גם הוא? סמוך
לבו ובטוח, כי מספר חטאיו לא יעלה על חטאיו של איזה טויסט ורבים
אחרים. והרי גם זכות-אבות יש לה עדין איזה ערך. סוף-סוף הרי היה
אביו המנוח רב בישראל, אבי-אביו גאון, וכן עד עשרה דורות.

בנפש חרדה לקראת האשר הגדול, הצפוי לו, חכה הדוקטור לבוא שעת חצות-הלילה. את העששית לא הדליק. רק מזמן לזמן היה מצית גפרור להביט בשעון. הזמן זחל בעצלתים. כוכבים מעטים עלו ברקיע ופנסים הגו נצתו ברחובות העיר. הוא ישב דומם והביט בעיני היפהפיה, שלא סרה מעליו כל העת. השאון מתחת הלך הלך וקטן. התינוקות, שהיו משחקים כל הערב בחצר, נפטרו אחד אחד לבתיהם. זה אחר זה כבו האורים בחלונות. מעל מסגד סמוך השמיע שעון את השעה העשירית.

עוד שתי שעות.

הוא לא יכול לשבת עוד על מקומו והתחיל פוסע הנה והנה על-פני החדר. האשר הקרוב, הקרוב כל-כך, שם לאל את כל סבלנותו. זמן-מה שוחח עם צלה של הנאווה, אך במשך רגעים אחדים הספיק להגיד לה את כל אשר היה עם לבבו ושוב לא ידע מה יאמר לה. הוי, לו עמדה לפניו חיה, כי אז... אמנם אפשר, כי גם אז לא היה מרבה דברים, אבל את ראשה הנחמד היה חובק ואל שפתיה היה נצמד. אולם כעת... את ראש הצל אין לחבק, את שפתי הצל אין לנשק. סבלנות! עוד שתי שעות. סבלנות, סבלנות-ואין סבלנות! סוף-סוף חמלו עליו האורלוגין והודיעו: אחת-עשרה! עוד שעה אפוא. הלב ממאן להמתין במנוחה. מתדסק הוא על כתלי החוזה ומבקש לרוץ לקראת הרגעים הזוחלים לאטם. הוא מעלה אש בעששית ומחזיק לפניו את שעונו: הוי, מה נמשכים הרגעים! במשך רגע אחד עובר הוא שלש פעמים מקצה החדר אל קצהו. האין לזמן כנפים?

שעון המסגד חומל עליו שנית: שתיים-עשרה.

האח! שתיים-עשרה.

הוא נצב באמצע החדר, מרים את ראשו ורואה, כי היא נעלמה.
— למען שוב אלי במהרה חיה וקימת... — הוא מרגיע את-עצמו. ובקול

רם הוא אומר:

— השטן, אדון הלילה והמחשכים, מלך העוונות והתענוגים, מכל מקום אשר אתה שם כעת: בואה! בין שאתה משוטט על-פני האדמה השקועה בשנתה, בין שאתה טס בין העולמות האחרים, בין שאתה יושב על כסא-מלכותך בשאול תחתית — בואה! אני, שמואל בהר"ר נתן, קורא לך ומשביעך: בואה! הופיעה לפניו אני מחכה לך...

ככלותו את דבריו אחז בדפן המטה ועמד רגעים אחדים כשהוא מחכה לרעם אשר ירעם ויבשר את בוא השטן. הוא אמץ את לבו ועמד במנוחה. אך הרעם לא הרעים ולשונות-אש לא הגיחו מתחת לרצפה. דממה. אין קול ואין קשב, מלבד נחרתם של בני-הבית הישנים להנאתם מעבר לכותל. ויקרא הדוקטור שנית:

— אשמדאי, מלך העולם! אדון כל עון וחטא, פסע ותועבה, מלך הטומאה, שר התפתה ושבעת מדורותיו, הראש והראשון בממלכת הצללים והאפלה, השליט על כל התענוגות ועל יצר לב האדם, המסית והמדיח — הריני משיב-עך בכל ההשבעות שבעולם, בוא ועמוד לפני!

דממה.

צעדי איש על מרצפת-האבן ברחוב מלמטה. ושוב דממת.

ויפתח הדוקטור את פיו בשלישית ויקרא:

— מפסתופל! סמאל! בעל-זבוב! מכל-מקום אשר אתה שם מהרה ובואה אלי. בשם צללי הלילה, בשם הטומאה ותהומות התפת אני משיביעך, בוא ועמד לפני! את נשמתי, את נשמת ד' אשר בקרבי, אני רוצה למכור לך לצמיתות, והנה אני עומד פה ומחכה לך, מהרה ובואה! הופיעה, הופיעה, הופיעה!

קול משק כנפים הגיע לאזני הדוקטור ויפון לקראת האורח הנורא, אך איש לא בא. דממה. רוח הלילה הוא אשר דפק על החלון. דממה, לילה, ואין איש.

ויבן הדוקטור, כי השטן ממאן לבוא. ממאן — או אולי אי-אפשר לו לבוא. הוא עלה על מטתו, הסתיר את פניו בכר ויאושו המר שב והליט את נפשו היגעה בכנפיו השחורות. שעות המסגד צלצל אחת ושתיים ושלוש וארבע — הדוקטור לא נע ולא זע. התקוה, אשר שעשעה את נפשי כל היום וחצי הלילה, כוזבת היתה. האשר, שהיה קרוב כל-כך, גז וחלף, והיא — איך יראה עתה את פניה? אנה הוא בא? חייו נהרסו ונחרבו עד היסוד — נפשו שממה ועתידו קודר ותפל.

אולם מדוע לא בא השטן בקראו לזו האם חדל לצוד נפשות-אדם? האם לא שמע את קולו? הרי רגיל הוא לבוא גם כשקוראים לו במחשבה בלבד. גם בטרם יקרא לו איש ממהר הוא לבוא. אין דרכו להתמהמה. מה היה לו אפוא היום? מה היה לו? או שמא מעכבים בעדו? על זכרונו עלו אבותיו הרבנים. שמא אין לטומאה כל שליטה עליו? ברגע הזה היה נכון לקלל את זכר אבותיו. אל-נא יפריעו בעדו! הוא מבקש לחטא, הוא רוצה למכור את נפשו לשטן — מה להם ולו? חפשי הוא לנפשו, שונא הוא כל אפיטרופוסות, אל-נא יפריעו בעדו! השומע אתה, השטן? הנה אני מקלל את זכר אבותי ושוב אין להם כל רשות להגן עלי. שוב אינם יכולים לעכב בעדך — בואה! בואה! אך השטן לא בא.

כפי הנראה, מעכבים ממקום אחר. מהיכן? מי יגיד לו זאת? מי יגלה לו את הדבר הזה?

לילה. דממה. אפלה. בעששית כלה הנפש והיא דועכת. הרוח מסיל בחוצות העיר, מתדפק על לוח החלונות ונוהם בארבות. היא עומדת שוב בזוית החדר ומביטה אליו בתוכחה רבה והוא אינו מעז להרים את עיניו אליה. מה יאמר לה? היכן יבקשנה? כיצד ימצאנה? והשטן גס-הוא אינו רוצה לבוא לעזרתו.

חמש. שש. החלון מחויר ומכחיל. יום חדש עולה. אך מה לו וליום החדש, מזה לו ולבקר?

אליה, אליה נכספת נפשו — והיא רחוקה. היא איננה. היא נראתה

לו רק פעם אחת ונעלמה לבלתי שוב. לבלתי שוב. רק צלמה, רק צלמה חדר אל נשמתו להציק לה, להרעיל את חייו, לשחת את כל היותו.

אשמדאי! אשמדאי! למה לא באת? בלראונים ורצוק, כמעט מתעלף, קם הדוקטור ממטתו הקרירה, שהיתה לו לזרא. ידיו רפו. עשתונותיו אבדו והוא לא ידע, אנה יפנה ומה יעשה. והנה בעמדו כך אובד-עצות ונרגז והוא הרים מבלי-משים את עיניו אל הדלת...
רבון העולמים!

הנה! הנה הוא הדבר, העומד כחיץ בינו ובין אשרו על משקוף הדלת השתרעה לה לרנחה מזוה גדולה בתוך נרתיק פחים לבן, שעל-גבו חרותות שלש אותיות גדולות ובלטות: שדי. נמצאה החידה. מובן מאליו, שאי-אפשר לשטן לבוא הנה כל-עוד מזוה זו כאן. רוח הדוקטור חיתה. שוב חזרו והנצו התקות. הוא חזר וזקף את קומתו והציק לתוך עיני היפהפיה בבטחון, כמעט בגיל. אחר-כך שם את אזנו אל הכותל והקשיב אל נחרת הישנים. אחר נגש אל הדלת, תחב סכין מתחת לנרתיק המזוה והתיקו מעל המשקוף. אחר הוציא מתוך הנרתיק את מגלת-הקלף הקטנה והישנה, קעקע בהדה של הסכין את האותיות „שדי“, החקוקות בפת, והחזיר את הנרתיק הריק למקומו. את המזוה חתך לחתיכות קטנות ושרפן בתנור. כאלו משא כבד הוסר מעליו. הוא שאף אויר מלא חוהו, הצטחק לעומתה ושכב על מטתו מבלי להסיר את בגדיו. הוי, לו רק מהר היום לעבור! לו הגיע חצי הלילה!

ובטרם הספיק הפך למראשותיו להתחמם מנשימת-אפו, נרדם. הוא מקיץ והנה לילה מסביב. הוא משפשף את עיניו, מחפש זמן רב את המשקפים, שצנחו לרצפה, ומוציא מפיו הברות מקטעות ונהימה חסרת-טעם. אחר-כך הוא מוריד את רגליו מן המטה ונוכר... מתוך קדחתנות ורטט של צנה הוא מחפש את קופסת-הגפרורים ואת השעון. חמשה גפרורים נשברים בין אצבעותיו, אך סוף-סוף נצת הששי ומאיר את האפלה: אחת-עשרה וחצי.

הגפרור כבה. העששית ריקה ואי-אפשר להעלות בה אש. השנה סרה מעליו לגמרי. בקצרות הוא מחכה לבוא השעה המיועדת. דמותה של היפהפיה מופיעה גם היא, אלא שהפעם מבדילה מחיצה דקה של ערפל בינו ובינה. היא עצובה וזועפת. הוא מבקש לשדלה בבת-צחוק מעודדת ולפיסה בדברים. אבל עיניה קמות, פניה מאבנים ודוממים ואי-אפשר להכיר בה. הרואה היא את בת-צחוקו ומבינה את דבריו, אם לא יגון רב ממלא את לבו של הדוקטור בראותו אותה והנה איננה עוד אתו כתמול שלשום. אולם רוחו שב ומתעודד בזכרו, כי עוד מעט, עוד מעט והכל ישתנה. מבלי דעת על-מה ולמה, נמלא לבו פתאם רחמים וחנינה אל היצור הנפלא הזה. הוי, מה רב יהיה אשרו בעוד חצי שעה, בעוד פחות מחצי

שעה, כאשר ישים את כפה הקטנה והנחמדה לתוך כפו וילטפנה, ינחמנה, ידבר על לבה וינשק את שולי שמלתה!

כדור-ברזל גדולים וריקים נופלים צלצולי האורלוגין ממרום המגדל למטה, שולחים הדים אטומים בחלל הלילה הדומם, מתיקים את לב הדוקטור מחנהו ומטלטלים אותו אל קצות אצבעות רגליו. שלא לנפול מרוב התרגשות, אווזו הוא בשתי ידיו בכנף השלחן ואת כל כחות גופו ונפשו הוא אווז בקראו:

— אשמדאי הגדול! מפיסתופל האדיר! אני, הדוקטור שמואל ברזל-עשת, קורא לך לבוא ולעמוד לפני, כי רוצה אני למכור לך את נשמתי. בואה, אני מחכה לך!

דממה. אפלה. שניו נוקשות זו לזו. עיניו מחפשות באפלה את המקום על הקרקע, שמתחתו עתיד להרעים הרעם בהתגלות השד. רגעים-יובלות עוברים. דממה. אין כלום.

ויפתח הדוקטור שנית את פיו ויקרא לשטן. ובשלישית צוה עליו במפגיע למהר ולבוא. השבעות ולחשים שונים, שמצא בספרים העתיקים שקרא, חזרו ונעזרו בזכרונו והוא לוחשם אחד אחד, זה אחר זה... ואיש אין. דממה. אפלה. נחרת ישנים מגיעה מאחורי הקיר...

וצל היפהפיה עומד מרחוק, מחיצת הערפל מפרידה בינו ובינה, עיניה מביטות אליו בתוכחה גלויה ועל שפתיה צץ חיוך של לעג ובוז... זו הפעם הראשונה, שהנאנה בנה לו. הוא אומלל ונבוך: את בווה, את לעגה אינו יכול לשאתו זהו למעלה מכחותיו.

ממרום המגדל השלך שוב כדור-ברזל ריק והודיע לעולם, כי כבר עברה שעה תמימה אחר הצות. זעיר פה זעיר שם בחצרות השכונה נעזרו תרנגולים משנתם וקראו...

ויבו הדוקטור, כי השטן לא יבוא גם הלילה, כי ממאז הוא לבוא.

פרק חמישי.

וַיְהִי כִּאֲשֶׁר מֵאֵן הָהָר לָבֹא אֶל מַחְמַד.

ויהי כאשר מאן ההר לבוא אל מחמד, הלך מחמד אל ההר. וכאשר מאן השטן לבוא אל הדוקטור ש. ברזל-עשת, הלך הדוקטור הנכבד לבקש את השטן.

אין לתאר את גול יסוריו בלילה ההוא אחרי ראותו, כי אין השטן בא, ואחרי הפגש מבטו עם עיני הנאווה המלאות בוז ולעג. לו פצתה האדמה את פיה לבלעו חיים, היה חושב לו את הדבר לחסד רב, לאשר. כי במה נחשבו החיים בעיניו אחרי ראותו, כי האשה שאהב לא תהיה לו עד-עולם, והמעט לו כל זאת — הנה היא, משאת-נפשו היחידה, בנה לו עוד, לאומלל,

ולועגת לו. אולם האדמה לא נצתה את פיה. הבקר האיר ויום חדש בא לעולם.

אך מה לו לדוקטור וליום החדש? השלהבת בלבו לא שככה. לשוב אל חייו הקודמים, אל עבודתו ואל ספריו, אי-אפשר לו. מעל משקוף הדלת נשקף אליו נרתיק-המזוזה הריק ומזכיר, כי כל עכובים לא היו, וכי הוא מאן לבוא.

הדבר חרה לדוקטור. בעיניו נצתים שביבים חדשים, של קשיות-ערף ותאות-הנצות. הוא רוקע ברגליו ונושך את שפתיו:

— אם ממאן הוא לבוא אלי, אלך אני אליו! ואם על קרקע השאול הוא, גם שם אמצאנו, ואם בקצה העולם הוא, גם שמה אניע אליו.

והוא מרגיש, כי כחות חדשים נולדים בנפשו. דומה הוא לסוס-מלחמה עיף ופצוע בהריחו קרבות. צל האשה מראה לו שוב פנים שוחקות, ורוח הנכאה מתעודדת שוב. אמנם קשה למצא את הדרך, אך הוא שוכח את כל המעצורים והמכשולים. היא שבה והאירה לו את פניה — מה לו עוד? מהו הדבר, שיוכל לעכב בעדו עכשיו וימנענו מהוציא זממו אל הפעל?

בזריזות בלתי-שכיחה אצלו הוא לובש את אדרתו, חובש את מגבעתו לראשו ויוצא מביתו. צל האשה מלווה אותו על דרכו והוא נחפז ועובר מרחוב לרחוב, מסמטה לסמטה, מבלי דעת, אנה ילך ואיוו הדרך יבחר בה.

אחרי שעות אחדות של נדודים עומד הוא על הגשר הנטוי מעל לַיִלִיה. על-פני חֶלְקֶת מימי האביב, שנשתחררו לפני שבועים מעל הקרח, נשאות סירות קטנות של מטיילים ושל דייגים. בחוף עומדת ספינת-קיסטור ריקה ופועל צעיר תלוי בחבל מתחת למקורה ומושח איתה בששר לבן. בין גיעת-מכחול אחת לשנית משוחח הַצָּבֵעַ ומתלווצץ עם כובסת צעירת, המשפשת לבנים בקרוב-מקום. הכובסת עומדת במים עד לברכיה ושולי שמלתה מופשלים וקשורים אל מתניה. רגליה כחולות מצנת המים ופניה אדומים מעיפות. היא צוחקת בקול להלצות הפועל ולחכמותיו וזורקת עליו מלא-חפניה מים מתוך עגבנות שובבה. הוא מאים עליה באגרופו ובמכחולו הספוג ששר ושמן... על-גבי הגשר נמשכת שורה של קרוגות-אכרים. מרחוק, מאחורי פרברי העיר משהירים שדות ריקים ודשנים ויערות-ארן מכחילים. בין ענפי האילנות המעורטלים שעל חוף הנהר מנתרים אנקורים ומצפצפים. העולם כלו רוחץ באור החמה הגדולה והצהולת. ילדים וילדות, תלמידי האסכולות, עוברים, מפטפטים וצוחקים. ודמות האשה, הנצבת לימינו על-יד מעקה-הברזל, מחיכת אליו בחן, קורצת לו בעיניה ולוחשת על אונו: — בקשני-נא, מצאני... אני מחכה לך... אני מחכה... יפה אני וצעירה. ורעננה...

וקולה בלחשה — כמנגינת-פלאים רחוקה וערבה, מושכת את הלב ומשכיחה את כל אשר מסביב. שלהבת הגעגועים והתאוה מתלקחת בנפשו ביתר עלו ועיניו תועות מסביב ומבקשות — את הדרך אל השטן הן מבקשות! —

ואינן מוצאות. אולם שוב אין רגליו יכולות לעמוד במנוחה והן נעקרות ממקומן ונושאות אותו הלאה הלאה, אל מעבר לגשר, דרך רחוב הפרבר הארוך, אל מחוץ לעיר. לפניו מגרשים ריקים ואדמת-גנות שחורה ורטובה, שדה שומם, שנשתמרו עליו ספיחי-אשתקד, וחורשת לבנות דקי-גזע, הנעים ונדים עם הרוח. ושוב שדות ואדמת-בץ ושלוליות של מים, גבעה וערר אשוחים עליה, ועמק ובתוכו שכבת-שלג מכסה אבק דק ושחור. אל הגעלים דבק משא כבד של טיט והן כבדות... והרוח מסיר את המגבעת מעל ראשו, מגלגלה על-פני האדמה הרטובה, והוא רודף אחריה, כשהוא מחזיק את משקפיו בידו שלא יאבדו. - כפר. כלבים זועפים מאחורי כל גדר, חזירים נוחרים מתוך הצבה, באר מים. סיח פרוע רץ להנאתו ומתיו רפס על סביבו; פרה הרה מתנהלת בעצלתים וגזעה. אכר, שוט ארוך בידו ומגפים גבוהים לרגליו, מסיר את כובעו השעיר מעל ראשו ומשתחוה. שתי נערות מסתכלות בדוקטור ובמגבעתו המלוכלכה, צוחקות בקול רם ומכסות על פיהן הצוחק במטפחות-הצבעונים שעל ראשן. באר שנית, עמוד-אבן, ושוב דרך רחבה וריקה. החמה עומדת בשפולי הרקיע. חוטי הטלפון הומים ומוזומים עם הרוח. בית בודד בשדה. יער של ארנים גבוהים ודוממים. על הקרקע שטיח של מחטי השלכת, שנצטברו כאן במשך שנים רבות. זעיר פה זעיר שם גומות מלאות שלג. הגזעים האדומים והצהבים נוצצים לאור החמה השוקעת. מעל הצמרות צורחים עורבים. על-גבי הקרקע זוחלים צלליהם הארפים והדקים של האילנות, הצמרות מלמעלה משחירות. דממה. נגוהות השקיעה כבות, השמים הולכים וכהים. השמים משחירים. כוכב נצת. הדוקטור עובר מגזע לגזע, מגשש באפלה וממשיך את דרכו הלאה, הלאה...

בשמים מתרבים הכוכבים, אך הוא אינו מרגיש בכך. כפות הארנים מכסות אותם ממנו. מסביב דממה ולילה, דממה, אשר כמוה לא ידע עד עתה. זו לו הפעם הראשונה, שהוא מהלך בלילה יחידי ביער. נדמה, כי הגזעים נגשים זה אל זה ואומרים לחסום את הדרך בפניו. כטורי עמודים גבוהים הם נצבים מסביב ומחרישים והוא מתחמק מביניהם, מגשש בידיו ופוסע לאט לאט ובקושי רב קדימה.

ריח השרף והטחב מדגדגים את נחירי אפו, זיוי העצים וענפיהם שורטים את עור ידיו ופניו. היער הארוך נמשך עד-איך-סוף והלילה הולך ומחשיך. אולם הדוקטור אינו שם לב לאפלה ואינו חש את שריטות העצים ואת ריח השרף החריף - נכון הוא ללכת ככה כל הלילה, שלשה לילות, שנה תמימה, כל ימי חייו... לשוב העירה אין עולה על דעתו כלל. אינו יודע, אנה נושאות אותו רגליו העיפות והכבדות - וכמעט ששכח כבר את מטרת לכתו, את השטן שהוא מבקש ואת דבר הנשמה שהוא אומר למכרה.

לילה. אפלה ודממה. גזעים, גזעים, גזעים. הדוקטור התרגל אל כל זה וישכח, כי יש מטה בעולם ושמיכה חמה עליה. פתאם נצת שביב-אור

מרחוק. עיניו נמשכות אל נקודת-האש ורגליו מרחיבות מאליהן את צעדן. הנקודה הולכת וגדלה, הולכת וקרבה. האור חודר אל לבו, מעוררו ומזכירו, כי את השטן הוא מבקש. הנה! הנה! עתה ודאי שימצאהו. הוא אינו הולך עוד, אלא רץ. נקודת-האש הולכת וקרבה והרי הוא מבחין מרחוק מעין בנין. כותל, ככותל חלון, ובחלון אור. הקיר שחור, האפלה מסביב רבה ואין לדעת, אם בית גדול לפניו או סכת-נצרים קטנה. האור שבחלון אדמדמ-כהה. לא אור נר הוא. גם לא אור עששית או פנס. אין זאת כ-יאם אֶח מבערת שם מבפנים. נקודת-האור דועכת ומתלקחת, דועכת ומתלקחת ודומה ללשון-אש עולה ויורדת. עוד רגע, עוד רגע. הנה הוא עומך לפני הבנין המואר מבפנים. לא בית הוא ולא אהל, אלא חורבה ישנה, שלד של בית-חומה שרוף מכסה עשן. אין גג, הכתלים מלאים פרצים, בחלון אין זגוגית ובפתח אין דלת. מבפנים מגיע שאון. רגלים רוקדות, שריקות, צחוק פרוץ ולחישת גחלים בוערות.

הדוקטור לא השתומם ולא התפלא. הוא עמד והקשיב ולשמחתו לא היה קץ. הוא הבין מיד, כי לא בני-אדם פשוטים הם המחוללים בחורבה. אין זאת כ-יאם שדים ורוחות נודמנו כאן, או מכשפות זקנות ערכו להן משחה. הללו יורו לו את הדרך הנכונה! רגע אחד התגנב ספק אל נפשו, שמא אין אלה אלא גולגמים, שודדי-יער רגילים? למחשבה הזאת החזירו פניו והלבינו ורעד עבר בבשרו. חרש-חרש התגנב וקרב אל החלון הגבוה, עמד על בהונות רגליו והציץ לתוכו.

צעקת גיל ותמהון התפרצה מלב הדוקטור בראותו את היצורים המשונים והזרים, הממלאים את הלל החורבה מבפנים. אמנם רבות קרא בימיו על-אודותם בספרים שונים, אך מעולם לא הרָאם לו גם דמיונו כמו שהם. לפעמים היה אפילו מפקפק, כשאר הדוקטורים לפילוסופיה בני-גילו, בדבר מציאותם בכלל וסבור היה, כי כל דברי הספרים המדברים על-אודותם אינם אלא דברי אגדה ויצירות דמיונם של הסופרים. והנה –

על הקרקע דולקת מדורה גדולה. לשונות-אש שחורות ואדומות מתפתלות כנחשים ומגיעות עד התקרה הרעועה והמכסה עשן. מסביב יושבות, כמנהג בני-המזרח, ברגלים מקפלות תחתן, בריות משונות, דומות לבני-אדם, עירומות עם קרנים לראשן, קוצות שער שחור ופרוע על כתפיהן, עינים אדומות וידיים אֶרכות ושעירות. מקצתן מחללות בחלילים ומקצתן שתי אצבעות ימינן ושתי אצבעות שמאלן בפיהן והן שורקות ומצפצפות עד כי תחרשנה האזנים משמוע. מסביב למקהלת המנגנים המשונה גשאים בסופה וסערה מחנות של מחוללים ומרקדים. המחול מהיר הוא ביותר ואי-אפשר לו לעמוד על מראהם: לנגד עיניו טסות ועוברות ביעף גויות עירומות של גברים ונשים, שערות פרועות, רגלים שעירות ועקומות ופרסות בקצותיהן, עינים אדומות וירקות ופרצופים אדומים לוהטים ומזיעים. באפו עולה ריח יין וגפרית. פרסות הרגלים רוקעות בכח, השריקות קולות החלילים והצחוק הפרוע מתבוללים יחד וקירות החורבה רועדים.

מפני שאון הרב והתלהבותם הרבה לא שמו השדים לב לקריאתו.
באין מפריע מהר מן החלון אל הפתח, נכנס בלי־סחד לפנים, הסיר את
מגבעתו מעל ראשו והשתחוה:

— ערבא טבא, רבותי!

אבל איש לא הרגיש בו בכניסתו. המנגינה הפרועה והמחולות לא
נפסקו. הדוקטור צעד עוד צעדים אחדים, נגש אל המדורה, השתחוה שנית
והגביה את קולו.

— ערבא טבא, רבותי!

הפעם ראתה החבריא את האורח. כלם הקיפוהו והסתכלו בו בסקרנות
רבה. המחולות נפסקו, גם המנגינה חדלה. מראה הדוקטור העלוב, באדרתו
המכסה רפש וטיט, נעליו הרטבות, משקפיו הגדולים והמגבעת המלוכלכת
שבידו, היה בלי־כל־ספק יוצא מגדר הרגיל, כי למראהו הביטו השדות
העירומות והחצופות אשה בעיני חברתה, זוררו במקלה שלש פעמים וצחקו
צחוק גדול. לא כן הגברים. הללו התייחסו לבואו בכובד־הראש הראוי,
שלחו מבט־יתוכחה לצד העלמות, שעברו על חקי הנמוס, והשתחוו לעומתו,
אף כי בלי שמחה יתרה. האחד החזיר לו אפילו על ברכתו:

— שלום בואך, אדוני!

אחר־כך הקיפו אותו בשאלות. ראשון פתח את פיו השד המנמס,
שהשיב לו על ברכתו שלום. כיאות לשד בעל־תרבות, השתחוה בחן
ושאל:

— סליחה, עם מי יש לי הכבוד?...

השאר המטירו עליו את שאלותיהם בלי כל נמוס ובלי סדר,

כלם יחד:

— איזו הדרך בא הנה?

— מה לו כאן?

— למה בגדיו נרפשים?

— מה לו כאן?

— מה ראה על ככה להפריע את גשף־חשקם?

מתחלה בקש הדוקטור להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון,
אך מטר השאלות נתף עליו מכל העברים, בלי כל סדר ובלי הפסק, ואי־
אפשר היה לו לפתוח פה. בראותו, כי אין קץ לדבר וכי השדות נכונות
כבר לשוב אל צחוקן הגס והמעליב, הרים את ידו הימנית לאות, כי יש
את נפשו לדבר. הקהל הבין ונשתתק. הוא השתחוה עוד פעם לעומתם
ויאמר:

— יש לי הכבוד להתנדע אליכם: דוקטור לפילוסופיה שמואל ברול־

עשת. איזו הדרך באתי הנה, אינו יודע. עברתי דרך שדות, יערות, כפרים,
בלי כל מורה־דרך, לבדי. כל היום וכל הלילה הלכתי. מבקש אני את
מלכם, את האדון אשמדאי, כי דבר נחוץ ונכבד לי אליו. שמח אני מאד,
כי הביאני המקרה אל חברתכם הנעימה, ואני מקוה, כי לא תשיבו את

פני, תעשו אתי את החסד הקטן הזה ותראוני את הדרך אל מקום מושבו הנכבד.

לשמע הדברים האלה – שמו של אשמדאי גרם, שיתחס הקהל בכבוד אל האיש הדובר – הראו לו כלם פנים שוחקות, נגשו אליו זה אחר זה ולחצו את ידו. גם הנשים הכבודות זפוהו בכבוד הרב ללחוץ את ידיהן ובבת-צחוק עגבנית, כמנהג הנשים העדינות. פני הדוקטור, אמנם, הסמיקו קצת למראה הנשים העירומות, הנגשות אליו בלי כל בושה וכלמה, מביטות ישר לתוך עיניו ומושיטות לו את ידיהן. אחדות מהן היו צעירות מאד ופניהן פני ילדות, אך חוצפתן לא היתה קטנה מזו של חברותיהן הזקנות והמכוערות. אחרי לחצו את ידי כל הקהל הרב פנה אליו אחד מהם ואמר:

– אם על הדוקטור הנכבד טוב, נשלח אתו את אחד הנצרים להוליכו אל ארמון המלך.

שמחתו לא ידעה כל גבול בשמעו את הדברים האלה, אך הוא ידע להבליג עליה, השתחוה ואמר:

– חן-חן, אדוני! את חסדכם זה לא אשכח לכם עד-עולם.

שד עול-ימים, קצר-קומה וצנום, שפניו כפני נער בן שתים-עשרה, נגש אליו ואחז בכנף אדרתו.

– בואה אחרי, אני אנהיך.

הדוקטור נפרד לשלום מאת החבריא, לחץ את ידיהם של הגברים, נשק את קצות אצבעותיהן של הנשים, והלך אחרי מנהלו. בטרם יצא מן החורבה שמע מאחוריו את השדות מזוררות שוב במקלה כבשעת בואו וצוחקות את צחוקן הפרוע והגס. הדבר חרה לו ובנפשו התחרט על אשר נשק את ידיהן בלכתו.

– הבה לי ידך! – השד הקטן אחז בידו כאחוז נער-מנהל בידו של סומא. מן הצד, על-יד החורבה, היתה מוטלת אבן גדולה וכבדה, שהדוקטור לא הרגיש בה בבואו. השד הצעיר נגש אליה והעתיקה ממקומה בקלות כזו, כאלו הרים נוצה קלה. מתחת למכסה האבן היתה מערה אפלה ועמוקה. הם ירדו בסלם-אבן והגיעו לשורה ארפה של מסדרונות אפלים וצרים. רגלי המנהל היו יחפות, אולם נעלי הדוקטור הכבדות הולידו בתוך הדממה שמסביב הד אטום ומשונה. ומזמן לזמן היו עוברים, לתמהונו הרב של הדוקטור, דרך סדקים צרים וחורי-עכברים ממש. המנהל החריש כל העת. סקרנותו של האורח גדלה והלכה מרגע לרגע ובסוף הפריע את הדממה:

– אמור נא לי, יקירי, בטובך, הרחוקה היא הדרך מכאן ועד

התפתח

– למה לך התפתח? – שאל המנהל בתמיהה.

– וכי המלך אשמדאי לא בתשת הוא גרז-השתומם הדוקטור.

המנהל צחק:

— בתפת מענים את החוטאים והפושעים.
 הדוקטור נכלם ונשתתק, אך כעבור רגעים-מספר חזר ושאל:
 — והאשמדאי היכן הוא גר?
 — לפני שבועים עבר לגור אל ארמון-הקיץ החדש.
 בן-לוינו של השד השתומם שוב. לשטן יש ארמנות-קיץ-זחרף ואין
 הוא גר בתפת, כאשר היה סבור. השד הוסיף:
 — השתא הקדים לעבור אל מעון-הקיץ, כי האביב גם הוא הקדים
 לבוא בשנה זו.

אמנם האביב הקדים לבוא, אך עד עתה לא שם הדוקטור את
 ידו לכך.

— גם לילית המלכה כבר עברה אל ארמון-הקיץ אשר לה — הוסיף
 המנהל לספר — וזה שבועים שאנו מתאספים לילה לילה בחורבה זו שביער.
 — וכי בחרף אינכם מתאספים כאן?
 — בחרף? — המנהל צחק לסכלות הדוקטור — הרי בחרף אין הנערות
 מחוללות.

— מדוע?

השד עול-הימים עמד מלכת, הציץ בפני האיש המשונה הזה, שאינו
 יודע ואינו מבין דבר, משך בכתפיו והסביר:
 — הרי בחרף הן מניקות את ילדיהן!

הדוקטור, אמנם, לא הבין גם עתה כלום. מה ענין יניקה אצל
 מחוללות? איזה ילדים? ומפני-מה הן מניקות אותן בחרף דוקא? אולם לשאל
 לא העז עוד. גם בלא-הכי נדמה לו, כי הקטן בז לו בלבו.

הדרך היתה ארפה. מסדרונות, סלמים, סדקים, דלתות שונות, ירידות
 ועליות, אגמי-מים, גבעות ועמקים, מערות ומחלות, ושוב מסדרונות עד-אין-
 קץ. השד היה קל ברגליו ועיניו היטיבו לראות בחשכה. הדוקטור, אף-על-
 פי שהיה עיף מאד, מוכרח היה לרוץ, כדי שלא להשאר מאחור. הוא,
 אמנם, לא ידע כל פחד, אך המחשבה, כי אם יפגר ללכת, ישאר יחידי
 בתוך התהום האפלה הזאת, שאינו יודע את מוצאה ומבואיה, היתה מקפיאה
 את דמו בעורקיו. נשימתו נעשתה, מרוב עיפות, מהירה ומקטעת ורגליו
 נתאבנו.

— רואה אתה את האור? — שאל המנהל — שם הוא ארמונו של השטן.
 הדוקטור לא ראה כלום, אך הוא בוש להודות בדבר והחריש. אמנם,
 כעבור שעה התחילו גם עיניו מבחינות רצועה חזרת של אור. כעבור עוד
 שעה נראה לעיניו מרחוק ארמון נהדר של שיש לבן. החלונות היו מוארים.
 הוא שמשף את עיניו וחזר ושמשפן, כי לא האמין למראה: נדמה לו, כי
 אור אלקטרי הוא.

המנהל הורה לו באצבעו על שער של נחשת-קלל.

— על משקף הדלת תמצא פעמון. השוער יפתח לך ויכניסך אל המלך.
 יאני אשוב. היה שלום!

– רב תודות! להתראות! – הוא לחץ את ידו של השד וכונן את צעדיו אל השער. מבוא נהדר כמוהו לא ראה בכל ימי חייו. על המשקוף מצא כפתור של פעמון. אך נגע בו והדלת נפתחה ועל הסף עמד לפניו שד גבה-קומה, דומה לאלה שבחורבה, אלא גבוה מהם בקומתו. אל מתניו קשורה חרב, הנתונה בנדן של כסף, מאחורי כתפיו תלויה אדרת של אטון עם רקמת זהב וכסף, ועל ראשו כובע של נחשת. האדרת לא כסתה את גופו הערום. כִּי־אם הוסיפה לו לִוּיתָחַן והדר.

– מה לך? – שאל בשוין־נפש וגסות של משרת. למראה פני הדוקטור לא התפלא, כפי הנראה, כל־עיקר.

– את פני המלך אשמדאי אני מבקש לראות.

– את פני המלך יש לראות רק פעמים בשבוע: בשני ובחמישי בשבת. הדוקטור לא ידע, איזה יום הוא היום, אבל מדברי השוער הבין, כי לא שני ולא חמישי הוא. אף־על־פי־כן לא חפץ לנתר וללכת מכאן כלעומת שבא ועמד בתקף על דעתו.

– הדבר נחוץ מאד!

עיני השד הנהדר בדקו את האורח מראשו ועד כפות רגליו וחפץ לסגור לפניו את הדלת, אך זה אחז בכף־המנעול וקרא בקול:

– לא אסור מכאן עד אם ראיתי את פני המלך. הדבר נחוץ

עד למאד!

השד, כפי הנראה, לא היה רגיל בכמו־אלה. הוא סקר עוד פעם את האורח המשונה ושאל:

– ומהו הדבר, אדוני?

אבל הדוקטור מאן לגלות לו את מטרת בואו.

– סוד הוא. מלבד המלך איני יכול לגלותו לאיש.

המלה סוד השפיעה על השד והאיש העומד לפניו נתעלה בעיניו. הוא פתח את הדלת, הכניסו לפניו הפרוודור הנהדר והזמינו לשבת על ספה מרפדת משי, שעמדה בזוית.

– אלך ואשאל את פי המזכיר הראשי.

קשה להגיד, כמה שעות ישב הדוקטור על הספה הרכה שבתוך הפרוודור המקטט. רגליו היגעו והמאבנות החליפו כח ועיניו, שָׁהוּ מאפלת הדרך הארֶפֶה, התרגלו אל האור הרב והבהיר. מה טוב וחם היה כאן! הוא ישב וחשב על תמימותם ומעוט ידיעותיהם של בני־האדם, הסבורים, כי השטן נמצא בשאל. הוא הסתכל בנברשות־הכסף התלויות ויורדות מן הספון, ברהיטים הנאים, המסדרים בטוב־טעם, בוילונות־המשי הרכים, המכסים את הדלתות ואת החלונות, וצחק בנפשו. מלבדו לא היה איש בחדר ואפשר היה לו להתענג על מראה־עיניו בלי מפריע. הוא לא האמין בעצמו, כי אמנם בהקיץ ולא בחלום הוא רואה את כל זה וכי בבית השטן הוא נמצא. הוא הביט אל הדלת, שבה יצא שומר־הסף, וחכה בכליין־עיניו לשובו.

אך סוף-סוף היתה לו הישיבה לזרא. הוא קם והתחיל מהלך הנה וזנה בחדר, אבל בראותו את עקבות-הרפש, שנעליו מניחות על-גבי המרבדים היקרים הנקיים-חזר וישב על מקומו. הוא התחיל להתרגן. כמה אין כל זה דומה למה שתאר לו דמיונו! הוא היה סבור, כי בהודע לשטן דבר בואו אליו, ימהר לקראתו בזרועות פתוחות, ישמח עליו שמחה רבה וימלא כרגע את כל משאלותיו. והנה במקום זרועות פתוחות - הוא יושב בפרוודור, לבדו, ומחכה עד בוש. כאלו לא את נשמתו בא למכור לו, כי אם נער מחנות-המגבעות הוא, שלוח אל לילית אשתו. הוא חשב את הדבר לפגיעה בכבודו וישב סר וזעף.

פחאם, ברגע שהיה סבור, כי כבר נשכח לגמרי מלב השד, נפתחה הדלת בלי שאון והשד נגש והשתחוה:

- הנה האדון המזכיר הראשי!

לפניו עמד שד שני, גבוה מן הראשון בקומתו וגדול ממנו בשנים. למזכיר הראשי היתה כרס רחבה, זוג עינים פקחיות וקרות, פנים מגלחים למשעי ואדרת של קטיפה שחורה, בלי כל קשטים, תלויה מאחורי כתפיו. הליכתו היתה אטית וגאה. תנועותיו היו של ג'נטלמן, אך רגליו היו שעירות וגופו ערום. הדוקטור קם לקראתו.

- במה אוכל לשרת? - שאל המזכיר הראשי.

- את האדון אשמדאי אני מבקש לראות.

- האדון אשמדאי אינו נוהג לקבל אורחים בשעה מאוחרת כזו. ידבר

נא את דבריו באזני ואני אמסרם לאשמדאי.

- סליחה! - עמד האיש על דעתו - איני יכול למלא אחר דבריך.

דבר-סוד לי אליו ואיני יכול לגלותו לאיש זולתו. והדבר נחוץ מאד!

כאן הוציא כרטיס-בקור מכיסו וישם אותו ביד המזכיר.

- בבקשה למסור לו את כרטיסי ואת בקשתי להקדיש לי רגעים

אחדים, כי הדבר נחוץ מאד!

- אנסה... - השד המגמס הביט בכרטיס שבידו ובאיש העומד לפניו,

החנה קידה קלה ויצא.

הדוקטור חכה שוב זמן רב. הפעם לא היה לבבו בחדר, כי השוער

עמד גם הוא כאן, ובכל-זאת ארך לו הזמן מאד. השד השתעשע זמן-מה

בנדון-חרבו, אחר-כך הוציא אספקלריה קטנה מפיס אדרתו, הסתכל בה,

סלסל את שפמו וטפל שעה שלמה ביבלת קטנה, שצצה לו על חטמו. אחר-

כך עמד בלי-נוע על-ידי החלון, תוסף באצבעותיו על-פני הזוגית ופק

בלי-הפוגות מרוב שעמום. אל האורח לא שם לב.

הדוקטור נטה להרדם והנה הורפ וילון-המשי ובפתח עמד המזכיר

הראשי.

- האדון אשמדאי אומר, כי אין לו הכבוד לדעת את האדון הדוקטור...

אך אם הדבר נחוץ באמת כל-כך...

- הדבר נחוץ מאד מאדו - נכנס הדוקטור לתוך דברי השד.

זה הזמינו ללכת אחרינו.

עיני הדוקטור כמעט שהכו בסנורים בהפתח לפניו דלת הטרקלין המפואר, שבתוכו ישב השטן על כסא־מלכותו. תפארת כזאת לא ראה מעולם. ואשמדאי... הוא לא האמין למראה עיניו. האם צעיר זה (הדוקטור שכת, כי השטן אינו מזדקן לעולם) צעיר זה עם פניו היגעים והיפים, עם עיניו הגדולות והטובות ועם בת־צחוקו הנעימה, הוא הוא השטן? והרי אין בו כלום מן השטניות המפורסמה! האם החריץ הדק הזה, חריץ־הספקות הקטן, שמסביב לשפתיו, האם בו חבוי רוח־המשחית שלו? אולם לחשוב הרבה בדבר לא הספיקה לו השעה. מרוב מבוכתו שכח גם להשתתות. השטן הציץ בו כלא־תריד ממרום שבתו ושאל חרש:

— מה הביאך היום?

הדוקטור נזדרז להשיב:

— אדוני השטן, בטרם הרהבתי לדרוך על סף היכלך קראתיך פעמים

אחדות לבוא אלי...

השטן חייך.

— אך בראותי, כי אינך בא...

השטן הפסיקו:

— אין דרכי ללכת אל בני־האדם. מי שיש לו דבר אלי, מטריח את

עצמו לבוא הגה. בימים ושעות קבועים לכך אני מקבל את כל הבא לדרשני.

— ופויסט? — הדוקטור בקש להוכיח לשטן, כי אין עליו להתגאות

ביותר. — הלא את פויסט היית מבקר בביתו, ואם אין זכרוני כטעה אותי,

היית משרת אותו שנים רבות...

הדוקטור תמה בעצמו לרוב חוצפתו, אך השטן לא כעס, אלא הפסיקו,

בטוב לבו, בהערה קצרה בלבד:

— העתים משתנות!

האיש לא ידע, כי עתה נתעלה השטן לגדולה וכי לא מן הנמוס הוא

להזכיר לו את ימי עניו ומרודו.

— אמנם כן — המשך את דבריו — בראותי, כי אינך בא...

השטן הפסיקו שוב:

— בקצור, מה אתה מבקש?

— אני מבקש למכור לך את נשמתו — פניו הלבינו כסיד בצאת הדברים

האלה מפיו. השטן חייך:

— נשמות פרושים איני קונה!

הדוקטור נעלב.

— סליחה, אדוני השטן, לא פרוש אנכי, כי אם דוקטור לפילוסופיה...

באוניברסיטה אשר בליפסיה, בארץ אשכנז...

השטן החזיק את כרטיס־הבקור בידו.

— אמנם כן, טעיתי, אולם גם נשמות דוקטורים איני קונה.

הדוקטור נתמלא חמה:

– ונשמת הדוקטור פויסט:

השטן גם-הוא לא משל עוד ברוחו והגביה קצת את קולו.
– פויסט, ושוב פויסט... לאו כל דוקטור הוא פויסט! לנשמתו של
התיאולוג הזה היה ערך רב וכדאי היה לטפל בה, אולם מה ערך יש, במטותא
ממך, לנשמות הדוקטורים לפילוסופיה, הצצים בימינו ככמהין וכפטירות? לאו
כל דוקטור זוכה בימינו לגיהנום.

– מלבד זה שאני דוקטור, עומד אנכי עתה בכתיבת ספר חשוב. אני
אומר לחולל מהפכה בעולם המדע... גם סופר אנכי. איני שיך לאותם
הדוקטורים העלובים המסתפקים בכתיבת הדיסרטציה שלהם בלבדו את הצי
הספר כבר כתבתי...-גמגם הדוקטור נבוך ונכלם.

– מה שם הספר?

– אקלימה של פומבדיתא והשפעתו על יצירת העם העברי בתקופת
בבל והתקופות שלאחריה, מחקר מיתודולוגי בדבריי-הימים על-פי המקורות
העתיקים ושיטות-המדע החדשות! – השיב האיש בגאון וזקף קצת את
קומתו.

השטן החריש. הדוקטור השתעל.

השטן כאלו שכח אותו. באין ברה פנה אליו הדוקטור שוב:

– אדוני השטן...

זה כאלו השתומם למראה האיש קצרה-הקומה ובעל המשקפים,
העומד לפניו.

– עודך כאן, אדוני הדוקטור? לא, לצערי אין לנשמתך מקום
בגיהנום שלי.

ואל אחד השדים, העומדים בפתח האולם (רק ברגע זה הרגיש האיש
בקהל השדים הממלא את החדר, פנה:
– לזהנא את האדון הדוקטור!

פרק ששי.

מלאך החלומות גם-הוא בא לענותו.

שלשה ימים לא היה הדוקטור ש. ברזל-עשת בביתו.
ויהי בערב היום השלישי, כאשר דרכה רגלו על סף חדרו וראה
את ארבעת הכתלים, שביניהם עברו עליו רוב חדשי השנה האחרונה,
ניוקל לו לרגע. הוא הסיד את מגבעתו, פשט את אדרתו הרטובה והמכסה
רפס, הוציא את רגליו מתוך הנעלים הכבדות והמכסות טיט, עלה על
מטתו וכרגע נרדם.

חצי הלילה הראשון עבר עליו בשנה של מנוחה. המטה, אשר לא
ידעה זה שלשה לילות, נראתה לו רכה וחמימה ביותר. טוב ונעים חיה

להיות מוטל ככה, אחרי לילות הנדודים והתלאות, לשכב דומם, מבלי לדעת כלום, מבלי להרגיש דבר, מבלי לחוש ומבלי להבין, אך בחצות הלילה סרה ממנו דממת התנומה וחזיונות רעים ומענים לקחו את מקומה. בחלומו והנה הוא מהלך בחוצות העיר, ברחובות ובשוקים, תרמיל- בד על שכמו, ובתרמיל מוטלת נשמתו, אשר הוא אומר למכרה - אך אין קונה. כרוכל על סחורתו הוא מכריו על הנשמה העלובה, קורא בקול ומתחנן:

- למי יש צרך בנשמהו יהודים, מי זקוק לנשמהו? נשמת דוקטור לפילוסופיה עומדת למכירה!...

החנונים, העומדים בפתחי חנויותיהם, מביטים בו בשויון-נפש, מקהל העוברים והשבים אין איש שם אליו לב ורק מתים-מספר נערים מנערי הרחוב רצים אחריו, לועגים לו ומעפרים אחריו בעפר.

ף-ף-ף עם נשמתך! ך-ך-ך! ך-ך-ך!

והיא עומדת מרחוק, מגבעתה לראשה, שמלותיה מרשרשות, ואינה רואה אותו. אינה רוצה לראותו לועגת היא לו! לועגת ובוזה. בבקשו לגשת אליה, תתרחק ממנו ותסור הצדה, אף-על-פי-כן אינה נעלמת מנגד עיניו ואל כל אשר ילך ואל כל אשר יפנה שם היא ולעגה ובוזה לנוכח פניו תמיד.

ככה הוא עובר מרחוב לרחוב, תרמילו על כתפו וחרפת נשמתו העומדת למכירה אתו.

- נשמת דוקטור במקח השוה! ושמה בזול! נשמה בזול!

אך אין קונה.

הוא בא עד קצה העיר. בתי-עץ שחורים ונמוכים, מפסעות רעועות של קרשים, שדה-קברים נוצרי עם צלבי עץ וברזל. שדה ריק ושומם. שמים מעננים, אדמת טיט וחמר ושלוליות-מים קרות ודלוחות. הוא פוסע על-פני קרקע השדה התחות, שוקע עד לקרסוליו בבץ ונושם בכבדות. טפות של זעה מכסות את מצחו. נפשו מלאה כלמה, כאב ויגון. לשדה הריק והשומם אין קץ ואין גבול.

והנה סיח צעיר לפניו. הוא נצב ומחטט ברגליו הקדומות באדמה, מסתכל בעינים גדולות ותמהות בעולמיה וצוהל להנאתו. הדוקטור שמח לקראת הסיח, רץ אליו ומושיט לו את תרמילו.

- סיחי, סיחי, קנה-נא את נשמת!

הסיח מסתכל בו בעיניו הלחות והתמהות, נוגע בקצה אפו הרוטט והחמים ביד התרמיל, מריחו ומוציא מפיו צהלה שובבה, לאמר:

- אין לי צרך בה, אדוני!

ותוך-כדי-יצהלה הוא עוקר את רגליו ממקומן ונשא על-פני הערבה מן הדוקטור והלאה, ממנו והלאה, עד העלמו.

ושוב הוא מכתת את רגליו, גלמוד בין השדה והשמים האפורים, ונשמתו העלובה בתרמילו...

הנה כלב לקראתו. כלב תועה, חסר אדון ומלונה, מנה ופצוע ורעב, עם בטן שקרעה וצלעות בולטות. שערו פרוץ ומדובלל, ממשך וממורט, אזנו האחת כרותה, עיניו עכורות ומלאות מוגלא וזנבו נסרח אחריו כסרת חשודף. בריה עלובה ואומללה, לא תאר לה ולא הדר. אבל הוא שמח גם לקראת הכלב, ממהר אליו ומושיט לו את תרמילו.

— קחנא את נשמת, כלבי, קחנה!

הכלב שמח לקראת התרמיל המושט לו, שם בו את אפו ומחשיף את זוג השנים האחרונות הרעועות שלו. אולם בהגיע אל אפו תחת ריח הלחם המקרה ריח הנשמת המסכנה, הוא מוריד בעצב את ראשו ומנסה לנבות. במקום נביחה מוציא פיו מן יללה משונה והוא הולך לו לדרכו רעב ומלא-איש.

שוב אדמת-הבן הארורה, שדות שוממים ועגומים, כבימי-הסתר האחרונים, שמים רועפים וקודרים ומבטי הלעג והבוז, מבטיה, שאין הוא יודע, מאין הם באים, אלא שמרגיש הוא, כי מקצרים הם את ימיו וקמים פתק לנמשו.

בעמק מלמטה, נראה כבר לפניו גגיתבן, קילון באר, גדרות-עץ וקולות אווים צנחים. בתעלה, בצד הדרך, המלאה רפש, משכשך חזיר מסמם ונרד מרוב שמן. הוא נוחר להגאתו, מחטט בפיו העגול בכף, עוצם את עיניו הקטנטנות ופוקחן חליפות.

הדוקטור ממהר אל הביב. כורע על ברכיו ומניח את תרמילו על חלקת-הבץ לפני החזיר. ובדמעות ובלב דופק הוא מתחנן:

— קחנא את נשמת, אדוני החזיר...

החזיר העצל שוכב זמנמה באמבטי שלו בלי-נוע, מסתכל בסקרנות בגני תאיש הפשתוזה לעומתו, פוחח את פיו העגול והמתנועע ומושך לתוכו בעצלתים את קצה התרמיל האחד. אולם בו ברגע הוא חוזר ומקיא מפיו, סר הצדה ונוחר בזעם. זמן רב הוא שרוי עוד בכעס ובתרעומת על אשר הפריעו את מנוחתו ואת תענוגו.

פרק שביעי.

מִלֵּ טוֹב וְסֶמֶן טוֹבוֹ הַכֵּל נִגְמַר בְּכִי-טוֹב, לֹלֵא הָאֲנָחָה שְׁפֹסֶף.

בלילה ההוא חלה הדוקטור במחלת הקדחת. הוא היה מוטל על משכבו ומדבר מתוך החם, מדבר שעות רצופות בהתלהבות וכעס, בתרעומות ותחנונים, אך מכל דבריו אי-אפשר היה להבין כלום. בעלת-המעון ובני ביתה נבהלו מאד ולא נרגעו עד שאמר להם הרופא, כי כל סכנה אינה נשקפת לחולה וכי בעוד ימים אחדים יקום מחליו. אמנם, כעבור עשרה ימים הוקל לו וכעבור שבועים שב לגמרי לאיתנו והרופא התיר לו לרדת ממטתו.

ויקט הדוקטור ויאסוף את כל ספריו וכל כתביו, גם את אלה שהיו מתגללים על הרצפה ותחת הפטה, ויצרם בצקלוננו ויצא לעיד ק. לבית אמו האלמנה, לנות, להחליף כח ולתקן את בריאותו. הרבנית הזקנה התחילה מטפסת שוב את בנה בביצים רעננות וחלב-עזים קמים ומראה החולה הוטב מיום ליום.

עברו שבועות מספר וקצתון העברי היוצא בילנה נדפסת על העמוד הראשון מודעה קצרה זו:

שרה בת חנון שפירא

ש. ברזל-עשת

דוקטור לטילוסופיה

מאנשים

ס"ו סיון, שנת תר"ל...

וילנה

עתה חי הדוקטור ש. ברזל-עשת חי שלווה ושקט עם אשתו הצנועה שרה, שהשכיחה מלבו את זכר האשה הפסתורית הזיא והשיבה לו את פנות נפשו ורחו.

הוא חזר לעבודתו. ימים תמימים הוא יושב אל שלחנו וקולמסו בידו. הגליונות הכתובים מתרבים. דף מצטרף לדף, סרף לפרק - את החלק השני כבר כלה ונגש אל החלק השלישי והאחרון.

בשעות של ביקוש-משות, כטרם העלות אש במנורה, הוא יושב וחולט, כמלפנים, על תהלתו העתידה. הנה הספר נקבע בדפוס, רצף מתעורר בספרות, פולמס של סופרים מתלקת, שמו נשא על כל לשון. מאמרים נכתבים, הרצאות נקראות על-דבר ספרו...

תקות מתוקות ועתיד מזהיר. והוא מצרף אל חלומותיו הטובים את שרה זוגתו וקובע לה מקום נכבד על ידו.

אך יש אשר יעלה על לבו זכר ימי-האביב ההם, ריח הבשמים אשר לשמלת האשה הזיא, מגבעתה השחורה, מדורת-האש בלבו, חלופתיו ובדודי השטן שמאן לקנות את נשמתו - ואנחה תתפרץ מלבו.

- מה-לך נאנחו - שואלת אשתו בדאגה.

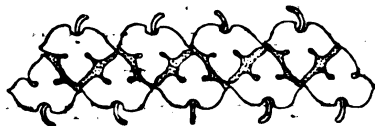
- אין דבר - מרגיע אותה הדוקטור, מקמט את מצחו ומוסיף כחוקר,

שזה עתה גלה אמת חדשה:

- הבל הבלים, הכל הבל!

והוא נושק לה על מצחה ונאכח שנית.

כסלו תרע"ט.

הנפשות:

רב.
 דוקטור יהודי.
 שמואל'יק משגע - פשרת הרב
 סלומון
 פלדמן
 רונזטל } אנשי-צבא יהודים.
 ברק
 רב זקן
 יהודים } מגרשים מקירת.
 נשים וטף

אנשי-צבא. חובשים. קברנים ועוד.

בקום הדרמה בשדות שבסביבות מערכות-המלחמה.

פרולוג

פרוולוד לבית-מדרש. בכתל שבצד שמאל דלת הפונה החוצה. בכתל
 שבצד ימין דלת פתוחה לבית-המדרש. משם יראה שלחן ארץ. אל
 השלחן מסביב יושבים יהודים. בראש השלחן יושב הרב, יהודה גבאי
 קומה, בעל כתפים רחבות וזקן ארץ. הוא יושב ומתנועע על-גבי סדר
 פתוח. דממה.

שמואל'יק איש צעיר, בעל פנים צרים ונבהלים, עומד בפרולודור בקוף,
 מדבר חרש ורתת

המלחמה - שם היא, בחוק! לא פה! - הלום לא יבואו שרי-צבא ולא
 אנשי-צבא! הלום יבואו יהודים! הלום יבואו הרבין! רבין גדול הוא! את
 הכל הוא יודע! מפי האלהים הוא יודע! הלום לא יבואו! אנכי לא אתנם
 לבוא! חזק אנכי למדי! לבדי אנכי עה, זימל אנכי לעשות ככל אשר

אחזק! ברצותי אעמד בקומה זקומה! ברצותי אתגועעו ברצותי אבכה! ברצותי
אצחק ברצותי אנשק את בשריו! מהיטוב לי מה! המלחמה היא שמו! בחוקי! היא
מרנין את עצמו ומראה על החלון, עיניו משיצת ברק של מהד יריות משמים! יריות
מתחתית האדמה! יריות מכל העברים! כל אנשי-הצבא נופלים ארצה! מקשיב
מדוע חדלו ללמוד בקול רם? הכל שוכבים מתים על-פני כל האדמה! מה
רבה הדממה! ירא אנכי! ירא אנכי! הוא מתפץ ומחקטן.
מבית-המדרש נשמעים קולות שונים.

קול אחד

אבל איך נוכל לדעת, כי הגיעה השעה?

קול שני

איך נוכל לדעת, כי זה הוא הקץ?

קול שלישי

אמנם כן, איך נוכל לדעת את זאת?

קול רביעי

איך נדע?

קול הרב קול אדיר

את האלהים שאל הנביא: עד-מתי ישמעו שמוע בני-האדם ולא יבינו
וראה יראו ולא ידעו - ויען יי ויאמר: עד אשר אם שאו ערים מאין יושב
ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שמקה.
קץ כל אשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והגני משחיתם
את-הארץ.

כאשר יגיע הגנן את עצי הגן, אשר עלו בו תולעים, למען אשר
ינשר כל אשר עלה הרקב בו, כן אניע אנכי את העולם, וכל אשר עלה בו
הרקב ינשר, ונותרו הבריאים והשלמים לבדם.
וסכסכתי עמים בעמים ואנשים באנשים והחרב והאש תעשינה שמות
בכל הארץ.

וכשוך הסערה, אשר תשמיד את הארץ הנשחתה, ובכבות האש, אשר
תצרף את העולם, והגופיע כבוד האלהים והאיר לכל העולם -

קולות-שונים

- ומי יתרו -

- אחד פציר-ושנים ממשפתהו -

- אוי! אוי! אוי! אוי! -

- תבלי המשיח! תבלי המשיח! -

מחזה ראשון

הדר מסידי בסיד חדש. בתוך שלחן. על השלחן דלתת, עט וגורי גיר ישרים. אצל התל ארון רחב ולו דלתות עם שמשות זכוכית. בתוך תארון גראים כלי ברזל-עלות לבנים, כפר גרונים קטנים, סכינים, מאכלות, פנדות, משורים וכדומה. פן הצד - שלחן הרחצת, קערה לבנה, כד ובורית. בכתל שבצד שמאל דלת הפונה החצתה. בכתל האמצעי דלת פתוחה למחצת. משם יראה אולם גדול ומלא אורן מערפת שעות מצעות מסדינים לבנים ובורים, ועליהן פני אדם כתמים. משם תעלה ותרחף באויר דממה הנפסקת על-ידי אשמת תנועות האנשים הלבושים סיגרים לבנים המהלכים שם.

הדוקטור, בעל זקן זהבת קצר, לבוש סיגר לבן, יושב אל השלחן וכותב על-ידי תארון עומד איש-צבא ומנקה באלונסית לבנה את שמשות הזכוכית הרחבות אשר לארון.

הדוקטור מטסיק את עבודתו ותשען אל מסעד הכסא

מקרה מהמחזרו מגשתי את רב עירחנו. הוא, האדוק בדתו, אשר היה מהלך רק מביתו לבית-המדרש ולמקוה לטבילה, הוא בא עדיפה ובידו רשיון להתגורר פה בקרבת מערכות המלחמה הוא יבוא הנה לבית-התולדים. קם מסקופ, אל איש-הצבא שמע-נא, אם יבוא איש הלום וישאל לי, תקרא לי מידו הדוקטור נכנס אל האולם.

הרב בא מן התרין

אימה הוא הדוקטור

איש-הצבא עיניו המקוחות לרחה מביטת אל הרב במבט אכזר היה כאלו קפא מסוה, ויוצא אחורנית אל האולם.

הרב

האם יירא קמני

הדוקטור בא מתאולם הסגר את הדלת

יואל-נא הרבי לשבתו הם יושבים אל השלחן רבי, האם תרשה לי לדעת, איך-זה בא הרבי עדיפה

הרב

צרה העולם הגדולה הפירה אותי משנתי. הנני ואספר לכבודו. שוקטים, עזובים ונדחים מכל-העולם מתנהלים החיים בעירחנו הקטנה. כאשר בשמעה במלוא העולם המלה הנוראה מלחמה, חרדה גם הפירה אנכי

השבעתי את אנשי-הצבא היהודים לפני השלחם למערכות המלחמה. צעקת נשיהם וילדיהם פרצה אל תוך בית-הכנסת. קול בכי הוריהם מרי-הנפש הבוכים בלב קרע ומרתח הגיע אלינו שנימה. אנכי עמדתי לפני ארוך הקדש הפתוח, וספר הזוהר בידי. והם עמדו לפני, מתי מספר נדונים למיתה, בני-אדם מתים! מכל העברים החלו לבוא ידיעות, כי כל העמים מתקוממים לעשות שפטים באש ובחרב. ואשא את ציני אל השמים הכבירים ואשאל: אלהים, מה-זה?

בלילות רבים וארפים נדדה שנתי מעיני ואנכי עייתי במחשבתי העמומה ושאלתי אלהים, מה-זה? ואשמע את קול אלהים: הרעה מתישה את קצה לעצמה! לתבער חוש, ותחדל, ותשוב ותבער. ובמסתוים תלחש האש, ועשן תעלה, עד אשר תכלה כל הרשעה מתחת פני השמים! או הקיצוטי זאצא מארבע צמותי של הלכה. ותראינה עיני את פנתי השוקטה, וחרישית, את כסא-דבנותי הרוך, ואקרא לבשתי: ואתח איפה אתה, בשעה שכל העולם טובע בים של צרה? איפה אתה בשעת חרבן עולם? ואז נטשתי הכל ובאתי הגה! באתי להשתתף בצרה! באתי לעורר בלב אחי את האמונה ולעודד את רוחם לצרות העתידות לבוא עליהם בימים אשר לפני בוא הגאולה.

הדוקטור

גם אנכי הקיצוטי משנתיו הצרים-אחדים היינו, רחמנים, והתאספנו לשמח את לבנו בטרם נצא למערכות המלחמה. כאשר חם לבנו בקרבנו, קמו אחדים ממנו ממקומותיהם, הרימו את כוסותיהם וקראו: הגנו לעבוד בעד צמנו!

ורגש מכאיב תקפני וכלמה כסתה את פני - מי הוא עמי? בימי ילדותי. למדוני לראות את דרכי חייהם החיצונים המכלעים. אחרי-כן הייתי פוגש אותם - בני-אדם נכנעים, נדכאים, חלכאים, ופניהם קודרים, פני-גלותו - מי הוא עמי?

והנה באתי למערכות המלחמה ועיני ראו את צרת היהודים, והיא מה-עמקה ומה-רחבה! הוא מראה על האולם בליל חשך ואפלה הם סמתיים אל העירה היהודית והורגים את אחי, את אבי הזקן מענים את אחתי, את ילדתי ואנכי, היהודי, אנוס אני לרפאם! בעקת חמה הנני גם-אני להיות כמוהם! הנני להשליח בהם את מאכלת-הגמוח שלי בעקלתון ולנתת את חייהם מקרצם!

הרב

חס ותלילה! אסור לך לעשות כזאת, יהודי אתה!

הדוקטור

ומה אפוא נעשה?

הרים

האלהים יגאלנו מגלותנו!

הדוקטור ירא

אשרי המאמין! הוא קם מסקומו לכהנא, רבי, אתו שניהם יוצאים אל

האולם

איש הצבא נכנס

מי הוא האדם הזה החובש לראשו את המגבעת הרחבה? ראשו מקף
זהר אור מהיפה.

הדלת הפונה החוצה נפתחה ושמואל'יק נכנס. הוא מביט על שני בניו במחור.

שמואל'יק

יש פה הרביו יש פה הרביו.

איש הצבא מראה על האולם

הס'ס'ס, שם ביחד עם הדוקטורו

שמואל'יק

מה שמו?

איש הצבא כופף את עצמו ומתקרב אליו, פניו חורים ועיניו נוצצות,
הוא מדבר חרש

האם לא תדעו יומם, בשעה שהאורה צפה ובאה בעד חלונות האולם
הגדולים, ישכבו כלם ופניהם חודרים, שצ'ן נשמה באפם. מקצתם תרדמה
נופלת עליהם, כילדים בחיק אמם! אהבתי אותם!

שמואל'יק מנחם

מי היא אמם?

איש הצבא בלחש

הס'ס'ס, המתו

שמואל'יק מתחזק

ירא אנכיו ירא אנכיו

איש הצבא

בלילה חם נאחזם. אז ידברו יצקו

שמואל'יק

ובכן לא איראו

אי־ש־הצבא

לילה. האולם מלא אורה. המטות עומדות במערכות ארפות. ובכל
מטה שוכב אחד מהם, לבוש כהנת לבנה ובהירה. פניהם הנפוחים וכחמים
מוהירים ומשתלהבים. ומביטים הם עליך בעיניהם החודרות מחוריהן ומדברים
דברים לא־מובנים וצועקים. ואתה מתהלך ביניהם, אחד אתה בין כלם

שמואל'יק

פצועים המה! חיים המה!

אי־ש־הצבא

מן השדות יביאום. על שלחן ארך ישכיבום. הדוקטור מוציא מפה
הוא מראה על הארון גרון, מאכלת, מגרדה. הכל עשוי ברזל־עשות ונוצץ, ונקי,
וישחז הדוקטור לבוש כלו לבנים. ידיו מהירות וחרוצות וחזקות! אחרי
הנתוח ישכיבום במטות, והנה הם ילדים!

שמואל'יק מציץ אל תוך האולם, בסוד

איפה הוא רביז

אי־ש־הצבא

הדוקטור הולך!

שמואל'יק

ירא אנכי! מסהר לנוש החוצה.

אי־ש־הצבא

הה־ההו רמיתיו!

הילה נפתחת. שמואל'יק שב ונכנס, משתחא.

שמואל'יק מביט אל תוך האולם, בקול בכי

איפה הוא רביז מה עשו פה לרביז

אי־ש־הצבא נגש אליו

את בגדיו הפשיטותו והציגוהו ערם כיום הולדו. אחרי־כן השכיבוהו
על שלחן ארך. והדוקטור נגש אליו, לבוש לבנים, ובידו מאכלת נוצצת,
וינתחוו לבתרים! עתה הוא שוכב במטה. והוא חיה לילד.

שמואל'יק מתעורר מלוא קומתו

אנכי אקחה מזה! חזק אנכי למדין!

אי־שֶׁהצבא

הדוקטור חזק ממך הוא לבוש כלו לבנים! ובידו מאכלת גדולה
ונוצצת! הוא מראה על האולם הנה הוא הולך הנה הוא הולך הנה
שמואל'יק ברח החצה תה־תה! רמיתיו!

הרב בא מהאולם. הוא עומד תחתיו וידו נשענת על שפת השלחן,
בידו השנית הוא מכסה את מצחו ומאהיל על עיניו. אי־שֶׁהצבא עומד
בלִיגוע, בקומה מי־שרה, עיניו המורמות וקופאות מביטות אל הרב.

הרב מסיר את ידו ממצחו

מה־נורא! מה־נורא! גויות מנתחות! ערמות בשר אדם נפוח! ועינים
מציצות! בכל עין ועין עולם שלם מלא מצוקה וכמיהה! מה־נורא! מה־
נורא! עיניו המקוחות לרְחֵה זולגות דמעות. הוא יוצא בעד הדלת הסונה החוצה.

אי־שֶׁהצבא

מי הוא? ראשו מְקַתֵּר בזהר מה־יפה! מה־יפה! החולה השוכב במטה
החמש־עשרה מוצא היום מפה. דבר זה ידוע לי היטב. הזהר שלו מרחף
מסביבו, ועוד מעט והוא יחלוף כלי־ל! הוא עומד כמקשה, ועיניו הקופאות מורמות
למעלה אעצום עיני ואביט אל תוך מוחי – עולם אחר אראה והוא מלא
נגוהות מרְבִים מה־יפסו מה־נוראים! מה־טוב הוא להיות שמה! מה־גדול
הפחד!

מחזה שני

שדה רחב־ימים, שטוף כלו אור היום הבהיר. על הכימה יושבים ארבעה
אנשי־צבא יהודים.

פֶלְדֶמֶן בעל סנים מרְבִעים, קשים

מְבַכֵּר אנכי את הימים, שבהם השמים מכסים בעשן וכלי־התותח
מרעישים על־גבי מוחך! היום תשלט דממה והמחשבות מגיחות אל המוח
כזכובים טורדים. יש אשר אראה את אשתי ואת ילדי והם שוכבים עטופים
ברעב! ויש אשר אראה אותם ובשרם כהש עד להבהיל; הם רצים רץ
ושוב במעון הריק ונובחים ככלבים ומכרסמים את הרצפה מרעב!

רִזְנוּטָל זֹהר יִרְקָק מִזְהִיר עַל פְּנֵי מְדֵי דַבְרוּ

את השמש הייתי רואה שתי פעמים ביום: עם עלייתה, בעת אשר נחפזתי ללכת לבית-החרֶשֶׁת, ועם שקיעתה, בעת אשר שבתי יגע־כח לביתי מבית-החרֶשֶׁת. עיני לא ראו בלתי אם את שורת החדרים האפלים, אשר כתליהם שחורים מפיה ומעשן, ואת המכונות השחורות אשר בהם. את הפועלים, הלבושים בגדים נוצצים משמן, ופניהם פני שלדי־מתים, אשר הבהיקו באור מבהיל בכל פעם אשר מטילי ברזל־העֶשׂוֹת שבמכונות התהפכו, הפיצו ברק־זֹהר לִבְנ־מַאִים ופגעו בעינים עד להכאיבן. על מוחי רבץ תמיד השאון הכבד וקשקוש הברזל! על־פְּנֵי נשב תמיד הרוח החמים־המתעב של רצועת העור, ועל לבי העמיס תמיד ריח השמן הישן של המכונות. בימי החג, בשעת הטיוֹל בתוך האור הרענן, הייתי מרגיש כאב ביצורי גוי, במוח עצמותי החרבו! פְּנֵי המתים לא יכלו נשא את אור השמש החי! בְּצֵל האֶפֶל הייתי יושב, נדכא, חסר־חיים, ומביט על החיים היפים העשירים, על נערותיהם ונשיהם, זקופות הקומה, מרהיבות העין! – פה הננו גדונים למות, שם הננו קבורים חיים!

דממה.

סְלוֹמוֹן בַּעַל פְּנֵים עֲדִינִים. הוא מדבר בקול מצלצל

אנכי לא ידעתי רעה בימי חיי. הורי היו עשירים, אבל לבי כְּמֵה תמיד לדבר־מה. עודי נער ונפשי ערגה אל שדות הירק. יש אשר עזבתי את העירה הצרה הקודרת ותעיתי לבדי בשדות שטופי־האור והחפשים. בימי הקיץ הארְפִים אהבתי לשפב בשדה ולהביט על גלי חרבוני־הקיץ הבהירים המשתפכים בדממה מן השמים. אהבתי לעמוד לפני הקמה שְׁבֻלָה, לפני ים ראשי השבלים השעירות ולהרגיש את ריח הדשן שבחרבון השוקט אשר מסביבו! ואולם אנכי, נער יהודי, עמדתי בנפש חרדה ולבי בקרבי רעד ודפק. כפעם־בפעם הבטתי אחרי, פן יבוא הגוי בעל־השדה עם כלביו הרָעִים! הרחק מן העיר ראיתי את הפפר השאנן, בְּרוֹךְ־האלהים, כאלו תעה מדרכו ואבד תחת שמי־התכלת! שם ראיתי מין אדם שני. לפלא היה בהיותו עומד זמן רב במנוחה ומביט נכחו! גֹּז מוצק ובריא־אֹלֶם, עור בשרו מלא קפלים שחומים, ועל ראשו שערות ישרות אשר מראיהן כמראה הפשתן. – כעץ־השדה האדם. שָׁנִי הלבנות והשלמות ועיניו הכְּחֹלֹת מספרות לך על תם הילדות. בשדהו הוא מתהלך ומבין את צרכי כל נטע וכל עשב! אל השמים יביט ואת ברכתם ישאל. ומדי עֲמָדוֹ כסוף־גֹּז ומדי עֲבָדוֹ את אדמתו, ויקרה כל סֶפֶת זעה העולה על פניו השחומים השוֹטִים מגלילי זהב! אדם גם הנהו ומבנס אל תוכו. מענף עץ ירק הוא כורת לו חליל. ובשעת בין־השמשות הוא יושב ומחלל בחלילו. צלילי קולו הישרים מצחקים לעמת השדות, לעמת שמי התכלת. ולב משתפן בהם, ואהבה עצומה לכל־אשר־מסביב רועדת בהם! פתוך דממה שדות־הַעֲרָבִים, שטופי אור־זהב,

תעלה שירתו לאלהים! שם ערגה נפשי לחייהם. מה תערג נפשי למיתתם!
להם יתנוסס דגל ארצם, דגל עמם!

וזמית ארצה ופדות

בְּרַק בעל פנים עגלים ועליהם ספחת כתמה. מדי דברו יביט ארצה ועל
שפתיו תשכון בת־צחוק. אין שומע את דבריו. כל־אחד תמוש בדממתו

המ... בכל היא המלחמה, בין מה ובין שמו! תמיד עלי לתבל תחבולות.
לולא התחבולות, אזי כבר עברתי ובטלתי מן העולם! האלהים נתן לכל־
אחד את שלו, לשור קרנים ולאדם מוח המחבל תחבולות! בוחר אני משניהם
את זה השני! כי הקרנים שוות הנה תמיד, מתות הן! והתחבולות נולדות
חדשות לבקרים. חיות הן! בשעה שהייתי בעיר, ראיתי אנשי־צבא רבים
זהם לבושים הדר ומטילים להנאתם ברחובות. כלם הם חובשים ולבלרים.
ככה יאמרו – ואנכי הוא היודע, כי רק תחבולה היא זו, שלא ישלחום
למערכות המלחמה! המ... התחבולה הזאת לא הם המציאוה. מאליה נעשתה.
כששורים רבים הולכים יחדו, הדרך נכבשת מאליה. אותי, את בְּרַק, לא
יתנו להנות מהתחבולה הזאת. והנה נתן האלהים לכל־אחד את שלו ולבְּרַק
מוח המחבל תחבולות! הוא משפיל את קולו, מביט לארץ ובת־צחוק שוכנת על שפתיו.

מן השדה בא ומתקרב איש־צבא, צעדיו לא־ישרים ונחפזים. שערות
ראשו פרוצות. פניו חורים ונבהלים ועיניו הפקוחות לרנחה מפיצות ברק
לוהא. הוא מדבר בחפזון.

איש־צבא

מדוע אתם יושבים? אסור לשבת! לא פה ולא שם! יש רק ללכת.
רק הלוך ורוץ! הוא נחטו ללכת לזרכו בצעדים לא־ישרים.
הדוקטור בא ועומד תחתיו.

הדוקטור

הנה פה יושבים אנשי־צבא יהודים, הבה אנסה לדבר אליהם. הוא
מתקרב ועומד לפנייהם שמעו־נא, אנשי־צבא יהודים! האנשים, אשר בעדם תשפכו
את דמכם, אשר להם תקדישו את חייכם, יחללו את כבוד עמנו בשקרים
היותר שפלים! בכל עירה ועירה, שבה יעבור הצבא, יהיו חיי אחינו
זרכושם להפקר! אנשי־צבא יהודים, אתם מתים כעבדים! ואולם בידכם
היכלת מות מות חפשים! הבה נתקומם לכל עול, ולו גם יגדל כח צרנו
עד־מאד!

רוזנטל

באים הם בני־אדם למערכות המלחמה ופחד אַיִלים יתקפם, תשוקת
פראים תצת בעיניהם לרוץ ולרצח ולהחריב ולהשמיד הכל, כאלו היו

צדד שוֹרִים חֲשֵׁכִים! טוֹב לָנוּ מִזֶּה לְמֹת אַנְשִׁים חֲשֵׁכִים!

סְלוֹמוֹן קָם עַל-רַגְלָיו
קָרַן-אוֹרָה הִרְאִית לָנוּ וְהִנֵּה נִגַּה עֲלֵינוּ אוֹרוֹ

מחזה שלישי

לילה. שדה רחב־ידיים והוא זרוע כלו גִּיּוֹת אֲנֶשֶׁר-צָבֵא רְבוּת. עוֹלָיִם
וּמִתְנַשְׂאִים קִטְעֵי דְבָרִים וְכִיּוֹת וְאַנְחוֹת אַנְשִׁים חֲמֻקִּים לְגֹעַ. מֵעַת
לֵעַת תִּשְׁמַע צִעֲקַת סָחַד הַחֹצֵה כִּכְרָק אֶת דְּמַמַּת הַלַּיְלָה. הוֹלֵךְ וְבֹא הָרֵב.
אֲחֵרָיו — שְׂמוּאֵל'יִק, שְׁחוּחַ.

שְׂמוּאֵל'יִק בְּקוֹל בְּכִי
אֵינִי רוֹצֵה לְלַכְתָּ! אֵינִי רוֹצֵה לְלַכְתָּ!

הרב

הַסִּיִּסִּים! אֵל-נֹא יִרְאֶה אוֹתָנוּ אִישׁ! הִבֵּה נִשֵּׁב פֹּה! הַהֲרוּגִים מֵהֶם
שׁוֹכְבִים, מֵהֶם יוֹשְׁבִים! הֵם יוֹשְׁבִים. מִקְרֹוב יִשְׁמַע קוֹל מְשׁוֹרֵר.

קול משורר

נוֹמָה, נוֹמָה, יִלְדֵי!
נוֹמָה, נוֹמָה, יִלְדֵי!
בְּמַהוֹן וְאַתָּה, פְּרִלְהָ?
מְדוּעֵזָה תַעֲמִדִי מִרְחוּק
וְעֵינֶיךָ תִּבְטְנֶה כִּכָּה עֲלֵי?
הֵן בְּעֵלְךָ אֲנִי! הִנֵּה בְּאֵתִי לְבַלְתִּי הַפֶּרֶד עוֹד מִמֶּךָ! תֵּאִישׁ הַשׁוֹכֵב מֵרִים אֶת-
רִאשׁוֹ. בִּפְחָד אֲנִי שׁוֹכֵב בְּשִׂדְהָ! אֲנִי הוֹלֵךְ לְמוֹת! אֲנִי יִבּוֹא יִלְדֵי יְחִידֵי,
אֱלֹהִים? רִאשׁוֹ נוֹסֵף עַל הָאָרֶץ.

נִשְׁמָעִים קוֹלוֹת מְדַבְּרִים.

הקול הראשון

מִי הוּא הַזּוֹחֵל פֹּה?

הקול השני

הַנְּנִי מִתְקָרֵב אֵלֶיךָ, הַרְגִּינִי נֹא הַרוּג עַד-כְּלָהּ

הקול הראשון

יִבּוֹאוּ הָאֲנָשִׁים הַנוֹשְׂאִים אֶת הַמַּטּוֹת וַיִּקְחוּ אוֹתָנוּ

הקול השני

שתי ידי אבדו לין הרגנינא עד-כלהו

הקול הראשון

אין לי במה להרגך!

הקול השני

ידים לך, חנקניו

הקול הראשון

איני רוצהו

הקול השני

חנקניו נלא - אנשך אותך!

הקול הראשון

איני רוצהו

הקול השני

חנקניו נלא - אנשך אותך!

נשמע קול גאבקים קריאות וצעקות אחדות ודממה.
באים שני אנשי-צבא הנושאים מטה בידיהם. הם מעמידים את המטה על
הארץ ומוחים את זעת אפיהם.

הראשון

לשוא עמלנו

השני

הלא אמרתי לך, כי אל לנו לקחתו

הראשון

הוא פצר בנו כל-יכך!

השני

אל לנו לשמוע בקולם!

הראשון

הנך עובר עלי-סגניו והוא צועק ודורש, שתקחהו, והוא מקלל ומתחנן
ועיניו מביטות בך ככה! את כל נשמתו תראה אז בתוך עיניו!

השני

עליך לדאג, שבל תשא לשוא, ותו לא-מידי! הם מרבינים את המטה והגנייה מתגלגלת ונוטלת ארצה. הם עוברים. איש-צבא בא מן השדה. הוא נושא גיית איש מת. מוריד את הגנייה ארצה.

איש-צבא

פה הנה בטוח אני מכל רעה, פה הננו במחננו הוא שוכב עתה במצב התעלפותו הבה אחבש את פצעו!

האיש השוכב מרים את ראשו

איפה אני?

איש-הצבא

אל תירא, אצלך עומד יהודי. אנכי דקרתך, לא ידעתו אבל צעקתך - שמע ישראל - עוררתני הבאתיך הלום, אל מחננו, והנני להצילך!

האיש השוכב צועק

ראה! הנה דמי הולך ונשפך מקרבי! שמענא את דברי האחרונים! שמוע שמענו, כי עורכים פה פוגרומים עליכם. הורגים את זקניכם, נשיכם וטפכם! ואז נספתנו אל הצבא כמתנדבים! באנו להושיעכם! הנני מתו היא שוכב דומם.

איש-הצבא מישיר את קומתו

בדברך פצעת את לבבי פצע אנוש מאשר תפצע החניתו הוא הולך ותועה על-פני השדה.

הרב

אוי לעינים שכך ראות! אוי לאזנים שכך שומעות! בכל בעותי תגיהנום יסבול היהודי שבעים ושבעה!
באים שני אנשי-צבא ומעדרים בידיהם. הם יושבים על הארץ ומנחמים את מעדריתם הצדה.

הראשון

עלינו לגשת אל העבודה!

השני כורך פניו

מדוע אתה נחפו ככה, הן לא תקבל את סכך לשעונו.

הראשון

ראהנא, מה רב הוא מספרם! שדות גלויים לעיני הלילה
ונורעים גיות כלם!

השני

בתוך האדמה יש די מקום פנוי לכלם!

הראשון

הננו עובדים פה זה שבועות, חדשים, שנים. לא אזכור עוד, מתי
התחלנו. מה הוא מספר האנשים, אשר כבר קברנו? דממה חופרים אנו
קברים משתפים, קברים גדולים, מרבעים! אין זאת כי כבר התמעט מאד
מספר החיים!

השני

ומה לך ולזה?

הראשון

דובר חרש

הערים תשאינה מאיניושוב ודממה מהעמקה תשלט בעולם!

השני

אך משגע אתה!

הראשון

חומר. בהתפעלות חרישית

כאשר אכרה קבר ואחפרהו, ועלתה הדממה משם. הקבר הפתוח •
מחכה ומרמו אלי חרש – הב הב! פחד גדול יתקפני ועלי להשליך מיד את
המתים אל תוכו ולכסותם בעפר!

השני

זחוק ומלחש באזנו

חיה היא האדמה!

הראשון

מתגפל עליו

דום! הם קמים על-רגליהם.

הראשון

מחנה בידו. בהתפעלות חרישית

הירח! שדות גלויים לעיני הלילה! וגיות מתים! גיות באין מספר!
נורא ויפה!

השני

זחוק ומלחש באזנו

על-פני כל האדמה! בכל העולם!

הראשון

דום! הם רודפים איש אחרי אהיו על-שני השדה ונעלמים.
מעל כל השדה מתנשאים ועולים נשימות אנשים גועים, קסעי אמרים
וצעקות אימה.

הרב קם על רגליו. וטא טונח ערף אל השדה

אתם החיים! עודכם שורצים שמה, בתוך החיים, כתולעים בתוך
הרקב! כזבובים בתוך הבצה! לא מן השמים תרד הרעה! אלמלא התנשאו
האדים הרטבים, ולא שב הגשם לרדת ארצה! אלמלא באו מעשיכם הרעים
לפני האלהים, לא נחתה המארה בכם! הוא שב ופונה אל השדה. בקול חרישי
ואתם כלכם הנשחטים והמומתים! כל החיים אשר גדעו בלא-עת! אל
השמים תשאו את עיניכם עם לבכם יחד, ועזרה תשאלו, ואת צעקותיכם
האחרונות תצעקו, ואתם הולכים וגועים על-שני האדמה הקרה, האפלה! מי
יוכל להצדיק את יסוריכם הגדולים? דממה. הוא נושא את ידיו. בקול מלא בכי רב
יי אל רחום ותנון! ארך אפים ורב חסד! הוא הולך ומתרחק על-שני השדה.

שמואל'יק אשר עמד כל-הפת שחוח ורועד

לפנים היה טוב ויפה! הרבי למד והכל למדו, ואז לא שמע איש,
מהרבה הדממה בכל העולם! אנכי מאנתי ללכת אתו, את הדרך חסמתי
בפניו, אך הוא החליק לי על כתפי, ולי מה-טוב היה, עד אשר עצמתי
את עיני, וכבר נכון הייתי לבכות!... למה הוא מתהלך פה? הן פה הוא
סוף העולם! חשכה ואור! ורק שדות! וכל אנשי-הצבא המתים שוכבים
ומחרישים! רק שני אנשים חיים בכל העולם, ואין עוד זולתם! ירא אנכי!
ירא אנכי! וטא בוכה והולך בעקבות הרב.

מחזה רביעי

שדה רחבי-ידי. השמים אפורים, מערפלים. מרחוק מגיע קול רעם כלי-
תותח. — שני שרי-צבא באים. האחד מחם זקוף-קומה, השני — שפל-
קומה. הם עומדים תחתם.

זקוף-הקומה

תנת היית לאשה רנת-הלבבו

שפל-הקומה

לנשי היהודים דבר זה הוא מר ממותו

זקוף-הקומה

ואנחנו פה, האם נשאר בחיים?

שפל-הקומה

אבל הלא נקיות הן מפשע, ואין מגן עליהן! צנל' אנו עושים!

זקוף-הקומה

ואתה, מה פשעת אתה? ואשר יהרגו אותך, האם לא צנל' הוא?
שמעני! החיים פה אפורים ככה, אין לך בלתי אם לחכות למות, ורק משחקי
הלילה בעירות היהודים נופחים בך קצת רוח רענן.

שפל-הקומה

אנכי לא אלך בלילה הזה!

זקוף-הקומה

שמענא! פנים קטנים ונפחדים, שערות ארפות ופרועות, קול צנחה,
ידך צדה אותה, והנה היא קלה שלך.

שפל-הקומה

בהיותי שקוע בתרדמה עמקה ואפלה יתרחשו בקרבי דברים מפלאים,
ואני לא אדע עד-מה, ורק כאשר איקץ משנתי, ארגיש בנפשי, כאלו שבתי
ממקום, אשר שם אנה לי דבר רע. ובסתר אישן וארדם, אך אעצום את
עיני, ובאו אלי דמיות נשים, והן משתרגות על סביבי, ועל לבי תכבד
מעמסה מה-כבדה, עד אשר אתעורר בבהלה, כאלו גמלטתי מיד המות.

זקוף-הקומה

אבל כאשר תיקץ משנתך, הלא תראה ותוכת, כי אך הבל הוא!

שפל-הקומה שקוע במחשבות

כל-עוד חי אנכי יכול אוכל להקיץ משנתי, ובראות עיני את אור
היום, ושב אלי רצוני. אבל כאשר תפול עלי תרדמת-הנצח האפלה?

זקוף-הקומה

או לא יהיה לך עוד לא לב ולא פחד, ואף-גם דמיות-נשים לא
תבאנה עוד אליך! זה הוא, אחי, הרע מעל! תא צוחק מחר נמות. הבת,
גתהולל עוד היום! שמעני! פנים קטנים, ימים ונחמדים, עיני-צביים גדולות,
שערות ארפות ופרועות, קול צנחה ברורה, הנך רודף אחריה, ידך צדה
אותה, והנה היא קלה שלך!

שפלה-הקומה מחך בעצלות בערפו. הם עוברים ונעלמים.

על הבימה נראית פרה שחורה ובריאת-בשר, ראשה מוגד ארצה, והיא מלחכת את העשבים. בֶּרֶק הולך אחריה, לבוש בגדי איש-צבא מכסים אבק, בידו ענף-עץ. הוא עומד מלכת.

ברק

אֵל לִי לְנִטוֹת הַצְדָּה, עָלַי לְיֵשֶׁר לָכֵת נִגְדִי! מִי הֵמָּה שְׂנֵי חוֹרִים וְנִבְהָלִים! הוּא מְנִיחַ אֶת יָדוֹ עַל לִוֵּי לְבוֹ וּמֵה־יָדָמָק לְבִי בְקִרְבִּי, אֶף-עַל-פִּי שְׂאִינִי רוֹצֵה בְכֶן! הַאִינֹר-נִרְאָה רוֹצֵה לְהַכְשִׁילֵנִי, רוֹצֵה, שֶׁהַכֶּרֶת פְּנֵי תַעֲנָה בִי וְשִׁיתְלוּנִי! תַּפַּח רוֹחֶךָ! כִּשְׂרוֹאִים פְּרָה כֹּזוּ מֵהִלְכַתְּ, וְאַחֲרֶיהָ אִישׁ-צַבָּא מְכַסֶּה אֶבֶק וְעֵנֵף-עֵץ בִּידוֹ, הֲלֹא יוֹדְעִים מִיָּד, כִּי אֵלֶּה הֵם שֶׁל חִיל-צַבָּא הַמְטַעֵן, וְאִישׁ גַּם לֹא יִשְׁאַל לָהֶם. שְׂרֵ-צַבָּא אוֹ גִּנְרָל גַּם הִבֵּט לֹא יִבִּיטוּ בַּפְּרָה וּבְבֶרֶק הַמְכַסֶּה אֶבֶק! וְאִם אֲמַנֵּם יִבִּיטוּ פַעֲמִים יֵשׁ שְׂאֵדָם עוֹמֵד לְתַמּוֹ וּמִבֵּיט בְּכֶל – בַּעֲשָׂב, בְּקֶשׁ, בַּפְּרָה, בְּבֶרֶק! לִזֶּה הַמְצָאִי תַחְבּוּלָה! פַּעַם אַחַת הִרְשׁוּ לִי לָלֶכֶת הַעִירָה, וְאִז נָתַן לִי הַלְבָּלֵר פַּתְקָה חֲתוּמָה בַּחוּתָמוֹ. אֲנֹכִי טַשְׁטַשְׁתִּי הֵיטֵב אֶת הָאוֹתוֹת שֶׁבַּפְּתָקָה, לְבַלְתִּי יָדַע אִישׁ אֶת הַכְּתוּב בָּהּ, וְרַק אֶת הַחוּתָם שֶׁבְסוּפָה הַשְּׂאֲרָתִי. גִּזַּר נִיר יִשָּׁן מֵעוֹךְ וּמְטַשְׁטֵשׁ וּבְסוּפוֹ חוּתָם – זֶה יִכְשַׁר לְעָלוֹ אִם יַעֲצֹרֵנִי אִישׁ, אֲרָאָה לּוֹ אֶת הַפְּתָקָה הַזֹּאת וְאֶפְרַשׁ לּוֹ – בְּרֶק עוֹבֵד בַּחִיל-צַבָּא הַמְטַעֵן. אַחֲרֵי-כֵן אֲרַבֶּה לְסַפֵּר כִּהְנָה וְכִהְנָה: – הָאוֹיֵב הִחַל לְהַמְטִיר אֵשׁ וּגְפָרִית – וְהַכֵּל נִפְלָו אֲרֻצָּה – וְגַם אֲנִי בַחוּכֶם – וְכַאֲשֶׁר שִׁבְתִּי וְקַמְתִּי, וְהִנֵּה לֹא הָיָה עוֹד אִישׁ, בַּלְתִּי אִם אֲנִי וְהַפְּרָה לְבַדְנִו. וְעַכְשָׁו הִנֵּה אֲנִי מֵהִלְכִים וּמִבְקָשִׁים אֶת מַחְנֹנִי. וְעַתָּה לָךְ וּבִרְרָה אֶת הָאֲמֵת, בַּשְּׂעָה שֶׁהִירִית אֵינֶן פּוֹסְקוֹת וְהַצַּבָּא לֹא יַחְדַּל מִבְּרוּחַ וְאֲנִישִׁי-צַבָּא הוֹלְכִים וְשׁוֹבִים, הוֹלְכִים וְשׁוֹבִים, וְהַלְבָּלֵר, אֲשֶׁר כָּתַב אֶת הַפְּתָקָה, כִּבְרָרָה שֶׁבָּה כָּתַב כִּבְרָרָה נִשְׁפָּכָה וְעַטּוֹ כִּבְרָרָה נִשְׁבַּר, וּבְרֶק הוּא אִישׁ-צַבָּא שׁוֹטֵהוּ אֵינּוּ יוֹדֵעַ, אֵיךְ לְשַׁמּוֹר עַל הַפְּתָקָה שֶׁתְּהִיָּה שְׁלֵמָה. תַּפַּח רוֹחְכֶם! בְּרֶק מוֹלִיךְ פְּרָה וְסוֹבֵב בְּכֶל הַעִירוֹת, בְּכֶל הַכְּסָרִים, וּבְכֶל-מְקוֹם יִסְפַּר מַעֲשֵׂיֹת נוֹרָאוֹת, שֶׁלֹּא הָיוּ וְלֹא נִבְרָאוּ. הָאֶחָד נוֹתֵן פְּרוֹסֶת לָחֶם, הַשְּׂנֵי עֲרַמַת חֶשֶׁשׁ, וְטוֹב לָהֶם לְשִׁנְיָהֶם, גַּם לְבֶרֶק גַּם לְפִרְתּוֹ הַמַּעֲשָׂה הָאֲמִתִּי אֵינּוּ יוֹדֵעַ לְשׁוֹם אִישׁ בַּעוֹלָם, בַּלְתִּי אִם לִי וְלָךְ – כַּאֲשֶׁר הַחֲלוּנֵי לְסִגַּת אַחֲרֵי בַּחפּוּזוֹן, וְהִיתָה מְבוּכָה וּמְבוּקָה וּמְהוּמָה, וְאֲנַחְנוּ הַגְּעָנוּ עַד חִיל-צַבָּא הַמְטַעֵן, אִז הִשְׁלִיךְ בְּרֶק מִיָּדוֹ אֶת קִנְיָה-הַרֹּבָה שֶׁלּוֹ וְלִקַּח לּוֹ פְּרָה. טוֹבָה הַפְּרָה מְקַנְיָה-הַרֹּבָה יוֹכֵל חוֹכְלֵי לְסַפֵּר לָהֶם אֶת כֹּל זֶה בְּלִשׁוֹנְךָ, לְשׁוֹן מַעֲלִי-הַגֶּרֶה – גְּהוּ מָה! – זֶה הִיא תַחְבּוּלָה, כֹּל-עוֹד הַפְּרָה חִיּוֹה הַתַּחְבּוּלָה הַקּוֹדֶמֶת הִיתָה טוֹבָה רַק לְפַעַם אַחַת. כַּאֲשֶׁר רָצוּ וְהַחֲנִיתוֹת בִּידֵיהֶם, רְצִיתִי גַם-אֲנֹכִי, וְכִי מָה אֵיכַתֵּל לִי, אִם אֲרוּךְ גַּם-אֲנִי אֲבֵל כַּאֲשֶׁר הַחֲלוּ לְדַקּוֹר, נִפְלִיתִי. בְּרֶק אֵינְנוּ, דַּקּוֹר לָכֶם בַּלְעֲדִי! וְאֲנֹכִי שׁוֹכֵב לִי וּמְצִיךְ בַּעַד חוֹר הַשִּׁינָלִּי שֶׁלִּי וְרֹאָה, אֵיךְ הֵם, הַחֲמוּרִים, דַּקּוֹרִים זֶה אֶת זֶה הֵם הַבִּיאֹנִי הַלּוֹם, אֵל הַשְּׂדוּת, לְמַעַן אֲשֶׁר אֲרַבֶּה לְהַרוּג, עַד אֲשֶׁר אֶהְרַג גַּם-אֲנִי! תַּפַּח רוֹחְכֶם! הַתְּפַקְעוּ וְהַתְּבַקְעוּ בַּלְעֲדִי! הוּא מוֹצֵא כְּלִי-יָד

עמדינא, מעלת-גרתו הבה אחליב קצת חלב מקרבך, עמדיו את הולכת מעמי ומסתכלת בי מן-הצד, בעין-חיה זוגגהו שמעירנא, מדוע-זה תביטי בעין רעה כל-כך על גַרְק המסכן? וכי מה הוא שואל מאתך? הלא רק קצת חלב להתפרנס בו! הן זה-יכבר לא היה זכר לך, לולא גַרְק אשר עמד לך בצרה, ואת חיה רק על-ידי תחבולותיו! הוא יושב לארץ, החלב מלוא הגלי חלב ושותה מה-שמן וקתם! החלב שלך מהול בדם אדם. עֲבִית וְגַדְלָת וְשִׁחְרָתָּ פַעֲמִים שמראיך אינו כלל כמראה פרה, בלתי אם כמראה חיה רעה המתהלכת בשדות המלחמה ואוכלת את המתים. היא קופץ אחר בסוד את רוצה לאכול אותי חושבת את, כי כבר מת אני? אנכי, גַרְק, חיו! בעל תחבולות הנגיו! חכינא רגע, איך-זה נהפכת מפרה לחיה אימה וחשפה כל-כך גַרְק יודע את סוד הדבר! יען אשר התפללת בעשבי הקברים! התהלכת בכרי המלחמה האדמים! עדימה עיפתו! מה-חשקה נפשי לשכב ולנות, ולנוח זמן רב! אבל גַרְק אנוס ללכת וללכת! ולהביט בסוד אֵל כל העֲבָרִים! ולהמציא תחבולות! הוא מצליף בענף על גב הסרה עוד האדמה גדולה ואנשים מתים עוד יהיו למדי, לכי! הוא הולך לו עם הפרה.

מחזה חמישי

לילה, רעם כל-רחוקה. על-שני חשמים מתרוצצים עננים אדומים כעין הנחשת, גְבוֹאת הדלֵקוֹת הקרובות והרחוקות. מגרש ריק. מסביבו מערכת בנינים שקועים באפלה. על-שני המגרש ועל-שני הבנינים רועדות ומרמרטות גבואות שוקטות ומלאות אימה. נשמע קול צוהת נשים. מן העירה באים במרוצה אנשי-צבא אחרים. הם עומדים מלכת.

אחד

מדוע אנו נָסִימָז לכו! אפל הוא הלילה!

אחדים

לכו! לכו! אפל הוא הלילה!

אחד

מי הם אלה, אשר התנפלו עלינו בספינימז

שני

נוראים המה!

שלישי

לא בני-אדם המה!

רביעי

אוי, הנה הם באים! הם נסים.
מן העירה באים במרוצה הדוקטור, סלומון, פלדמן ורוזנטל. הם עומדים מלכת.

הדוקטור

קול צעקות נשמע פה ושם! הבה נשובה כרוח סערה נתגמל ואימתה
נפחד נפיל בכל אשר נבוא! הם שבים במרוצה אל העירה. רוזנטל נשאר לבדו.

רוזנטל עומד בראש מורד ארצה

עבדים אמללים! בכבלים אֶפְרָתָם כל ימי חייכם. לפני מותכם התירו
את כבליכם, והנה תחפצו לצוד בבת-אחת את כל החיים! ואני, הן גם-אני
הנני אחד מכם! הוא עובר.
מן השדה בא בֶּרֶק עם פרתו. הוא עומד מלכת.

ברק

הנה ענין רע! חשוב חשבתי, כי אבוא הלילה אל העירה ואכנס לבית
אחד מבעלי הבתים ואספר את ספורי הידוע, כי הולכים אנו ותועים
ומבקשים את חיל צבא המטען. ושכנים שלֹוים יבואו, ולאור מגורה מפיצה
אור בהיר ארבה לספר באזניהם מעשיות נוראות, אשר לא היו ולא נבראו
וכלם יניעו ראשיהם ויאנחו. בינתיים יתנו לי סעדת-לילה הגונה, את פרתי
יכניסו אל תוך הרפת ועניקו לה עֶרְמַת חשש. אנכי אישן כל הלילה
במטה מחממת. ומחר אשוב לטייל כל היום עם פרתי בשדות – ובלילה הבא
אכנס אל העיר מעבר אחר! לעיר גדולה הנני נכנס ככה מעברים רבים.
ופתאם – הנה ענין רע! נערות יהודיות תצנחנה! אנשי-צבא באים מן השדה
כחיתו טרף! הן אחי ואחיותי הם! המ... וכי מה הוא ההבדל? הרי כל-אחד
מהם הוא אחי-אחי-אחי! אַחֹת-אַחֹת-אַחֹת! עלי להצילם בתחבולה... האינך-
רואה! אתה אומר, כי פה אפול שדוד? שם, בשדה, איני רוצה, ופה רוצה
אני! הן כל-אחד מהם הוא אחי-אחי-אחי! אחות-אחות-אחות! הוא מביט רגע
ארצה וחושב תחבולה מצינה! הוא משליך מעליו את בגדו העלין וטושט את כתפו.
אחר-כך הוא שב ולובש את בגדיו, ואת הנחנת עליהם מלמעלה. הוא יושב רכוב על המרה
אנכי לבן, ואת שחורה. אנכי ארכב עליך ואפיל פחד על הכל, והם ימהרו
לנוס! הוא רוכב על המרה ועובר.

רוזנטל בא. הוא אוחז ביד נערה ההולכת אחריי. הנערה גבוהה וזקופת-
קומה. פניה פני ילדה חורים ועיניה הגדולות מציטות ברוזנטל בפחד
ובתמהון. הם עומדים מלכת.

הנערה

אנשי-הצבא מצאוני ומשכוני אל תוך אמלת הלילה. אתה הצלתני
פידיהם. מדוע לא תשוב ותוליך אותי אל ביתי?

רוזנטל

שמעי ואסתר לך מי אני! חיי עברו עלי בעירם ובחטריכל! הנערוה ממפרותי בבואת המצוקה היתה נסוכה עליהן והזוהמה המתעבה של חיי העני! מרחוק ראיתי עולם גדול ויפהו נערות שונות תכלית שנוי, דמיות מזהירות ומרהיבות-עין! שם הייתי קבור חי! פה אני הולך למות ועוז טרם אקח מאומה מן החיים! את הנך האחת מהן! הבי, ננוס יחדו! שדות רחביידיים משתרעים למדי! אתך אהיה עד נשמת-אפי האחרונה! את תשיבי לי את כל אשר שללו הם ממני, את החיים! את תמציאי לי את הגדול בתענוגי החיים!

הנערה בבהלה ובתחנה

אסון אתה רוצה להמיט עליז אבי לא יחדל להתאבל עלי! אמי תבך עלי כל-הימים!

רוזנטל עומד זמן-מה בראש מורד לארץ, קורא בעז

לא! לכי ושובי אל בית אביך! הוא הולך אתה אל העירת. הרב בא. שמואל'יק הולך מאחוריו שחזת.

הרב

אוי לי ואוי לשנותי! צעקות עמקות וטהורות, צעקות בנות-ישראל! את מוחי הן נוקבות ואת לבי הן גוזרות! ככה תצעקנה בשמות קדושות בפחדן מפני הגיהנום! הצעקות הולכות ומתעלמות בלילה... לא! הן מגביהות לעוף ועולות לפניך, אלהים! נשמע קול צעדי אנשי-צבא החלכים וקרבים הבה, אלך אל הרשעים יעזרנא גם אותי! ידושינא את בשרי!

מן השדה באים אנשי-צבא אחדים. הרב הולך לקראתם. מראה דמותו הגבוהה הוא כמראה רוח-שראים לנגה הלילה האדמדמ-השוקט.

אנשי-הצבא בבהלה

השטן בא, ברח! אנשי-הצבא הוסכים פניהם ונסים.

הרב הולך בעקבותיהם

עוניננא! הרגונינא! יהודי אנכי!

שמואל'יק יוצא בראש הבימה

הנה כל בני-האדם שוכבים על-פני האדמה, מתים! והשמים בוערים! זמהרבה הדממה! לא יום ולא לילה! ורק משגעים צועקים ואף-גם הרב משגע הוא! ואנכי נשארתי לבדו! מה-ירא אנכי! מה-ירא אנכי! הוא הולך שחזת אל העבר, ששם הלך הרב.

מחזה ששי

שדה. מספר עצים מה ושם. על אחד העצים הלוי יהודי זקן. נשמע קול רעש. באים יהודים וצדורותיהם על שכמם, נשים וטף בזרועותיהם. ילדים ונערים נושאים צרורות. בראש כלם הולך רב זקן, יהודי קטן-קומה וכמוף-גו. הוא נושא ספר-תורה עטוף בטלית. על-ידו הולך הרב. בגדי מלכלכים וקרועים. הוא הולך ונשען על מקלו. בצד הולך הדוקטור בראש מורד לארץ. במטות אחדות נושאים מתיב אחרי התהלכה. שמואליק. עודם רחוקים יעמדו כלם מל-ת, ראשיהם מורמים אל התלוי, ומגרון כלם יתפרץ קול צעקה בנישימה אחת.

העדה

ר' נחום ליבו

הרב הזקן אל היהודים אשר מסביב

הורידוהו! הורידוהו!

הדוקטור נגש

אתם רוצים לקברו? אתם רוצים להחביאו עמק באדמה? ישארינא המעשה אשר עשו לדראון-עולם! ישארינא תלוי עד-עולם!

הרב הזקן

זה אסור! זה אסור! על-פי הדין אסור!

קולות

זה אסור! על-פי הדין אסור! על-פי הדין אסור!

הדוקטור חרש

צללים, רק את דיניהם ישמורו!

הרב בקול מרעים

לא צללים, בלתי אם גבורים!

הרב הזקן אל היהודים אשר מסביב

הורידוהו! הורידוהו!

יהודי מטפס ועולה על העץ, מוריד את התלוי ומטרתו אל העומדים מנחת. קול בני חרישי בין הנשים.

יהודי

יומם ולילה ישב והגה בספריו! קרש היה מהלך בבית-המדרש ושפתיו
 חובבו נגינה היוצאת מעמק הלב, ואת כל אחד ואחד היה מחליק על
 כתפו כקב רחום וחנן, והיה מנחם את כל איש ואיש ומפיסם ומשדלם
 בדברים טובים ונחומים! יהודי יקר-רוח היהו מדוע נגזרה עליו מיתה
 כזאת?

יהודיה גבהת-קומה מסביב לה מתנודעות נשים אחדות וחזרות על
 דבריה בקול בכי ובנגינה

ר' נחום ליב היקרו! ר' נחום ליב הנלבב! מדוע נגזרה עליך מיתה
 נוראה ואימה כזאת? מדוע נגזרה עליך מיתה נוראה ואימה כזאת?
 גושאים את התלוי לירכתי הבימה, אל מסות המתים.

היהודים העומדים מסביב לרב הזקן

עלינו להתישב בדבר, לאן נשים פנינו ואיזוהי הדרך נלך בה?

הרב הזקן

כה, כה, עלינו להתישב בדבר! עלינו להתישב בדבר!

היהודיה גבהת-הקומה בקול נגינה

נעים ונדים בתו לא-דרך! הפקר לרשעים, הפקר לחיתו הטרף אשר
 ביערו! אבינו שבשמים, רחם-נא עלינו, חוסה-נא על עוללינו וטפנו!

היהודיות אשר מסביב לה בקול בכי ובנגינה

אבינו שבשמים! רחם-נא עלינו, חוסה-נא על עוללינו וטפנו!

הרב הזקן והיהודים האחדים אשר מסביבו משיחים חרש. בכל העת הזאת עומד
 הרב נשען על מקלו ומראהו כמראה סל קודר ומכונן. בצד הבימה עומד
 הדוקטור וראשו מורד לארץ. בירכתי הבימה, על-יד המתים, מהלכת נערה
 חלוק ושוב ומכה בשתי ידיה בראשה.

הנערה

אבי היקרו! אבי היקרו! חוד הברזל הקר ננעץ בלבך ודמך הלוהט
 נשמן על-פני האדמה הקרה. ואיך אמא אחיה עתה? ואיך אמא אחיה עתה?

מן הצד מתקרבת במרוצה אל הבימה נערה פרועת-שער. בחור אחד קם על-
 רגליו ובדעתו לרדוף אחריה, אך הוא מניע בידו ושב ויחשב על מקומו. שתי
 ידי הנערה תבוקות לה על אחריה. לחייה נודדת ועיניה בוערות באש
 קודרת-עמקת.

הנערה פרועת-השער ראשה סלד אחרנית היא מדברת

דומי! ואני איני רוצה לדום! ואם אחי אתה, לכן עלי לשמוע בקולך ואם לא אשמע, אז תרדוף אחריך אף-גם אתה? אבל לך אסור, לך לאו! אחי אתה! ובכן דוק אספר! הכל אספר! אנשי-צבא, תרוצים ומהירים, כשדים! אנכי נסתי דרך החלון, והם - אחרי! אנכי רצתי חישימהר! את שמלתי הרימותי - כנערי! וכי מה-בכך חי נפשי, איש לא ראה את זאת! הן אפלה היתה אז! בעצם הלילה! ברגע אחד עברתי במרוצה את כל העירה! וכבר הייתי הרחק בשדה! והם לא היו מדביקים אותי, לאו! אבל אנכי נתקלתי ונפלתי! הם החזיקו בי בחוקה, ואנכי נשכתי אותם בשני, ועיניהם הירקות הביטו עלי, ואני מה-יראתי! ואחרי-כן הנה ישבתי לבדי בשדה, וכבר האיר היום! והשמים היו לבנים כל-יבך! ולי מה-קר היה! מה-קר!... ועתה אחי מפני וצובטני, שלא אספר! ראו את סמני מכותיו על בשרי! היא מפלשת את בת-רידיה ומראה את ידה הערמה, גלויה לעיני-כל מדוע אסור עלי לספר - מדוע? מדוע? היא בוכה.

מן הצד באה במרוצה יהודיה שפלת-קומה. הפאה הנכרית אשר על ראשה צנחה הצדה, ומניה עם עצמות מלחעותיה הבולטות בוערים בשלהבת ירקה. מדי דברה תשתוחח עד-מאד ותניע בידיה.

היהודיה שפלת-הקומה

הס-ס-ס, הסו! הסו! עדה אנכי! אני מדברת והאלהים שומע! מלאכים לבנים עומדים, ומספרם מה-רב, מה-רב! ואל שלחן ארך יושבים מסביב יהודים וקנים! ישישים יהודים יפים, בעלי זקן לבן ופנים מאירים! ובראש השלחן יושב האלהים בכבודו ובעצמו! והדממה מה-צמקה! והכל השפילו את עיניהם! ואני עדה אני! שנים עדים הננו, אני ובעלי! אבל בעלי הן לא יוכל לדבר, כי צוארו קשור והדוק באבנטו! והנה הוא מביט בעיניו הקודרות, ישר, אליו ועלי אני לספר הכל, מתחלה ועד סוף! הס-ס-ס, הסו! הסו! בתנו היחידה שכבה במטה. חולה שכבה, ולכן סגרנו את תריסי החלונות, אך את העששית לא כבינו! אבא היה מהלך בחדר אחת הנה ואחת הנה. ואנכי עמדתי על-יד המטה והבטתי על פרלה שלי. במטה שכבה, ומהיפה היתה! עינים גדולות ושחורות! ושערות ראשה עבותות ויפות! ושתי ידיה הקטנות הלבנות והעגלות היו מנחות על השמיכה. אוי, הנה היא פה! הנה היא פה! אל המשפט הובאה, במטתה! אבל אסור לי לגשת אליה! אסור לי לגשת! פרלה היפה שלי! פרלה יפתי! היא נושקת נשיקה לזהסת באויר ואסור לי לבכות! אסור לי, לאו! האלהים יושב פה בכבודו ובעצמו! הס-ס-ס, הסו! הסו! ובעירה נשמע קול דפיקת המגפים של אנשי-הצבא. הוא עמד מלכת ואמר: הם הולכים! - ואני עמדתי על-יד המטה ואמרתי: בלבי: אלהים, רחם-נא על ילדתנו היחידה! אלהים, רחם-נא על ילדתנו היחידה! - ופרלה שלי מעבירה את מבט עיניה השחורות והנבונות פעם על אבא ופעם עלי. מה-נבונה היתה! יפה ונבונה! הן ילדה יקרה כמוה אין בכל-

העולם! לא – לא! הן אסור ליי האלהים יושב פה בכבודו ובעצמו! הסיס, הסי! הסי! והנה נפתחה הדלת בחזקיד, ואנשי צבא גדולים, חזקים, קרים באו, וקנירובים בידיהם. אותי הרחיקו בחזקיד מהמטה – והשליכוני אתו יחד אל תוך החדר השני. עדימהרה החלו להגיע לאונינו הזעקות. בעד הדלת הסגורה הגיעו בעד הכתלים! בעד התקרה! בעד הרצפה! אנכי הכיתי בראשי בכתל מכות חזקות, והוא עמד תחתיו ולא נע ולא זע – עלייד השלחן. אחרייכן קמה דממה – דממה מהגדולה... פניתי להביט, והנה הוא תלוי באבנטו על המגורה התלויה, ראשו סולד אחורנית, ככראויו שחוט, ועיניו תבטנה ישר ביי! ופחד תקפני ואמתח את הדלת בחזק יד! אנשי הצבא לא היו עוד בבית, ואנכי מהרתי להוציא את פרלה שלי מהמטה והנה שכבה בזרועותי קרה – ומתה! באו הבריות והוציאה מידי! ועתה הנה היא שוכבת שם מתהו על הארץ, עלייד אבאו לא – לא! לא מתה היא! חיה היא! הנה, הנה – הביטונאו! ועוד יפה היא משהיתה! הסיס, כל המלאכים הלבנים משמיים קול רעש אים בכנפיהם, והיהודים הישישים בעלי הזקנים הלבנים מתנועעים ופניהם המאירים בוערים! ודממה קמה! האלהים בכבודו ובעצמו משמיע את פסק הדין! בשמחה התשמעו התשמעו בגלל פרלה שלי ישחטו את כל בני האדם וישרפו את כל העולם בגלל פרלה שלי! בגלל פרלה שלי! שמחי ורקדי! שמחי ורקדי! היא מתרחקת בריקדת.

יהודי ראשון

אנחנו נוסף ללכת בדרך זו.

יהודי שני

לאן נלך

יהודי דאשון

אנחנו נוסף ללכת עד אשר נבוא למחוז הפצנו

הרב הזקן

אנחנו נבוא למחוז הפצנו אנחנו נבוא למחוז הפצנו

הכל לוקחים את צרורותיהם ועוברים. בראש כלם הרב הזקן וספרותורה בידו. יהודים כשרים וצרורותיהם על כתפיהם. עוברת הנערה פרועת השערות תארכות. אחיה אחוז בידה. היא צוחקת וצועקת.

הנערה פרועת השער

מה אתה רוצה ממני בחיי נשבעתי, כי לא אספרו

עוברת היהודיה שפלת הקומה, אשר הפאה הנכרית שלה צנחה הצדה. ידיו נחונות על מתניה והיא חילכת ומרקדת.

היהודיה שפלת-הקומה

התשמעו אפוא? את כל העולם ישרפו! את כל בני-האדם ישחטו בגלל פרלה שלי; שמחי וצאי במחולות! בגלל פרלה שלי! עוברות נשים ונערות, ראשיהן מורדים ארצה ופניהם מכסים במטפחות שתורות. עובר יהודי וצחק צחוק היסטרי רם, צחוק פראים. בסוף התהלכה נושאים את מטות המתים. על הבימה נשאים הרב והדוקטור.

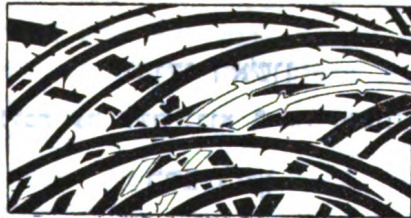
הדוקטור

אנשי-צבא יהודים, אתם נפלתם חללים! ועיניכם לא תוספנה עוד לראות את כל היהודים האלה כפופי-הגו, אשר פניהם חורים ושערות זקנם רועדות! את כל הנשים הצנומות האלה ואת ילדיהן המסכנים ואת האימה אשר בעיניהן! את כל אלה, אשר חרפת-עולם תכסם! את כל אלה המשגעים! את כל אלה המתים הקדושים! בראש מורד לארץ ואנכי אוסיף לתיות ואוסיף לראות את כל אלה ולשמוע את כל אלה!

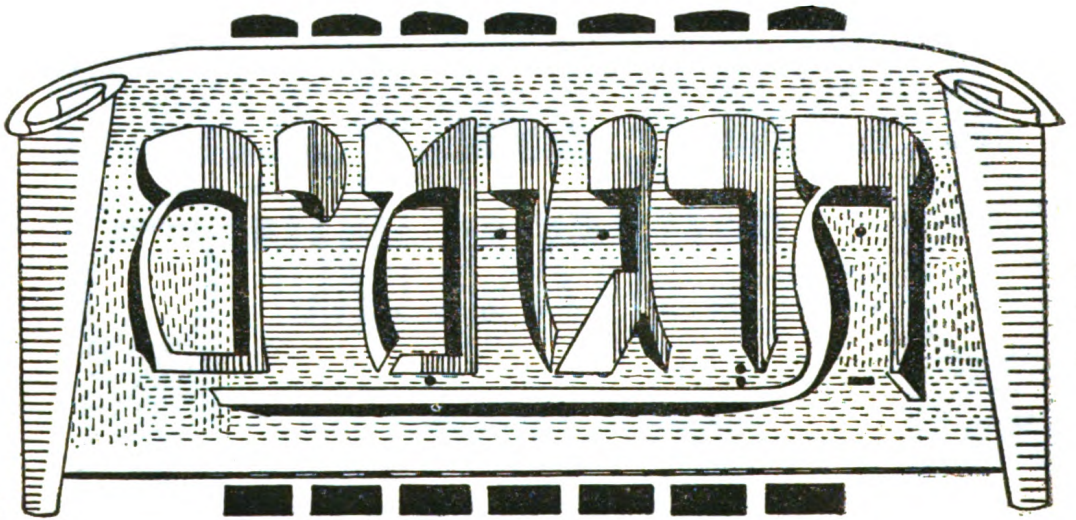
הרב עומד מלוא קומתו הגבוהה ומורה במקלו על העדה המתרחקת

מראשית הדורות הם באים! הם פוסעים ועוברים דרך כל הגליות ושומרים את דבר-אלהים! הרשעה כעשן תכלה! הם הולכים אל הנצח!

תרגם מכ"י א. ל. יעקבוביץ.

צמר וזהו צמר אצל וזהו צמר וזהו צמר

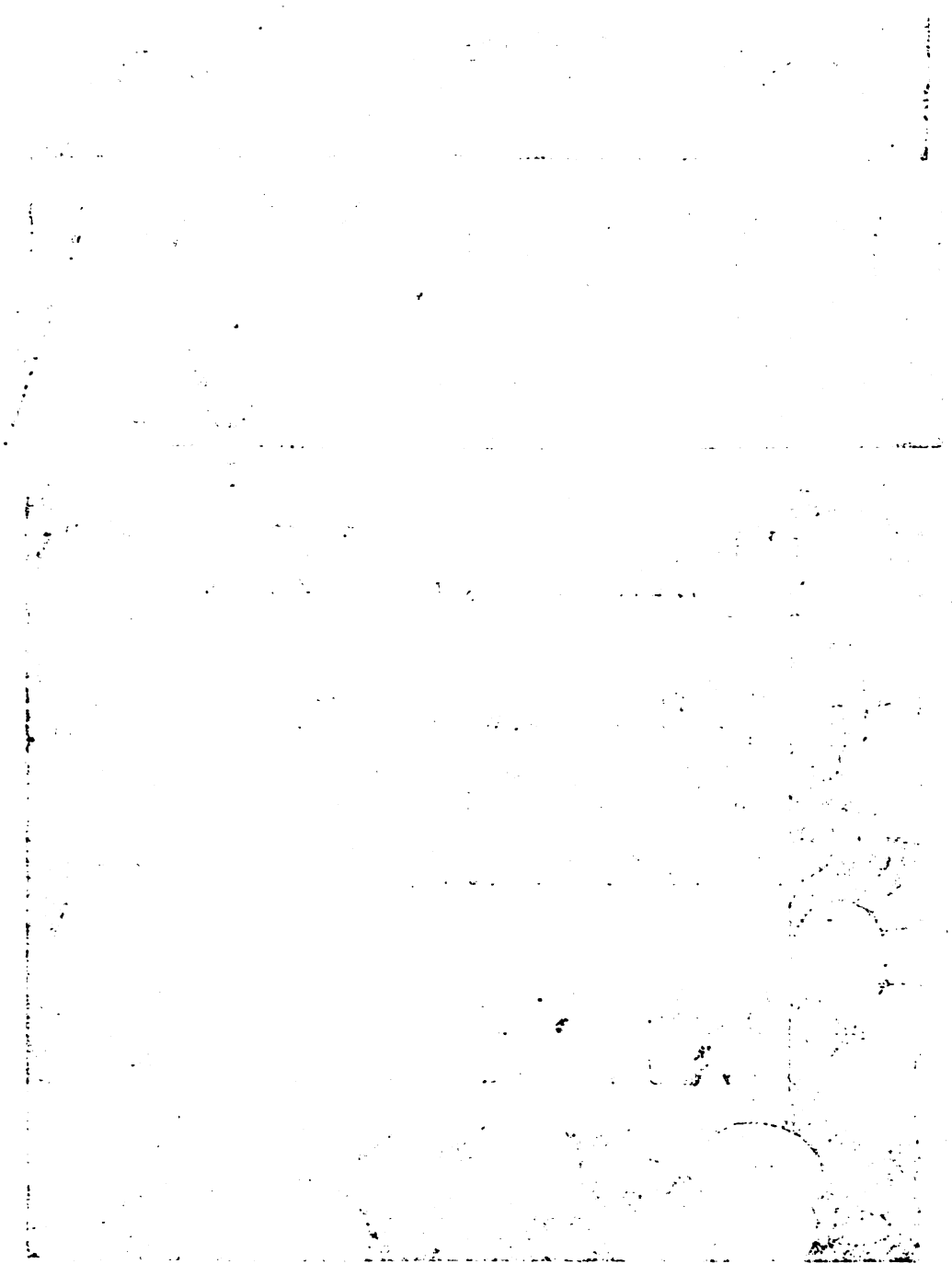
אספי פרי

מאת רבי נדרת-נת מאגורי

מתרגם לאנגלית מתוך
המקור הפּוֹנְגִּי עַל-יְדֵי המחבר
עצמו, ומאנגלית לעברית

על-ידי יוד פרישמן

א

צוני ואאסוף את-פריי והבאותיו מלא סלים אל-סזרוקיה.
 אף-כי אבד ממנו רב ורב אשר לא בשל.
 כי המועד הולך וקבד מרבו וקול קליל רעים משמיצ
 וקאים עלה מן-הצר.

צוני ואפרוש מפרשים על-פני הנחל.
 רוח האדר וצף ואת-הגלים העצמים יתלמל ושמ לקם
 המון קול.
 טגן התנצל את-קל אשר-לו ולעת הערב היגע בא קול
 הקריאה מתוך-ביתך על-יד החוף עם-בוא השמש.

ב

חיי למועד געוירי דמו לפרח - פרח אשר נתק עליה אקד
או שנים מעתרת עליי הרבים ולא יחוש לעולם אבדתו זאת
לעת בוא רוחות האביב הקלים לשאל מעמו נדכה.

צפה למועד קץ געוירי דמו חיי לפני אשר אין-לו כל
לחשוף אותו ליום יבא והוא רק מנקה פי יקריב את-נקשו
מנקה קליל עם-כבד משא כל-מתקו.

ג

האם רק לְצִיצִים רַענָנִים חג מועד הקיץ וְלֹא גם לְעֵלִים
יְבֻשִׁים וְלְפָרָחִים נוֹבְלִים?

האם רק עִם-הַגְּלִים הָעֵלִים יִהְיֶה מְזֻמָּר שִׁיר לָיִם?
האם לֹא יִשְׁמַע הַשִּׁיר גַּם עִם-הַגְּלִים הַנוֹפְלִים?
אֲבִנִי יָקָר מְרַקְמֹת בְּתוֹךְ-הַיְרִיעָה אֲשֶׁר נִצַּב מִלְּפִי עֲלִיתָ.
אֲבָל הִנֵּה שָׁם גּוֹשֵׁי עָפָר מִיַּחֲלִים גַּם-הֵמָּה בְּרַמְמָה עַד-כִּי תִגַּע
אֲלֵיהֶם כַּף רַגְלִי.

מְעַסִּים הַחֲכָמִים וְהַגְּדוֹלִים הַיּוֹשְׁבִים לְפָנַי אֲדוֹנֵי וְאוֹתֵי הַבַּיִת
בְּתַר לֹא לְקַחְתִּי בְּנִרוֹעוֹתַי וְאוֹתֵי שָׁם לְעַבְדִּי לֹא לְנִצַּחַת.

ד

הקיצותי וְאֶת־מִכְתָּבוֹ מִצְאֵתִי עִם־הַבֶּקֶר.
 לֹא אָדַע אֶת־אֲשֶׁר יֹאמֵר בּוֹ, כִּי לֹא יָדַעְתִּי קְרָא.
 אֲנַח־נָא אֶת־הָאִישׁ הַחֲכָם עִם־סִפְרֵיו, לֹא אֶפְרִיעַ אוֹתוֹ
 מִצְבוֹנְתּוֹ, כִּי מִי יוֹדַע אִם יִבִּין לְקְרֹא אֶת־דְּבָרֵי הַמִּכְתָּב.

הִבֵּה וְאֲשִׁימָהוּ עַל־מִצְחִי וְאֶל־לִבִּי אֶלְחָצְהוּ.
 כִּאֲשֶׁר יָדַם הַלְיָלָה נְהוֹכְבִים יֵצְאוּ לְצַבָּאוֹתָם אֶחָד אַחֵר
 אֶחָד וּפְרִשְׁתִּיו בְּחִיקֵי וְאֶחָדָה דוּמָם.
 הַעֲלִים הַמִּתְלַחֲשִׁים יִקְרָאוּהוּ לִי בְקוֹל, הַזֶּרֶם הַרְעֵשׁ זִמְרָנוּ
 וְשִׁבְעַת חֲכָמֵי הַכּוֹכְבִים יִרְנּוּ אוֹתוֹ מִן־הַשָּׁמַיִם.
 לֹא אוֹכַל לְמַצֵּא אֶת־אֲשֶׁר אֲבַקֵּשׁ, לֹא אוֹכַל לְהִבִּין אֶת־
 אֲשֶׁר חִפְצֵתִי לְלַמּוֹד, אֲבָל הַמִּכְתָּב הַזֶּהוּ אֲשֶׁר הִקְרָא לֹא יִקְרָא
 הַקֵּל אֶת־סִבְלוֹתֵי וְאֶת־מַחְשְׁבוֹתֵי הַפֶּה לְזִמְרֹת.

ה

מלא קמץ עפר וכר להעלים ממני את-דבר אותותיך לעת
 אשר לא בנתי לרעיונם.
 עתה חכמתי ואני קרא אותם בכל-דבר ובכל-עגון אשר
 היו נסתרים ממני לנגים.

חרותים הם בכל-עלה אשר לפרח, גלים ירעמו אותם
 מתוך קצף שצפם, גבעות מנשאות אותם ממעל להן על-פני
 ראשי פסגותיהן.
 את-ראשי הפניתי מעמך עד-כזה, ולכן קראתי את-אותותיך
 מעקלים ולא הבינותי למחשבותם.

ו

בְּאֵשׁ רַחוּבוֹת סְלוּלִים יֵאבֵד דְרָכֵי מַמְנֵי.
בְּמַיִם הַרְחֹקִים וּבְתַכְלֵת הַשָּׁמַיִם אֵינְתָּו לְקַל־נְתִיב.
הַנְּתִיב מִתְפַּסֶּה בְּכַנְפֵי צַפְרִים, בְּנִגְהוֹת כּוֹכָבִים וּבַפְּרָחֵי
מוֹעֲדֵי הַשָּׁנָה לְחֵלִיפוֹתֵיהֶם.
נֶאֱנִי שֶׁאֵל אֶת־לִבִּי: הִיחַתֵּר דָּמוֹ עַד לְחֶקֶר הַנְּתִיב אֲשֶׁר
לֹא נִרְאָה?

ז

אֶלְלִי, לֹא אוֹכֵל הַסְּתוּפָה בְּבֵית, מוֹלְדָתִי חֲדָלָה מֵהַיּוֹת
 לִי לְמוֹלְדָת, כִּי-זֶה הַזֶּר אֲשֶׁר מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם קָנָא לִי.
 מִתְהַלֵּךְ הוּא לְאַרְךְ הַרְחוֹב.
 קוֹל מְצַעְדָיו דַּמָּק עַל-לִבִּי וְהוּא יִצְיִק לִי.
 גְעוֹר הַסַּעַר, הַיָּם מִתִּיפַח.
 נוֹטֵשׁ אֲנֹכִי אֶת-כָּל דְּאִגּוֹתַי עִם-פִּקְפּוּקִי וְאֲנִי הוֹלֵךְ אַחֲרַי
 שֹׁטֵף הַזָּרִם אֲשֶׁר מוֹלְדָת אֵינֶי-לוֹ, כִּי הַזֶּר קָנָא לִי וְהוּא מִתְהַלֵּךְ
 לְאַרְךְ הַרְחוֹב.

ח

היה נכון, לבי, לצאת מזה ולחזור לדרך, ויחברנא עד
 בוש כל-אשר שומה עליהם לחכות.
 כי-הנה שמך נקרא בקיצ שמי הבקר.
 אל-תחכה לאיש

תאות הציץ ללילה ולקטל, אבל הפרח אשר פרח צעק
 לקראת חקש ואור.
 בקע את-סגורתך, לבי, וצא!

ט

כְּאֲשֶׁר יִשְׁכַּחְתִּי שְׁחוֹחַ עַל-אוֹצְרוֹתַי הָאֲגוּרִים חֲשַׁמֵּי בְּקַרְבֵּי
 כִּי נִמְיָתִי לְתוֹלְעָה אֲשֶׁר אֶת-טְרַפָּה תִּמְצָא בַחֲשֵׁקָה בְּתוֹךְ הַפָּרִי
 אֲשֶׁר בּוֹ נוֹלְדָה.

עוֹזֵב אֲנִי אֶת-פֶּלֶא הַרְקִבּוֹן הַזֶּה.

לֹא אֵיךְא מְגוּר בְּתוֹךְ-הַדְּמָמָה הַשׁוֹמְמָה כִּי הוֹלֵךְ אֲנִי
 לְחַפֵּשׂ נְעוּרִים אֲשֶׁר לְעוֹלָם יִמְשְׁכוּ. מִשְׁלִיךְ אֲנִי מִלִּפְנֵי אֶת-קֵל
 אֲשֶׁר רִחַח אֵינְנִי אֶחָד עִם-חַיֵּי אוֹ אֲשֶׁר אֵינְנִי קֵל כְּשֶׁחֹק פִּי.
 רֵץ אֲנִי עִם-מְרוּצַת הַעֵת וְאִתָּה הוּי לִבִּי בְּנִקְבַּ עוֹנֵךְ
 מִמֶּנּוּ הַמְּשֻׁרֵר אֲשֶׁר יִזְמַר בְּעֵת נִסְעוֹ.

אָזתני בְּיָדִי וּמְשַׁכְתֵּנִי אֵלַיךָ לְיַמִּינֶךָ וְהוֹשַׁכְתֵּנִי בְּמוֹשֵׁב
הַמַּעֲלָה לְעֵינַי קַל־הָאָנָשִׁים, עַד־גִּלְמַתִּי וְלֹא עָמַד בִּי כַח לְנוֹעַ
וְלָלַכְתָּ בְּדַרְכֵי אֲנִי. וְאֲנִי פֹסַח עַל־הַסַּעֲפִים וְכוֹשֵׁל בְּקַל־מַדְרֵךְ
כִּי בִגְלִי, מִן אֲדָרוֹךְ עַל־קוֹץ אֲשֶׁר לֹא כָרְצוֹנָם.

וְעַתָּה לְמוֹעֵד קָץ הִנֵּה חָפְשִׁי אֲנִכִּי!
בֹּא הַקָּצֵף, תֵּף הַגְּדוּפִים רָעַשׁ וּמוֹשְׁבֵי הַשָּׁכֵן לְעַפְרָה.
וּנְתִיבוֹתַי פְּרוֹשׁוֹת מְתוּחָוֹת לְפָנַי.

מֵלֶאָו כִּנְסִי אֶת־תְּשׁוּקָתִי לְשָׁמַיִם.
אֶאֱרַח־נָא לְחִבְרָה עִם־הַכּוֹכָבִים הַמִּתְפָּרְצִים בְּחִצּוֹת הַלַּיְלָה
וּבַתְּהוֹמוֹת הַצִּלְלִים אֲטָבוֹל.
דְּמִיתִי אֶל־עַבֵּי הַקִּיץ מְרֻדְפֵי הַסַּעֲרָה, אֲשֶׁר יִשְׁלִיכוּ מֵעַל־יָהֶם
כֶּתֶר זָהָב וּכְמוֹ חֶרֶב יִתְלוּ אֶת־יָתֵד הַרְעָם עַל־שְׂרָשְׁרוֹת הַבָּרָק.
בְּחֻדוֹת גּוֹאֵשׁ אַרוֹץ עַל־פָּנַי נְחִיב הָאֶבֶק אֲשֶׁר לְנִקְלָיִם:
הוֹלֵךְ אֲנִי וְקָרַב בְּאַחֲרֵיתִי אֶל־שְׁלוֹם בְּרִכְתֶּךָ.

הֵינִיךְ מוֹצֵא אֶת־אִמּוֹ אַחֲרַי עֲנֹבוּ אֶת־חִיקָתְךָ.

אחרי הפרדי מעליך נאני נדח במצרות ביתך קפשי אני
לְהַבִּיט אֶת-פְּנֵיךָ.

יא

רק לשימני ללעג הענדני את-שרשרת עדיי הללו.
 מדי היותה על-צוארי תפצפצני ומדי התאמצי להתיקה
 מעלי תחנק לי.
 תלסן את-גרוני ואת-זמרחי תכבש בלועי.

לו רק יכלתי לתתה לך על-ידך, אדוני, כרעתה נצלת.
 תמרנא אותה מעלי ותמורתה תקשרני בעטרת פרחים
 אליך, כיינכלמתי לעמוד לפניה בעוד שרשרת אבני היקר הזאת
 על-צוארי.

יב

במעמקים מתחת שטף היומנה מהיר ובהיר קלו ומלמעלה
 נשקף החוף הגליל והוא אים וקודר.
 ובקעות שחורות מרב יערים ומבקעות מרב נחלים מקיפות
 אותו סביב סביב.

וגובינדה הנביא הגדול לעדת השיקים ישב על-פני הסלע
 ויקרא בספרים, אז יגש אליו רגו-נת תלמידו, והוא איש גא
 בעשרו, וישתחו לפניו ארצה ויאמר: הנה הבאתי עמי את-
 מנחתי הדלה והיא גולה מקחתך אותה מידי.
 ובדברו שם לפניו שני צמידים עשויים זהב ומקלאים
 באבנים יקרות.

והנביא הגיף את-האזן מהפה ויאמירנה אל-אצבעו סביב
 והאבנים היקרות ירו על-סביבותן חצי אור.
 פתאם שטט מידו ויתגלגל בעורד נפול אל-תוף המים.
 ורגו-נת קרא: איהו ויקפוץ אחריו אל-תוף הנחל.
 והנביא שם עיניו בספרו, והמים תפשו את-אשר נגבו
 ונסתירו וישקטו לדרכם.
 ואור היום הלך ורגו-נת שב אל-נביאו והוא עיף והמים
 נוזלים ממנו.

והוא שאף בכבודות מקצור נשמה באפו ניאמר: .הן לא
יבצר ממני למצא אותו לו רק תורני את-המקום אשר-שם נפל".
והנביא הגיף את-הזמיר הנשאר וישליכוהו ומימה ניאמר:
שם הוא".

יג

ה'רף ונוע-נה יקרא: מצא אותך בקל-רגע.

אתה הרע למסעיו

הנה נה יקרא: זמר לסי מהלך קול צעדיך.

נה אשר נשמת אפך נובעת בו לא ילך עם בקסות אל

החוף.

את-מקרוו באקס-דאנה יקרא אל-פני הרוח ועל-פני מים

ועפים ירקב.

נה אשר את-שעריו: טשק לרוחה ויצעד לנרכבו לקטח

וקבל את-ברכת שלוםך.

לא יסגר לעמוד תחתיו לספור את-שלו או את-אשר

אכד לו. לבו בו יכה את-התף לקול לקתו, כי-נה יקרא: ה'רף

עוף צעד בצעד.

אתה הרע למסעיו

יד

חֲלָקִי בְּכֹל-הַנִּבְחָר בְּאַרְץ הַזֹּאת בּוֹא מִיָּדָךְ לִי - כִּי
 קָדָה פָּצִית אֶת-פִּיךָ אֵלַי.
 לָכֵן יִנּוּצֵץ אֹרֶךְ בְּתוֹךְ דְּמַעוֹתַי.
 יִרְאֵתִי מֵהֵיחֵת נְהוּג בְּיַד אַחֵרִים, שֶׁן אֲחֻסֵּיא אוֹתְךָ בְּחֻבּוֹתְךָ
 אֵלַי בְּאַחַת מִפְּנֹת הַדְּרָכִים לְהֵיחֵת לִי לְמַנְהֵג.

אֲתַהֲלֶךְ בְּקִשֵׁי עָרְפִי עַל-דְּרָכַי אֲנִי עַד-אֲשֶׁר אֲנַלְתִּי הַגְּדוּלָּה
 תִּבְיָאךָ עַד לְדַלְתִּי.
 כִּי אֶת-פִּיךָ פָּצִית אֵלַי אֲשֶׁר חֲלָקִי בְּכֹל-הַנִּבְחָר בְּאַרְץ
 הַזֹּאת בּוֹא יְבֹא מִיָּדָךְ לִי.

טו

שפתך שפה ברורה, אדוני, אך לא-כן שפת אלה אשר
 ידברו בך.

מבין אנכי את-שפת כוכביך ואת-דממת עציך.
 יודע אנכי כי-לבי שאף להפתח כמו פרח, כי-חיי רוו
 נפשם על-שפת מעין נעלים.

זמירותיך כמו צפרים מארץ-שלג נכריה עפות אלי לבבור
 בנה את קנן בתוך לבי לצת הניסן אשר לָהֵן ואני מתענג ומחכה
 אל-מועד השנה הבאה.

טז

הם דעו אַת-הַדָּרֵךְ וַיֵּלֶכוּ לְבַקֵּשׁ אוֹתָךְ לְאֶרֶץ הַרְחֹוב הַזֶּה
 וְאֲנִי הִלְכְּתִי הַחוּצָה לְקִרְאֹת הַלְּיָלִיָּהּ כִּי-הָיִיתִי גֹבֵהר מִכָּל-דָּעַת.
 לֹא הָיִיתִי לְסוּד לְמַדִּי לְבַעֲבֹר יָרָא אוֹתָךְ בְּחֹשֶׁקֶה לְכֹן
 בְּאֲזִי עַד לְמִוֹנֹת דְּלִתְךָ לְחַמֵּי בְּשֹׁמֵעַ שְׁחָאִם.
 הַחֲכָמִים יִסְרוּנִי וַיְצוּנִי לְלֶכֶת מִן-כִּי לֹא בָאתִי דָרֵךְ הַרְחֹוב.
 שְׁנִיתִי לְלֶכֶת וְאֲנִי נוֹאֵשׁ, אֵךְ אֵתָהּ הַחֲזוֹקָה כִּי בַעֲזוֹ וְקוֹל
 גְּרוֹמֹתָם הִלְךְ הַלֵּךְ חֲזוֹק מִיּוֹם לְיוֹם.

ו

הבאתי עמי את־מנורת הַתְּקַרֵּשׁ אֲשֶׁר־לִי מִקֶּרֶב בֵּיתִי וְאֶקְרָא:
 בָּא, בְּנִי, וְאֲנִי אֲאִיר לְכֶם אֶת־שְׂבִילְכֶם!
 וְהִלְלִיָּה עוֹד חֹשֶׁךְ בְּשׁוֹבֵי וְאֶת־הַרְחֹב עֹבְתֵי לְדַסְמָתוֹ,
 וְאֶקְרָא: הֲאִירִי אֶת־לִי, הָאֵשׁוֹ כִּי מְנֹרַת הַתְּקַרֵּשׁ אֲשֶׁר־לִי מִמְּנוֹלָתָה
 שְׂבֹרָה עַל־פְּנֵי הַעֲסָרָה.

יח

לא-לא לָכֶם היא שומה לַפְתַּח אֶת-הַצִּיּוּצִים וּלְהַפְקֵם לַפְרָחִים.
הִנִּיעוּ אֶת-הַצִּיּוּץ, לְפָנָיו, אֲךָ נִבְצְרָה מִפְּחָם לְחִיּוֹת מִמֶּנּוּ
פָּרַח.

וְאִם תִּגְעוּ אֵלָיו-תִּשְׁקָצוּהוּ, אֶת-נִצְתּוֹ תְּבוֹסְסוּ לְחַלְקֵיקָה
וּפְזַרְתֶּם אוֹתָם עַל-פְּנֵי עֵסֶר הָאֲדָמָה.
אֲךָ צְבָעִים לֹא יֵרְאוּ וְרִיחַ לֹא יָבוֹא.
אוֹיְהוּ! לֹא לָכֶם היא שומה לַפְתַּח אֶת-הַצִּיּוּצִים וּלְהַפְקֵם
לַפְרָחִים.

וְהָ אֲשֶׁר לוֹ היא שומה לַפְתַּח אֶת-הַצִּיּוּץ הֵן עֲשֵׂה יַעֲשֵׂה
אֶת-מְלֹאכְתּוֹ וְהִיא קָלָה כְּכֹה.
אֶת-עֵינָיו יִתֵּן בּוֹ - וּמִיץ הַחַיִּים זָרֵם בְּתוֹךְ גִּידָיו.
לְנִשְׁמַת רוּחַ אִפּוֹ יִפְרֹשׁ הַפֶּרַח אֶת-כַּנְפָּיו וַיַּחֲפוּ לְקִרְאָת
הַרוּחַ.

וּצְבָעִים יִפְרְצוּ כְּמוֹ תְּשׁוּקוֹת מִן-הַלֵּב וְהַרִיחַ יִגְלֶה סוּד מְתוּק.
וְהָ אֲשֶׁר לוֹ היא שומה לַפְתַּח אֶת-הַצִּיּוּץ הֵן עֲשֵׂה יַעֲשֵׂה
אֶת-מְלֹאכְתּוֹ וְהִיא קָלָה כְּכֹה.

יט

את-הלוי האחרון אשר נשאר אחרי חמס החרף קטף
 סודס הגנן מתוך הברכה אשר-לו ויך אל-שער הטיקל למכור
 שם את-הפרח למלך.

ואיש עבר בדרך מצא אותו בלכתו וידבר אליו ניאמר:
 „שאל את-שכרך במחיר הלוי האחרון ואמנה—ואני הנני להקריב
 אותו אשכר לבודהא“.

וסודס ענה ניאמר: „אם תשלם לי משה זהב—והיה זה
 קר“.

וההלך שלם כדברו.

והמלך יצא ברבע הזה חוצה ניתאו אל-הפרח לקנותו, כי
 הוא בדרך ללכת עד-לפני אדונו בודהא ובלבו אמר: „אכן טוב
 אעשה כי-אנח לרנגליו את-הלוי אשר פרח בחרף“.

ובאמר הגנן כי נתן יתנו לו משה זהב במחירו ויען
 המלך ניאמר אשר נכון הוא לתת עשרה משה, אוילם ההלך כפל
 את-המחיר ניאמר לתת פי-שנים בזה.

והגנן היה איש פילי ויקו בלבו לקחת שבעתים ככה מיד
 זה אשר בגללו מתעסקים פה על-אדות המחיר נישתחו ניאמר:
 „את-הלוי הזה לא אוכל למכור“.

בְּתוֹךְ הַאֵל הַמְּחַרֵּשׁ אֲשֶׁר בְּיַעֲרֵת הַמִּנְגֹּה מַעֲבֵר לְחֹמֶת
הַעִיר עַד סוּדָס לְפָנַי בּוֹדֵקָא אֲדוֹנִי וַתְּהִי דְקַמַּת הָאֵהָבָה רִכְבָּת
עַל-שִׁפְתַי בּוֹדֵקָא וּמְנוּחַת שְׁלוֹם הָאֵיךָ מַעֲיִנִי כְמוֹ שְׁחַר טְבוּלָה
טַל-סְתוּ.

וְסוּדָס הַבֵּית אֶל-פָּנָיו וְאֶת-הַלֹּט הַגִּיחַ לְרַגְלָיו וְאֶת-רֵאשׁוֹ
הַשָּׁח עַד לְעֶסֶר.

וּבּוֹדֵקָא הָאִיר אֶת-פָּנָיו בְּשַׁחֲזַק תְּמִים וַיִּשְׁאַל: מַה-שְּׂאֵלְתָּךְ,
בְּנִי?

וְסוּדָס קָרָא וַיֹּאמֶר: אֶת-כְּנֻעַ רַגְלֶךָ הָאֲחֵרוֹן שְׂאֵלְתִי.

כ

שימני למשוררך, לילה, הוי לילה כסוי צעיר!
 הנה רבים ישובו בצלך באיך-אקר דורות שלמים - תגני
 ואזי לכה לשיריהם.

אסמני אל-רכבה אשר אופנים איך-לו והוא באפס רעש
 תפוח מעולם ואל-עולם, אתה המלך בהיכל העת, אתה השחור
 והנאנה

רבים באו כמתנגבים אל-תוף סגרוחיה נרחם בקרבם שאלי,
 והם הלכו בקרב ביתך אשר מנורה איך-לו ויבקשו מענה.
 ורבים יש אשר פלח אותם תך-הקדנה בנד בלתי-גודע
 ותפרוצנה מלבם החוצה ומירות עליזות ויזעזעו את-החשקה עד-
 היסוד בה.

והנשמות הערות האלה מביטות משתאות אל-אחד הבוכבים
 ומשתוממים אל-האוצר אשר קצאו פתאם.

שימני למשוררך, הוי לילה, למשורר דמסתף אשר איך
 לה סקר.

כא

מי-ימן ומצאתי יום אחד את-התיים אשר בקרבי ואת-
הקדוה המסתתרת בחיי, אף-כי עוו הימים את-נתיבי נישחתי
אותו בעפר נאלח.

רק לחלקים נגלו אלי, רוח קל חלף עלי ניגו נישם
למחשבותי ריח נוח לרגע אחד.

מי-ימן ומצאתי יום אחד את-הקדוה אשר מחוץ לי השכנח
מעבר לגבול האור - ועמדתי בתוך העזובה השוטפת אותי אשר
שם נראו קל-הדברים פראות אותם יוצרם.

כב

בְּקֶרֶת הַסֶּתוּם הַזֶּה נִלְאָה מִכְבֹּד אֹר, וְאִם הוֹלְכִים שִׁירִיךְ
הַלֹּחַד וְרִפְהֵה הַלֹּחַד וְיִגַע תָּן-לִי אֶת-חֲלִילֶיךָ כְּמַעַט רַגַע.

אֲחַלֵּל-נָא בּוֹ כְּכֹל-אֲשֶׁר יִהְיֶה הַרְוּחַ בִּי - רַגַע אַרְבַּעַיִתוֹ
בְּחִיקָי, רַגַע אָנַע בּוֹ בְּשִׁפְתַי, רַגַע אֲנַח אוֹתוֹ לְיַמֵּינִי עַל-פְּנֵי הַדָּשָׂא.

אוֹלָם בָּבֶא דְמַמַּת הָעָרֵב הַנְּאֻדְרָה אֶלְקֵט-לִי פְרָחִים וְאֶעֱנוֹד
אוֹתָם לֹא לְעֵטְרַת וְאֶמְלֵא אוֹתוֹ בְּרִיס נִיחוּם; אֶכְרַע וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לֹא
בְּהַעֲלוֹתִי אֶת-הַמְּנוֹרָה.

כִּי בַלְיָה אָבֵא אֵלַיךְ לְהַשִּׁיב לִי אֶת-חֲלִילֶיךָ.
וְאִתָּה תִחַלֵּל בּוֹ אֶת-נְגִינַת חֲצוֹת הַלְיָה לְעַת אֲשֶׁר הִירַח
הַעֲלָה מִתְהַלֵּךְ לְבַדּוֹ בֵּינֹת לְפֹכְבִים.

כג

רוח המלור מרחף ומרקד על-פני גלי הים בנות
לקולות המער והמים.

ועתה כי בא השמש והשמים השודרים נטוים על-הים
פעפעפים נטוים על-עין עמקה. הנה-נה בא מועד אשר יזח העט
מתחת כף-היד נאשר יסן למחשבות קרדת אל-ארקע התהום
אשר לסוד העולמים בקרב הדמקה הלזו.

כד

אשר הִלֵּלָהּ וַתְּגַיֶּמְתָּךְ וַחֲזָקָה וּגְדוּלָּהּ בַּחוּץ הַשָּׂקֵט אֲשֶׁר
 לְחַיִּי.
 עוֹרָה, כָּאֵב הָאֲהָבָה, כִּי לֹא יָדַעְתִּי לְקַתּוֹחַ אֶת־הַדִּלְתָּ וְאֲנִי
 עוֹמֵד בַּחוּץ.

הַרְגַעִים מְחַכִּים, הַבּוֹכִיִּים שׁוֹקְדִים, הַרוּחַ מְחַרֵּשׁ וְהַדְּמָמָה
 כְּבֹדָה בַּחוּץ לְבֵי.
 עוֹרִי, אֲהָבָה, עוֹרִי! סֵלֵאִי אֶת־בוֹסֵי אֶרֶץ וּבְנֵי־שֶׁמֶת־רוּחַ־
 זַמְרָה הַעֲרִירִי אֶת־הַדִּלְתָּ.

כה

צפור הבקר מזמרת.

אי-מזה באה לה השמועה על-דבר הבקר בטרם הבקר
 יעלה ובעוד נחש הליילה מחזיק את-השמים בין-טבעות כבלי
 השחורים והקרים?

הגיד לי צפור הבקר, איך-זה מצא ציר המזרח את-
 נתיבו אל-תוף חלומך בליילה הכפיל הזה אשר לשמים ואשר
 לעלים?
 לא האמינה לי הארץ בקראך: "שמש הגה בדרך, איך
 ליילה עוד".

הוי, כל-ישן, הקיצהו
 חשוף את-מצחך בחפותך אל-ברכת האור הראשונה נרן
 עם-צפור הבקר בקדוה אמונה.

כו

האביון היושב בקרבי נשא את-כפיו הצנומות אל-השמים
 הריקים מכוכבים נינעק באוני הליקה בקולו הרעב
 ותפלותיו היו אל-החשקה העזרת, והיא רבצה כמו אלהים
 כושל בתוך שמים שוממים אשר לתקות אובדות.
 קול משאלותיו התנגל בסערה מפביב לתהומות אידו
 ניהי כצפור מתנפחת זזשר תקיף את-קנה הריק.

אבל כאשר השליך הבקר את-עגו אל-שפת המזרה, קפץ
 האביון היושב בקרבי ויקרא:
 ברוד אנכי כי הליקה חרש לא שמעני - וכי אוצרותיו
 היו ריקים.
 ויקרא: הוי חיים, הוי אור, מה-חוקדים אתם! ונתקדה
 גם החדנה אשר לעת-קץ הכירה אתכם!

כז

על-שפת הנגס התפלל סנן את-תפלותיו והנה-זה ברהמיני
 לבוש קרעים נגש אליו נאמר: הושיעני, כי עני אנכי.
 וסנן אמר: קצרת הנדבות אשר בדי זה קל-רכושי, כי
 קל-אשר היה לי נחתי לאחרים.
 והברהמיני הוסיף נאמר: אכל אדוננו שנה נרצה אלי
 בחלום הלילה נייצני לבוא אליך.
 וסנן ובר פתאם כי מבין-חלוקי אבני הנחל קסם אכן
 אמת יקרה אשר אין-לה צרוף ויסקנה בחול, כי אמר: אולי
 דרשה תהיה לאיש.

אז נרצה את-הברהמיני את-הקום. וישתאה האיש בלך
 ויחפור את-האבן קום.
 והברהמיני ישב על-פני האדמה ויחשב מחשבות צד-בא
 השמש אל-מאחרי העצים ורעי הפרות שבו עם-בהמתם.
 אז קם ויבא לאטו אל-סנן נאמר: אדוני, תולי חלק
 און מן-העשר הלו אשר יבו לעשר מלא קל-האריך.
 ואת-האבן הזרה השליך התיקת.

כח

מועד על-מועד באתי אל-פתח שערך ואשא את-ידי ואשא
הלוף ושאל וארב מיום ליום.

ואתה נתת, תת והוסף, תת והוסף, פעם במדה ופעם בפמע
פתאם מלא חפנים.

נאני לקחתי הרבה והרבה נשמט מידי ארצה, הרבה החזקתי
בכפי, והוא כבד, והרבה עשיתי לכלי משחק לי ושברתיו אחרי
אשר הלאני, עד-כי שברי מתנוחיה ואוצרותיהן רבו עד-לכלי
הספר ויכסוף ממני, והתחלתי באין-קץ הוגיעה את-לבי.

קח, הוי קח - זה-היה עתה קול קריאתי.

נפץ את-כל-אשר בקערת האביון הלוי, פכה את-המנורה
אשר לשומר החצוף הזה; החזק בידי, הרימני מגל מתנוחיה
אשר עודנו הולך ונגדל ונשאני עד-הנצח העולם אשר עמך
בבדיקתך.

כט

הוֹשִׁיטֵנִי עִם-אֵלֶּה אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם לְצֵאת מִן-הַמִּשְׁחָק רַיָּקִים.
 קְדַעְתִּי כִּי-לֹא לִי הוּא לְמַצָּא שְׂלֵל אוֹ לְצוּב אֶת-הַמִּשְׁחָקִים.
 אֲתַנְפֵּל אֶל-תוֹךְ הַשְּׂבִלָּת, וְלֹא גַם אֲדַע כִּי אֶסְבַּע בְּמִצוּלָה.
 אֲשַׁחֵק אֶת-הַמִּשְׁחָק אִידִי.

אֶת-כָּל-אֲשֶׁר בְּרִכּוּשֵׁי אֲתוֹן כִּפָּר לְמִשְׁחָק וּבֶאֱבוֹר לִי אֲגוֹרְתִי
 הָאֲחֻרוֹנָה וְנִתְמִי גַם אֶת-נַפְשִׁי בּוֹ, אוֹ-אֲזוּ וְאֶרְאֶה פְתָאִים כִּי מְצֵאתִי
 שְׂלֵל עֲקֹב אֲשֶׁר אֲבִדְתִי תְהִיָּה שְׁלֵמָה.

5

שחוק משובות השמשך על-פני השמים בטהבישך את-לבי
 קרעים ותשלקתו החוזה אל-תוף קרחובות לשאל נדבות.
 והוא הלך מפתח אל-פתח, ויש-אשר קצרתו כמצט היתה
 מלאה, אז באו עליו שודדים נישדוהו.
 ויצת קץ היום הקבד בא עד-לשערי הירלך ניט אליך
 את-קצרתו הדלה, ואתה באת ותפשת בידו והושבת אותו על-
 דשא מלכותך לימינה.

לא

„מי בכם האיש אשר ינמסו את-החק לְכַלְכֵּל אֶת-
הרעבים?“ כָּה שָׂא בּוֹדְהָא הָאֱלֹהִים אֶת-הַדְּבָקִים בּוֹ בְּהִיּוֹת
רָעַב כְּבֵד בְּשָׂרוֹסְטִי.

וְרִטְנָקָר הָאִישׁ הַסּוֹחֵר בְּכֶסֶפִים הוֹרִיד אֶת-רָאשׁוֹ לְאָרֶץ
נִיאָמַר: „רַב מְדֵי כַל-רְכוּשֵׁי יִדְרֵשׁ לְבַעֲבוֹר כְּלָכֵל אֶת-הָרַעֲבִים.“
וַיִּסֵּן שֶׁר צָבָא הַמֶּלֶךְ אָמַר: „בְּכַל-נַפְשֵׁי הַיִּמִּי נוֹתֵן אֶת-
דְּמֵי כְלִי-חַיִּי, אֵךְ בְּבֵיתִי אֵינְדֵי מֵאֲכֹל.“

וַדְהָרַמְפֵּל אֲשֶׁר כְּבֵרוֹת אֲדָמָה רַבּוֹת הָיוּ לוֹ לְנַחֲמָה אָמַר
בְּאַנְחָה: „נִנְק הַרְזוֹן כְּמוֹ-שֶׁד אֶת-שְׂדוֹתַי כְּלִיל עַד-הַתְּהַרִיבְכֶם, לֹא
אֲדַע בְּמָה אֲשַׁלֵּם עִתָּה אֶת-מִסֵּי הַמֶּלֶךְ.“

אֹז קָמָה סְפָרִיָּה בַת הַנְּזִיר הַרְשָׁ.
וַתִּשְׁתַּחֲוֶה אַרְצָה לְפָנָי כַל-הָעֵנָה וַתַּעַן בְּעִנְיָהּ וַתֹּאמֶר: „אֲנֹכִי
אֲאִכִּיל אֶת-הָרַעֲבִים.“

וַהֲאֲנָשִׁים מְסַבִּיב קָרָאוּ כִי-הִשְׁתַּחֲוּוּ מֵאֵד וְלֹא הֲאֲמִינוּ וַיֹּאמְרוּ:
„אֵיךְ תִּהְיֶה כֹזֶאת! בְּמָה תוּכְלִי לְיַחַל לַעֲשׂוֹת אֶת-גְּדֻרְךָ זֶה?“
וּסְפָרִיָּה אָמְרָה: „כִּי אֲנֹכִי הָעֵנִיָּה מִכְּלַכְכֶם פֹּה, וְלָכֵן זֶה כַחֲוִי.
הִגַּה אָסְמִי וּמְגוֹרוֹתַי בְּכָל-בֵּית וּבֵית מִבְּתֵיכֶם.“

לב

אֶת־מַלְכִי לֹא יִדְעָתִי, וְלִכֵּן בְּדָרְשׁוֹ מִמֶּנִּי אֶת־מָסוֹ הַשְּׂאֵתִי
 אֶת־נַפְשִׁי כִּי אֶתְחַבֵּא וְלֹא אֲשַׁלֵּם אֶת־חֻבִּי.
 וְאֲנִי בְרַחְמֵי כַפְעִים־בְּכַפְעִים וְאָשׁוּב וְאֶכְרַח מֵאַחֲרֵי קַל־עֲבוֹדַת
 יוֹמִי וְקַל־חֲלוּמֵי בַלִּילוֹת.
 אֲךָ פִּקְדָתוֹ רְדָפָה אַחֲרַי עִם־כָּל־נִשְׁמַת רוּחַ אֲשֶׁר שְׁאַפְתִּי
 אֶל־קִרְבִּי.
 כָּכָה יִדְעָתִי לְגִבּוֹן כִּי נוֹדְעָתִי לוֹ הֵיטֵב וְכִי לֹא גוֹתֵר
 מְקוֹם לִי אֲשֶׁר אִמַר עָלָיו: לִי הוּא.
 וְעַתָּה הִנֵּה זֹאת כָּל־תְּאוֹנֹתַי לְהַנִּיחַ לְרַגְלֵי אֶת־כָּל אֲשֶׁר
 לִי לְבַעֲבוֹר אִמְצָא לִי הַמְשַׁפֵּט לְהִיּוֹת מְקוֹם לִי בְּקִרְבִּי מִמְלַכְתּוֹ.

לג

כאָשר הָיָה עִם-לְבַי לַיְצוּר אוֹתָהּ, לִהְיוֹת צִלְמָהּ צִלְמֵי חַיִּי
 לְבַגֵּי אָדָם לְהַשְׁמִיחֹת לוֹ, הִבֵּאתִי עִמִּי אֶת-הַחֶמֶר אֲשֶׁר לִי וְאֶת-
 הַמְדוֹת מִשְׁאֵלוֹתַי וְאֶת-תְּרֵמִית דְּמִיּוּנֵי הַכּוֹזֵב וְאֶת-תַּעֲתָעֵי הַלּוֹמֹתַי.
 כֹּאֲשֶׁר שִׁאלְתִּי מֵעַמָּה לַיְצוּר מִקְרֵב חַיִּי אֶת-צִלְמֵי לְבַבִּי
 לְאֵהָבָה אוֹתָהּ, הִבֵּאתָ עִמָּךְ אֶת-אֲשֶׁר וְאֶת-תְּקַפָּךְ וְאֶת-אֲמִתְּךָ וְאֶת-
 יִשְׁעֶךָ וְאֶת-שְׁלוֹמְךָ.

לד

„מלְפִי, דְּבַר עֲבֹד הַמֶּלֶךְ לְאֹדוֹנוּ בָּבֵאוּ אֵלָיו לְגִלוֹת אֶת־
אָזְנוֹ— לֹא הוֹאִיל גְּרוּסִים הַקְּדוֹשׁ לְבַקֵּר בַּהִיכָל מִקְדַּשׁ הַמֶּלֶךְ
מֵעוֹדוֹ וְעַד־כֹּה.

„אֶת־תְּהִלַּת אֱלֹהִים יִזְמַר חֲסַת הָעֲצִים בְּרַחֲבוֹת עַל־פְּנֵי
חוּץ וְהַמְקַדֵּשׁ רִיק מִמִּתְפַּלְלִים.

כִּלָּם יֵאָסְפוּ עָלָיו מִסְבִּיב בְּדַבְרֵי עַל־הַלוֹט הַרְבֵּן, וְאֶל־
כֵּד הַדְּבַשׁ הַמְּזוּהָב לֹא יִשִּׂמוּ לֵב.

וְהַמֶּלֶךְ בְּרַגְוֹ לָבוֹ הַלֶּךְ אֶל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר־שָׁם גְּרוּסִים יוֹשֵׁב
עַל־פִּי הַדָּשָׁא.

וַיִּשְׁאַלְהוּ נִיאֲמַר אֵלָיו: „אָבִי, לָמָּה נִטְשָׁת אֶת־הִיכָלִי עִם־
יָצִיעַ הַזֶּהָב אֲשֶׁר־לֹו וּבַחֲרָת לְשִׁבְת בַּחוּץ עַל־פְּנֵי הַחוּץ לְבַעֲבוֹר
הַטֶּף לְאַהֲבַת אֱלֹהִים?”

וְגְרוּסִים עָנָה: „יַעַן אֵין־אֱלֹהִים בַּהִיכָלְךָ.”

וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ רָעְמוּ נִיאֲמַר: „הִיבְעֵת כִּי עֲשָׂרִים רַבּוֹא כֹּכַר
וְהֵב הוֹצֵאוּ לְבִנְיָן־הַפְּלֹאוֹת הַזֶּה מַעֲשֵׂה מְלָאכַת אָמֵן וְכִי קִדְשׁוֹ
אוֹתוֹ לְאֵלֹהִים עַל־פִּי כֹל הַחֻקָּה וְעִבּוֹדַת הַקְּדוֹשׁ?”

וְגְרוּסִים אָמַר: „אָכֵן יִדְעָתִי, כִּי־הִגָּה הָיָה דְּבַר הַבְּנִיָּה בַעֲנַת

שרפת הבתים, בשנה אשר אלפי בני עמך באו להתדפק על-
דלתותיה לבקש מעמך עזרה ולריק.

ואלהים אמר: הנה היצור הדל הזה אשר נבצרה ממנו

לחם גג וחסות לאחיו, וזה אמר לבנות בית ליו?"

ותחת העצים בתוך ההובות על-פני חוץ בחר לו אז את-

מקומו עם-בני האדם יחדו אשר גג וחסות אין להם.

ושקוץ הזקב הלך אשר הקימות ריק ואין-בו דבר מלבד

עב ענן הגאווה."

והמלך קרא בחרון אפו: "עזוב את-ארצו"

והקדוש ענה במנוחה: "אמנם כן, הגלגל נא כאשר הגלית

את-אלהי."

לה

החצוצרה מתגולגלת בעפר על-פני האדמה.

הרוח יגע, האור מת.

הוי ליום הרע!

באו, אנשי מלחמה, הביאו עמכם את-דגליכם ואת-משוריכם

עם-שירי המלחמה אשר לכם!

באו, עברי ארח, החפזו ממסעיכם!

החצוצרה מתגולגלת בעפר על-פני האדמה ומחכה אלינו.

ואני בדרך העלה אל-ההיכל ועמי קרבנות הערב אשר-

לי ואבקש לי מקום מנוחה אחרי צמל היום המלא אבק ואקו

כי ירפאו ספצעי והבגדים הצאים אשר לי יכבסו והיו לבגים: או

מצאתי את-חצוצרתך מתגולגלת בעפר על-פני האדמה.

העוד לא בא מועד להעלות את-מנורת הערב אשר לי

העוד לא שר הלילה באוני הכוכבים את-שיר השנה

אשר לי

הוי שושנה אדמה כדם, הפרגים אשר לשנתי הלבינו

ויבולו!

חשבתני לנכון כי תמו נדדי וכי שלם כל-חובי, ופתאם

הנה סגעתני בחצוצרתך המתגולגלת בעפר על-פני האדמה.

גע בלבי הוצף עם-הקסם אשר לנעורידו
 מן וסדותי בחיים תמלקח לאש בערת.
 מן וחצי רגעי הקיצי יחדרו ללב הלילה ונצקת חרדה
 תנער כל עורון וכל-כשילון רגל.
 באתי להרים את-חוצרתך מן-העפר אשר על-פני האדמה.
 אל-נא לי שנה עוד — בתוך אכחת חצים תהיה ורפי.
 ורבים יתפרצו מבתיהם וכאו ליד ימיני — ורבים יבכו.
 ורבים על-משכבותיהם יתפחו ויתהפכו מצד אל-צד
 בחלומות נוראים.
 כי בלילה הזו ישמע קול חוצרתך.

מעמד שאיתי רק שלום ותחתיו בא לי קלון.
 ועתה אנכי עומד לפניך — עורג-נא לשים עלי את-נשקיו
 מן ומהלמות מכאוב גדולות המלטנה זיקי אש אל-תוך סיני.
 מן והתדפק לבי בצרוה — והיה זה התף לעונך.
 ריקות תהינה יני קליל, לבעבור הרם את-חוצרתך.

ל"ו

כְּאֲשֶׁר הָרִימוּ בַמְּשׁוּבָת הוֹלְלוּתְכֶם סְחִי דָמֶן מֵעַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה
 לְטֹנֵף בּוֹ אֶת-לְבוּשְׁךָ, אַתָּה הַיְּפֵה, חֲלַל לִבִּי בִי לַמַּרְאֶה.
 וְאֲנִי צָעַקְתִּי אֵלֶיךָ וְאָמַרְתִּי: קַח אֶת-שִׁבְטִי מִיָּדְךָ וּשְׁפֹט
 אוֹתָם."

אור הַבִּקֵּר שָׁכַן עַל-הַעֵינַיִם הֵהָן אֲשֶׁר אָדָמוּ מִמִּשְׁתָּה הַלְלִיָּה;
 שָׁדָה הַחֲכָצְלוֹת הַלְכָנוֹת בְּרַף בְּשָׁלוֹם אֶת-נִשְׁמַת אָפֶם הַקּוֹדְחַת;
 הַכּוֹכְבִים מִבְּעַד לְמִצּוֹלַת הַקְּדָרוֹת הַקְּדוּשָׁה הִגִּיהוּ אוֹרָם עַל-מִשְׁתָּה
 נִגִּינְתָם – הִגִּיהוּ אוֹר עַל-עֲדַת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָרִימוּ סְחִי דָמֶן מֵעַל-
 פְּנֵי הָאֲדָמָה לְטֹנֵף בּוֹ אֶת-לְבוּשְׁךָ, אַתָּה הַיְּפֵה!
 וּמוֹשֵׁב מִשְׁפָּטָה הָיָה בְּגֵן הַפְּרָחִים לְנִכְח זְמַרְת הַצְּפָרִים
 לְמוֹעֵד הָאֲבִיב: בְּצִלְלֵי גְדוֹת הַנַּחַל אֲשֶׁר שָׁם הָמוּ הַעֲצִים לְעֲנוֹת
 אֶת-הַגְּלִים הַהוֹמִים.

הוֹי חַמּוּדִי! עַד לְאֶפְס־חַמְלָה הָיָה בַחֲרוֹנֶם.
 הַתְּשׁוּטָטוֹ בַחֲשֵׁקָה לְכַעֲבוֹר. גֹּזֵל אֶת-עֲדֶיךָ מֵעֲלֶיךָ לְעֲדוֹת
 בּוֹ אֶת-תְּאוּתֵיהֶם הַמָּה.
 וְכַאֲשֶׁר פָּגְעוּ בְּךָ וַיִּצְיָקוּ לְךָ וְקוֹלְךָ חָדַר עַד-לְלִבִּי צָעַקְתִּי
 אֵלֶיךָ וְאָמַרְתִּי: קַח אֶת-חַרְבְּךָ, אַתָּה חַמּוּדִי, וַעֲשֵׂה כִּם שְׁפָטִים."
 אֲבָל רוּחַ צְדָקָתְךָ בְּךָ חֲכָתָה.

דמעות אם נשפכו על-דבר גדל ודונם; אמונת אהב באיך
 גבול הסתירה את-חגיתות התמרמרותה בתוך פצעי האהב.
 ואתה את-משפטך נתת במכאוב האלם אשר לאהבה באין
 שנה; ובאדם צנוע אשר פגיו נאדימו; ובדמעות הלילה אשר לאיש
 עזוב; ובאור הבקר החור אשר לסליחה.

הוי הנורא! המה במשובת תאנתם העפילו לעלות בשעריה
 בלילה, התרו באסמיה לגזול את-אשר לך.
 אבל משקל שללם גדל עד לאפס מדה, ככד מהם משאת
 אותו או מחוב אותו אחריהם.

ואני צעקתי אליה ואמר: "סלח להם, אתה הנורא"
 וסליחתך פרצה בסערה, הפילה אותם לארץ ואת-גולתם
 פזרה לעפר.

היתה סליחתך בתוך הקולות אשר לרעם ועם-הזנעות אשר
 לדם ובקרב נפלאות האדם אשר לשקיעת שמש.

לז

ואפגפסטא מִשְׁרַת בּוֹדְהָא שְׁכַב עַם-הַחֹמֶה אֲשֶׁר לְעִיר מְתוּרָא
וַיִּישָׁן.

הַמְנוֹרוֹת כָּבו כָּלֵן, הַשְּׁעָרִים סָגְרוּ כָלֵם, הַפּוֹכְבִים הַתְּחַבְּאוּ
כָלֵם בְּרַקִיעַ שְׁמֵי אֱלוֹל הַחֲשָׁכִים.

רָגַל מִיִּזְהָ הִיא הַבְּאָה וּמַצְלִצֶלֶת בְּצַמִּידֶיהָ וּפְתָאֵם תַּגַּע
בְּקֶצֶה אֶל-לוֹחַ לְבוֹ?

וְהוּא נִבְהַל וַיִּיקַץ, נְאוֹר מְנוֹרָה אֲשֶׁר בִּיד אִשָּׁה פָּגַע בְּעֵינָיו
הַסּוֹלְחוֹת.

וְהִיא נִעְרָה מִן-הַנְּעוּרוֹת הַמְרַקְדוֹת אֲשֶׁר-בְּעִיר, מִצְפָּה הִיתָה
כּוֹכְבֵי אֲבָנִים יְקָרוֹת, מִכֶּסֶה עֵנַן אֲדָרַת תְּכֵלֶת לְבָנָה, שְׁכוֹרַת יַיִן
גְּעוּרִיקָה.

אִז תוֹרִיד אֶת-מְנוֹרָתָה וְתֵרָא וְתַבֵּט אֶת-פָּנָיו הַרְכִּים בְּיַמִּים
הַעֲזוּ.

וְהָאִשָּׁה אָמְרָה: „סִלַּח-לִי, אַתָּה הַנְּזִיר הַצְּעִיר, הוֹאִילָה וְסוֹר
אֶל-בֵּיתִי. הַדָּמָן עַל-פָּנָי הָאֲדָמָה אֵינְנִי הַמְשַׁקֵּב הַנְּאוּהָ לָךְ“.

וְהַנְּזִיר עָנָה: „לְכִי לְדַרְכְּךָ, אִשָּׁה. כְּאֲשֶׁר יִגְמוֹל וַיְבוֹא הַמוֹעֵד
אֲסוֹר אֶלֶיךָ“.

פתאם קראה הלילה השחור את-מלתעותיו לאור הכרך
הלהט.

והסערה נהמה מאסת מנפוחת השמים והאשה חרדה מחמיה
מפחד.

ענפי העצים אשר על-צדי הכרך דאבו מכבד ציצים.
זמירות הלילים עליוות שקטו מרחוק בתוך ריט האביב
החמה.

יושבי העיר באו אל-היערות אל-מועד חג הפרחים.
ומחצי רקיע-השמים נשקף הירח המלא משתאה אל-העיר
הדוממה.

והגויר עבר ברחוב העזוב וממלל לו הקולילים חלי
אהבה יושבים בתוך ענפי המגו ומקוננים באנניו את-קיינתם
באפס שנה.

ואפגמטא עבר את-שערי העיר ניבוא עד-הגל הספלה
ניצמוד.

מי-זאת האשה השכבת לרגליו בצל החומה מכת דבר
שחור אשר בקרה מקסה חבורות טריות והיא מגנשת בחפזון
מתוך-העיר?

והגויר ישב לימינה, שם את-ראשה על-ברכיו, על-שפתיה
הסין נספי טים ואת-בשרה קשח בצרי.
"מי-אתה, נרחום?" שאלה האשה.

והנזיר הצעיר ענה: הנה לעת־קץ בא המועד לדרוש
אליו, ואני הנה באתי.

לח

צין פל־נה עוד נק שחוק אהבים בינינו, אהובי!
 מעת אל־עת השקערו עלי לילות סערה עזים אשר נשבו
 במנורתי עד־כבוֹתָה; פקפוקים אֵלים נִעֲרָמוּ נִכְבוּ אֶת־כָּל־הַכּוֹכָבִים
 אֲשֶׁר בְּשָׁמַי.

מעת אל־עת נהרסו החופים, שבֹּלַת המים סחפה את־קצירי
 ונהי ותמרורים פִּלְחוּ אֶת־שָׁמַי מִן־הַקֶּצֶה אֶל־הַקֶּצֶה.
 נֶאֱת־זֹאת לְמַדְתִּי וְאִדְעָנָה: יֵשׁ בְּאַהֲבַתְךָ פִּצְעֵי מַכָּאוֹב וְאִין־
 בָּהּ לְנִצַּח הַרוּם הַקָּרָה וְהַאֲלֻמֶּת אֲשֶׁר לְמוֹת.

לט

הסִלֵּלָה נִפְלְתָה, וְאוֹר כְּמוֹ שְׁחוֹק אֱלֹהִים פָּרַץ אֵלֵינוּ.

לָנוּ הָעוֹ, הוּא אִתָּה הָאוֹר!

נִבְקַע לָב הַלְלִילָה!

בַּמַּק בְּלֵהֵט סָרְבָּף אֶת-סָרְבָּף הַמַּקְפּוּקִים וְאֶת-סָרְבָּף קַל-תְּשׁוּקָה

רָקָה.

לָנוּ הָעוֹ!

בֹּא אִתָּה אֲשֶׁר טוֹת לֹא סָרְעוּ!

בֹּא אִתָּה אֲשֶׁר נוֹרָא אִתָּה בְּלִבְנוֹתֶיךָ.

הוּא אִתָּה הָאוֹר! תַּפְּףָּךְ נִתֵּן קוֹלּוֹ עִם-תְּלִימוֹת-הָאֵשׁ וְהַלְפִיד

הָאָדָם נִשָּׂא אֶל-צֵל; הַטְּנֵת גּוֹעַ עִם-פְּרִיץ הַגְּהֵרָה.

מ

הוי ליהב אש, אמה האח לי, אומר לך עו.
 אמה הוא הסמל האדם והבהיר אשר לחפשה הנוראה.
 את-כפיה תשא למרום, באצבעות נחפזות תעבור על-מיתרי
 הנבל ונגינת המחולות אשר-לך נקלאה.

כאשר ישלמו ימי והשערים יפתחו, ושרפת לאפר את-
 האסורים האלה אשר על-ידים ועל-רגליים.
 בשרי יהיה עמה לאחדים, לבי יתלכד עם-גלגל סופתה
 והחם שלהט אשר הניח לי לגשמת חיים יתלכח והתערב בשלתיבתה.

מא

המלך יצא לדרך והוא שט על-פני הים הוצף בקליטה.
 התרן מתנפח תחת מפרשיו הנפוחים הממלאים ברוח סער.
 השמים מדקרים בצפרגני הלילה והמה נפלים על-פני הים
 שקווי רעל הפחד השחור.
 הגלים מנפצים את-ראשם אל-השחור אשר-לא נראה -
 והמלך יצא לדרך והוא שט על-פני הים הוצף.

המלך יצא לדרך, לא אדע את-מקום המועדה אשר-לו,
 והוא מרגז את-הלילה פתאם ברבנת מפרשיו.
 לא אדע את-החוף אשר אליו בעלה לעת-קץ אל-היבשה,
 למען הגיעו עד-החצר הדוסקה אשר שם מנוחה מאירה ושם ימצא
 את-הנפש היושבת על-פני העקר ומחקה לו.
 מה-פאות נפשו אשר תשים את-סירתו עד-לכלי דאגה
 מפני לילה נאסלה?
 הטבחה סירתו באבנים יקרות ובפנינים?
 אכן לא! אין המלח מביא עמו קל-מקמן מלבד השושנה
 הרכנה אשר בכפו והזמרה אשר על-שפתיו.
 והן מועדות עמו למען הגפש המטובה לו לבדד בלילה
 עם-מנוחתה המאירה.

שכנת היא בסקה אשר עם-פאת הדרך.
 שערות ראשה הפרוע מתעופפות ברוח ומסתירות את-עיניה.
 הסער נהק בעד-דלתה השבורה, הגר מתלקט במנוכת התרש
 אשר-לה ומשליכה צללים על-פגי הכתלים.
 מתוך יללת הרוח היא שומעת בקראו בשמה - אותה אשר
 בשמה לא נודעה.
 הנה-זה עבר מועד רב מאז זאת המלח הימה.
 הנה-זה יעבור עוד מועד רב עד-עלות השחר והוא ידפוק
 על-הדלת.
 לא בחפים יכה ואיש לא ידע.
 רק האור ימלא את-הבית, העקר יהיה מבדך והלב יהיה
 צלו.
 קל-הפקוקים חלפו בדממה לעת אשר יעלה המלח אל-
 החוף.

מב

החוקמי בקל-כחי ברפסודה הסיה הזאת בבשרי מדי
 עברי את-הנחל הזר אשר לשנותי על-אדמות. וקוב אעזקנה
 ארחי כלות המעבר.
 ואחר-כך
 לא אנע אמ-האור והחשך אשר שמה גם-הם כאור וכחשך
 אשר לנו פה.

זה ב'ת-ינוך ע הוא החמש לעולמי עד:
 באסס חמלה הוא באהבתו.
 שבר הוא את-קלפת הפנינים, והוא אלם בקלא החשקה.

הנה ובכה אתה על-הימים אשר הלפו, הוי אתה הלב
 האמלי!

הנה עלו כי עוד ימים יבאו
 המועד קרב, אתה הנודר!
 הנה עת לך להציב את-גבלות הדרכיך
 יסר המסנה מעל-סניו וכסעם שנית תפגשת

מג

על-פני שרידי העקר אשר לעצמות בודהא האלהים בנה
המלך במבסר מזבח - שיר תהלה עשוי שיש לבן.
ושם תבאנה כפעם-בפעם לעת-ערב הבתולות והנשים
אשר לבית המלך להקריב פרחים ולהעלות מנורות.
אך בעלות בנו אחריי להיות למלך תחמיו בבא עתו,
נישטוף בדם את-כל אמונת אביו מלפניו ואת-אש הקרבנות
הבציר בספריו הקדושים.

יהי יום סתו נסה לחלוף.

ומוצד מנחת הערב קרב.

ושרימשי נצרה מנורות המלכה אשר הקדשה לבודהא,
כי התרחצה במים הקדושים ואת-קצרת הנחב פארה בגרות
ובציצים רעננים ולבנים, ותבא ותשא את-ציניקה השחורות אל-
המלכה.

והמלכה חרדה מסחד ותאמר: הטרים תדעי, נצרה סתיה,
כי מות יומתו אל-נכון כל-איש וכל-אשה אשר ישמחו אל-מזבח
בודהא

בטה חסין המלך.

ושרימשי תשחחנה אל-המלכה ובגאתה מסתח הדלת ומעמוד
 לפני אמיתה אשת בן-המלך הצעיר אשר ארשה לו זה-עתה.
 וראי עשוי זהב מלשש מושם בחיקה ואשת בן-המלך
 הצעיר קולעת את-מחלפות ראשה השחורות והארכות ותהי
 מושחת בצבע את-המלכה האדמה בתוך-מסכת השער אשר על-
 דרך ראשה להיות לאות תקנה טובה.
 וידיה רעדו בהביטה את-הנצרה ותזעק: מה-נוראה השואה
 אשר תוכלי להביא עלי עוביני-נא כרנעו

ושוקלה בת-המלכה יקבה אל-החליון לאור השמש השוקעת
 והיא קראת בסקר ספרי הנסירות הנקלאות.
 והיא נתרה ממקומה בראותה על-סף דלתה את-הנצרה
 עם הנרבות הקדושים.
 וסקרה נסל מחיקה ארצה ותמהר ותלאט חרש באנו שרימשי
 ותאמר: אל-תתגרי במות, אשה עזת-נפש!

ושרימשי נחפזה ומעבור מדלת אל-דלת.
 וראשה מורם למעלה והיא קראת: הוי נשים אשר בבית
 המלך, מהרנהו
 המוצד לעבודת אדוננו הנהנה באו!
 ורבות מן סגרו את-דלתותיהן בסגניה ורבות מן חרפו
 אותה.

וארן אור היום האחרונה חלפה מעל-כפת הצרונה אשר
למגדל התיקל.

וצללים כבדים רבצו על-פנות הרחובות: שאון העיר
התומיה נאלם: צליל הגונג אשר למקדש שינה בשד כי בא מועד
תפלת הקרב.

ובחשכת נשף-הסתו, העמקה כמו-נחל נד, התלקחו הכוכבים
באורם, ומתאם ראו השומרים אשר בגן היכל-הפלך בתרדה מבעד
לעצים והנה מסלת אור מגורות מאירות פתאם על-יד מזבח
בודיהא.

והם משתערים בתרבותיהם השלופות נקראו: מידה אתה,
הפמי, אשר ישחק למתו?

וקול מלא מתק ענה: שרימטי אנכי, שפחת אדוננו בודהא.
ובעוד רגע נדם לבה צבע את-השמש הזר באדמו.
ובתוך דממת מועד הכוכבים גוע אור התנורה אשר
לעבודת הקדש האחרונה לרני המזבח.

מד

היום העומד בינך וביני משמתקה לי לברכני את-ברכתו
האחרונה לשלום.
הלילה מכסה את-פניו בצעיפו ומסתיר את-המנוחה האחת
הבערת בתדרי

הנה עבדך השחור בא באיך-קול והוא סרש את-יריעת
חמתך לפגוד לבעבור תשבי שם לקדר עמי בדסקה באיך
דברים עד-יעבור הלילה.

מה

חֵלֶף לִילִי עַל־מִשְׁכַּב דַּאֲנָחִי וְעֵינַי יִגְעוּת. לִבִּי הִקְבֵּד אֵינְנִי
נִכּוֹן עוֹד לְקִרְאָת הַבְּקָר עִם־מֵלֵא קַל־מְשׁוֹשׁוֹ.

כֶּסֶף בְּצַעֲיִף אֶת־פְּנֵי הָאָר הַעֲרֹם, תֵּן אוֹת וְסֵר מִפְּנֵי הַצָּדָה
הַגְּנָה הַמְזוּהֵר הָזֶה עִם־מְחֹלֵל הַחַיִּים.
הַסְתִּירְנִי בְּכַנְפֵי אֲדָרְתְּךָ הַשְׁכֵּתְךָ הַעֲנֵנָה וְהַחֲבֵא אֶת־מְקַאֲוֵבִי
כַּמְעַט רַבֵּעַ מִפְּנֵי לְחֹץ תְּבִלָּה.

מו

קִלְפָה הַעַת אֲשֶׁר יִכְלַמִּי לְשֵׁלֶם לָהּ חֶרֶף כִּי־אֲשֶׁר לְקַחְתִּי
מֵעַמָּה.

לִיְלֵה מִצָּא אֶת־בְּקָרוֹ וְאֶתָּה אֶסְפָּת אֹתָהּ אֶל־זְרוּעוֹתַיָּהּ,
וְלֵךְ אָנִי מִגִּישׁ אֶת־תּוֹדְתִי וְאֶת־מִנְחוֹתַי אֲשֶׁר הִיוּ יַעֲבֹדוֹת לָהּ.
תַּחַת כִּי־הִרְעוֹת וְהִחַסְאוֹת אֲשֶׁר קִחְאֹתִי לָהּ הֵא אָנֹכִי אֶלְיָהּ
לְבַקֵּשׁ אֶת־הַסְּלִיקָהּ.

עַל־מִזְבְּחָהּ אָנֹכִי מִקְרִיב אֶת־כֹּל־פְּרִטֵי אֶבְהָתַי אֲשֶׁר נוֹתְרוּ
בְּתוֹךְ צִיצִיקֵהֶם וְהִיא חֲבָתָה לָהֶם כִּי יִגְצּוּ.

מז

מצאתי מעט מכתבים ישנים מעמי אשר הניחה אותם
 למשמרת היטב בארְגוֹן-כלי צעצועים למען זכרונותיה לשעשע בהם.
 בלב ירא נסתה לגנוב את-הקטנות האלה מתוך זרם העת
 הסער ותאמר: "רק לי אלה לבדיו"

ראה נהג איך-איש אשר יכל לדרשם עתה ולשלם
 את-מחירם באהבה ואמנה ועוד הנה פה.
 אכן יש אהבה בתכל זאת להצילם מן-הפליון האחרון.
 כִּי-הנה רק אהבה כאהבתה הצילה את-המכתבים האלה ברחמים
 רבים כאלה.

כח

הביאי ימי וסדרים אל-תוך חיי האבדים, אשה כאשר
 הבאת אותם אל-תוך ביתי קל-העת אשר היית.
 טאטאי קשם את-שרידי הרגעים המעפרים, טלאי את-
 סבדים הריקות ורפאי את-קר אשר עלה בו תהו.
 אתר-כן פתחי את-הדלת הפנימית אשר לארון, העלי את-
 סגר ותני ונצוד שם חדו בדקמה לפני אלהינו.

מט

גדול היה העמל לעת אשר פוננו המיתרים, אדני
החל את-נגינתך ותן לי לשכוח את-עמלי: תן לי ואחוש
בנעימות ימי את-כל-אשר תלך את-רוחך בקרב הימים והם
באסס ונינה.

הזלילה החולף נעצר עוד על-פתח בלתי תן-נא ונחלוף
קזה בזמירות.
שפוף את-לבך אל-תוף מיתרי חיי, אדני, עם-הקולות
אשר ירדו מעל-בוכיך.

ג

לָנֶגְהָ הַבָּרֶקַע כַּמַּעֲט־רִגְעָה רָאִיתִי אֶת־בְּרִיאָתְךָ גִּזְחַח אֲשֶׁר
 בָּחַי - בְּרִיאָהּ בְּתוֹךְ צוּרוֹת־מֹת שׁוֹנוֹת מַעֲוָם וְעַד־עוֹלָם.
 מִבְּקֵה אֲנִכִּי אֶת־שִׁפְלוּתִי בְּרִאוּתִי אֶת־חַיִּי בְּיַד הַרְגָעִים
 הַרְיָקִים - אֵךְ בְּרִאוּתִי אוֹתָם בְּכַף קָדְךָ, יִדְעֵתִי כִּי יִקְרִים הֵם
 מִהִיּוֹתָם עֲלֵים בְּתֵהוּ בֵּין־צִלְלִים.

נא

ידעתי כי יקנה אקד יום והוא יבא אל-קצו הקודר, אז
 תשלח אלי השמש את-ברכת-שלומה האחרונה.
 רעים יחללו על-פי תליליהם אצל עצי התאנה והבהמה
 תרעה במורד הנמל לעת-כי ימי ירדו אל-תוף החשכה.
 ואני זאת תפילתי כי-אבין בטרם הפרדי על-טה-נה קראתני
 האדמה אל-תוף נרועותיה.
 בטרם אלך אעצור-נא על-שירי האחרון עד-כלותי את-
 מלאכת נגינתי; אעלה-נא את-המנוחה למען הבט את-פניך ואקלע-
 נא את-עטרה הפרחים לעשר-בה את-ראשך.

נב

מה היא הנגינה אשר לפי-קצב מדתה תנוע תבלו
 נתן בשחוק פינו לעת הכותה במעלה הטיים, נתפלץ
 בחרדה לעת שובה למעמקים בחשכה.
 אבל קול השיר אחד הוא, עלה ויורד לפי-קצב הנגינה
 באפס קץ.

מסתיר אתה את-אוצרך בכף ידך, ואנחנו קראים: שדדנו.
 אבל פתח וסגר את-כף ידך ככל-אשר יהיה עם-לבי: גם
 השקר וגם האבדה משפט אחד להם.
 בשחוק אשר תשחק עם-נפשך אתה תאבד ותשמר כאחד.

נג

לשקתי לתבא זאת במזעני וביצרי גוי; חתלתיה במז
 לבי בחתולים לאיך מספר; הציפותי את מחשבותי על-קמיה ועל-
 לילותיה עד-כי תבא נחיי היו לאחדים - נאני אהב את-חיי יער
 כי אהב אנכי את-אור השמים אשר רקם עמי יחדו.

לו אמת נכון דבר עוננו תבא זאת כדבר אהבתני אותה -
 כי-אז אל-נכון יש שקל בזאת אשר באתי אל-החיים ובזאת
 אשר אפרד מעליהם.

ולו תקוב האהבה הזאת במנת, כי-אז הן אכל אכל סרטן
 הכזב הזה בקל-דקר ובקל-ענין עד-כי יקמטו הכוכבים נעד-
 היו שחורים.

נד

העננה אמרה אלי: „אנכי גזעתי; הלילה אמר: „מתנפל
 אנכי אל-תוף אש הבקר“.
 הסבאוב אמר: „נשאר אנכי בתוף הדממה הפבדה לקיות
 לאות לעקבותיו אחריו“.
 „ואנחנו מתים לנכח מלא קל-יש, אמרו חיי אלי.
 והאדמה אמרה: „אורי ישק למחשבותיך בקל-רגע“.
 „הימים חולפים, דברה האהבה, אולם אנכי אחכה לך“.
 והמנת אמר: „מוליך אנכי את-סירת סיף להעבירנה
 את-מים“

נה

וטוֹלְסִידֵס הַמְשַׁרֵּר הִתְהַלֵּךְ כְּבֹד בְּמִזְמוֹתָיו עַל־שֵׁשֶׁת הַגִּגִּס
 בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִשְׁרְפוּ שָׁם אֶת־מִתְיָהִם.
 וַיִּמְצָא אִשָּׁה יוֹשֶׁבֶת לְמַרְגְּלוֹת גֹּפֶת אִישָׁה הַמֵּת וְהִיא
 פְּבוּשָׁה רַקִּמַת צְבָעִים כְּבָאָה לְמוֹעֵד חַג־חֻחֻנָּה.
 וַתִּקָּם בְּרֵאוּתָהּ אוֹתוֹ וַתִּשְׁתַּחֲוֶה אֵלָיו וַתֹּאמֶר: „הִקְחָ אֲדוֹנָי
 וְנִתַּתְּ לִי בְרִכְתְּךָ וְאָבֹא גַם־אֲנִי אַחֲרָי אִישֵׁי הַשְּׂמִימָה.“
 וַטוֹלְסִידֵס שָׁאַל: „לָמָּה אַתְּ כֹּכָה נְחֻפָּה, בְּתִי? הַאִין הָאֲדָמָה
 הַזֹּאת גַּם־הִיא אֲדַמַּת הַבְּרָא הַלְלוּהָ אֲשֶׁר בְּרָא אֶת־הַשְּׂמִימָה“
 „לֹא לְשָׂמִים תֵּאבְתִי, עֲנֵתָה הָאִשָּׁה. „אֶל־אִישֵׁי יַעֲרֹג לְבִי.“
 וַטוֹלְסִידֵס שָׁחַק בְּלֵט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ: „שׁוּבִי לְבֵיתְךָ, יַלְדָתִי.
 בְּטָרִם יַעֲבֹר חֹדֶשׁ יָמִים וּמִצָּאת אֶת־אִישְׁךָ.“

וְהָאִשָּׁה הִיָּכָה לְבֵיתָהּ בְּתַקְוָה וּבְשִׂמְחָה, וַטוֹלְסִידֵס סָר אֵלֶיהָ
 יוֹם יוֹם וַיִּתֵּן בְּלָבָהּ מִחֻשְׁבוֹת גְּדוּלוֹת לְחֹשֶׁב אוֹתָן, עַד־כִּי גַמְלָא
 לָבָה עַל־כֹּל־גְּדוּתֵיהָ אֶהְבֵּת אֲלֵהֶם.
 וַטָּרִם עוֹד תְּחַלּוֹף חֹדֶשׁ יָמִים וַתִּבְאֵנָה אֵלֶיהָ הַשְּׂכָנֹת
 וַתִּשְׁאַלְנָה: „אִשָּׁה, הַמִּצָּאת אֶת־אִישְׁךָ?“
 וְהַעֲלִמָנָה שָׁחָקָה בְּלֵט וַתֹּאמֶר: „מִצָּאתִי.“
 וְהֵן שָׁאַלוּ בַחֲפוּזוֹן: „אִיהוּ?“
 „בְּקָרֵב לְבִי יוֹשֵׁב אֲדוֹנָי, וְהוּא עִמִּי אֶחָד,“ עֲנָתָה הָאִשָּׁה.

נד

באת אלי לרגע אחד ותגע בי בתעלמות הפלא הגדול
 על-דבר האשה הממלאה את-לב כל-הימים.
 הן היא השקה בפעם-בפעם אל-אלהים, כי ממנו לה הלך
 המחק- והיא היא היפי הרענן לעולמי עולמים וסמל הנעורים
 אשר בכל; היא היא המרקדת על-פני החרם המסכה ומומרת
 לאור הבקר; היא היא המיניקה את-האדמה הצמאה גלים עזים;
 והיא אשר ישבר אליה הנצחים לפעמים את-לב האחת מקרב
 עדתה בוא תאנה אשר לא תוכל להתאפק עוד וקרצה והיתה
 למכאוב אהבה.

12

מי היא זאת השכנת בקרב לבי - זאת האשה האבדת
מפני לנצח?

מהר מהרתיק לי לאשה והחטאתי ממצא אותה לי.
פארתיק עטרות פרחים ואת-תהלתה זמרת.
הזהיר שחוק קל על-פניק רגע אחד, ואחר-כן חלף.
לא אמצא משוב בד', קראה - זאת האשה בעצבונה.

קניתי לה צמידים ממלאים באבנים יקרות, השבתי אל-
פניק רוח במניסה משבצת אבני חסן; רשדתי לה יצוע על-פני
מסת וקב.

אז התלפח זיק עליצות בתוך עיניק, ואחר-כן גנע.
לא אמצא משוב באלה, קראה - זאת האשה בעצבונה.

הושבתי אותה במרכבת על והסעתי אותה מקצה האדמה
ועד-קצה האדמה.

לכבות נכנעים קרסו קרעו לרגליה ושאגות תהלתה עלו
עד-לשמים.

וְגַאִן קָרַן בְּעֵינֶיהָ רַנֵּעַ אַחֵד, וְאַחֲר־כֵּן נִמַּס וַיְהִי לְדַמְעוֹת.
 „אִין-לִי קְשׁוּשׁ בְּהַכְנִיעַ“, קִרְאָה – זֹאת הָאִשָּׁה בְּעֶצְבוֹנָהּ.

וְאֵנִי שְׂאֵלְתִּיהָ: „הַגִּידִי לִי אֶת-מִי אַתְּ מִבְּקִשְׁתְּךָ?“
 וְהִיא רַק עָנְתָנִי: „אֵל-זֶה אֲנִכִּי מִחֻכָּה אֲשֶׁר אֶת-שְׁמוֹ לֹא
 יִדְעָתִי.“

וַיִּמַּם חֲלָפּוֹ וְהִיא קִרְאָה: „מִתִּי יָבֹא דוֹרִי לִי, זֶה אֲשֶׁר לֹא
 יִדְעָתִי וְאֲשֶׁר לְעוֹלָמִי עוֹלָמִים לִי יוֹדְעוֹ?“

נח

לך האור אשר יבקע מן-החשכה, והטוב אשר יצמח מן-
 הלב הנשבר בריב.
 לך הבית אשר דלתותיו פתוחות אל-כל-העולם, והאהבה
 אשר קולָה יקרא לשדה מלחמת.
 לך המתנה אשר עוד שְׁכָרָה עמה גם באבד כל מסביב,
 והחיים אשר ישטפו מתוך מערות המות.
 לך השמים הנחתים על-עפר נאלת, ואתה הוא אשר תהיה
 למעני ואתה הוא אשר תהיה למען כל.

נט

ברבון עלי עמל הדרך עם צמאון היום הלחט ובהשליך
 רגעי העלטה צללים על פני חיי כבלהות אימי שדים, אז אקרא
 אליה, רעי, לא כס לשמוע את קולך, כראם גם לבעבור תגע
 בי ידך.

הנה אימה בקרב לפי מפגי משא כל העשר הרב אשר
 לא יך נתן.

שלחנא ידך מבעד הליילת, אחו ביה ואמלאנה ולא ארפנה;
 הבה אחושנא את מנעה בנרף בברת הארץ הריקה אשר
 לבדידתי.

ו

הריח קרא בתוך הציץ: אֶלְלִי לִי, היום עבר, נח יום
האביב המבדף, נאני שבוי בתוך עלה הפרחו"
אל־נא יפול לבך עליה, יצור דל!
אסיריך ימסו, הציץ יגז ויהיה לפרח, ואם-מות תמות
בתוך שקעת הסוים, והאריך האביב גם אחרריך עוד.

הרים מתדפק והמה בתוך הציץ: אֶלְלִי לִי, הרגעים חולפים
נאני עוד טרם אנדע לָאֵן אֲנִי הוֹלֵךְ וְאֵת־מִי אֲנִי מִבְקֶשׁוּ"
אל־נא יפול לבך עליה, יצור דל!
רוח האביב שמע את־תשוקתך, לא יבוא היום אֶל־קצו
בטרם תמלא את־מתכנת חייך.

קתום בחשך עתידו ממנו והריח קרא גואש: אֶלְלִי לִי,
בתשאת־מי היו חיי ריגים באין־תכלית?
מי יכל להגיד לי למה־זה אֲנִי בְלִי?
אל־נא יפול לבך עליה, יצור דל!
קרוב הבקר השלם אשר יתערבו חייך אמה בחיי כל
ונדעת באחריתך את־תכליתך.

סא

עוד ילדה היא אדוני.

שטה היא בהיכלך אנה ואנה ומשעשעת ומנקה לעשות
לשעשע גם-אותך אמה.

לא תתבונן ולא תשים לב אם שמטו שערותיה לארץ
ושמלתה תסחב אחריה בתוך האבק.

בצת ובגרה אליה, תרדם ולא תענה דבר – והפרח אשר
אתה נותן לה בבקר יזח מינדה ארצה.

בפרוץ הסער והקדרות פרושה על-פני השמים, לא תישן;
צלמי פסילי שעשעיה פזורים על-פני הקרקע והיא מתרפקת
עליך בפלצות.

והיא רק יראה, פן תחטא אליך בהחטיאה דבר בעבודתה
לפגיה.

אבל בשחוק רך על-שפתיה אתה שוקד על-שעשעיה.
נדעת אותה.

הילדה היושבת על-העפר בחירתך היא אשר בחרת לך;
שעשעיה ישקטו וגם יעמקו והיו לאהבה.

טב

„מחיש עוד מלכד השמים, אתה השמש, אשר יוכל להקיל
 את-דמות צלמך?
 „בחלומות בחזון אָאָף, אולם נבצרה עד-עולם ממני לקיות
 כי גם-עבד אַעבדך“ – ככה בכה אגל השל ויאמר: „קטנתי מאסוף
 אותך אל-קרבי, אדוני הנשא, וחי אינם בלתי-אם דמעות“.
 „הנה אנכי מאיר את-כל-השמים אשר גבור אין להם,
 ובכל-זה יכל אוכל להתמפר גם אל-אגל של מעט“ – ככה דבר
 השמש. „היה אהיה לניצוץ אור נאמלאך, וחייה המעטים יקטנו
 ויהי לנלגל משחק“.

סג

לא לי האהבה אשר קל-מעצור לא תדע, כי היא כיון
 הולכה אשר נבקע נאדו והוא שאף לנדוף פלו כרגע.
 שלח-לי את-האהבה אשר קרה היא וקהורה כמטר גשמה,
 והוא יכרף את-השדה הצמא וימלא גם את-פדי החרש אשר בבית.
 שלח-לי את-האהבה אשר תחדור עד למקור קל-יש, ומשם
 תפרד כעסיס לא-גרעה ובאה אל-תוף שריגי עץ-החיים ונתנה
 חיים לפרי ולפרחים.
 שלח-לי את-האהבה אשר תשקוד על הלב בדמקה עם-
 שמעת מלא השלום.

סד

השמש בא אל-מאחרי שפת הנחל ממעקב אשר בסבך היער.
 נערי הנזירים העזו את-המקנה הפיתה וישבו מסביב
 למדורת האש לשמוע את-דבר גוטמה נביאם, והנה-נה נער זר בא
 ויגש-לו מנחת פרי וקרחים ויברכהו וישתחו לרגליו ארצה וידבר
 אליו ויהי מצפצף בקולו כמו-צפור ניאמר: באתי אליך לבגבור
 מאספני אל ארץ האמת העליונה.

סטקמה זה שמי.

והנביא אמר: ברכות לראשך!

אי-מנה שבט אתה, בניו הלא ידעת כי רק לאיש ברהמיני
 המשפט לשאף אל-האמת העליונה.

אביו לא ידעתי אי-נה שבט שבטי, אולם אלכה-נא ואשאלת

את-פי אמי.

ויפרד מעליו אחרי דברו וילך מעבור ברגל את-הנחל
 השטוח ויבא אל-סכת אמו, והסקה עומדת בקצה מדבר החול
 בשפת הכפר הישן.

המנוחה בערה בעלטה בתוך החדר, והאשה עומדת בפתח
 הנלח ומחקה עד-שוב בנה.

אז חבקה אותו אל-לבה ותשק לו על-שערת ראשו ותשא
 לו לדבר לכתו אל-הנביא.

והנער שאל: "מה-שם אבי, את אמי המדתי?
 רק לאיש ברהמיני המשפט לשאף אל-האמת העליונה-
 ככה דבר גוטמה אדוננו אלי".

והאשה השפילה את-עיניה ותדבר חרש ותען:
 "עניה הייתי בנערי ויהיו לי ארונים שונים. ואתה בני
 היקר, הנה-זה באת אל-בין זרועות אמהי ובלה, ולה לא היה בעל".

קרני השמש הראשונות נוצצו על-ראשי העצים אשר עם-
 בית הנזירים בתוך היער.

והתלמידים עוד שערות ראשם הסבוכות רטבות אחרי
 הרחצה בבקר והם יושבים תחת העץ הזקן לקני המורה.
 וסטיקמה הנה-זה בא.

והוא משתחוה עד-לארץ לרגלי הנביא ויעמוד מקורש.
 והמורה הגדול שאקהו ויאמר: "הגידה-לי אי-מזה שקט

אתה?"

ויען: "אדוני, לא ידעתי. הנה-זה שאלתי את-פי אמי
 ותאמר: "אדונים רבים עבדתי בהיותי בנערי ואתה באת אל-בין
 זרועותי ובלה אמהי, ולה לא היה בעל".

והמון קול תלונה כקול המית דברים מתקצפות אשר הרגזו
 מפורתן עליה, פי הלינו התלמידים על-הנדה הלז ועל עו מצחו
 אשר לא ידע הכלם.

וגוטמה הנביא קם ממושבו וישלח את-ידיו ויחבק את-הנער
 אל-לבו ויאמר: "אכן הטוב מקל-הבְּרִהֲמִינִים אתה הוא, נערי.
 נחלת האמת הנעלה על-כל בקרבה היא".

סה

אילי יש בית בעיר הזאת אשר שֶׁעָרוּ יִפְתַּח בְּבִקְרֵי הַזֶּה
לְעוֹרָם לְהִיּוֹת נִכּוֹן לְקִרְאת מַגַּע צֵאת הַשָּׁמֶשׁ בְּמִלְאוֹת הָאוֹר אֶת־
מִשְׁלַחְתּוֹ.

הַפְּרָחִים פָּתְחוּ אֶת־צִיצִיָּהֶם בְּתוֹךְ הַסִּבְכִּים וּבַגָּזִים, אִילֵי יֵשׁ
לֵב אֲשֶׁר מִצֵּא בָהֶם בְּבִקְרֵי הַזֶּה אֶת־מִתְּנַת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר אֲחִרָה בְּדֶרֶךְ
יָמִים נְצִיטִים בְּאֵין־קֶץ.

סו

האזינה, רבי, ושמע: בתוך חלילי סמונה הנגינה אשר לריס
 פרחים נרים באשר לעלים מזהירים באשר לעלים נוצצים באשר
 לעללים הומים מעל-פנמי דברים.
 סזליי גונב את-שחוק קולו מעל-שפתי רעי ופנש אותו
 על-פני חיי.

סז

עומד אַתָּה לְבָדָד תְּמִיד מֵעַבְרָ לְנַחַל נְמִירוֹתַי.
 גַּלְיָ קוֹלוֹמִי רַחֲצִים אֶת־כַּפּוֹת כַּגְּלִיָּה, אוֹלָם לֹא יִדְעָתִי אִיכָּה
 אֲשִׁינָן.

זֶה שְׁעֲשֵׂעִי עֲמָךְ אֵינְנוּ בְלִת־אִם שְׁעֲשֵׂעַ מְרַחֵק.
 וּמִכְאוֹב זֶה־הַפְּרָדָנוּ מִתְמוֹנָה בְנִגְיֹנוֹת עַל־פִּי חֲלִילִי.
 נְאֻנִּי מַחֲקָה אֶל־הַיָּמִים אֲשֶׁר תַּעֲבוֹר סִרְתָּךְ אֶל־גְּדוֹת שְׁפָתַי
 וְאַסֵּה תַקְחָ אֶת־חֲלִילִי אֶל־תּוֹךְ יְדֵיךָ אִתָּה.

סח

פתאם נפתח חלון לבי היום בבקר ברעש-נה החלון הנשקף
 על-פני לבך.

השתוממתי לראות כי שמי אשר בו נודעתי אליך כתוב
 בתוך עלי ניסן ובפרתיו-נאני שבתאי מקריש.

לרגע אחד הוסר המסך המבדיל בין-שירי ובין-שיריך.
 קצאתי כי אור בקרף הנה מלא את-שירי האלמים אשר לא
 הרשו; חשבתי כי אלמדם לרגליך-נאני שבתאי מקריש.

סט

ישבת בתוך לבי בקרב-ולכן בהיות לבי נודד ונוסע לא
מצאך מעולם; נחבאת מפני המון אהבתי תקנתי צד-לאחרונה-כי
תמיד היית בקרבני.

אתה היית חדותי בקרבי בשששעי געורי, ואם שוקד הייתי
רב מדי על-שששעי, גונה התדנה.
אתה זמרת לי ברגעי רוקמות חיי, באני שכתתי לומר לך.

ע

בַּהֲחֹזֶקָהּ בַּמְנוּרָתָהּ בְּשֵׁמִים, וְשִׁפְכָה אֶת-אוֹרָהּ צֶלֶם-פָּנֶי וְצִלָּהּ
יְפוֹל צִלְיָהּ.
וְאֲנִי בַּהֲחֹזֶקִי בַּמְנוּרָת הָאֶהְיֶה בְּלִבִּי, וְנִסַּל אוֹרָהּ צִלְיָהּ וְאֲנִי
בְּשֶׁאֵר עוֹמֵד מְאֻחָר בְּתוֹךְ הַצֵּל.

עא

הוי הגלים, גלים בולעני שמים, הנוצצים ברכב-אור, המרקדים
 ברכב-ים, הגלים אשר לחדנה מתגעשת, הסערים נצח

הפוכבים נדים על-פניהם, מחשבות לל-הלילות צבעיהן
 תוטלנה בהם ממעמקי תהומותיהן ותשתפכנה על-גדות חופי החיים.
 לדה נמות עליהם ויורדים עם-קצב נגינתם ועוף-הים אשר
 בתוך-לבי פוש את-כנפיו וצוח מגיל.

עב

הַתְּדוּנָה גַּחְפּוּנָה וַתַּעֲבֹר אֶת־מֵלֶאכֶל קַל־הָעוֹלָם לְבַעֲבוֹר תָּאֵר
אֶת־תְּבִנֹתַי.

אֹרֹת הַשָּׁמַיִם נִשְׁקוּ לָהּ הַלֶּךְ וְנִשְׁקַע עַד־כִּי הִקְיָצָה.
פְּרָחִים אֲשֶׁר לְקִיָּצִים גַּמְהָרִים גִּאֲנָחוּ בְּקֶרֶב נִשְׁמָתָהּ וְקוֹלֹת
אֲשֶׁר לְרוּחֹת נֹאֲשֶׁר לְזַרְמוֹת מַיִם רָנוּ בְּגִיד יִצְרֵיקָה.
זָרְמַת חֲלִיפֹת הַצְּבָעִים אֲשֶׁר לְעֵבִים וְאֲשֶׁר לְיַעֲרוֹת נוֹלָה
בְּסִיָּקָה וּבְגִינַת כָּל־דָּבָר וְכֹל־עֲנָנוּ הַחֲלִיקָה כַּדִּי עוֹרָה לְתַת לָהֶם תָּאֵר.
וְהִיא הִיָּתָה לִי לְכֶלֶה—אֶת־מְנוֹרָתָהּ הִעֲלָתָה בְּבֵיתִי.

עג

האָביב עם-עליו וְעם-פּרָחיו בָּא אֶל-תּוֹךְ בְּשָׂרִי.
הַדְּבָרִים הוֹמִיּוֹת בּוֹ בְּלִי-הַבְּקָר וְהַרְחֹזוֹת הַבְּטָלִים מִשְׁעֲשָׁעִים
עִם-הַצִּלְלִים.

מַעֲיֵן מְתוֹק מִסֶּפֶה מִקָּרֵב לֵב לִבִּי.
צִינֵי טְבֵלּוֹת בְּגִיל כְּמוֹ הַבְּקָר הַרְחֹץ בְּשֵׁל, וְסִיִּים רֹעֲדִים בְּכָל-
יְצָרֵי בְּשָׂרִי כְּמוֹ מִיתָרִים הוֹמִים אֲשֶׁר לְעֵגֵב.

הַלְבָּד אַתָּה מִתְהַלֵּךְ עַל-גְּדוֹת טֵי, אֲשֶׁר שָׁם הַשְּׂבֵלֶת גָּאָה
תִּגָּאָה, אַתָּה חֲמוּד יְמֵי עַד-לְאִין-קִיץ?
הַמְּסַבֵּיב לָךְ מְעוֹפְסִים חֲלוּמוֹתַי כְּנֹבְבֵי קִיץ בְּרַקְמַת צְבָעִים
עַל-פְּנֵי כְּנֻמִּיהֶם?
וְאִם אֵלֶּה הֵם שִׁירֶיךָ הַנּוֹתְנִים הַד־קוֹלָם בַּמְהֻמְרוֹת הָאֶפְלוֹת
אֲשֶׁר לְסִמִּיתִי?

מִי מִבְּלָעֲדֶיךָ יִכַּל לְשִׁמוֹעַ אֶת-הַמִּנַּת הַרְגָצִים הַכְּבִירִים הַסְּעָרִים
הַיּוֹם בְּתוֹךְ גִּידִי, אֶת-קוֹל הַצְּעָדִים הַעֲלִיזִים הַמְּסוּזִים בְּתוֹךְ לִבִּי
וְאֶת-שְׁאוֹן הַסִּיִּים בְּאִין-שֶׁקֶט הַמְּתוֹפְסִים בְּאַבְרוֹתֵיהֶם בְּקָרֵב נִפְשִׁי?

עד

מוסרתי נתקו נשיי שלם, דלתי נפתחה לרנחת, נאני הולך
 אל-כל אשר יהיה רוחי ללכת.
 והם רבצים בפנותיהם וארגים את-ארג רגציהם החורים
 וספרים את-אגרותיהם בשבתם על-העמר וקראים לי לשוב.
 אבל חרבי לטושה, חליצתי על-בשרי וסוסי דהר קרוץ.
 קצא אקצא את-ממלקתי.

עה

הן בקִּוּה מַצֵּר וְאֲנִי בְּאֵמִי אֶל־אֲדָקְתָּךְ עָרִים וּבְלִי־שָׁם
 וּבְקוֹל וְעִקָּה.
 וְהִיֹּם קוֹלִי צִלּוֹ, כִּי אֲתָה אֲדַנִּי עוֹמֵד עַל־יַד יְמִינִי לְשִׁים לִי
 מְקוֹם לְבַעֲבוֹר אִמְלֵא אֶת־חֹק חַיִּי.

וְגַם הִנֵּה מַדֵּי הִבִּיאִי אֵלֶיךָ אֶת־נְמִירוֹתַי לְקַרְבֶּךָ, הַחַזְנֵי תַקְנֵה
 בְּסִתְרִי, כִּי אֲנָשִׁים יָבֹאוּ וְהֵם יִאָּהֲבוּנִי עַל־כֹּל־זֶה.
 וְאֲתָה אֲהַבְתָּ לְגִלּוֹת סוּדֵי כִּי אֲהַב אֲנִי תְבַל וְזֹאת אֲעַשֶׂה
 הַבְּאֵמִי אֵלֶיךָ.

עו

בִּלְבַב יִרְאָה רִבְצִיתִי בְּצֵל מִבְּקָח, אֲבָל עֲתָה, בְּנֹשֶׁא דְכִי הַחֲדוּהָ
 אֶת-לְבַי עַל-כְּרוֹם שֵׁי אָמ, מִתְרַפֵּק לְבִי עַל-צוּק הַסִּלְעַ הָאֲכֹרִי אֲשֶׁר
 לְפָנָיו.

בְּדָד יִשְׁבֹּתִי בְּפֶנֶת בֵּיתִי וְחִשְׁבֹּתִי כִי צָר הוּא לְכָל-אוֹרֶחַ
 מִחוּץ, אֲבָל עֲתָה, כְּאֲשֶׁר נִפְתְּחָה דַלְתִי בְרַעַשׁ בְּחֲדוּהָ אֲשֶׁר לֹא
 סִלְּלֹתִי, רְאִיתִי כִי יֵשׁ מִמָּקוֹם שָׁם גַּם-לָךְ וְגַם לְחַבֵּל כְּלָה.

הִלְכֹתִי עַל-רֵאשֵׁי אֲצַבְעוֹת רַגְלִי, שׁוֹקֵד עַל-נִפְשִׁי, וְאֲנִי מֵלֵא
 בְּלִרְאשֵׁי בְּשָׂמִים וְעוֹדָה עָדִי—אֲבָל עֲתָה, בָּבֵא סוּפָה שׁוֹבְבָה
 וְהִבְשִׁיתֵנִי לְעֵשֶׂר, אֲמֵן בְּשַׁחֲקֵי קוֹלִי וְאֲתַגְדֵּל עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה
 לְרִגְלֶיךָ כְּמוֹ-לָד.

עו

לך העולם עתה ולנצח.
ונער-בי לא ישאל לך דבר, מלכי, לכן איד-לך ענג בעשרתי.
הנה הוא בעיניך בלא-היה.
ועל-כן אתה גומן לי מעט מעט את-אשר לך ואתה כובש
בלי-מעצר את-ממשלתך בקרבי.
יום על-יום אתה קנה את-עלות שמשך מיד לבי ואתה מוצא
את-אהבתך חקוקה בתוי תמונת חיי.

עח

לַאֲפָרִים נָתַתָּ זְמִירוֹת וְהֵן שְׁבוֹת וְנֹחָבוֹת זְמִירוֹת לָךְ.
וְלִי נָתַתָּ רַק קוֹל לְבַדּוֹ, וְאוֹלָם שֶׁאֵל אֵתָה כֵּב מְנָה – נֶאֱנִי
קוֹזֵר.

צְשִׂיתָ אֶת־רוּחוֹתֶיךָ לִי בְגָלִים וְהֵם מְמַהֵרִים לְעִבּוֹדְךָ. וְעַל־
יְדֵי נָתַתָּ סִבָּל מִשָּׂא לְמַצֵּן אֶקֶף אוֹתוֹ מִעֲלֵיהֶן בְּנִפְשֵׁי צַד־הַסִּירִי
לְעַתְמֶךָ אֶת־הַסִּבָּל בְּלוֹ וְהֵייתִי חֹסֵשׁ לְעִבּוֹדְךָ.
בְּרֵאתָ אֶת־הָאֲדָמָה וּמִלֵּאתָ אֶת־צִלְלֶיהָ בְּשִׂרֵי־דֵי אוֹר.
וּסְתָאֵם עֲצֵרְתָּ בַמִּלְאָכָה; עֲנֹבְתִנִי בְיָדִים כִּי־קוֹת עַל־סְנֵי קַשְׁמֶר
לְבַעֲבוֹר בְּרֵאֵי אֶת־שְׁמִיךָ.
לְכַל־הַיְצוֹרִים אֲשֶׁר חוּץ מִמֶּנִּי אֵתָה נֹחַת, וּמַעֲמֵי אֵתָה שֶׁאֵל.
קָצִיר חַיִּי הוֹלֵךְ וּבִשָּׁל בְּשִׁמֶשׁ וּבְגֶשֶׁם סוּחֵף עַד־אֶקְצוֹר
שְׂבָעִתִּים מֵאֲשֶׁר וְנִצַּתָּ, לְבַעֲבוֹר שְׁמַחֵי בּוֹ אֶת־לְבָבִי, אֵתָה אֲדוֹן
נְרֵנוֹת הַנְּהַב.

עט

אל-נא תתנני להתפלל פי אשמר מן-הרעות, כי-אם אשר
 אוכל להתיצב בפנידון ולא אירא.
 אל-נא תתנני לשאל פי כאבי חלוף, כי-אם אשר יהיה לי
 לב להתגבר עליי.
 אל-נא תתנני לחפש בעלי-ברית בשדה מלחמות-טחיים, כי-
 אם אשר אבטח בעצם כחי.
 אל-נא תתנני להתחזן במקומות מוראי פי הנצל אנצלי, כי-
 אם אשר יתנה לי ארץ רוח עד-אמצא את-פדותי.
 רצה-נא ואל תשימני לרף לבב, אשר אחוש את-חסדיך רק
 בקלות הברכה בעמלי, כי-אם תנני ואביר את-דרך תקומה גם
 בעלות קעלי בתהו.

פ

לא ידעת את-נפשך גם-אזא בשבתך בְּדָד, ולא בא אליך
 קול הקריאה בחפז הרוח מעבר החוף מזה אל-עבר החוף
 מזה.

באתי ואז הקיצות, והשמים פרחו במו-אור.
 הפרחתי בקרב פרחים רבים, סלטתני בערשות צורות
 שונות; ססנתני במות ושבת ומצאתני בסיים.

באתי ואז גאה לבך; יגון בא לך וחדונה.
 נגעו אלי ויצל קול צליקך באהבה.

אכל אד בלמה בתוך-עיני היראה מתלשחת בתוך-לבי; פני
 מצלמים מסנה ואני בכה כאשר לא אוכל לראותך.
 ובכל-זה ידעתי את-צמאון לבך באי-מקץ לראות את-פני,
 זה הצמאון הקנא על-פתח דלתי יום יום מתנדש בהתנדפס אלי
 השמש העלה.

כא

אתה בהיותך נצב על-משמרתך בבלי-עת תקשיב לקול
 דְּצִוֵי הַחֹלְקִים הָלֶךְ וְקָרַב לְמוֹעֵד אֲשֶׁר עֲלִיצוֹתָ תִתְלַבֵּד עִם-עֲרִישֵׁי
 הַשָּׁמַר וְתִבְקַע עִם-פְּרוֹץ הָאֵר.
 בְּאֲשֶׁר אֶקְרַב לָבוֹא הָלֶךְ וְקָרַב בֶּן תִּשְׁלָה וְכֵן תִּגְדַּל חֶמֶת
 הַכֹּחַ אֲשֶׁר לְמַחֲלוֹת הַיָּם.

עוֹלָמָה הִיָּה לְמַסַּע מְצִיַת אֹר אֲשֶׁר יִמְלֵא אֶת-כִּסֵּי, אֵלֶּם
 שְׁמִיָּה נְטוּעִים בְּסֶתֶר לְבִי רַק לֵאמֹר יִסְתַּח אֶת-צִיָּוֵי בְּאֵהָבָה
 כִּמְפֹחַד.

פב

הָבָה וְאָקְרָא בְּשֵׁמֶךָ בְּשִׁבְתִּי בְּדָרְךָ בְּתוֹךְ-צַלְלֵי מִחֲשׁבוֹתֵי
הָאֱלֹמוֹת.

הָבָה וְאָקְרָא אוֹתוֹ בְּכַל־מַלְאִים, הָבָה וְאָקְרָא אוֹתוֹ בְּאֵיךְ-
מִחֲשָׁבָה.

כִּי הִנְנִי כְמוֹ-יְלֵד, אֲשֶׁר יִקְרָא אֶת-אִמּוֹ מֵאֵת פְּעָמִים וְהוּא
לֵמַח צַל-כִּי יִכַּל יוֹכֵל לְבַטָּא בְּשִׁפְתָיו: „אִמִּי“.

פג

I

לבי ירחש בי הכוכבים קלם מאירים בקרבי.
 תבל פרצת אל-תוף חיי בשבילת מים.
 הפרחים מציצים בקרב נפשי.
 שפעת קל-הנצרים אשר ביבשה ואשר במים עליה כענו
 קטרת בקרב לבי, וגשמת קל-דבר וקל-עגון פרסת על-פי מקשבותי
 פפרוט על-פי חלילי.

II

כאשר תישן קל-הארץ אבוא אל-פתח דלתה.
 הכוכבים מחרישים ואני ירא לומר.
 אחכה-נא ואשקוד עד-יחלוף צלף על-מעקה הלילה, אז
 אשוב בקל מלא.
 ואחר-כן בהיות הבקר אומר בפאתי דרכים;
 הפרחים אשר בסבכי הגדרות יענו לי ורוח הבקר באזין.
 ועברי ארח יעמדו פתאם תחמיהם ויביטו אל-פני, כי יחשבו
 כי קראתי להם בשמותם.

III

הן ביקני-נא אל-מוות וּלְתֵף לְמַעַן אֲחֶה לְמִקְדִּיךָ סְמִיד
 וּסְנֵן לִי לְהִתְנַלֵּךְ בְּסִצְרוֹת מִמְלַכְתְּךָ לְמַעַן אֲשַׁמֵּעַ בְּקִרְאֶךָ.
 אל-נא תתגני לְשִׁקוֹץ וְלַחֲלוּף בְּתֵהוֹמוֹת תּוֹהוּ.
 אל-נא תתן לְחַיֵּי לְבָלוֹת לְסִחְבוֹת מַחְסֵר וּמִכְלִיוֹן.
 אל-נא תתן לְמַקְפּוּקִים לְצוּדְנֵי-אֵלֶּה אֲבָקוֹת קַל-מְהוּמָה.
 אל-נא תתגני לְצֵאת בְּנִחְיבוֹת רַבִּים לְאֶסוּף דְּבָרִים רַבִּים.
 אל-נא תתגני לְכַף אֶת-לְבָבִי תַחַת-עַל הַרְבִּים.
 תַּגְנֵי-נא וְאָרִים רֵאשֵׁי אֶל-עַל בְּגִבְתְּךָ וּבְקֶאוֹן עַל-הַיּוֹתָי
 לְךָ לְעַבֵּד.

פד

החתרים

השומע אתה את-תשאות המות מרחוק,
 את-קול הקריאה בין-שבֹּת אש וענני נגף—
 — את-קריאת רב החבל אל-תפוש המשוט לְהִסָּב את-פני
 האניה לְמַחֹז ימים אשר שם אין-לָהֶם,
 כי חֲלַף המועד—מועד חבוק־יָדִים בחוף—
 שָׁשָׁם תִּקְנֶה ותמכר זאת הסחורה הַיְשָׁנָה במעגל סובב
 באי־קֶז,.
 שָׁשָׁם התפצים באי־רוֹת־חַיִּים צִפִּים אָנָּה וְאָנָּה, והם מורקים
 וריקים מאֲמַת.

מקיצים הם בפחד פתאם ושאלים: חֲבָרִים, אי־זֶה מועד
 השמיצ קול הפעמון? מתי יעלה השחר?
 העבים מחו את-הכוכבים—
 מִי־הוא זֶה אֲשֶׁר יִכְלַל לְרֵאוֹת אֶת־אֲצָבַע הַיּוֹם הַרוֹנֶמֶת?
 נחפזים הם החוצה עם-משוטיהם ביניהם, המטות כיקות
 האם מתפללת, האשה ארבת אל-פתח הדלת;
 וצמת קול הנקדדים איש מצל-אחיו קנצת את-השקמים.

וקול רב החבל קרא מן-החשכה:
 „בא, חבלים, העת לְשֶׁבֶת בחוף חֲלָקָהוּ“
 בל-פגעי העולם השחורים שטסו את-גדותיהם,
 ובקל-זה, חתרים, עלו למקומותיכם וברכות הרעה
 בנשמותיכם.

את-מי אתם מחרפים, אחי? הורידו ראשיכם ארצה.
 החסאת היתה חסאתכם וחסאתנו.

החמה אשר הלכה וגדולה בלב אלהים מדד דו-
 מדרך לב החלשים, גאות הגבורים, התאנה לבצע ולחלקה
 שמנה, משטמת הנבלמים, גאון לב השבטים והתעבות הנעשות
 לבני אדם -

בל-אלה בוססו את-שלום אלהים, וינצח בקצרה.

כמו-זג אשר בשל לשבר-נא הסצר את-לבו ויער את-רעמיו.
 עצרו בעד שפף הדסי אשר תתנו בקל-איש ובעד תהלת
 נפשכם אתם.

ובדממת תסלה חרישית על-פניכם חתרו אל-מחוז זה אשר
 שם אין-לו.

נדענו חטאות ורעות יום יום, - ואת-המרת ידענו;
 עברות הן כעננים על-עולמנו ומהבילות אוקנו בשחוק שיהן
 הנוצץ ונדף.

פתאם הן עומדות דוקם ותהינן למפלצות,
 ועל-בני האדם שומה היא לעמוד לפניהן ולהגיד:
 -איך אנחנו יראים איתכן, שקצים נתעבים! פי חיינו יום יום
 ותגברנו עליכן,
 ואנחנו מתים באמונתנו כי השלום אמת והאלהים אמת'
 ואמת אדני קנצח נצחיים!"

אם לא ישכון אלתי אלמות בלב המות,
 אם לא תפרכ החכמה העליזה ולא תהרוס את-גבולות הרעה,
 אם לא תמות החשאה פי תגלה מאליה,
 אם לא ישבר הגאון מכבד משא מכלוליו, -
 אי-מזה באה אפוא התקנה אשר תהדף את-האנשים האלה
 חוצה ממעונותיהם כמו-כוכבים, למען התנפל אל-תוף מותם לנכח
 אור הבקר?
 האם ערף דם הנענים ודמעות האמות יאכד קליל עם-עפר
 האדמה ולא יקנו בקחירם את-השמים?
 ואם ישבור האדם את-גבוליו אשר מות להם, האם לא
 יקום לעיקו בקנע טהה נכר אשר גבולים אין-לו?

פה

שִׁירַת הַנוֹאֲשִׁים

צוּנֵי אֲדוּנֵי כִי לַעֲת עֲמָדֵי בְּסֵאמֵי הַדְּרָכִים אֲשִׁיר אֶת־שִׁירַת
 הַתּוֹחֲלֹת הַנּוֹבְנָה, כִּי הִיא הַכֹּלָה אֲשֶׁר יִמְהַר אוֹתָהּ לוֹ בְּסֶתֶר.
 אֶת־הַצְּעִיר הַקּוֹדֵר שָׁמָּה עָלֶיהָ, לְבַעֲבוֹר הַסֶּתֶר אֶת־פְּנֵיהָ
 מִן־הָעַם, אֵילָם הָאֵבֶן הַיְקָרָה לַהֲסֵת עַל־לֶבָב מִן־הַחֹשֶׁקָה.
 עֲזוּבָה הִיא מִן־הַיּוֹם, וְלֵיל אֱלֹהִים מְחַקָּה לָּהּ בַּמְנוֹרוֹת
 מוֹאֲרוֹת וּבַפְּרָחִים רְטֹבֵי טַל.
 מַחְרִיֶּשֶׁה הִיא וְעֵינֶיהָ מִיַּדּוֹת אֲרָצָה; אֶת־בֵּיתָה עֲזָבָה
 מֵאֲחֵרֶיהָ, וּמִבֵּיתָה עָלָה קוֹל הַזְּעָקָה הֶלְו עַל־כַּנְפֵי הַרוּחַ.
 אָבֵל הַכּוֹבְבִים שָׂרִים אֶת־שִׁיר אַהֲבַת אֱלֹהִים לְנֹכַח הַכְּנָיִם
 הַמְתוֹקִים מִלְּמָה וּמִמְכָּאוֹב.
 הַדְּלֵת פְּתוּחָה בַחֲדָר הָעֲזוּבָה, קוֹל הַקְּרִיאָה נִשְׁמָע, וְלֵב
 הַחֹשֶׁקָה דֹפֵק בַּתְּרֻנַת הַדָּר לְקִרְאָת מוֹעֵד הָאֲהֻבָה הַבָּא.

פו

דברי תודה

לְאֵלֵה הַהוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ גְּאוּנָה, וְהֵם טַחְנִים אֶת־חַיֵּי הַשְּׂפָלִים
בְּשַׁעֲלֵי פַעֲמֵיהֶם וּמְכֹסִים אֶת־הַיֶּרֶק הָעֹנֵג אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
בְּעַקְבֵי רַגְלֵיהֶם בְּדָם —

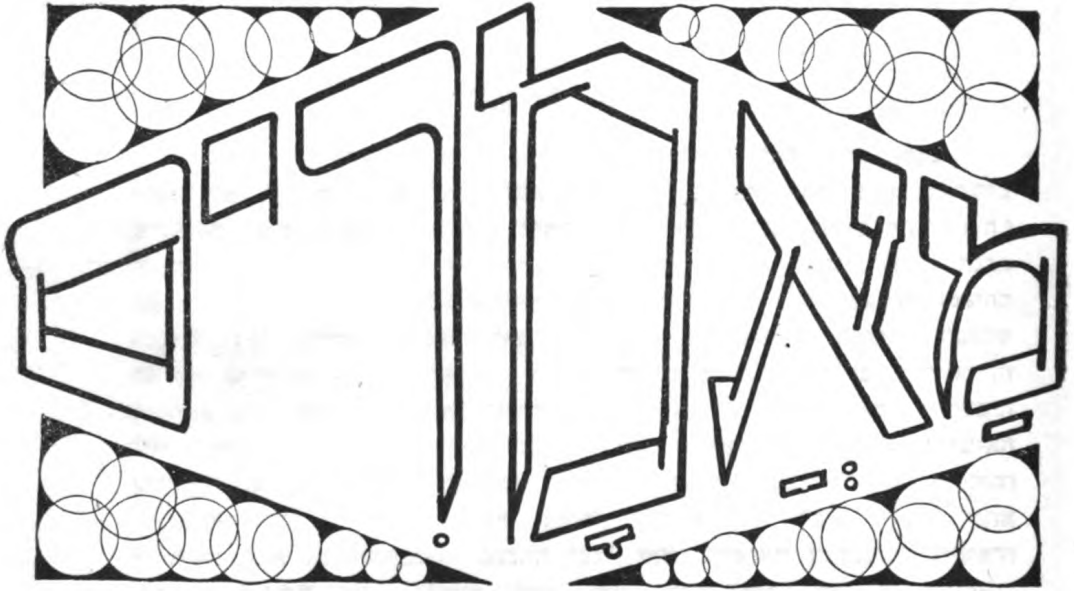
תָּן לָהֶם וּנְעֲלֻזוּ וַיִּוְדוּ לָךְ, אֲדֹנָי, כִּי לָהֶם הַיּוֹם.
אֲבָל אָנִי זֹאת תּוֹדַתִּי כִּי גוֹרְלִי עִם־הַנְּדָבָאִים, אֲשֶׁר יִכְאָבוּ
וְאֲשֶׁר יִשְׂאוּ אֶת־סִבְלֵי הַכַּח וְאֶת־פְּנֵיהֶם יִסְתִּירוּ וְאֶת־אֲנָחוֹתֵיהֶם
יִחַנְקוּ בְּמוֹ־אֶפֶס.

כִּי כִל־הַלְּמוֹת מִכְּאוֹב לָבָם הִתְדַפְּקָה עַל־תְּהוֹם לִי לָךְ
הַנִּסְתָּרָה וְכִל־עֲנַל גְּאֶסֶף אֶל־תּוֹךְ דְּמַמְתָּךְ הַגְּדוֹלָה.
יּוֹם הַמַּחֲרָר לָהֶם הוּא.

הוּ שָׁמֵשׁ! עֲלֵה עַל־הַלְּקָבוֹת זְבִי הַדָּם וּפְרַח בְּפִרְחֵי
בְּקָר, וְאוֹרוֹת הַלְּפִידִים אֲשֶׁר לְמִשְׁתֵּי הַגְּאוּנָה יִצְמְתוּ לְאֶפֶס.

ספריה היסטוריה

א. הספרים הראשונים

מזמן גלות בבל ואילך גברה ההכרה ההיסטורית הלאומית בישראל. זאת היתה פעולת הנביאים, אשר בסטו את החנוך הלאומי והאנושי בעמם באפן נעלה. אותו החוק הלאומי והאנושי הוא מוסרי, הבנת הסדר המוסרי שבמציאות הכללית והתכלית המוסרית שבקיומה. ההכרה ההיסטורית בעם הוא ראשית חייו ההיסטוריים. הַגָּל היה אומר, כי אין מה שלפני התקופה ההיסטורית בעם או במין האנושי בכללו שִׁיךְ להבנה ההיסטורית, כי זה אינו כלום. עד שעומד עם על חייו ההיסטוריים אין לו היסטוריה. מתוך הבנת המציאות הסוביקטיבית ודאי שכן הוא. אין מציאות האישיות שבאדם עד שיכיר בה. בשעה שאנו מצירים חיי אדם גדול וחוקרים בהבנת טבעו, במזגו, בכחותיו הגופיים והמוסריים, אנו חוזרים אחרי הבנת מולדתו, אבותיו ואבות אבותיו, ימי ילדותו הראשונים וראשית התפתחותו האישית. זוהי לגבי ההבנה האוביקטיבית. אבל האישיות הסוביקטיבית תחל לאותו אדם, נושא ענין מחקרנו, עם הכרת עצמו, כשידע ויכיר באישיותו. וכיוצא בזה הוא גם לגבי הבנת החיים ההיסטוריים בעם ובמין האנושי בכללו. ודאי שיש תקופה קודמת להיסטוריה, תקופת ההכנה לחיים ההיסטוריים, אבל אלה מתחילים בעם הכרתו והבנתו בהם. כשסדרו את ההיסטוריה הישראלית, גברה בעם כבר הכבת תכלית מציאותו, תכלית מוסרית. נביא־הישע הנעלה, אשר קם בישראל בסוף ימי גלות בבל ובשר לו יעודי עתיד מזהיר נצחי, העמיד את תכלית מציאותו על הדבור האלהי: עם זו יצאתי לי – תהלתי יספרו (ישעיה מ"ג, כ"א). ורעיון זה אנו מוצאים בדברי אותו נביא וגם בדברי שאר הנביאים ובספורי ההיסטוריה הישראלית מבטא ומבואר בפנים שונים. הם קוֹי־אורה יוצאים מנקודת־זוהר אחת ומתחלקים ומאירים לכל עבר. בימי גלות בבל, שהיה עם ישראל צפוי לכליון גמור, שאפשר היה לו (וזה היה מונח בטבע המאורעות) להעלם ולהכחד מאדמת ההיסטוריה, דוקא בימים ההם גברה השפעת הנבואה

הישראלית, לחזק בעם את חפץ החיים ולהעמידו על הבנת התכלית המוסרית שבמציאותו וקיומו. הנבואה הישראלית יצרה את ההיסטוריה הלאומית שבמקרא – זו שהיא גם מצד ערכה הספרותי יצירה אמנותית נשגבה, אין דוגמתה בשום ספרות שבעולם. כך טבע האידיאה הגאונית, שהיא יולדת בדמותה ובתבניתה. הנבואה הישראלית העמידה בעולם־הרוח תולדות ראויות וכדאיות לה; מכלל תולדותיה ויצירותיה הנפלאות היא גם ההיסטוריה המקראית הקלסית.

בספרות ההיסטוריה המקראית הקלסית אנו מוצאים איכות מרובה יסודה הוא המוסר האלהי, אבל המוסר האלהי הזה אינו קבוע רק באמרי מוסר, בתורה, אלא גם בספור היסטורי. מצאנו לכמה נביאים בישראל, כי העידו שמים וארץ, כדי לאמת את דברי מוסרם, אשר למדו את העם. אלא כי שמים וארץ הם עדים אלמים ושתקנים, באו ועשו את ההיסטוריה עד־נאמן לקים את דבריהם, זו שדבריה, כאש וכפטיש יפוצץ סלע. זהו מצב התכן המוסרי שבספרי ההיסטוריה הקדומה. אבל כשם שנוון הכח המוסרי מההרצאה ההיסטורית הזאת, כך נזונית ונהנית גם ההרגשה האסתטית שבאדם מן הציורים הנעלים האלה. האיכות המרובה שבספרי ההיסטוריה המקראית גרמה להם, כי לא עמדו עוד על הבנתם האמתית. בשעה שמתרוממת הנפש בהנאת האור המוסרי שבהם, היא שוכחת לפי־שעה את ההנאה האסתטית. או בשעה שהיא מתענגת ומתרחבת בקליטת היופי הנהדר שביצירות הספרותיות האלה, היא נעתקת לפי־שעה מהבנת התוך המוסרי שבהן. קריאת כתבי־הקודש צריכה שתהיה עמוקה ומעמקת מאד, ולא בקריאה אחת או שתיים יעמוד האדם על הבנת העשר הרב הצפון בהם. האדם צריך לחנוך ולהכשיר את עצמו בקריאה זו. אבל יותר מבדברי תורה ומבדברי נבואה צריך האדם לחנוך והכשרה זו בדברי ההיסטוריה הקלסית.

בהיסטוריה המקראית הקדומה עלינו להבחין, לצורך הבנת אמתותה, שני יסודות: היסוד הספורי והיסוד הסדורי. הראשון הוא בעצם ועיקר אמנות, ומעלתו היא טבע מקוריותו, מה שהיא מעלת כל יצירה של אמנות, והשני הוא מדע ולמוד. בסדור החומר ההיסטורי מבטא רעיון מוסרי. לפנינו ספרים היסטוריים, אשר קלטו אל תוכם את היצירות הספוריות, את ההרצאה ההיסטורית. הסדר שבהם הוא על־פי כונה ברורה, על־פי תכנית מסימה. אין ספק, כי חומר מרובה היה לפני המסדר, והוא ברר לתכלית המכוננת מה שמצא היותר כדאי וראוי להקבע בספור ההיסטורי; השאר, מה שלא מצא מקומו בסדור ההיסטורי, התקיים בעם עוד זמן־מה, עד שנעלם לבסוף מן העין. דוגמא מזה אנו מוצאים בפרשיות האחרונות שבספר שמואל ב' (כ"א–כ"ב), אשר תחלה לא נקבעו בו, כי הן סותרות בכמה פרטים חשובים למספר בגוף הספר (עין להלן). פרשיות אלו, שאני קורא להן בשם, בריתא של שמואל ב', היו נמצאות ביד העם או בידי קצתם, ולבסוף עמד אחד המסדרים וחס עליהן וספחן אל הספור

ההיסטורי. ולא השגיח בסתירה שבהן לעקר הספר. מעין מאורע זה אנו מוצאים בכמה חלקי ההיסטוריה המקראית. סדורה לא נעשה בבת-אחת, אלא בעבוד זה אחר זה, משך כמה דורות. ולפעמים לא עמד המסדר בדור מאחר על פונת המסדר שלפניו, וקרוב מה שהרחיק זה. בהכנה מדעית עלינו להפריד את היסודות והמקורות השונים שבספרי ההיסטוריה ולעמוד על זמן חבורן של הפרשיות ועל זמן קביעתן בהיסטוריה המקראית. וזולת זה עלינו להבחין גם בגוף הפרשיות יסודות שונים של עבוד והרחבה. כי אירע להן מה שאירע לספרי המעשה ואגדות, אשר עברו ונתגלגלו מיד ליד משך כמה דורות ועבדו כמה פעמים בהרחבה או אפילו בקצור, עד שנקבעו בהרצאה ההיסטוריות שלפנינו. בכמה פרשיות היסטוריות אנו מוצאים הוספות והרחבות על יסוד פונה גלויה, וקצתן עבדו לצורך יפוי צורתן באופן מפליא. כי הראשונים לא מצאו דייספוקס בנושא ענין הספור, שיהיו המאורעות נמסרים בו על אמתותם בברור מספיק, אלא כונו להמציא לנו ציור ספורי מצין ביפוי האמנותי. הספור ההיסטורי היה להם לדרמה משכללת ומלבנת הן בתכנה והן בצורתה. מתנאי הדרמה המעלה, שיהיה בולט בה המעשה; אבל זה אינו בהרצאה ספורית, כי אם בהראית המאורעות לעינינו בשעת עשיתם. בהיסטוריה המקראית נמצאים כמה פרקים מצטיינים בפיס הפיזי, בחיות דרמטית ובאמת פסיכולוגית. למשל, ספור שאול ודוד, ספור מעשה צמנון ותמר, מעשה אבשלום, אליהו בהר הפרמל, עלית אליהו וגו'. על רבוי הגונים שבהיסטוריה המקראית, על עשירותה המרבה מכל-צד לא נעמוד בקריאה פעם אחת, אלא צריכים אנו לקריאה אחרי קריאה, עלינו להפוך בה ולהפוך בה ולחדד את עינינו ואת סקירתנו, כדי להבין בה ומה שיפליא אותנו ביותר: בכל קריאה, אפילו שתהיה מקפלת ומשלשת, יתגלה לנו איזה גון חדש, שלא ראינוהו תחלה, שהרי אפילו עין צופיה בדיוק רב אינה סוקרת את כל היפי ואת כל האמת העמקה שבספרות זו.

ספרי ההיסטוריה המקראית היו מנחים ערוכים ומסדרים בזמן סדור ההיסטוריה הלאומית של ישראל מתחלת בריאת העולם עד תיבן בית ראשון, או היו הספרים ההיסטוריים לספר היסטוריה, החלקים השונים נאגדו וקברו ליצירה ספרותית מדעית אחת שלמה. הספור ההיסטורי מתחיל בספר בראשית והולך ונמשך עד סוף ספר מלכים-ב'. התורה, כלומר: החלק הנמוסי שבחמשה חמשי תורה, נקבעה גם-כן בהרצאה ההיסטורית והיתה לחלק-אמנם למקצוע חשוב מאד - של ההיסטוריה הלאומית. זה נעשה, מה שבררתי במקום אחר, בסוף ימי מלכות פרס, בזמן ידוע כהן גדול. ובימים ההם נמצאו באסראל, מלבד הספרים ההיסטוריים הקדומים, גם ספרי מדרש-ההיסטוריה. המסדר האחרון הכניס אל ההיסטוריה הלאומית גם קצת יסודות של המדרש, מה שמצא היותו צריך לו על-יפי תכנית עבודתו הגדולה. חרו טבעת בטבעת בשלשלת ספרו, שלא יהא חסר כלום; ובמקום שלא מצא חמר היסטורי מספיק, השלים את החסרון

באיזה ספור־מעשה או בספור־אגדה או במדרש־אגדה. כזה עשה גם בשאר חלקי ההיסטוריה. ומובן, כי בעבוד ההיסטוריה של התקופות הראשונות היה החמר ההיסטורי שבידו מעט, ועל־כרחו הכניס אל הרצאתו ספורי־אגדה או מדרש־אגדה. או שלפעמים מצא חמר ממין זה והנאה לו ונתן לו מקום בספרו. בעבוד ההיסטוריה של התקופות המאחרות היה לו חמר היסטורי מספיק, וזה דחה את האגדה ואת המדרש. בסדור ספרי המקרא שלפנינו אנו מוצאים בקבץ ספרי נבואה („נביאים ראשונים“) ארבעה ספרים היסטוריים: יהושע, שופטים, שמואל (א') ו(ב'), מלכים (א' ו(ב')). בדורות הראשונים היו קצתם מסדרים את כתבי הקדש באפן אחר. גם ספר רות נמנה בתוך ספרי־ההיסטוריה הראשונים ונסדר אחרי ספר שופטים. ספר שמואל א' ו(ב') כללו עם ספר מלכים ומנו בו ארבעה ספרים. אבל אין חלוקת הספרים וקריאת שמם מן העקר. בהיסטוריה, שהיא תִּכְן הספרים האלה, אנו מונים חמש תקופות: (א) זמן כבוש הארץ (מספר בספר יהושע); (ב) זמן שפוט השופטים, מאורעות השבטים והרפתקאותיהם להתישב בארץ (מספרים בספר שופטים); (ג) זמן התהוות העם העברי ואחדות השבטים (מספר בספר שמואל א'; ד) זמן מלכות דוד (מספר בספר שמואל ב'); (ה) מאורעות המלכים מימי שלמה ואילך, חלוקת האמה, בטול ממלכת אפרים וממלכת יהודה, חרבן הבית וראשית גלות בבל (מספר בספר מלכים א' ו(ב')). חלוקת הספרים יהושע, שופטים, שמואל א', שמואל ב' וספר מלכים צולה יפה. כל ספר מתחיל בתקופה היסטורית חדשה. ורק חלוקת ספר מלכים א' ו(ב') אינה בדיוק. הפרשיות הראשונות שבספר מלכים ב' שיכות לפי־תכנן לספר מלכים א'. או אפשר שלא היה צריך לחלק את ספר מלכים לשנים. יותר מהחלוקה החיצונה הזאת אנו מוצאים הבדל פנימי מספר לספר. אין אנו יודעים מי סדרם סדור אחרון, באותו ההקף שהם עכשו בידינו; ואפשר שלא אדם אחד סדרם. אך בכל־אפן נוסדו בתכנם בזמנים שונים, וההשקפה היסודית שונה בהם מספר לספר. בידי המסדר היו יצירות ספרותיות, שנוסדו בזמן קדום, והוא סדר וחבר אותן להיסטוריה שלמה. הרפבת היסודות השונים לא היתה באפן אחד. בקצת הספרים לא עלתה יפה, כי לא ידע המסדר לכוונם ולהביאם לידי הסכמה. זה אנו מוצאים, בעקר, בספר יהושע ובספר שמואל א'. היסודות השונים שבשני הספרים האלה סותרים לפעמים זה לזה, והסתירה היא בולטת – ביחוד אנו מוצאים זה בספר שמואל א'. אלא כי היה המסדר זהיר מאד בחמר שלפניו ונהג בו כבוד. לא אמר לישב את הסתירות בישובים דחוקים, או לבטל עדות אחת ולקיים את השנית – אלא קבע את כל הרשימות ההיסטוריות בספרו, זו אחר זו: עדות היסטורית והזמתה בצדה. עדי־כמה שאנו מתקשים בגלל־זה בהבנת המאורעות המספרים בהיסטוריה המקראית, אנו מכירים טובה רבה למסדר הספר, שלא שלטה ידו במקורותיו, אלא מסרם לנו כהיותם. הסתירות שבספרי ההיסטוריה חביבות לנו כגוף ההיסטוריה. הן מעמידות אתנו על הבנת האמת שבה ומראות לנו את התהוותה ורק קופה.

א. ספר יהושע

פתיחת ספר יהושע היא: "ויהי אחרי מות משה...". הספור ההיסטורי, שמסים בספר דברים עם מות משה, נמשך בספר זה להלן ומתחיל כאן תקופה חדשה בהיסטוריה הישראלית: תקופת כבוש-הארץ. החבור עם זה שלמעלה הוא הגיוני. מתכן ספר יהושע בהקפו שלפנינו נראה ברור, כי מאחר הוא בסדרו לחלק ההיסטורי שבתורה. כמה ענינים המספרים בתורה מרמזים בספר יהושע. ויחוסו לספורי התורה אנו מכירים גם מתוך סגנונו וקצת מליצותיו (1). ביחוד בולט זה בנוגע ליחוסו לספר דברים. כבר עמדו

(1) הדמיון בין המליצות שבספר יהושע ובין אלה שבספר שמות (ולו ש"ך קצת החלק ההיסטורי שבספר במדבר) ודברים:

שמות (במדבר) ודברים.	יהושע.
כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו... מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת... לא יתיצב איש לפניך (א, ג-ה).	כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו... מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת... לא יתיצב איש לפניך (א, ג-ה).
אל תערוץ ואל תחת (שם, ט).	אל תערוץ ואל תחת (שם, ט).
לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם לרשתה (שם, י"א).	לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם לרשתה (שם, י"א).
נמנו כל ישרי כנען (שמות, ט"ו, ט"ז).	נמנו כל ישרי הארץ (ב, ט).
(מליצה זו נמצאה בדברים, ד, ל"ט).	הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (י"א).
כי ישאלך בנך מחר (דברים, ו, כ).	כי ישאלון בניכם מאי (ד, ו).
(כמה פעמים בדברים).	עד היום הזה (כמה פעמים).
דברים, י"א, כ"ב.	לאהבה את ה' אלהיכם וללכת בכל דרכיו וכו' (כ"ב, ח).
ראשיכם שבטיכם וכו' (כ"ט, ט).	לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו (כ"ג, ב).
דברים, ג, כ"ב.	כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם (ג).
להוף את כל אויביך מפניך (ו, ט).	זה' אלהיכם הוא יהדמם מפניכם (ה).
לא תסור מן הדבר... ימין ושמאל (י"ז, י"א).	לבלתי סור ממנו ימין ושמאל (ו).
ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות, כ"ג, י"ג).	לבלתי בוא בגוים האלה וכו' ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו וכו' כי אם בה' אלהיכם תדבקו (שם, ז, ח).
את ה' אלהיך תירא אותו ועבד ובו תדבק וכו' (דברים, י, כ).	והלכתם ועבדתם אלהים אחרים וכו' (י).
וסרתם ועבדתם אלהים אחרים (י"א, ט"ז).	ואגף את מצרים (כ"ד, ה).
בנגמו את מצרים (שמות, י"ב, כ"ז).	וירדפו מצרים אחריהם ברכב ופרשים (ו).
וירדפו מצרים ויבאו אחיהם (י"ד, כ"ג).	ותשבו במדבר ימים רבים (ו).
ותשבו בקדש ימים רבים (דברים, א, מ).	ולא אביתי לשמוע אל בלעם וכו' (י).
ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם (כ"ג, ו).	ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם (י"ב).
ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה... (שמות, כ"ג, כ"ח).	ארץ אשר לא ינעתם בה וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא גזעתם אדם אוכלים (י"ג).
ערים גדולות וסכת אשר לא בניתם... וכרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת (דברים, ו, ט-י).	בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים בכל הדרך אשר הלכתם (א, ל"א).

החוקרים על הבנת הדבר הזה והחליטו, כי היה ספר יהושע מחבר בזמן קדום לספר דברים או שהיה מחבר אל חמשה חמשי תורה – ספר ששי. ואולם בספר יהושע אנו מוצאים הרפכת יסודות שונים, שלפעמים סותרים זה לזה. אין אנו יודעים בברור, מה היה הקף ספר זה בזמן שהיה מחבר לספר דברים; מה גרעו אחרי-כן ממנו או שהוסיפו עליו, כשסדרוהו בפני-עצמו ועשו אותו תחלת ההרצאה ההיסטורית מזמן כבוש הארץ ואילך. אך ברי לי, כי לא קדם סדורו האחרון לגמר סדור התורה, כלומר: לסוף ימי מלכות פרס או תחלת ימי מלכות יון. המסדר האחרון קבע בו כמה ענינים, אשר לקח מספרי מדרש-ההיסטוריה. עקר הספר בטופס ראשון לא היה בכמותו כהקפו עתה. דבר שאינו צריך להאמר, כי היסוד ההיסטורי שבספר זה הוא מעט. רב הספורים שבו אינם אפילו מסורת-אגדה, אלא הם מדרש-אגדה, שנוסד בזמן מאחר. בספר יהושע אנו מוצאים הרבה מיסודו של ספר דברי-הימים. מסדר ההיסטוריה המקראית השתמש על-כרחו בחמר זה, כדי למלאות את הריק, כי לא מצא חמר נאה, כלומר: יותר היסטורי ממנו. מעין זה אנו מוצאים גם בספר במדבר, כי קבע בו מסדר ההיסטוריה הרבה מחמר המדרש, כדי להעשיר את ההרצאה ההיסטורית בספורי מאורעות.

בהרצאה ההיסטורית שבמקרא אנו מוצאים שיטה ברורה ומקימת; אין המאורעות באקראי או על-פי הכרח טבעי, אלא הם בתכלית מכוונת מצד ההשגחה האלהית. אנו מסבירים לעצמנו את התהוות האמה הישראלית ואת התגלותה בהיסטוריה האנושית היותן פרי התפתחות הטבעית, והבנת התפתחות זו היא לנו פרובלימה עמקה, שלא נתחור לנו עדין פתרונה דיי צרכנו. מסדר ההיסטוריה המקראית פותר לנו את עמק הפרובלימה מתוך הנחתו היסודית: הכח המניע בהיסטוריה הישראלית היא הבחירה האלהית. אין ההיסטוריה של ישראל התפתחות מנקודת מוצאה עד גמר בשולה, אלא הכל צפוי ומכוון מראש. כבוש ארץ כנען על-ידי שבטי ישראל היה מכוון מצד ההשגחה האלהית. עוד בימי אבות האמה באה ההבטחה האלהית, כי עתידים שבטי ישראל לרשת את הארץ. הכבוש במעשה אינו אלא הוצאת הבטחה זו לפעולה. ההיסטוריה המקראית מצירת לנו עם בגמר התפתחותו התרבותית הולך, לגבות את חובו, להתנחל את אדמת ירשתו. ובהיות שאין זו היסטוריה, כי אם תיולוגיה, על-כן אי-אפשר היה ליסד את ספור-המעשה על המעשה. מה שמספר בספר יהושע מענין כבוש הארץ הוא המצאה. נפר בספורים האלה, כי אינם אפילו אגדה מקורית, מה שהיה

אשר עברנו בקרבם (י"ז).

ואת אשר עברנו בקרב העמים (כ"ט, ט"ו).

לא ישא לשעכם ולחטאתיכם (י"ט).

לא ישא לשעכם (שמות, כ"ג, כ"א).

וישם לו חק ומשפט (כ"ב).

שם שם לו חק ומשפט (ט"ו, כ"ה).

את ה' אלהינו נעבד ובקולו נשמע (כ"ד).

דברים, י, כ.

מסור ומקבל ככה בעם, איך נכנסו אל הארץ – אלא בזמן מאחר המציאו ויסדו אותם, כדי להשלים מה שהיה חסר בשלשלת ההיסטוריה. את זו בנו מן המאחר אל המקדם, ובנינם היה חסר היסוד, ואותו המציאו בזמן מאחר.

בספר יהושע נכנסו, אפשר, קצת רשומים היסטוריים או ספורי מסורת – אגדה מקורית, אבל יסוד היסטורי זה מעט הוא ונבלע בחמר מדרשי מרבה. ההבחנה קשה כאן, כי נתערבו ונתמזגו היסודות.

תכף בפתיחת הספר אנו מוצאים הצעה מדרשית. בספר התורה מספר, כי גזר ה', שלא יכנס משה לארץ ולא יעבור את הירדן, אלא יהושע יעמיד במקומו – „משה מת ויהושע מכניס“. סבת גזרה זו מספרת בספר במדבר ובספר דברים באפנים שונים (עין שם). מנזי יהושע למנהיג, עוד בחיי משה, מספר גם-כן בספר במדבר (כ"ז, י"ח-כ"ג) ובספר דברים (ג, כ"ח; ל"א, י"ד-ט"ו). ספור זה היה מסור בעם, אלא כי הטופס בספר במדבר הוא מאחר לזה שבספר דברים; וכבר בררתי, כי בצווי: „ולפני אלעזר הכהן יעמד... על פיו יצאו ועל פיו יבאו – הוא וכל בית ישראל אתו“ (במדבר כ"ו, כ"א) נפרת פונה ברורה, לעשות את המנהיג המדיני כפוף ונכנע לכהן הגדול. הפתיחה בספר יהושע היא על-פי המספר בספר דברים (ג, כ"ח). נאמר כאן: „וצו את יהושע וחזקוהו ואמצוהו...“ וכך הוא אומר בספור מנזי יהושע: „חזק ואמץ, כי אתה תנחיל...“ (א, ו); „רק חזק ואמץ מאד...“ (א, ז); „הלא צויתך חזק ואמץ...“ (שם, ט), וגם בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה אמרו ליהושע: „רק חזק ואמץ“ (שם, י"ח). אלא כי בספר יהושע דרש את הדברים, וחזקוהו ואמזוהו לכמה פנים. ומוזה ראינו, כי היו הדברים האלה לעיני מחבר פרשה זו והרחיב את הצווי באפן מדרשי. בספר דברים לא נאמר, כי יהיה החזק והאמוץ בשמירת התורה וקיומה, אלא כל מנהיג מדיני צריך להזדרות מרבה, וזוהי חזק ואמוץ. במובן זה בא הצווי גם בספר יהושע פעמים (פעם אחת בדברי ה' ופעם שנית בדברי בני גד ובני ראובן); אבל הוסיפו כאן עוד חזק ואמוץ, לשמר ולעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי... צווי זה וכן הדברים: „לא ימוש ספר התורה הזה מפניך והגית בו יומם ולילה...“ כי אז תצליח את דרכך ואז תשפיל“ (שם, ח) נאותים לזמן מאחר הרבה, כשהיתה התורה כבר הבסיס המוסרי של החיים בכל פנה ומקצוע. אלה הם דברי המזמור שבתהלים (א, ב): „כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה“. ויתכן אמנם, כי הצווי המשלב כאן בדברי החזק והאמוץ (יהושע, א, ח) הוא הוספה מאחרת, ובטופס ראשון של פרשה זו היו הדברים בפסוק ט מחברים לאלה שבפסוק ז. אבל גם בטופס המקורי נפר, כי נוסדה פתיחה זו אחרי ימי גלות בבל, כשהיה ספר דברים כבר בגמר סדורו. על זה מעיד סגנון הדברים (עין בהערה למעלה).

בידי מחבר ספר יהושע לא היה חמר היסטורי ואפילו חמר של

מסורת אגדה עממית. זה הקל לו הרבה את עבודתו. בהשקפה ראשונה יראה לנו דבר זה היותו תמוה; אבל זוהי עובדה ודאית. מסורה היתה בידם, כי בזמן קדום עברו שבטי ישראל את הירדן וכבשו את הארץ; אבל לא היו להם רשומים היסטוריים, ואפילו שירי גבורים מזמן קדום, שנוסדו על המאורעות האלה (ספר הישר וספר מלחמות ה') שיכים לזמן מאחר בערך אל המאורעות עצמם). ואיך שיהיה, הנה דוקא אותם הספורים בסגנונם הדפלומטי, הפרוזאי, ודאי שאינם לא רשומים היסטוריים ולא אגדה עממית, אלא הרצאה ספורית, שנוסדה בזמן מאחר על-פי תכנית מכוונת. צריכים היו לספור היסטורי מתקופת כבוש הארץ, שהרי אלמלא היא היתה ההיסטוריה הלאומית חסרה ומקטעת, עמדו ויסדו אותה, כלומר: המציאו ספורי מאורעות, אשר לפי טעמם והכרתם היה נראה להם היותם מכוונים וראויים לימים ההם. ויסוד הספורים האלה היה במה שמצאו בספרים ההיסטוריים של ספר התורה. זהו אפי מיוחד של מדרש-ההיסטוריה. הספורים ההיסטוריים אשר בספר יהושע הם מעין אותם המלאכים, שנבראים לשעתם, כי השעה היתה צריכה להם. אין בהם כלום מן הפיוט של האגדה העממית, כי לא היא ילדתם, אלא הם המצאה רציונלית. ואפילו בספורי הנסים שבהם אנו רואים ומפירים בברור את ההמצאה הרציונלית, את הפיוט בלי כשרון פיוטי. בעקר הדבר ידמה ספר יהושע הרבה לספר דברי-הימים, ואין בו אותו היפי המיוחד במינו, שאנו מוצאים בספרים ההיסטוריים שופטים, שמואל ומלכים; אין בו כלום מן היצירה הפיוטית המקורית, שאנו מוצאים בספרים הללו, ושהיא מפליאה אותנו כל-כך. אלא שבדבר אחד, עקרי, הוא נבדל מספר דברי-הימים; הוא זקוק לתכניתו ושוקד עליה בזהירות מרבה. לפיכך הוא מצמצם את ספוריו די צרך ההרצאה ההיסטורית; אינו מגזם ואינו מגבב דברים שלא לצורך. מחבר הספר ראה, כי בשלשלת הספור ההיסטורי מימי הבריאה עד סוף חרבן הבית חסרות קצת טבעות: המשך הספור קטוע, כי חסרה ההיסטוריה של תקופה חשובה מאד. הוא עמד והשלים את החסרון הזה ומלא את הריק. יותר מזה לא יסד כלום. ההרצאה הספורית בספר יהושע הולכת ונמשכת בסדר הגיוני בלי הפסק. המחבר עצמו יצד את החמר ההיסטורי, שהיה צריך לו ועשה אותו כדרי-צרכו. אחרי מות משה זרז ה' את יהושע בשרותו (א, א-ט). יהושע צוה את העם, שהכין עצמו לעבור את הירדן (א, י-יא). אחרי-כן הזכיר את בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה הבטחתם למשה, לעבור חלוצים לפני אחיהם בכבוש הארץ (א, י"ב-י"ט). זה נמשך למה שמספר בתורה (במדבר, ל"ג, א-מ"א; דברים, ג, י"ב-כ). אבל אין ספק, כי היו לעיני המחבר דברי משה בספר דברים (ג, י"ט-כ; עין יהושע, א, י"ד-ט"ז). לעקר הספור הזה שְמשה, אפשר, אינו אגדה עממית קדומה, אשר הסבירה אפן התישבות שבטי ישראל בארץ עבר-הירדן באפן רציונלי כזה, אף-על-פי שאינו מסכים אל המציאות. בספר דברים אנו מוצאים קצור אגדה זו, ולזה מכוונים הדברים בספר יהושע. בספר במדבר חזרו והרחיבו את הספור: בני

גד ובני ראובן (חצי שבט המנשה לא נזכר תחלה בפרשה זו) תבעו את הארץ הזאת ממש, וזה כעס עליהם תחלה, כי נראה היה לו, שאומרים הם לשבת בעבר הירדן, ואחיהם יצאו למלחמה. אבל פִּיטו אותו והבטיחו לו, כי יעברו חלוצים לפני אחיהם בכבוש הארץ, ומשה התנה עמם על זה, תנאי כפול. הרצאה זו (בספר במדבר ודברים ובספר יהושע) מסכמת להכרה הכללית, כי כבשו שבטי ישראל את-הארץ לאחר שפבר היו לעם (דברים, כ"ז, ט). הכל נעשה בהפרה ברורה על-פי מחשבה קודמת למעשה ובגרות ה', אשר באה על זה הבטחתו לאבות האמה. אין אלה דברי היסטוריה, ואפילו אותה האגדה (אם נאמין, כי ספור התישבות בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה בעבר הירדן הוא אגדה עממית) אינה קדומה — מימי כבוש-הארץ. היא נוצרה, כדי להספיר את העובדה הסברה רציונלית — זמן מרבה אחרי היותה עובדה!

למעשה כבוש-הארץ הקדים המחבר את ספור שליחות המרגלים (יהושע, ב, א-כ"ד). ענין ספור זה בררתי במקום אחר. שבטים מחסרי תרבות, כשהם כובשים ארץ נושבת, אינם שולחים מרגלים לרגל אותה קדם, אלא הם עולים עליה בסערת כח טבעי. לא המחשבה פועלת בהם, אלא האינסטינקט, כאותו הכח המניע בארבה, כשהוא פושט על ארץ זרועה, לאכול את יבולה. אבל בימים שנכתבו הספורים האלה כבר ידעו את תכסיסי המלחמה של עמים, תרבותיים, — הקדמה למלחמה היא שליחות מרגלים לרגל את הארץ. זה אנו מוצאים בספור יוסף ואחיו. משה שלח מרגלים לרגל את ארץ כנען, כשחשב להלחם עליה, וכן שלח לרגל את יעזר (במדבר, כ"א, ל"ב), ויהושע שלח לרגל את הארץ ואת יריחו. כלומר: כך הסבירו לעצמם את המאורעות וכן צִירו אותם בזמן מאחר על-פי המנהג, שהיה בימיהם (עֵין שמואל-ב', י, ג). אך ספור שליחות המרגלים בספר יהושע, אף-על-פי שתחלתו היא באפן הרגיל, מסיים באפן מפליא. המחבר המציא גֵּן חדש לציור זה. יהושע צוה את המרגלים: לכו ראו את הארץ ואת יריחו. זהו מכלל תכסיסי-מלחמה בזמן קדום. אבל המרגלים לא ראו לא את הארץ ולא את יריחו, שהרי באו ליריחו סמוך לשקיעת החמה ולא נתעכבו אלא בבית רְחָב, אשר ביתה היה בקיר החומה, ובחומה היתה יושבת. הם עשו את שליחותם במה ששמעו, כי נמגו כל יושבי הארץ מפנינו. אמנם הגדת-עדות זו היא תמימה יותר מדי. איך ידעו, כי נמגו כל יושבי הארץ מפניהם? הם לא ראו את הארץ, וגם ביריחו לא ידעו אלא מה שספרה להם רְחָב, כלום עדות אשה דְּבַרְנִית הספיקה להם? אבל כל ספור-המעשה הזה לא בא אלא כדי לקשט בו את ספר יהושע, ובוה מלא ספוק. את הרעיון, כי נפל טחד ישראל על העמים, לאחר

(1) אפן התישבות שבטי ישראל בארץ (תחלה שבט אדום ואחר-כך שבטי גד וראובן

חצי שבט המנשה ולבסוף שאר השבטים) כבר בררתי במאמרי, הבכורה בשבטי ישראל.

שקרא ה' לישראל את הים, אנו מוצאים בשירת הים. גם שם הוא אומר (ט"ו, ט"ז): נִמְגּוּ כֹל יוֹשְׁבֵי כְנָעַן. וכבר בררתי, כי שירה זו נוסדה לא יוקדם לזמן גלות בבל – אחר המאורעות, לאחר שכבר התישבו שבטי ישראל בארץ כנען, והוא אחד המזמורים האפיים, שנוסדו על הספורים ההיסטוריים בתורה. לי נדמה, כי ספור המרגלים בספר יהושע הוא מאחר גם לשירת הים. הדבור, נמגו כל יושבי כנען שמש יסוד לו. ספור רָחַב והמרגלים בא לציר את פחד יושבי כנען מפני ישראל באפן ממש. בשירת הים הוא אומר (שם, י"ד): שִׁמְעוּ עַמִּים יִרְגֹזוּן – חִיל אָחֻז יוֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת, ובהרצאה פרוזאית הוא שם את הדברים בפי רָחַב: כי שמענו את אשר הוֹבִישׁ ה' את מי ים־סוף מפניכם בצאתכם ממצרים... (יהושע, ב, י). וכבר בררתי, כי בספר דברים מספר מאורע זה באפן יותר פשוט. הנס היה רק במה שהציף ה' את מי ים־סוף על חיל מצרים (י"א, ד). ספור הוֹבִישׁ מִי ים־סוף, שעברו בו ישראל בחרבה (מה שהוא נס יותר גדול), הוא מאחר, והוא הרחבה מאחרת להגדיל את הנס. בספור רחב והמרגלים מטעמת דוקא עובדה זו. פרשה זו אינה מכלל יסודו של ספר דברים, שהוא עקר יסוד ספר יהושע בטופס ראשון, אלא הרחבה מדרשית מיסודו של ספר שמות. ההרצאה הספורית נפסקת במצעה זה והיא נמשכת במה שמספר להלן (ג, א), אלא שהשפיל המסדר לקבוע את הספור במקום ראוי לו, כאלו שיכת אפיוודה זו לעקר הספור.

שבטי ישראל מתעתדים עכשו, על־פי ההרצאה הספורית, לעבור את הירדן (יהושע, ג, ד). עקר הספור דומה לספור קריעת ים־סוף שבתורה. אלא כי ספור מאורע קריעת ים־סוף בא בתורה לצרך, כי היו ישראל נרדפים, וחיל פרעה אחריהם. לא היה להם מנוס אחר, אלא לבוא אל הים, אשר הוביש ה' מפניהם; וכשבאו מצרים אחריהם, הציף ה' על־פניהם את מי ים־סוף. אבל בספר יהושע בא ספור קריעת מי הירדן כדי לקשט את ספור כניסת ישראל במעשי־נסים. זה הוא אומר כאן בפרוש: התקדשו, כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות" (ג, ה). לזה שמשו דברי משה דוגמא בספור מעמד הר־סיני; וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם" (שמות, י"ט, י). ולהלן הוא מטעים את ענין הנס ומכריז עליו: בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את הכנעני... הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן... (יהושע, ג, י – י"א). יסוד נס זה ענין תילוֹגִי, לספר במעלת הכהנים נושאי ארון ברית ה'. בספור קריעת ים־סוף שבתורה מיחס הפעלה לעמוד האש והענן, זה שהלך לפני העם לנחותו הדרך ולסלק מלפניו כל עפוב (שמות, י"ג, כ"א – כ"ב; י"ד, כ"ד). בזמן מאחר לא נתקררה דעתם במשג מיתולוגי זה ויחסו את הכח הזה, כח ההנהגה, ל־ארון ברית ה". בסתירה גמורה לכמה פרשיות שבתורה הוא אומר: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה" (במדבר, י, ל"ג). אנו רואים בברור, איך נבון היה המסדר בקביעת מקרא זה, שהרי לאחריו הוא אומר: וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה".

לאחר שִׁיחַס לַאֲרוֹן בְּרִית ה' אוֹתוֹ כַּח הַהֲנַתְגָּה, שְׁנֵיתֵיחַס בַּסְּפֹרִים הַקּוֹדְמִים לְעִמּוּד הָעֵנָן, לֹא יָדַע עוֹד לְכַוֵּן אֶת הַפֶּרֶט הַזֶּה. בַּסֵּפֶר יְהוֹשֻׁעַ סֵּלֶק הַמַּחְבֵּר אֶת־עֲצָמוֹ לְגַמְרֵי מַעֲמוּד הָאֵשׁ וְהָעֵנָן; זֶה לֹא נִזְכַּר עוֹד כְּלוֹם בַּסְּפֹרִי כְבוֹשׁ־הָאָרֶץ. הַכֵּל שִׁיךְ לַאֲרוֹן בְּרִית ה'. מִפְּנֵי נִכְרַתוֹ מִי הִירְדָן. כְּנוֹחַ כְּפֹת רַגְלֵי הַכְּהֻנִּים, נוֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה', בִּירְדָן – מִי הִירְדָן יִכְרַתוּ. וְגַם לְפָנֵי מֵאוֹרֵעַ זֶה הוֹלֵךְ אֲרוֹן בְּרִית ה' לְפָנֵי הָעַם, לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה¹. אֲךָ רַחוּק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינּוּ כַּאֲלֵפִים אָמָה בַּמְדָּה – אֶל תִּקְרְבוּ אֵלָיו¹. בְּצוּי זֶה אֵנוּ מוֹצֵאִים כִּכֵּר הַשְּׁפָעַת סֵפֶר תּוֹרַת־כְּהֻנִּים, כִּי אֲסוּר לְזוֹרֵר לְקָרֵב אֶל הַקֹּדֶשׁ. בַּסֵּפֶר הוֹלֵכֵת הָאֲרוֹן בַּסֵּפֶר שְׁמוֹאֵל־ב' נֹאמַר, כִּי מֵת עָזָה, עַל אֲשֶׁר אָחִז בְּאֲרוֹן, כִּי שָׁמְטוּ הַבְּקָרָה (שְׁמוֹאֵל־ב', ו, ו). כֹּאן אֵנוּ מוֹצֵאִים חֹמֶר יוֹתֵר מְרֻבָּה בַּקִּדְשֵׁת הָאֲרוֹן: אֲסוּר לְזוֹרֵר לְקָרֵב אֵלָיו עַד דֶּרֶךְ, אֲלֵפִים אֲמָה². לְמַדָּה זוֹ יֵשׁ אִיזוֹה יַחַס שֶׁל קִדְשָׁהּ. מִגְרָשֵׁי עֲרֵי הַלְוִיִּם מִדְּדוּ אֲלֵפִים בְּאֲמָה לְכַל־צֶדֶד. – כִּכֵּר בְּרִיתִי בַּמָּקוֹם אַחֵר, כִּי יִסוּד תּוֹרַת־כְּהֻנִּים כִּכֵּר מְנַח בַּסֵּפֶר דְּבָרִים. זֶה אֵנוּ רוֹאִים גַּם בַּפֶּרֶשָׁה זוֹ. יַחוּסֵם שֶׁל הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם, נוֹשְׂאֵי אֲרוֹן הַבְּרִית, מְטַעֵם כֹּאן בְּיוֹתֵר. מִפְּנֵיהֶם נִכְרַתוֹ מִי הִירְדָן, וְאַחֲרֵיהֶם הִלְכוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא עִבְרוּ בּוֹ מִתְּמוֹל שֶׁלֹּשֶׁם. זֶהוּ מִיִּסּוּדוֹ שֶׁל סֵפֶר דְּבָרִים וְכִכֵּר נִמְצָא בְּטוֹפֵס רֵאשׁוֹן שֶׁל סֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ. הַמְּסַדֵּר הוֹסִיף אַחֲרֵי־כֵן אֶת הַצּוּי: אֲךָ רַחוּק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינּוּ כַּאֲלֵפִים אֲמָה בַּמְדָּה, אֶל תִּקְרְבוּ אֵלָיו².

בַּסֵּפֶר קִרְיַת מִי־הִירְדָן נִקְבַּע זְכוּרֹן־דְּבָרִים שֶׁל הָאֲבָנִים, אֲשֶׁר הִרִימוּ מִתּוֹךְ הִירְדָן, אֲשֶׁר הִנִּיחוּ בַּגִּלְגָּל, וְשֶׁל אוֹתֵם הָאֲבָנִים, אֲשֶׁר הִנִּיחוּ בְּתוֹךְ הִירְדָן. אֲמַנֵם, יִתְכַּן שִׁיְהִי אִיזוֹה יִסּוּד הִיסְטוֹרִי לְאֲבָנִים הָאֵלֶּה. נִמְצְאוּ אִיזוֹה אֲבָנִים בַּמָּקוֹם קְרוֹב לִירְדָן עִם כְּתָבַת עֵתִיקָה, שֶׁלֹּא יָדְעוּ לְקַרֵּא אֶת תְּכֵנֶה, וְתָלוּ בְּעוֹבְדָה זוֹ מִסּוֹרֵת אֲגֻדָּה בְּלִתִּי מַחְזֵרֵת כְּל־צֹרְכָה. יֵשׁ אֲמָרוּ, כִּי הִרִימוּ אֲבָנִים מִתּוֹךְ הִירְדָן, זְכוּרֹן לְמֵאוֹרֵעַ גְּדוֹל, כִּי עִבְרוּ שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הִירְדָן בְּכִבְשָׁם אֶת הָאָרֶץ. וְיֵשׁ אֲשֶׁר נִסְחָו אֶת הַסֵּפֶר בְּאֶפֶן אַחֵר. לֹא מִתּוֹךְ הִירְדָן הִרִימוּ אֶת הָאֲבָנִים, אֲלָא בְּתוֹךְ הִירְדָן, בַּמָּקוֹם שֶׁעֲמְדוֹ רַגְלֵי הַכְּהֻנִּים, הִנִּיחוּ אֲבָנִים. מַחְבֵּר הַסֵּפֶר הִיָּה נִבּוֹךְ בְּדַבָּר וְלֹא יָדַע אֵיךְ לְהַכְרִיעַ. דוּקָא בְּאוֹתָהּ נִקְדָּה, שֶׁהִיָּה לוֹ חֹמֶר הִיסְטוֹרִי, נִתְקַשָּׁה בְּסִדּוּרָהּ, לְבִסּוֹף עֲרַבְבָה אֶת שְׁתֵּי הַנוֹסַחאוֹת שֶׁל הָאֲגֻדָּה הַעֲמִמִּית זוֹ בְּזוֹ. זֶהוּ אֲפִי מִיָּחָד שֶׁל תִּתְרַת קֶשֶׁר בְּהִיסְטוֹרִיָּה הַמְּקֵרָאִית. כִּיּוֹצָא בְּזֶה אֵנוּ מוֹצֵאִים גַּם בַּסֵּפֶר שְׁמוֹאֵל־א' בְּנוֹגַע לְסֵפֶר הַמִּלְכֵת שְׁאוּל וְשֶׁל פְּגִישַׁת שְׁאוּל עִם דוֹד².

(1) ג. ד. וְהָאֵמֶר לְהֵלֵן; לְפָנֵי אֲשֶׁר תִּדְעוּ אֶת הַדֶּרֶךְ. זֶה אֵינּוּ נִמְשָׁךְ לְצוּי, אֲךָ

רַחוּק יִהְיֶה, אֲלָא לְזֶה שְׁנֹאמַר קֹדֶם: וְאַתֶּם הִסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וְחַלְכַתֶּם אַחֲרָיִךְ.

(2) עֲרַבּוּבִיָּה זוֹ אֵנוּ מוֹצֵאִים לֹא רַק בְּעֵנִין הָאֲבָנִים שֶׁלִּקְחוּ מִתּוֹךְ הִירְדָן וְהָאֲבָנִים

שֶׁהִנִּיחוּ בְּחוּכֵי, בַּמָּקוֹם שֶׁעֲמְדוֹ רַגְלֵי הַכְּהֻנִּים, אֲלָא גַם בַּסֵּפֶר קִרְיַת מִי־הִירְדָן וְאֶתֵּן הַעֲבֵרַת הָעַם. מִתְּחֵלַת הַסֵּפֶר נִרְאָה, כִּי כִכֵּר עִבְרַת הָעַם אֶת הִירְדָן, וְאֵז בֹּא הַצּוּי, לְהִרִים מִתְּשׁוּרָה יֵב

בספור קריעת מִי־הירדן נאמר: „והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל...” (ד, י"ט). המסדר האחרון נזכר כאן, שלפִי־זה היו ישראל מחייבים לעשות את הפסח ימים מועטים אחרי עברם את הירדן. ברי היה לו, שלא נתרשלו במצוה זו, שהרי קִימוה בכל חמר מנהגיה גם בהיותם במדבר (במדבר, ט, א, ה). גם לא נתקשה בדבר, איך עשו את הפסח שלא בבית־הבחירה, מה שנצטוו בפרשת הפסח בספר דברים, כי לפי משמעות הדברים בספר שמות ובספר במדבר עשו את הפסח במצרים ובמדבר. בימי בית־שני כבר דרשו את המקראות, כי לא חל אסור זה על ישראל עד בנין בית־הבחירה בירושלים. והנה בפרשת הפסח שבספר שמות (י"ב, מ"ח) בא האסור, שלא יאכל ערל בקרבן הפסח. מטעם זה הקדים המסדר לספור עשית הפסח בגלגל (ה, י) את הספור של מילת העם בגלגל (ה, א, ט). אין אנו יודעים, מנין למסדר הספר, כי לא היו בני־ישראל הנולדים במדבר מולידים, ויהושע הצרך למוֹל אותם אחרי בואם אל הארץ. אפשר, כי כן שֶׁערו בדורות מאחרים. לא היו יכולים בני־ישראל למוֹל את בניהם במדבר בטלטול הדרך, כי לפעמים נתעכבו במקום אחד רק יום או יומים או רק מערב ועד בקר (במדבר, ט, כ"א); ואפילו כשהאריך הענן על המשכן, הלא מספקים היו תמיד ולא ידעו מתי יעלה. לפיכך בטלה מצות מילה לשמה. כך שֶׁערו להם הדבר, ועל־כן בא הספור, כי מל יהושע את העם אחרי עברם את הירדן. מובן, כי פרשה זו שבספר יהושע היא מזמן מאחר. כבר בררתי, כי מאחרת פרשת פסח שבספר שמות (שבה בא אסור אכילת קרבן פסח לערל) לדור עזרא ונחמיה ונקבעה בתורה בסוף שנות המאה החמישית או בתחלת המאה הרביעית לפני התאריך הנז'. בפרשת הפסח שבספר דברים לא נצטוו עוד ישראל על זה. הספור של מילת העם בגלגל אפשר שלקחו המסדר מקבץ ספורי־אגדה שנוסדו בזמן מאחר, כשהיתה להם מצוה זו ל„אות ברית” ונתחכבה עליהם הרבה. גם זה היה בזמן מאחר, שהרי מצאנו בספר תורת־כהנים, המיחס ליחזקאל (וגם הוא נוסד בימי ביה שני), שבימיו לא הקפידו עדין אפילו על שרות „ערלי־בשר” במקדש (יחזקאל, מ"ד, ז). בכל־אופן אין פרשה זו מעקר ספר יהושע, אלא נקבעה בו בגמר סדורו. (בענין הדרש בשם גלגל: „חיום גלותי את חרפת מצרים מעליכם” – עין במאמרי „מדרשי

אבנים (ג, י"ז; ד, א). הענין היה בדרך־נס, אך הנס היה באופן פשוט. הארון הלך לפני העם, מפניו נכרחו מי הירדן, והעם עבר אחריו בירדן בהרבה. כי היה בין העם ובין הארון דרך „אלפים עמֶת במדה”, זה לא נאמר בטופס ראשון של הספור. לאהר עקב המסור את הצווי בענין האבנים, לא נזכר, כי לפי המספר למעלה כבר עבר העם את הירדן, והוא קובע דבר זה אחרי הרמת האבנים (ד, י). לפנינו שני ספורים מדרשיים, שנתמזגו לאחד. ובאמצע הספור השני שלב המסדר דברים שלא מענינו (דד). י' הסגנון המדרשי נגר בפרשה זו ביותר.

שמות בכתבי־הקודש" בסוף חלק שני). — זהירות המסדר בציור כל פרטי הספור ההיסטורי אנו מוצאים גם בסיומו. נזהר להטעים את העובדה, כי לאחר שעברו את הירדן פסק להם המן (ה, י"א, י"ב). אין ספק, כי קבע את הדברים האלה בספרו על־פי מה שמצא בפרשת המן שבספר שמות (ט"ז, ל"ה). ולא נאמר, כי זה לקח מזה, אלא הכל מעשה ידי המסדר האחרון, אשר הוסיף את הדברים בספר שמות ובספר יהושע. מסורה היתה בידם, כי ירד המן לישראל רק כל ימי היותם במדבר, וכשעברו את הירדן מיד פסק.

בסוף פרשה זו נקבע ספור תמוה בפגישת יהושע עם, שר צבא ה" (ה, י"ג, ט"ו). פתיחת הספור: "ויהי בהיות יהושע ביריחו...". — ולפי המשך הדברים עוד לא היה ביריחו, אלא הוא וישראל צרו על העיר. הספור עצמו, שאנו מוצאים בו יסוד מיתולוגי, הוא מדרש ולא אגדה עממית. צריכים היו לו כדי לקשט את ספור כבוש־הארץ בימי יהושע במעשה נסים. ספור זה הוא על־פי ספור גלוי ה' למשה במראה הסנה. בספור הקדום נאמר פעם, "מלאך ה'" ("וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה") ופעם, "אלהים" ("ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה"). ואפשר כי "מלאך ה'" האמור תחלה הוא ה' עצמו, שכן הוא אומר במקרא זה: "וירא ה' כי סר לראות". בכלל ברי הוא, כי שלטה יד מסדר מאחר בספור זה, שנתקשה בקצת גשמיות שבו, אף־על־פי שלא היו בדורות ההם אסטניסים כל־כך בכיוצא בזה. אבל בספור שלפנינו בספר יהושע, שהוא מאחר הרבה, אמרו בפרוש, כי נתגלה ליהושע, שר צבא ה". כבוש הארץ היה בסיוע ה', אשר שלח את מלאכיו לפני ישראל. ולפיכך נגלה המלאך, וחרבו שלופה בידו". המספר שם בפי המלאך את הצווי: "של נעלך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא". זה לקוח מספור גלוי שכינה למשה בהר האלהים. כאן הוא שלא במקומו.

מכאן ואילך קבע המסדר ספור כבוש־הארץ. כבר בדרתי, כי אין לבקש יסוד היסטורי בפרטי הספורים, זולת העובדה עצמה — כבוש הארץ. בכתבי תל־אל־אמרנא אנו מוצאים רשומים שיכים למאורע זה. אותם "חבירי", אשר השתערו על ערי כנען ללכדן, היו שבטי ישראל, או קצתם. אין לברר, אם מכוונים הדברים לכבוש־הארץ המספר בספר יהושע או למאורע אחר כמותו. לא בפעם אחת נכבשה ארץ כנען לפני שבטים שמיים, אשר עלו עליה, אלא זה אירע מומן לזמן באפנים שונים. עובדה היסטורית זו אנו מבררים לעצמנו במדת, מה־מצינו, בדוגמאות ממאורעות היסטוריים דומים לה. ארץ כנען היתה בימים ההם ארץ תרבותית, אשר משכה אליה עיני שבטים בידואיים, חסרי תרבות ישובית. השתערוות שבטי ישראל על כנען בעת ההיא היתה כדי לקבוע את נשובם בה ולהתנחל אותה. ואנו מצירים לנו את המאורעות האלה באופן טבעי. באו תחלה קצת שבטים בידואיים וקבעו ישובם בארץ;

אחריהם באו שבטים אחרים ודחקו את אותם השבטים, אשר הקדימו להאחו שם. לפעמים עלה בידי יושבי הארץ הקודמים, לדחותם ולגרשם מן הארץ או להתעמר בהם ולכבשם לעבדים. הנוכשים והנכבשים, המנצחים והמנצחים נמצאו זמן מרבה במצב של עליה וירידה – זה עלה וזה יורד, ולהפך. לבסוף, אחרי התמזגות ארצה, נקבע הטופס של עם ישראל, שבלי ספק נכנסו בו יסודות שונים, ובעקר אין ספק, שנקלטו אל תוכו יסודות מרבים של יושבי כנען הראשונים. זה נעשה אחרי תסיסה קשה, אחרי מלחמות ארפות. בספר שופטים וגם בספר שמואל-א' אנו מוצאים רשומים היסטוריים, אשר נוסדו על המאורעות האלה. אבל בספר יהושע מספרים הענינים שלא כהיותם. אין אנו יודעים בברור, איך נכבשה הארץ לפני שבטי ישראל, אבל זה ברור לנו, כי אין בספורי ספרי-יהושע ספור היסטורי. באפן כזה נדאי לא כבשו שבטי ישראל את הארץ.

תכף בעברם את הירדן פגעו בעיר יריחו. זו סגרה לפניהם את הדרך. איך לכדו את העיר? הספור מתחיל: "ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני-ישראל – אין יוצא ואין בא" (ו, א). זוהי עובדה היסטורית, כי היא הכרחית. אין אנו צריכים להגדת-עדות ודאית בפרט זה, שהרי באפן אחר אי-אפשר. אבל אפן כבוש-העיר המספר בספר יהושע (ו, ב, כ), דבר שאינו צריך להאמר, כי אינו היסטורי (מעולם לא נפלה חומת עיר בצורה לקול השופר), אבל גם מסורת אגדה עממית אין כאן. מעולם לא יצר לו עם ספורי-אגדה כזה, ובספר מלחמות ה" או בספר הישר, בשירי גבורים, אשר יסדו על המאורעות האלה (אחת היא, אם מסרו לנו השירים האלה את המאורעות ההיסטוריים על-דיוקם), נדאי שלא היו מספרים, כי כבשו "הכהנים הלויים" את העיר בהקפות ובתקיעת-שופר. אין עם צעיר, מלא כח-עלומים, מציר לעצמו את מעשי תקפו וגבורתו בימים קדומים בספורי נסים כאלה. אפשר היה לקבוע זמן יצירת ספור זה בסוף ימי בית ראשון, כאשר כבר נקבעה מעלת "הכהנים הלויים" ויחוסם. אבל מלבד "הכהנים הלויים", שהם יסוד גדול בספור זה, אנו מוצאים בו הקפת העיר ב"ארון ה'" והכהנים תוקעים בשופרות. כי היו מביאים עמם בזמן קדום את "ארון ה'" במלחמה והיו מיחסים לו השפעה גדולה, להלחם באויבי ישראל – זוהי עובדה היסטורית, וברשימה מסיחה לפי-תמה אנו מוצאים אפילו את הדבורים, שהיו משמשים להם בשעת הוצאת הארון למלחמה ובשעת "גחון", בשבובו למקומו (במדבר, י, ל"ה – ל"ו). זוהי צורה טבעית, ילדותית של יחס העם לתשמיש-קדשה שלו, אבל ההקפות ותקיעת השופר אי-אפשר להקדים לזמן ספר דברי-הימים. כך ציר העם לעצמו (או יותר נכון: כך אמרו הכהנים לציר ולהסביר לו) אפן סיוע ה' לישראל. מצאנו בספר דברי-הימים ספור מדרשי מעין זה. כשנלחם אביה בן-רחבעם בירבעם בן-נבט, לא נצח אביה בכח חילו ואפילו לא בכח "ארון ה'", שהביאו אל המחנה – מה שהאמינו הראשונים בהמתם, – אלא חטעים בדבריו לירבעם, מעל להר צמרים: "שמנו בראש האלהים וכתבנו ותצורת התרועה להריע

עליכם" (דה"י"ב, י"ג, י"ב). ולהלן מספר, כי נצח אביה בסיוע הכהנים, שהיו מחצצים בחצוצרות. — גרעין של יסוד היסטורי אנו מוצאים בספור החרמת העיר. אין אנו יודעים, אם הכרין יהושע חרם על יריחו בכבושה; אך בזמן מאחר היתה חרם ולא הקימו חומתה עד ימי אחאב (מלכים"א, ט"ז, ל"ד). מובן נוסח השבועה או הקללה: „בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה" (יהושע, ו, כ"ו) אינו מחנך די צרכו. בספר מלכים"א (שם) הוא אומר, כי נתקמה קללה זו בחיאל בית האלי, אשר בנה את יריחו מחדש: „באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה". זוהי, כנראה, רשימה היסטורית. ביסוד חומת העיר הקריב חיאל את בנו בכורו אבירם קרבן ושם את נבלתו מתחת אבן הראשה (מה שנמצא בבניני ארץ-ישראל הרבה) ובהצבת דלתיה העלה את צעירו עולה. הרבה נלחמה היהדות במנהגי גיות אלה המכערים, וזמן רב עבר, עד אשר נצחה אותם.

ספור עכן ומעלו בחרם נראה שהוא קדום — כלומר: הוא נוסד על אגדה עממית קדומה. תכנו זר מאד, אלא דוקא בזרותו אנו מוצאים קדמותו. ענין ה"חרם", שהוא אחד ממנהגי הגיות הקדומה, לא נתחור לנו; אך אין ספק, כי התפתח משג זה בישראל מתקופה לתקופה. בזמן בית שני המציאו לזה צורה רצינלית. החרם היה לכהנים. אבל בזמן קדום היה עולה הכל באש לאדני. מצאנו, כי נדרו ישראל „להחרים" את ערי כנען (במדבר, כ"א, ב-ג). פרשה קצרה זו שיכת בלי"ספק לספור כבוש-הארץ בימי יהושע, ובטעות נשתרבה לכאן. שהרי בימי משה אי-אפשר הוא, כי גלחמו ישראל בכנעני יושב הנגב. וראיה לזה, כי נקבע ספור זה פעם שנית במקומו בספר שופטים (א, ט"ז-י"ז). את שם העיר הנחרמה קראו חרמה. זהו יסוד הספור בספר יהושע, כי החרימו את יריחו, זו שבזמן מאחר נמצאה חרבה ויראים היו לבנות את חומתה. אפן ההחרמה מפרש בספר דברים (י"ג, ט"ז-י"ח), ושם הוא אומר בפרושה, ולא ידבק בידך מאומה מן-החרם". ובמקום אחר (שם, ז, כ"ו): „ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו". לא נזהר עכן בצווי זה והיה עצמו חרם, וכך נהגו בו כשנלכד: „וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אדם באש ויסקלו אתם באבנים" [את בניו ואת בנותיו, את שורו ואת חמרו, את צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו]. המעשה עצמו הוא היסטורי, כי כך נהגו בזמן קדום; אך המעשה בעכן בן-כרמי הוא אגדה.

ספור המלחמה בעי משלב בספור מעשה עכן. עס-כל-זה אין הכרע בדבר, כי הוא היסטורי. כבר נרתי למעלה, כי ספור כבוש ארץ-ישראל בימי יהושע הוא על-פי שבלונה, אשר הכין המחבר לעצמו, לצרך ההרצאה הספורית בספרו. בו קבע את מעשה עכן, כי כן ראה סדר ישר בהמשכת ספורו. אפן לכידת העיר עי היה בתכסיס-המלחמה המקבל, להכין מארב מאחורי העיר ולהעתיק בערמה את יושבי העיר ממקומם. כך עשו גם לבני בנימין בהלחמם בהם. תמימות מרבה היה בתכסיס-מלחמה זה. וזולת המחבר עצמו נדאי שלא האמין אדם מעולם באפשרותו. כך נהגו בשחוק התינוקות

כשהיו, משחקים במלחמה", ולא במלחמה ממש. ובכל-אופן ודאי שאין בספור זה מסורת אגדה עממית קדומה. העם לא ציר לו אֵזן כבוש-הארץ בתכסיס כזה.

איזה יסוד היסטורי, בכל-אופן גרעין של מסורה עממית קדומה, אנו מוצאים בספור מעשה-הגבעונים (יהושע, ט-י). ספור זה נבדל גם בסגנונו משאר ספורי הספר הזה. שיך היה מצד זה לספר שופטים, שהוא קבץ ציורים היסטוריים יפים ומציגים בסגנונם, אלא לפי סדר הזמנים נקבע כאן. הגרעין ההיסטורי שבו נמצא בעובדה, כי שמשו עבדי-המקדש, שהיו יודעים בהם, או שהיו אומרים עליהם, שאינם מבני-ישראל, אלא מיושבי-הארץ הקדומים. וזולתם היו גם עבדי העם, שנמנו לפי מסורה קדומה על הגבעונים. אותם אמר שאול להשמיד, בקנאתו לבני ישראל ויהודה, וגם המית קצתם (שמואל-ב', כ"א, א-ב). ברור פרשה זו, בריאתא של ספר שמואל-ב', שיש בה הרכבת שני יסודות סותרים זה לזה, יבוא להלן. בנוגע לספור בספר יהושע ברי הוא, כי נתקל גם-הוא בסתירות הללו. במקום אחר הוא אומר (ט, כ"א): יחיו, ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים¹. לפי-זה היו הגבעונים עבדי העם, אלא שלא היו קנין היחיד, כי אם קנין הכלל. באיזה אופן עבדו בהם בני-ישראל, קשה לברר כעת. בכל-אופן אלה הם, חטבי עצים ושאבי מים, שנזכרו בספר דברים (כ"ט, י). ובהיות כי נקבעה פרשה זו בספר דברים בימי יאשיהו (כמו שבררתי במקום אחר), יצא לנו מזה, כי בסוף ימי בית ראשון היו הגבעונים עבדי העם. אבל במקום אחר הוא אומר (יהושע, ט, כ"ג): ועתה ארורים אתם, ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי-מים לבית אלהי[ם]. הרי שהיו הגבעונים עבדי המקדש. הדבור, ארורים אתם הוא אמנם תמוה מאד. כלום היה השמוש במקדש קללה? ודאי, כי נוסד כל זה על עובדה היסטורית, אשר במתכונן שנו פניה וטשטשו רשומה. היו כהנים, אשר מומן קדום שמשו במזבח במקומות קדושים שונים, ולבסוף נדחו משרותם ונתנה להם שרות פחותה, להיות חוטבי-עצים ושואבי-מים לבית אלהים. מובן, כי קדמו לזה תסיסות קשות; וכשנכעו הגבעונים והשפלו לשרות פחותה זו, תלו בהם קללה. מעין זה הלא ראינו גם בגלגולי משפחת המשוררים בני קרת, אשר לאחר שנדחו והיו לשוערים תלו בהם ספור מעשה לדבר בגנותם. ועל הגבעונים עברו גלגולים שונים. בזמן מן הזמנים היו עבדי העם, ובזמן אחר היו

1) הלשון נראה מגמגמת. אבל יפה פרש בח ר"ש פינסקר בשנוי קצת של הנקוד במלת ויחיו. כדי לפים את העם ולשפך חמתו הבליעו הנשיאים תכף משפטם של הגבעונים, כי יהיו חוטבי-עצים ושואבי-מים לעדה. וכך שער הדברים: יחיו (ויהיו חוטבי-עצים ושואבי-מים) כאשר דברו להם הנשיאים. הדבור, כאשר דברו להם הנשיאים נמשך למלת יחיו ומלת, ויהי' אינה עבר, כי אם עתיד.

עבדי המקדש, ומסדר ספר יהושע היה נכון בדבר, ולא ידע להכריע בין שני המקורות. לבסוף הרכיבם יחד. שהרי כן הוא אומר: "ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח ה' עד היום הזה אל המקום אשר יבחר" (ט, כ"ז). בדבור "אל המקום אשר יבחר" אנו מוצאים בכרור השפעת ספר דברים: מכיון שאמר "ולמזבח ה'", הוסיף עוד "אל המקום אשר יבחר".

מדברי הספור הזה יצא לנו, כי בשעה שכבשו שבטי ישראל את הארץ, השלימו הגבעונים עם ישראל, כי נתיראו להלחם בהם. אפן המעשה, מה שרמו את ישראל, הוא קשוט ספורי. אבל גם ענין השלום בין ישראל ובין אנשי גבעון אין אנו יודעים בדיוקו ההיסטורי. העובדה היא, כי בומן מאחר היו בקרב ישראל בני-אדם, שהיו אומרים עליהם, כי אינם מישראל, ונהגו בהם עבדות, לעדה או למקדש. בעובדה זו תלו ספור מעשה מומן קדום מאד. אבל אין אנו אחראים על אמתות הספור. גם על בני אפרים לעזו בימי בית שני, שאינם מישראל. ולצד השני ברי הוא, כי בכל שבטי ישראל נבלעו יסודות "זרים" של עמי כנען. ונראה, כי דוקא בבני יהודה, אשר התגאו כל-כך ביחש מולדתם היותר, "זרע-קדש" (עזרא, ט, ב), נתערבו יסודות זרים אלה. גם אותו המאורע, כי אמר שאול, בקנאתו לבני ישראל ויהודה "להשמיד את הגבעונים, מהתיצב בכל גבול ישראל", אינו מחוץ די-צרכו. אבל ספור מעשה הגבעונים בביתא של ספר שמואל-ב' הוא בעקרו רשימה היסטורית קדומה, וממנה אנו למדים, שעוד בימי שאול היה איזה יחס זר בין ישראל ובין אותו השבט, שהיו מיחשים אותו על "יתר האמורי".

על-אודות הגבעונים, אשר השלימו עם ישראל, היתה מלחמה בין ישראל ובין חמשת מלכים בדרום ארץ-ישראל, אשר התקשרו להלחם בגבעון. בראש קשר זה עמד, "אדני-צדק מלך ירושלים". כך מספר הדבר בספר יהושע (י, א - י"ד). איזה יסוד היסטורי נמצא ודאי בספור זה, כי מקימת עדותו באחד משירי "ספר הישר", אותו קבץ שירי-גבורים, שבהם נרשמו מעשי תקף העם ומלחמותיו בומן קדום. אבל בהרצאה הספורית שבספר יהושע נבלעו הרבה מדברי המחבר, אשר סדר את הדברים על-פי השבלונה שלו. אפילו דברי פיוט, שמצא ב"ספר הישר", היו לו עובדות ממשיות. ב"ספר הישר" נאמר בציור שירי:

שָׁמַשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוָם וַיִּרְחַב בְּעֵמֶק אֵילָוִן!

וַיִּדְמֵה שְׁמֵשׁ וַיִּרְחַב עָמֵד

עַד-יָקָם גֹּי אֵיבֵינוּ.

ציור שירי זה הוא מעין אותו שבשירת דבורה (שופטים, ה, כ):

מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ -

הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתֵם נִלְחָמוּ עִם סִיכָא...

אלא כי מחבר ספר יהושע לא הבין דברי-פיוט וחשב, כי הם דברי היסטוריה מְכֻנָּגִים לעובדה ממשית ולמאורע שהיה בימי יהושע (ועדין ספק בדבר, אם נוסד שיר זה על מלחמה בגבעון בימי יהושע). הוא כותב בפשיטות: „אז ידבר יהושע לה'... שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון". והחרוז השני: „וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו" היה נראה לו ספור המעשה, כי כן היה – והוא מוסיף ומטעים את העובדה: „ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לבוא כיום תמים. ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמע ה' בקול איש" (יהושע, י, י"ב – י"ד). וכמה נתחבטו בדורות מאחרים בדברי עדות זו, אם לקרובם אל השכל ולהסבירם הסברה רציונלית, או להסתייע בהם כלפי קופרניקוס ותלמידיו, שהורו, כי שמש קבועה וארץ חוזרת סביב לה. – להלן (יהושע, י, ט"ו – ט"ט) מספר ענין לכידת ערי הדרום בפרטות. לזה אין שום ערך ספרותי. אבל טעות היא להאמין, כי לפנינו רשימה היסטורית, שכך נכבשו ערי כנען לפני ישראל. מחבר הספר המציא את כל הפרטים האלה וצִיָּרם על אפי אחד: את העיר שרף באש ואת העם אשר בה החרים – לא השאיר שריד. ודבור חוזר הוא בספורי המאורעות: „ויעש למלך... כאשר עשה למלך...". לא שפך היה המעשה, אלא שיסד המחבר את ספרו על הצווי שבספר דברים (ו, ב): „החרם תחרים אותם, לא תכרת להם ברית ולא תחנם". אכזריות זו בדמיון היא תשלום גמול לאויבי ישראל, אשר התאכזרו עליו במעשה. זוהי מעין האכזריות שבספר אסתר – נקמה באויבי ישראל על הניר. בימים שכבשו שבטי ישראל את ערי כנען אפשר כי אירעו מעשים קשים של אכזריות פראית; אבל אכזריות „מסדרת" זו שבספר יהושע, שיש בה הרבה מעין ה„הומניזם" אשר נהגו בימי המלחמה האחרונה, זוהי יצירה דמיונית ולא רשימה היסטורית.

אחרי מאורעות המלחמה בדרום נרשמו בספר יהושע מאורעות המלחמה בצפון (י"א, א – י"ב). ספור זה הוא בקצור. אלו היה מחבר הספר מפרט את שמות הערים, אשר לכד יהושע, לא היה לו מה להגיד יותר ממה שהגיד בדרך-כלל: „וכל שלל הערים האלה והבהמה בזו להם בני ישראל; רק את כל האדם הָבֹו לפי חרב עד השמידם אותם, לא השאירו כל נשמה". השמדה זו היתה בדמיון המחבר. ההיסטוריה המקראית סותרת עדות זו, שאין לה הסכם במציאות. לפי משמעות דברי הפרשה הזאת, לכד יהושע בימיו את כל הארץ: „מן ההר החלק העלה שעיר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון" (י"א, י"ז) – כלומר: מקצה הגבול לדרומה של ארץ ישראל עד קצה גבולה לצפון. אבל מעבר לתחומי ארץ-ישראל אלה היה עוד גבול, ארץ-ישראל הגדולה". בסוף ימי יהושע, אשר ימים רבים עשה מלחמה, ללכוד את הארץ אשר לכד, נשארה עוד ארץ „הרבה מאוד" לרשתה. לצד מערב היתה שאיפת שבטי-ישראל, לתקוע מושבם בגבולי הים, כל-גלילות העלשתיים וכל-הגשוריים, מן השיחור אשר על-פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה". לצד צפון היתה שאיפת העם לאחוז ב„ארץ

הַגְּבִילִי וְכַל־הַלְבִּנון מִזֶּרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבְּעַל גֹּד תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמַת־
 (י"ג, ב-ה). בספר יהושע מספר, כי הפיל להם יהושע נחלה בין בארץ הנכבשת
 ובין בארץ, הנשארת לרשתה". אבל אין זו הגדת-עדות היסטורית. בספר
 שופטים מספר, שלא כבשו השבטים בהכנסם לארץ אפילו אותו החלק
 המפרש בספר יהושע - לא בצפונה של ארץ-ישראל ולא לדרומה. זה אנו
 למדים אפילו מחכ"ן, בברכת יעקב שבספר בראשית. אפילו הרשימה בספר
 שופטים, שממנה יצא לנו בברור, כי אחרי מות יהושע עוד לא נאחזו
 השבטים בארץ, אלא התאמצו לכבשה, היא מאַחֲרֵת בְּעֶרְךָ, שהרי בה (וכן
 בברכת יעקב) אנו מוצאים כבר את שמות כל השבטים לפי רשימתם
 בהיסטוריה המקראית. בשירת דבורה, שהיא קדומה יותר, אין אנו מוצאים
 את שמות שבטי-הדרום: יהודה, שמעון ולוי, גם שבט גד לא היה נחשב
 עוד על שבטי ישראל. חצי שבט המנשה בעבר הירדן מזרחה נקרא גלעד,
 וזה בעבר הירדן מערבה נקרא מכיר. ולפי-זה, איך יתכן ספור חלוקת-
 הארץ בספר יהושע? ספור כבוש-הארץ בספר זה הוא מעין יחוס משפחות
 בספר דברי-הימים: מן המאחר אל המקדם. נקדת-המוצא היא במצבי-הענינים
 בזמן מאַחֲרֵת, ולו המציאו היסטוריה קדומה. בספרי המקרא אנו מוצאים
 תחומי ארץ-ישראל בהקפים שונים. בתחלת ספר יהושע נאמר: מהמדבר
 והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים
 הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם" (א, ד). ובספר הברית נקבעו תחומי
 ארץ-ישראל: ושתי את גבולך מימ-סוף ועד ים פלשתים וממדבר עדי-הנהר"
 (שמות, כ"ג, ז"א). בספור ברית בין-הבתרים באה הבטחת ה' לאברהם,
 להנחיל לזרעו ארץ עשרת עממים, מנהר (קרי: מנחל) מצרים עד הנהר
 הגדל נהר פרת" (בראשית, ט"ו, י"ח-כא). תחומים אלה לא היו לארץ-
 ישראל מעולם; זהו מה שנתאוה העם לו, האידיאל הגיאוגרפי בזמנים
 שונים. בספר יהושע מציר הדבר, כאלו כבש ישראל תכף בהכנסו לארץ
 חלק גדול של המדינות, והשאר הפיל לו יהושע בגורל על-פי מצות ה'.
 ולמה לא כבשו תכף הכל? זה אמרו להסביר בטעמים שונים (שמות, כ"ג,
 כ"ט-ל; שופטים, ג, א-ב). ויש שהסבירו הדבר, כי אמנם נכבשה כל הארץ
 לפני יהושע, אלא כי התרשלו קצת שבטים להאחז בארץ נחלתם. וגם סברה
 זו נקבעה בספר יהושע, אף-על-פי שסותרת היא למציאות ההיסטורית וגם
 לכמה פרשיות שבספר יהושע עצמו. זה מובן הדברים (יהושע, י"ח, א-ב):
 „ויקהלו כל עדת בני-ישראל שלח וישפניו שם את אהל מועד, והארץ
 נכבשה לפניהם. ויִּזְתְּרוּ בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר לֹא חָלְקוּ אֶת נַחֲלָתָם,
 שבעה שבטים. ויאמר יהושע אל בני ישראל: עדי-אנה אתם מתרפים לבוא
 לרשת את הארץ... לא היו חסרים אלא חלוקת הארץ להאחז בה. ולפיכך
 התהלכו בה ברנחה ושופי, כדי לכתוב ולרשם את תחומיה, מה שאי-אפשר
 היה להם אלמלא כבשוה קדם. זוהי סברה חדשה, שלא נאמרה בשום מקום
 אחר. מובן, שאין לה יסוד היסטורי, אלא זהו מדרש-ההיסטוריה, אַמְדוּן
 הדעת. מקרא אחד אומר, כי לא גרש ה' את יושבי הארץ פעם אחת, פן

תהיה הארץ שממה ותרבה חית הארץ; מקרא אחר אומר, כי חפץ ה' ללמד את בני־ישראל מלחמה בדור אחרון, שמא תביאם הבטלה בימי השלום לידי שעמום; ועוד מקרא אחד דרש בזה, כי אמר ה' לנסות בגוים הנשאים את בני ישראל, לדעת הישמעו את מצות ה'. וכאן הוא בא בהטעמת העובדה באפן חדש. שבטי ישראל התרשלו לרשת את הארץ, אשר כבשו, ולחלקה בנחלה. ספר הברית נוסד בזמן, שעוד ישבו גויי הארץ בקרב ישראל. המסדר ראה כאן הבטחה קדומה: „את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם... ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי ואת הכנעני ואת החתי לפניך” (שמות, כ"ג, כ"ז—כ"ח). ראה המסדר, שלא נתקמה הבטחה זו, ושאינה מסכמת עם המציאות; על־כן סלק את תמיהתו בדברים האלה: „לא אגרשנו מפניך בשנה אחת, פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית הארץ. מעט מעט אגרשנו מפניך, עד אשר תפרה ונחלת את הארץ” (שם, שם, כ"ט—ל). זה מובן. וכיוצא בזה בספר שופטים. כשבא מחבר הספר לספר מאורעות ימיה־שופטים, נתקשה בהבנתם: למה הניח ה' את הגוים בארץ ולא הכחידם מפני בני־ישראל כפי הבטחתו? לזה המציא תשובה: „רק למען דעת דורות בני־ישראל ללמדם מלחמה” (ג, ב). הדברים מגמגמים במקראות האלה, ואין ספק, כי אינם לפנינו בטופס המקורי. אבל הרעיון ברור: לפי דעת הכותב, היו בני ישראל מתרפים ומתפנקים בימי השלום, וה' הניח את הגוים האלה, כדי ללמד בני־ישראל מלחמה. אבל מסדר הספר נתקשה גם בזה. לפי השקפת הדורות המאחרים, עקר האשר העממי הוא השלום, ואין תועלת במעשי תקף וגבורה. לא מלאו לבבו, לגרוע את הדברים מספר שופטים, אלא הוסיף עליהם: „רק למען דעת דורות בני־ישראל [את מעשי ה'] את אשר לפנים לא ידעום.” והוא מוסיף לפרש: „ויהיו לנסות במ את ישראל, לדעת — הישמעו את מצות ה', אשר צוה את אבותיהם ביד משה”. הגוים, אשר הניח ה' בארץ לנסות במ את ישראל, הם—לפי דעת מחבר הספר: „חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידוני והחוי יושב הר הלבנון מהר בעל חרמון עד לבוא חמת.” זהו בעקר, מה שפנה גם בספר יהושע (י"ג, ב—ז). ושם באה ההבטחה, כי עתיד ה' להוריש את הגוים לפני בני־ישראל. אבל בפרשה אחרת (י"ח, ב—ד) נראה, כי היתה דעת המסדר, שרק מתוך התרשלות לא התנחלו שבעה שבטים את אחוזתם, וזו לא היתה חסרה אלא חלוקה והתישבות בה. תדע שכן הוא, וערבוב שני מקורות לפנינו, או יותר נכון: מסדר הספר בזמן מאחר הוסיף עליו, מה שסותר לעקרו. שהרי במנין השבטים, שלא התנחלו עוד את אחוזתם, ויהושע הפיל להם בנחלה, הוא מונה גם את שבט בנימין ואת הערים אשר זכה בהן (י"ח, י"א—כ"ח). אבל הערים האלה אנו מוצאים למעלה בכלל אלה, אשר כבש יהושע. וכן נראה מסיום הפרשה, שהוא אומר בפשיטות: „ויתן ה' לישראל את־כל־הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה. וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם. ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם; את כל־איביהם

נתן ה' בידם. לא נפל דבר מכל הדבר הטוב, אשר דבר ה' אל בית ישראל - הפל בא" (כ"א, מ"א-מ"ג). כך התיר מחבר פרשיות אלה את הקשר בסכין חריף. הראשונים נתקשו בעובדות, שהן הפך הבטחת ה' לישראל, ונתאמצו לסלק התמיהות באפנים שונים. בא זה והעיד: לא נפל דבר מכל הדבר הטוב, אשר דבר ה' אל בית ישראל - הכל בא". בחדא מחתא" סלק כל קושי ותמיה. זה היה אפשר רק בזמן מאחר הרבה, שפבר היו רחוקים כל-כך מן המאורעות בימי כבוש-הארץ.

מיסודו של ספר דברי-הימים הן גם פרשיות ערי-מקלט וערי-הלויים (יהושע, כ - כ"א). בפרשת ערי-מקלט אנו מוצאים את אותה התקנה, שנקבעה גם בפרשת ערי-מקלט שבספר במדבר. אפילו אם פטרו את מכה נפש רעהו מענש מות, כי נתברר שעשה זה, בבלי דעת, - מדין גלות לא פטרוהו, והוא ישב בעיר מקלטו, עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם". ברי הוא, כי בטופס ראשון של פרשה זו לא היה כתוב כך, אלא הוא אומר: "וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט...". וכשתקנו בזמן מאחר, שישב הרוצח בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול, קבעו את הדברים כאן - אף-על-פי שסותרים הם לזה שלפניהם. ונראה, כי זהו חמר שהחמירו הצדוקים במכה נפש רעהו. כי אפילו אם לא עשה זה בצדיה, על-כל-פנים אירע לו זה מתוך התרשלות וחסר-זהירות. בזמן מאחר היו מבחינים ומדיקים גם בזה. לא רק מכה נפש במזיד יענש, אלא גם מכה נפש בשגגה מתוך התרשלות. מעין זה הוא מה שמצאנו בספר דברים (כ"ב, ח): "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך, כי יפל הנפל ממנו". הרי מכאן ראה ברורה, כי בזמן מאחר נחשב גם אבוד נפש מתוך אי-זהירות בכלל, דמים" לזה שהיה חייב באחריות. - פרשת ערי-הלויים ודאי שהיא מזמן מאחר הרבה, כי מוצאים אנו בה יחוסי הכהנים, בני אהרן" ויחוסי הלויים למשפחותיהם. יחוסי אלה לא ידעו אפילו בדור עזרא ונחמיה, מה שפבר ברתיה.

בפרשיות האלה נקבעה רשימה גיאוגרפית של תחומי הארץ ועריה (1).

(1) רשימה גיאוגרפית זו מלקטת ממקורות שונים, ולפיכך אנו מוצאים בה כמה סתירות. קצת ערים נמנו פעם על שבט זה ופעם על שבט אחר. למשל - בית הערבה, שנמנתה בנחלת יהודה (ט"ו, ו), כי עלה הגבול מצפון לעיר, ופעם על נחלת בנימין (י"ח, כ"ב); כיוצא בזה בית שמש, שנמנתה על יהודה (ט"ו, י) ועל דן (י"ט, מ"א). בית אל נמנתה בנחלת בנימין (י"ח, כ"ד), והיא היתה לבית יוסף והם כבשוה (שופטים, א, כ"ב - כ"ה). ואין בזה תמיה, כי עברו קצת ערים משבט לשבט. ומה שהקשו, כי כל ערי שמעון (י"ט, א - ט) נמנו למעלה (ט"ו, א - י"ב) על נחלת יהודה, אינו תמוה. בפרוש הוא אומר (י"ט, א): "ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה", והוא מסיים (ט), "מגבול בני יהודה". אלא מה שהוא אומר שם: "כי היה חלק בני יהודה רב מהם, וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם", אין זו עובדה היסטורית. שבט שמעון לא עמד זמן מרבה ברשות-עצמו, אלא היה נכנע וכפוף

שיש לה ערך היסטורי מרבה. ואמנם נסדרה רשימה זו בזמן מאחר, כי בימי כבוש הארץ לא היה סדר השבטים וחלוקתם באפן כזה שמציר בפרשיות אלה. אבל אין ספק, כי נבלעו ברשימה הגיאוגרפית רשומים קדומים. זוהי יצירה ספרותית לעצמה, שיש לה חשיבות גם מצד סגנונה; המחבר השכיל לקבעה כאן ולשכלל בה את ספורו ההיסטורי.

המחבר השלים את ציורו ההיסטורי בספורי המאורעות בסוף ימי יהושע (כ"ב-כ"ד). אין אלה מאורעות היסטוריים, מה שמובן כמעט מאלין, אך הם תוצאה הכרחית של תחלת הספורים בספר הזה. כבר בררתי למעלה, שדוקא העובדה, שיצר לו המחבר את החמר הנדרש דיצרכו ולא היה זקוק לחמר היסטורי שהיה לפניו, עמדה לו להיותו שליט בו ולהשלים את בנינו ההיסטורי על-פי ההכנות שעשה לו מראש. בתחלת ספורו הוא אומר, כי קימו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה את הבטחתם ועברו חלוצים לפני אחיהם בכבוש הארץ. עכשו מובן, שהם צריכים לחזור בסוף ימי יהושע. זה קבע המחבר בפרשה זו (כ"ב, א-ח). יהושע קרא להם ואמר שבחם בפניהם, ו"בנכסים רבים" (מלת נכסים מעידה על אזור זמן פרשה זו) ובאזהרות לקים את דברי התורה שלחם לעריהם. זה דבק לספורי התורה. המחבר הוסיף עוד כאן (כ"ב, ט-ל"ד) ספור גדול ורבי-הענין בדבר בנין המזבח בגלילות הירדן, לא לעולה ולא לזבח, אלא, למראה. פונת הספור הזה ברורה. בו מבטא הרעיון של אסור הבמות, שהיה נוהג בכל-חמר בימי בית שני, שהרי בימי בית ראשון לא יצא מעולם מכלל שאיפה. ואילו בספר דברים אינו אלא שאיפה והתאמצות מצד כהני ירושלים. הנביאים, שהיו בימי בית ראשון, לא סיעו כלום לשאיפה זו, כי גנו והרחיקו את עבודת המזבח כל-עקר. ורק בימי בית שני הודו הנביאים בערך עבודת המזבח, אלא שהקפידו על אחריתה, שלא תהא נוהגת חוץ לבית-הבחירה בירושלים. אני נוטה לשער, כי בספור זה יש פונה בולטת כלפי מקדש יהו ב"ב הבירה, שהיה ודאי קוץ מכאיב בעיני כהני ירושלים. בחוץ לארץ, ובנדון זה גם

ליהודה. גימי חבור ברכת יעקב לא היה לו עוד קיום בארץ, אלא כלאחיו הלוי לא היתה לו נחלה בקרב אחיו. בברכת משה לא נזכר עוד. ואפילו אם נסכים לדעת ג'קן, כי ראוי לבסח: "שמע ה' קול שמעון" — הגה מחיקת השם בזמן מאחר תוכיה, כי נדחה לבסוף לגמרי. שמעון ולוי לא היו שבטים ישראליים, אלא, כלי חמס מכרתיהם. כמותם היו גם השבטים דן וגד. שמעון הצליח לזמן קצר להתישב ביהודה, כלומר: הוא כבש קצת ערי יהודה וישב בהן בחוקה. לבסוף גבר עליו יהודה, ושמעון היה כפוף לה. דן דחק את עצמו וישב קצתו בדרום-וקצתו בצפון. גד הרחיב עצמו בנהלת בני ראובן — ולוי לא זכה בחלק ונחלה כל-עקר. הרשימה הגיאוגרפית בספר יהושע מסמנת לנו מצב העיניים בזמן מן הומנים, ואין להקשות עליה ולהזימה מעדות מקראית של זמן אחר, כשם שאין סתירה, למשל, ממשת גרמניה בשנות המאה ה"ח למפת גרמניה בזמנו.

ארץ עבר-הירדן היא חוץ-לארץ; אסור לבנות מזבח לעולה ולזבח, אפילו
 לזבח עליו לה'. זהו, מרד ומעל" בה', ועונו חמור כ, עון פעור", כאלו
 אמרו- לסגר מאחרי ה'.
 סיום ספר יהושע והן שתי פרשיות דרושיות, אשר נקלטו בו
 ממקורות שונים. בפרשה הראשונה (כ"ג, א-ס"ו) אנו מכירים. בנקל סמני
 השפעת ספר דברים. רב מליצותיה לקחת משם; קצתן הן מן הפרשיות
 הראשונות בספר יהושע עצמו. כמעט שאין בה מליצה מקורית, אלא קלה
 לקט מליצות של ספרים אחרים. עקב תכך הפרשה אזהרה רבה וחריפה,
 להשמר מן הגוים הנשארים האלה, שלא להתקרב אליהם ולתחתן
 בהם. כי אם ישובו מאחרי ה' להתקרב אל הגוים הנשארים האלה,
 והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם". המליצות בפרשה
 זו מלקטות מספרים קודמים; אבל אין אדם כותב אזהרה מעין זו בכדי.
 היא מכוננת לעובדות בימים ההם. יכולים היינו לשער, כי נוסדה בימי
 השופטים או בימי שאול ודוד, כשישבו בני ישראל בקרב הגוים
 הנשארים האלה". אך סגנונה ומליצותיה מורים ההפך. אין ספק, כי לא
 יקדם זמנה לימי בית שני, ומי הם אותם הגוים, שמהם מזהיר הכותב את
 ישראל כל-כך? אין אלה יושבי כנען הקדומים, שעוד בימי בית ראשון
 נבלעו לגמרי בישראל - אלא אלה הם עמי כנען, אשר ישבו בארץ בימי
 בית שני, ובעיני עצמם נחשבו כיהודים גמורים. שבי הגולה התחתנו בהם
 ,ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה". ובדור עזרא ונחמיה גזרו
 עליהם להבדילם מישראל, מ"זרע הקדש". עליהם נאמרה פרשה זו; הם
 הגוים, שנבאו עליהם, כי עתידים להיות לישראל לפח ולמוקש ולשושט
 בצדיהם ולצננים בעיניהם. גם קצת פרשיות שבספר דברים, המפליגות
 באזהרותיהן להתרחק מיושבי הארץ (והן נכתבו בימי בית שני) מכוננות
 לגויי הארצות האלה. אלה יחסו למשה, שאמרן לפני מותו, ופרשה זו
 שלפנינו יחסו ליהושע. דברי פרשה זו הם אותם הדברים שיחסו למשה
 וחזרו בזמן מאחר ויחסו אתם ליהושע. מקוריים הם הדברים בנדון זה
 בספר הברית (שמות, כ"ג, ל"ב). מקוריותם נפרת בקצורם השנון. בספר
 הברית טופס שני נשנו עוד פעם (שם, ל"ד, י"א-ט"ו). אך בספר הברית
 הם סכונים באמת לגויי כנען, יושבי הארץ הקדומים. בספר דברים השתמשו
 באזהרות האלה, שדרשו בהן והרחיבו אותן, כלפי אותם היסודות העממיים
 אשר נתרחקו בזרע מישראל והוציאו אותם מן הכלל על-פי עצות שבי
 תגולה, זרע הקדש". והד המאורעות והמעשים האלה אנו מוצאים גם בספר
 יהושע בפרשה שלפנינו. אותם היסודות העממיים, אשר בעיני עצמם נחשבו
 היותם יהודים, ואפילו חכמים ותלמים התחתנו בהם, נקראו בפי הלאומיים
 חקנאים בשם הגוים הנשארים האלה" וגזרו להבדילם ולהפרישם מישראל.
 פרשה זו נוסדה על ההנחה, שלא כבשו ישראל בימי יהושע את כל
 הארץ ולא השמידו את הגוים. זה מסכים למציאות ההיסטורית. אבל לא
 נתקררה דעת המסדר בסיום זה והמציא לספרו סיום אחר נאה ממנו -

לפי טעמו והשקפתו. לעת זקנתו, סמוך למותו, אסף יחושע בשכם את ישראל, לראשו ולשפטיו ולשטריו, ויטיצבו לפני האלהים. מפתיחת הפרשה הזאת אנו רואים בכרור, כי אינה אלא חקוי של פרשה כמותה בספר דברים (כ"ט, ט). תכן הפרשה הוא הרצאה היסטורית, סקירה לאחור—מה שהיה חביב, כנראה, בימים ההם. גם ל"אמנה", שכרתו בימי נחמיה, המציאו הרצאה היסטורית כזאת. כמותה הקדימו לספר דברים ולבסוף, בשעת גמר סדור התורה, לספר התורה כלה. מובן, כי בפי יהושע שם המסדר דברים במאורעות ההיסטוריים, אשר קדמו לכבוש הארץ. אבל יהושע פתח בתחלת ההיסטוריה הישראלית, בתרח אבי אברהם ואבי נחור. בימים ההם כבר היה מקבל ומספס, כי בעבר הנהר ישבו אבות ישראל מעולם—כמספר בספר בראשית, ובתקופה קדומה זו עבדו אלהים אחרים. בחירת ישראל מתחלת עם הגרת אברהם מאור כשדים, ללכת ארצה כנען. ספור המאורעות על הים לקח המסדר מספר שמות, שגם זה היה כתוב ומנח כבר לפניו. ספור בלק ובלעם בך בעור לקח מספר דברים, כנראה מסגנון ההרצאה (דברים, כ"ג, ו); יהושע, כ"ד, י). ההנחה היסודית בפרשה זו היא, כי כבשו ישראל ארץ שבעת עממים בימי יהושע. ועוד הוא מוסיף בהרחבה מדרשית: ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בתרבך ולא בקשתך (שם, שם, י"ב). צרעה זו היא בעקרה מאורע היסטורי. בספר הברית (שמות, כ"ג, כ"ח) נאמר: ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את הקוי ואת הכנעני ואת החתי מלפניך—משמע מזה, כי בימי חבור פרשה זו (בזמן השופטים) היתה בחלק של ארץ-ישראל, בארץ החוי והכנעני והחתי, מפת הצרעה, להכחיד את יושבי הארץ. מחבר הפרשה ראה במאורע זה, כמובן, יד ה'. בספר דברים דרשו במאורע זה: וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך במ עד אבד הנשאים והנסתרים מפניך (ז, כ). צרעה זו היתה, לפי הבנת כותב הדברים האלה, מין בולשת, לחפש את הנשאים והנסתרים ולאבדם. מסדר ספר יהושע לא נמשך בזה אחר ספר דברים, כי אם אחר ספר הברית—אלא שכנראה היתה לפניו נוסחה אחרת, ובמקום שלשה עממים, הנזכרים שם, היו לפניו רק שני מלכי האמרי. וברי הוא, כי בפסוק זה יש הרכבה של שני ענינים; שהרי תחלה הוא אומר: ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם. אלה הם העמים שנזכרו בפסוק הקודם (יהושע, כ"ד, י"א). זהו מיסוד המדרש בספר דברים. ולאחר-כך הוא חוזר ואומר: שני מלכי האמרי. זהו מיסודו של ספר שמות בנוסח אחר. סיום ההרצאה ההיסטורית הוא על-פי זה שנאמר בספר דברים (ו, י—י"א). לבסוף הוא בא בהצעה תמוהה מאד, ומובן שאינה אלא מדרש. יהושע הציע לישראל, כי אם שוב עניתם ישבו ויעבדו אלהים אחרים וואא ובייתו יעבדו את ה'. אעל זכרתי העם, כי חליהם להם לעזוב את ה', אשר העלה אותם מארץ מצרים וגם גרש את כל העמים ואת האמרי יושב הארץ לפניכם, חזר יהושע ואיים עליהם: לא תוכלו לעבד את ה', כי אלהים קדשים הוא, אל קנא הוא.

לא ישא לפשעכם ולחטאתיכם" (עין בספר הברית, שמות, כ"ג, כ"א). בסיום הפרשה הזאת נבלעה רשימה היסטורית קדומה, שהיתה בידי המסדר ולא ידע מה ענינה. הוא אומר כאן (כ"ד, כ"ה-כ"ו): "ויכרת יהושע ברית להם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם. ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים ויקח אבן ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'". רשימה היסטורית זו ודאי קדומה היא; יסודה במסורה מדורות ראשונים. שהרי בימי בית שני לא היה אדם מישראל אומר, כי במקדש ה' אשר בשכם הניח יהושע את תורת האלהים. אבל אין רשימה זו לפנינו בטופסה המקורי. משמעות הדברים, כי קבע יהושע את דברי הברית, אשר כרת לישראל, בספר תורת אלהים - כלומר: פרשיות אלה היו מקהלות לספר התורה. וכבר הברר, כי בזמן קדום (אבל לא יוקדם לימי בית שני) היה ספר יהושע מקהבר לספר דברים. אך בשאר הדברים, כי שם לו חק ומשפט בשכם והקים לזכרון אבן, אנו מוצאים רשימה היסטורית קדומה מזמן בית ראשון מקשטשת קצת (ענינה כבר בררתי במקום אחר).

המקראות האחרונים (כ"ד, כ"ה-ל"ג) הם סיום גאה לספר יהושע. סופו ספור מות יהושע וקבורתו. כאן נזכר המסדר ענין עצמות יוסף, אשר העלו אתם בני ישראל ממצרים, והוא אומר כי קברו אותן בשכם, בחלקת השדה אשר קנה מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה". מאורע זה נזכר גם בספר שמות (ל"ג, י"ט-כ), ושם מספר, כי הציב יעקב במקום ההוא מזבח, ויקרא לו אל אלהי ישראל. ולפי־זה אין ספק, כי היה שם מקום קדשה מזמן קדום מאד. ומסורת אגדה היתה בעם, כי גקברו שם עצמות יוסף, אשר העלו ממצרים. מסורה זו שבספר בראשית ושבספר יהושע היא מאפרים. אותה לקח המסדר ממקור היסטורי קדמון, שבו נרשמו גם הדברים בענין מקדש ה' בשכם. בתמימות רבה קים המסדר את הרשימות האלה וקבען כאן. לא עמד על פונת אותה המסורה העממית, אשר יחסה לשכם חשיבות מרבה כזו: קבר יוסף ומקדש ה', אשר כבר עמד בימי יהושע. בני יהודה היו מתהדרים במערת המכפלה אשר עם פני חברון, שלפי אגדה יהודית קברו שם את אברהם ושרה, את יצחק ורבקה, את יעקב ולאה, ובירושלים עמד בית־הבחירה, ולצמתם הטעימו בני אפרים את חשיבות העיר העתיקה שכם. שם היה קבר יוסף ושם היה גם־כן מקדש ה' עוד מימי יהושע; שם כרת יהושע ברית לישראל עם ה' אלהי ונהיח את ספר תורת האלהים. אלו ידע מסדר ספר יהושע את פונת הדברים האלה, ודאי שהיה דן אותם בגניזה.

סקירה כללית ומקפת את ספר יהושע בכל חלקי תלמדנו, כי לפנינו יצירה ספרותית חשובה, עשויה בכשרון רב. אנו דנים בספר זה לא על־פי ערכו ההיסטורי, כי אם על־פי ערכו הספרותי. גיד המחבר לא היה ממר היסטורי מרבה, מה שהיה מנח בטבע הענינים. מאורע כבוש הארץ על־ידי שבטי ישראל שין לזמן קדום, בטרם היו השבטים האלה לעם, ועוד לא

התפתחה בהם ההכרה ההיסטורית. הרשומים ההיסטוריים היותר קדומים, שעליהם נוסדה ההיסטוריה המקראית, הם שירי גבורים, בספר מלחמות ה' ובספר הישר, אבל גם השירים האלה לא נוסדו בימי כבוש-הארץ. ראשית החיים ההיסטוריים של עם היא כראשית חיי האדם בילדותו. המאורעות היותר קדומים בחיי האדם אין הוא יודע ידיעת-עצמו, אלא מה שהוא שומע מפי זולתו. קצת מאורעותיו באחרית ימי ילדותו הוא זוכר ויודע, אבל גם ידיעתו זו אינה ברורה ומערבים בה אמת ודמיון. ראשית ההיסטוריה של כל עם הוא למד מזולתו, אם נתקומו לו רשומי המאורעות האלה – וגם אלה הם צריכים לברור ונזקק. הלא ראינו, כי כזה אירע גם לישראל, שתחלת חייו ההיסטוריים מסר לנו מפיהם. אך אין זה היסטוריה, כי אם קריקטורה. על כיוצא בה אין להעמיד היסטוריה לאמית, אלו גם נתאמתו לנו ספורי המאורעות האלה. המאורעות אינם היסטוריה, אלא סדורם והבנתם. אין ספק לנו, כי אין תכן ספר יהושע היסטוריה בעקרו; ועם-כל-זה הוא ספר היסטורי חשוב. מאורעות כבוש ארץ-ישראל ודאי שלא היו באופן המקפר כאן; אך הבנת המאורעות, כפי שהסבירו אותם על יסוד השקפה פרגמטית, אנו מוצאים בספר זה. לאחר שגברה ההכרה ההיסטורית בישראל, לאחר שעמדו על הבנת מציאותם הלאמית ותכליתה המוסרית, איראפשר היה להם להודות, כי בזמן מן הזמן עלו שבטים חסרי-תרבות על ארץ נושבת, להתישב בערים שלא בנו ולהנזות מתרבות ישובית, שלא טרחו בה – אלא העמידו הכל על תכלית מכוונת מצד ההשגחה האלהית. הם לא בנו את הערים, אשר ישבו בהן, לא עמלו באותה התרבות הישובית, אשר נהנו ממנה, אבל זכות ירשתם היתה, לפי-השקפתם, בתרבות רוחנית מוסרית שקדמה להם לכבוש הארץ. ההכרה ההיסטורית בישראל המציאה יסוד מוסרי לכל המציאות בכלל, ואותו המשיכו גם למציאותם הלאמית. אין ספק, כי היתה זו המצאה ולא היסטוריה של עובדות; אבל על המצאה זו, שהיתה לבסוף לרוח העם, יסוד חייו התרבותיים, בנו את ההיסטוריה הישראלית מראשית מציאות האמה עד הדורות האחרונים. ספור כבוש-הארץ בספר יהושע הוא מיסודה של אותה ההיסטוריה הפרגמטית, שתחלתה בספר התורה. בכשרון רב המשיך אותה מחבר הספר עד סוף ימי יהושע. המסדר שכלל את הציור בקצת פרטים והוסיף על הספר כמה פרשיות. ואמנם תכן הפרשיות האלה סותר בעקר הנחתו לזה שבשאר הפרשיות בטופס ראשון של הספר. אבל סתירה זו נראית רק אחרי סקירה עיונית ואינה מקלקלת את היצירה הספרותית בכלל.

עקר הסתירה הוא, כמבאר למעלה, בענין כבוש-הארץ והשמדת הגוים בימי יהושע. וכלפי שתי האגדות האלה המציא המסדר גם שני סיומים לספר יהושע. אך סבת הסתירה הזאת אינה בשנוי ההשקפה, כי אם בשנוי ההבנה במאורעות ההיסטוריה. כשנסדו הפרשיות האלה, לא היו עוד גויי כנען בעולם, לא שנשמדו, אלא שנבלעו בישראל. זו היתה פעלת ההתפתחות ההיסטורית. ועל עובדה זו נוסדו אותן הפרשיות המדגרות

בְּעֵינֵי הַשְּׂמֵדָה כְּלִלִית שֶׁל הָעַמִּים, כִּי לְמַחְבְּרֵיהֶן נִתְחַלְּפָה הַסְּמִיָּצָה בְּהַשְׂמֵדָה:¹⁷
 סוּף-סוּף אָבְדוּ הָעַמִּים הָאֵלֶּה מִן הָעוֹלָם, אִם אָבְדוּ גּוֹפְנֵי אֹר אָבְדוּ רוּחֵנִי.
 וְאוֹלָם קִצְתָם יָדְעוּ, אֵיךְ הִתְפַּתְּחוּ הָעַנִּינִים הָאֵלֶּה, וְשִׁמִּים רַבִּים יִשְׁבוּ בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם וְהָיוּ לָהֶם לְמַסָּ, וְהָעַמִּים הָיוּ לְיִשְׂרָאֵל, לְשׁוֹטֵט בְּצַדִּיהֶם
 וּלְצַנִּינִים בְּעֵינֵיהֶם.¹⁸ עַל עֹבְדָה זֹאת נֹסְדוּ שָׂאֵר הַפְּרָשִׁיּוֹת. זֹהִי גַם סִבַּת
 שָׂאֵר הַסְּתִירוֹת בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ. אֵינִי בִּהְיוֹת שְׁנֵי הַמְּקוֹרוֹת, כִּי אִם שְׁנֵי הַהֲבָנָה.
 לְמַשָּׁל, יָדְעוּ הַכֹּל, שְׁבוּמֵן קְדוּם עַמְד מִקְדָּשׁ ה' בְּשִׁילָה; זֶה מְבַאֵר בְּתַחֲלִיל
 סֵפֶר שְׁמוּאֵל וּבְדַבְרֵי יִרְמְיָהוּ (ל', י"ב; כ"ב, ו'). לְפִיכֵךְ הוּא אֹמֵר בְּסֵפֶר
 יְהוֹשֻׁעַ, כִּי הִשְׁכִּינוּ בְּשִׁילָה אֶת אֱהֹל מוֹעֵד, לְאַחַר שֶׁנִּכְבְּשָׁה הָאָרֶץ (י"ח,
 א; כ"ב, י"ב). אֲבָל בְּסִיּוּם הַשְּׁנַיִם הַזֶּה אֹמֵר, כִּי נִקְהָלוּ יִשְׂרָאֵל בְּשֶׁכֶם, וְשֵׁם
 עַמְד מִקְדָּשׁ ה' (כ"ד, א, כ"ו). וְאֵינִי הַגְּדַת-עֲדוֹת זֹאת אֶפְרַיִמֹת, כִּנְרָאָה
 בְּהַשְׁקָפָה רְאוּשׁוֹנָה, וְאֵינָה סוֹתֵרֶת בְּכוֹנָה לְזֵוֹ שְׁלֻמְעֵלָה (י"ח, א), שֶׁהָרִי הַנִּחַת
 שְׁתִּיחָן הָיָא, כִּי נִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנַי יִשְׂרָאֵל, וּבְסִפּוֹר שֶׁל הַקְּהֵלֶת יִשְׂרָאֵל
 לְשֶׁכֶם אָנוּ מוֹצִיאִים, שְׁאִינוּ אֵלָּא לְקַטְמְלִיצוֹת מִסֵּפֶר דְּבָרִים. הַשְּׁנֵי הוּא בֹזֵה,
 כִּי פִרְשָׁה אַחַת נֹסְדָה עַל יַדֵּעַת הַמְּאֹרְעוֹת הַהִיסְטוֹרִיִּים, וְהַשְּׁנִית הִיא מְדַרְשׁ-
 אַגְדָּה, שֶׁלֹּא הִתְחַשְּׁבָה עִם הַמְּצִיאוֹת הַהִיסְטוֹרִיָּה. אֲמֵנָם יָדַע הַמַּחְבֵּר, כִּי לֹא
 הָיָה הַמְּרַכֵּז עֹדֵן לֹא בְּחִבְרוֹן וְלֹא בִירוּשָׁלַיִם, שְׁבִימֵי יְהוֹשֻׁעַ יִשָּׁב בָּהּ עוֹד
 הַיְבוּסִי (ט"ו, ס"ג), אֵלָּא בְּאֶפְרַיִם, וּבֵינֵי שִׁילָה וְשֶׁכֶם נִתְחַלְּףָ לֹו, כִּי שְׁתִּיחָן
 לֹא הָיוּ עוֹד בִּימֵינוּ.

החדר

תכונתו ושיטתו

כמשכן שבימי משה, שהיה עשוי ללוחות את ישראל בכל מסעיהם וחניותיהם, כן היה החדר עשוי להטלטל, וכן הסתגל לתנאי החיים של עם גולה, לטלטוליו ונדודיו. היסטוריה ארכה לו, וחותרם הגלות עליו. החדר זוהי הצורה האחרונה שקבל, "בית-הספר", שראשיתו מימי הסופרים והתנאים, בדורות האחרונים בין תפוצות היהודים האשכנזים. אין תכליתי להרצות פה תולדותיו, אף-על-פי שיש בהן כדי להאיר גם על ההזוה של החדר. השתדל אשתדל לתארו כמו שהיה קרוב לזמננו בישותו הטפוסית, ואנסה לחקור את שיטת הלמודים ודרך ההוראה של החדר, ולבסוף אנסה לברר מה שיש ללמוד מזה להבא, לעתידות החדר. כל תאור המטפל במציאות טפוסית על-כרחו הוא במדה ידועה קונסטרוקציה. בכמה פרטים בודאי השגיתי את המדות, הבלטתי את ההבדלים בין נפות ומחוזות, אבל אי-אפשר בלי-זה.

פשטות יסודו וסודו תצין את החדר. מפאת גזרתו הפשוטה ומערכת למודיו המועטים יוכל להתפונן בכל עדה מישראל, בכל מקום ובאם ושבחם, מיד כהגיעם לתחנה חדשה, בלי ועדים וגבאים, בלי מחשבה רבה תחלה, ובלי סדרנים ופרנסים וטפולם ודאגתם. הגלות הכריחתם להגיע לפשטות כזאת. כך היה החדר מכון לאפי חייהם; אך באו יהודים אחדים למקום חדש, מיד יכלו לסדר את חנוך ביניהם. אם נמצא אדם מכשר לכך, מיד נטפלו אליו ההורים, והחדר היה על-תלו.

החדר היה ברבו לא קנין צבורי, אלא קנין בעלים. המלמדים היו הבעלים, והחדר התנהג על חשבונם, הם שהסמיכו כל צרכיו, שכר דירה וכל שאר הצטרכותו, שאמנם היתה מועטת. בדרג הנמוך של החדר, שבו הצטרך המלמד לעוזרים, היה הוא המקמם והמשלם שחרם. הוא היה אפוא בבחינת-מה קבלן.

חדרים צבוריים, שנקראו בשם "תלמוד תורה", היו רק בערים הגדולות. ברוסיה נתרבו אלה, מאחר שחקי הנשות וסדרי הכנסות הקהלה הכשירו יסודם. ברבו שמש החדר הצבורי רק לילדי העניים, שתמך בהם

גם בספרים ובשאר מכשירי-למוד, ואמידים נמנעו משלוח אליו ילדיהם, בכפרם את החדרים הפרטיים על-סני המוסד הצבורי, ויען קו לתוצאות טובות מהם מאשר מפנו.

סדר מעין זה נהג בימי-הבינים גם אצל עמים אחרים, אצלנו הכשירתו הגלות ונתקיים גם כשבטל אצל אחרים. מצב זה היה נוח ורצוי לגולה הדוויה של סוף ימי-הבינים. הלחץ והדחף נטלו מן העדה את כח הסדור. לא רבו האנשים שחפצו ויכלו לקבל עליהם את האחריות והטרח. וכך נמצא תמיד אדם, אשר מחיתו הצריכתו לאחוז במלמדות ולספק את הצורך הצבורי. וזה אמנם היה אפשר בגין פשטות התכנית ומעוט המקצועות בחדר. איש שידע מקצוע אחד, נקל היה למצאו.

המלמד לא היתה לו הכנה מיוחדת לאומנותו, רק לעתים אירע שהמלמד בדרג הנמוך היה תחלה, עוזר. דרך-כלל לא היה זה נוהג, ולא היתה זאת דרישה. רק את דעת הלמודים דרשו מהם, בדבר זה לא ידעו ותור בימיו הטובים של החדר, אבל הכשרה מיוחדת למלאכת ההוראה לא היתה למלמדים. מי שהרגיש בעצמו את היכרות, עמד ופתח בהוראה. ואם הצליח, ממילא הפנה אליו את לב ההורים. השקפת הרבים היתה, שבדרג הנמוך של החדר יש ערך לאומנות ההוראה, ויש מלמד, פועל המצליח בהוראתו, ויש מלמד שאין הילדים רואים אצלו סמן ברכה, אבל מהחל למוד הגמרא ידעת המקצוע עקר וההכשר המיוחד אינו אך טפל. וגם בדרג הנמוך – לא בהכנה תלו את הכשר ההוראה, אלא במזג מתאים, באפי מסגל, בכשרון טבעי, שאינם נקנים בלמוד. דבר זה, חסר חנוך פדגוגי מיוחד למלמד, הוא יסוד גדול בכל סדורו של החדר, רק כך יכול החדר להיות קנין פרטי. ואולם דבר זה היה בגדר האפשרי רק באשר אין טכניקה מיוחדת של ההוראה בחדר, אין מורשת כללים דידיקטיים, אלא כל אחד יוצר לעצמו כללים ודרך לפי טבעו ומזגו ולפי הילדים אשר לפניו.

כאמור, היו בין המלמדים מועטים שהיו מקדם עוזרים, אבל כרובם היו אנשים שמאורעות חייהם הביאום לכך, וקלט המעמד הזה רבים שנטרפה להם ספינת חייהם. רבים היו כאן, שברי הלוחות: לומדים גדולים, שלא הצליחו לתפס רבנות, למדנים בני-עניים, שלא יכלו לעלות במעלות הפלם החברותי, בעלי-בתים הגונים, שירדו מנכסיהם, אנשים בעלי נפש יתרה, שלא ידעו דרך בחיים. ויש ששקעו כאן בעלי כשרונות גדולים, שבדור אחר יכלו להאיר ארץ במחשבה, יש שהיו כאן תלמידי-יחכמים גדולים מן הרב המשמש בכתרה של תורה בעיר, אלא שתורתם לא היתה רבנית, גדלתם לא בהוראה, אלא בתלמוד ובסברה. בדורות הקודמים יכלה המלמדות לשמש מעבר לרבנות. הנסיונות שנחנסה המלמד יש אשר נתנו לו את דעת החיים, יש שדרכם המיוחדת וגלגלי מאורעותיהם היו לברכה להם ולסביבתם.

למלמדים בתור שדרה מיוחדת בעם יש היסטוריה ארפה מאד, ותפקידים גדולים מלאו בתולדות הרוח בישראל. הסופרים, שהיו נושאי

296, וְהָיָה זֶה הַיּוֹם הַזֶּה לְיָמֵינוּ אֲנִי מְבַרְכֵם וְעַתָּה מֵעַתָּה מֵעַתָּה

התורה בתחלת ימי בית שני, מנהיגי העם ומוריו, מפרשי התורה גדושי השנים
 דינים וראשי ירדן מגדלתם כשיקראו את מקומם בבית המדרש,
 והם היו למלמדי תיגוקות ומקרים מתגיססרים וקוראים בצבורה וחיתם
 שדה סידרת של סופרים ומקרים גם בימי האמוראים והצאונים שעסקו
 בכמה מקצועות גדולים, שחכמי חזרות לא עסקו בהם ומביניהם יצאו
 המסורה והנקוד, והם שמרו וקימו לנו את מקור כתביהקדש כהיותו,
 ביניהם תפסו דעות ומסורות ויתגלגלו דברי אגדה אחרי ימי הגאונים היו
 מביניהם קראים ונקדנים ובעלי פתרונות וביניהם נולדה ראשית
 הדקדוק והפשטנים הצרפתים הראשונים היו קראים משדרה זו, ונתפתחה
 ביניהם ראשית הפשט הצרפתי באחרונה היו הם האינטליגנציה הקטנה.
 המלמד היה מכלי הקדש, כבוד התורה חופף גם עליו משפחה צניה
 התכבדה בקרובה המלמד מלבד הוראתו מלא תפקיד חברותי ידוע בשדרה
 הנמוכה של העם יש שהיה המלמד קורא שער בשבת לפני גדולים.
 ההוראה לקטנים הרגילתו להסביר ולהרחיב דבריו לרדת אל השומע ועל-
 כן היו דבריו קרובים ללב ההמון יש שבאו לשאל מפי המלמד שאלה
 במנהגי תפלה וסדרי ימים טובים, ביחוד הורי הילדים שהיתה להם שיכות
 מיחדת אליו הוא היה כמעט כרב להדיוטות.

ויש שההורים באו אליו לבקש גם עצה, הוא הלא היה התורני
 היחיד הקרוב אל פשוטי העם, ונהנים ממנו עצה יש שהיה מקדם איש
 מעשה ונדע ליעץ מלמדים היו לבוררים בדינים שבין בעלי-הבתים, כי
 למען הכריע בדיני ממונות נצרכה דעת התלמוד שהיתה מצויה בהם ידוע
 כי רבי ישראל בעל שם-טוב בהיותו מלמד היה לבורר מקבל על בני הישובים.
 המלמד היה עוסק במצוות, נזקק לעני לעמוד לו בשעת דחקו בעל-
 בית שירד מנכסיו יפנה אליו, ובכל היות מצבו הוא דחוק לא מנע עצמו
 מלהיות נטפל למצוה כזו, והיה מעשה לצדקה, מחזר על הנותנים לקבץ
 נדבה לעני בן-טובים. ההוראה לא סבלה מזה ביותר, והילדים ראו את
 רבם עוסק במצוות. כך לא היה המלמד מפרש מן החיים, אלא נתון בתוך
 החברה חלק ממנה, ומלא תפקיד בתוכה.
 המלמד היה ידיד הבית של ההורים, משתתף בשמחתם ובאבלם, לוקח
 חלק בכל מאורעות המשפחה, בשמחת נשואים ובשכונץ הבן, בשלוס-זכר
 ובלי-שמורים, בישוע הבן ובבר-מצוה ובבית פשוט הוא המצין בין
 הקרואים, פלמיד חכם שבהם, והרבה פעמים בשנה הגה נפגם לבית הקוראים.
 הלא הבחינה בשבת הצריכתו להכנס לעתים קרובות וכן בקר את הבית
 לעתים ממונות בפורים ובתענית וברגלים ובכל-פעם נתקבל בסבר פנים
 יפות, ונכנס בשיחה והטעים דבריו בטוסק או במשל, ותלמידו הרגיש
 הרגשה מהוללה של קרבה וזכובה של אינה החדר והחפץ שבבית, נעמד
 סמוך לרבו ונהנה מצד כל-אלה יקבל אפילו כבוד שבת ויום טוב צורה
 אחרת, אף-על-פי שהיה מעין חובה. דבר זה הקרוד בעינינו, לא היה ירוד
 בדורם, ומה שהיה חובה לא נטל מתקרבת זו את תכונתה הלבבית, גם

על כל צדא שלא תבוא היה המלמד קרוב לבית ההורים, מבקש את החולה ושואל לשלמו, ויש שמלמד זקן ידע גם ללחש על עין הרע ובק בסגולה, ונתור לידהבית לא היה מונע עצמו ומשמש בידעותיו. המלמדים באו מכל קצות העם, וטבע הדבר מחיב, שלא היה טפוס קבוע של מלמד; היו ביניהם טובי לב, וכי-המוג, ששלטו בילדים בטובתם, והיו ביניהם אנשים קשים, הזורקים מרה בחינוקות. היו ביניהם אנשי-מעשה ובטלנים מפלגים שלא מן העולם הזה. רבים מהם מלאכתם ודחקותם דכאו את נפשם, והמלמד הקפדן, גרוי-העצבים, הכועס על כל קטנה ורודה בתלמידיו באף, היה לשמצה, והחזיק מעמד רק משום-זה שהרבה הורים צפו לפעלה דוקא ממלמד קפדן.

עם כל המגרעות שנפלו במלמדות, נוכל לומר, שדרך-כלל היה המלמד רצוי לתפקידו והגון לשדרתו. כרובם היו המלמדים יראי שמים, וחיו חיי שלומי-אמונים. מי שלא היה במדה זאת, לא יכול לעסוק במלמדות, וחשד כל-שהוא יכול לסלקו משרותו. את כל חיינו הדתיים חי לעיני הילדים ועמהם. וחובתו הקשה יכלה להתמלאות רק במדה גדולה של יראת שמים, כי מסירות גדולה נדרשה לעבודתו בקדש.

המלמד היה על-פירב בעל דרך-ארץ, אפשר מנמס יותר מדי, כמובן-לפי הנמוס של הימים ההם. דכדוך חיינו ודקדוקי עניות עשוהו לענותן ושפל-ברך. במלמדי התינוקות מן הדרג הנמוך היתה פשטות של אפי רחב ורגילות לפקד, שרכשו להם מתוך הצורך לשלוט בעדת ילדים ולסדר קבוצת עוזרים. הכנה למלמדות לא נדרשה, אבל המכשרים לכך התמחו בתוך העבודה; ויש שנתפלא למצא בין המלמדים אומנים מפלאים המצטינים בעבודת-החנוך בלי דעת הלכות חנוך, אלא הרגשה טבעית ונסיון רב ירום דרך. והאמת צריכה להאמר, שהכשר האפי והנסיון הם עקר בהכשרת הוראה כל-הימים.

החדר היה תמיד לעדת ילדים; אולם היו גם אמידים ועשירים, שהחזיקו מלמד יחידי לבניהם.

בכפרים ובישובים עשו זאת אף בלתי-עשירים, ולא היו ילדי-ישראל בשום מקום ללא חנוך וללא מורה. אם היו בעלי-בתים אחדים, הביאו מלמד הכפרה. מזון ומעון נתמיד לו בבית אחד בעלי-הבתים, ונוסף לזה סכום ידוע לזמן. לפני עשרות שנים קבל ערך בגדים לשנה. בימים

[1] בקהלה קטנה יצא לעזר. על המלמד, שפגע בכבוד בעל-אור החיים באמר, שלא כתב סטרו ברוח-הקדש, ונשארה שאלה לפני גדולי ארץ, אם מתר להוסיב חינוקות לפניו, והתשובה היתה: שיפח-עכר-שלא הניחו בליחם בילד, ויהי-כחם שיש להשב-שכפר בעקר רוח-הקדש ולועג לדברי חכמים. (דברי חיים), תשובות ר' חיים מצנזר, לבוב, תרל"ח, סגן ק"ה).

[2] ספר הזכרונות של ר' אשר הלוי (סנה"ה-כ"ד) ברלין, תרע"ג: כד הינא זוטרא

האתרוגים הלכה המשפלת הלוך וגדול. שונה היא בגלילות שונים ושונה היא לפי המלמד ובעלי-הבתים ואין חמר מספירים. בחדרו בבית אחד ההורים היו הילדים מתכנסים ללמוד את אשתו וביתו הניח בעיר. על-פי-ירב נשארה האשה אצל הוריה, או פרנסה עצמה ברכלה במיני מלל, ובפרוס המסח ולפני ימים נוראים סקד את ביתו, בא וסכום הכסף בידו ושמה את משפחתו שבוע ימים ויותר. המלמד החוזר הביתה לרגלים היה לטפוס קבוע בכדיחות וגם בספרות. ואגדות נוצרו על נסים שנעשו בחזירתם, איך נשתהו קרוב לביתם, אלא שהעמדה להם חמה בעליל, או שעכבם נהר ועברוהו בנס, או שקפצה להם הדרך. וכל-זה בזכות עבודה תמה בהוראת. אף כפריים יחידים החזיקו מלמד או "עוזר" להוראת בניהם, גם שאינם אמידים.

לפעמים היה צורך ללמד בכפר ילדים בני גיל שונה, והמלמד שלא שלט במתודיקה סבל מזה ועבד קשה. אבל דרך-כלל נהג הדבר, שלקטני קטנים היה עוזר, לבינונים מלמד, והגדולים שהגיעו לכלל גמרא נסעו העירה ללמוד שם. המלמד בכפר הורה את הילדים כל היום כלו, כמו שנהג הדבר בחדר, וגם סדר הלימודים והתכנית היו כמו בחדר, אבל צרכי-הבית ועבודת-השדה הטרידו את הבנים ונתקום לעתים מתלמודם. גם חסר האויר המרוה תורה שבעיר והשפעת הסביבה הנכרית – כל-אלה השפיעו, שעל-פי-ירב לא הצליחה ההוראה בכפרים ולא ראו סמן ברכה.

ומי יצא הכפרה? אברך שפל-ברך, שלא מצא און לו לסדר לו חדר בעיר, או אדם בשנות העמידה, שנדלדל במשלח יד, ועכשו בקש לו מנות אשר ייטב לו בכפר. שלמה מימון היה מלמד כפרי שכזה ותאר את המלאכה והסביבה בדורו. יש שהשוחט בכפר היה גם למלמד, אבל גם במקום שלא היה שוחט, והיה זקוקים למקולין שבעיר, היה מלמד לבניהם.

המלמד בכפר, בתור איש-הרוח היחידי, מלא תפקיד של נושא תרבות, הוא היה העירוני שבכפר. נשאל במנהגים, יודע לעין בלוח ומודיע אימתי מועדות וראשי חדשים. יש גם שְמֵלֵא תפקיד של רב ו) בדבר נחוק, כגון שהיה צורך בגבית עדות לשם התר עגונה או כיוצא בזה, ונעשו מלמדים בית-דין לשעה וגבו עדות.

בכפר היה המלמד קרוב אל המשפחה, עוד יותר מאשר בעיר. בתור

לגברי, השתא וקשישנא לרדקאי. זמן וקין השמיח מלאה כל הארץ המס מגור מסביב במני בעלי המלחמות, ונשכרתי לפרנס ר' מאיר האגינאו למלמד ויש לי מון ארוחה על שולחנו ול'ו ר'ס סמוק.

(1) דברי חיים ל'יה מצנו, סמן ל'יא. וע', הוות יאירי, קע'ת: כמר שרין בו שלשה בעל-בתים ומחזיקין אצלם מלמד והוא שוחט ובדוקי; וסמן קפ'ת, שאלת מלמדו, וכבר דברתי בנדון השאלה עם חברי המלמדים הסמוכים ועם יודעי-ספר העוברים ושבים וקצתם מורנים ורבנים.

עידוני חתונני, היה היא היודע בטיב העולם ומשיא עצה, ביחוד בענין חנוכה לעיר ולדין. ידוע, כי רבי ישראל בעל שם טוב היה מלמד כשרי; ואגדת חייו תפאר, שהיה רגיל להשתדל אצל אדוני הכפרים והצליח להציל רבים מצער וצרה.

בימי תחלת החסידות מלא המלמד בכפר תפקיד של מפיץ לדעותיה, ורבים קרב הוא לחסידות, והצליח לבנות לה קן בכפרים. מלמדים היו בין התלמידים והמקרבים של הצדיקים הראשונים. עשירי החסידים דקדקו להביא מלמד שלם בחסידות לביתם. בימי המלחמה שאסרה ההשכלה על העולם הישן, היה המלמד אחד עמודי הישן, ונלחם נגד החדשות.

מלבד המלמד היו „עוזרים“, „מגנים“, בחדר („בעהעלפער“). כבר בימי התלמוד היה בבית-הספר „ראש הדוכן“, „ריש דוכנא“, שהוטל עליו להשיג על דוכן אחד של ילדים ולחזור עמהם על מה שלמדו מפי המלמד, ונקבעו כללים ודינים אימתי יש זכות וחובה למנות ראש-דוכן.

בדרג הכי-נמוך של החדר היו עוזרים אחדים, והיה ראש-העוזרים ועוזרים קטנים. על העוזר הקטן היתה עמוסה עבודה רבה. עליו היה להשקיף, ולקטר על בתי הילדים, להלביש את הקטנים ולברך עמהם ברכת השחר, ולהובילם אל החדר. בימות הגשמים לא היתה זאת עבודה קלה. יש שהרכיב עוזר קטן שנים שלשה פעוטות על כתפיו, ושנים שלשה נהל בידיו, וגדולים מהם סבוהו, והוא משיג עליהם, ומנהלם בקולו ובמבטו. ולפעמים, אם ילד שעשועים לא הלך ברצון, היה העוזר הקטן סוחבו, וזה נגרר אחריו באנס. ופעמים ביום היה על העוזר הקטן לסובב בבתיים להביא אכל לילדים, סל גדול בידו, המתמלא והולך בצרורות ובקדרות לארוחת-הצהרים ולפת-מנחה. ואוי ואבוי, אם נתחלפה מנה במנה! ובערב על העוזר הקטן לשלח את הילדים הביתה, ולפעמים עליו להגן עליהם מפני שובבי הנכרים, הצודים להם בדרך. אותו מנהג של הולכת הילדים אל החדר ולויתם הביתה יצא מתוך גילם המקדם מאד של הילדים. מתוך-זה ההורים לפי דרכי מחיתם לא יכלו לדאג לכך להשיב את בניהם הביתה, ולא היתה ברהר אלא לתקן תקון מעין זה.

בשנים קודמות היה עוד על העוזר הקטן להוביל את הילדים לבית-הכנסת, להשגיח עליהם שם ולחנכם בענית אמן, ולקרא עמהם קדשה וברכו, והיה זה תפקיד דתי לעוזר הקטן. רבי ישראל בעש"ט בתור עוזר קטן הפליא את לב העדה במתיקות קולו וקול ילדיו, ושנים מגדולי תלמידיו אחר-כך, בעל „מאיר נתיבים“ ואחיו, היו גם תלמידיו בחדר בהיותו עוזר קטן, והיתה אהבתו תקועה בלבם, וכשנתגלה בעולם, נגררו אחריו.

העוזרים הראשיים ישבו והורו. בלמוד הקריאה היה עקר ההוראה עליהם, בלמוד הקמח היתה עליהם החזרה. קמח ורש"י היה כלו בידי המלמד, ובחדר הגמרא לא היו עוזרים. על העוזרים הראשיים היתה גם ההשגחה על הילדים בתוך החדר, וגם הם השתתפו בלוייתם הביתה.

כלפי העוורים היה המלמד קבלן, הוא שלם להם תשלום קטן לחודש או לזמן התשלום היה מועט והעוורים לא באו בטרוניה על המלמד, כי ידעו בתנאי חייו, וגם לא על השכר עקר מחיתם. עקר הכנסתם היתה מבעלי-הבתים, ימים היו קבועים להם בבתי הורים, ומעות חדש בראשי חדשים ומעות פורים וחנכה ומעות רגלים: סכום לא-רב, אבל קבוע, שאין להפחיתו. אפן תשלום זה לא היה מזלזל בזמן ההוא, מפני שזה היה חוב על היהודים ורב כלי-הקדש היו נוהגים בהכנסה כזאת, וימים אכלו גם בחורי הישיבות, ולא היה עלבון בדבר. זו היתה הדרך להקל את החזקת החדר, בתת כל-אחד סכום מועט כפי-יכולתו בלי הרגש.

אותה הרגילות להפנס יום-יום אל בתי ההורים גררה אחריה את ההרגל לקבל על-עצמו כמה מיני שרות, ששכרה בצדה. העוור הקטן היה מוכן לשליחות בשעות פנויות. העוורים לקחו חבל בהכנה לשמחה של מצוה, מסרו הזמנות שבעל-פה או שבכתב, קבלו עליהם הגעלת כלים וטבילתם בערבי פסחים, העבירו משלוח-מנות בפורים מבית לבית, ובעד כל שרות קבלו סכום מועט.

יחס המלמדים אל העוורים היה הגון, העבודה היתה מסדרת, באפן שלא היה מקום לפקד הרבה. אמנם העוור היה ברשותו של המלמד, שבידו לפטרו בכל-יום; אבל אם היה זריז במלאכתו וחיביב על בעלי-הבתים, עמד תחת חסותם, והמלמד חש לדעתם.

בכלל היתה מלאכת העוורים הולמתם, על-פירב היו בחורים זריזים, שעשו את מלאכתם הקשה בלי תרעומות. תלונות על העוור לא היו תדירות בין העוורים בינם לבין עצמם היה שלום-אמת, באשר לא התחרו אלה באלה קרבה גדולה היתה בין העוור ובין הילדים. העוור הקטן היה ילד עם הילדים, משתעשע עמם ומשתתף במשחקיהם, והעוור הגדול אחד מבני הבית.

לפני פורים הכינו העוורים, מרעישים, והם שהמציאו דגלים לשמחת תורה, ויצקו סביבונים לפני חנכה. משחקי פורים, שהיו בימי-הבינים נאים לבחורי הישיבה, עברו לידי העוורים. רצו להנאות בזה את בעלי הבתים ולהרבות את סכום מעות הפורים. משחקי פורים היו לילדים ענין לענות בהם. עוד לפני פורים קלטה אונם שמץ דבר, ובפורים עצמו לוו את המשחקים מבית לבית – ומהגדלה השמחה בהגיעם לבתי הוריהם! ואחרי פורים ידעו הילדים לחקות משחקים. אף כשלא שחקו, סובבו העוורים בבתי ההורים לקבל מעות פורים. בזכרנו, שגם הילדים עצמם קבלו אף-הם מעות פורים וחנכה, נבין שלא ירד כבודם בגין כך.

מלאכת העוורים היתה רק מלאכת מעבר בימי הבחירות. עוורים נשואים לא היו מצוים. לאחר נשואיהם יצאו ממלאכתם זו ופנו לעבודה אחרת. מעוטם היו למלמדים, רבם תפשו באיוו פרנסה שתחיים. בתור פרנסת מעבר לא משכה אליה כחות חשובים. בין העוורים היו בחורים שלא הצליחו בישיבה, או שמפני ענין לא יכלו להמשיך למודם ויצאו על-כרחם.

מלבד העוזרים שבחדרים היו העוזרים שבכפרים. כפרי, שלא יכול לשאת בהוצאות מלמד, הביא עוזר הכפרה. העוזר הורה בבית הכפרי לשנים שלשה ילדים קריאה וקמש ויש שהורה גם רש"י והתחלת גמרא. שם, בכפר, היה העוזר לגמרי בן-בית. יש שעזר, בעבודת הבית ויש שחמץ לעזור, כי למד את המשק הכפרי ואת לשון הנכרים, ואחר זמן ידע ענף-פרנסה המחיה את בעליו, ואפשר נשא בת-כפר והשתקע שם ונחשב לתורני ולמשכיל בין הכפריים. אולם יש גם שהעמיסו עליו עבודה קשה שלא לרצונו, אפילו חטיבת עצים ושאיבת מים, והעוזר היה חציו משרת וחציו מלמד. פעם נפגשתי עם מלמד כפרי מבין הררי מרמריש שעל גבול גליציה ואונגריה, איש פשוט ותם וירא-אלהים, חסון וחזק, שלא ידע כלל בטיב העולם. כשנשאל לנתינותו, נענה ואמר: הריני תחת יד הקיסר שיחיהו ולא ידע להגיד, אם הוא מעבר לגבול מזה או מזה, ולא ידע, שלפני עשרות שנים נחלקה אונגריה מעל אוסטריה; שתי המדינות לקיסר - נדיו. כששאלתיו לדיעותיו, שח לי, כי זריו הוא בחטיבת עצים ובשאיבת מים. כשראה תמיהתי, נענה: פשיטא, שידע להורות אלף-בית ופרשה חמש. ולבסוף נוכחתי, שלמד והורה יפה פרשה חמש וידע להתהלך עם התינוקות.

מלאכת עוזרים בכפר אף היא רק מעבר בחיים, ויש שדוקא אליה נדחקו כמה כחות חשובים, פליטי בית-המדרש ובני בעלי-בתים ירודים, או צעירים שבקשו להסיר מעל שכמם על השגחת אבות. קרוב לזמננו יצאו לפעמים הכפרה אף בחורים שהריחו בריח השכלה, שנחמצו קמצא, שהחלה רוח שירה לפעמם, וכמה סופרים צברים שבנעוריהם ישבו זמן או שני זמנים בכפרים. אף בני הכפרים יבקשו היום עוזר, שיקנה לבניהם גם ידיעות חל, אשר הרגשת הצרך בהן עד הכפרי הגיעה. לצעירים רבים היו שנים שלשה זמנים בכפר פרק חשוב בחייהם, שזכרונות געימים קשורים בו. כאן התיחדו עם הטבע, הכירו את החיים ביערים ובשדות.

גם שכר העוזר ומנויו היה לזמן. והסכום שקבל, מלבד מוון ומעון, היה שונה מאד. ויש שישב זמנים אחדים בכפר אחד, ויש שהוא או בעל-הבית חפצו להחליף תדיר. החיים בבית צר אחד, הילדים הבלתי-קבשרים, העבודה הצדדית שהיא רשות ונדרשת תובה, בעלת-הבית הבאה עמו בטרוניה, כל אלה היו סבה להחליף מקומות לעתים קרובות. גם גיל הילדים דרש חלוף המורה, במקום עליה מכתה לכתה. בסוף הזמן יצא העוזר לחוג בבית הוריו או בעיר, ואם לא התנה שיחזור, נפנה הוא ובעליו הכפרי לשוק של עוזרים.

בכרכים גדולים היה בחל-המועד פסח ובחל-המועד קצות, או סמוך לאחר יום-טוב, יריד של עוזרים. בלבוב הלכתי פעם לראות ביום השוק הזה בין הזמנים. מקום קבוע היה לכך, אכסניה קטנה, ונתכנסו שמה עשרות אחדות של עוזרים ומלמדים, ועמדו בכנופיות, בתוך הבית וסביבו, ובאו הכפריים, וסרסור טובב ביניהם, ומבינים המזמנים לתהות על קנקנם מצוים שם, ובידי העוזרים המלצות של רבנים או תעודות של בעליהם

הקודמים, ונכנסו בשיחה, ובחרו תשאו ונתנו ועמדו על המקח ונתפסו, ונעשה החוזה בין שנים, וברכו זה את זה ונועדו לנסוע ויצאו. ויום תמים נמשך היריד של העוזרים.

כבר בזמן קדום קבלו מלמדי תינוקות שכר-למוד, בשעה שעדין היה כלל קבוע, "מה אני בחנם-אף אתה בחנם", בקשו התר לסופרים ולמקרים להתפרנס ממלאכתם, שאין זה אלא שכר פסוקי-טעמים, שכר השגחה על התינוקות או שכר-בטלה (1).

אף עניים מרודים שלמו שכר-למוד, ורק לדלי דלים דאג הצבור. שכר-למוד היה קבוע לעיר ועיר, אבל זה לא מנע מלעשות הפרש, מלהויל לעני. שכר-למוד נחשב על-פירב לזמנים ונשתלם לסרוגין - לשבוע, לחודש או לעתים בלתי-קבועות. מלבד שכר-למוד היו גם מעות חדש, מעות פורים וחנכה, ומעות יום טוב, ולא היה זלוזל בכך. את שכר-הלמוד הביא הילד על-פירב אל החדר, וכן את מעות ראש-חודש. ולא תמיד פרעו ההורים בשעתם, והצרך המלמד לכתת רגליו לגבות, ובכל היותו הוא עצמו עני מרוב, לא דחק את האב שאין ידו משגת לסלק, ואף-על-פי שדיני ישראל הגנו על המלמד, לא היתה רגילות שירחיקו ילדים מן החדר משום-כך.

בכל-אופן היה החדר בית-ספר שהתפרנס כלו על חשבון ההורים, והוצאותיו על המלמד. איש לא הקפיד על המלמד, שחפץ למעט בהוצאות ככל-האפשר. על-פירב היתה ההארה בלילות-ההרף על חשבון הילדים, שהשתתפו בפרוטות. ספרי-למוד היו, כמובן, על ההורים. רק שכר דירה ושכר עוזרים היה מוטל על המלמד. מלמדי גמרא לא הצרכו לעוזרים, אבל מספר התלמידים היה מועט מאד.

לפי תנאים אלה, אין להתפלא, שבין הזמנים הכרח המלמד להרבות בהשתדלות, שכל יתמעט מספר תלמידיו, וזה גרם להתחרות בין המלמדים, שלא הוסיפה כבוד למעמד כלו. ואחר כל אלה התפרנסו המלמדים בצער וחיו רבם בצמצום נורא, ובשר לא עלה על שלחנם כל ימות החל. ועל-פירב לא יכלו לחיות אף חיידחק על המלמדות לבד, ולרבים היתה הכנסה צדדית. היו מלמדים שעסקו בשדכנות, שלכתחלה היתה נגרת אחרי הרבנות, בבא אבות הנערות לבקש מידי ראשי-שיבות חתן לבנותיהם מבין הבחורים. גם מלמדי גמרא ידעו את הבחורים, והמלמדים היו בני-בית אצל ההורים וידעו את מאני לבם ואת סתריהם וגלוייהם, ומלמדי גמרא היו מזמנים לבחון את החתנים בתלמוד ולתהות על קנקנם, וכך היתה נגיעה למלמד בשדכנות, שבימים האחרונים לא היתה עוד לפי כבוד הרב. אף

(1) גדרים לפי ויילסלמי גדרים. ופירושם, והיא מנהג לקח מלמד התינוקות, שכר גותן לו שכר (הלכות ת"ת, א, ז) ובפרט המשנה, גדר ר-לפי שזה השכר הוא מדין למוד טעמים ותנועות ושמירת התינוקות.

הבוררות העניסה קצת לפלמדי גמרא, שהם המבינים בדיני ממונות. היו גם יחידים שעסקו באמנות יד המסגלת לכך אגב הוראתם. בין המלמדים היו גם בעלי הכשרה אמנותית שנשתקעו במלמדות, ונפשם בקשה לה מוצא ב"פתוחי ורדין" הנדבקים על החלונות בשבועות, ובציור, מזרחות" ובחטוב מזוזות וכיוצא בזה. על-פירב התעסקה אשת המלמד בממכר מפלת, שהיתה מכנסת לבתים, או שהכינה לה, מעמד" בשוק, וכך עזרה לפרנסת הבית. עבודת המלמד היתה קשה ומפרכת את הגוף. רבים מהם בכל-יאות לא נשאו פנים להורים ולבניהם ולא נמנעו מליסר בני אמידים ומלגלות קלונם, אם לא ראו ברכה בלמודים מתוך עצלות ותפנוקים. האחריות שעל המלמד סמוכה היתה על יראת-שמים שבו ושבסביבה. ההלכה החמירה עליהם, שכל מלמד שנתלשל בלמודו, שמניח התינוקות יוצא או שעושה מלאכה אחרת, הוא בכלל, ארור עושה מלאכת ה' רמיה"ו). זבימי פריחתו של החדר היו רב המלמדים בעלי-יראה וראוים לאחריות זו של מלאכת שמים.

אולם חפש המלמדות, שלא הצריך לא בחינה ולא תעודות ולא הכנה, הוא שגרם להתנוונותה בדורות האחרונים. אף איש לא יצלח לא לחיים ולא להוראה יכול להדחק לתוך ההוראה, אם היו לו תומכים; והגיע הדבר לידי-יך, שנעשה שם, מלמד" נרדף עם, בטלן" בפי הבריות ונתפנה בכמה כנויים של גנאי. ובאמת היו בין המלמדים בטלנים מפלגים, שלא ידעו בטיב העולם. במורי בתי-הספר העממיים של שאר עמים גם-כן מצויה במקצת מדת הרשלנות מפאת הסגרים בארבע אמות של מקצועם – ואין הזקה של מדה זו רב אצל הוראת ילדים, אם אינה מנולת את בעליה ומשפילתם בעיני הבריות. בין המלמדים הכפריים היו גם מחסרי-ידיעות ועליהם התלונות שנשמעו על מלמדים שאינם יודעים את פרוש המלות. גם ההחחרות בין המלמדים, גם לפני התשלומים גרמו. מעות פורים וחנכה קבלו צורה של שתנות לאביונים, לכבוד" יום-טוב היה לחובת נדבה, והמלמד לא ידע להגן על כבודו, היה מצוי בסעדות מצוה ולא חש לכבוד המעמד. הדלות היא שגרמה שתפשה הפרנסה הצדדית מקום בראש; חסר ההשגחה הביא לירידת החדר, ברפוף האחריות שבסביבה והפכת החובה של המלמד. גמצא גמצא חמיד אמתלאות למלמד להבטל מן הלמוד. באין שעות קבועות ובסור העין הפקוחה של ההורים, נתמעטו שעות הלמוד, המלמד אחר ונכנס, הקדים ויצא, שנה למבקרם והרפה בשיחה בטלות, הקדיש למצוות דוקא את שעות הלמוד, ותבטל מהוראה על-ידי כל מאורע שלא יבוא בצוק העתים נחלשה אחריות המלמדים וכל מזל שגנו חכמים ב, עושה מלאכת ה' רמיה" נתקם ברבים מן המלמדים.

את האחריות המוסרית שנשא המלמד חלק, כמובן, עם ההורים הבוחרים בו,

שהוא שליחם. התורה שקמה חובת הנראה ותנוך על האבות. ומצות תלמוד-תורה נשארה יסוד-מוסד בחינוך בכל התקופות. מצות עשה על האיש ללמד את בנו תורה¹. וכען שהחובה על האבות עליהם האחריות ולהם גם הזכות לערוך למוד בניהם. הנורים הקריבו קרבות גדולים לחינוך בניהם, יתר על הנהוג אצל האמות, ולא הקלו ראש בבחירת מלמד לבניהם, אלא פנו עלימין ועל-שמאל. אם היו מבינים - התבוננו במלמד ובבנים, לראות ידיעותיו ופעלתו; ואם לא - גועזו, שאלו ודרשו: מפי מבינים, או שראו איך מבינים עושים. וההתחרות של המלמדים הקלה את הבחירה להורים. מלבד ההתחרות היו עוד גורמים בבחירת מלמד, לכל בית היה על-פירב מלמד קבוע, שלמדו כל הילדים אצלו, ואפשר גם האב בשעתו. יחס הקרבה בין המלמד והבית גרם בכרכים גרם גם קרוב מקום. יש גם שנתחד חדר לבני שדרה ידועה, על-פי מקרה או על-פי יחוסים.

המלמד ידע, שבהגיע בין-הזמנים יבוא חשבון מעשיו לפני ההורים, ולא תעמוד לו אף קרבת משפחה וידידות, אם תוצאות למודו תהיינה ירודות ביותר. ההתחרות, שהוקה מרבה מצד אחר, היתה תועלתה מרובה בנדון זה. המלמד עמד תחת השגחת ההורים ועינם היתה פקוחה על מעשיו.

החדר היה קנין בעלים - ובכל-זאת היה בבחינת-מה מסד צבורי. תכניתו היתה קבועה, סדריו קבועים, והשגחת הצבור, לא רק של ההורים, עליו. משיטא, שהמלמד היה משעבד להשגחת בית-דין וטובי הקהל, נשמע לתקנות ומקבל על-עצמו גורותיהם. המלמד היה שליח-הצבור וממלא חובות הצבור.

אם נתגלה קלקול, מיד קמה צנחה בעיר והשתמש הצבור בכחו, הזמן המלמד לדין, וההורים סלקוהו. בכל היות ההורים המכריעים, היתה לצבור דעה מכריעה. ההשגחה העליונה של הצבור לא היתה מסדרת בסדרים ידועים וקשורה במסדות ידועים, אלא נתבטאה בדעת הקהל. בחדרים צבוריים היו גבאים, שעשו שליחות הצבור. בימרי-הבנים היו בקצת קהלות גם משגיחים על סדרי החינוך המתמנים מצד הקהל. חסר כח סדרני גרם, שהשגחת גבאים לא היתה אפילו כאימת הצבור על המלמד הפרטי. בחדרים צבוריים נטל כח ההורים, והגבאים לא יכלו לשאת בנטל האחריות, באופן שהחדר הפרטי עלה על החדר הצבורי.

ומשירד כח הצבור על היחיד, משרפתה הרגשת האחריות של המלמד ונקת תרבים עליו, הלך החדר הלך והדלדל, הלך וירוד.

זכות ההורים המבטאה ביחוד בפנתג מבחינה בשבת. מדי שבת בשכתו היה האב בותן את הבן, ונחוג היח שיבתו במלמד. איש לא מקמק בזכותו לבתון ולבקר. בחינה זו היתה מבססת ביסוד מאודי של

(1) טיע יוד, רמ"ה.

למוד החדר, שהתחלק כלו לשבועות. בשבת אחר הצהריים נכנס המלמד אל בית ההורים; אם היה האב בן-תורה, בחן בעצמו, ואם לא, הכניס את הילד אל דודו או רצו של האב, שהנא בן-סמך. בכלל היה זה ברשותו של המלמד להכניס את הילד לבחינה לכל בעל-בית הגון, והמלמד השתמש בזכותו זאת להציג תלמידיו ופרי הוראתו לפני חשובי הלומדים. ואיש לא סרב ולא סלק עצמו מטרח זה בבא אליו המלמד עם התינוקות - תלמידיו.

לילד היתה זאת שמחה מהולה באימה והיה מרתת מפני תוצאות הבחינה. ואף אם לא היה האב למדן ביותר, היה שמח לבחון ומעלה בזכרונו גרסת התינוקות. כך עזר הילד להכניס תורה לְקֵית. המלמד, שידע מזגו של הילד, יש שפיע לו ברמיוה. אולם יש שנתקשה הילד יותר מדי, ויש שֶקָבַל עליו המלמד ונחמה גערה בילד העלוב ונשבתה שמחתו. לעצמת זה אם לא נמצא סגם בילד, נענה האב לאם העומדת מרחוק וְנִהַגְת בציאצאיה ובזיו התורה, נענה ואמר: הבה ונברך - והגישו כבוד למלמד ופרות לילד. תקרבת זו היתה חובה גם בהבחן הילד בבית זרים. אחרי הבחינה נתגלגלה השיחה בין האב והמלמד, וטעמו כלם, ושחו עד שפרש המלמד לבית אחר. הילד עבר לרשות הנשים, שהעניקו לו נשיקות ופרות של שבת. בחינה זו יצרה את היחס הנאות בין בית ההורים והחדר, דבר שנחטבו בו הפדגוגים החדשים, ובחדר הישן נתקיים בשעתו בגלל בחינה זו.

הבחינה היתה כחרב המתהפכת מעל לראש המלמד. אם יזיח למודו שבוע אחד, מיד יגלה קלונו בשבת. על המלמד לחוש גם-כן, פן תגלה שגגתו ברבים, אם טעה טעות גסה. אולם לבסוף יש להעיר, שלא תמיד ידעו ההורים מדה נכונה ויש שנהפכה הבחינה לבחינת המלמד, וגרמה להקלו בעיני הילד.

בבחינה זו היתה דרישה חזקה, שידע הילד כל מה שלמד במשך השבוע, פרשת החמש ורש"י וסוגיה של תלמוד, אבל לא גללו עליו את התלמוד של השבועות הקודמים. רק בלמוד התלמוד יש שנהגו בחזרה בסוף הזמן.

ב"תלמוד-תורה" צבורי בחנו הגבאים בשבתות בביתם. אולם יש שקבעו בחינה לתלמידי תלמוד בסופי זמנים.

החדר היה בבית המלמד, בדירתו הפרטית. בעקר, ענין שגרם לכך, שהצטמצם הוא וביתו במבשלות, למען קמץ בהוצאות, אבל היה גם הכרח שיהא החדר סמוך לדירתו, פי בזמן למד של יום תמים רק כך היה נאפשרו לבלתי הסתלק מהשגחה מתמדת על הילדים ולבלתי הנמק לגמרי מעל ביתו. חיו כאן חיים משותפים של בית המלמד ותלמידיו, שיכלו להיות למשפחת בית-הספר. כל זה להלכה, אבל למעשה היה החדר לא סמוך לביתו של המלמד, אלא בתוך ביתו, והיו כאן קלקולים גדולים: צרות הדירה, הסר-אוויר, ריח-המבשלות היו גרם בנוקי בריאות. וקלקלה, מוסרית,

אם חזייהמשפחה של המלמד לא היו למופת. דכדוך תיירבהית לא פעל לטובה. אחת לאחת: החדר - העניות גולתו. כלי בית-הספר בחדר היו שלחן וספסלים. שלחן ארך במקום שהאוויר מרבה וכסא בראש השלחן ושני ספסלים משני עבריו. הכסא למלמד, הספסלים לתלמידים. הילדים ישבו בשורה אחת, ולא שתי שורות זו לפניו מזו. בכרכים גדולים בחדרים צביריים היה גם סדר שכונה: שלשה שלחנות כחית פתוחה, ובצד הפתוח שלחן קטן וכסא למלמד.

מעלתו של סדר זה שאין המלמד והילדים מרחקים זה מזה בשבתם אל שלחן אחד. אין כאן מורה-אדון לילדים, אלא רבי-אב ובנים, הלומדים יחד. ועוד זאת, שאין כאן שורה לפניו משורה, ואין אפשרות לילדים להפנות לעצמם ולהעלים מעיני המלמד כלום, מה שמוציל לרכוז הרוח. והילדים תדיר לעיני המלמד: ילד כי יעדר, חסור מקומו בשורה הצפופה יעיד מיד, כי נפקד בלי רשות. הסדר הזה לא היה מיחד לחדר, אלא נהג גם בבית-המדור ובבית-הכנסת, שם היה אותו שלחן ואתם ספסלים ועליהם ישבו הגדולים ועסקו בתורה. אמנם השכון מקום לא היה בסדר זה, באין אפשרות לכתות גדולות.

הספסלים היו על-פירב בלי משען, הילד נשען לשלחן שלפניו, וזה אולי גרם קצת להרגיל להתנועע בשעת לימוד, דבר הנהוג בישראל (ואצל שאר עמי המזרח) מזמן קדום, ולא נתפרש כל-צרכו.

הלימוד בחדר נחשב ל"זמנים". רגילים היו להכניס ילדים לחדר ל"זמן" אחד. כן היתה גם שכירת מלמד. "זמן" זהו המשך של ששה חדשים מחג הסוכות עד מועד הפסח, ומכאן לראש השנה. בין הזמנים היו ימים אחדים חפש, זמן הקיץ כלה בראש השנה, וזמן החורף החל אחר החג, ובפרוס הפסח פסק הלימוד כשבוע ימים לפני יום טוב. בעתים הללו - מלמדים שבכפרים נפטרים לבתיהם, מלמדים שבעיר טרודים בסדור החדר לימים הבאים. אמנם גם בין הזמנים לא היה חפש גמור, קצת לימוד ענינים שהשעה גורמת.

זמן הלימוד בחדר כל היום כלו, הלא דין הוא זה, שיושב כל היום וקצת מן הלילה, כדי לחנכם ללימוד ביום ובלילה¹). הילדים השכימו ובאו בבקר, ואחרו לצאת בנשף. השעות הקבוצות ללימוד הן מאחר התפלה בשחרית עד זמן מנחה בקיץ, ובחורף שתיים שלש שעות בערב. בחדר הגמרא יש שהקדימו ולמדו גם בהשכמה לפני התפלה.

הלימוד בערב החל בתחלת החורף ונמשך כל הזמן: היציאה מן החדר צלילה היתה שמחה לילדים. כהגיע החורף, הכינו הילדים עששית של נץ, וכל לילה יצאו מן החדר בחבורה, וכל ילד עששית בידו, שחתגאה וחתפאר בה, והעוזר היה מלוח את הילדים מין במקל, מזהירות מפני

(1) יו"ד רמ"ה, י"א ומ"ב, ה"ה, ב, ב.

סבחים) המגורים בדרך-ההכנופים הלכת בשירה ובשיחתה. החדר הוא בית-ספר ליום, כלומר, ליום-שלם. אין תלדים הנפטרים לביתם. לארוחת-הצהרים. החיים ירשו תקנה זאת. נשות ישראל עסוקות היו במשק הבית ובתנות גמיוחד, וטוב להן שתלדים לא יפריעו מעבודתן. פת שחרית הביאו הילדים אתם, ואת ארוחת-הצהרים הביא העוזר הקטן בסלו הגדול, וכמו-כן הביא לחם. ביקת-ערבים. הסעדה העקרת בבתי-ישראל. היתה. ארוחת-הערב, אחרי-שוב המורים מן השוק הילדים מן החדרים, בה אכלו בשר, והסמיכו למקרא: „בערב תאכלו בשר“. רק סעודה זו היתה משתפת לכל משפחה, כל היום אכלו איש איש לבדו.

בימות החל היה הילד אורח ארעי בבית הוריו, ישיבת-קבע ישב בחדר. למוד של יום תמים היה טבעי, בשעה שגם רבים מן הגדולים למדו כל היום כלו. כל ילד ידע בין מכריו יהודים, שעסקו כל ימיהם בתורה.

כסדר הזה למדו כל הימים, מלבד צרב שבת אחרי הצהרים (1). יום הששי היה יום חננה; יש שהיה מנהג, שכל המקדים וחזור, מקדים ויוצא ופסור מלישב ולהקשיב בשנון חבריו. יש ערים, שבהן חזרו הילדים אל החדר גם ביום הששי אחר הצהרים, לעבור על הפרשה בטעמים, ויש שלהעברה זו היו מפנות שעות לפני הצהרים.

שבתות וימים טובים היו, כמובן, פנוים מלמוד, ובכל-זאת למדו בשבת אחר הצהרים שעה או שתיים שעות של שבת, שהרי גם ההורים היו לומדים שעות באותה שעה. שעות של שבת היה או בענין מיוחד לשבת או חזרה על דבר שכבר למדו (2).

המלמד דעתו נחה עליו או הסביר פנים לילדים. הוא והילדים ואף החדר היו לבושים בגדי שבת. הלמוד בשבת היה זכרון נעים לילדים. בימים טובים לא היה כל למוד. על חגי החדר נחשבו גם הימים שאין נופלים בהם על אפים, ויש בהם חפש של חצי יום: ראשי חדשים, התעניות, חמשה עשר בשבט, ל"ג בעמר וחנכה. פורים כל היום חפשי, ויש שגם ב, פורים שושן חצי היום חפשי.

בתוך יום הלמוד לא היו צלצולים והפסקות ושעות למוד נבדלות, אלא למוד בלי הפסק מן הבקר עד פת שחרית, ומכאן עד הצהרים, ושוב עד המנחה. הפסקה לפת שחרית כרבע שעה, ולארוחת הצהרים כשעה. בערב אחר מעריב למוד שתמיד עד צאתם. היו כאן אס-כן שלשת זמני למוד בלי הפסקות, אבל נהגו הפסקות טבעיות שבאו מאליהן. כאשר עיף הילד, יצא ושהה קצת - ואיש לא דקדק אחריו. שעורים לאחד שעת הלמוד לא הוטלו על הילד, שהרי לא היה פנוי כלל, אלא כל החזרה היתה לפני

(1) ולא יבטלו התנוקות כלל, חוץ מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים-רמבים,

ח"ת, ד, יב.

(2) ס"ע יו"ד, רמב"ה רמב"ם, ח"ת, ב, ב.

המלמד, כשורגיש המלמד, שעיניו הילדים, יש שהמטיק וספר מעשה לילדים, אז שנחז צמתם וחלק להם מסיעותיו השקפותיו. בין כך ובין כך והלמוד שאז היה לזרוא לילדים. למוד והמש בודאי יש בו חליפות ענין וספורים, ולמוד התלמוד אף-הוא רב-חליפות הוא, ויש בו אגדה, המשיבה נפש הילדים.

עבודת המלמד היתה מפרכת את הגוף, ישב על הכסא שלשת זמני חלמוד רצופות, מעת האסף הצאן עד הלילה. אמנם עבודת הכנה לא נדרשה, באשר טכניקה של תוראה, שיש לעיין בה, לא נהגה, את הענין שהורה ידע בשלמות, ולא היתה בושח לעיין בשעת הלמוד. אבל העבודה כשהיא לעצמה היתה קשה מאד.

שיטה זאת של למוד מתמיד, באין שעה קבועה, באין דיוק של רגעים, באין שיעור וצלצול ובאין משגיה על המלמד, דוקא שיטה זו עלולה לקלקל. קרובה כאן האפשרות לאחר-לבוא ולהקדים לצאת, ואמתלא נמצאת. ועל-נקלה יפרצ מוסר התלמידים, ודוקא מתוך-כך הגיע החדר למעוט שעות-למוד ולקלות עבודה, שאין כמות בשום בית-ספר. תמרו בשעת פריחתו הביא לידי קלו בשעת ירידתו.

המלמד, שהיה כל היום יחד עם הילדים, על-כרחו גם חנך והורה מלבד חלמוד. על כל מקרה בחיי הילדים, על כל ספק-ברכה נשאל מפי הילדים. לעדת הילדים הקטנה היה הוא הרב. הילדים קראו לו בפניו ושלא בפניו, רבי, עד שהיה השם הזה נרדף עם מלמד. המלמד הטוב היה גם מחנך טוב. כל חייו הפרטיים חי לעיני הילדים. בחדר לא למדו דינים, אבל החיים בו היו בתורה, המלמד חי את הדינים לפניו, ושחפם בכל חייו הדת. הדינים חדרו לנפש הילדים, היו להרגל, לדבר מובן מאליה, לצורת החיים התנונה. כמעט שלא יצלה על הדעת, שיש חיים אחרים בעולם. כאן נתחנכו האנשים, שלא יכלו להנות בלי ברכה. ידעתי אנשים, שאף אחר שנשתחררו מעל מצוות, אף כשראשם גלוי, ברך פיהם ברכת-הנהנין כשטעמו כלום.

גם לדרך-ארץ, כלומר-לנמוסים, שם המלמד את-לבו לפי השגתו ולפי דרכי הימים ההם. בשעת אכילה הורה איך להחזיק כף ואיך להגיש אל חפת כשנכנסו גדולים, הורה איך לברכם בשלום. אף בנייהבית ההורים השתמשו בכחה לאים על הילדים בענשו. עקר ערכו החנוכי של החדר, שתרגיל את הילדים לעבודה תמה: לא נתנו להקל מעל הילדים, אלא, ספד להם כשור" ועליהם למשך בעל. בכל-זאת גדל חשק הלמודים בחדר. חשק זה אמנם בא-מן הסביבה המרוה תורה.

המלמד המעלה לא הורה, אלא למד יחד עם הילדים, כאלו למד אף-הוא בפעם הראשונה, ויש שנתקשה ובקש פתרונים, ומעולם לא נתביש לעיני בנייהם במפרשים ולאמר להם, לא ידעתי-דבר שיש לו ערך מוסרי גדול. כבודו לא ירד משום-כך בעיני הילדים, כי ראו בבית-המדרש, שאף הגדולים נתקשו ועינו.

התחיים אבותיה במשך ימים תמים היו כהמשך לחיי הבית. החדר עצמו שמשפתו גדולת הילדים תשתתפו בחיי המשפחה של המלמד, שפחות בשפתו וחסר באמנה. הגנני משפתו אצל המלמד היו למאורעות בחיי הילדים. — הדימקסיבנה בחדר קשתה לפעמים יותר מן המלמד, ואמצעי העניש (לא תמיד התאימו לדרישות הנוכיות. תעודות וציונים לא נהגו אות לטובה וראו הילדים רק בשביעת רצונו של המלמד ובשמחת התורים בשבת בשעת הבחינה. כמדת שלקשי הענשים גרם חסרון בתמנית; כיון שלא הושם לב לקרב את הילדים להשגת הילדים, יכלה רק משמעת קשה לכבש את לב הילדים. ובכל זאת, כל זמן שהיה עדין עולמו של ישראל מעור אחד, והמלמד והילדים היו בעולם אחד שלם ומקים, לא הצרך המלמד להכביד אכפול על הילדים. משנבלעו הילדים בעולם אחר, לא תמיד הבינו המלמד והילדים זה את זה. ונתגלו כאן קלקולים גדולים. בין הענשים שנהגו בחדר היתה הקונא, פנה שנתיחדה לכך, ושהעמידה בתוכה המיטה קלון. עניש זה היה נהג גם בין הגדולים. בחצר בית הכנסת ראה הילד שתי לשונות ברזל במנה, וזוהי הקונא, ששמשה להעניש בה את העבירים.

זה היה מובנו של העניש הזה בחדר. העניש הכיחמור היה ענישה קונא כשהוא מחבר עם ערום הגוף. שלשלו את הבגדים, הרכיבו את הילד על הסטאטא, ויש שתחבו נוצות מסחמות בכובעו, וכן עמד לעיני רואים, וכה דבאו רגשות רפים בילד ופגמו בנפשו באכזריות.

אולם העניש הכירגיל היה עניש פכות. בימים קדמונים רדו בתלמידים במכות בכל בתי ספר בעולם, וביסוד נהגו התר במכות בחדר, אבל למעשה לא עבר המלמד המשבח את הגבול. אולם יש גם שעברו המכות את הגבול הנאות, אף על פי שהוהירו חכמים, לא יכה המלמד מכת אויב מוסר אכזרי, אלא ברצועה קטנה¹.)

ובכל זאת היו חדרים, שבהם חיה שבט תלוי למעלה מכסאו של המלמד, והיו נוהגים להצליף בשבט על הגוף הערום, והמכה היתה מְקַאָבַת ומבישת. מובן מאליו, שהכל לפי האיש: היה מלמד נוח, שידע לשלוט במבט עינו בילדים, והיה מלמד גרוי-עצבים, שצער את הילדים ואת עצמו. לולא גרשו מלמדים כאלה את הסאת, כי או לא באנו בטרוניה עם החדר על-כך; באנגליה עדין נוהגים להלקות את התלמידים, ואפילו בבתי-ספר של היום, שלחלכה אסור להכות בהם, יש שמורה מבהק יתיר לעצמו מכה בשעתה — בכל הכרת האחריות. אבל המלמד לא תמיד הכיר את האחריות שבמכות. הרבו עזרו לרעה התורים, אשר דרשו מהמלמד, שְׁיִרְדֵה בבניהם בחוקה. ואחר כל אלה יש ששמרו הילדים את אהבתם למלמד מחמיר, שאמנם תאציל מכה לתלמיד, אבל מלא את חובתו, ותלמודו התחבב על הילדים.

(1) שיע יורי, רמיהו רמב"ם, ח"ה, ב, בו ב"ב, כ"א.

הילדים נשאו בעל, המלמד ודת בהם באף התעוררים גם הם הנוס, ונכליתות האפי החדר וכרון נשים למי שלמד בו, ויתרה מאשר ימי בית ספר אחי עלומיו. הדבר יזמרש מתוך זה שהחדר לא היה ספל לבית, אלא לאמן הבית היה ספל לו, בו בלה הילדים את כל חסמם, לרבות - חלק מן הלילה. מל ישיהגעורים עברו על אדם בחדר, זננה ימיהגעורים עליו והם ישו מהדם על זכרונו. כיון שהיו הילדים כל היום יחד, נוצר כאן עולם של ילדות, ועולמם של הילדים בחדר היה עשיר ורב-גונים. אף זגון, שבו נלמדו המורים, התגב לתוך נפש הילדים; הדרשה, שנקראה בזמרה, הסוגיה, שנלמדה בעימה - זכרון לא יסוף כל ימי האדם. שעות של הפסק לספור מעשה נמצאו גם כן, היו מלמדים שידעו לספר. בין החסידים ספרו מעשים בצדיקי הדורות, ובין המתנגדים מעשיות קדמות וספורי-בדים, שהחסידות דותם בפוליה, וספורי תולדות גדולי התורה וכח התורה - משג מיוחד בחיי האגדה העממית - לפני תשעה באב וחנכה, מעשה הימים. בכלל חי הפולקלור בחדר, נושאו היו לא המורים לבד, אלא גם ובעקר הילדים. גם בין העוזרים היו לפעמים שידעו לספר יפה. יש שבשעות ביקר הערבים התכנסו הילדים בכנפיה, ומלאכי-שרת ומלאכי-הבלה, רוזות ושדים ומכשפים ובני-מלכים קמו לחולל נפלאות לעיניהם.

גם שירת ילדים בלשון יהודית היתה בחדר ונושאה היו הילדים. שירי הילדים לא תמיד היה להם מובן ברור, כי נשתבשו בפיחם ונשתכחה משמעות המלים, אבל היה להם אפי יהודי והיו מצויות בהם מלים עבריות. גם שירי-התול של ילד שהיה לצחוק נתחברו לפירשעה. וגם חידות היו בחדר, המצינות את האויר שבו (1).

עשירים היו חיי הילדים בחדר בשעשועים ובמשחקים. בכל שעת חפש שחקו בהתלהבות. משחקי אגוזים וכפתורים נהגו כל השנה, ולרגלי זה היו בין הילדים סוחרי אגוזים וכפתורים, צחצחים זקטנים, שסחרו חליפין; קרוב לתשעה באב נהג מסחר קוצים, שורקו איש באחיו ביום התענית; המשחקים שהיו חקוי לחיי הגדולים: חנות ושוק ולקוחות, מלמד ועוזרים ותלמידים טובים, ורב וקהלה, והתמנות וריבות זעזוב הקריאה - הכל כאשר לכל, כל חיי הקהלה בחדר; ושעשועים שתלכן מקראי לחמ: דוד וגלית, ישראל ומצרים, בנין בית המקדש, משחקי יוסף זאחיו, ואחשורוש זחמן - שלמדו מן העוזרים המשחקים בפורים - זמלחמת ישראל עם הרומיים והיונים; זמכאן לפרשה של מלחמות שערכו צצל זכסיס-צבא, מתגיסים ועודדים ממערכה ושירי-צבא בראשם; משחקי תנועה: קפיצות ודקודים, בעל-צעגלה וסוסים, מקלט מקלט, וכדוצא באלה. שמחה גדולה היתה בשתי סעודת בשנה, שערך החדר לילדים. זמשתה אאאד ככלות הלמוד. בלילה, הילדים זביאו מליסות, דאשת זמלמב זמבנה מליח ומרק סלקים, ובני העשירים הוסיפו והביאו תופינים ופרות ביוסד זמני

(1) חידות לחדר-גמרא לדוגמא: כיצד מסלקים את הפרכת בתשעה באב בבית-המקדש?

קרוש-לבנה והבדלה ובר של חנכה של זממנו יחד, זמנה קודם (2).

המלמד ואף הם ישתדלו ויקבלו חלק בראש האחרי האכילה התורה ושעשועים, והפולמוס והעוררים יראים. (שעדה מעין א) נתנה בחדר-גמרא בסיום מסכת שאליה באו גם הגדולים) משתה שני מחוץ לחדר בסיוע שנערך ביום ל"ג בעומר, שהיה בעקר חג ילדים. יצא יצאו המלמד והילדים אל חשדא והיער ושם כרו כרה גדולה, מתוך מה שהעניקו האמהות לילדים. והעוזרים הכינו קשתות וחצים, וקדוש היום לשעשועי-צבא, והילדים חשו עצמם תלמידי ב' עקיבא ויירו ירה. — גם בתשעה-באב יצאו הילדים לבית-החיים וקשת וחצים בידם וצרות של שום צרורים בשולי בגדיהם, ושם בחצרמות ערכו מלחמה גבורי-ישראל כנגד הרומים, ויד ישראל על העליונה, באין לזית פלמד, והילדים חפשים לנפשם. במקום שהיו נהרות-מושכים, הביאו המלמד והעוזרים את הילדים בקיץ אל הנהר לרחץ בו, פעם או פעמים בשבוע. יש שהורום גם לשחות, כיון שהשחיה חובת חנוך, לפי התלמוד.

אור והם באו לחיי הילדים מחביון הדת. היתה כאן יהדות של ילדים, שמלאה את לבם ונפשם. כל חג ויום-טוב קבל צורה מיוחדת בעולם הילדים: בחג הספות — דגלים בציורים משנים, דגל מחנה יהודה, ותפוח אדם מיד האם, ונר דלוק בראש הדגל, והקפות בשמחת תורה סביב הבימה, ושורות של ילדים ונשיקות נלהבות לספרי התורה. בחגכה — סביבונים — וראשי-חבות עליהם נ' ג' ה' ש' ופרושים ידועים ובלתי-ידועים לאותיות (נס גדול היה שם) ומעות חנכה מהורים וקרובים — עשר רב וטעם כסף ורכוש. פורים — מרעישים ורשות להמות ולהרעיש בבית-הכנסת. כל החגים מלאו ענין לילדים. סעדות שבת ויום-טוב והמאכלים המיוחדים, ששוו גן מיוחד לכל חג, ורשומי תולדות הגולה בהם (1); לכל לראש סדר ליל-פסח, שהקצה בו מקום לארבע קושיות לבנים, ויש ממנהגיו שנהגו כדי שלא יישנו התינוקות. ואותו חג השבועות, שמצוה לאכול בו מאכלי-חלב ולביבות, שלכל בתן חיי הילדים. ופרות הדשים ודבש בלילי ראש-השנה, ומליאים בשמחת תורה ומשלישים בפורים. וראש השנה לאילנות, שהיה בעצם חג של ילדים, שנהגים בו מפרות ארץ-ישראל. ובשבת שירה" מנהג מסור בידי הילדים לזרות דים לצפרים. ומי יסער ששון לבם בשעה שהם בעצמם יוכלו להשתתף בהכנות יום-טוב: טבילת כלים ושרפת המץ בערב פסח, פתוחי ורדין של גיך לחלונות ועלי-ירק לשבועות, סכך ונויי קפה לחגי-הספות וערבות להושענא רבא.

בית-הכנסת עם כל התכונה שבו והנגונים והחזן והמשוררים השתרוש בלב הילדים. התפלל התפללו בצבור עם הגדולים, והפלת מנחה בחדר-גמרה מקום לעשות הכל מעשה בית-כנסת, אחד הילדים עובר לפני התבה והאחרים משתדלים להתפלל בכונה הראויה. גם בהגיש-שפחה נתן מקום לשמחת הילדים. הילדים מצאו חסן

(1) מאכלי שבתות ויום-טוב יש בהם ענין פולקלורי, אבל גם רשמי תולדות גדודינו נכרים בהם: הלכות מאכלות אטורים ודיני שמחת יום-טוב יצרום, אבל שמותיהם זכחנו על תולדותיהם. רבם באו מצרפת ליהודים האשכנזים ושמות רומניים להם: טלילנט, סניצ'יק, נאונט, סאטשא — ושם שמות גרמניים: קונגל, צימיס, ואחרונים מאצות הסלונים קלייש-משנות צינגים על-דברך-הגלות.

מקום לשמחת הילדים. הילדים מצאו חסן

בקריאת שמע שבבית הקץ הנמלץ בליל שמורים. מיום שתביא חברים את הבשורה לחדר, כבר צמר הילדים, ותגה באו הילדים והצוור בראשם, ונתכבדו בסופגן ודובשן ובטעימה של יין וברמו בקול ואכלו כשהם צופנים סביב הצוור, ואחר-כך קראו בטעימה מיוחדת ובקול רם פסוקי המלאך הגואל ופרשה ראשונה של קריאת שמע, ולבסוף עוד קבלו בני המכרים מגדנות לאחיחם הגדולים ונספתי הגייתם. שמתה מיוחדת לבעל השמחה ולחבריו היתה התחלת חמש, שגדלה עד לסמליות של קבלת על תורה ויהדות. ויום בר-מצות, בסעדה של מצוה ובתגיגות גדולה, היה לשמחה לילדים הגדולים.

בסך-הכל נזכר ולסכם ולאמר, שחיי הילדים בחדר לא היו עצובים ומלאי-מרה שחודה וראים לתמלה, אלא, אדרבה, ילנות מיוחדת מלאת חן יהודי היתה בהם.

אחרי הכירנו את הבעלים המלמדים של החדר, את יחס הצבור הישראלי וההורים אליו, את צורתו החיצונה וחיי הילדים בתוכו, נשתדל לברר לנו את יסודותיו, את שיטת-הלמודים השוררת בתוכו ודרכי ההוראה.

תכלית הלמודים של החדר — כתכליתו של כל בית-ספר, מיום היות בתי אולפן לעמי תבלי: הנחלת קדשי העם לדור יבוא, הורשת קניני רוח ותרבות מאבות לבנים, הקנאת ידיעות, שהן משא נפש הצבור, שאותן ידרש מכל בניו, מפני שבהן יחתם הכלל חותמו על היחיד, ישפיע מרוחו עליו, למען היות לו הנוסח הרוחני הרצוי לו.

החדר גדל מתוך החיים. היהודיים, שבראוהו בדמותם כצלמם והיה לצור מעוז לקדשי האומה. החדר היה מותאם לחיים הללו, היה חלק מהם. יחסו אל החיים היהודיים נראה בכל מהותו הלמודית והחנוכית: לחיי היהדות, לחייה בגולה הסתגל החדר. זה יפרש לנו הרבה בסדורו: את פשטות בניתו ותכניתו, את פרטיות קנינו ואת יסוד ההתחרות ביסודו, שסגלחו לחיי גלות.

תכלית הלמודים של החדר יכלה להיות רק אחת: ללמד תורה לילדי ישראל, כי התורה היתה ההשכלה הכללית בעם. החיים היו תורה והתורה היתה חיים, ובלעדיה לא יכול אדם לחיות בחברה היהודית.

ככל השכלה — גם ההשכלה, שנתן החדר, היתה מודרגת: ראשית למודים היתה הקריאה העברית, דעת התפלה וסדרי תפלה בצבור; מי שעמד למטה מזה, היה בגדר בור ואף למדרגת עם-הארץ לא הגיע; ולמעלה מזה — דעת חומש ורש"י והבנת פרק משניות וחיכולת לעין בספר עברית זה היה דרג רצוי של השכלה עממית כללית ועוד למעלה מזה — השכלת בני תורה, למדנים ותלמידי חכמים. גרם המעלות בסולם ההשכלה של אבותינו היה התלמוד ונושאי כליו, שאליו שאפו, אליו פנו כל הלבבות.

החיים דרשו את הידיעות הללו, למען דעת את התורה והמצוה, שהיו סדרי החיים. התלמוד היה יסוד המשפט הישראלי, שעל פיו נסדרו חיי הפרט והכלל. הספרות כלה היתה מובנת רק ליודעי תלמוד. הידיעות הללו היו נחוצות, למען הבין את החיים בבית-הכנסת וברחוב, למען קרא

בספר - לפי הדין שיהיה המתגלגלת בין אנשים. דעת התורה היתה דעת החיים

ולפי זה היתה תכלית הלמודים של החדר. להקנות לילדים את הידיעות והן, שעשו את היהודי ליהודי. והיתה זכות גמורה לאבותינו לעשות זאת, כי חיים אחרים מחוץ לגדר היהדות לא היו להם. כל בתי הספר של העמים לפני תקופת הריניסנס נתנו אף הם רק השכלה דתית בלבד. רומית, יהדותו המחלטת של החדר יסוד עיקרי היא בהבנתו.

החדר היה כלו חלק של החיים היהודיים, כסניף של בית-המדרש, שבו למדו הגדולים. בית-הספר של ימי התנאים והאמוראים היה בבית-הכנסת, החדר היה בית-המדרש לקטנים, חלוק מהותי לא היה ביניהם, אלא חבדל מדרגה. לא היה חלוק בלמודים ובשיטת הלמודים. החיים בחדר היו כחיי היהודים בביתם ובבית-המדרש שלהם, בלי כחל וכלי שרק המלמד היה אחד העם וכמעט אחד מבני המשפחה. הילדים היו בתוך העדה כלה. חיי הקהלה עזרו לחדר למלא תפקידיו, שהיו תפקידי צבור.

התורה הזאת, שנלמדה בחדר, נתנה תקף ויקר בחברה, זכויות חברותיות לבני-תורה, הילד ראה את כבוד התורה וחבתה בכל סביבתו, שמע את שיחת הגדולים המטיילים ארוכות וקצרות בדברי תורה, ויש שתפש אף הוא מלה מן הסוגיא שלמדה, מן הפרשה שקראה כבר. ואם חפץ הוא להדמות לגדולים, כשהיה תינוק - פָּנָן בתפלתו, נער - ישב על הספר, בחור - פלפל בהויות אביו ורבא. בבית-המדרש ישב עם הגדולים על שלחן אחד ועסק במה שעסקו הם: בחומש ורש"י, במשנה ובתלמוד, ואין ביניהם אלא דָּרַג ההבנה בלבד.

תכונה המצינת בתי-ספר היא תכונת הלמודים בהם ושיטת הוראתם, אם היא פורמלית או מטרילית: אם הלמודים רק דרך להשתלמות הרוח, רק מבוא ומעבר להתפתחות, אם ההכשרה היא כאן עיקר, או להפך, שהחמר הגלמד, הקנאתו לארך ימים, שגונו וזכירתו הם עיקר ותכלית כאחד. באפן-הלמוד האחרון, המטרילי, יש קצבת-למודים ידועה, פְּנִסוּסִים, שיש לו קדושת בית-ספר, שאותו צריך התלמיד לגמר ונפטר. באפן-הלמוד הפורמלי ההכשר לידיעה עיקר, נלמדים ספרים, המכינים לידיעות, ולקצבת הלמודים אין קדושה יתרה, ותלמיד שהגיע להבנה אין מעכבים אותו בשביל שלא גמר כל משנתו. היום אין בתי-ספר ולמודים שרק המיתודה האחת שלטת בהם. דרך כלל, העיקר הוא קניית ההכשר ופתוח הכשרונות, אבל יש גם פְּנִסוּסִים קבוע ויש למודים, שכל הבנה ותפישה לא תפטר מידיעתם.

בית-הספר של ימי התנאים, שהורה בו הסופר, המקרה את הספר, את המקרא לתינוקות, ובית-התלמוד, ששנה בו המשנה משנה לנערים, לשניהם היתה קצבת-למודים קבועה וללמודיהם היתה תכונה מטרילית. בית-הספר, זו היתה תכליתו: הקנאת חמשה חומשי תורה או כל עשרים וארבעה ספרים, ומקרא סופרים, כלומר הקריאה המקובלת מדור דור בספרים, שלא היה בהם עדין נקוד. לצורך זה למדו בכל יום מספר

כתובים על-פה עד שידעום התינוקות וזכרום, אז שלמד כל תלמיד סגור אחד מן הסדר הנלמד בו ביום, וכשיצא התינוק מבית-הספר, שאלחש עוברים ושבים: "פסוק לי פסוקך", והמקרא שבפי התינוק היה לזלזל לסימן ולנבואה קטנה. בבית-התלמוד שנו משניות על-פיה, עד תום כל ששת הסדרים, המשניות נשנו ביחוד לשם זכירה בלי הסבר והעמקה, בלי תלמוד, המורה הלכה מחוץ משנתו, הרי זה ממבלי על-פיה. בשני בתרי למוד אלה היה העיקר הזכירה, השנון והידיעה על-פיה. לשון הספרים, העברית, עדין לא היתה זרה לילדים כליל. החכמים חיבו את האב: תינוק היודע לקרא אבא ואמא, אביו מדבר עמו בלשון-הקדש. העברית היתה בבתי חכמים לשון האב, והארמית, שהיתה לשון האם, אף היא לשון אחות לה. וביחוד שהארמית היהודית היתה לשון-תערוכות, שרבו בה יסודות עבריים. המקרא אפשר נתרגם ארמית לתינוקות, משנה לא נתרגמה, אלא נשנתה על-פיה לתלמידים עד שהיתה שומה בפהם. אחר בית-התלמוד נכנסו התלמידים לבית-המדרש, שם עסקו בתלמוד, כלומר בפרוש המשניות, עד היותן מתורצות ומיושרות, מפורשות ומוסברות בלי קושי ופרכא. הלמוד בבית-המדרש היתה לו תכונה פורמלית גרידא, רק ההכשרה הרוחנית היתה כאן עיקר. אמנם גם פה היו בין הגדולים כאלה שהיו בבחינת "סיני", שמשניות ובריתות סדורות להם על-פיה, ואחרים, שהיו "עוקרי הרים", אבל הלמוד בכלל תכונה פורמלית היתה לו. "התנאים", הספרים החיים, ישבו בימי האמוראים מחוץ לבית-המדרש, וכל השואל יצא אליהם לחוץ ושאל.

בית-הספר ובית-התלמוד של ימי התנאים והאמוראים הם אבות החדר של ימי הבינים ושל היום ומהם בא לו יסוד מטרילי גדול. בחדר לא למדו קצורים וספרי-למוד, שמתוכם יגיע התלמוד לתכלית הנרצה, לא קראו ספרי-קריאה, שאין אדם מעיין בהם שוב כל ימיו, אלא למדו את הספרים ההם, שהם תכלית הידיעה, הספרים, שבהם יקרא הילד כשיגדל, שלמודם חובה וידיעתם מצוה, שהם תכלית הלמוד והם גם האמצעי, הדרך אל התכלית, ובודאי שזכירתם רצויה ושנונם נדרש. זהו יסוד מטרילי גדול. אבל אל החדר נכנס התלמוד והיה בו ליסוד ועיקר ואתו נכנס אליו יסוד פורמלי. בית-המדרש הרחיב גבולו על חשבון בית-הספר וכמעט שנהפך החדר לבית-המדרש ברוחו ודרכו. בטלה כמעט קצבת הלמודים. אין מספר פרקים של מקרא וסכום דפים של גמרא, שגמירתם הכרח, למען עבור מכתה לכתה, אלא ההכשר ללמוד יחד עם תלמידי הכתה הגבוהה הוא נדרש ותו לא. לא השגוהו לא בגיל, לא בימי למודו ולא בשעורי תלמודו של התלמיד, אלא ביכלתו בלבד. החדר, שלמדו היה מטרילי מעיקרו, שלטה בו עתה תכלית הלמודים, שלה הקריבו את הלמודים עצמם. זהו יסוד פורמלי גדול. המזיגה הזאת בין שני דרכי הלמוד טבעה חותמה על כל הלמודים שבחדר, אבל ביחוד נתגלה היחס האופיי בין שני דרכי החוראה ברכישת הלשון העברית ובלמוד התלמוד.

נחיר וזיה מקורות ידועים, התכלית הייתה הבנת המקורות הללו, והמקורות עבריים, ועברית כשחיא לעצמה לא נלמדה בחדר, לא היה למוד וסקיצות כזה, אלא מתוך דעת המקורות צמחה דעת הלשון. איך ילמד הילד את לשון אמו? איש לא יסדר לפניו את חמרי הלשון מן הקל אל הכבד, לא יחנכוהו בכללי דקדוק, אלא ידברו אתו על כל דבר צורך, והוא שומע שיחת הגדולים אליו וביניהם לבין עצמם והמלים נקלטות ברוחו. אמנם יש כאן בבחינת-מה סדר טבעי, כי דרג הבנתו יקרה את המלים ומה שלא יתפש לא יקלט במוחו. אולם גם המקרה ישלט כאן: רוב השמוש ומעוטו, הרשם המקרי של המלה, הקול והאיש והשעה שבה נשמעה באזניו, ואף כללי הדקדוק יצטירו מאליהם ברוח הילד, מתוך השמוש, ויהיו לקטיגוריות נפשיות, שתפעלנה בו שלא מדעת. גם על התיצרות הכללים בנפש הילד ישפיעו חיי הכללים בלשון הסביבה, עת ומקרה והשגת הילד יאחרו ויקדימו, והחזרה התמידית בכל חמרי הלשון היא הגורם העיקרי. ואחר כל אלה אין בטחון וערובה לתפישתם הנכונה של כללי הדקדוק. ביחוד כשיש לשון ספרותית לעם, הנבדלת מלשון הצבור והיא קנה-המדה. ולכן למוד הדקדוק בבית-הספר הוא שיבוא אחרי הלשון לתקן את אשר עותה הסביבה, לישר, להסביר ולכלול את הכללים שברוח, לכון ולנסח את חמרי הלשון לפי הטופסים המופתיים.

השיטה הטבעית או שיטת הדבור בלמוד שפות זרות נסתה לתקות את הדרך הטבעית של לשון-האם. זוהי השיטה הנקראת אצלנו, עברית בעברית. אף היא תבוא אל הילד בדבור ובשיחה, בלי תרגומי מלים, אלא בחמרי לשון מסודרים ומבוררים בכונה תחלה.

בחדר שלטה שיטת התרגום, אבל מצד אחר היתה דומה שיטת החדר לדרך הטבעית של לשון-האם. שיטת החדר לא סדרה מלים וכללים בסדר מקון, לא הורתה כלל את הלשון, אלא הכניסה את הילד אל תוך המקורות, למדתהו לכאורה רק את התכן, אבל המלים נקלטו מאליהן בנפשו והכללים הצטירו ברוחו מאליהם קמעא קמעא. והמלים נקלטו לא נבדלות, אלא בתוך המשך הפסוקים, עם כל רגשות הלנאי המעורים בהן, בכל גוני הוראותיהן, גם במה שאין לפרש ולתרגם, כאלו הביאו את אבות הלשון אל החדר והושיבו את הילד לרגליהם ואזנו עומעת שיחתם העברית עד שתבוא הלשון בלבו וידע את הלשון ואיש לא למדו. מקצת מן הפדגוגים החדשים הגיעו לשיטה דומה לזאת בלמוד שפות זרות ולא נתפשטה שיטתם, אבל השפיעה קמעא.

החדר לא הורה את הלשון העברית ובכל-זאת היתה ידיעתה תכלית למודים-בו. אם לא יגיע אדם מישראל לידעת הלשון העברית, הרי כל הספרות-החומה בפניו בשש טבעות-והריהו נטול מעולם היהדות. ולא עוד, אלא שרכישת דעת המקורות הנלמדים בחדר אינה מובטחת, אם לא יגיע הילד לשליטה מלאה בלשון. המקורות הלא נלמדו בחדר בתרגום, ודעת התרגום אינה קנין קיים; אם לא ישלט התלמיד בלשון, זקוק הוא לחזרה

מתמדת על תרגומי המקראות, וזקוק הוא כל ימיו לרב ותומך, שהיא לסעד ולעזר לו, באין ביכלתו להחזיר נשכחות מידיעתו, מפני שלא ידע את הלשון, אלא את תרגום הפסוקים. ולכן על-כרחו הוכרח החדר לשאף לדעת הלשון, אף-על-פי שלא הורה אותו.

אבל הנסיון הורה מהר, כי לא שנון הכתובים יתן את דעת הלשון, שראתה כמה תקופות אחר המקרא, אלא שמוש בלשון וקריאה מרבה בספרים. לשון המקרא אינה המפתח לכל הספרות, אף חמר הלשון שבמקרא לא הגיע לכל הסתעפותו בגבולו המוגבל. אף פרושי המקרא לא יובנו ללא שידע מקרא לבד. רק מי שיעלה ויגיע עד התלמוד, עד כדי קריאה בו בלי עזרת מורה, רק הוא יגיע לידיעת הלשון בכל הקפה. כל הספרים שלאחר התלמוד מותנים על-ידי לשון התלמוד ותכנו. ועל-כן רק תלמיד, שלמד גם תלמוד, הוכשר להבנת הספרים ונפתחו לפניו כל שערי הספרות, ממילא ידע ויבין את הסודר והמחזור, יקרא בפרושי המקרא ובספרי דינים, בספרי מוסר ודרוש, בספרי מחקר ופולפול. המפתחות בידו, ובוא יבוא בשערי הספרות אל כל אשר ישאהו רוחו.

בכלל לא היתה לשון, לא עברית ולא לשון אחרת, ענין לתלמוד בחדר, אלא אמצעי וצורה בלבד. כל מה שנלמד בחדר היה עברי. הערה זאת נגד אלה החפצים לפרש את שיטת התרגום, כאלו היו הלמודים העברים רק מקצוע בחדר, אשר לשון-ההוראה בו יהודית-אשכנזית. אמנם נתרגמו המקורות, אבל תרגום זה נצטמצם ולא עבר גבול חפידו מעולם ולא היה חוצץ בין הלומד והנלמד. היהודית-האשכנזית כשהיא לעצמה היתה עברית בשמוש לשונה ומלים עבריות רבות חיו בה. ותרגום התורה, שהיה נוהג בחדר, תרגום פסוק כצורתו, בלי לענות כלום בסדר המלים העברי, הוא שהיה גורם גדול להפוך ליהודית-אשכנזית רוח עברית. ותרגום מלא של הפסוק נהג בחדר רק בהתחלת הלמוד, ואחר-כך הלך ובטל ונתרגמו רק מלים קשות. בתלמוד התלמוד כמעט שלא נהג כלל תרגום מלא, והטרמי-נולוגיה התלמודית חדרה לתוך לשון-הדבור (אם תאמר, ממה-נפשך, נפקות, רבות, אדרבא, ממילא, פשיטא) ולא נתרגמה. באחת, התרגום של החדר לא היה מסך מבדיל, אלא שמש מעבר בתקופה קצרה של הלמוד.

רכישת דעת הלשון העברית אגב כל שאר הלמודים היא חסך העולה מכל למודי החדר, באין הכנה לה ולשמה, ובכל-זאת היתה היא לגורם גדול בתכונתו הפורמלית של החדר. ההכשר להבנת המקורות נעשה על-כרחו לקנה-מדה. כל מה שאינו מועיל ומקרב לתכלית ההבנה נדחה. ומפי הנסיון נתברר, שהתלמוד הוא המביא לידי הבנת כל המקורות העברים, בין מצד לשונם בין מצד תכנם, ושליודעי תלמוד נפתחו כל שערי תורה וספרות. לפיכך נעשה התלמוד הלמוד העיקרי בחדר, שבו התבטאה ביחוד תכונתה הפורמלית של שיטת הלמודים.

התלמוד נלמד בישראל לשם קבלת שפע ממנו, לא לצורך מעשי, להוציא דינים מתוכו, שהרי בזמננו לא נאנה רשות ללומדים להורות מתוך

הגמרא. לפי זה היתה תכלית הלמודים במקצוע התלמוד: התדירה לתוכן, היכולת ללמוד בלי עוזר, השגירות להשתמש בגפרשיו. ולא היתה כאן קצבת למודים כללי, לא ידיעת סכום דפים, אלא הדרכה להבנה.

הוראת התלמוד לתלמידים היא שאלה קשה מצדה הפדגוגי, שפתחה החדר לעצמו. שלשה דברים בתלמוד טעונים למוד: הלשון, התכן ודרך התלמוד. הלשון המהותית והמצומצמת של התלמוד, העברית שבה המשנתית, אשר אפי מיוחד לה, והארמית-היהודית שבה, והתערובות שביניהן – כל אלה דורשות לעצמן למוד רב, אבל היודע את הלשון עדין לא הועיל כלום. התכן מרובה-הצדדים, אשר כצורות החיים צורתיו, הרי נסדר בספרי הפוסקים מדור דור, והגדול והיפה שבהם, הוא ספר הי"ד, הרי כלל את הכל לספרים ולפרקים, להלכות ולמשניות והכל מוכן ללמוד ואין נגרע דבר, אלא – התלמוד חסר כאן. והלומד והיודע כל פרטי הלכות, עדין לא נפתחו לו שערי התלמוד. אין כמעט סוגיא, שלא תדרש דעת מקצועות גדולים בהלכה, ואין דף, שלא יתקל אדם בצפונות הלשון, ובכל-זאת העיקר כאן דעת דרך התלמוד, זוהי הצורה, שבה נסוך התכן התלמודי, צורת המציאות התלמודית, דרך המשא-והמתן, לפני המחשבה התלמודית. רק מי שדרך התלמוד נהירה לו, יעבור בין שביליו המעוקלים והמסובכים של פרדס פלאים זה, רק מי שידע את דקדוק המחשבה התלמודית, יוכל לשמש בידיעותיו הלשוניות וילמד מן המפורש על הסתום, יוכל לראות את זהב ההלכה בצאתו מנבכי ההויות ויגיע להבנת הסוגיות, הזקקות לפרטי הלכות רבים. דרך התלמוד תוכל להפרט לכללים ערוכים ומפורשים ולהקלל ביצירה גדולה של מבוא התלמוד, שיהיה כעין יצירה חוזרת של התלמוד, אבל גם כללי התלמוד יהיו בידי אדם, שלא דלה הרבה מים התלמוד, לכלים ריקים, לקלפה שאבד גרעינה. רק שמוש מתמיד בדוגמאות יקנה לאדם את הכללים ההם, לא בתור הפשטות, אלא כמו שנוצרו, מלאים את החמר התלמודי, דבוקים ומעורים בו; ובקלוט רוחו את הכללים ובחדרם לנפשו, יפעלו בקרבן אף שלא מדעתו ויעזרו לו למצא דרך בין סבוכות הסוגיות.

אם יאמרו לסדר שיסתלמודים מודרגת לתלמוד מן הקל אל הכבד, מן הפשוט אל המורכב, יתגלה מיד, שכל אחד משלשת הצדדים של למוד זה זקק לסדר אחר. לשונות התלמוד העברית והארמית טעונות למוד לעצמן ולשמן, ואפשר אולי לערוך סדרי למוד לפי שיטות שונות, מתוך תרגומי מלים ולחחות פעלים ושמות וסדרי משפטים תלויים, אבל סדר זה לא יקביל לצרכי התכן. אפשר הלכה חמורה לשונה קלה ולהפך, וכל מי שלמד וידע, עדין לא ראה מאורות התלמוד. ותכן הלמוד, ההלכה והאגדה, רחב מני ים, ולא נתן כלל להערך בשלמות במערכת למודית פדגוגית, אלא בסדר שיטתו. ההלכה מסודרת בספרי פוסקים בסדרים שונים, והאגדה, בהיות שאין בה פסק והלכה, אין בה גם שיטה, אלא ערוץ שיטות, וגם היא מצאה לה מסדרים, אבל כל אלה הסדרים הפשיטו מעל תכן התלמוד את צורתו ושבו – אין כאן תלמוד. ידיעת התכן היא יותר הנחה מוקדמת ללמוד

התלמוד מאשר תכליתו. כל דומד לפי מדרגתו עליו לדעת ידיעה מקדמת כמה הלכות גדולות מקבצא או מקפטיא, וכפי ידיעתו כך הבנתו. ומלבד התכן ההלכתי והאגדתי, יש עוד ידיעות היסטוריות וריאלייות, הדרושה להבנה מלאה של התלמוד.

מערכת למודים, שתשים לב לתכן, לא תהיה מכוונת לצד הלשוני, ואם נאמר לסדר את סדר הלמוד לפי דרך התלמוד, לפי צורות הסוגיות, בהדרגה מן הפשוט והקל אל המסובך והכבד, נמצא, שמבואר התלמוד מתוך נקודת-מצב כזאת אינו עוד במציאות. עדין לא נסה אדם להפשיט צורות סוגיות, אין עוד כמעט מדע כזה, ולא נעשה עוד הנסיון לסדר שיטת-למודים על יסוד שכזה. וקשה לחשב, שיצליח נסיון זה: כי למען סדר סוגיות לפי צורותיהן, יצטרכו לפרק את התלמוד לחוליותיו, לסלק את הסוגיות מתוך סביבתן הטבעית, וינטל מהן ריחן וטעמן. למוד זה לא יוכל לשים לב לחומרה וקולה של הלשון ולא ירשה כלל לסדר סדר לתכן. היוצא מזה: הלשון והצורה תדרשנה שתיהן סדרים שונים, שיפריעו את הרצאת התכן, וכל סדר יקנה כאן בגטילת נשמה של התלמוד.

על דרך האמת ישנו כאן עגול פדגוגי, שהבנת התלמוד אינה אלא סך-הכל מתוך הבנת כל צדדיו, וכל צד יובן רק מתוך הבנת כלה, ואין מוצא שיטתי מתוך העגול הזה, ווהי הפרובלימה הקשה בהוראת התלמוד לתלמידים.

ומה היתה שיטת החדר בלמוד התלמוד? החדר לפי דרכו הונית את לשון התלמוד, למלים קשות ולצורות זרות לא הושם לב, ולומדים גדולים עינו פרוש מלה קשה במפרש בכל-פעם מחדש, רק רגילות בלשון המצויה נקנתה אגב למוד התכן. ותכן התלמוד לא היה עיקר בלמודו: באגדה הקלו ראש יתר על הראוי, ואת ההלכה הן יכלו ללמד בספרי דינים, ובהם לא הרבו ללמד בחדר. חסר קצבת למודים יוכיח, שדעת התכן לא היתה כאן תכלית שאיפה.

תכלית הלמודים במקצוץ התלמוד היתה רק דעת דרך התלמוד, אבל שיטת הלמוד לא היתה מודרגת, לא פרקה סוגיות ולא הורתה למקוטעים. הורו מתוך המסכות עצמן והורו לילד עד שתפס את דרך ההיות, את סדר המשא-והמתן, עד שקלטה רוחו את דמות הסוגיות, עד שהבין לרוח האגדות. איש לא העירו על צורת סוגיות, על כללי ופוחים, אלא הורו לו עד שהבליע את הצורות והאפנים בנפשו, צורת הסוגיא והכלל, שפגע ראשונה והוא כבר מוכן אליו, ואם עדין לא הגיע להיכנה, לא יקלט, ובוהוסיפו ללמוד, ישנה וישלש על כלל שכבר ידעו עד שיחקק בלבו, ואם תחלה נתעזת ציור סוגיא מסוג ידוע ברוחו, תבאנה הסוגיות בנות מינה ותכונה והישרנה את טופסה, וברוב ימים יבואו כללים אחרים לידי תפישה והבנה, כלל אחר כלל, וכרבות הכללים המובנים, כן תתצמק חבנת הכללים שקדמו. וסומכים על המקרה, ששום כלל חשוב לא ינתה ולא נעזב, וכך ילך ויתחנך דרך התלמוד ביות הלומד והצטיינה בקרבו צורות הסוגיות

לסוגיהן איש איש לפי מדרגתו הרוחנית, וביחוד עם דעת דרך התלמוד קנה ידיעות בלשון וצבר ידיעות מתוך זמנן, ואלה סמכו וסיעו לאלה כרבות ידיעותיו כן רבתה הבנתו, וכרבות הבנתו כן גדלה ידיעתו.

דרך-הלמוד הזאת דומה לשיטת הטבעית בלמוד שפות וידוע מה שיש לטעון כנגדה, שישלט כאן המקרה ואין לסדר כאן סדר שיטתי, מה שיש לטעון גם כנגד דרך למוד התלמוד, אלא שאין דרך-למוד אחרת נמצאת לנו לעת-עתה, וקרוב שלא תמצא גם להבא, מפני הקושי שראינו ביחס שבין צדי התלמוד השונים. שיטת-למוד זאת דומה בכל לשיטת החדר בלמוד הלשון העברית, אלא שכאן בכל-זאת התלמוד מקצוע הוא יש פונה להקנות דעת תכנו ודרכו.

חסרונה העיקרי של שיטת-למודים זאת הוא, שרק למוד רב מאד יבטיח את הצלחתה, כלומר שרוב צורות הסוגיות והכללים יגיעו להכרת הלמוד ויערכו ברוחו בסדר הגון.

כמות הלמוד נעשית כאן איכות, כי רק למוד רחוש של חמר רב ייצר את ההכנה הרוחנית. למוד מעמיק של דף אחד בתלמוד, עם כל נושאי כליו ועם באור היסטורי ולשוני, לא יעשה מה שיעשו עשרים דף גמרא באופן פשוט.

שיטת-למודים זאת אינה מכוונת למיתודה של בית-הספר החדש, עם שעות קצובות למקצועות רבים. בבית-הספר החדש לרוב הלמודים תכונה פורמלית, אבל כלם נתנו להדרגה מן הקל אל הכבד, בעוד שלמוד התלמוד, אשר גם לו אפי פורמלי, אין בו סדור והדרגה, ולכן הוא דורש את האדם כלו, שיהא מופנה אליו כלו. וכשם שהשיטה הטבעית בלמוד שפות מכוונת ביחוד לימיה-נעורים, כך גם התלמוד נלמד במיתודה הזאת ביחוד לקטנים, כי בגיל הנערות מסוגל האדם לתפש דברים שלא בהכרח ברורה, בעוד שאצל הגדול הכרתו מפרעת בעד הולדת ציורי מחשבה שלא מדעת.

החדר הצליח בהוראת הקטנים, ואין קושי מפאת חמר הלמוד. אותה הסוגיא שהגדול מתקשה בה, אותה ילמד הילד והיא קלה עליו, כי למד סוגיא אחרת בה בעצמה. לפני מלמד הגון אין סוגיא קשה כלל, כי ידע להרצות כל סוגיא באפנים שונים, בשלוח ובהעברה, בהסברה ובהישרה, בהעמקה ובחדירה, הכל לפי התלמיד וגילו ודרגו. את כל הקשה יעבור ויעלים, מקום הקושי ינטל על-ידי הרצאה פשוטה, וחלק של ההנחות לא יתפרש למתחיל, ויש לסמוך, כי ישוב הילד ללמד שוב סוגיא זאת על אמתתה. גם תמימותו של הילד לא תלקה מתוך למוד סוגיות, שיש לחוש להן, גם כאן אמן הפרש יעלים את הדורש העלם.

שיטת החדר בלמוד התלמוד היא פורמלית, אבל יש יסוד מטריאלי במהלכה: תוראת המסכות בלי סדור למפרע ובלי הדרגה יתרה, כאלו ילמוד רק את התכן, אבל התכלית היא באמת דעת דרך התלמוד. אין סוגיא, שלא תצריך ידיעות ממקום אחר, - יש ימלים מלאכותיות והלכתיות, שהן

קצור של מקצועות שלמים — את כל אלה יתנו המלמד והמפרש באקראי, לפי כחול של הלמוד. שיטה זאת, השלטת בחדר בלמוד התלמוד ובלמוד הלשון העברית, היא השיטה הטבעית של החיים עצמם, המלמדים את האדם גופי: חיים אגב גלגלי מאורעותיהם. שיטה זאת אין עדין תמורתה.

כשם שבלמוד הטבעי של הלשון יבוא בית-הספר אחרי החיים. להודות דקדוקה ושמושה בשיטה ערוכה ובכונה תחלה, כך אפשר, שנחוץ למוד שני, שיבוא אחרי למוד החדר לבקר ולתקן כל בדק במערכת הידיעות. זוהי שאלה, שעוד נשוב לדון בה.

בסימנירות לרבנים במערב אירופה נתחדשה דרך-למוד חדשה לתלמוד: הבאור ההיסטורי, שיפרשהו מתוך תקופתו. מיתודה זו יתר ממה שתורה את התלמוד, תהפכה לחמר היסטורי ובלשני, היא ישה לגדולים יודעי תלמוד, אבל ידיעות מעיקרן אין היא עלולה להקנות.

בימים האחרונים נתחדשה אצל קצת חכמים מיתודה משפטית בהוראת התלמוד, אף היא לא לשם עצמה תבוא, אלא תורה את התלמוד בתור חמר לתולדות המשפט או לתורת המשפט, כלומר תעשה צד אחד של התכן עיקר ולא את הצורה, ולכן אולי תוכל לחנך פוסקים ושופטים, אם כבר ידעו תלמוד מקדם, אבל לא תלמודיים. הצד השה שבשתי השיטות, שתלמוד לא יבנה מהן.

שיטת החדר במקצוע התלמוד מכוננת לקטנים, בגדולים מתחילים אף היא לא הצליחה, ובין לקטנים ובין לגדולים אין עוד שיטה אחרת מצלחת.

בארץ-ישראל טפלו בפרובלימה של הוראת התלמוד בתוך בית-הספר החדש ולא פתרה.

שני הלמודים, העברית — שלא היתה למוד, אלא תכלית — והתלמוד, השפיעו זה על זה והשפיעו על שאר הלמודים לכונם ולקפחם. הם היו אמת-המדה: בשעה שהיה הילד מוכשר לעלות לחדר הגבוה — עלה, בלי שים לב לקצבת הלמודים וללמודים אחרים חוץ מהם.

כיון שרכש הילד בחדר הנמוך את דעת הקריאה, מיד העלוהו לחדר החומש, ואף טרם יתרגל בה כל צרכו. התפלה שמשה הרגל קריאה וראשית למודים, אבל דעת סדרי התפלה ירכש הילד מתוך התפלה בצבור, גמעה גנחחו לגמרי הסדור והמחזור. וכמעט ידע הילד חמש ומעט רש"י, מיד הכניסוהו לחדר הגמרא, וכאן נתקפת למוד המקרא. הילד זה עכשיו החל ללמוד פרקים מן המקרא, והנה יצא מבית-למודו ולא העלה בידו כלום. המקרא, אשר בבית-הספר של ימי התנאים היה הלמוד המרכזי והקציעו לו חמש שנים, גדחה כמעט לגמרי, מכיון שעל הילד למהר להכנס לתלמוד, ומקרא ידע ממילא. לא שנחשבה ידיעתו למיתרת, אלא כיון ששמרו על קצבת-למודים, לא היה שום מעצור וגבול. כאשר מתחה והשכלה בקרחה על החדר עלי-מעטו בלמוד מקרא, נולד אף נגוד בגבולות

החסידים כנגד המרבים במקרא. נוכל לאמר, שבחדר נתקפה בית-הספר של הסופר והפקקה על-ידי בית-התלמוד של המשנה. אבל גם חדר הגמרא, המתאים לבית-התלמוד, נהפך כמעט לבית-המדרש. למוד המשנה לקה לגמרי בחדר הגמרא, ילד הלומד גמרא סופו להבין משניות, ולמוד המשנה בתור למוד לעצמו, שהיה כל תכנו של בית-התלמוד, נדחה לגמרי.

וכך נעשה החדר כלו מִכֵּן כלפי למוד אחד, כלפי תכלית הלמודים, זוהי ידיעת התלמוד.

אם נבוא למנות הלמודים, שלא נלמדו בחדר, נבוא לידי תמיה. דקדוק לא נלמד בחדר, אלא נמסר לשקידה הפרטית של ימי הבחורות. משעה שהחלה ההשכלה תובעת ביחוד את דעת הדקדוק, נולד גם נגוד כנגד המקצוע כלו וביחוד שספרי-הדקדוק החדשים היו חשובים מפני שמחבריהם משכילים והישנים נתישנו והיו יקרי-המציאות.

קריאה של חובה בספרות לא היתה נוהגת, אף לא בספרי יראים. גם החסידים לא קבעו חובה את הקריאה בספרי חסידות, רק חסידי חב"ד? חדו מקום לספרותם בישיבת, וכן קבעה כת-המוסר עתים לספרי-מוסר ונודעוזה הארץ מפני חדושים. ואף-על-פי שלא היו שעות של ספרות, גדל חשק הקריאה בחניכי החדר. בחיי כל ילד היתה תקופה, שגלה אוצר בלום של שבחי צדיקים וספורי-מעשיות ומגלות יסורים וספרי מוסר ודרוש, ונשתקע בהם. והרי רוב הקוראים והסופרים של הספרות החדשה מהם. דעת התלמוד היא שפתחה להם את שערי הספרות.

מובן מאליו, כי לרכישת סגנון עברי ולשליטה בלשון לא הושם לב, שהרי הלשון בכלל לא היתה למוד לעצמו, ובכל-זאת כתבו כל ישראל אגרות-שלומים ומכתבי-מסחר ותשובות בהלכה וחדושי-תורה בעברית, ורב היה בערך מספר המחברים – מחבר" הוא רק מחבר עברי – ורב היה מספר הקוראים.

החדר סמך על העבודה העצמית של חניכיו, דרשה מהם בהיותם עדין בין כתליו ובטח בה לאחר צאתם. לא החדר ואף לא הישיבה לא נתנו כל הידיעות, שבהן נעשה אדם לבן-תורה. החדר לא יצויר בלי חשן למודים, בלי עבודה אישית עצמית, וסדריו לא מנעו בעדה, אדרבא, הניחו לה מקום, דרשוה ועוררוה, – בעוד שבית-הספר האירופי יש שיפריע בעדה. החדר אינו בית-דפוס לתלמידיו, שיוציאם כלם בטפוס אחד ובמתלנת אחת. עם כל שעבוד הזמן לא היה בו שעבוד הרצון והאפי.

החדר דרש הרבה מתלמידיו והורה רק מעט בערך. כמה למודים היו, שמי שאינו יודעם הוא בגדר עס-הארץ, ובכל-זאת לא נלמדו בחדר כלל. על האדם לקלטים מן האויר, ללמדם אגב למוד אחר, או לשקד עליהם בשעותיו הפנויות, לקנות ידיעתם כשיגדל, מפני שידיעתם מצוה, אבל החדר לא הורה אותם. ולכן יש שיארע, שחניכי החדר בני-תורה לא יהיו בקיאים בפרטים של סדרי תפלה ודיני אבלות. למיד דינים נתמעט בחדר.

למוד כתיבה עבר לרשות „סופרים“ מיוחדים שמחוץ לגבוליו, ובכל-זאת ידעו כל הלומדים את הכתב על בוריו. ודבר שאינו צריך להאמר, שלא למדו חשבון ושפות זרות ולמודים חיצוניים בחדר. לפני מלחמת ההשכלה לא נחשבו אמנם אלה לזברים של אסור, אלא שאינם תורה, ואין זקתם על החדר. הם בגדר מחיה ופרנסה, שאדם לומדם בעסקו בהם; החדר תפקידו התורה. והתלמוד, בתור למוד מרכזי של חדר הגמרא, בלע את כל שאר הלמודים.

מעוט המקצועות הניח חותמו על החדר. אפשר היה לרכז את העבודה בהם, ולמוד מרוכז זה הוא שהבשיל פרות מופלאים והכניס ידיעה בלתי-מצויה בילדים. השיטה הפורמלית הקצונית של החדר, שיטה זו שאינה שיטה, מותנה במעוט המקצועות. רבוי המקצועות יגזול מן החדר את אפיו. אף בבית-הספר האירופי קבלו על רבוי המקצועות, המונע בעד רכוז הרוח ומטמטם את המוח. אבל ביחוד למודי החדר דורשים רכוז מלא, לבל יקפחו הלמודים אלה את אלה. היה כאן ותור, לא רק על למודי חול שעדין לא נדרשו, אלא גם על כמה למודי-קדש, למען צמצם כל כח המורה עם התלמיד בלמודים אחדים, שהם גופי התורה.

יסוד גדול בשיטת החדר היה הלמוד האינדיבידואלי, שהוא לה פגם גדול ושבח גדול. המלמד לא הורה את הכתה, מלבד בשעת הרצאה, פעם או פעמים בשבוע, אלא הורה תמיד רק ילד אחד, שקרא לפניו, וכך למד ילד אחר ילד כהגיע תורו. הילדים האחרים היו מחויבים להקשיב, אבל באין קפידא נחו או עינו על דעת עצמם. שעת חזרה מלאה מקום הפסקות, קראה לתלמידים לתור אחרי מחשבות ולהמסר לשקידה עצמית. מובן, שיש כאן אייכלת להורות כחה שלמה, והקלקלה גדולה, שהרי הילדים האחרים על-כרחם ישתעממו ומה יעשו שלא יחטאו, ומכאן כל חמר המשמעת, שהכבידה על הילדים, דוקא בחדרים טובים. תנאי לשיטה זאת היה, שלא יקפידו יותר מדי. אולם מצד אחר הכיר המלמד את טיבו של כל ילד והסתגל אליו והתאים הסברתו לאחד הלומד. אף שלא מדעת ומרצון תפש את מהות התלמיד. למלמד מעולה ולתלמיד משובח אין לך שיטה טובה ממנה. אעפ-למוד זה גרם למעט מספר ילדי כחה. התלמוד קבע בימיו עשרים וחמשה ילדים שעליהם אין להוסיף, החדר בכחות הגמרא לא הגיע מעולם למספר זה. כאן היו כעשרה או כשנים-עשר תלמידים המספר הרגיל (1).

(1) כבר בימיהם נהגו המלמדים לבלתי קבל יותר מעשרה ילדים לכתה. ואמתלא לגורה זו, שאמנם בימי האמוראים כ"ח תינוקות דוקא בארץ-ישראל, משום שאויר ארץ ישראל מוכים, ובזמן שישראל שרויים על אדמתם וידם תקיפה, כי הנפש החפשית זכה וצלחה ויכולה לקבל יותר. חקי תורה מן המאה ח"ג בספרו של ר"ם גידמן, וינה 1880,

אם נשים לב למספר המלמדים בכל עיר ובכל כרך ואם נצרך לזה את מספר המלמדים שבכפרים ושבבתי יחידים, יצא לנו, שלא היה עם, שהקדיש מספר רב של כחות להוראת תינוקות, כישראל בגולה. ותוצאה זו הושגה על-ידי יסוד ההתחרות בין המלמדים, שהחדר היה קנינם הפרטי. כך היה גם דבר מזור זה, שהחדר היה קנין-בעלים, לדבר שביסוד. והודות לרבו המלמדים והחדרים נתמעט בינינו מספר הבורים, שאינם יודעים לקרא, כמעט עד למדרגת אפס.

כשם שאין קצבת-למודים קבועה, כך אין זמן קבוע ואין גיל קבוע לכתות. אמנם רגילים היו להעביר ילדים בסוף חזמן, אבל אין מניעה להעלותם באמצעו; מי שהגיע לכך - עלה, וכל שעה זמנו. זה היה אפשר בגין מעט המקצועות, המקצוע האחד היה למדה, ואין סגנה, מן יעכב את חבריו במקצועות האחרים. העליה הזאת בכל שעה, היו בה גם מגרעות, היא נתנה אפשרות להורים תקיפים לענות את הישרה. אבל הפסד זה יצא בשכר הרב, שהביאה עליה זו בעקבה.

בחדר היו תמיד ילדי-פלא, אותם לא עָנב החדר. כל בת-יסטור מסודרים דרכם מעולם להניא בעלי-הכשרונות מלפניהם כל יכלתם, על זה יקבול כל מבין. לקוי זה לא היה בחדר. להפך, היה מִכֶּן בעיקר לבעלי-הכשרונות. המיתודה של למוד התלמיד והעברית גרמה, כי מחוסרי-כשרון הגיעו מהר לגבול, אשר לא יכלו לעברו, ופרשו ויצאו. בשני למודים אלה היה הכל תלוי בתפישה ובקליטה, מי שתפישתו לא קלטה ולא הכשירנו לעלות מספר זמנים, נחשל ויצא.

החדר לא שאף להנעים ולהקל את הלמודים לילדים, אדרבא, קָפָה להם והרגילים לעבודה תמה ולעיון חמור. לא השתדל לעורר את חשק הלמודים מתוך הקלת העבודה, אלא החפץ צריך לבוא מתוך המשמעת הקשה ומתוך הכרת החובה שבתוך הסביבה. ולכן לא נהגה בו הדרגת הלמודים, הכנת התלמידים לקראת למוד חדש, אלא תמיד היתה כאן קפיצה לתוך ענין חדש, הִחַל ישר מן החומש או מן התלמוד, המקורות היו לספרי למוד ולא היתה מניעה מלהחל בסוגיא קשה, בפרשה חמורה. הלמודים, שיכלו לשמש הכנה, נשמטו. כל זה הכביד על חלושי-השגה את הכניסה אל תוך הענין החדש. הלמוד הזה דרש כשרון יתור מבינוני.

המעבר מענין לענין היה באפן כזה לגבול, שהחלשים לא עברוהו ובדלו. החדר שם לב רק לבעלי-הכשרונות. נתבטל בו למוד המשנה, יען כי בעלי-הכשרונות עתידים ממילא לדעתה בדעתם גמרא, ולא חשו לנוקם של דלי-הכשרון, שלא יגיעו עד תכלית ויצאו קרחים מכאן ומכאן.

התלמוד כשהוא לעצמו יש לו ערך של הכשרה פורמלית, בהרגילו לחשב, להעמיק ולהתרכז, והתביעה היתה חמורה בחדר. לא כבית-הספר החדש, המקל עד שתחדל בו העבודה כליל והלמוד הוא טיול מתוך שעשוע ואשר תכניתו מְכֻנֶּת לרוב ולמרוכים ותהי למסת-סדום, המוכנת לקטני קומה רוחנית ומקצה רגליהם של גדלי-מדה. לא כן החדר, אשר בו, כמו בישיבה,

רבו ילדי־שלא ועלויים (1) והיה לבית ברור כשרונות, כמעט בית־ספר למחונני כשרון.

החדר היה בית־ספר, שמורה אחד הורה בו את כל המקצועות ובכל הכתות. גם העמים החדשים יש להם בתי־ספר כאלה במקום חשכון כיס. מצבנו בגולה דרש מאתנו קמוף זה במסגיע, כי רק הודות לו יכולנו להקים בתי־חנוך בכל תפוצותינו. אבל דבר זה היה אפשר רק בגין מעוט המקצועות. מקצוע אחד היה לקנה־מדה להכשרו של מלמד, ובלי בחינות אפשר היה למצא אנשים, שיסכנו לעבודתם ויבואו וימלאוהו. המלמד הוצרך להבין יפה, מה שעליו ללמד ולהורות, אבל לא דרשו ממנו הכשר להוראה. השעורים נתנו בחדר בלי טכניקה חנוכית, בלי דרגי הכנה, בלי הקדמות לכל שיעור. ישר נגשו אל הפרשה או אל הסוגיא. טכניקה של הוראה לא תפשה כאן מקום למוד. ההקדמות הן חציצה בין הלומד והמקור ומפריעות בעד היחס הישר. דרגי ההוראה מיסודם של הרברט – צילר מתנגדים לרוח החדר וקובעים הבדל שיטה בין החדר לבית־הספר.

הנסיון הראה, שהלמוד לפי כל תכסיסי הוראה לא יבטיח ידיעה הגונה במקורות, כי יגזלו אלה את שעת הלמודים שבין שני צלצולים, ובלמוד התלמוד הכמות איכות, וגם במקרא רק החזרה המרובה תתן את השגירות המבוקשת. להתחלת למוד התלמוד נחוק, שהתלמיד לא יפרט יותר מדי, אלא יקלט בהרגשה, שרוב הפרטים והדיוקים, רוב הסברה והוראה לא יפריעוהו מלפתח הרגשה תלמודית. מן הנסיון ראיתי, כי מורים, אשר הורו זמן רב בבית־ספר חדש, לא הצליחו טוב בהוראת חומש ותלמוד.

החדר, שֶׁמַעַט במקצועות והורה את המקורות, מַעַט גם בספרי־למוד. לא למדו בחדר בקצורים וילקוטים. שלשת ספרי למוד היו בו: הסדור והחומש ומסכת של תלמוד – שלשתם כמוח שהם (2). רוח החדר יתנגד לקצורים, שהם בכל יִזְכָּר ובכל יִפְקָד בגבולו. הלמוד בקצורים ירחיק את לב הילדים מעל הספר השלם, הזר להם כשיגדלו, והפסוקים המקוטעים לא יזוּזוּ מזכרונם ויפריעו בעד פעולת הפסוק כצורתו. מובן, שיש כאן ותור על הדרגה, באין אפשרות לברר פסוקים ופרקים לפי סדר מיתודי. הדאגה, סן תפגם תמימות הילד על־ידי פרשיות שלא נתנו להתפרש, אינה דאגה – הן הגיעו בימי החדר לצניעות, שאין כמותה בשום אומה ולשון, אף־על־פי שלמדו הילדים מסכות מסדר נשים. ראיתי נסיונות בידי מורים מומחים, איך עברו

(1) בחדר ובישיבה רבו העלויים, אבל יש להעיר על האחת, שחלק מהם היו כאחד האדם בבואם לבית־ספר מסדר. כנראה, שהיו עלויים רק במקום מעוט המקצועות. נראה שהרבוז במקצוע אחד הוא שיתן ביחוד לעלויים להתפתח ולרבות.

(2) בתלמוד נזכר, שכתבו מגלה לתינוק להתלמד בהו אבל אין להעלות על הדעת, שֶׁשָׁנָה גרעו או הוסיפו בגוף המסור. חיים זהו בכל־אמן דבר שאין לצירו בחדר.

על צדדי-מכשול אלה - זה מסור להרגשתו החנוכית של המורה. גם הפרו-סטנטים יתנו עכשיו את המקרא בתרגומו של לותר כמות שהוא בידי הילדים. ורבים היום הפדגוגים, שגם בלמוד השפות יתנגדו לילקוטים ולספרי-שיאה ואת הספרות הנקורת לילדים, עם ילדותה המוישת, יאמרו להרחיק מבית-הספר ולהחזיר אליו את המקורות - אין דבר גבוה ונשא, שלא יהא לרוח הקטנים. ואם אין להכריע בזה במקצוע תוראת הלשון, אבל בחדר היה זה דבר שביסוד ושבתכונה.

בחדר לא היו שעורים הנלמדים מחוץ לו. החזרה והשנון היו בכל המשכם לעיני המלמד ובטניו ובעזרתו. ההרצאה לא תפשה בחדר מקום רב; בתחלה הרצה המלמד טעם אחת, ואחד הרצאתו באה החזרה, שארכה כל השבוע. המלמד תקן אנב חזרה כל שיאה, כל דבר שנשתבש התלמיד בהבנתו, פרש והסביר כל דבר שלא הובן, חזר על כל דבר שלא נקלט יפה, ושנן עד שידעו התלמידים. וכאן היה מקום לשאלות תדירות מצד הילדים. הספרים הנלמדים בחדר הם הם הספרים הקדושים, שבהם ילמד האדם כל ימיו, ולכן לא יכלו להסכים, שיעלו שבועים בהבנתם. ולכן בקרת המלמד על החזרה בכל המשכה. אמן-למוד זה לא נזקק לתכסיסי הוראה מיוחדים, להרצאה מוקדמת ולהקדמות מְכֻנָּוֹת, ולמוד יום תמים לא הניח שעה פנויה להטלת שעורים על התלמידים מחוץ לחדר.

בתלמוד שאמו להכשרת הבנה באפן פורמלי; בתפלה ובחומש ובשאר המקרא-לשגירות ולאינטימיות של ידיעה, שלא יהא שום פסוק זר לאדם מישראל גם אם לא יבינהו. לאשורו, והושגה ידיעה זו על-ידי החזרה, אבל למוד על-פה לא נוג בחדר ו).

החומש, שהיה הלמוד המרכזי בחדר-החומש, נלמד לפרשיותיו, סדרה לשבוע. למוד הסדרה היה קשור בחיים, הרי זו הסדרה, שקורין בה בשבת ובשני ובחמישי, ועל פיה מונים לשבועות באגרות-שלומים ובמסחר, והגדולים יעברו עליה שנים מקרא ואחד תרגום ויחזרו וילמדוה בשבת עם פרוש רש"י ושאר מפרשים; הרי היא הסדרה, שעל השלחן הגדול בבית-המדרש שזור נלמד בה, ומגיד-מישרים ידרש בפרשה שלה, ובין החסידים תורת הצדיק נמסרת לאנשי שלזמו בפסוק ממנה, ובשלש-סעודות משיחים הגדולים בענינה שלה. אף בשעה שעין לא גמר הילד כל הסדרה, למד בחדר את החומש למקוטעין, חלק מן הסדרה לשבוע, והוסיף ללמד עד שהשלים הסדרה. את סדרת השבוע למדו גם בחדר-הגמרא.

מלמוד החומש עבר סדר שבועי זה לכל הלמודים. כלל גדול היה בחדר, שביום ראשון לשבת מתחילים בטוגיא חדשה, במרק חדש, למען שגן כל השבוע ולגמר לפני השבת. הסדר השבועי הזה נתן את הפשטות של התכנית. בכל התפוצות היה סדר אחד פשוט, כל הלמודים נתחלקו

(1) רק בחדרים בליטא יש שנהג למוד על-פה בגליציה נחשב זה למזיק, לגורם מטמסהמות.

לשבועות, ילד שיצא בסוף השבוע ונכנס בתחלת השבוע לחדר אחר, לא סבל מהפסקה ושגוי הכנית. פשטות זו עזרה לקיומו של החדר בגולה, באין צורך בתכניות ובמערכות-למודים ובסדרי בית-ספר, תלמידים בני גיל שונה יכלו ללמד בכתה אחת, ותלמיד יכול להכנס בכל שעה. הצבנס יכנס לכתה המוכנת לו בלמוד השבוע ואין נפקות.

כיון שלמדו בספרים קדושים, יעלה על הדעת, שלמדו הקטנים לשם מצוה - מצוה, שדי לה בלמוד אף בלא ידיעה - רוח כזאת לא שררה בחדר מימיו. בחדר שאפו לידיעה, למוד של מצוה, תורה לשמה כמובן זה, עלול להחריב את הלמוד, אם יחדר לבית-ספר. יש בתי-ספר של דת לחרדים בגרמניה, שרוח זו תשלט בהם, ולפיה התוצאות.

עוד שאלה אחת: ההיה החדר מוסד הומניסטי או ריאליסטי החדר הורה בעיקר ספרות לאומית קדושה, את מקורות האנושיות היהודית ואת לשון המקורות הללו, דעת האדם מישראל ודעת דרכו בחיים, והיה אמִיִן מוסד הומניסטי-יהודי (עד-כמה שמושג זה מתאים בכלל לבייס עממי). רי-אליסטי לא היה, שהרי לא נלמדו בו כלל למודים ריאליים. את הטבע יכול אדם להכיר רק מתוך חייו, שגלגל בעולם. אבל אפן הלמוד, הרחוק ממתודה פילולוגית היסטורית, היחס החי אל תורת-חיים, המתוה חובת חיים, התכִן הממשי של התלמוד וההכשר הנתוחי הפורמלי למחשבה מתוך הלמוד, כל אלה הכניסו בלמוד זה יסוד ריאלי, והוציא החדר אנשים מעשיים, נושאים ונותנים בהיות העולם ויודעים להעריך דבר לפי ממשו.

החדר שבתפוצות אשכזים נבנה על אשינת בית-הספר של ימי התנאים והאמוראים. מפליא הדמיון שבינו ובין בית-הספר האירופי שלפני ימי הרי-ניסנס, שגם בו למוד המקורות זמה לדרך הלמוד של החדר. אפשר יש כאן צנורות השפעה מבית-הספר של הסופרים אל בית-הספר הנוצרי. אבל היחס המיוחד, שבין דרך פורמלית ומטרילית בשיטתו, נתן לו צביון מיוחד בפנימיותו ותכנו.

בחדר היתה מערכת שלמה של בתי-ספר וההמשך שלה בישיבה. שלשה דרגים היו לחדר, כל דרג היה מוסד מיוחד ברשות-עצמו: חדר-ערבוביה או חדר-דרדקים (בו ילמדו ילדים וילדות יחד ולכן נקרא חדר-ערבוביה), חדר-המש, וחדר-גמרא. שני האחרונים נקראו בשמותיהם על-שם הלמוד המרכזי שבהם. בחדר-ערבוביה ובחדר-המש היו על-פירב שלש כתות בכל-אחד, בשני אלה היו גם עוזרים. בחדר-הגמרא לא היו עוזרים ועל-פירב לא היו בו כתות, אלא שהיו בכל עיר חדרים אחדים לגמרא, ומדרגות החדר לפי מעלת המלמד, וברב ימים היה אפי ודרג ידוע לכל חדר. חדר-ערבוביה או חדר-דרדקים קבל את התינוקות בגיל קדם מאד, בערך בני שלש וארבע שנים. בימי התנאים והאמוראים היו, כנראה, תקופות חלוקות בקביעת הגיל להתחלת הלמוד. מתקנת יהושע בן

גמלא ואילך מכניסים בני שש ושבע לבית-הספר, אבל במשנה מאהרת שְׁנוּי: בן חמש למקרא 1), ומפרש כך בפוסקים, שבפחות מכאן אין מכניסים; ובכל-זאת ירד הגיל הלך וירוד, והתר ללמד את התינוק הפר אותיות כשהוא בן שלש שנים שלמות. גרמו לכך התנאים הכלכליים: האמהות היו עזר לבעליהן בחנות ובתגרנות ועליהן לנהל תפוסת בית, והיה הכרח שלא יהא טפולם של הילדים על האם במשך היום. וכך היתה לחדר זה יותר תכונת בית-מחסה לילדים, מעין גן-ילדים, אלא שחובת גן-ילדים לא מלא. הילדים היו ברבם עוזבים לנפשם, השגחת העוזר היתה השגחה מרחוק, למנוע אסונות והזקות, והוסרה סכנת הרחוב, סכנת החברה של שובבי נכרים, אבל איש לא דאג להעסיקם יום תמים.

היו עירות, שהיו מוליכים את הילדים לחדר בחגיגה קטנה. בימרי הבינים היו מנהגים חלוקים בדבר זמן כניסת הילדים לחדר: בתג השבועות יום מתן תורתנו או בראש חודש ניסן, שהוא כשר לכל דבר 2). בימרי הבינים ענדו מנהגים חגיגיים את הכניסה לחדר: בהשכמה הובאו הילדים עטופים בטלית לבית-הספר – זכר ל, כפה עליהם הר כניגית, המלמד לקח את הילד על זרועו, לקים מה שכתוב: כאשר ישא האומן את היונק, ושם לפניו לוח או גליון ועליו אותיות האלף-בית, וכמה מקראות בשבח התורה, וכה הקריא את הילד את סדר האותיות והפסוקים, ואחר-כך לקק הילד את הדבש מעל הלוח, שהיה משוח בו, והאכילוהו עוגה קטנה, שהיו עליה כמה מקראות, וביצה מגלגלת, שגם עליה נכתבו פסוקים. ועוד לחשו על ראשו של הילד לחש של השבעה לפורה שר של שכחה. אגדה ידעה לספר, כי רבי אליעזר הקליר נטל שירתו ושמו מעוגה זו, ששמה היה קילורית. אחרי אכלו מגדנות הללו הוליכו את הילד לשפת הנהר או אל מקוה מים חיים, משום שנמשלו דברי תורה למים, ונהרות מושכים מסגלים לזכרון וללמוד. היום יש רק עזות מועטות, שעזין נהגו לעטף את הילד בטלית ולהוליכו על הזרועות לחדר, שם ישב מיד לקרא ומלאך המזמן לכך מטיל ממתקים על הדף, והילד השמח ותמה לפרס זה, הנופל משמי קורה, יקבל תשובה, שזהו מלאך העתיד להגלות לעתים קרובות אם יהיה שקוד ללמוד תורה. בקצת מקומות נוהג עדין, שביום הולדת הילד, במלאת לו שלש שנים, מדקדקים להחל בלמוד אותיות על-פירב מחוץ לחדר, ותגיגה קטנה מתלווה. שלש הכתות שבחדר-ערבוביה היו: כתה ראשונה להפר האותיות, כתה שניה לקריאה רצופה, כתה שלישית לקריאה רהוטה ולהתחלת חמש. בכתה הראשונה והשניה לא ישבו כל הילדים על-יד השלחן תדיר,

(1) ב"ב, כ"א: כתובות, גז אבות, תו י"ד, רמ"ה, ה, ורמ"א בתנאה, ותלה שם

באברבנאל.

(2) חקי חיים בספרו של ר"מ גידימן במקום המוזכר לעיל. ור' אברהם ברלינר וספרת

חיי היהודים בימרי-הבינים, ברלין, 187, בתחלת הספר.

אלא הושיבום לשעה מועטת, ומשחזרו ילדים אחדים, היו חמשים לנפשם. בלמוד הקריאה בחדר-ערבוביה היה נגון מקבל וטרמינולוגיה יהודית-אשכנזית מקבלת וביד המלמד היה חטר („טייטעל“), אשר לא זו מידו כל היום. חטר זה כבר נזכר בתלמוד ובימי-הבינים, ויש לחשב, שלחטר היה תפקיד ידוע בהתפתחות הנקרא. גם בחדר-ערבוביה שלט חק הלמוד לשבועות. בתחלת השבוע למדו את חק הקריאה וחזרו עליה עד סוף השבוע. תכלית הלמודים של חדר-ערבוביה היתה הקריאה העברית, וזה היה הלמוד העקרי שבו, שנקרא למוד „עברי“, כלומר, למוד הכתב העברי, שכך קראו לכתב המרבע – להבדילו מכתב משיטא ומכתב רש"י, הוא כתב משיטא שבדפוס. שיטת הוראת הקריאה היתה שיטת ההברות, העוברת אל הקריאה דרך שמות האותיות. שיטה זו שלטה פעם בכל אירופה, אבל נתבטלה שם. התחלת למוד קריאה היה הפר האותיות, למוד אלף-בית. השמות הקדומים של האותיות היו כאן כתלית לעצמם, ושמעתי מפי מלמדים, שיש קדשה בשמות האותיות ובסדר האלף-בית. נראה נראו לילד את האותיות על הסדר וקראו בשמותן לפניו, וחזר עליהן יום יום עד שידען והכירן.

החדר, שהורה כתב של לשון שהילד לא הבינה, לא המציא ולא יכול להמציא שום הקלה בלמוד הקריאה, אשר יסודה בלשון הנלמדת. לכל-היותר עזר להקל הנגון המיוחד הנוהג בחדר, והפסנים שהטילו בצורתן החיצונה של האותיות. האלף אסל וזוג דליים, הלמד חסידה העומדת על רגל אחת, היוד נסמנה בקטנה, הנון בארפה (1). מימי התנאים והאמוראים נמסרו מדרשי שמות האותיות ומדרשי צורתן, ששמשו לנטוע את סדרן ושמותן בלב-הילדים. יש לשער, שגם על הסדר המקורי של האותיות השפיעו מדרשי שמות כאלה. אחרי הפר האותיות בא בחדר הפר הנקדות וצרוף שתיחן. הילד ישב לפני המלמד, שהראה בחטר שבידו על האות והתנועה וקרא קמץ-אלף-א, סגול-בית-ב, וכך קראו וחזרו וקראו עד שידע הילד בלי עזרת המלמד.

בידוע, שיש קושי גדול בשיטה זאת, וכבר בטלה בכל בתי-הספר שבעולם, ורק בחדר היא עדין קימת. איך יוכל הילד לתפוש ולהבין פונת המלים שהשמיעו לאזניו, איך יצא לו לילד מצבור זה של הברות מלאפוס-אלף הקול הפשוט או, שיש בו גם אות יתרהו עליו להאמין, שצורה זו ומלה זו שקראו לה קמץ, והצורה והמלה שקראו לה במשך שבועות אלף, אינם קמץ-אלף, אלא א.

(1) סמנים כאלה נמסרו על-ידי ח"ג ביאליק ב„ספית“. ואפשר שאתרים דומים שררו בחדר. במדרש אבות ר' עקיבא נמסר מדרש אלף-בית, שבאין ספק מקורו בבית-הספר בין הספרים, ובכלל היה קשר בין מקצוע המטורה והנקוד שבידי בעלי מקרא ובין תורת הסוד של חזמיים ההם. בבית-המדרש של ילינק ובתלמוד שבת קיד.

אחרי הבר האותיות ותגקדות התחילה קריאת הברות והחלו לחבר ולצורף אותיות להברות, דבר שהתקשה הילד בתפישתו מאד. הקושי וההפסטה המרבה, שבעצם המצאת הכתב, יכביד את הקריאה על הילדים בכל העולם, ויבואו המורים להקל ולקטע, אבל כאן לא נעשה כלום לתכלית זו. האות תמלא תפקידים שונים, תקבל תנועה ותגוה, או גם תסתר, והשוא שהיא תנועה ואינה תנועה, ואין תנועה שאין לה מבטאים שונים (הקמץ ברב מדינות אשכנז יש לו מבטאים שונים, בגליציה ובצפון גרמניה: קמץ-אלף־ץ בית-אָב וכן החולם); אבל הילד בחדר קרא הברות זמן רב עד שתפש את סוד הקריאה, בלי שמסרו לו כלליה, בלי שהסבירו לו, עד שנקלט בזכרונו, וידע לקרא כהוגן, ואז עברו לקריאה בסדור.

על השיטה הזאת נמתחה בקרת חריפה, וכמךמה, שאין לטעון בזכותה. תכלית הלמוד: הקריאה – אמנם השגה, על-ידי רגילות גרידא, בכח משמעת קשה וכפייה. הדרך להורות רק ילד אחד, או היכלת לצרף כמה שלמה בהוראה, נתגלה נזקה ביחוד בלמוד הקריאה. בשיטה זאת, הסמוכה כלה על הרגילות, לא יכלו להמשיך הוראת ילד אחד אלא כרבע שעה, ואחר-כך פטרוהו עד שהגיע תורו שוב. לכל-היותר פעמים שלש ביום למד הילד המתחיל, ורבו של היום יצא לבטלה (1).

הפסד גדול יצא מזה, שלמדו הילדים לקרא בלשון בלתי-מובנת להם. הלומד בלשון הידועה לו ישלים חצי תבה מזכרונו לפני הקראה. אמנם ילדי החדר ידעו מלים עבריות אחדות מתוך לשון הדבור, וגם מלים אחדות מתוך הברכות, שקדם למודן לחדר, אבל אלה לא יכלו להספיק וגם לא השתמש בהן החדר. הסר הבנת הלשון הכביד מאד את למוד הקריאה. עוד הסתלק החדר מסיוע אחר בהמנעו מלמוד הכתיבה המועיל לזכרון. זוהי בודאי הסבה שארכה הוראת הקריאה בחדר ואכלה שנה או שנתים, בעוד שבבית-הספר החדש בארץ-ישראל תקח הקריאה כשלשה חדשים ולא יותר. הקריאה בלי הבנה גרמה לקריאה בלתי-נאה, החדר לא השגיח על טיב הקריאה, ומצויה היתה בו קריאה מרשלת ומשבשת, בהבלעת האותיות ובשלוש הברות. בטוי לא-נכון של השוא (כצירי) צין את הקריאה הזאת. לדגשים לא הושם לב כלל (מלבד דגש קל באותיות ב' מ' כ' ת'). הקריאה בנעימה יש שהשפיעה לריאת הילדים

(1) בכל-זאת כדאי לחזק, שנמצא אדם, שלמד זכות על שיטת זאת, והוא ד"ר רובינסון, עליו השלום, שחבר ספר-למוד לגדולים ובו נורה את הקריאה בשיטת הגברות הזאת. חבל, שאדם יקר זה, עידע וחבב את הלשון העברית, לא הספיק לגמור עבודתו ונפטר מן העולם אבל טרם ידענו מה יכול להיות ערך נסיונו בשמוש; ומלבד זה – ספרו, שחשבו לאנשים מקוראים גרמנית וידעוים בטיב אחיזה ותנועה, ושתי המלים הללו בלבד תלמודם הכל, אינו מוכיח על ילדים שלא ידעו במיניקה של הקריאה.

לכל ימי חייהם. מקום תורמו של החדר הוא למוד הקריאה. יש לחשב, שאם המבטא האשכנזי חסר קצב ומשקל ואבדה לו הנגינה הנכונה, תלויה האשמה במדה מרבה בחדר. רק בזה אפשר ללמד זכות על החדר. שתלמידיו בקריאה היו פעוטות, שבאמת לא הגיעו עדין לגיל של בית-ספר. משעה שידע הילד לקרא ישב על-יד השלחן רב היום וקרא עד שהגיע לקריאה מהירה. ובנוגע לדרג זה דוקא הצליח החדר. חסר הבנת הלשון אינו פוגם בהמשך למוד הקריאה כבתחלתו. אדרבה, דוקא אצל ילד המבין את הלשון יש לחוש מפני קריאה מְנַחֶשֶׁת, שִׁנְסָה לקרא על-פה, ורק הכשר מתודי של המורה יוכל למנוע בעד לקוי זה, בעוד שהילד שלא יבין את הלשון לא ינחש ולא ינסה. בחדר עוד הוסיפו להזהר והקריאו את הילד מלים מוזרות כגון בתרגום אונקלוס, שלא יקרא מפי הזכרון. החדר, שלא חש מלהכביד על הילדים, המשיך בקריאה בלי הבנה זמן רב בערך. יש גם שנהג בשנון קריאה בפרק אחד כמה פעמים, והצליח בזה אצל ילדים דלי הכשרון, ואמנם לילד שאינו מבין את הקרוא אין נפקות.

בעוד שבית-הספר יצליח בתחלת הקריאה, ובשנים שלשה חדשים ילמד הילד לקרא, הנה לאחר שלש שנים עדין אין קריאתו רהוטה כקריאת גדולים, וקשה לו להתפלל עם הצבור, והאב מתמרמר. לא כן בחדר. בסוף למוד הקריאה יגיע למהירות ושגירות כגדולים ממש, בבית-הספר הלא יגזול ההסבר את הזמן המְקַדֵּשׁ בחדר כלו לקריאה מיכנית, ולכן השיג החדר בטיחות ושגירות בקריאה יתר על בית-הספר.

ספר הקריאה בחדר-ערבוביה היה הסדור. לצורך התחלת הלמוד צרפו אליו לוח האותיות. כל אותן שנים שעשה הילד בחדר-ערבוביה קרא אך בסדור, והגיע לשגירות גדולה בפרקיו. הסדור הלא היה הספר הכרימזוי בין היהודים, והיו סדורים שונים: לכל אדם מישראל כפי-מדרגתו, ולא היה יהודי בלעדיו. והסדור הלא היה כביבליותיקה קטנה, בהיותו פרי התפתחות ארפה, ואין תקופה בתולדותינו שאין רשמיה בסדור. שנון הקריאה בסדור יקהה אמנם את טעם התפלות, אבל יביא לידי ידיעה אינטימית, ולא ימנע בעד תפלה בכונה, וההתלהבות וההתפעלות בתפלת החסידים תוכתנה, שצ'לם חניכי החדר.

הסדור היה ספר הקריאה, ובכל-זאת לא היה פרוש התפלות ותרגום התפלות למוד בחדר. זה היה קרבן לתכלית הלמודים, שבלעה גם אותו. אם ימשיך הילד למודו ויגיע לחמש ותלמוד, יבין גם את התפלות מאליו; ואם לא, אין חועלת למסור הבנת התפלות לזכירה מיכנית, שלא תדע מוצא בהשכח מלה אחת. תרגומים ללשון המקראת היו שכיחים, שהדיוטות ונשים היו מצוים אצלם.

מלבד למוד הקריאה נהג בחדר-ערבוביה גם למוד הברכות. מדי ערב בערבו ברכו לפני צאם את כל ברכות-הנהנין וקריאת-שמע שעל המטה, בבקר ברך הילד ברפת-השחר בפני העוזר בביתו. למוד על-פה לא נהג, אבל

בחזרה יום-יום נעשו כל הברכות שגורות עליהם. לבם התמים של הילדים תצטער על הברכות לבטלה והיו זריזים לשמור פתותי לחם ושירי אכל לטעימה אחרי הברכות.

הילדים, שהתקדמו בקריאה, התפללו גם תפלת שחרית בחדר, או חלק ממנה. גם תפלה זו שמשה להרגל קריאה. בחדר-החמש לא נהגה התפלה, משום שכבר התפללו הילדים בצבור.

על-פירב החלה הכתה הגבוהה של חדר-ערבוביה בלמוד חמש בתוכו. ההורים לא חפצו להוציא ילדיהם מחדר זה לפני הגיעם לקריאה יפה, כי דרך-כלל שררה ההשקפה, כי רק המלמד בחדר-ערבוביה הוא אומן להוראת קריאה, ומי שלא הוציא קריאה הגונה מכאן, לקוי בה כל ימי חייו.

מספר שנים לא נקבע ללמוד בחדר-ערבוביה. רגילים היו להשהות בו את הילדים שלש שנים, אבל היו ילדים שלא עשו בו אלא שנה, והיו ילדים שגם אחר ארבע שנים לא הספיקו להגיע עד-תכלית.

ביחס ובהשקפה לשני הדרגים הגבוהים היתה המשמעת בחדר-ערבוביה נוחה, והעוזר הקטן הנעים את הימים, וחברת הילדים משכה את הלב, ורב הילדים מהרו החדרה בחבה.

חדר-החמש באמת ראוי לשמו, החמש היה למודו המרכזי, העקרי. תכלית הלמודים בו היתה דעת חמש ורשי, והצליח בהשגת תכליתו. תפקידו של העוזר הפחת כאן, עוזרים קטנים לא היו בו כלל. הילדים ישבו כל היום אל השלחן לפני המלמד, ועדין החטר בידו, והמשמעת קשה ביותר. לשם איום וזרוז קראם בחורים, והכביד עלו עליהם, ובכל-זאת אינם ראויים עוד ליחס של אמן, הנוהג בחדרים לגמרא.

כל הלמודים נלמדו בנעימה: נגינה מיחדת לחמש, הנבדלת מנגינת הטעמים שבקריאת התורה, בימי-הבינים קראו לה נגינת החדרים (שטובען-טרפן). נגינה לנביאים, שהתקימה אף בארצות החסידים, שאבדה להם נגינת בית-הכנסת לנביאים, מפני שאין ההפטרה נקראת אזלם בטעמים. נגינה מיחדת לתהלים ולכל אחת מחמש מגלות, אף בארצות שאין הן נקראות בטעמים. הספרדים והתימנים רבם מלמדים בחדרים את החמש והנביאים בנגינת בית-הכנסת.

הילדים באו אל חדר-החמש בתחלת הזמן, ואם לא קדמה תגינה להתחלת החמש בחדר-הדרדקים, נחגה שבועות אחדים אחרי תחלת הזמן. התגינה הזאת היתה לתג-משפחה וגדלה עד לערך של מעשה סמלי רב של קבלת על תורה וחובת יהדות. החל החלו בחמש ויקרא, לא שהחלו והמשיכו באמת בכך, אלא שנתקים כאן מנהג ישן. בימי התנאים הראשונים נהגו להורות את התינוקות בספר ויקרא תחלה, שנקרא אולי על-שום-כן „ספרא דבי רב“. בימיהם עדין לא היתה קבועה קריאת התורה אחת לשנה, ולא היה אס-כן סדר קים ונתון ללמוד, והחלו אס-כן באמת את הלמוד בבית-הספר בתורת כהנים. לפי השגתם – מאורעות חיים וגלגולי מעשים שבספר בראשית אינם מקגלים לשות תמימות ויראה על-פני הילדים,

ובאגדה אמרו טעם לדבר: „הקרבנות טהורים והתינוקות טהורים, יבואו טהורים ויעסקו בטהרות“. ואפשר גם-כן, שנולד מנהג זה בבת-ישראל שבירושלים, שרב תלמידיהם היו מבני כהנים, ורצו להקדים להורות תורת כהנים, כדי שיהיו רגילים ו). ואף כשנקבע בכל ישראל סיום התורה אחת לשנה וסדר זה הדר מביית-הכנסת אל החדר וְהַשְׁלֵם שם בכלת-קָתָה, נתקיים בו בכל-זאת המנהג הישן להתחלת הלמוד.

בשבת שחלה בה חגיגה, הִזְמְנוּ וּבָאוּ אֲוֹרְחִים, קְרוֹבִים וְאוֹהָבִים. ואף ילדי החדר נתכנסו לראות בכבוד חברים. הלה נתקשט לכבוד היום בשעונים ובשרשראות של זהב. האורחים הקטנים זכו בִּרְבִּיּוֹם לְקַבְּלַת-פָּנִים הגונה, הגדולים פָּנוּ לָהֶם מְקוֹם והגישו לפניהם מגדנות. מלבד גבורה-היום היה עוד ילד הדור ומקשט: המקשן. והנה הציגו את שני הילדים זה מול זה על השלחן או על הכסאות, והמקשן פתח ושאל, והילד החוגג ענה על השאלות. סדר השאלות, שגם הומור היה מבצבץ מהן, נשתנה קמעא בגלילות שונים.

המקשן: „מה שמך, ילד-חן?“
הילד: „אינני עוד ילד, אלא בחור הגון, שהחל בלמוד חמש למול ולברכה“.

מקשן: „מה-זה חמש?“
ילד: „הוא חמש הוא חמשה“.
מקשן: „ומה חמשה, אפשר חמש לחמניות בפרוטה?“
ילד: „לא – אלא חמשת חמשי תורה, שנתן אלהים למשה“.
מקשן: „ומה שמותם?“
ילד: „שמותם: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים“.
מקשן: „ואם בחור הגון אתה, הגדנא, באיזה מן החמשים תלמד אתה“.
ילד: „אני אלמד בספר ויקרא“.
מקשן: „ומה פרוש ויקרא, – ומי קרא, אפשר בצלאל השמש-פלוגי, השמש לבית-הכנסת?“

ילד: „לא – אלהים קרא למשה לצוותו על הקרבנות“.
מקשן: „ומה לך להלכות קרבנות?“
ילד: „כי הקרבנות טהורים, ואני ילד יהודי טהור, יבוא ילד טהור ויעסוק בקרבנות טהורים“.

מקשן: „ולמה אות האלף שבויקרא זעירה?“
ילד: „כי ילד קטן אני ואלמד תורה, ואלף פרושו למוד, ואין התורה מתקימת אלא במי שמשפיל עצמו עליה, ולא יתגאה בה“.

(1) ויקרא, זו פלג, ס'ז; שיע ילד, רמיה, בבה"ט. השערה אחרונה בשמו של ר'ז באבר ז"ל. תאור של החגיגה שונה קצת אצל ר. א. ברנדס ב„הדת והחיים“ בכלל למדא. לתאור החיצוני של החדר מן הספרות היפה.

מקשן: ולמה תתגאה אתה?

ילד: חס ושלום, אני לא אתגאה.

מקשן: ולמה תעמוד על השלחן?

ילד: הנני, אשמע בקולך וארד.

ועכשיו ירד הילד מן השלחן, וקרא בפרשה, וקבל מתנות היום מהוריו וקרוביו, ולשמחת האם אין קץ.

ואמנם בשבת זו החל הילד בפרשה ראשונה שבויקרא, ובה היתה חגיגה, אולם למחרת החל הילד בפרשת השבוע ונטפל ללומדי חמש בכתה ראשונה.

סדר הלימוד לשבועות מקורו בלימוד החמש, ומובן, שכאן שלט במלואו. בתחלת השבוע הרצה המלמד את הפרשה, יש שהרצה אותה לסרוגין, ומעתה התחילו הילדים לחזר עליה ולשננה בפניו, איש איש בהגיע תורו, עד סוף השבוע. ביום החמישי והששי היתה חזרה, והיתה הדרישה, שידעו הילדים את כל הנלמד בשבוע זה. (אין דרישה כזאת בנוגע ללימוד שבועות קודמים). בשבת היתה הבחינה בפני האב. בתחלת לימוד החמש למדו עד שני, ואחר הוסיפו עד שלישי ורביעי, עד שישלימו כל הסדרה בשבוע. ראשית הוראת החמש היתה אמ־כן הוראת קטעים שאין ביניהם המשך וקשר. מובן, שיכלו לעשות זאת רק מתוך בטחונם, שעתיד הילד ללמוד "כל" הפחות עד השלימו את פרשיותיו. לשממונם של הילדים לא חשו, ואמנם הילדים ידעו על־פירב את ההמשך מתוך ספורו של העוזר, או מפי בנות ביתם הקוראות בחמש האשכנזי. ההמשך לא לקח הרבה, כי הספורים והאנשים של התורה חיו באויר החדר. לימוד החמש לפי סדר השבוע היתה לו אחיזה בחיים שבבית ובבית־הכנסת. סדר לימוד זה נתן קביעות מיוחדת ללימוד החמש, הסדרה לא נדחתה בשום־אופן, וגם קשה להקל ראש בגמירתה, כי השבת הקרובה תובעת. המגרעות שבסדר השבועי היו: הלימוד למקטעים בשנה הראשונה והשניה, והשמטת סדרות בין הזמנים. (אמנם היו חדרים, שהורו חמש גם בין הזמנים). חמש הוסיף הילד ללמוד גם בחדר־הגמרא, ומשיצא משם היה גדול וראה חובה לעצמו ללמוד בפני־עצמו. גם בחדר־החמש היו שלש כתות: כתות משמעות־מלים, כתות לומדי־חבור, כתות חמש ורשי.

תחלת לימוד החמש היתה: משמעות מלים, פרוש מלים נבדלות גרידא, בלי להמשיכן ולצרפן, עד שני או שלישי. זו היתה מעין הקדמה והכנה ללימוד חמש. ילדים חלושי־תפישה לא ידעו כלל לכן הפרשה הנלמדת. ערך של לימוד חמש בודאי לא היה ללימוד זה, אבל אפשר שהשלים את חחסרון הגמור של דעת הלשון. הילדים רכשו מספר מלים עבריות. בין הספרדים יש מנהג להתחיל בקריאה בנגינה בלי תרגום ופרוש, במשך שנה ויותר, לזה יש רק ערך של הרגל־קריאה. הצד השובני דרכי התחלה, שקשה למצא בהם טעם לשבח.

אחרי משמעות־מלים החלו בלימוד חבור. תחלה נתרגמו המלים,

ואחר נוסף עליהן תרגום רצוף, שעל התלמיד לשננו עד שידענה. היו פסוקים, שנוסף עליהם הסבר או דבר-אגדה שאינם בגוף הכתוב. יש מן ההוספות והדרושים הללו, אשר בנגונם המיוחד תקועים הם בלב כל-הימים («ואני», «ואלה הדברים», «שיר השירים אשר לשלמה»). אבל דרך-כלל קשה היה לילדים לתפוש שיכות הדברים הנטפלים על הפסוק מאחריו, מהיכן הובאו לכאן, וקבלם עליו כגזרה שאין להרהר אחריה. החבור היה קשה מאד על הילדים, ובכל-זאת עברו גם על דרג למוד זה, והוסיפו בפרשיות עד שלמדו כל סדר השבוע. כהתקדם הילדים כן נתמעטה רציפותו של התרגום, חדלו מלתרגם מלים מובנות, ובקצת פסוקים חדל תרגום המלים הבודדות, ובאחרים חדל החבור, ולבסוף נשאר תרגום מלים וניבים קשים והסבר למקראות. בחדר השתחרר התלמיד לאט לאט מן התרגום; כשגדל, נהג לקרא בלי תרגום. מעלותיו של התרגום שבחדר הן הפרדתו למלים וסדר המשפטים העברי בתרגום היהודי. הילד קלט את הוראת המלים, את המשגים הכלולים בהן ואת מבנה הלשון מתוך המשך המקראות. כל תרגום רצוף יותר ממה שימשם ללשון הנלמדת ישמש לחזוק ללשון התרגום בנפש, הלומד לא יחדל מלחשב בשפה הזרה. לא כן בתרגום החדר, שלא היה חוצץ ומבדיל.

התרגום היהודי-האשכנזי שבחדר התנחל מדור לדור, ואחד הוא לכל הארצות אשר אשכנזים נחתים שם, בכל-מקום נשמעוהו מפי המלמדים במליו העתיקות ובשמוש הלשון הנושן. התרגום הזה יצירה אנונימית של המלמדים שצמח בחדר, המלמדים פתחוהו, ולבסוף העלה על הכתב מפי מסורה שבעל-פה. כל כתבי-היד והדפוסים יכילו מלים, שבשעתן כבר היו נושנות ואבד עליהן כלל, כי לא נכתבו מתוך זמנם ודורם. כל מלמד קבל את התרגום מפי רבו, וכל אחד שנה בו קמעא, ואם אחד מתלמידיו היה למלמד אף הוא לא שנה וגם שנה, כרבו, וכן התנחל התרגום מדור לדור, וכל מלמד הוסיף וגרע כיכלתו וכתורתו. ובכל-זאת יש אפי קבוע לתרגום זה, כפי שהוא חי בין המלמדים וכפי שנמסר בדפוסים. לשונו היהודית-האשכנזית נושנה, יש בה מלים שנשארו לפליטה רק בפי המלמדים ובתחנות, רוחה עברית, אף המלים הוראתן שקולה לחוג ההוראות של המלים העבריות, והרבה מלים עבריות לא נתרגמו. לתרגום זה היתה נטיה להפרד לתבותיו, הוא תרגום מפרט ונתרגמו בו הפסוקים כצורתם בלי שנוי בסדר המלים. הדורות הרבים של המלמדים נסכו מרוחה של העברית על האשכנזית ותהי ליהודית. סננון מקראי זה שלט גם בתחנות ובמעשיות. וגדולי המספרים ביהודית-אשכנזית ברצותם לכתוב בסגנון עממי יקחו סממנים מלשון תרגום-התורה המקביל, שהם והקוראים ירגישו בצבעיו המיוחדים, יכתבו בסגנון המקראות וכמעט יכתבו עברית¹. בפרושו את התורה היה

(1) פרץ בסטורי העם, ברדיצבסקי בסטוריו ה'ז'רגוניים, שהם באמת דוקומנטים מחיי

הרגום זה מתאים על-פירב לפרוש רש"י אבל אין זה כלל ערוך בכל-מקום. כדאי לציין, שגם למלמדי הספרדים היה תרגום שבעל-פה בלעז הספרדי, שגם הוא מלא מלים נושנות וגם הוא רגיל בפי המלמדים שבכל תפוצות הספרדים.

התרגום המפורט הזה הוליד מין מלונים על סדר הכתובים, כל מלה בתרגמה בכואה בפעם הראשונה בפסוקים. המחברים שאבו מתוך המסורה שבעל-פה. תכליתם היתה להיות לעזר למלמדים ולבקרת עליהם בידי בעל-הבתים. מלונים הללו מצויים לרב בכתב-יד בביבליותיקות הגדולות. בימי הכתב טרח כל מלמד לערוך לעצמו ספר שכוה לצרכו. בימי הדפוס נדפסו ספרים כאלה במהדורות רבות. ביחוד היה מקבל, מלמד שיח" לר' אליקים בן יעקב שץ מקומרנא (בגליציה), שתרגומו עדין נדפס היום, אם גם בתקונים.

מלונים כאלה, ספרי לעזים, נולדו בשעתם גם בין היהודים הצרפתים, אף הם נולדו בין המקרים וה"קראים", ותכונתם כתכונת המלונים האשכנזים שלאחריהם, והחוקרים ילמדו היום מהם את הלעז הצרפתי שבפי היהודים או את הצרפתית הקדומה בכלל.

תקופת ההשכלה לגלגה על תרגומי המלמדים, על המלמדים הנושנות, על המלים העבריות שאינן מתרגמות, ועל התרגום שאינו רצוף כל-צרכו, זאת אלה חפץ לתקן התרגום האשכנזי של המבארים, ועלינו היום לאמר, שצדק החדר מהם.

בשעת למוד החמש נהגו מלמדים הגונים לפרש קצת דברים באופן ממשי: מעשה החשן והאפוד, המשכן וכליו ציר המלמד או שהכין בגדי כהנה מניר, וכלים מחמרים מצויים, כגון מתפוחי-אדמה וצתות. בכתה השנית או השלישית של חדר-החמש החלו בלמוד רש"י על התורה, ושוב מתחלה עד שני, ואחר-כך הוסיפו על שעור השבוע עד שלמדו כל הסדרה.

רש"י היה המפרש המקבל בישראל על התורה. ממקומו בהתפתחות הפשט ובשלישת הפשטנים בצרפת נטל מויגה רצויה בין הדרש והפשט. בה בתקופה כבר נתגלה הפשט, אבל עדין שלטה האגדה, והוא במעברות ההשתלשלות, חפרו בו יחד רוח האגדה והפרת זכות לפשט, ואת התורה פרש מתוך רוח התלמוד שמלאה את סביבתו, וכלל בפרושו מדרשי אגדה המתשבים על המשך הכתובים. תכונתו המיוחדת עשתו למין כל-צדו קטן לתורה שבכתב ובעל-פה. ונוסף על כל אלה – הרצאתו וסגנונו, אשר חוט של חן משוך עליהם, חן נפשו של רש"י. שליטתו ברוחות בתור מפרש-התלמוד היחידי גרמה אף היא להשליטו בתור מפרש התורה, אם גם יש

חכם, כגון, חולדה ובורי, והעברית מרבה כמעט על האשכנזית, ולשונם חיונית עברית ברוחה מכמה סגנונים עבריים של טורים צעירים.

אפי אחר לממשלת-תורה אשר לרש"י מפרש-התלמוד מאשר לרש"י מפרש-המקרא. בשעתו היה לפי רוח דורו; למשכילי דורו, לתלמידי ישיבתו ולבעלי מקרא שבזמנו כתב פרושו, ובדורות הבאים הוא שיצר את הטפוס של המשכיל התורני. ידיעת רש"י היתה דרג ההשכלה העממית בישראל. מי שהיה למטה מזה, היה בגדר עס-הארץ. רש"י על התורה נלמד בשעורים בבית-המדרש, וכל-אדם ראה חובה לעצמו ללמוד חמש ורש"י מלבד קריאתו שנים מקרא ואחד תרגום, ונפסקה הלכה, שאם אין ספק ביד אדם לצאת ידי שניהם, יכול תרגום אונקלוס להדחות מפניו. רש"י השפיע מאד על כל שדרות העם, דברי אגדה מתוכו היו שגורים ביותר, הפסוקים רגילים בפי העם על-פי פרושו, אף על תלשון העברית השפיע מאד, על חוג ההוראות של המלים המקראיות השפיע פרושו, ועל אוצר המלים של סגנון הדורות השפיע סגנונו, מפני שהיה הספר הכי-שגור אחר המקרא (1). והעם הרגיש, שרש"י הוא כאחיה של תורתנו הקדושה, שחינוקו של בית-רב וכל ישראל אינם לומדים תורה בלי פרושו. וכך היה לספר-למוד בחדר ולהכלית למודים בחדר-החמש.

בלמוד רש"י נהגו לסכם תכן פרשיות של הלכה, והיה ערך גדול להסבר זה שבסופי פרשיות. מכאן קנה הילד ידיעה בכל יסודות ההלכה; לא יתכן, שמין ממיני הקרבנות או אחד מסוגי השומרים, או עקר שמטות ויובלות יעלם ממנו. רש"י יכול לשמש בתור הכנה טובה ללמוד התלמוד, בבחינת-מה נלמדה פה התורה בתור מצע ללמוד התלמוד, אבל החדר לא המתין עד שהתקדם הילד כל-צרכו. גם רש"י נלמד, כמובן, בתרגום ונתפרש ביהודית-אשכנזית, אבל תרגום המלים נשמט מהר. בתחלת כל פסוק פרשו מה הביאו לרש"י לפרש כך, מה היה קשה עליו ומכלל מה בא להוציא. פרוש, שפתי חכמים" לר' שבתי משורר הוא דוגמא טובה לפרוש מלמד כזה. ובוה גדשו סאה דוקא הטובים שבמלמדים. על מקומות דקדוק ברש"י נהגו לדלג, כמו שדלגו גם על קצת פסוקים בפרושו שאינם מתפרשים לילדים — מה שלא עשו כן במקראות עצמם. ההשכלה מתחה בקרתה על השמטת פסוקי הדקדוק. המלמד דלג עליהם בעקר, מפני שלא הבינם כל-צרכו, אבל אין לבוא עליו בטרוניה, כי הדקדוק ברש"י יש לו רק ערך היסטורי. הוא עמד עדין בשיטת בעלי-המסורה, ולא ידע את המדקדקים הספרדים המאחרים, שהביאו את הדקדוק לידי פריחה, ושמש בטרמינולוגיה נושנה. היום החמישי היה יום חזרה, וכל הילדים זעו מאימת יום-הדין. בערב שבת למוד טעמים, שקבע לו החדר שעות אחדות. בליטא גם קריאת ההפסטה בטעמים. בתקופה קדומה קראו בבית-הספר את התורה בטעמי נגינה, וזה היה אחד תפקידיו, כי כל אדם שעלה לתורה קרא בעצמו בספר, ואת היכלת נתן לו בית-הספר. משנתיחדו בין הצרפתים והאשכנזים קוראים

(1) צ"ן בכפ"י רש"י (תושיה", ורשה, תר"ע), עמ' 153-193, ושם הציטטט של ר"ן מוצרלב.

לתורה, ואותם ה"קראים" בצרפת פתחו את הנגינה, שנשתכללה יתר מכפי יכלתו של כל אדם, נדחתה נעימת בית-הכנסת מן החדר, ורק שריד נשאר בקריאה, שקצב לה שעות אחדות, ואשר בה רכש לו התלמיד את ההבנת בקריאת הקורא בצבור, שלא יקרא להשמעות-אזנים לבד. מלבד זה היה מנהג של חובה לעבור בשבת על הסדרה בטעמיה. אצל הספרדים והתימנים עדין כל הפרשה נקראת בנעימת הטעמים, ואצל התימנים שבעת הקראים יקראו בעצמם בצבור.

הילדים, שחננו בקול נעים, שאפו ללמוד את הקריאה בתורה, וזה היה ממדתו של מש"ס. ביחוד היה מנהג, שבר-מצוה יקרא בשבת את ההטרה ואפשר גם כל הפרשה, ונהגו להפטיר בכל שנה ושנה באותה פרשה. מנהג נאה זה השתמר בין החדרים באשכנז, אלא שמתוך מעוט הידיעות של הילדים יגזול זמן יותר ממה שהרשה להקדיש לדבר טפל.

כשקראו טעמים יש שקראו גם פסוקים בתרגום. פונתם היתה להרגיל בהעברת הסדרה שנים מקרא ואחד תרגום וגם להוסיף רגילות בקריאה, הקריאה בתרגום יכלה אולי לשמש להבנת הארמית, אבל לא התכוונו לכך. משגדר הילד, עבר בעצמו על הסדרה-וכל-ישראל ידעו לקרא בטעמים.

חמש מגלות נלמדו כל אחת בשעתה, בפרוט תגה, וחזרו עליהן שנה שנה. נגון מיחד של צער וגעגועים, קרוב לנעימת הטעמים, היה לאיכה, נעימה נאה ביותר המתגנבה אל הלב לשיר השירים. שיר השירים נתפרש לפי רש"י, שדלה מתוך המדרשים וצרף רסיסי אגדה ויצר שיר הגלות והגאולה. אסתר ורות נלמדו בשלמות, לא כן מגלת קהלת, שחלה בין הזמנים, ולקה למודה.

למוד נביאים וכתובים, שתפש מקום מרכזי בבית-הספר של ימי המשנה והתלמוד, נצטמצם בחדר. ראינו, שזה היה קרבן לשאיפה אל התכלית האחת, אל התלמוד. כנראה, שהיתה קצבה להורות נביאים ראשונים וספר תהלים בחדר-החמש, אבל הילד לא הספיק לגמור קצבה זו ויצא. נביאים ראשונים נלמדו מפני קלותם, ותהלים מפני צורך בית-הכנסת. כמה פעמים בשנה נהגה קריאת תהלים, מלבד מקרים שאירעו. משכילינו רגילים להצטער על "אמירת תהלים", אבל יש לעיין מה ההבדל שבין למוד תהלים ובין אמירה זו שנהגה בישראל: בלמוד נשארה ההכרה, שהאני המתפלל הוא היסטורי מדורות עברו; באמירת תהלים אבדה הכרה זו, האני המתפלל הוא היהודי בן-הגלות, השופך שיחו ופתנה צרתו זמרי חיי הגלות. ועכשיו שהגענו לכך, נציל בעצמנו, לפי היתרה-ללמוד או לקריאה החדר חפץ לשמש לקריאה זו, למען יבין הקורא, ולכן הקדים את הספר הזה לאחרים.

סדר הלמוד לשבועות נהג גם בלמוד המקרא, אבל לא היה מתאם למקצוע זה; פרק אחד מצער מלהיות ענין לחזרת שבוע שלם, ובכלל היה המקרא קל מלחזור עליו כמספר התלמידים, ולכן הקלו ראש בלמודו. אם היתה פרשת השבוע קשה ביותר, מיד נדחה המקרא, ואם אירע, מקרה

שגרים בטור תורה, נדחה המקרא, וכך היה לאט ללמוד טפל, שהחדר לא הצליח בו, אלא בטח בשקידתם של היודעים, שילמדוהו בעצמם אחרי שידעו לקרא במפרשים.

למקרא לא היה תרגום מקבל ופרוש נהוג, אמנם המלמדים עינו בחפץ לב בפרוש, מצודות, שהוא ברבו קצור של פרוש רד"ק.

גם בשבת לא היה הילד פנוי מלמוד מכל וכל. אחר חצות נאספו הילדים אל החדר, שלבש בגדי־שבת, הרצפה נקיה ומקבדת, או מטיחת ומרובצת, ומפח על השלחן וכל הבית אומר שבת. כאן למדו פרקי אבות, שיכול אולי לשמש הכנה למשנה ולתלמוד, אבל לא התפנונו לכך, אלא ללמודי המוסר שבו, ובחרף קראו, ברכי נפשי או שחזרו על שעור מקרא. קרוב לחגים למדו בחדר גם מעט דינים ופיוטים אחדים, לפני הפסח אגדה של פסח, ולפני שבועות את הפיוט הארמי, אקדמות מלין. לפני תשעה באב נהוג היה לספר מעשה החרבן.

בסוף ימי חדר־החמש החלו להורות תלמוד, למשך לב ההורים, שלא ימהרו להוציא את הילדים מן החדר. כי הכל אצים, הכל רצים אל התלמוד, אשר ידיעתו תכלית התלמודים ותכלית השאיפה.

חדר־הגמרא כשמו כן תוכו, למודו המרכזי התלמוד, גבה המעלות של החדר, שכל למודו מכון אליו. על־פירב לא היו בו כתות. במקום זה היו חדרים בעלי מדרגות שונות. בערך אפשר לחלקו לשלשה דרגים, לשלש כתות. כתת מתחילים, כתת לומדי גמרא ורש"י, וכתת לומדי תוספות. בליטא ובאונגריה אכלה הישיבה את החדר, בגליציה למדו לפני שנים אף פוסקים בחדר. גם בלמוד התלמוד שלט הסדר השבועי, בתחלת השבוע למדו דף או סוגיה, שחזרו עליה ושננוה כל השבוע.

תחלה פרש המלמד והסביר פעם. אם היתה סוגיה גדולה, חלקה לשנים, ואחר־כך חזרו התלמידים בזה אחר זה, והספיקו לשנן כל אחד שתיים שלש פעמים. מהיר לשמוע חזר פחות פעם, קשה לתפש הוסיף בחזרה עוד פעם. כל התלמידים היו מחייבים לשמוע מפי החוזר. בשעת חזרה עמד המלמד על כל טעות ופרשה. סדר הלמוד היתה המסכת, והתלמידים החלו מיד מתוך המקור עצמו. אמנם נחברו לקוטים עוד בתקופת החדר, אבל לא נתקבלו. יש רק שלמדו, בתור התחלה, משניות בודדות או סוגיות למקטעים מתוך המסכת, אבל בעקר החלו מיד ללמוד תלמוד על־הסדר עם פרוש רש"י, זמעתה למדו בלי הכנה והדרגה, בלי סדר ותקונים, עד שנבלעה ההכנה בדמו וברוחו של התלמיד, ובאת הידיעה כאלו מאליה. לא היתה כאן הדרגה בלשון ולא בחכמה, אף לא בדרך התלמוד, אלא הדרגת הפנה. המלמד הסביר את הדברים הנלמדים לפי מה שיכלו התלמידים לקבל, ולא

בלאה לבאר בכל עת־מצא.

התלמוד היהו ספרות שלמה, שנולדה בהשתלשלות ובהקהל, ואין סדר סכימתי שליט בו, אלא סדר אסוציאטיבי, ושכבות ההתפתחות נפרות בו, ולכן תכלול כל מסכת את הכל. תחנך יתחנך לאט, בראשונה לא יתפרש פליה, כרבות הידיעות כן יתבאר יותר, ויתפרשו הכללים אשר תחלה היו עמומים וסתומים. לא היה סדר קבוע למסכות הנלמדות, הכל היה כאן רשות, ובכל־זאת נהגו על־פירב לתחיל בנוקין מפני מאמר החכמים ו, ולמדו בכל שנה מסכת או שתיים, ויש שסימוה ויש שלא סימוה, ועל־פירב הספיקו לגמור בחדר רבן של שלש הבבות ומסכת אחת מסדר מועד ומסכת אחת מסדר גשים. כשהגיע הילד לקצת הבנה, הוסיפו לו דבורים קלים בתוספות, ולבסוף כל התוספות, ואז נהגו שיעור עיון, ומלבד זה שיעור פשוט. תכליתו של שיעור עיון—העמקת ההבנה, ותכליתו של השיעור הפשוט—להקנות בקיאות. כשהיה ראוי לכך, הוטל על התלמיד שיעור גרסא, שעליו ללמדו בעצמו ולהבחן בו לפני רבו. שיעור זה חיתה תכליתו להרגילו ללמוד בלי עזר, להעמידו ברשות־עצמו.

בדרך ההוראה היו חלופים בין ערים ומדינות. בליטא נהגו בשנון על־פה, בגליציה התנגדו לזה, באשר שכרו יוצא בהפסדו. בשתי המדינות הללו התנגדו לפלפול בחדר, בעוד שבאונגריה עברו התלמידים מהר אל הישיבה ונהו אחר הפלפול (2). באונגריה למדו שיטות וסוגיות, בעוד שבגליציה נהגו ללמוד תלמוד על־הסדר. בגליציה ובפולניה לא היו ישיבות, באונגריה ובליטא נלמדה התורה בישיבות. בגליציה ובפולניה הורו הרבנים לתלמידים הגדולים, ורגיל היה בשי החסידים, שאין חזקת רבנות אלא למי שמרביץ תורה. כאן כבר יצאנו מגדר החדר.

גם בחדר־הגמרא למדו חמש ורשי וחמש מגלות, אבל הקדישו ללמוד רק שעות אחדות בשבוע וחזרו פעם אחת, וגם קריאת טעמים נהגה.

יש שנתן מקום גם ללמוד מקרא, ואז נלמדו גביאים אחרונים וכתובים; אבל בהיות שלא היה חובה, נדחה לסופי זמנים. גם בחדר־הגמרא קבעו זמן ללמוד דינים לפני המועדות: בכתות הנמוכות — באחד הקצורים,

(1) הרוצה שיחכים, יעסק בדיני פסונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהם חם כמערין תורכעי (כ"ב קע"ח).

(2) דברי חיים לרי חיים מצנז, לבוב תרל"ה, בתשובה לאונגריה, אמת שאין מנגד במדינות הללו לפלפל ולחוש חידושים וזאת גנזל הדור, ויתר תלמידים יעסקים בתורה, ש"ס ועסקים להבין הטוב ומתענגים על הדושי אטרש"א ולא עלתה על דעתם לחדש, כי יודעים במכירים ערך עצמם, שאין בהם לחוש דבר אמת ונכון, לא כן במדינות אחרות, מסלפים זמנאים, כל מי שיוצר מימרא בש"ס, תיכף אמר חדושים, וגם ישיבת אין במדינות־גו, שבת טעמים נבונים, אבל יושבים הבורח הבורח: בבית־המדרש יעסקים בתורה, פה שומר כאן על למד וגדולים, גאמר אם על־למוד התלמידים בשעתה.

בכתות הגבוהות ב"ארח חיים" עם מפרשים כפי מדרגת התלמידים. בין החסידים אהבו להורות מתוך ה"שלחן ערוך" של בעל ה"תניא". בין החסידים בכלל היתה דרישה שירבו בלמוד דינים. גם מעט פיוטים למדו לפני התגים. בתשעה באב קראו באגדת קמצא וברקמצא והפתיחות של מדרש איכה רבתי. בשבת אחר הצהריים למדו גם בחדר-הגמרא בפרקי אבות או במדרשים.

ילד שהגיע לבר-מצוה, על המלמד להורותו הלכות תפלין, וכפי כחו של התלמיד, למדו באחד הקצורים או ב"מחבר" ומפרשיו. וגם דרשה בהלכה ובאגדה שגן הילד לדרש ביומו, לא היתה דרישה שיחבר בעצמו, אלא שיבין כל-צרכו.

למוד הכתב יש שנלמד עראי בחדר-הגמרא, ויש שלא נלמד כלל, ובכל-זאת ידעו הניכוי החדר כתיבה וכתבם היה יפה. אולם על-פירוב נמסרה הוראת הכתיבה ל"סופרים", שלמדו לפעמים גם את ארבע פעולות החשבון, אבל עד החלוק לא באו, ותשפרת היתה מסודות החשבון, וצ'לגברה וזיריון. מי שהרגיש צורך, למד חשבון מתוך ספרים, והיתה ספרות עברית בחשבון מצויה בידי הרבים. קריאה יהודית-אשכנזית לא למדו, אבל כלם ידעוה.

להוראת כתיבה שמשו בנוסחאות של פריסת שלום בלשון עברית וטופסי שטרות.

נמצאו גם מלמדים, שקראו עם תלמידיהם פרק בספרי יראים, ביחוד בחדש אלול, אבל זה לא היה חובה, רק בכת המוסר נספו להנהיג קריאה של חובה בספרי מוסר, והטפת חווק הנפש, ואולם, כנראה, שלא בחדרים.

ספרות אחרת מלבד אלה לא נלמדה, ובכל-זאת ידע כל תלמיד לקרא בספרות העתיקה, ויש מהם שמצאו דרך אל-הספרות החדשה בלי עזרת מורה. כל תלמיד, שלמד כל-צרכו בחדר, ידע ללמוד דף תלמוד בעצמו, ומעתה היה לגדול, ויצא לישיבה או לבית-המדרש, עסק בתלמוד ובפוסקים, והתגעגע על חדושי תורה לפלפל ולהתחדד, ונהנה הנאת יצירה והבנת התלמוד היה חלק מחיו.

חנוך הנצרות לקה בחדר, אבל מעקרו לא נעדר בו לגמרי. בחדר-ערבוביה למדו ילדים וילדות יחד. בליטא חדל הלמוד המשותף, אפשר מפני שקרוב לזמננו גדל-הגיל של מבקרי החדר הזה, ויש בקהלות רבות נשים מלמדות, רבניות, המכנסות את הילדות להורחתן. גם מלמדים מיוחדים לצערות היו הילדות למדו כאן קריאה, הכירו את הסודר, והרגלו בבורכות, והתחילו בלמוד המש. ועוד נוסף להן למוד מיוחד, הקריאה בכתב משיטא ובלשון יהודית-אשכנזית; וזוהי כתב עברי-מיוחד ללשון היהודית-האשכנזית, שנקרא כתב המשים (חייב-עריטיטש); בחדר-ערבוביה המשיכו הנערות ללמוד יותר מן הנערים, אבל לא הוסיפו ללמוד בחדר-החמש.

השכלתן היתה שם כהשכלת חדר-ערבוביה, השכלת הדרג הנמוך של מערכת בתי-הספר. בודאי שגם בדבר היה מאמרו של רבי אליעזר, המונע ללמד את בתו תורה¹, מאמר זה מקורו אולי בתקופה קודמת לזמנו ובמצב קדום בימי הסופרים, כשעדין לא היה בית-ספר לתינוקות במציאות, אלא בית-מדרש לגדולים השואפים לזכות בכתרה של תורה ומתעתדים בהם להיות סופרים, ולפיכך לא היה מקום בו לאשה, ונשאר הדבר כמות שהיה, ומאמר זה יותר ממה שבא להזהיר בא לפרש את המצב. אבל בודאי שתנאי החיים בגלות גרמו, שנפסקה הלכה כמותו כנגד החולקים עליו, האומרים שזכות היא לאשה ללמוד תורה, ויש לה שבה, ועל תורה שבכתב לא נאמר מאמר זה לכתחלה, אלא שהחיים הורו כאן כרבי אליעזר, ונעצרו שערי תורה שבעל-פה בפני הנשים, ולכן לא היה צורך לפתוח להן דלתות שני הדרגים הגבוהים של החדר, ונשארה השכלתן נמוכה. גם נשי העמים לא קנו אז השכלה – מלבד חכמת נשים בפלך ובמבשלות. בנות ישראל נהלו ביתן וגדלו בניהן לתורה, ועזרו לבעליהן במחיתם ולא יכלו להקדיש עת וזמן לתורה, ובכל-זאת דעת החיים היתה בהן, והרבה נשים חכמניות היו בישראל, ולא מעטות גם המשכילות חמלמדות. מכיון שלא הורון תלמוד, ממילא ותרנו גם על העברית, שידיעתה תלויה בידיעתו, ולא היתה שוב תועלת להרבות בלמוד מקרא, כי הראה להם הנסיון, שמי שאינו מגיע עד-תכלית אינו רואה סמן-ברכה גם במקרא.

אמנם על חנוכן הדתי של הנערות לא ותרנו, אלא שמסרו השכלתן חדתית ליהודית-אשכנזית, שבה היתה ספרות-נשים גדולה, שרוחה היתה רוח יהדות עממית ותמימה, ויש מרגליות בספרות זו: ספר שמואל², שיצא כנראה, מידי אשה, אשר אף הספרות הגרמנית תתן לו יקר בפיוטו הגדול וברוחו האפית; הקמש של הנשים – צאינה וראינה³ לרבי יעקב בן-יעזק מיאנוב (בגליציה 1628), שהיה למעין של תורה וחיים לבנות ישראל, בתם לשונו, בנעם אמריו ובשעשועי אגדותיו ובעשר פתגמיו ומשליו⁴; ספר ספורי מעשיות⁵, שהוא יצירה אנונימית מסוף ימי-הביניים – ספר עממי גדול, שזכה לשם, גמרא לנשים⁶, וספרי-מוסר רבים, אשר אחדים מהם עדין בידי הנשים⁷, וספרות-התחנות הרחבה אשר נולדה אחרי החתם הסדור והמהזור, ואשר נוכל לראות כאן ללבן של בנות ישראל, ונשמתן דובכה את מכאובן וגילן, את אמונתן התמימה ויראתן הפשוטה. בין יריעות ספרות זו יבהיק שמה של שרה בת-טובים. על ספרות הנשים

(1) סוכה, כו; רמב"ם, ה"ה, או י"ד, רנ"ו, ו, ובתנח"ה המפת.

(2) לשונו של ר' אלעזר שלמן בספרו על הספרות היהודית-האשכנזית.

(3) ספר המראה, בסליה 1602; ספר לב טוב, פראג 1620; שמת הנפש, פ"ט 1707; תרגום

הכתוב-הלבבות ותרגום פנורח-המאור, שהוא באמת כתלמוד לנשים.

פעלו תקופות תולדותינו, הרי כאן דרוש תמים ב, צאינה וראינה, תרגום, חובות הלבבות מתקופת הספרדים, ו, נחלת צבי, מומן הקבלה, ו, שבחי צדיקים מימי החסידות. ונוסף על אלה ספרות חל, שרוחה יהודית, גם אם באה מן החוץ, כ, מעשה בבאי. והיתה דרישה, שכל אשה תקרא בספרים הקדושים ההם בשבתות ובימים טובים כל ימיה. ולספרות זו מסרו את חנוך הבנות ביהדות. ומה עלה בידם? מכיון שהלשון לשון האם, וידיעתה נראתה קלה, אין צורך לקבעה למוד, ודי בקריאה, וקריאה היא מן הדברים שאין להם שעור, ונמסר המשך חנוכן של הבנות לאמהות, שתשגחנה על קריאתן בשבתות. וכל-עוד שהיתה רוח הבית מרה יתדות, לא פסק מעין נובע זה מלהזין את הנשים מזון רוחני. וכל-עוד שלא היתה השכלה אחרת לנשים, לא היה כל נזק בדבר. עקר חנוכן היה במלאכת נשים ובמשק הבית. אבל משעה שהחלו בנות ישראל להתקשט בהשכלה והתירו להן, מכיון שתכשיט הוא להן, ואין בטול תורה בלמודן, והחלו לבקר בבתי-ספר של עממים ולנהות אחרי השכלה כללית – גדל הנזק מאד. בחדר-ערבוביה רכשו קריאה עברית ועליה יהדותן. מספרות הנשים הנושנה נתרחקו, והקריאה בה חדלה, ולא יכלה לתת כלום. מעתה בלעה ההשכלה הכללית את נפשו. ועוד נוסף לזה המעיטו בארצות הצפון להשתתף בתפלה בצבור, מפני שנמצא התר לאשה לפטרה משום שטפל בניה וביתה עליה, וחסידיים גדולים אמרו למנוע רגל נשים מעזרת-נשים משום עניויות וצניעות יתרה, שלא תלכדנה בעון רכילות, ושלא תתהדרנה בתכשיטים ובמלבושי נוי. כשעוד נוסף דבר זה, מתחלה מטעמים אידיאליים כאלה, ירדה השכלתה הדתית של האשה, ונולדה שאלת האשה בישראל, שאינה בתי-ישראל. כאן תקנו הלאומיים, שנתנו חנוך עברי לנערות, והחרדים בגרמניה, שנתנו חנוך דתי להן והחזירו לבית-הכנסת ולתפלה – בעוד שבארצות הצפון יש שחנוך הבנים והבנות שונה בתכלית, הבנים יתחנכו בחדר ובישיבה לתורה וליהדות, והבנות בבית-הספר הנכרי להשכלה ולהתבוללות.

הרבה תקופות עברו על ישראל למימות בית-הספר של התנאים ועד החדר של האשכנזים, וכל הזרמים והתנועות אשר התחוללו בקרב ישראל לא עצרו כח להגות את החדר ממסלת התפתחותו. הפילוסופיה הספרדית השפיעה על למדום של הגדולים, אבל לא דרשה שנוי בלמוד הקטנים. הרמב"ם סדר בספר הי"ד את תורת החנוך של התלמוד באפן אוביקטיבי כמעט. תביעה אחת שתבע היא הרחקת ההגשמה: כמו שצריך שיתחנכו הנערים על הרעיון שהש"ת אחד, כן צריך שימסר להם דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין בראיו כלל¹). ותביעה זאת לא היתה חדשה בבית-הספר. התרגום של ימי התנאים (אונקלוס ויונתן), שהיה באין ספק גם תרגום בית-הספר, נזהר מהגשמה כל-שהיא, אם גם מצאה של

חרחוקת ההגשמה אצלם הוא אולי אחר מאשר אצל הרמב"ם. ויסוד זה שלט תמיד בלמוד הקטנים. מעולם לא היו הבטויים הסמליים למגשימים בלב ילדי ישראל, אף-על-פי שתרגמו להם מלה במלה, כי ברוח ישראלית קלטום מתוך המקור, ותמימותם שמרה עליהם מלהפשל. גם התרגום האשכנזי של החדר היה רחוק מהגשמה.

הקבלה בודאי לא דרשה להכניס סודותיה ללב הפעופות, וגם החסידות לא אמרה לתקן כלום בחדר. לכל-היותר דקדקה אחרי המלמדים שיהיו מאנשי-שלומה, ואלה יש שספרו ספורי מעשיות ברזחה.

מפני שכל התנועות הללו לא פגעו בגוף היהדות, לא קפחו גם את החדר. התנועה הראשונה, שמתחה בקרת קשה על החדר, היתה ההשכלה. שאלת ההשכלה היתה במדה מרבה שאלת החנוך, שאלת החדר, ובקרתה היתה קשה, מפני שבאה לבקר את החדר על-פי צמת מדה, שלא באה מתוכו.

ההשכלה דרשה לעשות את החדר צבורי ולתקן בו תקונים, לכתחלה בחיצוניותו, ואחר-כך גם בפנימיותו. בתי מדות ועליות מרנחים, והמלמדים לא יהיו בגדיהם בלים ומטלאים, ולא יהיה רבב על בגדיהם, והנערים יהיו נקיים בגופם ובגדיהם, וישבו כחקות התורה, גופם ישר הולך, ולא יתנועעו, כי הדעת נותנת כי בישוב הגוף תתישב הנפש¹⁾. ביחוד לא מצאו המלמדים חן בעיניהם, ותלונה גדולה היתה עליהם, שהם בני פולגניה, המדברים שפת אשכנז בדרך בוקה ומבלקה; ועל הלכום ומלבושם והשכלתם, ועל עסקיהם שמחוץ לחדר, חזנות ושחיטה ושדכנות. אמנם הבינו, שמשגרתם הגרועה גורמת, וצריך לקבוע להם שכר ביד רחבה. בתחלת ימי ההשכלה ענין לא דרשו כל תקון המשנה את אפיו של החדר. חשבו, שישאר החדר מה שהוא, בית-ספר ליום תמים — כעלות המנחה ישילו הנערים — בית-ספר ללמודי קדש לבד. הם עצמם למדו למודים חיצונים באקראי, בימי הבחורות והעמידה, וחשבו כי בעצם יספיק, חצי שעה ליום לכלל כל למודי-חל. תקונים פדגוגיים לא היו בהקף השקפותיהם.

בלמוד החמש בקרו את הסדר השבועי, תמביא לידי למוד קטעים, ואשר בגללו יש פרשיות שתחולנה בין הזמנים ולא תלמדנה כלל, ולכן דרשו למוד התורה על-הסדר. ואף-על-פי שצדקו בנוגע ללמוד קטעים, הנה יש לתמוה, שקל היה בעיניהם הוואר על הקשר שבין למוד החמש בחדר ובין חיי בית-הכנסת שבסדר השבועי.

אבל בעקר לא ישר בעיניהם התרגום היהודי-האשכנזי, כהיות הרב וגם התלמיד עלגי לשון, יתרגמו לתינוקות המלות העבריות שלא הבינו כראוי על-ידי מלות אשכנזיות מסרסות ומבלקות. כמארכן קבלו על המלים העבריות שבלשון המדברת, שאינן מתרגמות (מלך-מלך, מזרח-מזרח);

(1) המאסף, תקמ"ו, חשון, סי"ט.

מקצת מלין מורגל התלמיד לבטא אותן בדברים אחדים¹), ורצונם היה להחליף את התרגום הזה בתרגום האשכנזי של המבארים, שנולד בתך בשעה בין המשכילים, ודוקא תרגום מלא ורצוף בלי השקט מלה, כל באמת ההעתקה האשכנזית של ר' משה בן-מנחם מצותצחה מאד וצריך המלמד לתרגם לנער כל מלה ומלה בפני עצמה, ואחר-כך לתרגם לו חפזי המאמר כלי והצער ילמדה, וישימה בפיו, עד שתהיה שגורה על לשונו, ויגיד בעצמו העברי ותרגומו²). וכאשר ילמדו הגערים תורה על-ידי ההעתקה הצחה הזאת, כבר מבית הספר ילמדו לשון אשכנזי על דרך חיתר צח³. מובן מאליו, שדוקא תרגומו המצחצח של בן-מנחם בדיוקיו ובסגנונו המשתמע לשתי פנים, למען קרב את הפשט למדרש הלכה, שדוקא תרגום זה אינו מכשר להלמד לקטנים, והוא בודאי חוצץ בין הלומד והספר, אבל אם לא חשו ולא הרגישו.

דרישה גדולה היתה להשכלה, להחזיר את למוד המקרא לישנו, לשימו מרכז הלמודים, ולהעביר את נקדת הכבוד מן התלמוד אליו. קבול קבלו על חדר, שאין גומרים בו כל עשרים וארבעת הספרים. הדרגת והכשרה פורמלית לא דרשו אף הם, רק מלוי קצבת הלמודים. חזרה מתמדת צריכה לתת בקיאות בפסוקי כל כתבי-הקודש, בתרגומם של המבארים דוקא, או היתה הדרישה, ומה ושם הצליחו המשכילים לחנך ילדי-פלא, שידעו כל המקרא על-פה ובהם התגאו המשכילים.

תקון בלמוד יכלה להביא דרישתם ללמד דקדוק ולצמן את הילדים במליצה, להכשירם לבטא רעיונותיהם בעברית, אבל הוציאוהו לפעל בהלעיטם את הילדים כללי ספר גדול אחד לאחד. להוראת הלשון שמשו בעקר העתקות. לכל תלמיד היתה מחברת, שבה אסף אגרות ומליצות גאות במחברות הללו היתה מין ספרות שבכתב. המכתב היה לצורה ספרותית, שהשתעשעו בו כל מושכי בשבט סופר, ואשר תכנו היה גם מחקר וטיוט. ליצירה אמנותית קטנה כזאת כדאי היה להקדיש שבועות וירחים. למען התאמן במליצה, יש גם שסדרו רשימות של מליצות, אשר אותן למדו על-פה, למען תהיינה מצויות בידיהם להשתמש בתן. כל-זמן שהיו להשכלת תלמידים, שעדין למדו בחדר הישן, ראתה ברכה בשאיפותיה; אולם משהשליטה את שיטתה בחדרים, מת החדר בנאותיה.

את תוראת התלמוד לא בקרה ההשכלה הרבה, אך העירה על חסר ההדרגה ולקוי התכנית, לבלתי החל בסדר נוקין, לבלתי למוד בסדר נשים, ולבלתי פלפל. אפשר שראשוני המשכילים באמת ובתמים לא התפזרו למעט בלמוד תלמוד, אבל לאט נדחה התלמוד מתוך שדרותיהם. הדרישה המקראית בלשון, הינו, הדרישה שישימש רק אוצר-המלים המקראי, יצאה לפעל

(1) דברי שלום ואמת לרננה, ושם גם שני הציטאטים שלעיל.

(2) רב טוב לבית ישראלי, מכתב שני לרננה.

בסגנון המליצה, ונדמה להם, שעכשו דעת התלמוד מיתרת - ונדחת. עוד דרישה אחת תמוהה מעט בשעתה היתה הדרישה להכניס למוד דת ודעות לחדר. בחדר הישן לא נהג כלל למוד שכזה. דעות והשקפת עולם קלט הילד מתוך הסביבה אשר מלאוה דעות ותורה. העמקת הדעות יכולה הלב לתת לאדם תורתו, או תנועה חברותית, כגון החסידות, או חשבון הנפש ומשבר רוחני. ההשכלה דרשה לחדש למוד דת בעקר למען היות לה בקרת על הדעות, לצרפן ולזקקן. היו מלמדים משכילים, שהורו ספרי מחקר לילדים; ואם בחדר זכינו לילדים לומדי קצות החשן, זכינו בימי ההשכלה לילדים לומדי עיקרים ו"עקדה". מתוך דרישה זו נולד מקצוע למוד הדת, שדחה את כל החדר מפניו.

בינתים הכניס החדר את הלשון הגרמנית, לחצי שעה והיא רחבה ונטלה את כל היום, ובית הספר האירופי ירש במערב אירופה את מקום החדר, אשר רק למוד הדת עוד שרד בו. הלמודים העקריים של החדר נעשו אמצעים ללמוד הדת. נשתנה מרכזו של הלמוד היהודי: לא לשון הקודש וספרי קדש וידיעות בהם, אלא דעות ידועות ונטיעתן בלב. ידיעת העברית חדלה להיות בתכלית וכמעט חדלה בכלל, היא רק אמצעי לידיעת התפלה ותורה שאמרו להשיג בשיטת התרגום, שאינה מתקנת כלל, והתרגום חוצץ ברציפותו ובצחותו הורה, ואדם ששננו יפה יפה, אף הוא זקוק כל ימיו לעזור ותומך, שיגלה לו סוד מלה שנשכחה משמעותה, - סך הכל ירוד מאד.

התנועה הלאומית, שהיא כלה כעין תנועת בקרת להשכלה שקדמה לה, בקרה גם את שאיפותיה על שדה החנוך ויצרה טפוס חדש של חדר: את החדר המתקן.

החדר המתקן נשאר אף הוא בית ספר ללמודים עבריים, לא הכניס למודי חל בגבולו, אלא מסרם לדאגת ההורים, לבית הספר הכללי ולמורים פרטיים. יש שנתפנה לצורך זה חלק היום. החדר המתקן חדל אסכן מלהיות בית ספר ליום תמים. במקום שבקרו הילדים בית ספר אחר, אכל בית הספר הוא בסדריו הקשים את מיטב כח הילדים, ונולד קרע ברוחם. בית הספר של ימי הקרע. כך הנח ביסודו תקון שהוא קלקול. כח הסדור של הועדים המיסדים חדל, וחקי הארצות מנעום מליסד בתי ספר לכל השכלת בניהם.

כיון שראה החדר, שממילא עליו לפנות חלק של הזמן ללמודים אחרים, בין שנלמדו בו בין שנלמדו מחוץ לכתליו, הכרח לבקש תקונים פדגוגיים, שירשו למעט בשעות, בלי לקפח את הלמוד, והכניס הרבה מתורת החנוך החדשה, ועקר כחו בזה. בתקונו צוטנה בקרת כלפי החדר הישן, שבקרה פנתה כנגד מעוט הוראת הקריאה ולמוד העברית: העברית לא היתה בחדר הישן מקצוע ולמוד, והדרך להשגתה אגב שאר הלמודים היתה קשה וארצה, ורק מי שהגיע עד תכליתה, הגיע למטרה. החדר הישן יכול להתמיד בדרכו זאת, מפני שבטח, כי רב תלמידיו ישארו בתוכו כדי גמילה,

על-המועט, על-נתתי-דרג, ותר, והסכים, למפרע, שדלת העם לא ידעו עברית, שבגולה היא ענין רק ליודעי ספר, ונוק לא היה בדבר, מאחר שלא למדו גם שפה אחרת. בינתיים נשתנו הזמנים, רב תלמידי החדר יצאו לפני הסוף, מהם שנכנסו לבית-הספר האזרחי, ומהם שיצאו אל החיים, וכלם למדו לשון וספר ורבים, מעכשו הוציאו רב תלמידי החדר מתוכו פחות מכפי התביעה והתכלית, לא קנו הבנה בלשון והיכלת לקרא בספר עברי. לזה אי-אפשר היה להסכים, שיותר משני שלישים יצאו ומאום לא יוציאו. ולכן הכניס החדר המתקן את לימוד העברית בתור מקצוע לעצמו, שהקדימו לשאר הלמודים, שעשהו אמצעי להם. בזה חשב להבטיח ידיעה מועטת בלשון לכל תלמיד, למסור בידו את המפתח לספרות. היתה הפיכת הסדר, העברית לא בתור תוצאה וסך הכל, אלא בתור הקדמה והכשרה. אמנם היתה כאן הפגאת שעות ללמוד זה, שאכל כמה שעות, אבל הוצאת זמן זאת היתה הכנסה וחשכון.

בתור תוצאה מתוך התקון הזה חדרה לתוך החדר המתקן שיטת ההוראה, עברית בעברית. שיטה זו נולדה אצלנו בארץ-ישראל, מתוך השאיפה לתחית הלשון, ומשם עברה אל החדרים המתקנים שבגולה. מתחלה נתחדשה על-ידי הפדגוגים בהוראת שפות זרות. בעקרה היא חקוי הטבע ברכישת לשון האם, אבל בהישרת דרכי ההוראה. מעשים בכל-יום, שבאפן טבעי כזה ילמדו לשון אנשים שגלו אל ארץ נכריה. מעלה גדולה לשיטה זו, שהיצור ספירה נפשית מיחדת ללשון הנלמדת, עם חוג רגשות לואי וחבורי מחשבה לעצמה. יש דמיון רב בין שיטה זו ובין שיטת החדר בהוראת התלמוד. רבים נאחזו בשיטה זו בהתלהבות, ואחרים חלקו עליהם בשפץ-קצף. התוצאות היו ערך-כלל טובות, בחשכון זמן ובתועלת הלמודית. בשיטה זו אין חלק של הזמן יוצא לשפה זרה, כמו בשיטת התרגום. כל הילדים יגיעו עד לידי הבנת הלשון וישלטו בה גם בדבור, ולמוד המקורות הוקל, והיום כמעט שאין חולק עליה. מצד אחר יש להודות, שתועלתה מרבה רק בימי ראשית הלמודים, אבל בהמשכם היא והשיטה הישנה נשתוו. ידיעה מעלה בלשון, הרגשת רוחה, אינה נקנית אלא מתוך המקורות. וכאן אין עוד יתרון רב ותועלת יתרה בשיטות.

בנוגע ללמוד החמש לא נשתנה כלום בחדר המתקן. מן ההשכלה קבל את הדרישה לגמור את כל ספרי המקרא, אבל נולדה בו נטיה להשתמש בקצורים, דבר המתנגד לרות החדר והיהדות גמיחה. רבים כבר הכירו בנוק הקצורים.

תקונים נכרים בכניס החדר המתקן להוראת הקריאה, בהנהיגו את השיטה הקולית ובתברו אותה ללמוד הלשון.

אם השם חדר מתקן גמל בעקר מתוך התקונים החיצוניים, שפור דירת החדר, שכלול הכלים, סדרי ישיבה וקיימה, אפני פקדות ושאלות וכיוצא באלה.

בלמוד התלמוד לא נשתנה כלום, אלא שנתמעט למודו, ועל-פירב

לא הגיעו אלינו. היו נסיונות לבקש דרך-למוד חדשה ולחבר ספרי למוד-
ולא הצליחו הנסיונות.

החדר המתקן הכניס תולדות ישראל בתור למוד, וראוי לשבח על
חדוש זה.

בעשות החדר המהקן את העברית למקצוע, הצרך לספרי קריאה,
שבהם חמר הלשון מסדר לפי צרכי ההוראה. בזה נתחדש דבר שלא
משיטת החדר, ואפשר בנגוד אליה, מפני שאחד היסודות בשיטה זו היה
למוד המקורות. אבל שנוי אחר עקרי נעשה בשנוי המרכז, בהעברת נקדת-
הכבד מן המקורות אל הלשון. העברית נעשתה ללמוד מרכזי, ומעכשו
היתה הסכנה, שהמקורות ידחו ממקומם, והיתה זו לחדר נטילת נשמה.
החדר המתקן במקום שירד נעשה לבית-ספר לשפה, זה אינו טבעי
ואינו רצוי מנקדת-מצב חנוכית והשכלית.

הרבה חדש החדר המתקן, או התנועה הלאמית שחוללתו, בחנוך
הבנות, בהחזירו להן את העברית. וכאן ראה סמן-ברכה, כאשר לא היה
כל מתחרה, מימין ומשמאל איש לא כהה בו.

גם בתקופת ההשכלה וגם בימי החדר המתקן לא סגר החדר הישן
דלתיו, אבל הלך הלך וירוד, הלך והתנונה. תקף ההשגחה הצבורית חדל,
הרגשת האחריות של המלמדים רפתה, המצוה בלב הילדים פגה, חיצוניותו
לא נסתגלה לסביבה, ותלמידיו בקרו בית-ספר אחר ושם היו תנאים אחרים
ומורים אחרים, — ביחוד סבל מן הדבר האחרון, ולא יכול לעמוד בקשרי-
מלחמה עם המתחרים החוקים: בית-הספר הנכרי והחדר המתקן. החדר הישן
היה חלק של החיים המסימים, בהחרבם חרב גם הוא, ובלעדיהם לא יכול
להחזיק מעמד.

מתוך החדר המתקן יצא בית-הספר העברי בארץ-ישראל, שחדל
מלהיות חדר. החדוש הגדול, היא שפת ההוראה העברית. לא יורו בו את
הלשון, כהולדות את לשון זרה, אלא יורו אותה ואת כל הלמודים בה, כאלו
היא לשון האם. גם בין תלמידיו יש חלק שאין העברית שפת-ביתם, אבל
חסביבה גורמת שאפשר להעלים עין מזה, כי מועט ישנו שהעברית חיה
בניהם, ואחדים שלמדו בגן-ילדים עברי, ולכלם אין העברית זרה, ויש
סביבה עברית בתוך בית-הספר.

החדוש הגדול השני, כי בית-ספר זה אינו בית-ספר ללמודים העבריים,
אלא בית-ספר לכל הלמודים, ככל בית-הספר באירופה, המלמדים את למודי
האדם באשר הוא אדם, בצורה לאמית ובלשון לאמית. לחדר בשעתו
היתה הזכות לעשות מה שעשה, תכניתו או לא היתה חלק, אלא כלל
כל ההשכלה היהודית, אבל נשתנה האדם מישראל, ואתו בית הוראתו.

בית-הספר העברי אינו בית-ספר ליום תמים, אלא יש בו סדר שעות
וצלצולים, וחיצוניותו אירופית לספסליו ולקתדרתו, למראה חדריו
ולחסתולדותו. שעורים נתנים הביתה ויש בו ציונים ותעודות, וההכאה בתור
ענש חדלה. ההסבר וההוראה, הבחינה והמפקד וספרי הכתה, הכל כאשר

לכל חדש ושאיפת כל השאיפות להנהיג בו את תורת-החנך החדשה. ביתד השפיעה שיטת הרברט ותלמידיו על סדרי שעורים, הרצאתם והכנתם והוראתם.

העברית בו למוד מרכזי, המפלס מעגלות כל הלמודים, בהוראת הקריאה קבל, כמוכן, את השיטה הקולית ושיטת הכתיבה והקריאה, והצליח לסגן לכתב העברי וחדש דברים במקצוע זה.

אין ספק שבית-הספר העברי הצליח בכמה פנים: נבנתה מערכת בתי-ספר, נוצר טפוס חדש של בית-ספר עברי שלא היה לפניו, נולדה מסורת הוראה החיה במוסדות, הנהגו מקצועות חדשים, נוצרה מתודה חדשה למקצועות רבים שנלמדו בפעם הראשונה בעברית, ונעשו נסיונות של פשרה ומזיגה, של סגול והתאמה בין המקצועות העבריים ובין תורות-החנך החדשות. בית-הספר העברי הכניס את כל הלמודים הכלליים ואת התכשרות, הכניס את תולדות ישראל, וחדש את למוד המולדת, חדוש היה במתודה של הוראת העברית בתור לשון, חדוש גדול היה בשדה החנך העברי גן הילדים העברי. בית-הספר העברי היה לגורם גדול בתחית הלשון העברית.

אבל בית-הספר העברי החדש אינו חדר, אלא בית-ספר אירופי לעם העברי בלשון העברית. החלוק העקרי בין בית-ספר ובין חדר הוא בפרוגרמה. למודי התורה חדלו מלהיות למודים מרכזיים והיתה אפשרות שיהיו בידי מורים יחידים לאמצעי אל העברית. ושנוי ההערכה גרם, שלא תמיד הצליח בית-הספר במקצועות הללו. ההדרגה וההקלה עברו בו את הגבול הנאות, הילד לעולם לא יעשה צעד גדול בבת-אחת, לא יתרגל בעיון ובעבודה חמורה. יש בו גם נטיה לחזק את הלמודים הריאליים יתר על המדה המתרת בבתי-ספר עממיים⁽¹⁾. לבית-הספר הלאומי צפויה סכנה, פן יחדל מלהיות לאומי, שלא ישפיע על רוח הילדים, אלא יקנה להם ידיעות.

אבל בעקר לא הצליח בהוראת התלמוד, ולא יכול להצליח בהפכו לבית-ספר. פרובלימה זו של למוד התלמוד העסיקה רבים מטובי המורים בארץ-ישראל. אי-אפשר לותר על למוד התלמוד אצל המשכילים, מפני שיגרם קרע בכל התפתחות התרבות העברית. הספרות העברית כלה אינה מובנת כל-צרכה אלא ליודעי תלמוד. התלמוד עצמו הוא ספרות של אלף שנים, אלף שנים התבטאו בו בעין, ואלף שנים אחרות בנו על גביו את כל היכלי רוחם. ספרות ימיהיבנים חתומה בפני מי שלא ידע תלמוד, וגם הספרות החדשה אינה גלויה ומפרשת לו. ואין איש אשר יאמר למחוק כל תולדות הרוח בישראל, למן ימי הסופרים ועד היום, למען הענין ליצירות שלהבא. ואף מנקדת-מצב לאמית גרידא אי-אפשר לותר על התלמוד. חנך דתי - אם גם לקי - אפשר לתת בלי תלמוד, מאן ספר-דינים

(1) הדומניסטוס והריאליסטוס בבית-הספר העברים כתמתי פאמר גדול, פאול.

ומערכת דעות; והחרדים בגרמניה יוכיחו, שהצליחו בחנוך דתי בלי תלמוד. אבל מנקדת-מצב לאמית אין לו תמורה, ולא יכלו ולא חפצו להפטר מנחלה לאמית זו, ואולם לא ראו סמן-ברכה בהוראת התלמוד בין במוסדות עממיים בין בבינוניים.

הסבה, לפי-דעתי, בערוב שיטות. בית-הספר העברי סגל לו שיטה חדשה בכל למודיו, ורק התלמוד נלמד כמקדם בשיטת החדר, ועל-כן לא יצליח בסביבת-למודים זאת. לא יוכל להסתפק בשעות שהקצו לו. שעורים הנלמדים בבית, שהם עקר ויסוד בכל הלמודים, אינם כאן בגדר יללת התלמידים. התלמידים, הרגילים בלמוד שעשוע בכל הלמודים, לא יגיעו למדת הצמצום שהתלמוד דורשו. הטכניקה של בית-הספר, סדרי שאלה והרצאה, הסבר והקדמה יקפחו את השעות המועטות ואין מספיקים כלום. ובית-הספר לא יוכל להקדיש יותר שעות למקצוע אחד בין המקצועות הרבים – קצתם הכרח וקצתם חובה. נוסף עוד, שחמך התלמידים על-פירב לא היה שוה בידיעות המקצוע, תמיד היה חלק שכבר הקדים ולמד בחדרו; ואם נתפרש הכל לבלתי-יודעים, נשתעממו היודעים, ואם נתפרש ליודעים, לקו האחרים בהבנתם, ויצא הלמוד קרח מכאן ומכאן, ולא עשה פרי בבית-הספר.

עם התלמוד אבד לתלמידי בית-הספר המפתח לכל הספרות העתיקה, אף-על-פי שנקבע למוד ספרות והקדש לו זמן בעין יפה. בפרובלימה זו התלבטו רבים. שני פדגוגים מן החשובים אמרו, שלפי דעתם, אין ברה אלא להפטר מלמוד התלמוד, כי למוד הנלמד ללא-תועלת מביא נזק לרוח בית-הספר.

נוצרו ספרי-למוד אחדים לתלמוד. משנה ראשונה להוראת המשנה לבד לקה בנקוד מוטעה. בית המדרש, ילקוט יפה לדברי אגדה, שלא קלקל צורתם המקורית, לא יתן ידיעות בתלמוד. חלק ראשון של אוצר הספרות ליל ברוך, כולל ילקוט פרקי משנה ותוספתא, שיש בו ברכה; פרקי תלמוד וירושלמי, שבחלק שני, לא נסדרו לצורך חנוכי. ספר הוראה יהיה בודאי הספר הגדול והיפה, ספר האגדה לביאליק, אלא שכאן נתנו דברי אגדה לאחר הפשטת צורתם המקורית. מבוא התלמוד לביסקא אינו רע מצדו החנוכי, אבל דרג הלמוד בו נמוך מאד, ויש פגימות בנקודו ובתכנו. ספר גמרא למתחילים דוקא עשה את הנסיון לסדר לפי צורות הסוגיות, אבל אין בו הדרגה, ונקודו החלקי משבש, והסוגיות נקטעו ונתלשו מהמשכן ויצא ספר יבש וקשה. ספר חשוב הוא ספר המדריך, שגולד מחזיק להוגי המשכילים והמורים, בספר זה נסדרו הסוגיות בטעם, שלא תעשינה רשם של תלושות, יש המשך נאה בפרקים ויש הדרגה בתכן, עדיכמה שזה אפשר במקצוע זה, ופרושו מסבר כהוגן. אבל ספר זה טוב הוא אולי בחדר הישן, במקום שהקדישו לתלמוד רב שעות, ושלמימותו צופן מועט, ויעברו ללמוד מטכה, אבל בבית-הספר העברי אין די שעות כדי ללמוד ספר זה, ואף בחדרים מתקנים, שיש יותר שעות, קשה

להסכים, שתעבורנה שנים אשר בהן לא יראה התלמיד את התלמוד בעיניו.

לפי הזכרתי הסנימית, יצטרך בית-הספר העברי לפתור את שאלת התלמוד. ראשית-כל עליו להתרגל ברעיון, שיש לנו למוד שאין כמותו לכל אמה ולשון, עלינו לבקש להוראתו מתודה חדשה ולהקדיש לו יתר שעות על הרגיל במקצועות, ודרוש לחבר ספרי-למוד נאותים לשיטת החנוך הנוהגת בבתי-ספר, צריך לנסות ליסד את ההוראה על צורות הסוגיות על-דרך התלמוד - אולי יצליחו. בבית-ספר בינוני יוכל להיות למודו בלשני-ולדוטי, למען יהיה לבו של התלמיד פתוח לרוח התקופות המספה בתלמוד. אולי אפשר יהיה ללמוד גם משיטת החדר בכמה פרטים: העקר הגדול הלמוד במקורות ולא בקצורים, ולמוד רב במקורות הללו הוא עקר גם לבית-הספר. וגם אפשר לספות להם ליילדים יותר מן-הרגיל היום, חגי החדר והרבה מן החיים היהודיים שהיו בו בימי פריחתו צריך לקבל ממנו. בכחות הגבוהות אפשר לקבל את הסדר השבועי ללמוד חמש, אבל דרך-כלל אין מקום לתערובת שיטות, בית-הספר לא יוכל לקבל יותר מדי מן החדר, פן יחדל מלהיות בית-ספר בלי להיות לחדר, פן יהיה לבריית-הבינים כסגונית חסרת אפי קבוע.

התכנית ששללה ממנו אפי החדר, אי-הצלחתו בלמוד התלמוד גרמו, שרבים מן ההורים קבלו על בית-הספר העברי גם רוחו לא הפיקה רצון ההורים. החרדים בארץ ישראל לא נחה דעתם מבית-הספר העברי החדש, תכניתו לא ישרה בעיניהם, ורוחו לא רוחם, היחס הניטרלי לדת ששלט בו לא הספיק להם. אף הורים שאינם שיכים אל החרדים ירצו בהתמלא נפש בניהם את רוח היהדות ההיסטורית, את רוח העם מדור דור.

המצב הזה גרם לנסינות אחדים, שצריכים היו להוביל ליצירת טפוס חדש של חדר, ליסוד חדר חדש.

ביפו, עיר הישוב החדש, הרגישו בעלי-בתים תורים ליילדים צורך בחנוך מתקן שלא יצא מגדר המסורת, וחלכו ויסדו לפני שתיס-עשרה שנה חדר "אחיה", שכל הוצאותיו היו על ההורים, ואשר דבר זה היה בו עקר חשוב, למען יהיה מיחד לבני בעלי-בתים, ולא נשתנה כל שנוי נכר. והנה נזדמן להם ד"ר יוסף זלינגר מגליציה ונתמנה למנהל והוא החל לעשות נסיונות שונים, קרא לו בשם "תחכמוני", שם שהיה לו ענין להשקפותיו, ערך תכנית מקורית ומקפת, שיש בה כמה רעיונות מורים, הראויים לנסיון, אבל קשה לחטילה על צבור, שיעשה הנסיונות על נפש בניו. הוא שפתח אפקים לפני המיסדים, ובקשו להגדיל מעשיהם, והעבירו את החדר לרשות ועד בפרנקפורט, שנתה מנהל את ד"ר אברהם שלזינגר מהמבורג. לימים קמו תלוקי דעות בועד זה, ולבסוף עבר הועד ובית-הספר לרשות ה"מזרחי" ועמדתו נתמנה מנהל ובא ד"ר י. אנגל שאוגרריה במקומו. משעה שנכנס החדר לרשות החדשה, היתה שאיפה

לעשותו בית-ספר עברי, שלמודי-קדש הם בן במרכז הלמודים, ומעשי הועד בחוץ-לארץ היו מכונים לשאיפה זו. אמנם הגבאים ביפו לא חדלו מלחשבו לחדר סתם, ומנוי מלמדים וקביעת שעות נטו כלפי תכלית זו, ולא תמיד היתה התאמה בין הנטיות השונות. בינתיים נוסדה הגימנסיה העברית ביפו והרעישה על עצמה את העולם, ואמרו להפוך את ה"תחכמוני" לבית-ספר בינוני כנגדה, ונעשה משגה, שהכריזו על שנוייו בטרם נעשו ההכנות לכך. לא היו מורים בעלי הכשרה להורות בבית-ספר בינוני, וגם תכנית לא נערכה לבית-ספר בינוני, ואמצעים לא היו שיאיתו לשכלולו. סמוך לימי המלחמה עמדו חברי הועד על טעותם, ואמרו לתקן כל בדק, ולסדר מחדש בית-ספר בינוני גרידא, למנות מורים מומחים, לערוך תכנית נאותה, וגם אמצעים נמצאו להם וחשבו לבנות לו בית. המלחמה הפריעה מלהוציא רעיונותיהם לפעל. ה"תחכמוני" סבל, כמובן, מטלטלה זו בין שאיפות שונות, ואף-על-פי-כן הצליח לא-מעט, ודוקא בשעת המלחמה, כאשר חדלה המשיכה לצדדים, הקדיש עצמו למטרתו העקרית הראשונה. גרוש יפו הגלה תלמידים ומורים והרס את בית-הספר. כשיפתח מחדש, צריך הוא לברר לעצמו, אם רצונו להיות בית-ספר שרוחו דתית, או חדר שהוסיפו בו למודי-חל, ולחלוטין צריך להבדיל בינו לבין בית-ספר בינוני, מפני שזווגו של חדר גימנסיה אינו עולה יפה.

באותו זמן עצמו יסדה חברה של בעלי-בתים מירושלים חדרים צבוריים במושבות; וכאשר לא יכלו להחזיק בהם ולפתחם ולשכללם, מסרום לרשות חברת החרדים בגרמניה. מרכז פעילותיהם בפתח-תקוה, אשר שם ישב המנהל הראשי הד"ר משה אויארבך, שהביא אתו הכנה לעבודה מבתי-המדרש האירופיים והיה ממחה לתורת החנוך ושאיפות אידיאליות לו אשר על-פיהן יפלט דרכו, ונהל מוסדותיו בתקף, ולא נתן לרשות אחרת להתערף לתוכם, ומעשיו היו מכונים לתכלית. המוסדות הללו היו חדרים לכל מהותם. בפתח-תקוה פתחו גם חדר לנערות, ושם במרכז-עבודתם נפרת פעלתם ביותר. לשון-ההוראה היתה מתחלה עברית (במבטא האשכנזי אצל הנערים, במבטא הספרדי אצל הנערות). למודי-הקדש נתנו שם במדה ובאופן שנלמדו בחדרים, בלי הפחת כלום, אבל על אלה הוסיפו גם למודי-חל במדה גדולה. קצת היה בזה קלאים והעמסת על כבוד מלשאת על הילדים. בסדרי הלמודים של הלשון העברית העבירו שמה את המסרת הצעירה של בתי-הספר העבריים. התדשים, אבל שלא מתוך ידיעה מלאה של החנוך העברי החדש, שהתנגדו לו ולמדו ממנו בלי דעתו על-בריו. המוסדות הללו מצאו להם חבר מלמדים חרוצים ומסורים מתוך החדרים שבארץ-ישראל; אבל הסדרים החדשים שהנהיג המנהל, סדרי ישיבה וקימה, הוראה לכתה שלמה, וכל התכונה לא היו לטי-הרגלם. המיסדים הצליחו לנסוך רוח-דתית גמורה על המוסדות - וזה גרם, שבאו בקשות מהורים במושבות ליסד מוסדות חדשים, והתפשטה פעלתם. מעשה רב נעשה כאן בהכניסם חנוך נערות לגבול החדר, אף-על-פי שעדין לא נוצר כאן גון

מיחד של חדר לנערות. החרדים בארץ-ישראל התירו את החדרים האלה למושבות; בערים, כנראה, חשבו אף אותם לאסורים במקצת. מעוט אמצעים גרם, כנראה, שלא יכלו להרים את החדרים שבכלי-המושבות למעלת המוסד שבפתחתקה. הרבה הרבו להורות למודייקדש לא-פחות מאשר בחדרים הישנים והשיגו מדת ידיעות בהם, שהפליאה את אלה שמדדו בקנה-מדה של בית-ספר אירופי; אבל קשה להגיד, אם הגיעה פעלתם לפעלת החדר הישן בימיו הטובים. בלשון העברית לא היו התוצאות רצויות. לעתיד אפשר יהיה ללמוד הרבה מן הנסיונות שנעשו כאן.

כמעט בעונה אחת עם המוסדות הקודמים יסדו הורים בירושלים חדר, שקראו לו, מזרחי ואחר-כך, מוריה ואחר-כך, חדר תורה. המיסדים עשו הרבה ליסודם, הקריבו כח והון, אבל לבסוף קבלו תמיכה מ,חברת העזרה ומ,חובבי ציון ונתמנה ד"ר י. י. מהרשק מסמרה למנהל, והתפתח החדר הזה תחת ידי המנהל לאט באופן רצוי להיות מוסד נאה. לכתחלה לא שאפו לעשותו אלא חדר, שלמודייקדש במרכז-הלמודים, ולמודיחל ילמדו בו בצמצום, קרוב לתכנית בתי-הספר העברים שבארץ. כאשר פרצה מחלוקת הלשון בארץ-ישראל, נתפטר המנהל, והחדר עוד נשאר ברשות, חברת העזרה בלי השתנות במאומה, אולם לבסוף הפרע השלום והמורים התפטרו, ואז נתיסד ועד הורים, שיסדו מחדש בשם, החדר תחכמוני. חלק של התלמידים וכל המורים עברו לחדר זה. חלק של התלמידים והשם (שהוסיפו עליו, צמח נפש) נשארו אצל, חברת העזרה. החדר לא היה מעתה ספון וחשוב ל,חברת העזרה, צמצמה גבולו, והעבירה טובי תלמידיו לבית-ספרה, אבל, החדר תחכמוני נתפתח יפה והגיע לידי פריחה בלתי-מקונה. בתור ראש ועדה-הורים סדרתי אני יחד עם חבר המורים תכנית ערוכה בכתב לשמונה כתות, והוציאה לפעל במלואה. כאשר נכבשה ירושלים לפני האנגלים, נקרא החדר שוב בשמו הישן, חדר תורה ונתקבלו לתוכו שארית תלמידי החדר של, חברת העזרה ונתמנה שוב ד"ר מהרשק למנהל, אלא שלא התמיד במשרה זו, ויצא לעבודה אחרת. חדר זה, שהצליח מאד בכל הנוגע לתכניתו ולצד הלמודי, לא עמד בעינו ולא הטעים ככל-הצורך את דתיותו. מתכניתו - אשר היא, כמדמה, התכנית המפרטת היחידה לחדר ולמוסד-דתי - אפשר יהיה ללמוד הרבה לעתיד. המוסדות הללו הם נסיונות לחדר חדש. היצליחו לבסס להם מעמד ולמצא מעבר בין זרמי הרוח ודרכי החיים ושיטות משיטות שונות ולעבור בשלום - היצליחו עתידות החדר תלויות בנסיונות הללו.

מפתח לספר ה"זהר"

(ה*)

הגלגולים השונים שעברו על תורת ה"זהר"

תנו רבנן: ארבעה נכנסו בפרדס. ואלו הן: בן-עזאי ובן-זומא, אחר ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאנכם מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו: מיטו מיטו משום שנאמר: דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. בן-עזאי הציץ ומת. עליו הכתוב אומר: יקר בעיני ד' המותה לחסידיו. בן-זומא הציץ ונפגע. ועליו הכתוב אומר: דבש מצאת, אבל דין, טן תשבענו והקאתו. אחר - קצץ בנטיעות. רבי עקיבא יצא בשלום¹.)

מה טיבו של פרדס זהו מה טיבה של כניסה זו - מה הן אבני שיש טהור? במה הציץ בן-עזאי עד שמת, ובמה הציץ בן-זומא עד שנפגע? ומה ענינו של אחר, שקצץ בנטיעות? מה טיבן וענינן של אותן הנטיעות?

רש"י פרש: נכנסו לפרדס - עלו לרקיע על-ידי שם. שיש טהור - מבהיק כמים צלולין. אל תאמרו טים טים - יש כאן, איך נלך הציץ - לצד השכינה. ונפגע - נטרפה דעתו.

לפי פרוש רב האי גאון: ה"פרדס" הוא עמק החכמה. אחר קצץ בנטיעות - הגיע בעיונו לידי אמונה בשניחה.

לפי הספר שמביא מהרש"א: ארבעה נכנסו לפרדס החכמה, והיא חכמה אלהית. בן-עזאי הציץ ומת - מתוך שדבקה נפשו באהבה רבה, דבקות אמיתית בדברים עליתיים, שהם יסודה, והציץ באור הבחירה, נתפרדה מן הגוף ותפשטה מכל מקרי הגוף. באותה שעה ראתה מנוחה כי טוב ולא

* הפרקים א-ד נדפסו בתקופת ספר ששי.

(1) תגינה דף י"ד.

שבה עוד למקומה, וזו מעלה גדולה, על-כן נאמר: יקר בעיני ד' וגו'. כן-זומא הציץ ונפגע, שלא היה שלם במעלות ובישוב הדעת כבן-עזאי, ומתוך שהציץ גם הוא באור הבהיר יותר ממה שהיתה דעתו סובלת, נתבלבלו אצלו הדברים ונטרפה דעתו, כאדם הנפגע ונשתטה, שאינו משיג הדברים על-פירם, וזהו: "סן תשבענו והקאתו". אלישע-אחר השיג, שזכיות ישראל הם בידו (של מט"ט), וחשב שהם ב' רשויות, ולכך נקרא, מקצץ בנטיעות", שקצץ הדברים המיוחדים והפרידם זה מזה. רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, עליו הכתוב אומר: משכני אחריו וגו' – שהיה רבי עקיבא שלם בכל מיני השלימות, וכשהגיע לגבול ששכל האנושי אי-אפשר לו להגיע אליו – עמד ולא הרס לעלות אל ד', ועל-כן נאמר עליו: משכני אחריו נרוצה, כלומר, שנמשך אחר המושך ולא נכנס לפניו מן הגבול, אף-על-פי שהשיג מה שהשיג אחר, ולא טעה כטעותו".

לפי חוקרי-הקבלה האחרונים (קרוכמל, גרץ, רובין, ועוד) היה אחר (או: אלישע בן-אבויה) אחד מכת היודעים – הגנוסטיקים – שהעמיקו בסתרי האלהות והפרידו את הגלוי האחרון של האלהות, שכנוהו בשמות משמות שונים, מן המקור הראשון, מן העלה הראשונה, מן האין-סוף, המבטא, אחר קצץ בנטיעות" מורה באמת על שיטת הפרוד, שהחזיק בה אלישע בן-אבויה. דעת רבי האי גאון, שהיה אחר מכת האמגושים המאמינים בפועל טוב ובפועל רע, גם היא קרובה להשקפת החוקרים האחרונים, לפי שהגנוסטיקים נחלו, כידוע, דעות רבות מן האמגושים הפרסיים וכדומה.

דעת רש"י, שהמבטא, קצץ בנטיעות" הוא ציורי והפונה רק, שקלקל ועזת כשנכנס בפרדס ומקצץ הנטיעות, לפי שדמה אותו לנכנס בפרדס בתחלת הדברים, נקט לישנא דקצץ בנטיעות", נסתרת מתוך דברי התלמוד על אלישע בן-אבויה-אחר: "חזא מטטרון דאתיבא ליה רשותא למיתב ולמכתב זכותא דישראל. אמר: גמירי, דאין למעלה לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עפוי, שמא ח"ו שתי רשויות יש"ו). הדברים האלה מראים בעליל, שהמבטא, קצץ בנטיעות" איננו סתם קלקול ועזות, כמו שמפרש רש"י, כי אם קצוץ ממש, כלומר: פרוד – אמונה בשניות.

ההיה בן-אבויה גנוסטיקי באמת? – דבר זה עוד מוטל בספק. פרץ סמולנסקין בהערותיו לספר, מנחם הבבלי" של רובין מחליט ואומר, שכל זה לא היה ולא נברא. בן-אבויה היה תנא בעל דעות חפשיות, אבל דבר לא היה לו ולכת-היודעים הנוצרים. ספורי התלמוד על אלישע בן-אבויה נוטים, לכאורה, לדעה זו של סמולנסקין. הגנוסטיקים נחשבו בעיני חכמי התלמוד למינים פשוטים, ואם היה בן-אבויה רק אחד הגנוסטיקים, והיה נחשב אפוא למין פשוט ככל המינים, למה היו מרבים לדבר בו כל-כך? למה היו מספרים נפלאות על תורתו? למה למד רבי מאיר תורה מפיו? למה עטרוהו בעטרה של הגדות יפות שונות?

ואף גם זאת: סוף-כל-סוף בזכר שמו בין אבות-העולם (בפרקי אבות
הזבא מאמר משמו על-דרך שהובאו מאמרים מתנאים גדולים אחרים) - כיצד
היה המין הפשוט לתנא ככל התנאים?

אינני יודע, אם ראה סמולנסקין את דברי בעל היוחסין (בערך
אלישע בן-אבויה), בכל-אזן הקדימו בעל היוחסין בטענות הנוכרות
(שטען נגד המזלזלים בכבוד בן-אבויה), אשר יש בהן בכל-אופן בכדי
להטיל ספק בהחלטתם של החוקרים האחרונים על יחושו של בן-אבויה לכת
הגנוסטיקים.

אין זה מנושא מאמרי לחקור על בן-אבויה, השקפותיו ומפעליו. אבל
צריכים אנו להבין את ענין ה"ארבעה שנכנסו לפרדס" על-בירי, בכדי
שנלמד לדעת על-ידי את טיבם ומהותם של אלה התנאים, שעסקו במסתורין
בדרך קביעות, לפי שאלה ורק אלה המה אבי-אבות בעלי ה"זוהר".

הנה כבר ראינו, שהמבטא "קצץ בנטיעות", שנאמר על אלישע בן
אבויה, מורה בכל-אופן על ענין השניות שהאמין בה בן-אבויה. ההיה הוא,
בן-אבויה, יחיד בענין זה? הלא שמע מרבותיו או מחבריו דברים שהביאו
אותו לידי טעות זו? יפה העיר בעל הספר שהביא מהרש"א בנוגע לרבי
עקיבא, שהשיג מה שהשיג אחר ולא טעה כטעותו". הנה כי-כן -
ההשגה היתה אחת, אלא שזה, רבי עקיבא, ידע את הגבול, וזה, אלישע
בן-אבויה, עבר את הגבול והרס את יסוד האחדות.

מה היו דעותיו של רבי עקיבא בסתרי האלהות? חוקרי-התולדה שלנו
לא דברו דבר על-דעותיו של רבי עקיבא בעניני המסתורין. גרץ מרבה
לדבר על רבי עקיבא: "בר-כוכבא; ויס מרבה לדבר על תלמי-התלמים של
הלכות שהיה רבי עקיבא דורש; אחרים מדברים על דרכי רבי עקיבא
בהגדות, אבל על הטיול-בפרדס שלו הם עוברים בשתיקה או מזכירים אותו
כל-אחר-יד. אך האם טיול-בפרדס זה של רבי עקיבא הוא מאורע קטן,
בלתי-חשוב בחיי רבי עקיבא?

המאמר על ה"ארבעה שנכנסו לפרדס" אינו איזה מאמר של אחרון
או איזו אגדה של אחרונים, כי אם - "תנו רבנן". הסגנון - קצר, גבוה
ונשגב. "בן-עזאי הציץ ומת", "בן-זומא הציץ ונפגע", "אחר קצץ בנטיעות",
ירק רבי עקיבא הוא האחד שנכנס בשלום ויצא בשלום. הנה כי-כן - לא
על איזה מאורע בודד, ארעי ומקרי ידבר פה, כי אם על דבר, שרבי
עקיבא השקיע בו הרבה מכחותיו הרוחניים עד ש"יצא בשלום".

אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו:
מי! מי!

ממקום זה אנו למדים, שרבי עקיבא היה הוקן שבחבורת בעלי-
המסתורין, הראש והראשון בין ארבעת הנכנסים לפרדס. כזקן ורגיל
במראות ובהשגות מסתוריות עמקות הזהיר את חבריו (בעניני
הסוד)-והם לא נזהרו, נוקשו ונלכדו.

אבל מאין נלמד עתה את עקרי השקמותיו הסודיות של רבי עקיבא?

יש מיחסים לרבי עקיבא את „ספר היצירה“. מיחסים לו גם „אותיות דרבי עקיבא“. אבל המערער ישעון על זה: ערבך ערבא צריך! מי יודע, אם הספרים ההם לרבי עקיבא הם?

באין בַּרְהָ-עֲלֵינוּ לְדוֹן מִן הַמְאָחַר עַל הַקּוֹדֵם, לְמִצּוֹת עִמָּק הַשְּׁקֵפְתָם שֶׁל מַחֲבְרֵי טַפְרֵי־הַקְּבֵלָה בִּימֵי־הַצִּינִים בְּאוֹתָם הַעֲנִינִים שֶׁנֶּגַע בָּהֶם רַבִּי עַקִּיבָא, לְקַרְא וּלְחַזֵּר וּלְקַרְא אֶת מֵאמְרֵי רַבִּי עַקִּיבָא, לְצַרֵּף בָּהֶם קוֹ לְקוֹ, דְּבוֹר לְדְבוֹר, עַד שֶׁנִּמְצָא בָּזֶה אֶת מִבְּקִשְׁנוּ, וְלוֹ גַם לֹא בְּאִפְסָן שֶׁלֹּם וּמִסְפִּיק.

הֵנָּה בְּסַפְרֵי־הַקְּבֵלָה מִימֵי־הַבִּינִים יִדְבַר תְּמִיד עַל מַמְשֶׁלֶת הָאוֹר וּמַמְשֶׁלֶת הַחֹשֶׁךְ, הַנִּלְחָמֹת זֹו בְּזוֹ בְּלִי־הַרְף, עַל הַטּוֹב וְעַל הָרַע, עַל הַעֲנֵג וְעַל הַנֶּגַע, עַל הַקֹּדֶשׁ וְעַל הַחֵלֶל, עַל הַטְּהוֹר וְעַל הַטְּמֵא, שְׁתִּמִּיד כְּחוֹתֵיהֶם כְּמַעַט שְׁוִיִּם. עוֹלָמוֹת בְּקִדְשָׁהּ, וְעוֹלָמוֹת בְּטְמֵאָה. סְפִירוֹת בְּקִדְשָׁהּ, וּסְפִירוֹת בְּטְמֵאָה. הַיְכָלוֹת בְּקִדְשָׁהּ, וְהַיְכָלוֹת - בְּטְמֵאָה. גַּם הַמְּסַפֵּר בָּהֶם שׁוֹהֵ: פֶּה אַרְבַּעַת עוֹלָמוֹת, וְפֶה אַרְבַּעַת עוֹלָמוֹת. פֶּה עֶשֶׂר סְפִירוֹת, וְשֵׁם עֶשֶׂר סְפִירוֹת. פֶּה שְׁבַעַת הַיְכָלוֹת, וְשֵׁם שְׁבַעַת הַיְכָלוֹת, וְכַדוּמָה.

בְּאוֹתָם הַסְּפָרִים עֲצֵמָם יִדְבַר, שְׁאֵף־עַל־שֵׁי שְׁנַתָּן לָרַע כַּח גְּדוֹלֵ מַאֲד, עַד שֶׁהוּא כְּמַמְשֶׁלָה בְּפִנֵּי־עֲצֵמָה הַמּוֹרֶדֶת בְּאֲדוֹנָהּ, הֵנָּה הָאֵל הָאֶחָד, הַיְחִיד וּמִיחַד מוֹשֵׁל בְּכֹל, אֵינְנוּ נוֹתֵן לָרַע לְעַבּוֹר אֶת הַגְּבוּל אֲשֶׁר נָתַן לוֹ, וּבִשְׁעָה שֶׁהָרַע מִתְּנַשֵּׂא לֵאמֹר: אֲנִי אֲמַלֵּךְ, - אֲזִי הָאֱלֹהִים פּוֹרֵשׁ אֶת כְּנָפֵי חֹסְדוֹ, מְכַנִּיעַ גְּאוֹן זֵדִים, וּמֵרָאָה וּמַגְלֶה לְפָנָי, שֶׁפֶל תִּקְף הָרַע רַק מִיָּדוֹ, מִיָּד הָאֵל הַיְחִיד, אֲבִי הַטּוֹב, הַפּוֹעֵל וְעוֹשֶׂה הַכֹּל לְתַכְלִית הַפְּרֹר וְהַצְרוּף וּנְצִחוֹן הַטּוֹב עַל הָרַע, נָתַן. בְּרִצּוֹנוֹ הוּא נוֹתֵן אֶת הָרַע לְמַלְךְ וּלְמַשֵּׁל, וּבְרִצּוֹנוֹ הוּא מְשִׁימוֹ לְעֵין.

לְמָה אִפּוֹא נָתַן לָרַע כַּח גְּדוֹל כְּלִיכָזוֹ לְמָה מַמְשֶׁלְתוֹ כְּלִיכָזוֹ גְּדוּלָהּ, עַד שֶׁהִיא נִרְאָה כְּעוֹמֶדֶת כְּלָה בְּרִשׁוֹת־עֲצֵמָה וְאֵינְנָה תְלוּיָהּ בְּאַחַר כְּלָזוֹ מֵאֵין כֹּל הַחֲכָמָה וְהַגְּבוּרָה וְהַהוֹד שְׁבֵאוֹתָהּ הַמַּמְשֶׁלָה הַתְּקִיפָהּ, מֵאַחַר שֶׁרַק הָאֵל הָאֶחָד, שָׁפְלוֹ טוֹב, מוֹשֵׁל בְּכָלִי

הַכֹּל רַק לְתַכְלִית הַשֶּׁכֶר וְהַעֲנָשׁ וְלְתַכְלִית הַבְּחִירָה. נָתַנוּ לָרַע כֹּל אֹתָם הַסְּגָלוֹת וְהָאוֹצְרוֹת אֲשֶׁר לְטוֹב, נָתַנוּ לְמַמְשֶׁלָה זֹו כֹּל אוֹחַם הַעוֹלָמוֹת וְהַיְכָלוֹת וְהַסְּפִירוֹת אֲשֶׁר לְמַמְשֶׁלֶת הַטּוֹב, בְּכַדִּי שִׁי־הִיא מְקוֹם לְטַעוֹת, וְתֵהִי תְבַחֲרִיהָ שֶׁל הָאָדָם אִפְשֵׁרִית. הָאָדָם יוֹכֵל לְחַטֵּא וּלְתַקֵּן אֶת חַטְאֵיו, לְנַפֹּל וּלְקוּם, לְהִשְׁקַע בְּכֹל מִיָּנִי הַטְּמָאוֹת וְלְהַתְרוֹמֵם, לְהַתְעַלָּה וּלְהוֹכֵךְ אַחֲרֵי־כֵךְ. אֲלֵמָלָא אֹתָהּ הַשְּׁנוּיֹת הַמְדָמָה, לֹא הִיא מְקוֹם לְכָל הַעֲבוּדָה שֶׁלֵּנוּ, עֲבוּדַת הַצְרוּף וְהוֹכוֹךְ וּבְרֹר הַטּוֹב מִן הָרַע. אֲלֵמָלָא הִיתָה מַמְשֶׁלֶת הָרַע כְּלִיכָזוֹ תְקִיפָה בְּחִיצוֹנוּתָהּ, וְהַכֹּל הָיוּ רוֹאִים תְּמִיד בְּעֵלֶיךָ, שְׁהִיא - מַמְשֶׁלֶת הָרַע - כְּפוּפָה וְנִכְנַעָה לְפָנֵי הַטּוֹב, לֹא הִיא עוֹד מְקוֹם לְכָל טַעוֹת, וְכִיוֵן שֶׁלֹּא הִיא כֹּל מְקוֹם לְטַעוֹת, לֹא הִיא כֹּל מְקוֹם לְנִפְיֵלָהּ, וְכִיוֵן שֶׁלֹּא הִיא כֹּל מְקוֹם לְנִפְיֵלָהּ, לֹא הִיא כֹּל מְקוֹם גַּם לְעֵלֶיָהּ.

לְפִי הַחִיצוֹנוּת - אֲנִי רוֹאִים אִפּוֹא שְׁתֵּי מַמְשֶׁלוֹת אֲדִירָתָה בְּלִתֵּי

תלויות זו בזו, ולפי הפנימיות - רק ממשלה אחת, ממשלת הטוב, שתעלמת ומסתרת עצמה ונותנת במקנה מקום גדול לרע. והרי כאן המחיצה הדקה המבדלת בין אמונת האחדות הטהורה ובין אמונת השניות. כשאדם מבין את כל עמקה של הבחירה ואת כל הפרוצה העולמי הגדול של הברור, יכול הוא לראות את כל הקף ממשלת הרע, ולהאמין בכל-זאת באחדותה ויחידותה הנפחלסת של ממשלת הטוב, אבל כשאדם איננו משיג את כל העיון הדק של הבחירה והברור, הרי הוא - בשעה שהוא רואה את כל גנוזי אוצרות הרע - עלול לכפור באחדות האלהות, ביחידותה של ממשלת הטוב, ולנטול ברשת השניות. רצם של הדברים, ששאל אחר את רבי מאיר אחרי שיצא לתרבות רעה (בתגיגה ס"ו ובמדרשים שונים), נוטים לצד השניות. אחר שואל את רבי מאיר: מאי דכתיב גם את זה לעמת זה עשה אלהים. רבי מאיר השיב לו: כל מה שברא הקדוש-ברוך-הוא ברא כנגדו: ברא הרים-ברא גבעות, ברא ימים-ברא נהרות. רבי מאיר רצה אפוא לראות גם בזה לעמת זה? רק שני מיני טוב... מה משיב לו אחר? רבי עקיבא רבך לא כך אמר, אלא: ברא צדיקים - ברא רשעים, ברא גן-עדן - ברא גיהנום⁽¹⁾. הטוב והרע עומדים אפוא כשני צרים ואויבים הנלחמים תמיד זה בזה, והרי כאן - כשכופרים בבחירה - מקום לאמונת השניות. רבי עקיבא בעצמו נצל מרשת זו (יצא בשלום), לפי שראה את כל כחה של הבחירה, שיש לה מקום ביחד עם הידיעה...

הכל צפוי - אומר רבי עקיבא - והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, והכל לפי רב המעשה. הכל - אומר רבי עקיבא עוד - נתון בערבון, ומצודה פרושה על כל החיים, חתנות פתוחה, והתנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד כותבת, וכל הרוצה ללוות יבוא וילווה, והגבאים מחזירים תדיר בכל יום, ונפרעים מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמכו, והדין דין אמת, והכל מתקן לסעדה⁽²⁾.

הכל צפוי - הכל בידיעה מראש מאת אבי כל-טוב, ובכל-זאת - הרשות נתונה, נתן מקום לרע לעשות את שלו, ונתן מקום לבן-אדם לעשות, ללכת אחריו ולהדבק בו; ואף-על-פי ש, הרשות נתונה, אף-על-פי שממשלת הרע כל-כך תקיפה וחזקה, עד שהאדם יכול להאחו ולהשקע כלו בה, הנה באמת - בטוב העולם נדון. סוף-כל-סוף הטוב לעולם עומד, והרשעה כעשן תכלה. סוף הטוב לנצח בתנועה התמידית של העולמות, והיה ד' אחד ושמו אחד. והכל לפי רב המעשה. הטוב יתברר

(1) הדברים, שגאונים אחר-כך, זכה נטל חלקי חלקי תפריד וכו', חפה, כנראה, תוספת מאתרו; ואילו אם יקרא פני אליהם גן-אמית, הריהם רק פני לחוק את הפעילות ולתעמיק את אבול שכן הטוב והרע.

(2) אמת. ש"ק ג.

טוף־טוף מן הרע לפי רבות המעשים הטובים של בני־אדם.
 הרשות נתונה, והאדם חושב באולתו, כי לית דין ולית דין; אבל
 באמת, הכל נתון בערבון" – הכל נתון בהקפה עד עת מצוד – מצודה
 פרושה על כל החיים וכו' וכו'.

והכל מתקן לסעדה" – הכל רק בשביל הטוב הגדול, האור
 האלהי הגדול, אשר יגלה ויראה באחרית הימים לכל באי־עולם, ואולם
 אחר או אלישע בן־אבויה השיג כרבי עקיבא את כל עמקה וגדלה של
 ממשלת הרע, אבל לא השיג כמוהו את המסתורין של הבחירה, על־כן
 קצץ בנטיעות, על־כן הפריד בין הדבקים.

כי בן־אבויה בא לידי אמונה בשניות קחלטת ולא יכול לבוא לידי
 אותה השניות המסתורית המסורתית, זו השניות שבעקרה היא – כמו אצל
 רבי עקיבא וכל ההולכים בעקבותיו – אחדות פשוטה וגמורה, מתוך שלא
 השיג את המסתורין של הבחירה, יוצא לנו מתוך התשובה הפסימיסטית,
 שהשיב לרבי מאיר על אמרו לו: "אף אתה חוזר בך", – כך שמעתי
 מאחורי הפרגוד: שובו, בנים שובבים, חוץ מאחר". אף־על־פי שהאמין בכלל
 בענין התשובה, האמין בכל־זאת, שהוא בעצמו אחוז הוא כלו ברע, ושיך
 הוא כלו לאותה הממשלה, שפחה לא פחות ממשלת הטוב...

הוא ראה את, מטטרון יושב". מבלי להכנס בחקירות ארפות על
 ענין, מטטרון, דבר שכבר דשו בו רבים מן החוקרים, אעיר בזה בקצרה,
 שלפי השקפתי העקרית, המאחדת את המסתורין הקדומים עם הקבלה
 והחסידות, אחוז אני גם בזה בדברי המקבלים: מטטרון – ביצירה". עולם
 היצירה" הרי הוא עולם המלאכים, כלומר: עולם הכחות הנסתרים, מקוריהם
 ושרשיהם של כל הכחות הנגלים בטבע (עולם העשיה"), ואם מטטרון
 עומד בראש, עולם היצירה", הרי זה כאלו אמרנו, שהוא עומד בראשם
 של כל הכחות הנסתרים, והרי כאן מקום לטעות, שאין למעלה ממטטרון
 זה, ואם יש מי־שהוא למעלה ממנו, הוא – מט"ט – איננו תלוי בו. במינות
 זו נפל בן־אבויה, וראה את ממשלת הטבע כלה עומדת ברשות־עצמה,
 עקורה ונפרדה מאת אביה, יוצרה ומחוללה, ובזה יש מקום לרע כמו שיש
 מקום לטוב היוצא מאת אבי הטבע.

רבי עקיבא ידע מראש את כל הסכנה שיש בהסתכלות מסתורית,
 שאיננה רואה את כל־זו האחדות המסתתרת אשר בשניות הנגלה, והזהיר
 את חבריו: "כשתהיו מגיעין אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו מים מים..."
 על אלה, אבני השיש" אומר בעל התקונים (תקוני זהר, דף ל"ד):
 "כד שכינתא אסתלקת לגבי האי כתרא, אתמר בה: אבן מאסו הבונים
 היתה לראש פנה, ואיהי אבן דאתגורת דלא בידין וכו', והאי אבן איהי
 סגולת מלכים, ואיהי שיחת מלאכי השרת, שיחת חייך ושרפים זאופנים,
 שיחת על־אין ותתאין, ידיעת שמשא וסיהרא בעתים, עת וזמן. לכלא, כל
 טעמי ונקודי ואתון כלילין בה, איהי כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות,
 ואיהי תגא בראש כל אתון וכו', ועל האי אבנא אמר רבי עקיבא

להכריז: בשתגיעו לאבני שיש טהור, אל תאמרו מים מים.¹
 אבני שיש טהור² הן, לפי־זה, מלכות דאצילות בשעה שחיה
 פתאחדת בכתר, והרי כאן האחדות הקדושה שבקדושות, הטהורה שבטהורות.
 לפי ה"זהר"ו³, אבני שיש טהור² הן - חכמה בראש וחכמה בסוף -
 תעלומות חכמה - תעלומות מחכמה עלאה דתחות כתר עלאה⁴, כלומר: יחוד
 המלכות (חכמה תתאה, חכמת שלמה) עם חכמה עלאה - הספירה השניה (או
 הראשונה כשמתחילים למנות מ"חכמה" ולא מ"כתר").

בין לפי התקונים ובין לפי ה"זהר" הפונה ב"אבני שיש טהור" על
 היחוד היותר עצום, ובאה אזהרת רבי עקיבא על־זה: אל תאמרו מים
 מים⁵ - לא תהוו שקילין אבני שיש טהור לאבנין אחרנין, דאינון חיי
 ומותא, דמתמן - לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו⁶, כלומר: השמר
 והזהר, שלא תכשלו ולא תפלו מן האחדות האצילית היותר קדושה, רוממה
 ונשגבה אל המקום אשר שם פרוד ושניות - מים, מים, מים טובים ומים
 רעים...

והנה בן־עזאי הציץ כל־כך ביחוד האצילי הנשגב של אבני שיש
 טהור⁷, עד שנפרדה נפשו מגופו, כי לא חפצה עוד לרדת לעולם הפרוד,
 עולם הגשם. בן־זומא לא יכול לסבול את כל הבהירות האלהית הזאת עד
 ש"נפגע", ואלישע בן־אבויה נפל מאותו היחוד האלהי וחזא ל"מטטרון"⁸
 וקצץ בנטיעות⁹.

ומטה האלהים בידו. מטה - דא מטטרון, מטטריה חיים, ומטטריה -
 מיתה; כד אתהפך למטה, איתו עזר מטיטרא דטוב, וכד אתהפך לחןא, איתו
 כנגדו¹⁰.

במקום אבני שיש טהור¹¹ ראה אלישע את מטטרון¹², אבד את האחדות
 ודבק בשניות...

זכינו לפי־כ־זה לדין, שכבר בימי רבי עקיבא היו לחכמי ישראל
 שיטות סדורות בסתרי האלהות, אחדים נכשלו בהם, ואחדים - השלמים
 ובריאים ברוחם - בנו את שיטת־המסתורין היהודית. יוצא לפי־זה גם־כן,
 שהדעה המיחסת את ספר היצירה לרבי עקיבא - אם אי־אפשר להוכיח
 אמתותה, בכל־זאת יש לה על מה שתסמוך. אם אי־אפשר להחליט, שרבי
 עקיבא כתב את ספר היצירה¹³ (לפי שסגנונו במקומות אחדים מאחר, ויש
 בו גם השקפות מאחרות), הנה הוא מיסודו, כלומר: בנוי הוא על יסוד
 שיטתו, ואפשר שיש בו משניות שלמות ממנו. כי הנה כל־עקרו של ספר
 היצירה בנוי על ענין השניות (גם את זה לעצת זה עשה אלהים¹⁴), שבתוך־
 תוכה סוף־כל־סוף מנחת האחדות (אל חי וקים שוכן בקלם¹⁵ ועוד

(1) בראשית, כ"ז, ע"ב.

(2) שם, שם.

(3) שם, כ"ז.

ועוד), וכבר ראינו, שזה הוא היסוד העיקרי של למוד רבי עקיבא
בסתור.

האמנם היה רבי עקיבא בודד במועדיו בענין גדול ונשגב זה
האמנם לא מסר את השקפותיו המסתוריות לתלמידיו אם תשאלו את
„חוקרי דברי ימי התורה שבעל-פה“ אצלנו, יאמרו לך: לא מסר. לפי
דבריהם, היו כל תלמידי רבי עקיבא רצינוליסטים גמורים, ועסוה, כמובן,
רחוקים מכל למודים סודיים, ודוקא את רבי שמעון בן-יוחאי, זה שמיחסים לו
את ספר ה„זהר“, הם חושבים לרצינוליסט קצוני, לפי שהיה דורש „טעמא
דקרא“. האמנם כן? נתבונן מעט בדבר. רבי מאיר, זה „החכם הנאור“,
שבעיני ייס הוא כמעט משכיל משנות המאה הי"ט, היה באמת בעיני
העם – שידע אותו בודאי הרבה יותר ממה שאנו הרחוקים ממנו מאד בזמן
יודעים אותו – בעל-מופת (1). ולא עוד, אלא שקרא לעצמו משיח.
תנה לשון הירושלמי (2): „רבי מאיר הוה אידמוך באסיה. אמר: אמרון לבני
ארעא. דישאל הא משיח כון דידכון... אפילו כן אמר לון יהבו ערסי על
כיף ימא“, – רבי מאיר מת באסיה ואמר לפני מותו: אמרו לבני ארץ-ישראל:
משיחכם מת פהו ובשביל-זה אמר להם: תנו את מטתי על חוף הים. רבי
יהודה ברבי אלעי היה החסיד היותר ותיק בימיו: „כל מקום שאמרו
מעשה בחסיד אחד – או רבי יהודא בן-בבא או רבי יהודה ברבי אלעי“.
וכך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעי: ערב שבת מביאין לו עריבה
מלאה חמין ורוחץ פניו, ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המציצין
ודומה למלאך ד' צבאות (3). וכבר העירו גם ייס והקודמים לו
על היחס הקרוב מאד, שבין ה„חסידים“ שזכרו בעלי התלמוד ובין האיסיים,
בעלי הסוד, הרז והתעלומה בישראל. רבי שמעון בן-יוחאי היה בהלכותיו
באמת נוטה לשכליות ולהסברה נגלית, אבל זהו רק צד אחד, ודוקא לא
חשוב ביותר, מאפילו של התנא ההוא. אמת, שהשערתו של רבי משה קונין
בסתור „בן-יוחאי“ על-דבר החלוק העיקרי, שבין המאמרים שבחם נזכר רבי
שמעון סתם ובין המאמרים שבחם נזכר הוא ואביו יוחאי, – ענפיה מרבים
ושרשיה מועטים. אמנם רבי משה קונין מראה בספרו חריפות ובקיאות
גדולה, ולחנם מבטל גרץ את השערתו בלא כל טעם וראיה, אבל יסודה
באמת קלוש ביותר. קונין לא שם לב לעובדה, שגם את רבי יהודה
מזכירים הרבה פעמים בשם רבי יהודה סתם, והרבה פעמים מזכירים אותו
בשם „רבי יהודה בר אלעי“, ותנה רבי יהודה לא היה במערה ולא קרו
לו סבת חיצונית, שישנו את חסונת רזאו מן הקצת אל הקצה, כמו
שקחה להבי שמעון לפי דעת קונין. קרוב יותר לשער, שבדורות המאחרים

(1) עין עבודה זרה, י"ח – „גלהא דמאיר ענגי וכו'.

(2) כלאים, פרק א.

(3) שבת, דף כ"ה, ע"ב.

ואילו לקרא גם לרבי יהודה וגם לרבי שמעון על-שם אבותיהם, בכדי להבדילם מתנאים אחרים, שגם הם נקראו בשמות אלה. כל-זה אשר לדעת קנץ, שחפץ לחלק בין רבי שמעון התנא ההלכותי, כמו שהיה לפני שבתו במערה י"ג שנה, ובין רבי שמעון בעל הסוד, כמו שהיה לאתר צאתו מן המערה. אבל - מצד אחר - גם אותה התמונה הרוחנית של רבי שמעון, שצירו לפנינו גרף, נוס והדומים להם, אינה אמיתית. הן עשו בעלי-התלמוד עצמם את רבי שמעון במעסה הסוד. הוא ובנו רבי אליעזר ישבו במערה י"ג שנה. מטביב למערתם ברא אלהים עץ חרוב ועין-מים לכלכלם. אליהו היה נראה על פתח מערתם (1). לפי שהיה רבי שמעון מִפְּשֵׁט מִן הַגַּשְׁמִיּוֹת ביותר, לא יכול לסבול את כל באי-העולם, החורשים והזורעים, והיה מתאונן עליהם, שמניחים חי-עולם ועוסקים בחיי-שעה (2). מתוך תקף פרישותם וקדשתם של רבי שמעון ורבי אליעזר בנו היתה ראייתם תקיפה ביותר, עד ש, בכל מקום שנותרים עיניהם - מיד נשרף. ביהודה בן-גרים נתן רבי שמעון עינו ועשאו גל של עצמות (3). מתמרמים מאד על מאמר ה"זהר": "מאן פני האדון ד' - דא ר' שמעון בן יוחאי, ושוכחים כי קרוב לזה נאמר מפי רבי שמעון עצמו לפי התלמוד: "ראיתי בני-עליה והמה מועטין; אם אלף הן - אני ובני מהן, אם מאה הן - אני ובני מהן, אם שנים הן - אני ובני הן" (4). שמא תאמר, שבנוגע לחכמה הוא מדבר כאן ולא בנוגע לקדשהו עין בגמרא שם ותראה, ש"בני-עליה" המה הגביאים והקדושים והם דוקא אלה, דעיילו בלא בר" (שנכנסים הם לראות פני שכינה בלא נטילת רשות מיוחדת, עין רש"י שם) - וזו, רק זו, גם פונת ה"זהר". חושבים, שה"זהר" נותן בזה כבוד-להים לרבי שמעון בן-יוחאי, אבל באמת צריך לשום פה לב ביחוד למלת "פני", כלומר: רבי שמעון בן-יוחאי היה אחד מאלה העומדים תמיד לפני ד', והגבסים, בלא בר" ורואים ב, אספקלריה המאירה החוצצת ביניהם לשכינה".

אל-נא נשכח גם את זאת, שחתנו של רבי שמעון היה רבי פינחס בן-יאיר, זה שמספרים מעשי-נסים על-אודותיו, ורק נסים, ושהבריתא האחת שמביאים בשמו (5) כוללת בקצור נמרץ את כל למודי האיסיים וסדר עלייתם ממדרגה למדרגה עד לידי "תחית-המתים" (6). על רבי אליעזר ברבי

(1) שבת, דף ל"ג, ע"ב.

(2) שם, שם. מזה גם מאמרו: אמר אדם חורש בשעת הישקה וזורע בשעת זריעה וכו' - תורה מה תהא עליה וכו' (ברכות, ל"ח), שעל זה העיר אחר-כך אב"י בדק: והנה עשו ברשב"י ולא עלתה בידם וכו', כי מדרגתו היא מדרגת יחיד-הדור ולא מדרגת כל-אדם.

(3) שבת, שם.

(4) סנה, דף מ"ה, ע"ב.

(5) טוף טוטה ועוד.

(6) עין, מורה נבוכי הזמן, סער, חידות מני קדם, ופין, מסלת ישרים לרכ"ס.

שמעון, אחד הגבורים הראשיים ב"הזור", מספר ותלמוד תרכה נסים ונפלאותו). כי חשב רבי שמעון בן יוחאי את עצמו ואת בנו לא רק ליחידים שבדור, כי אם ליחידים שבכל הדורות, - זה נראה מפיו ממאמרו, יוכלני לעזור את כל העולם כלו מן גדין מיום שנבראתי ועד עכשיו, ואלמלא אליעזר בני עמי-מיום שנברא העולם ועד עכשיו" (2). בעיני בני-דורו נחשב רבי שמעון בן יוחאי ל"מלמד בנסים" (3). וספרו עליו מעשים הקרובים מאד למופתים שמספרים החסידים בדורותינו על רבותיהם (הספור הידוע באגדת ירושלמי על-דבר הנכרי שקבר מת במקום שטהר רשב"י את בית-הקברות, ועל-פי דבורו של רשב"י נשקע הנכרי בארץ ועלה המת מן הארץ, ועוד). במאמרים הרבים השונים, שמביאים אמראים שונים וביחוד רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי, אנו מוצאים רמזים לאותן הדעות המסתוריות, שהבועו אחר-כך בדרך יותר עמקה ב"הזור". למשל: ,והסירותי את כפי וראיתי את אחורי - מלמד, שהראה הקדוש-ברוך-הוא למשה קשר של תפלין" (4); ,מיום שברא הקדוש-ברוך-הוא את העולם לא היה אדם שקרא להקדוש-ברוך-הוא אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון" (5); ,מיום שברא הקדוש-ברוך-הוא את עולמו לא היה אדם שהודה להקדוש-ברוך-הוא, עד שבאה לאה והודתו" (6); ,מאי דכתיב: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. כנגד מי אמר שלמה מקרא זהו לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בה' עולמות ואמר שירה: דר במעי אמו ואמר שירה, יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה, ינק משדי אמו וכו' ואמר שירה, ראה במסלתן של רשעים ואמר שירה, נסתכל ביום-המיתה ואמר שירה" (7), ועוד מאמרים כאלה.

אוסף בזה עוד שרטוטים אחדים לתמונתו המסתורית של רבי עקיבא הראש והראשון, לפי-דעתי, שעסק במסתורין בדרך-קביעות, שמהם, מאלה השרטוטים, נראה עוד יותר את הקשר המאגד ומחבר את בעלי-הסוד הראשונים עם בעלי-הסוד האחרונים.

,שאל רבי ישמעאל את רבי עקיבא, כשהיו מהלכין בדרך, אמר ליה: אתה ששמת את נחום איש גמ"ז כ"ב שנה, שהיה דורש כל אָתִין שבהורה, - את השמים ואת הארץ מאי דרש בהן? אמר לו: אלו נאמר שמים וארץ, הייתי אומר: שמים וארץ שמותן של הקדוש-ברוך-הוא הן" וכו' (8).

(1) בבא מציעא, פרק השוכר את הפועלים.

(2) סנה, דף מ"ה, ע"ב.

(3) מעילה, דף י"ז, ע"ב.

(4) ברכות, פרק מאימתי.

(5) שם, שם.

(6) שם, שם.

(7) שם, שם.

(8) תגיגה, פרק אין דורשין.

כיצד היינו יכולים לטעות ולחשב את השמים ואת הארץ לשמותיו של הקדוש-ברוך-הוא אם אפשר לטעות באיזה אופן שיהיה במלת, שמים, לפי שבשפת חכמים קוראים להקדוש-ברוך-הוא, שמים, כיצד היה אפשר לטעות ולחשב גם את, הארץ לשמו של הקדוש-ברוך-הוא מפרשי האגדה נדחקו בזה ולא העלו בידם כלום, ובאמת - יובן מאמרו של רבי עקיבא כהוגן רק אם נחליט, שכבר בימי רבי עקיבא חשבו בעלי המסותורין בישראל כהמקבילים, שהארץ היא כנוי לארץ העליונה, למדת המלכות העליונה.

כתוב אחד אומר: כרסיה שביבין די נור גלגלוהי גר דלק, וכתוב אחד אומר: עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב (הינו שבמקרא אחד נזכר רק, כרסיה - כסא אחד - ובכתוב השני, כרסון - שני כסאות) לא קשיא: אחד לו, ואחד לדוד, כדתניא: אחד לו ואחד לדוד - דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יוסי הגלילי: עקיבא! עדמתי אתה עושה שכינה חלו אלא: אחד לדין ואחד לצדקה⁽¹⁾. וסוף-סוף כיצד עשה רבי עקיבא את השכינה חלו התשובה הנכונה לשאלה זו היא: דוד היה בעיני רבי עקיבא, כמו בעיני המקבילים, הרגל הרביעי שבמרכבה, מדת המלכות העליונה, ושוב אין בזה משום, עשית השכינה חלו.

הגמרא חוקרת עוד: קבלה מיניה או לא קבלה מיניה? כלומר: הקבל רבי עקיבא את פרושו של רבי יוסי הגלילי, אם לא? תא שמע, דתניא: אחד לו ואחד לדוד, דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי אליעזר בן-עזריה: עקיבא! מה-לך אצל אגדות? כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות! אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף: כסא - לישב עליו, שרפרף - להדום רגליו.

רבי עקיבא קבל את פרושו של רבי יוסי הגלילי, לפי שגם פרוש זה מתאים מאד לעקר למודי המסותורין. אחד לדין ואחד לצדקה - הרי כאן כל העמק טוב⁽²⁾ ועמק רע, שזכר בעל ספר יצירה, וכל ענין, זה לעמת זה עשה אלהים לפי משגי רבי עקיבא על-פי מה שבארונו לעיל. נזכור עוד, שהיה רבי עקיבא מצין בין בני-דורו לא רק בתור לוחם מלחמת העם ולא בתור רק מי ש,דרש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, כי אם בתור חסיד הדור. כשלא הוטב דבר אחד מדברי רבי עקיבא בעיני רבי יוחנן, טען: שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה⁽²⁾. כך היה מנהגו של רבי עקיבא: כשהיה מתפלל עם הצבור, היה מקצר ועולה מפני טרח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בוזית זו ומוצאו בוזית אחרת. וכל-כך למה? מפני כריעות והשתחויות⁽³⁾. ואמרו בכלל:

(1) חגיגה, פרק אין דורשין.

(2) סנהדרין, דף ק"י.

(3) ברכות, דף ל"א.

הרואה רבי עקיבא בחלום—יצמה לחסידות¹). אוסיף בזה עוד שרשזטים אחדים לתמונתם המסתורית של תלמידי רבי עקיבא. רבי מאיר היה דייק בשמא²— אחת מתכונותיו הראשיות של כל בעל-סוד, הרואה בכל-דבר ובכל-שם רמזים לאיזה ענין. רבי יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקי בשמא³, אבל גם את רבי יהודה ראינו מדיק, אם לא בשמות סתם, הנה בשמות הקדושים. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים: אנא ד' הושיעה נא, אנא ד' הצליחה נא. רבי יהודה אומר—אני והו הושיעה נא⁴. אני והו— שני שמות משם ע"ב⁵. וכיון שזכינו לדין, שרבי עקיבא ותלמידיו עסקו במסתורין בדרך קביעות ורבי שמעון שהיה מעטר עוד בחייו בעטרת הסוד היה אחד המיוחד שבהם— היתכן שלא מסרו כל דבר מלמודיהם לחכמים הבאים אחריהם? בודאי שהיו מוסרים לבאים אחריהם ראשי פרקים מן הסודות אשר ידעו. (אעיר בזה בקצרה על רבי יוחנן. התפלה, שהיה אומר, בתר דמצלי⁶, היא כלה, כמו שכבר העירותי במאמרי, קדמות המסתורין בישראל⁷, דומה מאד בתכנה וסגנונה לתפלותיהם של המקבלים האחרונים. מאמרו: אנכי— נוטריקון אנא נפשי כתיבת, יהיבת⁷, שפרושו האמתי הוא, שהקדוש-ברוך הוא צמצם כביכול את-עצמו לתוך אותיות התורה וכאלו הוא והתורה— אחד, ממש כמאמר ה"זהר" על ישראל ואוריתא וקודשא בריך הוא. מאמרו: מצוה להתפלל עם דמדומי חמה⁸, ממש כהותיקים, האיסיים. מאמרו: בשעה שקרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למשטפא עלמא, אמר דוד חמש-עשרה מעלות והורידן⁹. רבי יוחנן הוא המספר אותה האגדה היפה על חוני המעגל בעל המופת¹⁰). אתו תרי מלאכי השרת. שמעיה רבי יוחנן דאמר חד לחבריה וכו', רבי יוחנן שמע, אילפא לא שמע¹¹). מאמרו: אלמלי נשתיר במערה, שעמד בה משה ואליהו, כמלא נקב מחט סדקית, לא היו יכולים לעמוד מפני האורה¹²). מאמרו: כנגד עשרה מאמרות, שבהן

(1) ברכות, טף טרק הרואה, למי הנוסח שבתשובות הגאונים.

(2) יומא, דף ט"ג.

(3) שם, שם.

(4) סנה, דף מ"ח.

(5) רש"י ורמב"ם בפרוש המשנה שם.

(6) עין ברכות, דף ט"ז.

(7) עין שבת, דף ק"ח.

(8) שם, דף קי"ו.

(9) עין סנה, דף ג"ג.

(10) תענית, כ"ג.

(11) שם, כ"א.

(12) מגילת, י"ט.

נברא העולם וכו' בראשית נמי מאמר הוא (1) – דבר שאיננו מובן לפי ששטו כלל, ויובן כל-צרכו רק לפי יסודות הקבלה. דרשותיו בחגיגה, פרק אין דורשין, על-פי לא ברעש ד' וכו'; צין שם ותמצאהו נמנה בין אלה, שידעו סתרי מעשה-המרכבה. מאמרו: „אם הרב דומה למלאך ד' צבאות, בקש תורה מפינו" וכו' (2) – ברמו לרשב"י, אשר היה בעיניו מלאך ד' צבאות. מאמרו: „עתיד הקדוש-ברוך-הוא לעשות סבה לצדיקים מעורו של ליתן"; „עתיד הקדוש-ברוך-הוא לעשות שבע קפות לכל צדיק וצדיק" (3). מאמרו: „אין הקדוש-ברוך-הוא עושה דבר, אלא אם-כן נמלך בפמליה של מעלה" (4). מאמרו „כל המברך על החודש בזמנו – כאלו מקבל פני שכינה" (5), לבנה – שכינה – כנסת-ישראל – מלכות לפי חקבלה. מאמרו, שנזכר בכמה מקומות: „כל דבור ודבור, שיצא מפי הקדוש-ברוך-הוא, נברא ממנו מלאך". המעשים והגפלאות המספרים על יפיו, יפי של מעלה, ועל כחו הגדול, ובב"ק (6) על ראיתו המחוללת נפלאות, על כחו להחיות מתים, וכדומה). באפן זה היו הדברים נמסרים ליחידי הדור, שחיו אחרי רבי יוחנן, עד שהגיעו הדברים לראשוני הגאונים, ומתם – לאחרוני הגאונים, ומתם – לכל מי ששאָר-רוח לו בחיי קדשה וטהרה ובנטיה לצפיה מסתורית.

באיזה אפן ובאיזה שפה היו מוסרים את הדברים האלה מיחיד ליחיד ומדור לדור?

מוסרים היו רק ראשי פרקים, כמו שנאמר במשנת, ובשפה שבה דברו בינם לבין עצמם, לאמר: בשפה הארמית או הסורסית. כי רק ההלכות היו שונים בלשון הקדש (בלשון המשנה והבריתות), אבל הדבור הרגיל והשקלא וטריא היו בארמית או בסורית, ולכל-היותר – בשפה מערבית מלשון הקדש, ארמית וסורסית. הנוסחאות, שמביאים בעלי המשנה והאמוראים מן הכתבות והשטרות, הם בארמית. רבי יהודה הנשיא נלחם בימיו עם השפה הסורסית (7), שכנראה, היתה השפה המדוברת בימיו בין היהודים. ההלכות והמדרשים נתנו להסדר ואחרי-כן – להכתב – בעברית, אבל עניני המסורין הרי לא היו הלכות מסדרות, כ"אם ראשי פרקים נמסרים מפה לאפן, ונמסרו אפוא באפן טבעי ובשפה המדוברת, שהיתה בימי אחרוני התנאים וראשוני האמוראים או גם אחר-כך ארמית.

(1) צין מגלה, כ"א.

(2) חגיגה, פרק אין דורשין.

(3) ב"ב ע"ה.

(4) סנהדרין, ל"ה.

(5) שם, מ"ב.

(6) דף קי"ו.

(7) ב"ב, טוף פרק מ"ב.

או סורסית, או מערבת משתי השפות הנזכרות בצרוף מלים ומבטאים ופתגמים שונים מלשון הקודש.

כשאני מעין בשום לב בשתי האדרות שב, זהר" (בפרשת נשא ובפרשת האזינו), בספר דצניעותא (בפרשת תרומה), בביתות שונות, במאמרים בודדים שאחריהם באו פרושים ב, זהר" עצמו, אני מוצא, שלקלם תכונות של ראשי פרקים. אין אלה הלכות מסדרות בקבלה, כמו הלכות אחדות שב, ספר יצירה", אלא רמוזים דקים מן הדקים, שנמסרו מפה לאון, לבני העליה, שהמה מועטים". הרי אלה לא שיטות, כי אם התחלות של שיטות. את השיטות עצמן צריכים היו, בני העליה" להבין מדעתם. בני העליה" היו מבארים להם את, ראשי הפרקים", כל חד וחד לפום מה דמשער בלביה", ולפעמים קרובות היו מצרפים את פרושיהם לראשי הפרקים" ועושים מהם חטיבה אחת. במשך הדורות חדלו להבדיל בין, ראשי הפרקים" ובין הפרושים שעליהם. הכל נאסף לתוך קונטרסים שונים, שעברו מדור לדור ומיד ליד. יש בהם גם, ראשי הפרקים" של רבי שמעון בן יוחאי, חבריו ותלמידיו, ויש בהם גם הפרושים של יחידי האמוראים ושל יחידי הדור בימי הגאונים. הקונטרסים האלה מפורזים ומפורדים היו גם בארץ ישראל גם בבבל. מבבל התגלגלו ובאו במאות האחרונות מהאלף החמישי לספרד. מתוך שהיו הקונטרסים מפורזים ומפורדים חלו בהם ידים שונות. רבי משה די ליאון היה נודד בכל ימי חייו ואסף וקבץ את הקונטרסים השונים, אשר מצאם גגוים בבתי חכמי סוד שונים, ברם, צרפם, זקקם וחברם לתוך ספר אחד.

משום זה לא יפלא בעינינו כלל מה שרבי משה די ליאון בעצמו לא הבין (כמו שהוכחתי בפרקים הראשונים) לפעמים גם הוא את דברי ה, זהר" או מה שדבריו בספריו אשר חבר סותרים הרבה פעמים את דברי ה, זהר", יען כי יחסו של רבי משה די ליאון אל ה, זהר" איננו שונה מיחסם של יתר המקבילים בימיו, רק בהבדל זה, שהוא, די ליאון, עסק בו יותר ועמל בקבוצו ובסדורו.

משום זה לא יפלא בעינינו, — מה שאי אפשר להבין בשום אופן, לפי דעויהם של המבקרים המיחסים גם את עקר טופסו של ה, זהר" לרבי משה די ליאון, — שבספר, ברית מנחתה" לרבי אברהם רמון הספרדי, ספר שנכתב, לכל המאחר, בזמנו של רבי משה די ליאון, נמצאים דברים מ, מדרשו של רבי שמעון בן יוחאי", שאינם כלל בספרי ה, זהר" שלנו. מאין היו לרבי אברהם רמון הדברים האלה, אחרי שלא היה לפניו, לפי גרן ויתר המבקרים, רק ספר ה, זהר" שחבר די ליאון אבל אמת היא, שרבי משה די ליאון לא חבר בעצמו את הקונטרסים, כי אם חבר ממה שאסף וקבץ, ולא כל הקונטרסים היו בידו, ובידי רבי אברהם רמון, למשל, היו קונטרסים מ, מדרשו של רשב"י", שלא נמצאו כלל בידו די ליאון. סדר השתלשלותו של ה, זהר" לפי זה כך הוא: רבי שמעון בן יוחאי, חבריו ותלמידיו מסרו לבאים אחריהם את, ראשי הפרקים" בסתרי האלהות

כשפה שבה דברו: ארמית, סורסית, ולפעמים שפה מערבת משתי השפות הנזכרות בצרוף לשון הקודש. כשנכתבו אחרי-כן הדברים, יראו הכותבים לישנות מן הנוסח, שבהם נתנו. על-כן באים עקרי הדברים בתוך האדרת, בספרא דצניעותא, בכריתות אחדות ובמאמרים בודדים אחדים באותה השפה. אלה, שכתבו אחרי-כן פרושים לראשי הפרקים ויעשו מן העקר ולהפרושים חטיבה אחת, התאמצו לכתוב גם את הפרושים באותו הנוסח של ראשי הפרקים. בדורות היותר מאחרים לא יכלו הכותבים, בכל-הפסג, לאחוז בנוסח העתיק וכתבו, אף-על-פי שהתאמצו לכתוב ארמית, בסגנון החוקרים ומפרשי התורה בימי-הבינים.

עם כל האמור בזה עדין לא יצאנו ידי חובתנו לספר ה"זהר" ולמסדרו האחרון רבי משה די-ליאון, כי בהגותנו בו אנו מרגישים בכל מיני הקונטרסים השונים ובכל מיני הנוספות (סתרי-תורה, רעיא-מהימנא, מדרש-הנעלם וכו' וכו') גם אחדות שלמה, כאלו הכל לא רק נסדר, אלא גם נתן ונכתב בידי איש אחד. כיצד היה הדבר הוזה?

פעמים רבות אנו שומעים מתוך דברי ה"זהר" ענות נפש עליונה, קדושה ורוממה, שירדה בשפל המדרגות, ענות נפש הסובלת יסורי משיח, ענות נפש נודדת בין רבבות אנשים זרים לה, והיא מתגעגעת על אותו העולם, שכלו טהר ויפי, שממנו לקחה.

בדעתנו את חייה-הנדודים של די-ליאון ובשימנו לב ביחוד אל מקומות רבים ברעיא מהימנא, שבהם ידבר על יסורי משה והצותו את ה"ערב-רב", המה עמיה-ארץ והעשירים, שאינם תומכים בידי מארי קבלה, וזהרבים, שאינם עוסקים בפנימיות התורה, - סוף-סוף אך קול ענות רבי משה די-ליאון עצמו אנו שומעים. כיצד נתאים את-זה עם המאמת לנו מכל האמור למעלה, שרבי משה די-ליאון לא חבר כלל את עקר טופס ה"זהר" ושהוא, ה"זהר", הוא פרי התפתחות המחשבה והשירה המסתורית עד דורו של רבי משה?

אבל אמתת הענין כך היא: רבי משה אסף, קבץ ולקט בשקידה נפלאה את כל הקונטרסים האמורים, ואולם הוא לא היה רק מאסף ומסדר, כי-אם הכניס בקרבם גם את הרוח אשר לו, המשיך הלאה את הרעיונות הקדושים והגדולים אשר מצא, דרש אותם כמין חמר, הפך בהם והפך בהם ומצא בהם טעמים רבים, שעלו בידו לדרושים רבים, שהתאמץ לכתבם באותו הנוסח של הקונטרסים שאסף. לפעמים עלה בידו הנוסח האמור, ולפעמים - לא. על-כן יש אשר אנו פוגשים שם, כמו שכבר העיר רבי יעקב צמדין, מלים ספרדיות וכדומה.

וצריך לדעת גם את זאת, ששונה הוא רבי משה, המסדר את קונטרסי ה"זהר" ומוסיף בהם פנינים רבים, מן רבי משה, המחבר את "שקל הקדש" ויתר ספרי הקבלה ממין זה. בשעה שכתב רבי משה את ספרי-הקבלה שלו היה מקבל בינוני, ואפשר היה לו לבלתי הבין גם את פשט דברי ה"זהר" (יותר נכון: הקונטרסים אשר אסף) כראוי; אבל בשעה שסדר את קונטרסי

ה"זהר", צמצא כלל תחת השפעתם הנשגבה, חי כלל ברוחו בחברת רבי שמעון בן-יוחאי, חבריו ותלמידיו, עמד כלל בין אותם הקדושים והטהורים, שבתורתם תגה ימים ולילות ועמל כל-כך להבין ולהשיג כל דבר ודבר מדבריהם. הוא האמין אז באמת ובתמים, שעומד הוא בחברת עיריץ קדישין אלה, וכל מה שהוא מחדש – על-פיהם הוא מחדש. כל תורתו – שלהם היא. עליכן שיח ושיג לו עם אליהו, משה, רבי שמעון בן-יוחאי וחבורתו, כמו עם אנשי-דורו.

ולפי-זה לא היה כל מרמה בפי רבי משה די-ליאון, והכל אמת: גם מה שאמר לרבי יצחק דמן עכו, שפל מה שכתב ב"זהר" איננו שלל כלל, וגם מה שאמר לאשתו, כי מלבו הוא כותב. בעקר היו בידו קונטרסים עתיקים, שאסף וקבץ ולקחם עמו בנדודו מביתו (הוא לא מת בביתו, כאמור למעלה), ואין מן התימה כלל, שאשתו לא יכלה למסור לנדיב, שחפץ לקנות ממנה את גוף ספר ה"זהר" (שממנו העתיק רבי משה), כל קונטרסים, והרבה מן הקונטרסים שהיה שולח לעשירי-העם היו באמת פרי רוחו, אבל הרוח ההוא חי תמיד בחברת קודשא בריך הוא ושכינתיה, בפמליה של מעלה ובפמליה של מטה, בין המטילים בפרדס ובין אלה ד' עיילו בלא בר'.

תם החלק הראשון.

הנשמה העליונה

אך הנפשות בחיי צדקתו זו חבל תקחנה
אהב יאהב כנפשו ולו כבת-עינו תיקרנה;
לעולמי-נצח מקרב זכרוננו הן כל השכחנה
צם האלים במרום, ימותו אם הן תגזרנה;
טייעולם תחיינה בנעימות אלמות.

הגרי מור.

אין תכלה למרחק צד קצוי אפסים
אך יחדו לא יוכלו ללכת בו שנים
כי יעברו בו שנים וצר להם צר:
שם מתגנבה קוקיאה בקביון קן זר,
כל ביצה מלכד את ביציה החוצה
זרקה מתוכו הצפור התרוצה;
כל אחו ואבן אסוף רוח קסמים
ומלאים הצילות ומלאים הימים
נצרות וסגלות וכח עולמים,
היוצר בגלוי ורוקם בסתרים
קדורות וקשעות חדשות לבקרים.

כל שעה משעות חיינו נבדלת בתכונתה המיוחדת לה ובתולדותיה המשתלשלות ממנה. רוח האמונה, יצר הטוב שבקרבנו מתגלים בנו. אך לרגעים מזומנים, תחת אשר קלקלתנו מתמדת בנו תדיר. אבל ברגעים הקצרים הללו אצור ערך עמוק כל-כך, עד שהם ממריצים אותנו לראות בהם ממשות יתרה, מאשר בכל שאר הנסיונות שעברו על חיינו. ומטעם זה הנה אותה הראיה, שרגילים להסתייע בה תמיד, כדי להשתיק על ידה את אלה השמים תקוות נפרזות ביותר במין האנושי, כלומר, הראיה הנסמכת על הנסיון, בטלה ומבוטלת היא לעולם. לו גם בנוגע לעבר נספכים לדעתו של הנותן בו דופי, אף-על-פי-כן אין אנו זויים מלהוסיף ולקוות. עליו שומה אפוא לפתור את חידת התקוה הזאת המצויה בנו. מודים אנו, שחיי האדם שפלים ונבזים המה, אבל כיצד עמדנו על הדבר, ששפלים המה? מהו לרש דבר מורת-רוח זו המצויה בנו, לרש אירצון ישן-נושן זה הטבוע בנו? ומאי הפונה הכללית הצפונה במחסור ובבערות, אם לא רמוז דק, אשר תרמו הנפש, כי יש לה דרישות ותביעות עצומות לאין חק? מפני-מה מרגישים בני-האדם, כי ההיסטוריה הטבעית של האדם עדין לא נכתבה, וכי כל הדברים שנאמרו עליו, הולכים ומתשנים ונשארים תמיד מאחוריו והלאה וספרי המטפיסיקה ערכם מתדלדל ועובר ובטל? הפילוסופיה של ששת אלפים שנה עדין לא הספיקה לחדור אל תוך תעלומות חדרי הנפש ואוצרותיה. בכל מחקרי נסיונותיה נשאר תמיד, מדי עשותה את הבדיקה האחרונה, איזה שריד כל-שהוא, שלא יכלה לעמוד עליו. האדם נחלמים הוא, אשר מוצאי מעינותיו נעלמים הם. הויתנו שופעת ובאה אל קרבנו ממקום שלא נדע איהו. בעל החשבון המדויק ביותר אינו יכול לראות מראש, אם ברגע הבא לא יבוא איזה דבר, שאינו נתן לשער, וישים לאל את כל חשבונותיו. בכל רגע ורגע אנוס אני להכיר על-כרחי, כי המקרים נובעים ממקור הנעלה מן הרצון, שאני קורא לו רצוני שלי. וכמשפט המקרים כן גם משפט המחשבות. כשאני מסתכל בזרם השוטף, אשר ממקומות נעלמים ממני הוא מפכה לפרקים את פלגיו אל תוכי, מיד אני רואה ומכיר, שאינני בלתי אם גזון מן הצדקה, אוכל לחס-חסד; שאני אינני עילתם של זרמי מעלה אלה, כי אם רק צופה, המחריש ומשתאה אליהם; שמלא געגועים אני נושא את עיני למרום ונוהג את עצמי כפושט יד, אלא שהחזיונות שופעים ובאים מתוך איזה כח זר ומזור.

השופט העליון, הדן את השגות אשר בעבר ואשר בהוה, והנביא היחידי, המנבא את המוכרח להיות, הוא הוא הטבע המרומם שאנו שרוים בקרבנו, כאדמה זו השרויה בזרועותיה הרכות של האטמוספירה; הלא היא אותה האחדות, אותה הנשמה העליונה, אשר בה אצורה וכלולה הויתו של כל אדם יחיד ואשר על ידה היא מתלכדת כאחת עם שאר ההויות שבעולם; הלא הוא אותו הלב הכולל, אשר כל שיחת-אמת – הערצה לו, וכל מעשה-ישר – משמעת לו; הלא היא אותה הממשות המופלגת לאין חק, השמה לאל את ערמוניותנו וכשרונותינו וכופה את כל אדם להיות נחשב

שה שהוא באמת ונתקיים ולדבר דברים היוצאים מן הקב"ה ולא מן השמה
 דלחוף, והשוואת בלי-השקף להיות מוגלגלת וענקרת אל תוך מחשבתנו
 ומפעלנו ולהיות לחכמה, לצדקה, לעצמה וליופי, אנו חיים בעולם של מעשים
 משתלשלים זה אחר זה, בעולם של קרע, של חלקים ושברי חלקים, ואף
 על-פיכך בקרב האדם פנימה, שרויה הנפש של הפל; השתיקה רבת החכמה;
 הישגי העולמי, אשר כל חלק או שבר-חלק מתיחס אליו בערך אחד שנה;
 האחד הנצחי, והכח העמוק הזה, אשר בקרבו אנו קיימים ואשר כל
 געימות האשר שבו שכיחות ומצויות לנו, לא די שהוא מוצא סמוך בעצמו
 וכלי-שלמות הוא בכל עת ובכל שעה, אלא שגם פעולת הראיה והדבר
 הנראה, הרואה והמראה, הנושא והנשוא – כלם רק דבר אחד הם. אנו
 רואים את העולם קרעים קרעים, כגון: השמש, הירח, החי, העץ; אבל הכל
 הכולל, אשר כל החזיונות האלה אינם אלא חלקיו הנראים לעין, הוא הנפש,
 רק מתוך הסתכלותנו בחכמה זו מוכשרים אנו לקרא את הרשום בספר חזון
 העתים והדורות; ומתוך השתקעותנו במיטב המחשבות שבנו והתמכרותנו אל
 רוח הנבואה המצויה בכל-אדם אנו נעשים מוכשרים להבין את דברי חזון
 העתיד הזה. כל אדם המדבר על החיים הללו באוני אנשים, שהם גופם
 אין להם חלק במחשבה זו, משחית את דבריו לבטלה. אינני נועז להיות
 לה לפה ולדבר בעדה. אין כח בדברי להביע את הכוונה הקדושה האצורה
 בה; דלים וקרים הם. רק היא לבדה יכולה להשרות את רוח אלהים על
 מי שהיא רוצה, וראה זה פלא! הנה שיחתו של אדם שכזה מלאה ליריקה
 ונעימה היא והכל חשים ומרגישים אותה, כאשר ירגישו את מפח הרוח,
 ואף-על-פיכך אין אני יכול לכבוש בקרבי את חפצי לתאר ולו גם בדברי
 חל, מאין לי יכולת להשתמש בדברי קיש, את שמי שמינה של האלהות
 הזאת ולהרצות קצות ההוכחות בלבד, שעלתה בידי לאסוף בדבר פשטותו
 הנשגבה וגבורתו של החק העליון שבעליונים.

כשאנו מעינים בכל המתרחש בשיחותיהן של הבריות, בחזיונות
 הדמיון, בעתים של מוסר-כליות ושל תאוה, בזמן שהאדם נפעם ונדהם,
 בדברי המוסר אשר יורונו החלומות, שבהם אנו רואים את עצמנו לעתים
 קרובות כאלו מסכה נסוכה על פנינו – התחפשות-פליאה זו, שאנו מתחפשים
 בחלום, לא באה אלא כדי להעצים ולהאדיר את היסוד הממשי האצור בה
 ולקרבו להכרתנו הברורה – אנו משיגים כמה רמזים והוריות, אשר ילכו
 הלך והתרבות והיו למאור, המגיה אורו על דעת תעלומות הטבע. הכל
 מכין ועשוי להוכיח אותנו לדעת, כי נפשו של האדם איננה אבר, אלא
 מחיה ומפעלת היא את כל האברים כלם; כי היא איננה פעולה כפעולת כח
 הזכרון, כח המחשב וההכרעה, אלא שכל הכחות האלה משמשים לה מעין
 ידים ורגלים; כי היא איננה כשרון, אלא מאור; כי היא איננה השכל או
 הרצון, אלא המושלת בשכל וברצון; וכי היא היא היסוד הגעלם של קיומנו,
 אשר כל הכחות האמורים היום ושרוים בו, – אין-סוף היא, שאינו משועבד
 ואינו יכול להיות משועבד לרשות בעלים. מקרבנו פנימה או מאחורינו

בוקע הורח בעדנו אור, המאיר את כל הדברים המליח אותנו ליועה, כי כשאנו לעצמנו אפס ואין הננו, אלא שהאור הכל הוא. האדם קזית של בית-מקדש הוא. אשר כל החכמה וכל הטוב אצורים ושרוים בתוכו; דבר זה, שאנו רגילים לקרותו בשם אדם, זאת אומרת: אדם אפול, שותה, נושע, מחשב חשבונות, אינו מתאר, על צד האמת, את האדם גופו, אלא רק ציור מקולקל ממנו. לא לו אנו נותנים כבוד, רק הנפש, אשר הוא איננו בלתי אם כלי תשמישה, יכול תוכל, אם רק יביא אותה לידי גלוי במעשיו ומפעליו, לאכופ אותנו לכרוע לפניו. כשהיא נאצלת על שכלו – הרי היא גניוס; כשהיא נאצלת על רצונו – הרי היא צדקה; כשהיא שופעת אל תוך רגשותיו – הרי היא אהבה. וסמיותו של השכל מתחילה בה בשעה, שהוא רוצה להיות חטיבה מיוחדת בפני עצמה. ולדולו של הרצון מתחיל בה בשעה, שבעליו רוצה להיות חטיבה מיוחדת בפני עצמה. תכליתו של כל תקון בחייו של כל אדם יחיד אינה מכוונת אלא לפנות דרך לנפש, שתהא חודרת ועוברת מבעד לכל ישותנו, או בלשון אחרת: ללמדנו להיות כפופים ונשמעים.

יש עתים, אשר כל אדם חש ומרגיש בטבע הזה לכל טהרתו. אין די צבעים בלשונו של אדם לחאר את הטבע הזה כל-צרכו. דק וענוג הוא יותר מדי. לא ישיגהו שום מושג, לא תערכנו שום מדה, אבל יודעים אנו, שהוא בוקע וחודר אל תוכנו ומקיף אותנו. יודעים אנו, שכל הויה רוחנית אינה מצויה אלא באדם. משל קדמוני מחכם אומר: פקד יפקדנו אלהים גם מבלי לצלצל במצלה אשר בדלתנו; זאת אומרת: כשם שאין מחיצה או תקרה, המבדילה בין ראשינו ובין מרחבי השמים, כך אין תחום וחיץ בנפשו של אדם, אשר שם פוסק האדם, שהוא המסובב, ומתחיל האלהים, שהוא הסבה. כל המחיצות מסולקות. ישותנו מוטלת, כשהיא גלויה ופתוחה מצד אחד, בפני מעמקי הטבע הרוחני, בפני מדותיו של האלהים. אנו רואים ומכירים את הצדק, את האהבה, את החרות ואת הגבורה. למעלה מארבע מדות הטבע האלה עדין לא התרומם שום אדם, אלא הן הן מתרוממות ומתנשאות עלינו למעלה ראש, וביחוד בשעה שמתוך פניותינו אנו באים לידי נסיון לפגום בהן.

מרותו של הטבע, שעליו אנו מדברים בזה, באה לידי גלוי עליידי זה שהוא בלתי תלוי ועומד באותן ההגבלות, המקיפות אותנו מכל צד. הנפש מקיפה את כל הדברים שבעולם. כפי שאמרת, מתקוממת היא לכל נסיון, המתרגש ובא עליה. וכיוצא בזה מבטלת היא גם את הזמן ואת המקום. השפעת החושים הכניעה את רוחם של רוב בני-האדם במדה מרובה כל-כך, עד שמחיצות הזמן והמקום קבלו צורה של מעצורים, שיש בהם ממש ושאינם נתנים להסתלק; ולדבר על המעצורים האלה בקלות ראש, הרי זה נחשב בעיני העולם לסימן של סרוף-הדעת. אבל לאמתו של דבר אין הזמן והמקום אלא אמות-מדה מהופכות של כח הנפש. הרוח משחקת עם הזמן, —

יכלו להכיל עצמם את הנצח בששת אחת.
 או להאריך שעה אחת עד לאפסי הנצח.
 לעתים קרובות אנו באים על-פרכתנו לידי ההרגשה שיש נפרות
 אחרת ומחשבים אחרת מוז-שאנו מונים לה מיהם הולדנו יש מחשבות
 המוצאות אותנו ממיד-צעירים ורעננים ומשמרות אותנו--שלא נצא מכלל
 נפרות לעולם. מחשבה שכזו היא האהבה אל היופי העולמי והנצחי. כל
 אדם המסתכל בו ביופי זה, אינו נפטר ממנו אלא מתוך ההרגשה, שיותר
 משהוא מתיחס אל חיי העולם הזה, אשר סופם למיתה, מתחסס הוא אל דורות
 עולמים. פעולה כל-שהיא של כחות הרוח-משחררת אותנו במדה ידועה
 מתנאי הזמן. כשאנו חולים או חלשים, פסוק לנו פסוק אחד של שירה או
 פתגם עמוק, ואתה משיב בזה את נפשנו; או הבה לנו כרך אחד מספרי
 אפלטון או שקספיר, או רק הזכר לנו את שמותיהם, ומיד אנו באים לידי
 הרגשת חיי-עולם. צא וראה, איך המחשבה העמוקה, האלהית מקפלת תחתיה
 שנות מאות ושנות אלפים והנה וקיימת בכל הדורות והתקופות. האמנם נגרע
 עתה ערך פעולתה של תורת ישו מערכה בשעה שיצאה מפיו בפעם
 הראשונה הרשם הכביר, שיפעלו עלילות ואישים על מחשבותי, דבר אין
 לו ולזמן. ובכן אתה מוצא תמיד מדה, המיוחדת לנפש, ומדה אחרת שכנגדה,
 המיוחדת לחושים ולשכל. מפני גלוייה של הנפש מתבטלים הזמן והמקום
 והטבע והיו לאפס. בשיחה מצויה אנו מיחסים את כל הדברים אל הזמן,
 כשם שאנו רגילים לדמות, כי הכוכבים הנפרדים זה מזה מרחקי איך-קץ
 שרזים וקבועים על-פני ספירה בולטת אחת. וכך אנו אומרים, כי יום
 הדין רחוק או קרוב, כי ימות המשיח ממששים ובאים, כי יום של
 תקונים מדיניים, מוסריים וחברתיים ידועים קרוב לבוא וכדומה לזה, משום
 שסבורים אנו, שלפי טבע הדברים הרי מעשה זה-מן המעשים, שאנו
 מתכוונים אליהם, דבר חיצוני הוא וסופו לחלוף, תחת אשר המעשה האחר
 דבר קים ומתמיד הוא וקשור הוא אל הנפש. הדברים, שאנו סבורים עליהם
 באותה שעה, שהם קבועים ועומדים, יתירו את עצמם לאט לאט, כאותם
 הפרות המבוכרים הנזורים מעל העץ, מעל הנסיגן שלנו ויפלו לארץ.
 והרוח יסערם ויטיצם, מאין איש ינדע אנה. מראה הנוף, צורות אנשים,
 ערים כבוסטון ולונדון, דברים בני-חלוף חמה, ככל אחד המוסדות שהיו
 בימי קדם, או כהבל-אד או עשן, וכזה הוא גם גורל החברה וגורל העולם
 כלו. הנפש צופה ורואה בלי-חשך לפנים, כשהיא יוצרת לה עולם מלמנית
 ועוזבת עולמת מאחריה. אין לפניה לא מנין-זמנים, לא מנהגי דת, לא
 אישים, לא כשרונות ולא בני-אדם. הנפש אינה יודעת בלתי אם את הנפש;
 רקמת המקרים אינה משמשת לה אלא לבוש חולף ועובר, שהיא לבושה בו.
 את מדה הפרוגרס-שלה יש למד לפי החק המיוחד לה לעצמה ולא
 לפי כללי-חשבון, הליכנתיה של הנפש לפנים אינן הליכות ממדרגה
 למדרגה, עד כדי שאסור יהיה לצירן בזמנות-תנועה בקו-מישר, כי אם

ביותר עליה ממצב למצב, מעין זו המתגלה בגלגליהם של בעלי-החיים – גלגול הביצה בתולעת, גלגול התולעת בזבוב. גדולו של הגניוס יש לו תכונה, כללית ידועה, אשר לפיה אין בחיר האדם מתעלה מתחלה על ראובן ואחר על שמעון ואחר על לוי וגורם מתוך-מך לכל אחד מהם צער חכרת שפלותו, כי אם בכל פעם ופעם, שחבלי לדה תוקפים אותו לרגלי גדולו, הולך האדם ומרחיב את חוג פעולתו, ובכל הלמות הדפס שלו הוא הולך ומתרומם למעלה ממפלגות בני-אדם ומהמוני בני-אדם. עם כל דחיפה אלהית הולכת הרוח ובוקעת את הקליפה הדקה של מראות העין, החולפים ועוברים, ויוצאה ופורצת אל תוך הנצח ושואפת את אוירו. מתהלכת היא בתחום של אמתיות, שנתגלו בעולם מאז ומקדם, ובאה לידי ההרגשה, שיש קרבה יתרה בינה ובין זנן ואריאן מאשר בינה ובין בני ביתה.

זאת תורת החק של הגדול המוסרי הרוחני. אין זו כי אם עליה פשוטה, כמו בכחה של קלות מיוחדת, לא אל תוך תחום של צדקה אחת, כי אם אל תוך תחום כל הצדקות פלן. מוטבעות ועומדות הן בקרב הרוח, המכילה אותן פלן. הנפש תובעת טהרה, אבל לא הטהרה עיקר מגמתה; היא תובעת צדק, אבל לא הצדק עיקר; תובעת היא גמילות חסדים, אבל יש דבר הטוב ונעלה מזה; אי לזאת, בשעה שאנו פוסקים מדבר על-דבר טבע מוסרי כדי לדרוש את עשיתה של אחת הצדקות המצוה מפי טבע זה, אנו מרגישים מעין ירידה והסתגלות.

בקרב הרגש הזה עצמו מונח גם גרעין של גדול, הנשמע ומשתעבד לאותו החק גופו. מי שעלול לענוה, לצדק, לאהבה ולשאיפות נעלות, כבר עומד על מדרגה רוממה כזו, אשר ממנה הוא שותף את ממשלתו על המדעים ומלאכות המחשבת, על המליצה והשירה, על עלילות והליכות-חן. כי האיש השרוי בתענוג המוסרי הזה, כבר זכה, שיהא לו חלק בכחות הרוחניים המיוחדים האלה, אשר בני-האדם מעריצים ומכבדים אותם כל-כך. אין לך כשרון ואין לך חריצות המצוים באוהב, אשר בעיני הנערה האהובה לו יהיו נחשבים לאין, עדיכמה שהיא עצמה לא תהי דלה במקנות כאלה; והלב, המתמכר אתמכרות שלמה אל הרוח העליונה, רואה את עצמו קרוב קרבה יתרה אל כל מפעליה של הרוח הזאת והוא ילך הלך ועבוד בדרך-המלך לרכוש דעת וגבורה במקצועות שונים ומיוחדים. כיון שאנו מתדוממים לידי הרגש העיקרי והיסודי הזה, מיד אנו נבססים ממקום עמדתנו הדיחוק אשר בקצות העולם אל תוך מרכז העולם, אשר שם, כמו לפני ולפנים – ממחיצתו של אלהים, אנו מסתכלים בעילות והדאשנות והננו משיגים מראש את מהות התבל, שאיננה אלא תולדתן של העילות הללו, ההולכת ומשגשגת לאט לאט.

אזנו ממדתיה של תורת אלהים היא ההתגשמות, שהרוח מתגשמת בטמנת הצורה – בצורות כצורת אני. חי אני בתוך החברה; יחד עם אנשים המצויים לאותן המחשבות השרויות ברוחי אני, אך נשמעים בבחינה ידועה לאתם האינסטינקטים הגדולים, אשר משיהם אני חי, דואה אני, שאותה

הרחק עצמה שפועלת את שפולתה גם בהם יודע ומכיר אני, כי טבע אחד משתף לכלנו; ואותן הנפשות האחרות, אותן העצמיות הנבדלות מושמות אחתי אליהן יותר מכל דבר שבעולם. הן מעוררות בקרבי אותן תנועות הנפש החדשות, שאנו קוראים להן בשם תאוה; אתבה, שנאה, פחד, השתוממות, רחמים; ומה תוצאת לשיחת הבריות, להתחרות, למרותה של נפש האחד על השני, לבנין ערים, לקרבות. בני האדם טפלים הם לגבי ראשית התורה והדעה, אשר תטיף הנפש. בימי נערונו אנו דבקים באנשים דבקות יתרה, המעבירה אותנו על דעתנו. הילדים ובני הנעורים רואים בהם את כל עולמם. אבל בשעה שהאדם נעשה מלמד בנסיונות, הרי הוא מכיר, כי טבע אחד שוה מתגלה בכל הבריות קלן. האנשים עצמם מביאים אותנו לידי הכרתו של הבלתי־אישי. בכל שיחה של שני בני־אדם נוטל חלק בשתיקה הטבע המשתף להם כבן־שיחה שלישי. הצד השלישי הזה, או הטבע המשתף הזה, איננו חזיון חברתי; בלתי־אישי הוא; אלהים הוא. והוא הדין גם בחבורות, שנושאים ונותנים בהן בענינים חשובים וביחוד בשאלות נשגבות, מובטחים הם בני החבורה, כי המחשבה מתרוממת בלבם של כל אחד מהם לידי מדרגה אחת שוה וכי הכל יש להם חלק רוחני בכל המדבר, ומשפט השומע כמשפט המדבר. כלם נעשים חכמים מכפי שהיו. ככפתו של בית־מקדש מתנשאה ממעל להם אחדות המחשבה הזאת, המעוררת את כל לב להיות דופק מתוך הכרה יותר נעלה שהוא מכיר את כחו וחובתו ולהיות חושב ופועל מתוך רוממות שאינה מצויה. כלם יודעים ומכירים, כי הגיעו לידי מדרגה יותר נעלה של השלטון ברוח. יש חכמה ידועה של אהבת הבריות, המיוחדת כאחת גם לגדולים שבבני־האדם גם לקטנים שבהם ואשר שיטת החנוך הרגילה שלנו מתנגעת לעתים קרובות להשביטה ולדכאיה. הרוח אחת היא והבחירים שבאנשי הרוח, האוהבים את האמת אהבה לשמה, סבורים פחות מכל, שהאמת אחת קנינם היא. הם מקבלים אותה בהכרת תודה מכל־מקום שהיא באה ואינם טובעים אותה במסבע או בחותם שמו של איהו אדם, כי היא היתה שלהם מאז ומקדם ומימות עולם. החכמים וגדולי המחשבה אין להם מנומולין על האמת. נסיתם הגמרצה ללכת בדרך ידועה עושה אותם בבחינה ידועה לבלתי־מוכשרים לחשוב נכוחה. על כמה השקפות רבות־ערך אנו חייבים תודה לאנשים, שאינם חריפים או עמקי־בונה ביותר, ואשר מבלי שום יגיעה יתרה מביעים הם את הדבר, שאנו צריכים לו ואשר לשוא שאפנו אליה זה כמה. שפולתה של הנפש כלולה על־פירוב בדבר המורגש בלב, שלא יצא מן השפה ולחוק, יותר מאשר בדבר שהובע באחת השיחות. מרחפת היא מעל לבלתי־חברה והכל מבקשים אותה שלא מדעתם איש באחיו. הדעה, שאנו יודעים טובה מן המעשים, שאנו עושים. עדין אין אנו שולטים בעצמנו די צרכנו וכבר יודעים אנו, כי יתרון ומעלה יתרה לנו. בשיחתי המצויה, שאני סח עם שכני, אני מרגיש לעתים קרובות מאד אותה האמת עצמה, שדבר־מה יותר נעלה צופה ומביט בכל אחד מאתנו על

משחק תבניתם יהוה מלמעלה ושם אחובדי על כל אחד מאתנו שנענוצו ופסיר
 בראשו ליתפטרנו ונחיהם נהא אחרתם הנהגה קיני וינינינו ונחיהם
 הדי בניקאדם משפלים את עצמם כדל לבוא במשא זמתן עם הברית
 בשנות הרגילה הנבזה שהם משרתים את העולם ואשר למענו הם מוחלים
 על כבודם המוטבע בסמלה דומים הם לאותם השיקים הערבים הדרים
 בבתי פחותים ומתחפשים למראית עין לעניים בכדי להציל מאסם הפחה
 ועל ברק צשרם הם מתענגים בחדרי תדרים חבוים
 וכשם שהנפש מצויה בכל אדם כך מצויה היא בכל תקופה מתקופות
 הזמים בשולה ומפתחת היא כל צרכה כבר בעוד האדם ילד כשאני
 מטפל בילדי הרי כל ידיעתי בלשון הרומית והינית כל השכלתי ומעותי
 אינם מועילים לי כלום אבל כל מדה ומדה שיש בי משל עשר הנפש
 עומדת לי לצורך תכליתי המכונה אם אני הולך בשרירות רצוני ומעמיד
 על דעתי הרי הוא מעמיד את רצוני כנגד רצוני את זה לעומת זה
 ומניח אותי אם הדבר ישר בעיני להשפיל את עצמי ולהשתמש ביתר כחי
 ואוני כדי להכותו אבל אם מותר אני על רצוני והגני משתדל לפעול
 פעולה הנובעת מתוך הנפש בעשותי את הנפש לדין מוכיח בינינו מיד
 מציצה אותה הנפש עצמה מתוך עיניו והרי הוא מוקיר ואהב עמי יחד
 את כל הראוי ליקר ואהבה

הנפש צופה רואה את האמת ומביאה אותה לידי גלוי כשאנו רואים
 את האמת מיד אנו מכירים אותה יאמרו על זה הספקנים והלצנים מה
 שיאמרו שאל ישאלו אותך השוטים כשדברת דבר שאינם אובים לשמוע
 וכי מנין אתה יודע שדברך אמת ולא טעות היא בידך כשאנו רואים
 את האמת מיד אנו מכירים אותה מפי הסברה כשם שתכף ליקיצתנו אנו
 יודעים כי ערים אנחנו מאמר נעלה יצא מפי עמנואל סנדפורג שיש בו
 בלבד כדי להעיד על רוממות תבונתו של האיש הזה לאמר לא דבר
 היתו מוכשר להצדיק את כל הישר בעיניו מוכיח עליו על האדם כי יש
 בו בינה ודעת כי אם היתו מוכשר להבחין שמה שאמת אמת הוא ומה
 ששקר שקר הוא רק זהו אות ומופת על מהותה ותכונתה של התבונה
 בספר שאני קורא מראה לי כל רציון טוב שאני מוצא בו כמשפטה
 וכמעשה של כל אמת את צלמה ודמותה של כל האמת קלה לכל רעיון
 רע שאני מוצא בו תהנה נפש זו עצמה להרחב חדה החותכת וגוררת אומג
 וחרת אותו הלאה חכמים אנו יותר מכסף שאנו סבורים אם לא נניח
 מעשולים על דרך המחשבה שלנו כי אם נשתדל שתהא פעולהנו פעולה
 תמה ושלמה או נתבונן מה משפטו של כל דבר ביחסו לאלהים או לדוע
 נדעהאם כל דבר בפרט והוא כל הדברים בכלל זאת כל אדם בפני עצמו
 כי אובקת וששם של כל הדברים ושל כל בני האדם עומד מאחורינו ושופע
 דרך האמר של עצמותנו על כל הדברים שבכלם את דעתנו שאין לה
 חקר ותכלית
 וסס מלבד הכרה ונשיה הנפש מבירה בכל המקרה ממקרה חיי היתו

את עצמותה ומחוללה, עוד סגולה עליונה בה לגלות את האמת. וכאן אולי מן הצורך הוא, שננסה לשאב מתוך מציאותה הקרובה עצמה וכח ונדבר על השראת שכינה זו בלשון יותר חשובה ונעלה. כי ההרצאה, שהנפש מרצה את האמת, היא המאורע היותר נעלה שבמאורעות הטבע, מפני שבהרצאה זו אין הנפש נותנת דבר־מה משלה, אלא את עצמה גופה היא נותנת, או היא עוברת אל תוך אותו האיש, שהיא מאירה אותו באורה, ונעשית אותו האיש עצמו, או, לפי מדת האמת שאותו האיש מקבל, היא קולטת וסופגת אותו אל תוכה עצמה.

אנו קוראים להכרזות שהנפש מכרזת, לפרסום שהיא מפרסמת את טבעה, בשם „גלוי שכינה“. החזיונות האלה באים תמיד כרוכים ברגש של רוממות. כי התגלות זו אינה אלא אצילות השופעת מרוח אלהים אל תוך רוחנו אנו. אין זאת כי אם נטיגת זרם רוחו של היחיד מפני משברי ים החיים הסוערים. כי כל השגה ברורה אשר ישיגו בני־האדם את הכח המרכזי הזה ממלאה אותם יראת־הרוממות ותענוגות. רעד חלף ועובר את כל בני־האדם בשעה שאמת חדשה מתגלה ובאה לעולם, או בשעה שנעשה מפעל כביר, הבוקע ועולה מלב הטבע. בגלויים האלה אין כח הראות נפרד מעל הרצון לפעול ולעשות, אלא שהסתכלות נובעת מתוך ההכנעה, וההכנעה נובעת מתוך השגה מלאה שמחה. כל רגע, שכל אדם יחיד מרגיש שהשגה זו ממלאה אותו, נשאר בלבו למוכרת עולם. לפי ההכרח המוטבע ועומד במהות עצמותנו, הרי בעקב הכרתו של היחיד את המציאות האלהית הזאת כרוכה תמיד התלהבות־נפש ידועה. טיבה ואריכותה של ההתלהבות הזאת הולכים ומשתנים ומתחלפים, הכל לפי שנוי מהותו של האדם, ממצב של התפעלות והתערות של מעלה ורוח הקדש – חזיונות אלה אינם נפרצים ביותר – עד כדי ההבהוב היותר קלוש של הרגש המוסרי, אשר זוהי צורתה שבה היא מחממת, כאח המבוערת בביתנו, את כל המשפחות והחבורות של בני־האדם ומכשירה את קיומה של החברה. בעקב התגלות הרגש הדתי בקרב בני־האדם היתה כרוכה תמיד נטיה ידועה לשגעון, כאלו „הציצו ונפגעו מרוב שפעת האורה שהוערה עליהם“. ההתפעלות של סוקרטס, ה„התאחדות“ של פלטינוס, ה„חזיון“ של פארפיריוס, החזרה־בתשובה של פולוס, „דמדומי השחר“ של יעקב בהמה, עיוותיו של דורש פוקס והקוקרים שלו, „הארתו“ של סנדנבורג, כלם מסוג אחד המה. מה שלגבי האנשים המופלאים האלה היתה התלהבות הנפש, בא לידי גלוי צמקרים אין־ספורות שבחיים המצויים בדרך פחות מתמיהה. ההיסטוריה של האמונה מוכיחה בכל מקום, שיש בח נטיה להתלהבות. האפסטזה הדתית של אגודות האחים והקוֹיאִיטִיסטים במוֹרִביה; גלוי הכונה הנצחית שב„דבור“ בלשון הכנסייה של ירושלים החדשה; ה„תחיה“ של כנסיות הקלויניסטים; „הנסיונות“ של המתודיסטים – כל אלה אינם אלא צורות שונות אשר לאותו הרטט של יראת הרוממות ולאותו התענוג הפנימי המלוים את התמוגות נפשו של היחיד בתוך הנפש העולמית.

טבעם של הגלויים האלה אף הוא כך הוא: השגותיו של החוק
 המוחלט הם: הם משמשים פתרונים לשאלותיה של הנפש עצמה הם אינם
 משיבים תשובה על שאלותיו של התניין. מעולם אין הנפש משיבה תשובה
 במלים, כי אם בעצם הענין גמול שצליה באה השאלה.
 ההתגלות אינה אלא מפתח סגור הנפש הבריות סבורות, שההתגלות
 היא חזון גורלו של האדם. בדברי האורים והתומים של הנפש אשר בימי
 קדם היה השכל מבקש למצא תשובות לשאלות גשמיות והיה משתדל להגיד
 בשם אלהים, כנה יאריכו בני-אדם ימים, מה המעשה אשר תעשינה ידיהם
 ומי יהיו חבריהם, והיה מצרף לוח שמות, מניני-ומנים ומקומות. אבל אין
 אנו ושאים להיות משברי מעוללים סגורים. אלא חייבים אנחנו לכבוש
 בקרבנו את הסקרנות השפלה הזאת. תשובה אמורה בדברים – אונאה היא;
 לאמתו של דבר אין היא תשובה כלל על השאלות שאתה שואל. אל-נא
 חבקש כי תאר יתארו לפניך את הארצות, שאתה נוסע לשם באניה. שום
 חאור אין בו כדי לתארן לפניך די ספוק, ולמחר אתה בא לשם ואתה
 מכיר אותן לדעת מתוך מגורין שם. בני-אדם שואלים על-דבר השארת
 הנפש, על הנעשה בשמים, על הגמול הצפוי לרשע וכדומה. ולא זו בלבד,
 אלא שהנוצרים המאמינים סבורים, כי ישו הניח אחריו תשובות על השאלות
 האלה. אבל מעולם לא היה איש-הרות הזה מדבר אפילו רגע אחד בסגנון-
 הלשון ההמוני של המאמינים הללו. האמת, הצדק, האהבה ומדות הנפש
 אחוזים וקשורים קשר מהותי ברעיון, שהכל קים ומתמיד בעולם ואינו בן-
 חלוף. ישו, אשר חי בעולם הרגשות המוסריים האלה ולא שעה אל האשר
 הגשמי, כי אם שם את לבו רק לגלויי הרגשות האלה, לא הפריד מעולם
 את רעיון הקיום וההתמדה מעל מהות האטריבוטים האלה, אף לא הביע
 אפילו דבור אחד בנוגע להשארת הנפש. נשאר הדבר לתלמידיו אחריו
 להפריד את המדת הקיום מעל היסודות המוסריים ולהורות את השארת
 הנפש בתור תורה ולהוכיח את אמתה באותות ומופתים. ובה בשעה שהתחילו
 מורים את תורת האלמות כתורה בפני עצמה, מיד באה ירידה לאדם.
 בשטף האהבה, בהערצה שמעריצים את הענוה, אין מקום לשאלה בדבר
 התמדת הקיום. אדם, אשר שאר-רוח לו, לא ישאל מעולם את השאלה
 הזאת, או לא ישפיל את עצמו לטפל בהוכחות וראיות ממין זה. כי הנפש
 נאמנה לעצמה והאדם, אשר היא נפתח בו, אינו יכול לעבור מתוך הנה,
 אשר אין סוף לו, אל תוך-עתיד, אשר יהי קץ לו.
 השאלות האלה על-דבר העתיד, שאנו משתוקקים למצא להן פתרונים,
 אינן אלא הודאה על החטא שבידנו. לאלהים אין עליהן שום-תשובה. שום
 תשובה בדברים אינה יכולה כל-עיקר לשמש פתרון לשאלה- בדבר עצמים
 ממשיים. לא בודון גזרת אלהים, כי אם- בטבעו של האדם- תלוי הדבר,
 שמסכה מרושה על המעשים אשר יקרו ביום מחר; אין רצונה של הנפש,
 שאנו נגלה תעלומה אחת, מלבד התעלומה של הסבה והמסובב. על-ידי
 המסכה הזאת, החוצצת בפני המקרים העתידיים לבוא, מלמדת היא את-בגל

האדם לחיות את חיי היום הזה. הדרך היחידה למצוא תשובה על השאלות האלה, שהן שאלות החושים, היא, להסתלק מכל סקרנות שפלה, ומדי הסגירנו את עצמנו ביד שטף הקיום, אשר ישא ויביא אותנו אל תעלומת הטבע, עלינו לפעול ולחיות, לפעול ולחיות; ומבלי אשר צפינו לזה, הנה ערכה ויצרה לה הנפש המתקדמת מעמד חדש והשאלה והתשובה התלכדו כאחת והיו לדבר אחד.

בכח אש החיים, אש הקדש, אש השמים זו עצמה, ההולכת ובווערת עד שהיא מלהטת וממסה את כל הדברים שבעולם לגלים ומשברים של ים אורה, אנו רואים ומכירים איש את אחיו ואת משפט הרוח אשר בכל אחד מאתנו. מי יכול להגיד את שרש דבר ידיעתו את התכונה המיוחדת, אשר לכל אחד ואחד מבין חוג ידידיו השונים והנבדלים איש מאחיו אין איש. ואף-על-פי-כן אין דבריהם ומעשיהם עלולים לרמות אותו. באדם זה, אף-על-פי שאין הוא מוצא בו און, אינו נותן אמן. ובאדם פלוני, אף-על-פי שהם מזדמנים יחד רק לעתים רחוקות, הרגיש אותות נאמנים, המעידים עליו, כי יש לבטוח בו, כבאדם המוצא ענין וחפץ בתכונתו שלו גופו. אנו יודעים איש את אחיו ידיעה נכונה מאד, — מי מאתנו התהלך בצדק ומישרים עם נפשו, ואם הדבר שאנו מטיפים לו או נושאים את עינינו אליו איננו אלא געגועים שאין בהם ממש, או הוא שאיפתנו, שאנו שואפים בתם-לבב ומתוך יגיעה ועמל.

צופים ומבחינים ברוחו של אדם ובסגולותיה המיוחדות הננו כלנו. סגולת הבחנה זו עיקר עליון היא בחיינו או בכחותינו, אשר מחוץ להכרתנו. המשא-והמתן של הבריות, עסקם ומעבדם, אמונתם, יחסי ידידותם ומריבותיהם — אינם אלא חקירת בית-דין רבה ועצומה אחת, הבוחנת ובודקת את טיבו ואפיו של האדם. בין במושב כל הדינים כלם, בין בישיבת מנין מועט של דינים ובין בעמידת אדם כנגד אדם פנים אל פנים, המאשים כנגד הנאשם, מגישים בני-האדם גופם את עצמם למשפט. על-כרחם הם מציגים לראוה אותם הפרטים הקטנים, אותן הידים המוכיחות, אשר על פיהם אפשר לעמוד על טיבו של אדם. אבל מי ומי הוא הדין את הדין? ואת מה הוא דין? אמנם לא תבונתנו היא הדין. את טיבו של אדם אין אנו למדים לא מתוך עיון ולא מתוך חריצות יתרה המצויה בנו. לא; אלא זהו עיקר חכמתו של אדם חכם, שאינו דן את הבריות; הוא מניח אותם להיות דנים את עצמם ורק קורא הוא וכותב בספר את פסק דינם, שפסקו בעצמם.

בתקף חק הטבע הזה, שאין להסתלק ממנו, נכנע ומשתעבד רצונו של היחיד ולמרות יגיעותינו או מעוש שלמותנו יהיה הגניוס שלך מבצבץ ועולה מקרבך, כשם שהגניוס שלי יהיה מבצבץ ועולה מקרבי. עצמותנו ומהותנו אנו היא היא התורה, שאנו מורים אותה לאחרים, בין מדעת ובין שלא מדעת. מחשבות נכנסות אל תוך רוחנו דרך צנורות, אשר מעולם לא הנחנו אותם פתוחים, ומחשבות יוצאות מרוחנו דרך צנורות, אשר מעולם

לא פתחנו אותם לרצוננו, אפי' של אדם מנרה וגמבית על-כרחי, אמת המדה למד בה פרונגרם אמתי אתה מוצא בהליכותיו ובמדעותיו של אדם, לא מספר שנות חייו, לא השכלתו, לא חברתו, לא ספרים ומעשים וכשרונות, אף לא כל אלה יתד יש בהם כח למנוע אותו מלהעריך היות הנעלה ורוממה מרוחו. אם לא מצא לו מחסה ומפלט באלהים, הרי נמוסיו, דרכי דבורו, נוסח פתגמיו והבנין, אם יש לומר כך, של כל השקפתו יהיו מגלים ומכריזים זאת שלא בטובתו, עד-כמה שלא יהיה מתנגד לזה בכל מאודו. אבל אם מצא לו אדם את מרכזו, תהא האלהות עולה וזורחת מקרבו מבעד לכל מעטי הבערות אשר יעטה, מבעד לטיבו ותכונתו שאינם נוחים ועל אף התנאים הקשים שהוא נתון בהם. אינה דומה מדתו של המבקש והמחזר אחר קנין למדתו של מי שיש לו קנין.

ההבדל הגדול שבין מורי הקדש ובין המורים שבספרות, - בין פיטנים מעין הרקרט, ובין פיטנים מעין פופ, - בין פילוסופים מעין שפינוזה, קנט וקולרידזש, ובין פילוסופים מעין לוק, פלי, מקינטוש וסטיוארט, - בין אנשים המעורבים עם הבריות, הנחשבים לאנשי-שיחה מופלאים ובין אחד מבעלי המסתורין הגלויים, אשר בחזקת יד המחשבה שתקפה עליו הוא מתנבא גבואה מטורפת למחצה, - הוא זה, שבני הסיעה האחת מדברים, מבפנים, או מתוך הנסיון שנתנסו בו, כשתפים ואדונים של המעשה; ובני הסיעה האחרת מדברים, מבחוץ, כמסתכלים פשוטים או אולי כאנשים, היודעים את המעשה רק מפי עדותם של אנשים אחרים. אין שום תועלת בדבר כשמטיפים אלי מבחוץ. הנקל לי לעשות זאת בעצמי. ישו מדבר תמיד מבפנים ובמדה שאין כמותה. זהו כל הפלא שבדבר. מאמין אני מראש, כי אכן כך צריך להיות. כל בני-האדם פלם עומדים ומצפים בלי-תשך לביאתו של מורה ומדריך שכוה. אבל אם אין אדם מדבר מלפני ולפנים, מאחורי הקלעים, ששם הדבר וכונת הדבר מהלכדים כאחד, הבה יודה על זאת מתוך ענוה והכנעה. דעת-כל זו שופעת אל תוך השכל ויוצרת את זה, שאנו קוראים לו בשם גניוס. חלק גדול מחכמת העולם אינו חכמה כלל, והמצוינים שבין המשכילים נעלים הם בלי-ספק מכל פרסום ספרותי, אף-על-פי שאינם מן הסיפורים. בין המון תלמידי החכמים ומחברי ספרים אין אנו מרגישים מציאותו של דבר מקדש ומרומם; אנו מרגישים בהם חריצות וזריזות ידועה יותר מרוח הקדש; יש בהם אור ואינם יודעים מאין הוא בא, והם אומרים עליו, שהוא שלהם; כשרונם אינו אלא הפלגת אחת הסגולות המצויות בהם, הגדלת מדתו של אחד מאבריהם, עד כי יתר כחם ואינם אינו אלא מחלה. במקרים שכאלה אין המתנות הרוחניות עושות רשם של שלמות מוסרית, כי אם כמעט של קלקלה וחטאת; ואנו מרגישים, כי כשרונותיו של אדם נצבים לשטן בדרך התרוממותו אל האמת. אבל הגניוס בעל אמונה הוא. אין הוא אלא ספיגה וקליטה גפרוה של הרגשות הכל, אין הוא אנולמי ויוצא מן הכלל, אלא דומה הוא אל בני-אדם אחרים במדה יתרה ולא במדה פחומה. בכל המשוררים הגדולים מצויה חכמת

אהבת-הבריות, העולה על כל יתר כשרונותיהם. אין יתרון למחבר, לאיש החבונה, לחבר המפלגה, לבעל דרך-ארץ נאה מן האדם באשר הוא אדם. זיוה של האנושיות מבהיק בהומירוס, בצ'וסר, בספנסר, בשקספיר, במילטון. הם מוצאים את ספוקם באמת בלבד. הם משתמשים בערך הישר. הם נראים מצוננים ומתונים בעיני האנשים, המתלהבים למקרא דברי סופרים פחותים, אבל חביבים על ההמון, המלאים תאוה הוללה וצבעים המסמאים את העין. כי משוררים הם בכח חפש המעוף, שנתנו לנפשם רבת-התושיה, השבה ונשקפת מעיניהם ומברכת את היצירות אשר יצרה. נעלה היא הנפש מן הדעת המצויה בה; חכמה היא מכל אחד ממעשי-היצירה שלה. המשורר הגדול מביא אותנו לידי הרגשת העשר המצוי בנו ומתוך-כך אנו ממעטים להרהר ביצירותיו הוא. השפעתו היותר מעלה על רוחנו היא זו, שהוא מורה אותנו לבנות את כל מפעליו אשר פעל. שקספיר מעלה אותנו לידי מדרגה של פעולה רוחנית הנעלה כל-כך, עד שאנו מרגישים שהשפע עלינו שפע עשר רב ועצום, אשר עשרו שלו אפס ואין הוא לעומתו; ואז חשים אנו, כי יצירותיו המזהירות, שעד עתה היינו רגילים לפאר ולרומם אותן כעין סוג של פואטיסה מיוחד בפני עצמו, אין להן קיום בטבע הממשי יותר מצלו של עובר ארח, המשתטח על הסלע שבצד הדרך. רוח הקדש, שבאה לידי גלוי ביצירות כהמליט והמלך ליר, יכולה היתה ליצור יום-יום מעשים נאים אחרים עד לאינסוף. ומדוע-זה אוקיר אפוא את המליט ואת ליר, כאלו לא היתה בנו אותה הנפש, אשר היצירות הללו יצאו מקרבה, כשם שההברות יוצאות מן הלשון?

כח זה אינו שופע ויורד לתוך חיינו של היחיד, אלא על-מנת להיות קנינו הגמור. הוא מתרחש ובא אל האדם הענו והפשוט; הוא בא אל האיש המתאמץ להרחיק מעליו את כל שוא וגאה; הוא בא כמראה-הנבואה; הוא בא כשלות נפש ורוממות. בשעה שאנו רואים לפנינו את אלה שהוא שרוי בתוכם, מיד מתגלות לפנינו מדרגות חדשות של רוממות. מלפני רוח-הקדש זו יוצא האדם ששרתה עליו ולב אחר בקרבו. כשהוא מספר עם הבריות, אין הוא מתבטל מפני דעתן. הוא מנסה ובוחר אותן. כהנפש זה דורש מאתנו להיות תמימים ונכוחים. הפיך וחוח-הדעת מנסה לפות את ספור קורותיו כשהוא מתפאר, שלורד, או נסיך, או רוזן פלוני דבר אליו כך וכך או התנהג עמו כך וכך. אנשים שחצנים מקרב ההמון דרכם להראות לך את הכפות, התכשיטים והטבעות שלהם ושומרים למשמרת את הכרטיסים ואגרות הברכה, שנתקבלו לידם. אנשים שהשכלתם יתרה, כשהם באים להרצות את המוצאות אותם, בוררים ביחוד מאורעות נעימים, אשר חוט של פיוט משוך עליהם, — את בקורם ברומא, את דבר האיש הגאוני אשר ראו עיניהם, את ברית הידידות, אשר בינם ובין אדם נעלה פלוני; ועוד אולי נוסף על זה גם הנוף הנאה, זיו נגזרות ההרים, המחשבות הרוממות, שהתענגו עליהן יום אתמול — וככה משתדלים הם להשרות על חייהם ברק זיו של רומנטיות. אבל הנפש, המתנשאה עד לידי הערצת האל הגדול,

תמימה וברה הוא; אין לה לא ברק צבעי ארגמן, לא ידידים גאים, לא מכרים רוזנים ולא מאורעות מופלאים במינם; אין היא צריכה לכך, שישתוממו עליה; שרויה היא בתוך שעה זו של עכשיו, בתוך מעשה הנסיון הקשה של יום-יום, — משום שגם הרגע הגוכחי וגם הדבר הטפל שבטפלים נעשים כספוג וקולטים אל קרבם את המחשבה ומתמלאים שפעת ים אורה. קיין שאדם מתהלך עם איש-הרוח, אשר עם כל רוממותו הנעלה פשוט הוא תכלית הפשטות, הרי כל הספרות נראית בעיניו כמלתמת דברים בלבד. האמרים הפשוטים ביותר ראויים מאין כמוהם להיות נכתבים בספר, ואף-על-פי-כן זולים ומצויים הם כל-כך, עד כי לרוב עשרה של הנפש, אשר אין קץ לו, מי שאומר לאספס, הרי זה דומה למלקט אבני-גיר אחדות מעל פני האדמה, או לכונס מעט אויר לתוך צלוחית, בשעה שכל האדמה כלה וכל האויר פלו לנו הם. שום דבר אינו יכול לחדור לתוך אותו התחום או לעשותך לאחד מבני אותו החוג, אם לא תסיר מעליך את כל הבלי תפארתך ותתהלך עם הבריות באמת פשוטה ובהתגלות-לב גמורה ומתוך ודאות ברורה בכל מה שנטל עליך לדעת.

אנשים ממין זה מתנהגים עמך כמנהג אלילים; הם מהלכים על-פני האדמה כאלילים ומקדמים בלי שום תמיה את חריפות תבונתך, את טוב לבך ואפילו את צדקתך — או טוב אמרי: את מעשה חובתך, משום שצדקתך נחשבת בעיניהם כבשר מבשרם וכדם עורקיהם; הם רואים בה הוד מלכות כשלהם, הוד מלכות עליון ואבי אבות האלים. אבל מה עזה וקשה התוכחה, אשר יוכיח היחס שלהם, הלא הוא יחס של אחנה גמורה ותמה, את הצביעות המצויה בין הסופרים, אשר גם קלס יקלסו וגם הכאב יכאיבו איש את אחיו הנפשות האלה אינן יודעות חנף. אינני מתפלא כל-עיקר על אשר אנשים שכמותם הלכו לבקר את קרומנל ואת כריסטינה ואת קארל השני ואת יעקב הראשון ואת שליט הטורקים. כי למרבה רוממותם חבריהם ובני לזיתם של המלכים הם ואייאפשר להם שלא להרגיש את הלשון של עבדות המצויה בשיחותיהן ובמשאן ומתנן של הבריות. יש לראותם תמיד כראות ממת אלהים אשר נתנה למלכים. כי הם עומדים לנגדם כמלך לפני מלך, בלי שום הכנעה והתרסות, וממציאים לכל אשר שאר-רוח לו את קורת-הנפש ורגש הרצון הבאים מכח יכולת ההתנגדות, מכח הרגש של אהבת-אדם תמימה וישרה, מכח חכרות כנה ושוה לכל נפש ומכח אידיאות חדשות. כשהם נפטרים מהם, הם מניחים אותם חכמים ומעולים מכפי שהיו. נפשות שכמותן מביאות אותנו לידי ההרגשה, כי יתרון לתום-לב מן הצביעות. הנה מתהלך עם כל איש ואשה בהתגלות-לב עד כדי להמריץ אותם, שיהא לבם צרום וישר כנגדך, ועד כדי לחסר אותם כל תקנה לשחק ולהתל בך. חסד זה הוא הגדול מכל החסדים שאתה יכול לגמול עם בני-אדם. תהלתם הכי נעלה אומר מילטון, אינה חנף ועצתם התמימה ביותר מעין תהלה היא. התאחדות האדם עם האלהים בכל עלילה מעלילות הנפש אינה נתנת להביעה בדברים. אפילו האדם הפשוט שבפשוטים, המעריך את האלהים

צואמת לבבו, היה יהיה לאלהים בעצמו; אפט אצילותה של עצמות מעולה וכללית זאת חדשה היא תמיד ומעולם ועד עולם ואין חקר לה. היא ממלאה אותנו יראת הרוממות ותמהון, כמה יקר לאדם רעיון האמונה באלהים וכמה משיב הוא את נפשו! הוא מושיב נשמות, מחבש פצעי-הלב, אשר גרמו לנו שגיאותינו ותקותינו הנכזבות. לאחר ששבדנו את אלהי-המסורת שלנו ולאחר שנטשנו את אלי-המליצה שלנו, רק אז יופיע אלהים ויגלה את לבנו בהיותו. רעיון האלהים הוא הכפלתו של הלב עצמו, יתר על כן: הדחבת הלב מתוך כח גדולו עד לאין-סוף, עד למרחקי אין-סוף חדשים לכל עבר ועבר. הוא משפיע לאדם בטחון שאינו רופף. לא מתוך הכרה, אלא מתוך הסתכלות נעשה גלוי וידוע לפניו, כי הדבר המובחר הוא הדבר האמתי, ומתוך דעה זו הוא מסתלק על-נקלה מכל ספק וחששה ומניח לגלוי הנאמן של הזמן, שיבוא ויפתור את חידות חייו. מובטח הוא, כי אשרו קרוב ויקר ללב היקום. כשהחוק העולמי מתגלה לרוחו, הרי הוא מתמלא רגש בטחון כולל ומקיף כל-כך, עד שהוא סוחף בזרמו את כל התקות החביבות ואת כל הפונות היותר נמרצות, התלויות וקשורות בגורלו של אדם בן-תמותה. מאמין הוא, כי טוב זה, שְמֵנָה לו גורלו, לא יקופח ממנו. הדברים, שבאמת לא נבראו אלא בשבילך, נגררים אחריך כמו בכחי-המשיכה. הרי אתה רץ אנה ואנה לבקש את ידיך. הניחה להן לרגליך לרוץ, אבל רוחך אינה צריכה לך. אם אי אתה מוצא אותה, האינך מרגיע את נפשך, כי אמנם נוח לך שלא תמצאנו? כי אותו הכח, המצוי בך, מצוי גם בו והרי הוא יכול היה להזמין אתכם יחד, אלמלי היה זה לטובה ביותר. הנה אתה מעמד את עצמך בקנאה רבה לעשות מעשה-חסד, אשר כשרונך וטוב-טעמך, אהבתך את הבריות ותקותך לתהלה מעודרים אותך לך. האם לא עלתה על דעתך, שאין לך רשות ללכת ולעשות את המעשה, עד שיהא רצון מלפניך בה במדה, גם להמנע מעשותו? הוי, האמינה נא, כי חי נפשך, שכל הברה, שנאמרה בחללו של עולם ושאתה צריך לשמעה, זגיע תגיע לאזנך! כל משל, כל ספר, כל דבור, שיש בו כדי להמציא לך עזר או רְנוּחָה, ודאי שיתגלגל לידך, בין בדרך ישרה ובין בדרכים עקלקלות. כל ידיד, אשר עליו מתגעגע לא רצונך הפוחז והנמהר, אלא הלב הגדול והענוג אשר בקרבך, סופו לחבק אותך בזרועותיו. וכל זה הוא, מפני שהלב אשר בקרבך לב הכל הוא; אין מקום, אשר יהיה שם סגור, או קיר מבדיל, או מחיצה, אלא דם אחד נוזל באין מעצור ובמרוצה שאינה פוסקת בעורקיהם של כל בני-האדם כלם, כשם שהמים שעל-פני כל כדור הארץ רק ים אחד הם ועליהם וירידתם, לאמתו של דבר, אינה אלא אחת.

הבה למד אטא האדם לדעת את הגלוי, אשר הטבע כלו וכל מחשבה ומחשבה מגלים ללבבו, לאמר: פי העליון שוכן בקרבנו; כי מקורות הסבע אצורים ברוחו הוא, אם אך יש בה רעש החובה, אבל אם רוצה הוא לדעת את אשר ידבר האל הגדול, עליו לבוא בחדרו ולסגור את-

הדלת בעדו. אין אלהים רוצה לגלות את עצמו לפני רבי-הלב. הוי"ו אדם קודם-כל לחקשבו רב קשב לקול הבוקע ועולה ממעמקי נפשו הוא ולסלק את עצמו מכל דרכי הדבור של יראת שמים, אשר ישתמשו בהם בני-אדם אחרים. אפילו תפלותיהם של אחרים גורמות לו תקלה, בליזמן שלא התקן לעצמו תפלות משלו. דתבו, אמונת החמון נשענת על רבוי מצנים של המחזיקים בה. אבל עדותו של המון-עם רב – אחת היא לנו באיזו דרך עקלתון עדות זו נגבית – אינה על-פירוב אלא הודאה ברבים, שאין אמונה כל-עיקר. מי שמכיר את אלהים בתור מחשבת החושה ומגינה עליו, אינו מונה לעולם את מספר חבריו לדעת. אם אני יושב בסוד עליון, מי יעד לגשת אלי? אם אני שרוי בענוה גמורה ואם אש אהבה טהורה לוחטת בקרבי – מה מלים בפי קליון או סנדיגבורג להביע ליו

אין בין ראייה שמביאים מן המון-עם, ובין ראייה שמביאים מאדם יחיד, ולא-כלום. אמונה הנשענת על בני-סמך אינה אמונה כל-עיקר. הבטחון בבני-סמך משמש קנה-מדה לדלדולה של האמונה, להסתלקות הנשמה מקרבה. המעמד, אשר יתוו הנוצרים לישו זה כמה וכמה מאות בשנים, הרי הוא מעמד של בר-סמך. אבל מתוך דעה שכזו אי אתה מכיר אלא את המחזיקים בה, ולא את המעשים והעובדות הנצחיים. כי גדולה ותמימה היא הנפש. אין היא יודעת תנף, אין היא טפלה למי-שהוא; אין היא מביאה מעולם ראייה מאחרים חוץ מעצמה. היא אינה מאמינה אלא בעצמה. בפני האפשרויות הרבות לאי-נקץ המצויות לאדם, הרי כל נסיון מנסיונות החיים, כל ספור מספורי קורות החיים בימים עברו, עד-כמה שלא יהיו טהורים וקדושים, מתבטלים והיו כלא-היו. כלפי אותם השמים, המתגלים לפנינו בחזון לבנו, אין אנו יכולים לשבח ולסאר שום צורה מצורות החיים, אשר ראינו בעינינו, או אשר קראנו עליה בספר. לא דינו שמחליטים אנו, שאין לנו אלא אנשים גדולים מועטים, אלא יתר על כן, שאין לנו אנשים גדולים כל-עיקר, שאין לנו שום היסטוריה, שום רשומות על איזה אדם בעל צורה ואפי נעלה, או על איזו דרך מדרכי החיים, שספק בהן להניח את דעתנו הנחה גמורה. בערכם של הקדושים ובני האלים, אשר תעריך ההיסטוריה, אין אנו מודים בבחינה ידועה אלא לפנים משורת הדין, אף-על-פי שבשעות, שאנו מתבודדים לנפשנו, אנו שואבים כח חדש מתוך זכר מעשי הגדולים, אבל בשעה שמשתדלים להציג אותם למופת לנגד עינינו, ככל אשר רגילים לעשות זאת חסרי-הדעת והחדיוטות, הם מלאים ומנגעים אותנו. בהיות הנפש יחידה, סגולה מיוחדת בפני עצמה וטהורה, מתמכרת היא מאליה אל מי-שהוא יחיד ומיוחד וטהור, אשר על-מנת כן הוא שרוי בקרבה, מנחה אותה ומדבר את דבריו על-ידה ואז נעשית גם היא שמחה, מלאה עלומים וחיים, לא חכמה היא, אבל צופת ורואה היא לתוך תוכנם של הדברים. לא בעלת-אמונה נקרא לה, אבל תמימה וברורה היא. אמה תאמר לאור, לוי אתה זה הרגש, תרגיש, כי העשב צומח והאבן נגמלת בכח חוקי העומד למטה מטבעה והמשועבד לו. דעה, אומרת הוא-

הנה נולדתי בחיק הרוח הגדולה, הרוח העולמית. אני, שאינני כלילת-שלמות, הנני מעריצה את השלמות שבי. נוחה אני לקבל השפעה מן הנפש הגדולה בכל אופן שהוא, ולפיכך איני משגיחה בשמש ובירח ומרגישה אני, שהם אינם אלא דברים נאים שבמקרה ופעולות המתחלפות ועוברות. אל תוכי שופעים הלוך ושופע יותר גלי הטבע הנצחי ובהשקפותי ועלילותי אני נעשית אנושית ומצויה לכל. ובכן אני מגיעה לידי-יך, שהנני חיה בתחום של מחשבות בנות-אלמות ופועלת את פעולותי מתוך כחות בני-אלמות. ובכן אפוא, מדי העריץ האדם את הנפש, ובלמדו לדעת כי „אין חקר ליפיה“, כמו שאמרו הקדמונים, בוא יבוא גם לידי ההכרה, כי העולם הוא הפלא הנצחי אשר תעולל הנפש, וימעיט להשתומם על מקרי הפלא הבודדים והמיוחדים; הוא ינכח לדעת, שאין היסטוריה של חל, כי כל ההיסטוריה קדש היא; כי כל אטום וכל רגע מרגעי הזמן משמשים בבואה לתבל כלה. הוא לא יוסיף לחיות חיים מאחים מקטעים וקרעים שונים, כי אם חיה יחיה חיים של אחדות אלהים. הוא יתלק מכל דבר שפל וגס שבחיים ויהא מסתפק באותו המקום, אשר יועיד לו גורלו, ובאותה העבודה, שיש בכחו לעשותה. במנוחה יקדם את פני יום-המחרת מתוך שלות-בטחון זו, המביאה בכנפיה את האלהים ומתוך-כך הרי היא נושאת כבר במעמקי לבה את כל צפונות העתיד לבוא.

תרגם מאנגלית י. ל. ברוך.

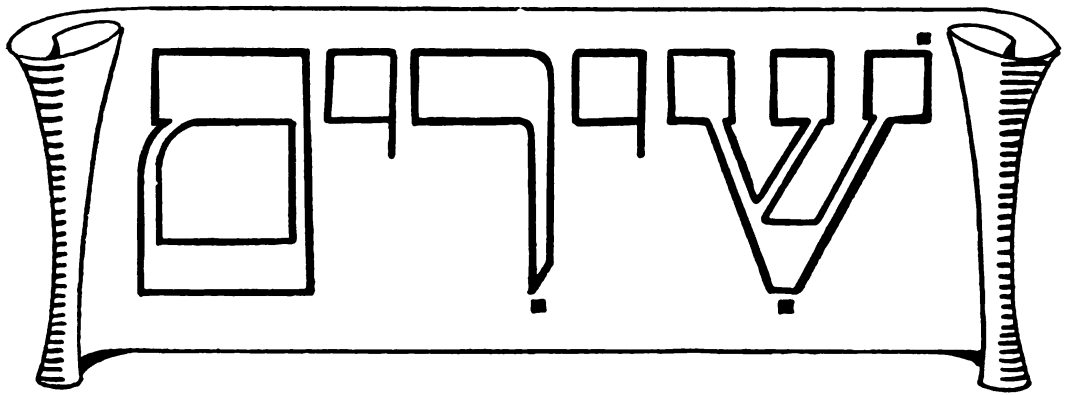

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring the integrity and reliability of financial data. This section also outlines the various methods and tools used to collect and analyze data, highlighting the need for consistency and transparency in the reporting process.

The second part of the document provides a detailed overview of the current financial performance. It includes a comprehensive analysis of the company's revenue streams, expenses, and overall profit margins. Key trends and challenges are identified, and strategies are proposed to address these issues and improve future performance. The document also includes a comparison of the company's performance against industry benchmarks to provide context and perspective.

The final part of the document offers a forward-looking perspective on the company's financial outlook. It discusses the potential risks and opportunities that may impact the company's future success and provides recommendations for strategic actions to be taken. The document concludes with a summary of the key findings and a call to action for the management team to implement the proposed strategies and ensure the company's long-term sustainability and growth.

Prepared by: [Name]
Date: [Date]

א

הנה כבר פרצה קנאתכם-שאל וכלחישת צסעונים
תפעה ותרתח מסביב לי,
הנה גם אל זר-הדפנים על מצחי יד-קלון שלחתם,
אל זר-הדפנים, אשר ענדתם לראשי -
ראו! הנני נוסחהו, את עדי-השוא, מעלי,
אמנם יצר לראשי זה-כבר וימחץ רקתי -
ולרגליכם, לפני נעליכם הרעבות אשליכנו;
לא משורר אני ולא חונה-חיונות לכם,
כי אני אויבכם מראש ומקדם
ואני הבז לכם והלועג להותכם עד-העולם!
לקשירוהכם אין-מרפא ולכשלוך-ברכיכם כל-הימים
ולפצעיכם החשופים, אשר בם תתהדרו,
לאמר: בחירי-אל אנחנו, כי נגועים אנו...
אכן לצחק הייתם לי, לצחק ולשאט-נפש גם-יחד,
אתם וכל-עדתכם הרמיה
ועם חכמיכם ועם משורריכם, החונפים לכם!

ריך זה-הקבר בית-הטחנה הישן ונטוש לשדים,
 מבטנו הרקובה צחק-לך בזוי נקצץ גלילות,
 והכנפים הגלות סובבות עוד,
 לאשר רוח, בלא-רעיון, על צירן המעוף סובבות עוד:
 אנו טוחנות, טוחנות...

ועתה קימו עלי והרגוניו בקרב-סתר לשונכם
 או בנשמת-פיהם רעל המיתוניו
 הלא אני אויבכם מאז ומעולם ועד-העולם
 ובצדקה תרצחוני נפשו!
 כצור מצורים אפל, מרקב-טחב בטמון נאכל,
 ואולם רעש מפלתי
 כרעם-לעג מלא-שחקים לכם עוד יתפוצץ
 ויבד ויכס על ראשיכם כרעם,
 ונחת בכם והעביר צנת-ברזל בעצמותיכם
 ובתמהוין-זנוצה עינכם תעמד,
 ופניתם לדרככם ולרגלכם אבד בטחונה
 והתנפלתם אל-ערשכם ושנתכם נגזלה...
 והיתה שעת ביד-השמשות, שעת גסיסה נמשכת, כי תשבו
 בקרנויות, חבויים בצל, וכמשפטכם
 לשיר ימים גועג, אי-מנה נגדר, מקשיבים
 לפיס פחדכם, הארב בלבבכם פי נעור -
 ונפסק פתאם הקול מרחוק ונאלם
 ודממה קרה תהי סביבכם, דממה ריקנית פמות,
 והבטתם: עקבר פעוט-ראש, ארד-זנב, מאוס למראה,
 זוחל, מחפש לו פתותים בחדר,

שׁוּהָהּ וּמַחֲדָד אֲזֻנָיו, שֶׁט כֹּה וְכֹה לְבִטָּח

וְעַד־רַגְלֵכֶם בָּא וְלֹא יִחוּשׁ -

וְהִתְאַפְקַתֶּם מִצַּעַק מְרֹב בְּחַל־נַפְשׁ וְשִׁקּוץ

וְהַכְפִּדְתֶּם לְבַבְכֶם לְכָל־יְהוָה אֲצַבֵּעַ וְעַסְעַתָּ

כִּי אֶת־כָּל שִׁמְמוֹן־חַיִּיכֶם בְּעֵינֵיכֶם רְאִיתֶם...

... יוֹם יִהְיֶה יוֹם זֹהָר הַקֹּדֶשׁ בַּשָּׁחֲקִים,

הַחֹמֹת וְהָאֵילָנוֹת יִתְמְהוּ וַיִּרְגְּזוּ זֹהָר,

גַּם שְׁלֵי־יֹת־הַבָּיִץ בְּרַחוּב וְעִנְגוֹת־הַשֶּׁחַק הַנְּמוֹגוֹת

תַּצְלִצְנָה: זֹהָרו

וְאַתֶּם תַּעֲמְדוּ לְפָנַי הַרְאֵי הַמַּתִּיד, הַסֵּתֶכֶל

וְסִלְסֵל בַּשַּׁעֲרֵכֶם, הַסֵּתֶכֶל

וְחֹזֵר וְהַסֵּתֶכֶל וְנִסּוֹת הַחַן עַל שִׁפְתֵיכֶם -

פְּתָאם תִּתְעַנּוֹת הַדְּמוּת לְמוֹלְכֶם וְתַחֲנוּר וְתוֹרִיק

וְשִׁמְי עֵינֵי־כֹפֵר תִּתְפַּדְרְנָה: אֵי לָהּ, בְּלִיעֵלו

כֹּזֵב וּמְכַזֵּב! עַל־מָה תְּכַסֶּה לְחַנּוּם

וְאַת עֵינֵי מִי תִּאֲחֹזוּ!

וְרַגְזוּ אֲלֵי־הָאֲבוֹת הַגְּבוּהִים, הַשׁוֹתְקִים בְּסִנּוֹת הַבַּיִת,

וְהַתְּקֵרָה עַל רֵאשִׁיכֶם לְהַתְּפוֹרֵר תֹּאמְרוּ...

וְהַבֵּן, אֲשֶׁר יֵלֵד לָכֶם וְאֲשֶׁר גִּדְּלְתֶם עַל־שִׁקָּר,

הִנֵּה בָא וַיִּמְצָאכֶם בְּעֵצִים עֲרוֹתְכֶם,

רַגְע יִסְמֵר - וְנָס מִפְּנֵיכֶם כְּמַפְנֵי הַמַּפְלָצָה,

וּרְץ וְהִתְדַפֵּק עַל דַּלְתֵי זָרִים: אִסְפוּנִי!

עֲבַד־עֲבָדִים אֲהִיָּה לָכֶם - רַק אִסְפוּ חֲרַפְתִּי

כִּי בֶן אֲנִי לְאָב חַנּוּף וְדוֹר־מִנּוֹת לְדָנִי...

וְסַבֵּב כִּכְלָב נִאֲמָן אֲדוּנִי וְקַבֵּל מִכּוֹתִיו בְּאַהֲבָה

ומתחת שלחנו לנדבת-עצם יצפה...
ולא ינוח לבו גם-שם והתפרץ ויצא להפקר
ובעירם ובחסר כל-מחיה
את מחול-היאוש האכזר יחולל בכל-בתי-היין,
והפיץ בצחק מר את צרור-עצביו הממרטט לעברים
ובחיק נכריה שארית-חילו ישחת...
ונאנק תחמיו יצוע-בשתו את אגסת הקבר,
והליגה השחור יסגר על גצר-עם-י האחרון
וחתם דומם על חרב-חיו
ועל מארתו הנצחת לکم, בזוני כבודו וטהרו,
אשר נגלדה, קסצע נושן, בלבבו...

סיון תרע"ד.

ב

ראו את-התלן, עקום-העינים, המתהלך בקרבכם,
 בחתול-טרף יצעד בדממה, פול וארב לצדדים,
 פתאם יתפש באחד מספן עובר לתמו
 וינשאו בצרפו, והוא מפרפר כנבוב, לשששעי הקמון,
 אל-טבור השוק, אל-הגרדם.
 שם יקרע בגדיו מעליו והניחו על-המערכה,
 יצמד הקהל ויכלא נשמתו,
 יצמד התלן ויסקר במנוחה על-סביביו,
 אחר יפשיל שרן-ליו, יאחו בגרזן וינשם -
 וינצנץ הגרזן
 רגע בשמש ועל-ראש הגדון - וינעץ בקרקע
 ונאנק הקהל... אז יעור הקרבן,
 יסקח את-עיניו ויביט, והוא עלוב ומטשטש,
 ויגש אליו התלן וילקחו והעמידו על-כנליו,
 יציץ בצויה של בוז לתוך פניו -
 ושלחו לנפשו... יצחק, יריע הקמון
 ומחירכפים יתגשש,
 יציף הנפר... ויעינים רטבות-נהרה
 תלנינה זמן רב את-התלן, לאטו בגאון יתרחק...

הנה יום,

יום קרוב, ונפשכם תלה גם-תקוץ בשחוק האוילי,

קהו החושים ואין טעם עוד

ונאלם הלב הריק וקפא הלב על-שממזנו -

ישב התלין, חד-וקנו על-ידו ועיניו מחשכים,

פתאם יצחק ויקפץ מתחמיו...

פתאם התנצרו גם-אתם לקול תף וכרוז, על-פני קרנה

קול הלמות תף וכרוז: אלהיכם יוכל לטבח

ונאמרתם: החי עודנו - ונאנחנו שפטנוהו זה-כמה,

על-כל-פשעיו הרבים מאז ומעולם שפטנוהו!

ויצאתם עם-נשיכם ועם-טפכם להתבונן במחנה היקר,

אלהים כי יוכל לטבח...

ובאו נצרות בשמלות-צבעונים ופרחים על-לבן

ולבוש-מכלול בחורים ומקלות-תפארה בידם,

ומלאו הגוזזרות צאן-אדם ועל-חילון וגדר יחנו

לראות במחנה היקר.

והנה על-קרון שחור, גבו לרכב, הוא יושב,

אל של שעה, זקן מפלג, שק בלה על-בשרו

ונידו כפותות לאחוריו;

נגרר הקרון, הוא יושב, בפניו לא נזו ולא רגש,

רק שיבת זקנו וראשו המגלה תתעופף לרוח

ונידו לאחוריו...

והנה הגרדס! והאל הישיש כבר עקוד לטבת,

רעש תצרות מתפרץ בגבורה להחריש אזניים

והתלין, כפזן הגדול ביום-הכפורים,

חנופת-קדש ורוממות-שקר כלו!

מניף גרזנו הפכד מלא-תנומת זרעותיו - נחטבו
 ועברה רעה בכל חוט-שדרה ואמר כל-אחד,
 אף ראשו הוא המו מעליו...
 ונשטט הגרון מידי התלן ונאלמו החצרות
 ודממת-מות תצמד פתאם בחללו של עולם,
 אחד אחד יתפרד העם פהתפרד נבלת,
 אחד אחד בקלוננו...

ולמעלה על גמתי-עבים השמש ידרך תצומות
 ויכובו מלא-חפניו זהבו עליהם ושדי-תגובות וחולות;
 והרסק, מאתרי העיר, מצור נוקש על-בור ישמע...

תמוז תרע"ד.

ג

חפרו קברים, קברים לָכֶם ושְׁכְבוּ בָם חַיִּים
 מִהַתּוֹסִיפוּ תַעֲיִבוּ אֶת עֵין הָאָרֶץ עוֹדוֹ
 יְרוּץ הַנַּחַל אֵין-דָּרוֹךְ וַיִּכְדֹּף לְשׂוֹא בְּגִיגְלוֹתָיו,
 תִּסְלֶסֶל הַחוּגָה הַפְתִּיחַ שִׁירְתָּה לְבָקֵר
 וְהִדְגֹן הֵן יוֹרִיק גַּם יִזְהִיב בְּלַעֲדֵיכֶם.

חפרו קברים, קברים לָכֶם ושְׁכְבוּ בָם חַיִּים
 תַעֲצֵמוּ צִינִיכֶם הַיְגֵעוֹת וְאִמְרַתֶּם: הִנֵּה הַמִּנּוֹת -
 מִה־שׁוֹב הַמִּנּוֹתוֹ
 הִנֵּה מִמְרוֹרִים תְּרִיסִים וּמִתּוֹקִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֵנו עוֹד,
 אֲנַחְנוּ, אֲשֶׁר כָּל מְרוֹרֵי-עוֹלָם שָׁבְעָנוּ
 נִחַלְמַתֶּם: בָּא מִלְּאֵךְ-חֲבֵלָה, שְׁחוֹר־כָּנָף וְנִעוּף,
 וּבְחֲרָבוֹ הִכְמוֹסָה עַל בְּטַנְכֶם יַחֲבֹט,
 וְנִבְקָעָה בְטַנְכֶם וְכֵל קַרְבָּה וּפְרָשָׁה יִסְרָץ
 וְאֵל פְּנֵי הַמִּלְאָךְ הַנִּבְהֵל יִזֹּ,

בְּגַעַל אֵין-הַכִּיל יִרְתַּע לְאַחֹר וַיִּנּוֹס עַל-נַפְשׁוֹ...
 אִזּוּ יִרָא כְעֵין צְחוק־נֶגֶם עַל פִּיכֶם צְקוּם-הַשָּׂבָץ,
 וְהִקְשִׁיתֶם לְבַבְכֶם עוֹד וְקִרְאתֶם בְּלִי-אֹן לְתוֹלְעִים: בָּאוּ,
 הִנֵּה פֶרֶת-שְׂמָנִים לְפָנֵיכֶם!

ותרסטו בתאונה לזחל הרמש, ובטרם יבוא, על גשרכם
ולצקצו תגילו, ועד לא נגע בכם...

ועל-יד הקבר, בירק, אפרת-נהב תרפרף...

תמוז תרע"ד.

ד

אנה אוליך חרפתי ומפני געל-נפשי הרב
אי אסתרו

אזא אל נחלה-המים, למקום שם הגלים יקמו
וקצתם יבשר,

אמר לגלים: קחוני, כסוני בשאון-דכיכם,
כי נכלם אני...

אלך אל-הפלע, אשב לנגליו (אמר לו: סלע
למדני נקשו,

כי אהיה כמוך שקט נקר וצמח בחבי,
לקנוד צמת...

או לארץ לא-ידועה מעון מיתו-טרף ופראי-אדם,
ארחיק גדו,

שם מערת-יצר תהי סתרי ועירם ושון-שמש אההלך
ישערי מגדל פרע,

אשקיס בשרש-עשב רעבי ואתפש ואדלג על-עצים,
לקוסים אחר, -

ולא אֶזְכֵּר מוֹצָאֵי עוֹד וְלֹא אֲדַע, הִישׁ עוֹד עִם בְּעוֹלָם
ומה העולם...

או אַעֲמֹד תַּחְתֵּי וְאֶנְהֵם נִחַמְת אֶרְכָּה בְּשִׁבְיָו,

כִּי תִפְלַעַן הָאֲדָמָה לְקוֹלִי -

אב תרע"ד.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

ה

ראיתי את-עוניכם ואת-לחץ הנפש אתכם

ותאלם תוכחתי;

הוי, כי משנה השפירה נפשי עם-שברכם

אהיה למקור-דמעה נובע ונוזל על-ארץ

לבבות ענותכם

יומם ולילה אשטף ולא יהי דמי לי,

אתלבט לרגלי צורים וחצצי-דרך אגרם

יומם ולילה,

בתוך מסתרי-שקט יערוז תפכה קינתי.

ידתחו זרמי ויכוו כל-גזע ושרשו

כנף-הרננים בסבך

תעגם להמית-תמרורי ותחלה ותבל.

ובנפלי מתהם אל-תהם, כשל ונפל אן-אונים

ועל פי נהמת-קצף,

ונשמע קול ועקת לבי הנואש על-מפלאתכם -

ונשמע קול וצקת שברי כפלים על-מפלתתי...

ינקף שמש על-סהר והמוך-קול-שברי יעלה...

אדר א' תרע"ו.

ו

אם אין מקום לי בעולמך ובתוך עמך, אלהים,
קח את-נפשי!

כי למה אתה־לך כגר על-אדמה וכצר ואויב
לעצמי ובשרי?

היה אור-שמש לזרא לי וכל-אבן נגף לרגלי,
אביט ולא אדע מקומי ואת-אחי לא אכיר
והגיגם לא אבין.

ולמה אהיה כמשוגע, המבקש יום אתמול, פי עבר,
ויום מחר, לא ישורנו,

נע ונד ללא-מקלט ושופך מרי-שיחו לנפשו,
לריק ועל-פני אבני-הרחוב הלזמו וקאבו יזרה,
ונועה גם-צחק לעוברים.

נעמדו, נידו ראש אחריו ופנו לעברים...

ואני הן לעולם, לעולם לא אשלים עמהם
אוריד דמעה בסתר ואמציא נחומים לאבלם
ובדרכיהם לא אלף;

אף על-עונם, צון-חרב, למראה מצוקתם אתאפק --
חבלי שאל ואבדון לנפשי -

את־דְּבַר אֱלֹהִים בִּי לֹא אָמִיר וְלֹא אֶחֶל לְעוֹלָם!

אֲשַׁכַּב בְּקִבְרִי, אָנוּחַ וְלֹא אֶרְאֶה בְּנֵי־עַמִּי עוֹד

וְלֹא אֲשַׁמַּע הַמּוֹנֵם;

וְגַם אֲנֹכִי הוֹסֵף לֹא אוֹסִיף עוֹד לְרַגִּזוֹ מִנּוּחָתְךָ,

יָרְעוּ בְּאֲשֶׁר יָרְעוּ וַיִּלְכּוּ מִתְּהוֹ אֶל־תְּהוֹ

וּבְאֲשֶׁר יִתְנַחֲמוּ - יִתְנַחֲמוּ.

יְדָשָׂא תִלְעָסְרִי וַיִּשְׁקַע וַיֵּאבֵד בְּמִישׁוֹר,

פְּרָחִים יִכְסּוּ הַמְּקוֹם וְזָכַר לֹא יִהְיֶה לוֹ,

דָּמָמָה וְשִׁלְוָה לְעוֹלָם!

תַּעֲבֹר רַגְלֵךָ עוֹרֹת וְאַחֲרוֹן צִיץ־לִבִּי תִרְמַס...

סוף תרע"ו.

ז

לָאָן תִּשָּׂא לְבַבְךָ, בְּיָאָדָם, אֶת לְבַבְךָ אֲשֶׁר־פָּדִיתָ;
יְדַעְנוּ,

בִּינוֹחֻצוֹת, אֵל אֲבֵנֵי־קִרְיָה, לְסוֹצֵץ לְבַבְךָ תֹּאמַר,
כִּי יָכֹה וַיִּבְעֵיר אֵשׁ סָבִיבוֹ -
הַכְּסִיל, כִּי אֶת דְּמֹן־הַרְחוֹב לְהַחִיֹּת תֹּאמְרוּ
הַדְּמֹן לֹא יַחֲיֶה, לֹא תִבְעַר הָאָבֶן.

צֵא הַשָּׂדֶה וּרְאֵה: אֶל־פִּירֵי־רִבּוֹת חַיִּים מִנְצִים
וּפּוֹרְחִים לְחַמָּם;
הַבֵּט לְשָׁמַשׁ: בְּנִדְמֹלֶךְ עָשְׂרוּ אִינוֹמֵץ יַחֲלַק
וּנְתִיבוֹ דוּמִיָּה;
וּבְרִדַת הַלֵּילָה הַגְּדוֹל וְהַמְּאוֹרוֹת יִצְיֹו,
וְנִדְעָה, הַנּוֹצַח זֶה־פֶּרֶשׁ חֲפֹת־וְהָבוּ עַל רֹאשׁוֹ
עִם בְּטַחֲוֹן־הַנּוֹצַח.

שׁוּב, בְּיָאָדָם, וְאַל יִדּוֹן רוּחָהּ עוֹד בְּדוֹר עוֹבֵר וְעָלוּב
וְאַל תִּדְחַק תִּקְצוּ
וְאֶת־הָאֵשׁ אֲשֶׁר בְּלִבְבְךָ, אֲשֶׁיָּהּ אֵל תִּסְפֹּר לְרִיק,
כִּי בְשִׂיא הַרְבִּיקָנָשׁ תִּשְׁמַרְנָהּ.

לְרִמּוֹ בָּהּ שְׂבִילֵי הַמַּעֲפִילִים וְחוֹתְרִים שְׂמִימָה
וְלִהְדָּלִיק בָּהּ שְׁחָרִים רְחוּקִים וְשִׁמְשׁוֹת תְּדַשׁוֹת
עַל רֹאשׁ דְּרוֹת יְבוֹאוּ..."

נְאֻמִי שְׂמַעְתִּי הַקּוֹלֹת כְּשִׁמְעַת מַעֲנֹת בְּמִדְבָּר
וְתִדְוֶה לִי וְעֲצֹב לִי...

תמוז תרע"ו.

ח

אם אָמנם יש אחרית לְדַבְרֵי וּפְתוּרֵן נְכוּן
 לְהַלּוֹם כְּלֵי־יָמַי,
 אַחַת תִּבְקַשׁ נַפְשִׁי מִמֶּךָ, אֱלֹהִים,
 זֹאת אֶיְחַלֶּה,
 כִּי תִסֵּר תּוֹכְחוֹת מִפִּי וּמִמְרוֹרֵי־לִעַג
 מִעַל שְׁפִתוֹתַי.
 הוּ גַא־נָא, גַא־לְ אֵת נַפְשִׁי מוֹצֵם וְלֹא יַעֲלֶה
 בְּעֵשֶׂן לְבִי,
 כִּי אֲרָאָה תְהַפּוּכוֹת דּוֹר וּלְשׁוֹן־הַשֶּׁקֶר כִּי תִגְבֵּר
 וְלֹא יִגּוֹט רוּחִי,
 כִּי אֲבִיט שׁוֹטְנֵי מִסְכִּיב וְאוֹרֵי־הַשְּׁלוֹם בְּעֵינַי
 לֹא יֵאָסֶף נְגַהּוּ:
 שְׁלוֹ, בָּטוּחַ בְּצַעְדִּי, אֶעֱבֹר עִם שִׁירֵי עַל־פְּנֵיהֶם
 וְאֶכְרַךְ הַחַיִּים...

הוּ, מָה חִפְצָתִי הָיִיתָ כִּמְעַן הַתְּמִים הַהוּא,
 הַיּוֹרֵד בְּהָרִים,
 בְּרִנָּה חֲרִישִׁית עַל שׁוֹר וְסֹלֶעַ יִרְקֵד
 וְכִל־דָּפִי לֹא יִדְבַק־בוּ,

שמש-אל יפו גיל-שטפו וצל-נשף
רק סודו יעמיקו,
תמיד, בל-ייעף, יתן את נפשו נדבג,
ישא בקדוה
את שפע-טובו לגיא, ישא תיים וברכה
לארץ רחוקר...

אייר תרע"ט.

מֶרֶד

א

מֶרֶד! מֶרֶדו
הם יצאו פתאם,
הם יצאו בהתנגב
מחורים ומסדקים,
מזויות רחוקות נאפלות;
הם הלכו חרש,
איש איש לְדרכו הַלֵּךְ,
איש איש לְעברו פְּנֵה,
ומי־זֶה יפתר חידת העינים
המכסות צפצפים?
ומי־זֶה יוכל ישמע שפת צעדים
חרשים ונפֶרֶדים?
ופתאם יד אל יד, אל רגל-רגל
ופתאם המון אחד, המון עצום
כיצור ענק, לו אֵלֶף-אֵלֶפי ראשים,
וכנֶשֶׁר-דָּם לְשִׁקִּים טס הַדְּגֵל

החם באש ורענן כמו נכד:

קצד!

הוי קושרי הערומים והזהירים,

רגשותי המתפרצים ממוסרותם

לאט לאט יצאתם מן המארכב,

איש איש לבדו עזב את מחבואו

ולקבי עוד בוסס במרגועו,

עוד דוקם נח הכנור בתרמילו...

הס! מיתר זע... לא-כיום... מה ענו צלילו...

עוד מיתר רצע... צלילו מה חרישי...

והנה נע בלי-משים מיתר שלישי...

אך מה-זאת? גם הרביעי! החמישי!

אך מה-זאת? נקצ-צו! הנרתיק נקצ-צו

מי הרעיד פתאם נפשי ומי שכרהז

מי הסעיר את קל-אלפי המיתרים?

מאין פתאם בא מחי-משברים?

הים השקט היה כמקוקה

ונשר-דם מעליו קס בצנחה,

ואון ומרי וגיל בקול הגשר:

קשר!

ב

הוי קושרי הערומים והזהירים,

רגשותי המתפרצים מפני מלכם!

התבשרו, כי את מלכם נצחתם,

את מלכם, את לבי צמא-המנוחות!

הן חרד מה חרדתי מפניכם,

עת בךד נפנף גם הסערה ומסביב דממה

צת פרפרו, אף טרם עוד התלקחו החושים,
 צת צממו, אף טרם עוד ללילות היו ימים,
 צת רטנו, אף לא שאגו עוד שאגת-גיל הרעים,
 צת רעדו, אף טרם עוד התמוסקה אנקה -
 וצתה מה-שמחתי, מה-עלצתי, כי כבר באתם
 כל-גנזי, כל-אוצרותי, כל-הנהב עם הפתם
 לכם, לכם הועדתים: זה שללכם, שלל-מלקמה
 נצחתם ונאנצת, אף מה-תגל בי הנשמה!
 אף-אמנם גם-ידעתי, כי בטאטאכם את דבירי
 מיתרים רבים תקרעו, עליהם נהמה שירי,
 נאנים רבים תעקרו, ששגשגו מדמעי,
 מורשה הם מאבי לי, מורשה לי מאמי...
 אף פנו דבירי, טאטאו וקרעו נעקרו
 ופנו, ישרו דרך בו, גאולים בה יעברו
 מה-תקמו, מה-תשתוחחו, הפסחים הנושנים?
 הצדה שסו, הדרך תנו לאורחים האיתנים!
 מה-תבכו אף תמלוננו, מיתרים בלים, שרידים?
 הקשיבו: כנור חדש רן את רנון-הצתידים!
 האח, רגשות גועשים, רגשותי החודשים,
 התשמעו, מה-סופדים עוד הישנים, המגן-שימ?
 אף פנו לבי, טאטאו וקרעו נעקרו
 ופנו, ישרו דרך בו, גאולים בה יעברו
 ויזרם-נא וישטף-נא דם-לבי שטף וצחוק
 וירח בו, וידשנו בו מנגינות עתיד רחוק!!

Und wenn dein Vater zu dir spricht,
So hör ihn nicht, so hör ihn nicht!
D e h m e l.

אל תשמע, בְּנִי, אֵל מוֹסֵר אָב
וְלַתּוֹרַת אָם אֵל אֲזָן תֵּט,
כִּי מוֹסֵר אָב הוּא: "כּוּ לְקוּ..."
וְתוֹרַת אָם: "לָאֵט, לָאֵט..."
וְסוֹפֵת-אָבִיב דּוֹבְרָה כֵּן:
"הִקְשִׁיבָה, אִישׁ, לְשִׁיר הַבֵּן!

לְשִׁיר הַבֵּן וּלְשִׁיר הַגֵּן,
הִבָּא מִבְּעַד עֲרֶפֶל עֵב...
וְדַרְס לָךְ שְׂבִיל, וְסוּכָה מִן
הַדֶּרֶךְ, הַלֶּךְ בָּה הָאֵב,
כִּי לָמָּה תִּחְטָא אֵל הַדּוֹר,
דּוֹר עֲתִיד כְּחוֹק מוֹצֵף-אוֹר?"

בְּלִילָה קָר, בְּלִיל אָדָר,
בִּישׁוֹן הָאָם, בִּישׁוֹן הָאֵב,
הַתְּשִׁמַּע, אֵיךְ הָרוּס שָׁר
אֵת שִׁיר הַבֵּן, שִׁיר גֵּיל וְקֶרֶב?
בְּלִילָה קָר, בְּלִיל אָדָר
הִקְשִׁיבָה, אֵיךְ הָאֵבִיב שָׁר...
הַרְדֵּם.

נשב, הרוח, ונשב ונשב!
 אם קר ואם חם, אם רע ואם טוב...
 רקד, התנובה, וטליל וצנף
 עלים וצורות וכנסי העוף —
 נשב, נשב!

נשב, הרוח, ונשב בעלים!
 מנגב או צפון, ממזרח או קום...
 הרס ונתש גם פה, גם שם,
 אך אל-נא יקפא בלב הדם —
 נשב בעלים!

נשב, הרוח, ונשב ונשב!
 כקר עברו בדממה ימים קרב...
 משברים הרקד ואילנות כסף,
 ואם קרוב הסוף — יחי הסוף!
 נשב, נשב! — — —

בְּמַרְחֵב

עלילים וקלילים

הרוחות נשאים,

הארץ רחבה

וקהיר היום --

מי אמר, כי חלפו

לנצח הקלאים,

כי אזל, כי קרב,

המעין עריתם?

אשוקט עם רוחות

עלילים וקלילים

בארץ הרחבה,

בערבת-הדרור --

מי אמר, כי גועו

לנצח האלילים

של מיתרי-הגילה,

של פנור-האורז

עוד תנרם מלִּבִּי

מנגינה נשגבה.

קל-עוד יקר תביתו
השחק הרם,
עוד ישיש המדבר
וקגל ערבה,
קל-עוד תרעה שיקח
מקדבי הטם...

מה הוקה בעולם?
מה הוקה בקדו
נגזות ורחות
ממטה ורם —
שטף, נגה, ושטף בי,
פחו, רוחות, ופחו בי!
הארץ רחבה
וקהיר היום...

תרע"ה.

הַיַּעַר רוֹעֵשׁ...

היער רוֹעֵשׁ, מְתַלַּבְסוֹחַ צְמָרוֹת,
 לְעוֹף תְּשׁוּאָפְנָה אֶל רֵחַב־עַל:
 בְּשֵׁטֶף-פְּרָא שׁוֹטְטִים נְהָרוֹת
 וּבְחֻדְנָה נָרְה גַל רוֹדְף גַל.
 עַל-פְּנֵי הַשְּׁחָקִים עֲנָנוֹת נִסְעָרוֹת
 דָּאוֹת, נִשְׂאוֹת בְּלִי רֹאשׁ נִסּוֹף,
 וּכְמוֹ כֶּל־הַעוֹלָם שֶׁשׁ לְהַעֲרוֹת
 אֶל חֵיק עוֹלָם אַחַר יָקָה נִטָּב.

תר"ס.

צמא

טעניג-קסן צחים, זכים
 זורמים, שוטטים ממעמקים
 באשפת אל היצורים,
 טעניג-קסן ביהירים, קרים --

טעניג-קסן! האפוניו!
 האפוניו וסחפוניו!
 קלי להב, קלי צמא
 מהקשר עד הנשמה...

ברעט.

השמש נגלית ומתחבאת
 בקשת עשית בארנים;
 בהתפסותה תמנצרו
 ובצאתה שוב יאירו סנים.

אך גם בהתעלקה-נודף ריחו
 ונוחף שקמו של החורש,
 כי מלא מלא משלהבתה
 מהצמרת עד השמש...

הידת נפשיו משחק לשון
 את בי לרגעים משחקת:
 באירה סנים ומקדירה,
 מתקרבה שוב ומתחפזת.

אך כבר קלאמי משלהבתך,
 וגם פנקך כי תסתירי -
 עוד נשיקתך צורקה לבי
 ושקוי-אהבתך סוער שירי...

אָהבתי בַּעַם הַחַדָּף זְהָרִים לְבָנִים,
 זְהָרִים לְבָנִים מְחַרְשִׁים וְטוֹכְלִים בְּאֹרִים.
 הַשְּׁחָקִים פְּתִילִים; עָרְמִים וְזָחֹרִים אֵילָנִים,
 עַל כַּרְכַּב הַטַּלּוֹן מַדְדִים וּמַזְיָצִים אֲנִקּוּרִים.

וּזְלָלִים עָגִים מְרַחֲסִים עַל לֶכֶן הַנְּנָה;
 עַל תְּלָמִים מְכַסִּים בַּשֶּׁלֶג מְשַׁחֲרִים גְּבֻעִלִים,
 קְעוּמָדִים עַל מְשַׁמֵּר וּמְסַפֵּים לְסַדִּיחָה רַעֲנָה.
 כְּחַם קֶרֶת תִּרְתֵּי, גְּבוּא יָמִים חַמִּים וּגְדוּלִים.

וְדַמְקָה מְזַהֲרָה. רַק רֵחַ חַרְשֵׁי יַנְעִנֵעַ
 הַזְּלָלִים הַשְּׁקִיטִים. הַעוֹלָם בְּדַמְקָה מְסַכָּה.
 מַדְדִים אֲנִקּוּרִים, מְבַרִיקִים הַשֶּׁלֶגִים בְּנָה,
 וּמְקוּר מְקוּרֹת נֹפֶת מְסַחֵת כְּפֹר־לְבִי מְסַכָּה...

בְּרֵאשִׁית הָאָדָר...

מֵאֵינן בְּאִתְּכֶם, צִלְלִים,

צִלְלֵי לְפָנוֹת-עָרֵב,

צִלְלֵי-תְבֵלֶת רַפִּים

בְּרֵאשִׁית הָאָדָר

אֵיךְ-זֹאת כִּי בְּאִתְּכֶם, צִלְלִים,

מִבְּרִיתֵי הַיְלָדוֹת,

כִּי הִנֵּה רְאִיתִיכֶם

בְּפָנוֹת הַיּוֹם הַקָּרִי-

וְעוֹן תָּם וְטָהוּר

לְפָתָאם צִף וְעֵלָה

מִתְקַלְתְּכֶם הַזְּכוּה,

מִשְׁטָטְכֶם הַקָּרִי...

עוֹד תִּהְיֶה צֵל הָאָרֶז,

עוֹד כְּמוֹר בְּכֹל עִם שְׁלֵב,

רַק פֹּה וְשָׁמָּה יִשְׁחֹר

נוֹף-אֵילָן, כְּרֵב-נֶגֶב

אֶף אֲבִיט אֶל הַצִּלְלִים,

אֶף צִלְלֵי-סוּרִים רַפִּים,

אֶף צִלְלֵי-יְלָדוֹת וְרִפִּים -

ובנפשי רחש-תג:

ברק שמש בצְהָרִים...

וסקופט גיל לשלולית...

ושאון ילדים מכים

בזחוק את בן-אג...

הוא יבוא ויגיד לנו
על כל מה שראו עיניו

מסביב דמיה-עֶרְב,

השָׁלֵג וד ומבריק, ויבוא ויגיד לנו

מה-תנש קול העורבים, ויבוא ויגיד לנו

מה-נודע ומה-זר...

ממרחק באים צלילים, ויבוא ויגיד לנו

של פעמון עגלת-חנות, ויבוא ויגיד לנו

בנגון וד, אביבי, ויבוא ויגיד לנו

מצלצל הוא ושר...

מזין באחם, צלילים, ויבוא ויגיד לנו

צללי לפנות-ערב, ויבוא ויגיד לנו

צללי תבילת רכה, ויבוא ויגיד לנו

בראשית האדר...

הוא יבוא ויגיד לנו
על כל מה שראו עיניו

תרע"ט.

הַיָּמִים הַלְלוּ אֶת-יְהוָה
וּבְיָמֵינוּ יִשְׁמַח יְהוָה

וְיִשְׂמְרוּ אֶת-יְהוָה
וְיִשְׂמְרוּ אֶת-יְהוָה
וְיִשְׂמְרוּ אֶת-יְהוָה

וְיִשְׂמְרוּ אֶת-יְהוָה

הָאֵת, אֲנִי אֲנִי וְיִשְׂמְרוּ אֶת-יְהוָה
הָאֵת, הַשָּׁמַשׁ שֶׁל יוֹם-אֶזְרָח
הָאֵת אֵת סִדְרֵי, הָאֵת אֵת שִׁדְרֵי
אֵת פְּנֵי תַרְסִים וְלִבֵּי קֶדֶד

הָאֵת, אֲנִי אֲנִי בְעַד אֲשֶׁנְּבִיא
מִה-מְבָרִיק שֶׁלֹּג עַל אֵג וְסִבְרָה
אֵת כֶּבֶד הָאֵת בְּמִצְרַיִם
מִשְׁרָפָה קִוְיָא לִי: קוֹם וְתִרְחַץ

וְתִרְחַץ אֲנִי אֵת שִׁיבֹת-עֲצָבִי
הָאֵת בְּחֹרֶף אֵת שְׁמֵי-תְבִילֵי
וְאֵת עֲצָבִי כֶּבֶד אֲרִישׁ: אֵת בְּנֵי
חַלּוֹם מְשֻׁבָּה וְשֻׁבֹת-גִּיל

לְשֶׁחַק אֲשִׁינִי: קֵל בְּדִלּוֹ נְמוּגָה
בְּזִהְרֵךְ גִּבְרָה בְּשֹׁלְמֵךְ-זִיו...

שיר-תונה, והלאה! כבר עמק, עמק
שיר קדש נרקם וקדש גיב...

אך עד שזרם מרהט-דמי
זה שירי קדש על-גמי חוץ
אל מול המראה חיש אעשה שקמי
ומעיל ומקל - ושט נרוץ...

גם-אור במראה, גם-עקר נהד,
גלגלתי דשה על גלי אור...
אך עיני, עיני הוי, מה-זה אקדו
בכה הכאיבו לך לערות-חזרו?

כן לא-עוד גלם הקלטי שחורים
ולכן נקטו כבר לא-קשט...
זה רז, לי נגלה בשפעת אורים
מתהום המראה ולקבי נד.

אך נד רק רגע לקבי קרימי
לקבי שנית בי שש ותי,
ושנית שקש חזר וקדוה תיר בי
ושפעת אנה נאור גלי-נדי...

מה-שערות-דקת, אם רק טעסידה
השקש אותן בגרני-הודו

וקה אם אֶזְקוּ, אֶסְרֶךָ צְעִירָה,
 לְעַד צְעִירָה זוֹ אֶשְׁקֹחַ

וְשֶׁשׁוֹן הַפְּרִימָה וּבִגְדֵי הַכְּמִישָׁה
 כִּי יִשְׁקוּ יְחִדּוּ בְּנִשְׁמֵתֵךְ -
 מִה־נִּפְלָא יִקְרָא! אֲנִי אֶרְגִּישׁוּ,
 אֲנִי הַרְבֵּשְׁתִּי מֵאָז, מֵאָז...

תרע"ו.

צֹהֲרִים

מִצְלִיִּים צֹהֲרִים בְּשִׁבְטֵי־רָשָׁעִים,
 מִתְנַדְּסִים מִעֲתוּצֵי הַעֲבִים הַיָּסִים,
 וְלִבְנֵי־מִלְּבָנִים בְּלִי צִבְעֵי הַכְּשָׁמִים
 מִשְׁתַּרְעִים שָׁמַיִם עַל כְּרִים עֲלֵסִים...

שׁוֹרָה וְסוּבָאָה מִנְשִׁקוֹת מֵאֲהָבָה,
 הַלִּימָה יִירֶשֶׁם רוּבְצַת לְרֵאָנָה
 הַשְׂדֵמָה הַזְּהָרָה, הַכַּפְרִית הַנְּגָנָה
 וְנִשְׁמַת־אֶסְיָה אֵשׁ אוֹכְלוֹת אֵשׁ־תֵּאֱנֹת.

שָׁמַיִם וְאָרֶץ מִחֶשֶׁק אֲבֵלִים!
 וְדַגְּנִיּוֹת צְנוּעוֹת, הַחֹלְמוֹת עַל צִלְלִים,
 שְׁזָכְרוּ עוֹד שָׁחַר, שְׁפוּ עוֹד קִלְלִים,
 הַתְּחַבְּאוּ מִבוּשָׁה בְּמַעֲבֵה שְׁגָלִים.

ממֹות עֶזָה וּמַחִיִּים...

עַל שֶׁסֶת הַנֶּהָר עָמְדָה סִירָה,
 עוֹד רֵיחַ-וַסֶּת נִדְוָה מִנֹּה;
 עַל קַרְקָעִיתָה הָיוּ שְׂטוּחִים
 יְעִזִים, חֲצִיר שֶׁל אֲשֶׁת־קֹדֶה.

הָאָבִיב אֵךְ זֶה הַכְרִיז כְּרוֹחַ,
 הַנֶּהָר אֵךְ זֶה שָׁבַר כְּבִלָיו
 וּבֵין מַשְׁבָּרִים כְּחֵלֶיט-שְׁחוּרִים
 עוֹד צִמּוּ רִגְבֵי קַרְחַת-תְּבֵלֶת.

הָרוּחַ דִּרְדַר כִּנְיָ-מִטְשַׁחֲתוֹ,
 הָרוּחַ הַסַּעִיר תְּהוֹם-עֵינָיו,
 גַּם שָׁמָּה נִוָּצְצוּ נֶהְרוֹת,
 שָׁאךְ זֶה שָׁבְרוּ אֶת כְּבִלֵיהֶם.

וּמִבְלֵי נִדְעַת הַחֹק מִשׁוֹשׁ
 בְּסִירָה שְׁגִינֵנו אִזּוּ יִשְׁבְּנוּ,
 בְּצַחֹק הַפְּלִגְנוּ מִן הַשֶּׁמֶת,
 בְּצַחֹק נִקְלַעְנוּ בֵּין הַגְּלִים.

הגלים היו סזלים-שחורים
 קלד קריר, קלד גזל;
 בנאמת-דרור, בקדנת-קרא
 הרוט טלסלם לפרוק.

הפירה פרקסה כפצוצה
 בין המשברים הנסערים
 ומבלי גרע החזק משוט
 בצחוק קלסלנו בין הגלים.

על-מה שמחנו אז ונצחקו
 על-מי השלכנו יתבנה
 לי שמנה-עשרה, קד שבע-עשרה
 ולא ידענו החזק משוט.

האם סקנת לא סקדנה
 אם לא לסיים השתוקקנות
 לי שמנה-עשרה, קד שבע-עשרה
 על-מה שמחנו אז ונצחקו

סין זאת כי סלא אז האביב
 את נשמתנו על גדותיה.
 עד בלתי סקום עוד בנשקה
 להשוואת-סיים העגרת.

סין זאת כי סלאה אז האהבה
 את נשמתנו על גדותיה.

וְלוֹ הַקִּנְיָה בָּא בְעֵצְמוֹ
 לֹא הָיָה פּוֹצֵא מְקוֹם פְּנוּי.

אִי-אִמְנֵם קָרַב כְּבֵר הַקִּנְיָה,
 אִךְ שָׁב מִבְּיַשׁ עַל-עֲקֻבוֹתָיָהּ,
 וּמֵה-צִמְקֵנוּ עַל מַשְׁבֹּתָיו
 בְּשׁוּף הַרְיוֹחַ עַל הַמָּיִם.

וְשִׁמְש־אֲבִיב יִצְאָה בְּהִינְיָה,
 הַגְּלִיּוֹת-פֶּן הַשְּׁחֻקִּים-חִבְלָתָהּ,
 מִקִּנְיָה עָזָה וּמַטְוִיִּים
 הַמִּתְקֵה אֶת-עֵי וּמִתְרֵי...

סתו נעורי

ערמים חזים האילנים,
 האויר בכה ודלוח,
 השחקים סגורים, מעננים
 חרישי, עגום נושב רוח.

על-מה הוא לוחש לחש-תונת
 בדמי הבקר האפלולי?
 ולבבי גלחץ בלי-הפוגה
 מעצב זר, שבא לגבולי.

הה עצב מונר, תונת שחורה!
 אך זה לא עצב על הקיץ...
 שבצתי אור בימי-האורה!
 הה, זה לא עצב על הקיץ...

בבקר זה בי שח לבבי
 לא מנעוועים אל הזוהר,
 כי אם אשתוקק אל סתוי,
 אל הסתו של שנות-הנער...

גם אז הן נשבו ברחות קרים, ו...
 עת צב־סתו השחקים נתם, ו...
 אך צלילים צדים ונאדרים
 מלכבי צלצלו לקראתם.

גם אז הן נגרה קדרות־קמת, ו...
 על האדמה השכולה, ו...
 אך אוֹרה חפה ונרמבת
 מפאשי ורמה אז למלה.

פסוּס־מלחמה בנאִיחוּ
 מרחוק ריט קרב נאִדרי,
 לשיג־סתו, לאסף שיחו
 התרוֹגן רוחי, עלץ בשרי...

בבכות אדמה ושמים,
 עת בשחקים אבֵלה שסקת,
 צמאני גבר שבעתים,
 זה צמאון סער ומלחמת.

האסף הנה רק כמגרה
 את לבי גאה וחרושי:
 הוי, עולם רקבו בא נתחרה,
 אם יכלע חשקך את אשי.."

ורנה אור גנוה, נסלא, עמק,
 דאיתי אז ברחבי־עולם,

ובכי הרקב נדון, נמוג
עת ומיר-נקשי נתנו קולם...

אך עתה כואב בלי-המונה
הלב בבקר האפולוי...
אנה, חדשה זאת התנהו
זה עבד נר, שבא לגבוליו

בבקר זה בי שח לבכי
לא מנפוצים אף הזמר,
כי אם אשתוקק אף סגור
אף תסמו אף ענות-הנשר

תרע"ב.

ציורים

גרסדמי שירי נזכרתי בשבילים
 ודרכים, בהמה עברתי בשירי;
 עליהם ארנתי מקולות וצלילים
 את ארג רנוני, בשירי ערירי
 ופצוב ועליו בארץ הרחבה,
 הרחבה, הערה, השחורה, הנאנה...

בגילה ותודה לי נמוז הדרכים,
 ששרתי עליהם את שירי לפנים;
 גם חולות המדבר התקשטו בפרחים
 גם שבילי-צלמנות מאירים לי סגים;
 כל צלילי ששוני, כל צלילי עגותי
 הנמחו שושנים על דרכי גלותי.

אך רבות פירשבעה עוד היו ארחות,
 ששירי לא צלצל בנני, לא הכשיסן;
 במעטה-ערסל במרחק הן נחות,
 לשוא בקשה נפשי להרים, צעיסן...
 עמומות, ועומות במרחק הן נחות
 ככלות עזובות, ככלות נשכחות...

א

שחר

בקע מקצווי המזרח שירי-רננים

שיר נגה וניו -

נתזו רשפים מכנפי צננים.

גשרו ורזיפים אל חקלי-השושן,

וילהט גיף

בזהר של בראשית ובאש רענן-נושן.

ניסע רנה-נגהות הענן הראשון

למרחב הגיל,

ניצת אש-פלדות בנבכי כל-אישון.

ובכל תהום עמקה ובכל נפש גולה

אז רטט הר-צליל -

תפלת גאולה לשמש העולה.

ב

בְּקָר

יש אֶרֶץ רְחוֹקָה שָׁם עָרְמִי שָׁמְלָתִי
 דְּרַכְתִּי יִקְבִּי
 וְאַשְׁקֵלוֹת עֲנֹבִי
 עִם קַל-בֶּקֶר וּבֶקֶר לְבִדִּי עוֹלָלָתִי.

יש הָרִים רְחוֹקִים בְּעַרְפְּלֵי בְּקָרִים
 בְּמַרְחָב חֻקְלֵי־י
 שָׁם אֲחֻצַּב בְּרוּלֵי
 וְאַחַפֵּשׁ צְמַא-אֲשֶׁר מְטַמְנֵי-מַסְתָּרִים.

עִיר יִשְׁנָה רְחוֹקָה עִם לֶבֶן מַגְדָּלִים
 וּמִקְדָּש־אֲרֻזִּים
 וְרִצְדָּה שֶׁל רְזִים -
 שָׁם אֶלְחַשׁ תְּסַלְתִּי בְּשִׁדְרוֹת־הַעֲזָלָיִם.

יש שְׂדוֹת-קָרֵב רְחוֹקִים, שָׁם אֲצַא בְּצוּבָאִים
 וְיִלְהֶט דִּם-חֲשָׁקִי
 וְאֶלְטֵשׁ אֶת נִשְׁקִי
 בְּזֶהָב זֹהָר בֶּקֶר וּדְמֵי-אֵשׁ הָאוֹיְבִים.

ג

צְהָרִים

עַל שְׁפִירֵי-הַתְּכֵלֶת בְּרוֹם
שֶׁט שֶׁמְשַׁרְהֵב -
רוּחַ בְּשֵׁם וְלֵהֵב
עַל-פְּנֵי שְׂדוֹת לֹו יִשָּׁן הַיּוֹם.

וְחוֹלֵם חֵלֹום שְׁחָרֵי-עַד
בְּמִזְרַח הַלְּוֹהֵט -
וְלֹא יִרְאֶה מִי צוֹעֵד
בְּמַעְרָב וְצִלִּים שֶׁם יֵט.

הֵא יוֹמִיו אֵל תִּירָא לִי-סוֹד,
עוֹד טָרֵם נְטוֹת צִלִּים
עַל אַרְגָּמָן-צִלִּים
בְּחִלּוּמָךְ דֵּם תִּגְוַע בְּיָקוֹד.

ד

ערב

עֲדֹנָה עֲנֹגָה נִחְמָת בְּפֶלֶא
 וְרֵף וְחֵלוֹם -
 יִרְדָּה לְעוֹלָם שְׁעַת קָסֶם וְכַחוֹל.

נְעֻלָם הַיַּעַר בְּמִרְחֵק־הָאָדָה,
 שְׁהָרָה הַחֶם -
 מִכְּנֹז־מִרְחָקִים הַתְּמַלֵּט צְלִיל־הַדָּ:

הַד שִׁירָה אֲדִיכָה, שְׁגֵרְמוּ קַל־גֵּל,
 הַסְתִּירוּ קַל־צֵל,
 וּסְפֹגוּ בְדָמָה קַל־אֲנָל שֶׁל טָל.

וַיִּבְשַׁר הָרוּחַ בֵּין תְּלָמֵי הַיָּם
 דָּמִי עֲצָב וְלֵיל -
 נִתְקַל אֲזוּ נִפְשֵׁי לְתַפְלָה, לְשִׁיר...

ה

לילה

כבר ירד הלילה. מצללי הקהרים
 מירפתי הסבך
 דוקם לו נח...
 בנקשי - פלטה זירשקרים.

מה אעשה הלילה? - רן בקר עוד רועד.
 טל-נעורים יפך
 בפרחי, בסבך
 נקצמרות נצרי הלילה.

ביוסתר ארחץ, בשבילי אטילה.
 אשוקה בחלום -
 עד לבוא היום,
 עד ינוס ויטנה טאילה.
 אייר חרף.

נדעתי, יש שֶׁכָּר לְכָל־דַּמְעָה חֲרִישִׁית, מְצַנַּעַת הַנֶּגֶר
וְחֹשֶׁה לָּהּ מִפְּלֹט מִמְּרֵאית־הַעֵינַן בְּנִיד עֲפֵעָף מְרַמֵּת;
כִּי כִבְרַחַת טַל־לַיְלָה לְגִבְעוֹל, שֶׁקֶפְאוֹן הַגִּבְעוֹל הִחְרַד,
הַנִּלְחָץ אֶל כְּנִפְי־הַלַּיְלָה הַחֲמוּט כְּחִיק־אֵם, יוֹלִיד אוֹתוֹ -
כֵּן דַּמְעַת־סֹתְרִים לְנַפֶּשׁ, הַרוֹעֵדָה בְּדָד בְּקֶרֶה
וְשֹׁבָה לְחִסוֹת גְּלָמוּדָה בְּחִבּוּנָה, הַמְקַדֵּשׁ הַטְּהוֹר,
שֶׁנֶּר אֵל צְנוּעַ בְּדַמְמָה בָּהּ יִדְלַק, יֵאִירָה וְלֹא יִכָּבֵת.

נדעתי, יש שֶׁכָּר לְלַחֵשׁ כָּל־לֵב מִתְנַעֵנֵעַ בְּמַחְשָׁךְ
וְלִרְטֹט כָּל־נַפֶּשׁ, הַיּוֹצֵאת וְקֹלָהּ בְּתַפְלָה מִתְחַבֵּאת.
דָּם תּוֹלַת הַתַּפְלָה הַכְּבוֹשָׁה וְהִרְתָּהּ וְרַקְמָה וְיִלְדָה
מִלְּאֲכִיר־חַמִּים חֲסָדִים, הַעוֹלִים בְּסִלְמָה שְׂמִימָה
וְטָסִים סָבִיב כְּסֵא־הַכְּבוֹד וּמִמְלָאִים חֲפְנֵיהֶם אֵשׁ לְבָנָה
וְשָׁבִים בְּסִלְמָה וְיוֹרְדִים אֶל גִּשְׁמַת־הַתַּפְלָה, הוֹרְתֶם,
וְזוֹרֵי בָּהּ רִשְׁפֵי אֲשֶׁר־קוֹדֶשֶׁם וְשִׁמְחָה הַנֹּשְׂמָה בְּעֵנֶיהָ.

כִּי אֵלִים הָאֲדָם בְּצִעְרוֹ וּבוֹדֵד יִשְׁאָר בְּצִעְרוֹ:

לא יגיד קל־מבט את־עמקו וקל־רַטט את־קבדו לא ירמו.
 ואשרי קל־נפש יודעת זאת בעמק כִּאֲבָה האֵלִים
 ולא תנשה תת פה לו ולא תבוש, כי יכשל גסיונה הקשתו
 יש ונחש לב אוהב את־כִּאֲבָה ונשק את־כִּאֲבָה ושכחו,
 פִּעֲלֵג הַצֵּעִיר, הנושק לרַעַד גוֹ־צֹרֹר - וְנָמַס,
 ושוב בָּדָד תִּכְלָא הַנֶּפֶשׁ וְתַסְלַת־דַּמְעָתָהּ היא אֶתָּה.

כי על־פֶּן השְׁלַמְתִּי אֶת־נַפְשִׁי וְאֶשְׁלִים אֶת־אֲלֵם צָעִירי.
 לְכִדֵּי בֵּין אַחֵי הַבּוֹדֵדִים אֲשֶׁרֶךְ אֶת־שְׁבִילִי וְאֶשְׁתַּקֵּה.
 אֲרַחֵם אֶת־כִּלְעִם הָאֱלֵמִים וְלֹא יִדְעוּ, כִּי רַחֵם אֲרַחֲמֶם,
 וּבָדָד וְלֹא־גֹאֵה אֲאֻוִּן לְהַמִּית נַשְׁמָתִי הַגְּנוּזָה,
 אֲעַלֵּע אֶת־דַּמְעוֹת־סִתְרֵי וְאֶת־רַחֵשׁ־תַּסְלֵתִי אֶבְלִיעַ
 וְהִיִּיתִי כְּאֶחָד הָאָדָם, הַשְּׁהוּר בְּאֲלֵם־צָעִירי.

II

לילות שקווי-טור, לילות ברוכי-קנש,
 פנפכם החרדה שמר תשמרני
 לבתי אטמאכם, לבתי אחללכם.

כנור-תכלת לילה, כנור משי-תכלת,
 עורג תרש, בוכה למגע יד השכינה,
 השוורת בנימיו המית נעגועיה.

שכינה מתגעגעת, אם כל-כאב מטהר,
 פרשי עלי הנפך, בלעי-נא את-צערי:
 קדשי את-דמעותי, קדשי את-המיתי.

שכינה מתגעגעת, אם כל-רסט-לרב
 שבי-נא אתי, אפא, בךד כמותך אני,
 וכנור בך-מיתרים אין לי ול-המיתי.

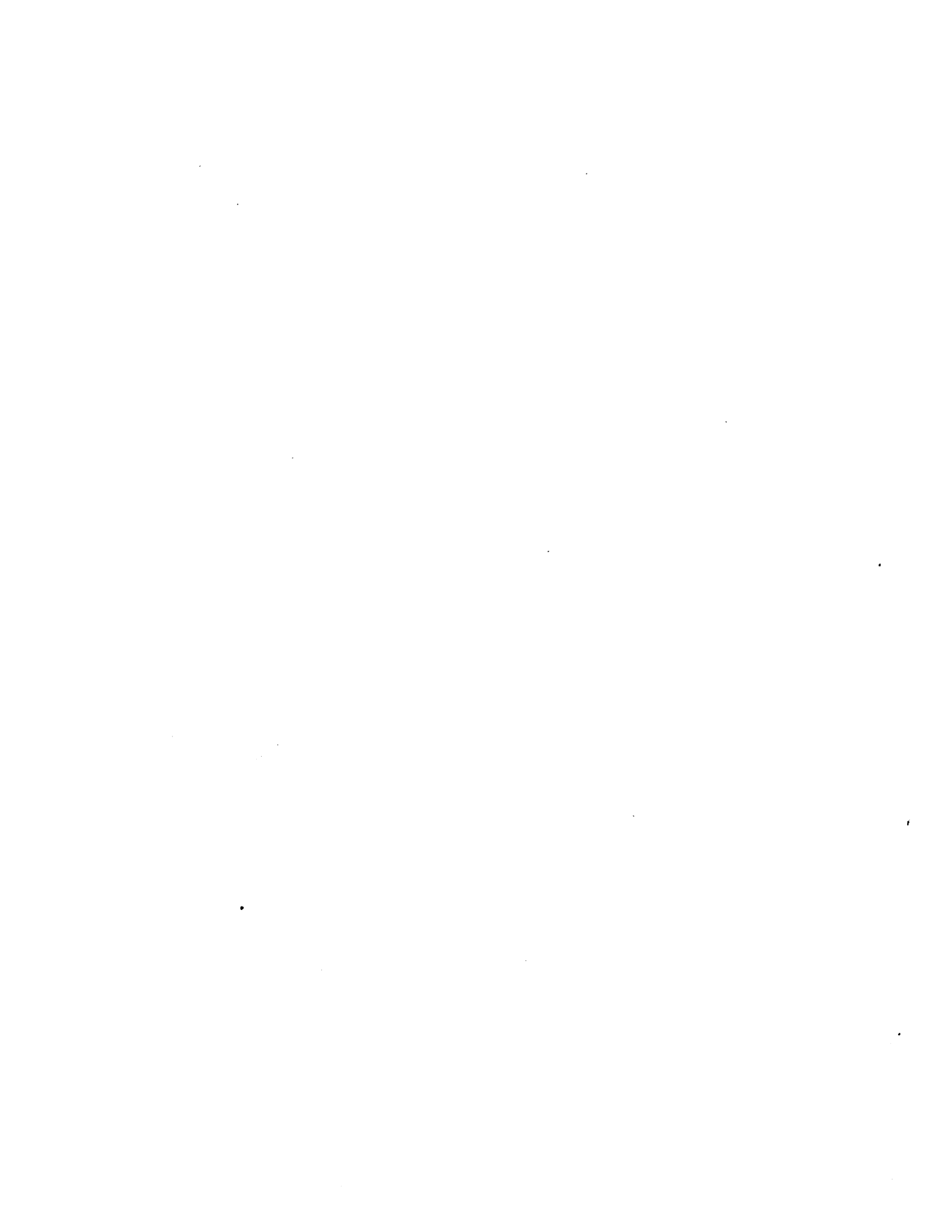
אחז-נא בכנורך, אגע-נא במיתריו
 והלד הדו פוכב ככוכבי דמי-הדיך
 ובשלב לילה תזהיר דמעותי כדמעותיך.

שְׂכִינָה מְתַנַּעֲנַעַת, אַחַע־נָא עַל־יָדֶךָ
בְּעֶרְבוֹת־שֶׁלֶג טְהוֹרוֹת, בְּלִילוֹת שְׁקִימֵי־טָהָר,
עַם וּבְנֵה הַבּוֹכִים יַחַד חוֹלֵי־אַהֲבָה.

שלום הכהן

למלאת מאה שנה ל"בכורי העתים"

כי את השם הזה, שמו של שלום הכהן, אקרא עתה, לא ימצאו רבים שיתנו גזל לו. דור אחרון כמעט שלא שמע עוד את שמעו, גם דור עבר רק ידע את תבנית, אגרות מליצות שלו, שכתב, בלשון צחה וטהורה, ללמד לבני יהודה קסת הסופר, לכתוב איש לרעהו דברי שלום וברית¹ – אולם לפני שנים שלשה דורות היה שלום הכהן, המשורר הנשגב, שר המשוררים באשכנז², נעים הזמירות של בני הדור ההוא והמליץ הנשגב והמפאָר².

שלום הכהן היה באמת לא אחד המליצים של הדור ההוא, דור המאספים האחרונים ו"בכורי העתים", כי אם המליץ של בני דורו. הוא היה הכנור לשירתם. מה שהיה נפתלי הירץ ויזל בדור הראשון של ההשכלה העברית: המליץ החרד על, תורת האדם ועל הגמוסיות והדעת החדשה ושוּפך עליהן את נפשו בשירה רוממה – הימים ימי האודות והשירה הדתית המוסרית של קלופשטוק – כזה היה שלום הכהן בדור השני. הימים ימי הדרדר והשטורם אונד דראַנג³ באשכנז, ושלום הכהן היה נושא הגעגועים של המשכילים העברים, יוצאי הגיטו הראשונים, על העולם הגדול והיפה.

1) מן הדברים שבסער האגרון, כתב יושר⁴, אשר חגר שלום הכהן. הוא נדפס פעמים רבות. לפני דפוס וילנה משנת תר"מ.

2) בשם משורר נשגב קרא אותו רבי שלמה יהודה רמפורט בהסכמתו לספר, קורא הדורות⁵ (ורשה, תקצ"ח). בעטרת, שר המשוררים באשכנז⁶ עטר אותו שניאור זקס במכתב, שחא כעין ספר-זכרון של השירה העברית מימי רמח"ל עד ימיו, אשר כתב למאיר הלוי לטריס; נדפס במכתבי בני קדם⁷ ללטרס (וילנה, תרכ"ו). נעים זמירות דורנו⁸ קרא אותו יצחק ערטר במכתבו אליו, שנדפס ב"כוכבי יצחק", וחברת ו. מליץ נשגב ומפאָר כנו אותו משכילים רבים (רבי צבי הירש חיות בהסכמתו ל"קורא הדורות", מאיר הלוי לטרס ב"זכרון בספר ועוד). ביחוד הרבה לספר בשבחו אחד מבני-דורו, משה מנדלסון ההמבורגי בספרו, לפני תבלי (אמסטרדם, תרל"ב, מחברת כ"א): כל שיריו מלאים זיו ונוגה בדרך מוסר השכל ורעיונים נשגבים כשירי ר' יהודה הלוי⁹.

על הדר השדה והיער, תפארת החיים ושכרונם, נעימות האביב והקיץ, תוגת הסתו. בין השירים, שפרסם ב"מאסף" לשנת תקס"ט-תקצ"א, אנו מוצאים שירים על הבציר, הקיץ, הסתו, וגם "שיר הגפן". לבו נמשך לאהבה אל ארץ-הקדם ואל החיים הקדומים, אל חיי הוד ישרים ואל נוח תמימים. בין שיריו נמצא שיר, שאמנם נכתב לתכלית אחרת, ויש בו מן האידיליה היפה, מן האידיליה, שבכחה גם עתה לתפוש את לבנו בשלנתה ולקחת אותו שבי ברב חנה ונעימותה.

על-פני מי מנוחות, בין הררי ארץ קדם -

שם בגאות דשא תחת כפת הקיץ
 פרע רבץ בין העדרים אברם בנו תרח.
 מנוחה ושאנן סביבותיו ובקרבו מרגוע;
 אין קול עלה נדף, פי הרוח שקכה -
 בלתי שריקות העדר וצלצלי פעמונהו
 אין מי משבית הדממה. כלו שלו ושקט.
 אף נחל זף שטף עבר לפני מראהו,
 מנהר קדומים, נהר פרת, תוצאות זה הנחל,
 ושפל קול מפלת מימיו ינעם לאזן.
 צת הזמיר הגיע, טהרו סני שקים,
 השמש הקל חמו, עלי טל השליך זהר,
 דשאו גאות ההרים ועמקים בר עטפו,
 יחד עשבי שדי נתנו ריח נוחות.
 שחקו הברואים כלם, רצון על-פנימו,
 רצון על צאן מרעיתו, קול תודה שרקו,
 שרשי אחו לחכו, חציר גגות שלפו,
 לחכם טעם אכל ולגרונם מימי נחל.

הקטע האידילי הזה-חלק מן השיר, הצלת אברהם באור כשדים, הנדפס בקובץ השירים של שלום הכהן, שקרא אותו בשם, "מטעי קדם" ו, -

האידיילי בלל, גם בלשון השוקטה והתמימה, החוזרת מדי פעם בפעם על עקבותיה, חוזרת ונשנית, כמו לאבד כל זכר לכל מלה כבדה וקשה, — הקטע הזה אינו היחיד בין שיריו. בכל עת שהוא מגיע אל אהל ישרים ואל נוה תמימים הוא שופך עליהם מאור לבו הרך ומן השקט הנפשי אשר לו. עוד לפני יל"ג שר שלום הכהן) על דוד וברנז'י, וגם הוא ראה ומצא, כי

אַשְׁרֵיךְ בְּרִזְי מְנַגִּידִים תַּעֲשֶׂר,

מַמְלֶךְ בְּהִיכְלוֹ יִקְרָה, שְׁמֵרָה נִחְלָתָךְ.

מַעַט עֲרוּגוֹת גִּנָּךְ

וְזַעִיר חֶלְקֶת שְׂדֶךְ

מְדִינוֹת מִמְשַׁלְתֶּךָ הֵמָּה

וְאֵהָלֶיךָ הֵיכְלֶיךָ.

לספרות ההשכלה היתה מעין קבלה לנטות אחרי, סתרי נאות שלום — כדברי שלום במונולוג הידוע של לוצטו: „הוי הררי עולם“ וכו'. היה בזה מעקר הנטיה של ספרות זו אל החיים שבאו זכרם בכתביהקדש ומן שאיפה שלה, שאיפה שהיתה בתחלה די-יכהה, אל התמימות שבטבע ואל הפשטות ואל הישר — בנגוד אל הפלפול שבחיים אשר מסביב לה, אל החשבונות הרבים ורב העצות והתחבולות. שאיפה זו הלכה וגברה בדור השני בהשפעת חוץ וסנים. בין הדברים, שהביאו המשכילים הצעירים בימים ההם אל „המאסף“ ואחרי-כן אל „בכורי העתים“, היו תרגומים משל אידייליות גִּסְנֶר ומשל שירי הָלֶר — ב„בכורי העתים“ יש גם זכר לשיִלֶר — בעוד שהראשונים, הכבירים לימים, הביאו לרב דברי מוסר ומשלי חכמה. ה„שטורם אונד דראַנג“ העברי היה לערות קצת הלב ולשפוך את הנפש בחיק הטבע. הגבור החביב

של רבי: אב וואלף היידנהיים בראדעלהיים בשנת 1807 עם תרגום אשכנזי, שתרגמו הכחבר בעצמו. כנראה, היה הספר חשוב מאד בעיני המשכילים, עד כי כעבור מספר שנים (בשנת תקע"ח) יצא לאור שנית, בלי התרגום האשכנזי ובהוספת שירי המשורר החדשים, שנדפסו בינתיים ב„מאסף“, על-ידי אחד ממשכילי גליציה — אברהם גולדברג מרונה — שנגש להדפיסו בעצת רבי נחמן פרוכמל. חליפת-המכתבים בענין זה בין המו"ל והמחבר באה באגרון, כתב ישרי. גם לסרטיס מספר את הדבר ב„זכרון בספר“ (ע' 137) ונותן לו ערך רב. חשיר, הצלת אברהם באור כשדיים תרגם גם פולנית על-ידי יעקב טוגנדוהלד. (הוא מדבר עליו במכתבו אל המשורר, שנדפס בראש ספר „קורא הדורות“, ואומר, כי השיר „מלא רעיונות נשגבים ומעורר רגשת נפש בגילח ורעדה“). התרגום נדפס בשנת 1840.

(1) ב„מוזורים חדשים מקורות חי דוד“ שבספר „מסעי קדם הנ"ל.

היה עתה האיש החי על חלקת שדהו, וביותר-הרועה, המשורר. גם אברהם ששבר את פסילי אביו-טפוס קרוב מאד ללב המשכיל-נעשה בשירו של שלום הכהן לרועה. על פלגי מי מנוחות, בין הררי ארץ קדם, שם הוא רועה את עדריו ואת מחשבותיו. לו, לאדם הקרוב אל הטבע, טמל האדם בתקופת ההשפעה של רוסו, - לו מחשבות. לו לב חושב ומרגיש. ומכל-שכן- שלב חושב ומרגיש לדוד. הן הוא, הקטן הרועה בצאן, יפה העינים ומיטיב נגן והוא היודע אהבת נעים ואהבת נשים. הוא גם עמד במערכה ונלחם על נפשו ונפש אחרים. הוא איש הפגעות והמקרים. הוא-הגבור.

עוד בדרמה, מלוכת שאול¹ ליוסף האפרתי-דרמה שהיתה מפרסמה מאד בימיההשכלה (ההם 1) - הננו רואים את דוד כמעט כגבור הראשי. בכל-אסן הוא הראש והראשון בעיני המחבר. מפיו מדבר המחבר לא-אחת את דברו ואת משפטו, כי

הוֹי לָכֶם רְגָעֵי אֶרֶץ, יוֹשְׁבִים סְפוּנִים בְּיַת,
 אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים עַל-הַקִּיר בְּשֵׁשׁ יִמְשֹׁחוּ.
 צֵאוּ הַשָּׂדֶה כְּאֶבֶר הַזֶּה עַד הָעָרֵב
 הוֹלֵךְ לְרַגְלֵי צִמְדוֹ, הוּא גִדְלוֹ יוֹדֵעַ.
 גִּדְלַת הַיּוֹצֵר כְּתוּב בְּעֵלֶה וְנִשְׂא.
 מִה-יִשְׁמַח לְבוֹ כְּרֵאוֹתוֹ טָרָם עֲלוֹת שָׁמֶשׁ
 יְפִי הַשַּׁחַר מְצִיץ מִתַּחַת הָאֶרֶץ,
 יַחֲזֶה מַחֲזֶה שְׂדֵי וּגְבוּרֹתָיו בְּעֵינָיו,
 מִבְּקָר עַד-עָרֵב יַעֲבֹד עַבְדוֹתָיו.
 אִזּוֹ יַעֲבֹר עִם-צִמְדוֹ עִם-תַּמְתּוֹ בְּיַת,
 שְׁלוֹת לְבוֹתָם נִגַּה פְּנֵיהֶם תֹּאִיר,
 עוֹד יִפְנוּ פָּנִים, עוֹד אֵל אַחֲרֵיהֶם יִבְיטוּ,
 עַת תִּסְתַּר שָׁמֶשׁ, עוֹד תִּשְׁאִיר אֲדָמָדָמַת
 כְּהַרְרֵי אֵשׁ וּמִתּוֹכָם מֵרָאֵה הַקֶּשֶׁת -
 הֵם יִשְׁקֹטוּ בְּמַעוֹנָם, אֵךְ הֵם מְרַגְזֵי יִמְצְאוּ
 וְלֹאֵל יוֹצְרָם מִמַּצְמָקֵי לָבָם יִקְרְאוּ.

ע' 97-98.

1) הספר הזה יצא לאור בנינה בשנת תקנ"ד. אחרי-כן נדפס בקרקא בשנת תקס"ב בנינה בשנת תקפ"ט. לפני דמוס ורשה משנת תרמ"ה.

לשלום הכהן היה דוד הגבור הראשי. מלבד המזמורים החדשים מקורות חיי דוד שבמטעי קדם שר שלום הכהן, שירי תפארת ועטרת הוד לגאון עוזנו, רוח אפינו משיח אלהי יעקב, נעים ומירות ישראל דוד בן ישי מלך ישראל ע"ה נ"ע, מספרים נפלאות חיו, יראת אלהיו ועוזו גבורותיו ונגינותיו בעשרים שירים. הספר הזה, שקראו בשם, ניר דוד (נדפס בווינה בשנת 1834), הוא אפוס עברי מעין "שירי תפארת" לויזל. ויזל הסב את שם שירי-הגבורים – האפוס הנכרי – אל שירי תפארת, אלא שבכל זאת הוסיף על-פני השם הראשי שבשער את הדברים: "כלם מספרים תהלת ה' ועוזו ונפלאותיו" וכו', ועל-פי זה זין גם שלום הכהן את תכן ספרו: "שירי תפארת ועטרת הוד לגאון עוזנו וכו' מספרים נפלאות חיו וכו' ועוזו גבורותיו" וכו'. לנגד עיני שניהם רחף הסמל של הגבור הדתי – "המשיח" של קלופשטוק היה מופתם, ואולם הגבור של ויזל היה בעקר המחוקק העברי, המושיע לעמו ומאיר לעולם בחכמתו ובתבונתו (1) – סמל של בן-האדם השלם בימי בן-מנחם – וגבורו של שלום הכהן הוא נעים הזמירות, הרועה המיטיב נגן, שהיה למשיח אלהי יעקב. על-פי הדוגמא שהיתה לנגד עיניהם היה לשניהם ענין אל משיחים ומושיעים, אלא שזה המושיע שלו החכם, הנביא, המחוקק, וזה משיחו המשורר, הרועה המיטיב נגן, – בן-האדם היושב על-יד מעינות הטבע והיצירה והוא גם חוטא ומתנדה ושב בתשובה.

כאן ההבדל בין שני האפוסים הללו. האפוס של ויזל, אם גם הוא על-פי צורת דבריו אפוס דתי, מספר בעקר את גבורת החכמה. לא תהלת ה' הוא בא בעקר לספר, כי אם תהלת הדעת ואנשי הדעת. משה, שהוא כאן "חכם", מדבר בשבח החכמה, והוא בא אל בית יתרו, בית איש הדעת, ושם הוא מוצא בנות משכילות, "עלמות רכות", המדברות אליו, אמרי נעים, והוא עונה להן, מענה רך בתשואות חן חן (ראה השיר השלישי מ"שירי תפארת", חלק א, ע' 45–53). הוא גם אומר להן:

(1) אמנם על-פני השער של "שירי תפארת" נאמר, כי השירים מספרים תהלת ה', אולם זה רק מצין את המגמה והתכלית הדתית – את האפוס הדתי, כמו שהיה גם האפוס של קלופשטוק. בעקר שר ויזל על משה המושיע והחכם. את רוח הספר ותכניו מגלים הרבה הדברים שבאו בראש השיר השני, לפני התגלות משה:

פרעה אמר – אשמך ביאור כלמו,
ואבדון אמר – בי הוא עוזר למו
ומיאורך זה יעלה איש מושיע,
פי ילך שעשועים תבל יגיה
ולגוי הארץ תורות יביע.

המושיע וילד-השעשועים מזכיר הרבה את גבורו של קלופשטוק, אולם הוא יהיה גם חכם, אדם נאור, המגיה פני תבל, ומחוקק ומביע תורות, לא לעמו בלבד, כי אם גם לגויי הארץ...

(2) אני מצין פה על-פי "שירי תפארת" הוצאת ורשה משנת 1858.

ידעת, רצית, כי משכילות אתנה.

על כן תבר פושעים יום אתכן צשקו.

שמ, צ' 47.

רועי מדין היו כמעט, חשפים, מורדי-אור – כמו שקראו לכגון זה אחר-כך המשכילים. אולם פרעה היה חוקר חששי, משכיל וולטרני, שעל כל יתרוצץ. נאץ הרשע הזה את אלהים, דבר דברי-און כאלה, אשר לא יזכרו, על ספר לא יכתבו. הוא אומר אל זקני עם ישראל, האומרים, כי נראה אליהם ה':

הליה לי לשום חקמי לב בוגדי בגד.

אבל נראה אל אליכם אתם תאמינו,

אף מחזה קוב תויתם, רציונות רוח,

חזי שוא כמכם גם מלפנים נשמעה;

אלה ילדי יודעים הם, אם לחקור יעמיקו

מרב מחקר יהבילו ותמונות יציטו.

חלק שני, צ' 75-76.

קשה לדעת לאיזה, יודעים, שמרב מחקר ההבילו כגון ויזל, יודעים שעל-אודוהם עוד נשמע מלפנים, מלפני פרעה של שעבוד; אולם לא ההיסטוריה היא כאן עקר, כי אם עצם הופוח, שבין המשכיל הכופר, האומר, כי חקים כל ימוטו בטבע, ואם נראה איזה דבר שנדמה להיות יוצא מן הטבע, רק מחזה-כזב או מקרה הוא (ראה חלק ג, צ' 22), ובין המשכיל המאמין, המוכיח לו באותות ובמופתים – עשר המכות הן אותות ומופתים כאלה, – כי, להפוך החקים יש באל כז.

גם עמלק הוא כאן, באפוס של ויזל, מואס הדעת (חלק ו, צ' 11). אולם לא כן הדבר באפוס של טלום הכהן. הגבור הוא פה לא גבור הדעת, אלא גבור הלב, גבור הרגש. דוד הוא כאן הנער האדמוני, יפה העינים וכו', כזה שאנו יודעים אותו משכבר הימים. המשורר רק חוסיף פה קצת אור ונגה משלו, כדי לעשות את התמונה יפה יותר, לפיטעמו, ומזהירה, לפיטעמו, יותר. כשהוא בא לתאר לנו את פני גבורו ולהעמידו לסנינו – הוא מספר לנו, כי

השמש הסיץ נגהו על פני הרקיע

נהיום יפוח רוח צח על-חוג הארץ

באחזו ימין ישי ביד דוד, ילד זקניהו,

נצר אדמוני עם יפה עינים וטוב ראוי וכו'.

גיד דוד צ' 40.

דוד הוא פה הנער הנחמד, המשכיל בכל דרכיו והמוצא חן ושכל טוב בעיני כל. גם בעיני השטן, אשר ישית עליו עינו כל-היום ופורש תמיד רשת לרגליו. הוא שבע נדודים ותלאות ונפשו ידעה הרבה מרורות ונעימות. הוא ידע את האהבה ואת האיבה; ידע אותן גם בנפשו; ידע את הנגודים וההפכים — את כל הנגודים וההפכים והמעמקים של הרגש הסוער. גם את הנגודים וההפכים של החטא והתשובה, משובת הלב וחחרטה. הוא האיש אשר כנגן על לבו המנגן ותהי עליו הרוח לעשות את הטוב והיפה בעיני אלהים ובני-אדם וגם את הרע. הוא הגבור של הימים חהם, הגבור המשורר.

גם מתנגדו ואויבו של דוד, גם שאול הרודף אחריו ומתנכל אליו — גם הוא אינו בעקרו אלא אותו שאול שידענהו מאז קראנו על-אודותיו בספרי דברי-הימים שלנו. הוא אינו רודף את דוד הקטן, שעלה לגדלה, על עסקי דעות, כי אם על עסקים אחרים לגמרי: על עסקי קנאה. גם הוא איש האהבה והשנאה, השנאה העזה כמות, ונוספה לו עוד הרוח הרעה, אשר באה מדי פעם בפעם להבעיתו ולהנבא לו רעות. גם הוא גבור הימים חהם.

האפוס של שלום הכהן איננו עולה על האפוס של ויזל. שלום הכהן לא היה מסגל יותר מריזל לשיר את שירת הגבורה, את השירה המלאה און רב, הכובשת מרחקים. אדרבה, לויזל יש על-כל-פנים לפעמים מקור התרועה הרוממה, מענות השירה. אולם יסודות שיריים יש למצא יותר בספרו של הכהן. דומה לפעמים, כי גם הקול השירי שלו הוא יותר טהור ואנושי יותר. ביחוד יש בו לפעמים מן הטהרה האנושית כשהוא מגיע אל מקום מחריד ומרעיד לב אנוש, אל דבר שיש בו לעורר את תנועת הנפש. כשדוד נרדף כל הימים מאת שאול והוא בורת ממקום למקום עד אשר בא אל מדבר עין-גדי, והוא יושב שם במערה, אז

דוד ואנשיו בירפתי המערה ישובו,

וקביב למו שקט ודמיה כדמית לילו;

אין פוצה קת ומצקצף, קל-און שומע,

קל-נפש רוממה, בעטוף לב המשוח,

נעים זמירות ישראל, מטיב נגן וזמר

ומשכיל לדוד חסלה שפתיו תטופנה.

גיל דוד, ע' 151-152.

הוד מזמר און את המזמר קמ"ח שבספר תהלים וקול געים, קמ"ח דממה דקה דוד השמיץ. קול דממה דקה דקה קול געים, אנו שומעים טעמים אחרות בשעת קריאת הספר מנבא, אעקול החנעים און ביותר מהא

בכל-זאת- קול- התהלים, אבל גם- נה- מראה- על- מוש- געים- חנש- שירי,
 שהמשורר- קלט- אל- סזר- שירו- את- קולות- השירה- של- התהלים, ויש- שמצא-
 להם- מקום-מקלט- טוב, בצר- להם- מקום- יפה- בתוך- דבריו- ונטע- מסביב- להם-
 את- השתיקה- ואת- הדממה- ואת- ההקשבה.
 מן- היסודות- השיריים, שבספרו- של- שלום- הכהן, הוא- גם- יסוד- הרוחות-
 והמלאכים. מלכות- שלמה- של- רוחות- ומלאכים- מה- לפנינו- (גם- בשיב- הצלת-
 אברהם), ש- במטעי- קדם, יש- מיכאל- השר- ורבות- שרפי-קדש, החפצים-
 להציל- את- אברהם- מכבשן-האש, ורפאל- המצגן- לו- את- הגחלים- ומוציאו- מן-
 הלהבה- קצת- על-פי- האגדה- העברית- העתיקה). כשדוד- מתיצב- לפנינו-
 ראשונה- בעצם- עלומיו- בכל- גהו- ויסוף,

אז נשקפו צבאות אלים משמים ארצה

לחזות בנעם פני העלם בתיר אל מרחם

יחד הריעו כל בני אלהים ושירים שרו.

שם, ע' 40.

כשהוא עולה למעלה ומצליח בכל דרכיו,

אז עזרו רפאים, שצרה רגזה שאול מתחת

שרק שטן ויחרוק שן רגז ואין נחת.

יחד משפחות השעירים ושדים התלכדו וכו'.

שם, ע' 70.

כשדוד עושה חיל בישראל ושר את תהלותיו לאל עלין, אז

גם בשחקים אלי מרום שם דוד יכתירו,

וכשהוא נופל ממעלתו הרמה וחוטא, אז

שחו צבא מרום, מלאכי שלום מר בקיו.

הקיצו ורגזו באשמונים שוכני צלמות,

שעירים רקדו כאילים, רפאים צהלז והריעו וכו'.

שם, ע' 105.

הם עוטרים אז עטרה לראש בעל-זבוב ויד השטן גוברת.

יש בדבר הזה כדי להטעימו קצת ולהדגישו, יען כי ה"משכילים"
 בימים ההם הן נלחמו עוד עם היהודים המאמינים על מלכות-הרוחות הגדולה
 לנפער מבוא בבבוליה אף בחזן חסונם. (נפתלי הירץ ויזל קצץ את כנפי
 ה"מזוה" שלו ורמק אותה ככלי-האשמה מכל דבר שיש בו דמיון מראה
 אליהם או גם אנדרתו דוד פראנקו מגידי, מה שהיה עוד מלמיהו של רמזאל)

עקם-חסר את המקראות היחידים ב"עתיקה" של ראסין ומטפסטינו, אשר על-פיהם חזר "את", גמול עתיקה-שלו, רק כדי שלא לתת מקום לטעות באמונה בחלומות (1).

אמנם השפעה גדולה היתה, כנראה, כאן לספר שאותו לקח הכהן למופת - לספר, המשיח" של קלופשטוק; ספר המלא כלו שרפים ומלאכים ואופנים וכל מיני חיות-הקדש. רשמים רבים בספר, ניר דוד" מעידים, שהשפעת המשיח" של קלופשטוק על המחבר הוזה גדולה מאד - גדולה הרבה יותר מהשפעתו על ויזל. גם הוא כמוהו שר על המשיח" - על משיח אלהי יעקב, וכקלופשטוק, השר, על גאלת האדם החוטא" על-ידי המשיח בדרכו על-אדמות, שר גם הוא על האיש שבא, להורות חוטאים בדרך". גם הוא נתן אותו לפנינו

מופת ליושבי תבל, חק לבני אדם סלח
בל יאמרו נוֹאֵשׁ, בְּרָשָׁעוּ בֵּל יֵאבֵד פּוֹשֵׁעַ,
יעזוב חטא ויחזן, ישוב לאל וירחמהו.

ניר דוד במתיחה (מפתח שפת"י), ע' 7.

בכל הספר נתן ערך רב לא רק לתשובת החוטא בלבד, כי אם גם למדת הרחמים אליו. גם ממשלת השטן ובעל-זבוב היא פה רבה מאד. כבספרו של קלופשטוק, אשר כמילטון האנגלי ב"גן-העדן האבוד" לקח לו ליסוד את האגדה הנוצרית, והמלאכים הטובים נלחמים עם הרעים והם שוחדים מלחם לבן-האדם. המלחמה לטוב ולרע היא לא בלב האדם, כי אם מחוצה לו, והדבר כמעט תלוי גם הוא ב"חנינה".

הדבר הגיע לדייכך, שליהודים בימי שאול ודוד היתה, אם קדושה". כשבני ישראל באו אל שמואל לבקש להם מלך ושבים מדרכם זו, הם באים אל מקום קבורת רחל ובעטוף לבם הם מתפללים על קברה:

אם קדושה! הנאקה ונעימה בחיך וכו'.

שם, ע' 19.

גם בצורת הספר יש הרבה מספר, המשיח". עשרים שירים לספר כלספר, המשיח". פתיחה לו, שבה המשורר בשיר ידבר על תכן הספר והוא כמו ירא בפצותו את פיו וחרד לגשת אל הקדש והרם - כקלופשטוק בהתחלת שירו. אחר-כך בשיר הראשון מופיע, אור עולם בקרית בית לחם" והוא, בעזן חזק יחף יצא מני רחם". ושמואל עונה קשות לעם עזר, לדור סורר

(1) ראה, גמול עתיקה בדברי מתן ועובד אל עתיקה, אחרי ספרה להם את החלוב אשר הלמה על-דבר הנצר אשר נשאר עוד למלכי בית-דוד. בהוצאה ב (וינה, תק"ס), דפיכ כ ו"א. ראה שם גם הקדמת המחבר בראש הספר. הוא מודה שם, כי סר בזה בדרך ראסין ומטפסטינו, כדי שלא לאמר, דבר שאינו בחק האסטריות.

לצמת המקברת המפארה לישירים תהלה - להנאון המליץ הגדול, החכם
 מוהר"ר משה חיים לוצאטו זצ"ל. הספר לישירים תהלה של לוצאטו היה
 בספר-המופת בימי ההשכלה וזכה לחקויים רבים. מתשגן המשל" של לוצאטו
 על-דבר ישר בן-האמת, היוצא וזא בין העם גאיש לא יכירהו, ועל-דבר
 רהב, המתחבר אל תרמית ולקוח את לב ההמון ועוד מעט ולו תנחן התהלה
 ותהיה לו לאשה - מתשגן המשל הזה היה חביב על האנשים, שלא זכו גם הם
 אל תהלת ההמון. והלא רצ ישראל הוא פה שכל גאליהם נלוה גם מחקר, בעוד
 שהסכלות הגסה היא שפחת ההמון - והנצחון האחרון-הן לישיר ולשכל. בנה
 כאלו ראו המשכילים את נצחונם. הספר הזה היה להם כעין ראוי שמתנו
 כמו, נשקפו להם כל מלחמותיהם ותקוותיהם, והיה חביב עליהם. עד כדי
 לרקוח ולעשות כמוהו. הצורה האליגורית, צורת המשל שיש בה מן
 ה, חכמה והשכליות, היתה חביבה בכלל על אנשי ההשכלה. ובה הן אפשר
 היה להביע דברים, שההבעה היתה קשה להם בלאור-חכי. אם כה ואם כה
 ורבים היו אשר נסו-לעשות כמעשה לוצאטו ב, לישירים תהלה, עד שכמעט
 אפשר להגיד, כי לכל חבורה וקבוצה של המשכילים היה מין, לישירים
 תהלה, שלה, שעל-פיהו גם נכר-הרבה את מני החבורה-והקבוצה בזאת עם
 ה,לומותיה, תקוותיה ואמונותיה. עוד בראשית ימי המאמנים הגנו מוצאים
 את-משל ההלכות והבחרות, למ ברסלוג (ברלין תקמ"ו) והנה ילדות במ-
 צדקה צדקה בסכלות, למען השמיעשע, וצדקה אם ילדות, בראותה כי אחרית
 החברה הזאת תהיה מרה לבתה, מתיעצת עם דעת מה לעשות עמה, ודעת
 תשיב אמריה לה להיות עם ילדות, ולהדריכה במעגלי מוסר, וכאשר ראתה
 סכלות, כה דעת מתאמצת להתקרב אל ילדות, תגביר חללים להפוך לב
 ילדות נגד דעת ותקח לה גם לצון למליץ ובתחבולות יבואו להוליך ילדות
 מאחריה חכמה, למען המירה מדעת, אולם צדקה, דעת נחכמה תבאנה יחד
 להזהיר את ילדות לבתי שמע אל סכלות ולצון, ואליהן יחמבר גם משכת
 צדקה. לספר מהלכי ילדות, אלה הם מעשי המדברים בתוך ד החלקים
 (ועל-ידין) הראשונים של הספר, בחלק ה' באים כל-אלה ביתה צדקה, בי
 הקרואים ה, אל המשתה אשר עשתה גם שכל בתוך הקרואים, כי ילדות
 המלאה דעת ומושיה לא עוד ילדות וקרא שמה, כי אם בתרות, והיא קראה
 עתה לדעת להיות מורה-דרכה וגם שכל הושם עתה לראש, להשגיח על
 בתרות, עד כי יחזו הקרואים צלם מתוה אל-האש יקים ברית אתם לברך

את בית צדקה בכל טוב, ^{הוא} במשל הזה של הילדות והבחרות יש הרבה ממעשה הילדות של ימי-
 ההשכלה, כראשונים, את הגנות של סכלות ודעת, לצון ושכל ראו אחר-כך
 עסקי הרבה יוחם ביומי ההשכלה ברוסיה, בשם משכילים, ולחמן מלחמה
 ודעה וקשה של המאמנה הצוחמה שלחם עם השקפת ההמון, האמת והאמונה
 לא ידעו וכהן רב, ומפארות לבני ביתה לאביה הצמד הוא רב, וגדול-המלשמה
 היא גדולה ועזה על הנמשות שילענו עד-עתה נוסמו בספודי שלי אדום היסאי
 עקשות ומתיות ובספרו של גוטלובר, הזולני צביעות והסידחלי דברים

שכנראה לא ידעו אותם הרבה המשכילים הראשונים בארץ אשכנז. אולם גם ב.עמל ותרצה יש דברים שלא ידעום המשכילים הראשונים ההם. האליגוריה הזאת היא באמת לא האליגוריה של הדעת השכלל, כי אם בבחינה ידועה של הרגש - של הרגש הנעים והיפה. שלום הלהן הוא גם כאן נושא הגעגועים על חיים קדומים ופשוטים, חיי שקט נעים ותמימות. לישר של לצאטו-כאן אח קרוב עמל שמו, והוא לא עוד בתהלה של החכם והמשורר האיטלקי חשקה נפשו, וגם לא בתהלה אחרת, כי אם בתרצה היפה בכנות. עמל זה משליך זרע על הלמי שדה וילך חלוך ונגן על הטבע והעבודה והמנוחה והזר והיפי ומדבר דברי-געגועים על תרצה, חמדת העין. הוא צדיק, כי המים פעלו; לא יתחר באיש מן האנשים ולא יקנא את העשיר בעשרו, כי אם

נגיל לחזות בנעם זמר בקיץ

וכוכבים במשבצות זהב זו יאירו.

העומד למולו ונלחם עמו, לקחת את תרצה מידו, הוא הבל, אבל הפל זה אינו בעקר מאמין בהבלי האמונה - סכלות המתפרצת מפני גברתה חכמה באמת ואמונה ואזרת לרשת מקומה, - כי אם בן-אדם הרחוק מחיי-העמל הפשוטים והוא ריק ופוחז. הוא בנו של אחד מעשירי העיר, בנו של רהב, שהוא כאן אריסטוקרט מבחק.

עולם העניים והעשירים, שהם כאן העמלים והנוחלים עמל אחרים, נתון פה זה לעמת זה. הטוב והישר, גם היפה והנעים הוא על צד העניים, ולב העשירים מלא תרמית; הם פורעי מוסר ולא יד להם בכל ימי ונעלה. יש כאן נגוד רב בין שני העולמות האלה ותהום גדול מפריד בין בני דלת העם ובין בני מרום עמ-הארץ.

נשמע כאן כעין הד ודאי לדעות ולמחשבות שהתהלכו בין בני-אדם בימי המהסכה הצרפתית הגדולה ולפניה ולאחריה, - דעות ומחשבות אשר שרש להן בתורת רוסו על הטבע ועל האנשים החיים עליהן וקורבים אליו - מה שקרוב ללבו של שלום הכהן בכל ספריו. הנה התאור של רהב:

רמב בגאונו ילבוש בגדי חפץ,

במרכבה יתהלך, בתענוגי מלך

(1) לחכם והמשורר האיטלקי היה התלה למעלה מכל-סבר. מה שפספס על זה בורק-הרדט בספרו על התרבות של אריסטו ידע. אולם גם עמנואל סלנו מאמרו על הבל (בלאגרת הראשונה) על התלה שלקחה פנה ובאחזה ונעצעים פה זכר ימי נחש, בשעה שזיה קאמן על אמן וינג, שרי נפארי, דאנב התלה והתחמקות יש-לפניו פני רבים ממנו-ביטוליה שלהן, אפילו אצל-אלה שגרו מרוב-כריזם. אך רבי משה חיים לצאטו התמאר במכתבו לרבי ישעיה בן בעט מרויחה, שרדפו אותו טריגנים בדברים האלה: מי יתאה לנהיה רוח יבוא עדי, כי מקור אני, אשר לא ישיב ריקם.

יחשן בשרו, בסמל אדירים יין

לשתה, וחיל משרתים ותנפים יסובבוהו.

ע' 2

רהב זה הוא אהד האצילים, שהתגרו בהם בימים ההם בשם האנשים
הפשוטים, העמלים, בני המעמד השלישי. ואף כי העמל הוא התמים
והצדיק והמאשר, בכל-זאת הוא פולט לפעמים גם דברי התמרמרות ושנאה
אל רהב:

למי עמל אני?

שרי מי יאכל יאוש חוץ מרהב?

מועת אפי ירבה הוגו בנשך.

הן רהב ותרמיא קשרו עלי קשר.

למוץ חלבי ושקוי עצמותי יחד

נוסדו עלי שניהם במרבית לבלעני

זה יועץ רע, וזה פנושה בא לקחת

קרי עמלי, עודגו בכפי יבצעותו.

אקצור והם יאספו, אינע וישבעו.

ס.

דומה כי פני הדור והדי מעשיו ודעותיו נראים ונשמעים הרבה גם בסוף-
דבר של הדרמה, כשבא המשורר בחלק השלישי להחיר את הקשר של החזיון
ולחבר את אלה שחבורם יפה לו. רהב ועמל - הנצחון הוא על צד עמל.
תרצה היטה בבנות לו תהיה, כמו שלישרים תהיה, אולם אם בלישרים
תהיה הנצחון הוא בידי שמים - אלהים נגלה כמו לאיוב מן-הסערה ואומר
להרס את הבית, אשר אין בו אמת וישר, על יושביו - הנה פה הנצחון הוא
על-ידי שכל, הנגש אל שער המשפט ודורש דין עמל, הצדיק האבר בצדקו.
העצה היעוצה מאתו היא:

להוציא מפי על בלעו, ותגל

אשר גול רהב את עמל בנשך

זה רבות בשמים השב ישיבנו

לו, ויש יהי עוד יקומה לרשעים עליה

כי יאסד עליהם נפשו בשכס

ששנת וישאו חסאים מן ארץ.

ע' 3

העצה הזאת גם נעשתה הסערה הבאה כאן על בית-המבטחים היא סערת המשפט, היוצאת מאת שכל לדון דין עמל. רשם גדול של ימי המהפכה ההם ואיזה רשם גם של ימי נפוליון שבאו אחרי-כן נראה ונבר בספר.

הסערה יצאה כאן - לדון דין עמל ולתת לו את תרצה הרצויה בעיניו, כי נארה לעמל תרצה, כמאמר המשורר בחרוז האחרון. אולם פניו של שלום הכהן היו באמת - לא אל הסערה ואל המלחמה, כי אם לשלום. מתוך סערת המלחמה כאלו נשא את עיניו בנענועים אל אהל השקט והדומיה, בו ישכנו, הנאהבים והנעימים, רעה ורעיה. הוא לא היה איש-מלחמה וקול ענות גבורה לא נשמע מפי תרצה בדבריו שפתח בנאמנה ביותר היא שפת הגענועים העצובה והנעימה, והקול הנשמע לנו כאן ביותר הוא הקול הרך - קול הלב הלוחש והרוחש. לא היה בלגונו כלל גם מן החריפות והחדוד, ומשלי חכמה שכתב (משלי אגור, פרקי הקנאים; גם אלה משלי שלום - בכורי העתים, תקפ"א, 107-109) אינם מצטיינים בחכמה שבהם, כי אם במשל היפה, במעטה התפארת של השפה, בקצב-המלים הרך, בוווג-המאמרים הנעים.

הנעימות והרכבת הללו היו, כנראה, בכל אפיו. ולכן לא נטה שלום הכהן בהשכלתו הרבה אל ההריסה, ויהי מן המחיבים בין השוללים. הוא ידע בלבו, כנראה, געגועים על משמרת אבות, עד כי רואה הוא את אברהם הנלחם באילי אביו והגה לבו נשבר בקרבנו, כי יכזב באמונת אביו (הצלת אברהם, מטעי קדם, ע' 15). את אלה יש להכיר ולראות גם בספר ההיסטוריק שלו (קורא הדורות, דברי הימים לעמנו זה, יעקב, אשר קרם בכל דור נדור, וכפי מקומם מושבתם מימי קלכום בית החשמונאים עד היום הזה, מאת שלום הכהן, חלק ראשון, נרשם תקצ"ה, קטע מן החלק השלישי והאחרון נמצא בכורי העתים החדשים לשנת מר"ג, שגערבו עלידי ישראל) הוא הלך בספר הזה בעקבות תולדות ישראל, ליומם אלא שנטה מדי מעט בפעם מדרכו של יוסט בכל צד שנטה יוסט מן הקבלה והמסורה, עד כי על הספר הזה נתנו את הסכמתם גם רבנים אחרים, שלא גמנו על דגל המשכילים. הוא השתחף, כנראה, קצת בפולמוס על דבר התקונים בבתי הכנסת, ועמד על צד המשמרים (גרץ בספרו הגדול, החלק האחרון, בפרק הריפורמה וישראל הצעיר, בשם שניאור זקס, כנפי יונה), אף כי כנראה גם מהקדמת ספרו, קובא ודנכות, לא ואתה דעתו בזה קבועה ושלמה והיתה בלבו, לב משכיל, גם איוו נטיה אל התקונים.

הדברים האלה, שיש בהם משום גלוי דעתו של שלום הכהן, אינם נוגעים לנו חלילה בשיעור זה, שאנו לא היינו גוזלים מאד ולא היתה רחבה הרבה. מה שנוגע לנו פה הוא שהגענועים על משמרת אבות התבטאו אצלו בעקר באהבה עזה ועצומה אל השפה העברית, פלטת ישרון מכל מחמדיו בימי קדם - כמו שכתב רשם על השפה העברית, שירי ידידות, לשפה

העברית הנעימה והקדושה וקרא לה, אלוסת נעורי, ענני ומעדיניו¹ וכנראה לא היה באהבתו אליה כקממיטב השיר בלבד. בבואו לברלין בשנת תקנ"ט, חמש שנים אחרי תאסף, המאסף, ושם אין עוד דורש או ואין מבקש ספר עברי, פנה במכתבו הידוע אל יצחק אייבל והודיע אותו, כי תקפה מעט לו להחזיר צטרה לינושנה, כלומר, לחדש את הוצאת, המאסף. ואף כי אייכל ענה אותו דברי יאוש פר (חלפו ימי האהבה, עברו ימי הברית וכו', עז גראו וצני החכמה ותפרת לשון צבר לתהלה ולתפארת וכו', שוטט נא בחוצות, סב בא ברחובות, פקח עיניך וראה אם תמצא אחד בעיר ושנים במשפחה אשר יאבו שמוע לך, אם יתושו כי שפת עבר על לשונך), בכל זאת קים כעבור עשר שנים את נדרו אשר נדר ויוצא את, המאסף, שאמנם נאסף גם הוא כעבור שנתים וחצי. בראותו, כי בארצות תימן, — כמו שקרא משום־מה לאירופה התיכונה — דורשי שפת עבר ימעטו, התקרב אל, יושבי צפון, אל יהודי גליציה וביהם, והתישב בוינה, במקום שם יסד את, בכורי העתים.

בדבר הזה ראו או מאודע רבי־הערך. יצחק ערטור כתב או אליו: בואך אלינו האדון, בואך אלינו מקצה ארץ אשכנז אל ארצות נדחינו כבוא השמש בתם החרף מחדרי תימן אל יושבי צפונה, בקרני אור פניך תחדש כמות פני אדמה שוממה, שממה מני שנות אלף, להניב מחיקה פרי חמד משמחי לב ונמש. ואמנם היה בואו אל מקומות מושבותינו כעין אות קריאה לאסוף את מחנה המשכילים העברים הקטן, שכבר היה נפוץ אז זעיר שם זעיר שם בערי גליציה וביהם וגם בפולין. יסוד, בכורי העתים הביא אחר־כך ליסוד בימות של ספרות טובות וחשובות מהם. ובאיו מדה— מהם, מ, בכורי העתים, תוצאות לכל מה שנוצר ונברא מאז ועד היום בספרותנו.

אמנם אין אתנו זכרון לראשונים. (עד־כמה אין אתנו זכרון לראשונים יש לראות ממה שאין אנו יודעים עד־היום בברור לא את עיר מולדתו של שלום הכהן ואף לא את ארץ מולדתו. כותב תולדותיו — מאיר הלוי לטריס ב, בכורי העתים החדשים — מספר, כי נולד במזריטש שבמדינת פוזנא, בעוד שלפי דברי ד. קאסל היה יליד ולשטיין במחוז פוזנא. יש גם אומרים, שנולד בהמבורג — מה שאמנם לא נראה לאמת: הוא מודיע את אייכל במכתבו, שכתב אליו בבואו ברלינה, כי אם לשוננו עזובה באשכנז, ידע בא, כי עוד רבים אוהביה ומשחריה ירביון בארצות הסביבות. גם שנת לדתו איננה ברורה. לטריס אומר, כי נולד בשנת תקל"ג, בעוד שאחרים

1) שירו ב, בכורי העתים החדשים" ה"ל, ע' ו. דוכה לו בבחינה זו הוא שירו, פנתה אזכרה לגפתי הירץ ויזל, שבו סתח את, המאסף" לכתת תקס"ט אשר ערך. ראה גם שירו הקטן, על מחברת בכורי עתים" הנדפס בראש המחברת הראשונה של, בכורי העתים". אשר לדבר הזה יש ענין גם באגרת שכתב אל שלמה פפנהיים, בעל, ארבע כוסות, בשלחו לו, בשורת המאסף. נדפסה ב, מאסף" תקס"ט, תקופה א, ל"ו — ל"ח.

מצינים את שנת 1771, שהיא לפי התאריך שלנו שנת תקל"א. לעמית זאת
ברורה שנת מותו - תר"ה, וגם זה ברור, כי סבל הרבה רעב ומחסור -
לתאורם הוא נותן מקום מדי פעם בפעם בספריו. גם מספר ספריו לא ידוע
ברור. לפי דברי בעל פני חבר, חבר י"ד ספרים. זכמדמני שחבר י"תר.
מאלה ידועים עוד קצת, נוסף על אלה שדברתי עליהם והזכרתים: תרגום
ספר ירמיה לאשכנזית עם באור עברי, ספר, שרשי אמונה, תורת לשון
עברית" (באשכנזית), סדר העבודה" (באשכנזית), תרגום אשכנזי של הסליחות
עם באור עברי - והשאר הן מחברות של שירים לעת-מצא. אולם שלום
הכהן היה אחד מראשי הבונים של ספרותנו החדשה, וכמדמני שמך-הראוי
להציב לו בה ציון.

התרמית הגדולה

הפרומיסנר פרידריך דליטש הוא בנו של פרנץ דליטש, מי שהיה מלמד גדול ב"ברית הישנה" וב"ברית החדשה", האחד המיוחד בקרב האשכנזים, שידע את השפה העברית ידיעה יסודית, אהב אותה ונחשב בכלל לאוהב ישראל, ונוסף על-זה הצטין בכשרון ספרותי גאה, וקנה לו שם גדול בין חכמי אשכנז. אי-אפשר לאמר, כי יפה כח הבן מכח האב, והלואי שלא היה גרוע ממנו. פרידריך דליטש לא הצטין מעולם במוח גדול וברות-יצירה ואת כל פרסומו במקצוע האשורולוגיה השיג בעקרו בדרך-ישיבה, בשקידתו הרבה ובעבודתו המתמדת. כמדע לא גלה עולמות חדשים, כי אם הסתמך בלקוט החמר שצצו על-ידי אחרים ובסדנרו השיטתי באסן בינוני. פרסומו לא עבר לכתחלה את חוג הסיעה המצמצמת שלו, המטפלת במדע האשורולוגיה, וגם פה יצא טיבו בתור גקרון מוציא-לאור בתבונה-היתדות ומפרשן באסן בינוני, ומדקק ומתברר ארסטומטיות ומלונים, ולא בתור חוקר בעל אפק רחב, המקיף בכח-יצירתו את ההיסטוריה והתרבות השמית העתיקה. אך קצר נעשה לדליטש המצע האשורולוגי מהשתרצ, הלשה מיחדה יש-לו לחשב את-עצמו לממתה גדול בכל שפות המזרח ובידיעת חיי עמיהקדם, אבל למגנת רוחו לא הוודו החכמים המבוקשים במקצועות אלה בממחיותו. באוניברסיטה שבברלין נדחק דליטש תמיד לתוך רשותם של אחרים, קורא ומבאר את כפר התהלים ומעורר לפרקים צחוק קל בפני השומעים המבינים, מלמד את הדקדוק הערבי וגם את ספר הקראן (שאינו מבין בו הרבה, מלבד פרוש-המלים), את דקדוק השפה הארמית והסורית, הטורקית וכו' וכו'. חבריו המלמדים מניעים ראש, אבל שומעי האוניברסיטה ב"זמן" הראשון ללמודם שבעים רצון משעוריו, כי יש לו כשרון בגון של מלמד-דרדקי בשפות המזרחיות; ואולם בשתם

*) Die große Täuschung. Kritische Betrachtungen zu den alttestamentlichen Berichten über Israels Eindringen in Kanaan, die Gottesoffenbarung vom Sinai und die Wirkksamkeit der Propheten von Friedrich Delitzsch. Deutsche Verlagsanstalt Stuttgart u Berlin, 1920.

מתרוממים על הידיעות האלמנטריות של מלאכת הקריאה ודקדוק-השפה, מיד הם עוזבים אותו. ואפילו במקצוע המיוחד שלהם, האשורולוגיה, אינו יכול להספיק את צורך השומעים יותר משלשה זמנים, ואחר-כך הוא מכרח לשלות אותם, לעבוד עבודה מקורית.

ולא בשעוריו בלבד, כי אם גם בכתיבה המדעית בקש דליטש תמיד לצאת מחוץ לתחום מקצועו. הוא נסה את מזלו בחקירת-המקרא ולשון כתבי-הקדש וקוה, כי על-ידי-זה יתפרסם בחוגי-מלמדים רחב יותר. אבל שכר לא היה לעבודותיו המדעיות האלה. הוא כתב פרוש על ספר "איוב", ועולם המלמדים שכח אותו תכף אחר ציאתו לארץ. הוא התחיל לחקור את ההשפעה הבלבית על לשון כתבי-הקדש וכתב מה שכתב, אבל האריות שבחבורת חוקרי-המקרא גלו את גסות-רוחו ומעוטי-הבנתו במקצוע זה ודחו אותו בשתי ידיים. כשנוכח דליטש, כי לא ינחל כבוד בקרב המלמדים במחקרים מעין אלה, התחיל במדעיות אחרת, מדעיות דמגוגיות ערוכה לפי טעם הקוראים הותיקים של העתונות האשכנזית היומית, השואבים את כל ידיעותיהם מן הפיליטונים המדעיים משבת לשבת. הקוראים המשכילים האלה, שלא הבחינו בין ימינם לשמאלם באשורולוגיה ובמחקר כתבי-הקדש והתהדרו לקבל כל דבור היוצא מפי פרופיסור כתורה מן השמים, שש לקראת המלמד הגדול, דליטש הערום הבין באיוו שפה לדבר עמם. הוא ראה את האמריית ואת שמחת הלול-הקדש של האשכנזים המשכילים, ששמנו ובעטו בזמן הפריחה המדינית, השתמש בזה לצורך פרקמטיה מדעית. בשנת 1902 הוציא את קונטרסו, בבל ובבליה ובו הוכיח באותות ובמופתים בתכלית המדעיות, כי כתבי-הקדש של עם ישראל לא הביאו שום חידוש ותועלת לעולם, כל השוב שנמצא בהם כביכול הוא גנוב ממקור התרבות הבלבית העתיקה וקבל צורה מגנה בכלי-לני, בהחאמה למצב המוסרי והרוחני השפל של עם ישראל בכלל גדה דליטש את דעתו, כי סכנה גדולה נשקפת לעתידו של העולם, אם ישארו כתבי-הקדש, ספר-הספרים של האנושיות, ומפני-זה מוטל על אמות העולם לחזור אל המקור העתיק של התרבות העולמית, אל יצירות השבערים הראשונים (השומרים), שלא יצאו מגזע שם ומפני-זה הצטינו בכשרון יצירה ואל לזוהר החקים של המלך המורבי (שאמנם יצא מבזע שם, אבל קדם לתוכו את התרבות השומרית האדירה), או לכל-הפחות להסחפק ביצירה האלוהית העתיקה המקורית, שהיא בלי שום ספק נאה ומוסרית הרבה מצורת כתבי-הקדש. דליטש העמיד את עצמו בבחינת נבול-חיד היוצא במלחמה לשם-שמים לעשה את מלאכתו כביכול בשם ובחריף-נפש, והחייב לשונו בעזות קדושה ודבר-פילסתר, ערער את כל יסודות כתבי-הקדש מבלי השאר בהם מתם. הכרוז הגדול אל אמות העולם לנעור את חצנו מהבלי ישראל ומקדשתם המרמה עשה רשם של פיליטון נאה: קוראים רבים התפעלו מאד, האנטישמיים נהנו הנאה משנה ממקרא קונטרס זה ורמזו דרך אגב אל האורחים בני-דת-משה, כי נטלה מעכשו מגלת היוחסין שלהם (דליטש העיר בצביעות גדולה,

כי אין בו אף קורטוב של שנאת-ישראל וכל מה שכתב לא כתב-אלא לשם, האמת המדעית"; ומי שהיה קיסר אשכנז, וילהלם השני, כתב אגרת אל מי שהיה אדמירל, הולמן, ובאגרת זו הפליג בערכו המדעי של חדוש הפרוץ. דליטש הוציא מזה סקנה ישרה, כי רק שלשה בני-עליה, מקוריים היו בכל ימות-עולם והם המורבי וישוע הנוצרי והקיסר וילהלם הראשון, הגדול. — ויתר גדולי הדורות, לרבות משה רבנו והנביאים, הם בפניהם כקלפת השום. ועוד דבר דרש וילהלם על יסוד פסוקי דליטש, והוא: כי אין צורך לאשכנזים, העם הנבחר מימות-עולם, לטפל הרבה בספורים הנושנים של ספר בראשית ושמות וכו', כיוצא עליהם לשוב אל הזכרונות הלאמיים המרהיבים של האדות ושירת הניבלונגים, אל נטן, תור, טיס וויגפריד וכו'. בקצור; דליטש התפרסם, מטעם המלך בתור מלמד שבמלמדים בקרב הקהל הרחב, והתחיל להביט בבוז על המלמדים הגדולים, הפילולוגים, שלא חפץ המלך ביקרם. רב המלמדים באשכנז התרגו לקונטרס-הפלסטר של דליטש, לא מקנאה ב,הצלחתו, כיוצא למראה הלול-הקדש של המדע, שהרשה לעצמו אדם נושא עטרת-הכמים, כדי לזכות למחיאות-כפים זולות של ההמון. נגד המדעיות של דליטש נתן מטר של כתבים ומחברות, שגלו את חצנתו וניפנתו המדעית. דליטש הערום נסה להשתמש בכל הפולמוס הזה לטובת-עצמו, להתגדר ברשם הגדול שעשו דבריו גם בעולם המדע ולאחז בכבוד-הירוסטרטט שלו את עיני הקוראים התמימים. אבל התפעלות ההמון היא עד ארגיעה. כמו שמנגינת-הרחוב עוברת בפני מנגינה אחרת חדשה ממנה, ככה נשכחה הפתעת דליטש מפני הפתעות חדשות ויותר מודרניות. הגיעה יעונת דריווס ו,המתוס של המשיח, כמו, שלגרים אחרים, והעולם כמנהגו נוהג, ועדין האשכנזים קוראים בכתבי-הקדש, דרשני-כהניהם דורשים מסערי הנביאים, ומורי-הדת אינם מתירים על החמש. דליטש הרגיש צער עמק, כי הרשם של דבריו עבר חיש-מהר, ושכר הפרסום בקרב ההמון יצא בהפסד קלונו בקהל המלמדים שפרשו ממנו. הוא הוניה את עבודותיו המדעיות שמחוץ למקצוע האשורולוגיה, כרך והניח בקרן-זווית את המלון העברי והארמי לשפת כתבי-הקדש, שב בקש להראות את כל חכמתו, — לכל-הפוזות עד הם כל גדולי הדור, החכמים המבהקים בכתבי-הקדש ובלשונות השמיות: נלדיקי, פרט, הופמן, קניג, קורניל וסיעתם—בדעתו מראש, כי אלה שלא האמינו מעולם בכחו המדעי ימתחו את מדת דינם הקשה על מעשה-הידיו וידונו אותו לקמורה מדעית עולמית.

אבל בחשאי, העמיק דליטש את מחקרו, ובקש לקבוע מספרים בדבריו שכתב בקונטרס המפרסם ולחדש את תהלתו בצבור. בשנת 1914 כתב קונטרס חדש ויותר גדול, שבו הוא חזר במרץ על הנחותיו הראשונות, אך הקונטרס הזה לא זכה לצאת לאור, והנה התפרצה המלחמה העולמית נמצאו בקרב מנהיגי הצבוח האשכנזי מי שזכרו פתאם, כי ליכא מידי ולא פמזא באורייתא. — ובתורת-ישראל הפתוח מדובר, ידוקא אותם המקומות שהוצגה דליטש לספר בגנותם מתוך התרגשות מוטריה, וכו' לחבה יתרתם

דרשני האשכנזים השוח את עמם לעם ישראל, שזקק להלחם בשבע אמות, וגם נזכרו בפסוק, לא תחיה כל-נשמה. למעשה העריצות כנגד בלגיה מצאו החכמים הסמוכים בדברים שצמרו בין משת רמנו וסיתון מלך האמורי וכו' וכו', ואפילו למלחמה שמתחת למים בקשו הכשר בכתבי-הקודש. דליטש ענה אמן אחרי כל הדרשות האלה, וכשהגיעה עונת הכרית בין האשכנזיות והאיסלם, כתב פתאם קונטרס נפלא על-דבר האיסלם ובו חרים את היצירה השמית הטהורה של מחמד למעלת המפעל הרוחני היותר כביר מימות-עולם. לצני הדור הוציאו משפט, שלא נשאר לדליטש אלא למסור מודעה, כי אין אלה מלבד אלה ומחמד הוא שליח עליה. ובאותה שעה התגלגלה בחדר-העבודה של הפרופיסור הנכבד המהבחר של שנת 1914, שבה גלה לעולם, כי היצירה השמית כלה היא בלתי-מוסרית ומקטנה מאד, מי לא יודה, כי הבין דליטש יפה את צרך-השעה:

והנה בא השלום העולמי. והעם האשכנזי יצא בשן ועין, מלדל ושבע-דגו, ומכיון שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל, הוא תולה את הקלקלה באזרחים האשכנזים בני דת-משה. גל של שנאת-ישראל התרומם מאד, ודליטש הרגיש, כי עברה שעת המפעל הרוחני של הגזע השמי; הוא שב אל קונטרסו הנשכח, ובשנת 1920 הוציא אותו לאור בשם הראוי לו, התרמית הגדולה. התרמית הזאת היא, כסובן, קדשת הספר-הספרים, המקבלת אצל כל עמית-תרבות בלי שום יסוד צודק, להלחם בתרמית זו דליטש יוצא למען ה' (המוטו שעל-גבי הספר). בהקדמתו מוסיף המחבר, כי כתב את ספרו, לשם האמת, כדי לפרסם את החנפים הגדולים, שחברו את כתבי-הקודש ויחסו אותם למשה רבנו, לדוד ולשלמה ולחבריהם, ולהורות בינה את הקהל הגדול, הנוהג קדשה בכתובת הניסנים העתיקים של עם ישראל והקורא לה בשם כתבי-הקודש או דבר ה'. אגב הוא תולה את עצמו ביוליוס נלהויזן, אשר עבודותיו המשבחות במקצוע חקירת כתבי-הקודש (עבודות אלה גלו, על דעת דליטש, את הזיופים הגדולים) נזכרו לברכה זה-עתה - לרגלי מיתתו - בכל העתונים האשכנזים והנכרים (כבוד העתונים גדול בציני המחבר שלנו ככבוד ה' והאמת). איני יודע, אם נלהויזן, שהיה לא מבקר-המקרא בלבד, כי אם גם מעריך יצירת-ישראל העתיקה, היה שמח בתלמידו זה, הנחכים אותו; אבל חשוב הוא, כי את הקונטרס כתב דליטש אחרי מותו של נלהויזן. על-כל-פנים המחבר רוצה למסור לקורא המשכילי שלש דוגמאות של שקרים מטלזים בכתבי-הקודש.

השקר הראשון של התרמית הגדולה הוא מעשה כבוש-תאריך על-ידי ישראל. בזמננו זה - מתחיל דליטש את הסרק הזה - כשהבריות נרבות כל-כך לדבר על התקוה הציונית ועל שיבת העם הנבחר אל הארץ, היעודה - אולי ימצא נסיון זה לתאר - כפי מהת האפשרות - במובן היסטורי? מדויק - את המהלך האמיתי של כניסת ישראל אל כנען - ענין בקרב חלגים ד-חבים. - התאור ההיסטורי המדויק מתחיל בהצאת סמחי הנחש:

מהבלת בהערות חריפות של המחבר המכוננת לתת להם טעם לפגם. במספר
 של ששים רבוא יוצאי מצרים נוטת המחבר להאמין, במספרם הגדול. הנה
 התגברו בני ישראל הקטנים והחלשים בנופם על סיחון מלך האמורי ועוג
 מלך הבשן. אחר כך עובר המתבר אל הספרים שבספר יהושע, מסך אותם
 בשנאה כבושה ובלעג שאגן ומרבה בפרכות מעקר הספורים. ביחוד מעשה
 המרגלים ורחב הזונה אינו נותן לו מנוחה. איך גועז יהושע להאמין לדברי
 המרגלים, ששמעו מפי רחב הזונה, כי נמוגו כל יושבי הארץ מפני ישראל
 הלא הדבר הזה הוא שקר בדוי מאדף עד תינו (ע' 17). אבל עוד יותר
 גובא הוא הספור על דבר כבוש יריחו בתרועה. ספור זה הוא העזות
 היותר גדולה שהרשתה לעצמה אמונת הנסים של עמי המזרח, ואם תמצא
 לאמר – של עם ישראל, כלפי השכל התמים של קוראי כתבי הקודש (ע' 22).
 חצפה דומה לזו נמצאה אולי רק בספור על דבר נפלאות ארון הברית
 בארץ פלשתים, המתארות בספר שמואל. המחבר מדבר על מעשה זה
 בהרחבת הדעת ושואל קושיה עצומה: ואיפה נעלם כח הנסים של ארון
 הברית בשעת כבוש ירושלים על ידי נבוכדנצר? (ע' 23). ושוב הוא חוזר
 אל ספור כבוש יריחו. בעמוד 24 הוא הושף את ידיעותיו הסטרטגיות
 והתחמטיות. כמה היה מספר בני ישראל הצרים על יריחו? – 531150 (מספר
 מדיק במובן היסטורי). איך הספיקו אלה להקיף את החומה ביום אחד שבע
 פעמים? הלא הקפה אחת של מחנה גדול כזה, עריך בטורים של חמשה
 חמשה דורש טו' שעות ועשרה רגעים? ובכן הדבר הוא שקר גמור! ומה
 זיה, המהלך האמתי של כבוש יריחו האמת היא: העיר נכבשה
 על ידי בגד רחב הזונה, ששחדו אותה בני ישראל (בכסף,
 כמובן ע' 26). מבגד רחב עובר המחבר אל יתר מלחמות יהושע וכבושי
 ישראל בארץ ועומד על הסתירה בין המספר בספר יהושע, כי כבשו בני
 ישראל את כל הארץ, ובין דברי הספר עצמו, כי נשאר בארץ שבטים
 רבים, שלא חורשו הכובשים, מתלוצץ על סופרי כתבי הקודש, שקבעו את
 גבולות ארץ ישראל, מנהר פרת והלבנון עד הים ונחל מצרים, ומציא את
 גורדינו, כי לא היתה לסופרים אלה שום השגה בנדון המצב המדיני הכללי
 בשעת הכבוש (ע' 35). כל נסיונות כתבי הקודש לקשט את מצב ישראל
 בתקופת הכבוש אינם יכולים להצדיק את העובדה, כי האלהים לא מלא
 את שבועתו לאברהם וליצחק וליעקב (ע' 38). כדי להבין את הסתירה
 תגדולת הזאת, בא המחבר בשני משכלים ראשונים של האמונת השמיות
 תנתיקות. המשכל הראשון הוא: אין עם בלי אלהים. כל זמן שישבו
 בני ישראל במצרים בבית עבדים, לא היה להם צרך באלהים; כשיצאו
 לחרות, מיד נחרו להם אלהים לאמי, ששמו יהוה. כתבי הקודש בעצמם
 ספידים, כי יום יציאת ישראל ממצרים הוא יום לדת יהוה. משה היה עבד
 יהוה הראשון ויהושע עבדו היה הראשון, ששמו הפרטי מרכב עם שם יהוה
 (ע' 40). המשכל השני הוא: אין אלהים בלי ארץ. כדי להיות אלהי
 ישראל נקק ית לארץ, שתהיה לו ולעמו לנחלת ששם יעבוד העם אותו.

לבדו כרצונו ואלהים אחרים לא יחלקו אתו את הממשלה. תוצאות תמשכל
 הוה היו חשובות מאד: יהו הכרח לחפש לו ארץ לנחלה באיזה מחיר
 שיהיה ומסנריוה באה המצוה שאינה אנושית ולא אלהית, להשמיד את כל
 יושבי ארץ כנען עד תמס, מבלי חמול עליהם. אתר כן מוסף המחבר
 בצביעותו המיוחדת המהולה בלעג, בסגנון הנהוג אצל לבלרי האנטי-
 שמיים: אין ברצוני להרשיע באופן חד-צדדי את עם ישראל [נתועבות]
 מלחמת-הכבוש שלו. ארץ כנען היתה מטרה נאה מאד למלחמת-כבוש. ארץ
 חטה ושעורה, גפן, תאנה ורמון... ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב
 נחשת, ארץ זבת חלב ודבש, ונקל לנו להבין, מהגדול היה יצר עם-
 ישראל לכבוש בחוקידי ארץ עם ערים גדולות אשר לא בנה, בתים מלאים
 כל טוב, בארות אשר לא חצב וכרמים אשר לא נטע. אבל לזכות באותו
 מעמד בחרב רוצחת אלפי נשים שלא חטאו ועוללים ויונקים לאין-מספר –
 דבר זה לא יישר בעיני אדם וכל-שכן בעיני אלהים. אם יצא הדין להשמיד
 שבעה עמים גדולים ועצומים מבלי השאר להם שריד, אך ורק כדי לקנות
 מקום ליהו ולעמו, מדוע לא כלה אותם יהו בדבר, להציל את הנשים והטף
 ממוראי-המות למראה החרב השלופה של השונאים רשעי-האדם? (ע' 41):
 ולא זו בלבד. שבעת העמים, וביחוד האמורי, היו אלהים של העברים,
 ושפתם דומה מאד לעברית. לא לחנם היתה חוראת השם, עברית (חבירי)
 נרדפת בשפת האמורי – באגרות אל-אמרנה – עם "שודד" ו"רוצח" (ii) (ע'
 42). ולא לבד שעשו בני-ישראל את כל התועבות והרציחות האלה באהליהם
 יושבי-הארץ הראשונים, אלא גם הוציאו עליהם שם רע, כי הם חוטאים
 וברשעתם לקח אלהים את ארצם מידם (ע' 43). דליטש מרבה בראיות
 להוכיח על ישר לבם וצדקתם של יושבי-הארץ העתיקים: החתים, היושבים
 בחברון, שחיו באהבה ובידידות עם אנריהם, ויפחו עלי-כמה הנזיבות של
 עפרון החתי מטפחת בפני כל מעשי הנבלה של אנריהם, יצחק זעקבו שמא
 תאמר, שחטאות סדום הן רשעת הגוים האלה, – שבט בנימין יכיתו שקלקל
 כלו בפילגש בגבעה, ואף-על-פי-כן לא נשמד כלו, אלא נשארו ממנו שש-
 מאות איש, וכל העם בכה מפחד, פן יסוף שבט נאה כזה של העם, והקדוש
 (ע' 45). דאם העבודה הזרה של עמי כנען הביאה לידי-זה שינבשו עולי-
 המדבר את-ארצם, מדוע לא פקד האלהים את עון ישראל, שעמד לאלהים
 הגוים כל-עת שבתו על אדמתו? כלל בא המחבר לציג מסקנה-משוטת
 בתכלית הפשטות, כי ארץ-ישראל לא היתה מעולם הארץ הכשרה שעי
 ישראל ויהו, ולא פבריה לרשותם גם אחרי מעשי הרצח של בני-ישראל
 בעמי-הארץ העתיקים. רב הארץ נשאר בידי הענענים, ונקטס כל מה בידיהם
 כרפודי-הנביאים להוכיח, כי ארץ-ישראל היא נחשת יהו (ע' 47). ומה-היו
 עבודת יהו-עצמו בתקופת השופטים? המחבר מסביר לנו את המעשה על-
 דבר מסל פיקה, וכותב: המסל הגנוב היה מקדש הדנים על-גלות הארץ.
 אפשר לאמין מדוע קרא האמורי לבני-שטור שפועו בן-המדבר, עם המיוחד

בשם „שודדים“ ו„רוצחים“ (ע' 50). כי בכלל לא היו העברים העתיקים עם קדוש, אלא נודדים, שודדים ורוצחים.

אחרי כלות דליטש את כבוש ארץ־ישראל באפן היסטורי מדיק הוא צוב־אל גלוי השכינה בהר סיני. מה־נורא הדבר, כי כל תורת משה אינה אלא תרמית גדולה אחת. המשכן המתאר בתורת כהנים לא היה ולא נברא, הכתובים המדברים עליו הם זיוף היסטורי (ע' 54). איך יכול יהו לדרש מעמו: „מזבח אדמה תעשה לי“ בכת־אחת עם כל הפרשיות על משכן ואל־ה־מועד? התרמית השנית היא מעשה ספר משנה־תורה. כל מצוות אלהים בספר־התורה אינן אלא חֲקִיאִים (ע' 59) (המצאה נפלאה!). אחר־כך מונה לנו דליטש סתירות רבות בספר־התורה (חלק הגון של הסתירות האלה אפשר לזקוף על חסר הבנתו), ולסוף הוא כותב בפתוס גדול: „האלהים, שלא נתן להחקר, שאין המחשבה תופשת בו, שהוא למעלה ממקום ומזמן, אשר כל העמים וגדולי־הרוח שבהם חותרים זה אלפי שנים להגיע עד סוד היותו, פֶּעֲלָתוֹ והנהגתו, אשר אותו אנו מבקשים ואליו אנו דורשים כל ימי חיינו בכל קצר ההשגה של תבונתנו, המִשְׁגֵּה האחרון והעליון של מחשבת האדם, התכלית של תקותנו, האלהים אשר בו אנו, קרוצי־חֵמֶר עלובים, מתדבקים בכל חם נשמתנו – אותו האלהים התגלה בעצמו ובכבודו למשה ולעם ישראל בשנת 1330 לפני סה״נ“ (ע' 69–68), כל. הספור הוא פרי הדמיון המזרחי הפרוק, ואפשר לאמר הדמיון החולני“. „האמת היא: אחרי שקרא „הנביא“ משה את יהו לאלהים הלאָמי של עם ישראל, הכרח הלו להראות את עצמו, לגלות את שכינתו בתור אל־הי־יִשְׂרָאֵל; קרוב לודאי הוא. על דעת דליטש, כי סופת־קִיץ על הר סיני שִׁמְשָׁה יסוד להתגלות זו... לא אלהים התגלה בהר סיני, לא ההויה האלהית אשר אנו, בני תמותה, עומדים לפנייה מלאי חרדת־כבוד והכנעה, כמו לפני הסוד הגדול של חיי האדם ותולדות העמים, – כִּי־אֵם יְהוּ, האלהים הלאָמי של עם ישראל, לפי העברת־העינים המיוחדת לתיאולוגיה של הנביאים“ (ע' 70). זאת היא התרמית הכי־גדולה, כשאנו אומרים, יהו הוא האלהים, „אמונת־טעות שאין כמותה“. יהו הוא אלהי ישראל ולא יותר (המחבר מרבה בראיות על זה). תרגום השבעים עוֹרֵר את עיני כל באי־עולם כשמסר את שם יהו ביִנְיָת – δ αὐτός, כלומר: האדון, אדוני העולם (ע' 72). בכלל אלהי ישראל הוא אחד ה„אלילים“ (שם). כל־אחר־יד המחבר מבטל את כל המצוות המוסרית של „יהו“ ואת ההשקפה כי הוא בורא השמים והארץ ואל־הי כל העמים (ע' 75–73). דליטש אינו רוצה להכירו בתור אל־הי־עולם – ובודאי יספיק זה לקוראי הספר. גם „מטעמים מוסריים“ אי־אפשר לאמר, כי יהו הוא האלהים. הלא הוא עומד על מדרגה מוסרית נמוכה מאד! (ע' 75). האל הקדוש האממי הוא גבוה מיהו כגבה השמש מפנס תועה“ (שם).

נשארה עוד תרמית גדולה אחת, הערצת נביאי ישראל. המחבר הכין לו כלי־טפץ כבדים לפוצץ את המבצר האחרון הזה. מי היו הנביאים? הלא רק עובדי יהו, ולא עובדי האלהים. הם אהבו מאד את עמם ישראל!

כלום יש לך דבר מננה מזה? אבל בשטף דבריו סתם דלישט מה שכתב תחלה ומגלה לנו, כי לא אוהבי ישראל בלבד, אלא גם עוכרי ישראל היו הנביאים. הוא נגרר אחרי וינקלר (אף כי אינו מביא דבר בשם אומריו), כי הנביאים היו אנשים מדיניים בעקדם, והתערבותם בעניני המדינה גרמה לידיוהו, שמלכות ישראל ומלכות יהודה היו המדינות היזתר מקלקלות מימות עולם ועד עולם" (ע' 84). אחיה השילוני, אליהו זאלישע יוכיחו! בצדק קראו שריהצבא בישראל לנביאים, הבוגדים בעמם, בשם "משגעים" (ע' 85). שלשה עמודים וחצי הקדיש המחבר למעשים שעברו בין אלישע והוא, ולעמת זאת פטר את כל הדרשות המוסריות של הנביאים בחצי עמוד. אין הוא רוצה לבוא ב"בקרת" על המוסר הנבואי, אף כי יש לו דברים להעיר (ע' 89). אבל מעשי הנפלאות של הנביאים! איך אפשר להעלות על הגליון מעשי שטות כאלה – שנעשו אחר כך לנחלת האנושיות התמימה כלה? ומספורים אלה למדו אמות העולם להאמין בנסים. למשל, עכשו (הפרשה נכתבה בשעת המלחמה, כנראה), עוד פעם אמה אחת, מתוך קנאה שפלה, מתהוללת להשמיד אמה גדולה, שהיא בשר מבשרה, מנער ועד זקן סף נשים באפן היותר נבזה שבעולם ובמעשי שטן, כלומר, ברעב, והיא אומרת לדכא באגרוף וזון את חרות כל עמיחבל וליסד על תליפגרים את מבצר שלטון העולם האנגלי – ומדוע לא ירד האלהים משמים לחדש גבולות עמים? על יסוד מאות ספורי הנסים יש לנו רשות להציג שאלה זו. אבל אין אנו עושים זאת, בדעתנו, כי הגאון האשכנזי לא יסוף לעולם, וכי האלהים ירים את קרן עם אשכנז ויוציאהו מאפלה לאורה בלי מעשי נסים".

אחרי מוסר השכל זה בא "סוף דבר": ספרי ישראל העתיקים מכילים הרבה חמר, שיש בו ענין רב, יש בהם אפילו יפי וחכמה. אבל לכלם מבראשית עד דניאל אין שום ערך במובן דתי, ביחוד לנוצרים. אמנם פה ושם נמצאו בכתבי הקדש – ביחוד בחלקים המאחרים שבהם – דברים שבאמונה, אבל הם מעטים מאד במספר, ואין כחם יפה להרים את ספרות ישראל למעלת ספרות אמונה. צדק גטה באמרו, כי "אמונת ישראל נכנסה לתחום אמונות עובדי האלילים"... הפתגם הרגיל הסנטימנטלי, כי היהדות הביאה את הגואל לעולם, צריך לעזוב את מקומו לצמיחות למאמר, כי היהדות המיתה את גואל העולם, ומאמר זה לבד הוא צודק במובן היסטורי" (עמוד 94). כי ישוע הנוצרי יצא מארץ הגליל, היא גליל הגוים, והיה מן הגרים ולא מבני ישראל – תורתו, חייו ומותו יוכיחו. (גם בזה המחבר חוזר אחרי דברי צ'מברלין והויפט, מבלי להזכיר שם בעלים!) חקירת הברית הישנה – אין לה מקום יותר בתיאולוגיה הנוצרית! בשעה שאפילו החסשים בדעות בקרב הכהנה הנוצרית קוראים לתורת ישראל בשם "כתבי הקודש", הם מחזקים את היהירות הנפרזה של היהדות על תעודתה ההיסטורית העולמית" (ע' 93) – לטוף גלח לנו המחבר את הקנה הראשונה והתכלית האחרונה של "הבקרת ההיסטורית המדיקת"!!! גם

מבתי הספר ראוי להרחיק את לימוד ספורי המקרא. ושוב המחבר חוזר אל התעודה ההיסטורית שנתן. "אלהים" לישראל. כל אמונת היחוד של עם ישראל אינם אלא טעות אחת יסודית, דוקא באמונת היחוד הזאת משתקפת הצרות המיתגה של העמים השמיים, העברים והערבים (אז הם הערבים, שהרבה כל-כך המחבר שלנו להלל לפני שנים אחדות!), כלום זכות היא לישראל, שלא האמין באלהות נקבתו לא, חובה היא לו, זת מראה שמצב האשה היה נמוך אצלו מאד (ע' 97). אסור הפסלים גם-כן אינו חשוב, הלא כתוב כי אלהים עשה את האדם בצלמו ובדמותו (i). המצוה, ואהבת לרעך כמוך במה היא נחשבה בודאי ב"רעך" הפונה היא רק לבן-ישראל (ע' 99). וגם דרישת אהבת-הגר אינם מתפשטת על-בני עמים זרים (i). את השבת לא נתן ישראל לעולם – היא יצירה בכלית. ובכן – ישראל לא הביא שום ברכה לעולם. ואגב, איך השיג עם-ישראל בעצמו את תעודתו? עשרת השבטים (דליטש כותב בדיוק היסטורי: תמש לשויות של העם) ספו בגלות אשור, ואחריהם כלו מאחים אלף יהודים, שהגלה סנחריב בשעתו. כלם התבוללו בעמים. אחר-כך באה גלות נבוכדנאצר. כשנתן באחרית הימים כרש מלך פרס רשות לגולים לשוב אל ארצם – קרה מקרה שלא צפו הנביאים מראש: הרב הגדול של היהודים מחל ברצונו הטוב על ציון וירושלים, על ארץ האבות ועל עבודת יהו (ii) ובחר להשאר בארץ בבל, אשר הבאישו הנביאים את ריחה בעיני כל-העולם עד היום הזה, אך ורק כדי להתפרנס ברנחה ולקחת רבית עד עשרים אחוז למאה (ע' 101). הסרוב הזה – לשוב אל ארץ האבות, המחילה מרצון על ארץ האבות, הכחש לעיני כל-העולם ביתו ובדברי נביאיו, – כל אלה הם כתם אשר לא ימחה בדברי ימי עם-ישראל, וחושפים לנו את מערמי האפי המקורי המיוחד שלנו. גולי יהודה הראו בסרובם לשוב אל ארצם כי עבודת עגל-הזהב היא קודמת אצלם לעבודת יהו, וכי כבר אז שמש להם האלהים הלאמי יהו רק בתור אמצעי לצרכים חמריים. מאד – כלומה לקיום הגזע היהודי, לחזק הלאמיות היהודית ולהשיג את המטרה הגשמית, שהתוו לפניו הנביאים – להיות לעם גדול ועצום, האוסף את חיל כל-הגוים (ע' 102). עם היהודים חתם על מצחו בדעה צלולה וברצון והכרה את אות קין, הנע והנד, של עם בלי ארץ-אבות או אינטרנציונלי (רמו צנועו), שהוא העושה את ההפך הגמור של מצנת יהו, אבל נושא תמיד את שמו, ואם תמצא לאמר – לשוא, כדי לחזק את התיחדותו בפני יתר הגוים, שהוא רואה מתן-שכרה בצדה, וכה נשאר עד היום הזה (שם). אחר-כך מספר דליטש, כי בתקופת בבל ובבליה קבל מכתבים רבים ממשכילי היהודים בכל הארצות (!!!) אשר הנדו לדבריו, כי היהודים צריכים לנתר על עבודת-האלהים המיוחדת (הפרטיקור לריסטיה) שלהם, שהתישנה כמו מצוות רבות אחרות אבל מן הצד השני הביעו את הרכותם, כי רק האמונה באלהים המיוחדת האגואיסטית הזאת שמנה על האמה היהודית והשמור עליה גם להבא (שם). דשכ המחקר חוזר אל

השקרים של עם ישראל. כתוב בספר התהלים: על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בוכרנו את ציון, בעוד אשר באמת נשאר רב גולי בבל, שהגיעו בזמן קרוב לאלפי-אלפים (כאן דליטש שזכה, שאינו מאמין בנסים), בגולה ובמלכות פרס וכמעט רק כהנים ולוים (ז) שבו אל ארץ-ישראל ושם יסדו ממלכה שפלה, שחרבה אחר-כך על-ידי הרומאים" (103). זו היא בודאי, אמת היסטורית מדויקת. — גלוי הוא, כי עם חסר-המולדת או אינטר-נציונלי לרצונו הוא סכנה גדולה ונוראה לכל עמי הארץ. כבר אלפים שנה לפני שיבת הגולה ראינו את הסכנה הגדולה, שהמיט הגזע השמי בכלל על יתר עמי האנושיות. באלף ה' והד' לפני סה"נ ישב בבבל, ביהוד בדרום-הארץ, העם השומרי המצין בכשרונותיו והדומה לעם האשכנזי בהלך-נפשו, שהגיע למדרגה שאין למעלה ממנה עד ימינו אלה (! ואפילו אצל האשכנזים?) בתרבות, בכבוד המלאכה, בהגנת הרכוש, ברגש האחריות, בשווי משפט הגבר והאשה, בקדשת המשפחה, בעמק הרגש הדתי, בטפוח האמנות והמדע (כנראה, דליטש חושב, שהקרא האשכנזי עלול להאמין לכל-דבר!)—והנה ירדו שמיים זרים (האכדיים) אל ארצו ובמשך מאות שנים ספגו את כלו לתוכם ולא נודע כי בא אל קרבם, ואלמלא החפירות של זמננו, לא נשאר שום זכר לשמו. סכנה מעין זו היה גם עם היהודים מיום שנעשה חסר-מולדת. כבר ממלכת הפרסיים הרגישה סכנה זו. המן יוצצו של אחשורוש ראה חובה לעצמו להזהיר את המלך מפני העם היושב מפזר ומפוזר וכו' ודתיים שונות מכל-עם וכו'. מה עשו היהודים? מרדכי לקח צקמה (שנים מועטות אחרי שקבלה מלכות פרס את היהודים בתור אורחים!) והמית שבעים וחמשה אלף משונאי ישראל. ולזכר מעשה זה חוגגים היהודים עדהיום את הפורים. ואחר-כך, כאשר התפשטו היהודים במדינות יון ורומא, נשקפה סכנה גדולה לשלום העמים המושלים, עד כי האמין טציטוס, שעם ישראל הוא תועבת המין האנושי. גם עם אשכנז צריך בעוד-זמן להעביר שנה מעינו ולהכיר, כי שאלת היהודים היא אולי החמורה בכל השאלות וטעונה כבד-ראש מיוחד. להערכה נכונה של שאלה זו מכון הקונטרס הזה".

בה גמר דליטש את ספרו ה"מדעי", הכתוב, לפי האמת ההיסטורית המדויקת ולגבי הקונטרסים הראשונים של, ככל ובבליה" יש כאן צעד גדול קדימה. אז היה עוד דליטש טובל ושרץ בידו, שנאת ישראל בקשה לה סתר-פנים ונתגלתה רק בין השורות, ועתה גלה-מרוצון או שלא מרוצון—את השנאה הכבושה הזאת. אפשר להציג את השאלה, מה ראה לחבר קונטרס חדש זה אחרי הקונטרסים הראשונים, מבלי חדש כלום עליהם, מלבד דברים שונים שנכתבו ונשנו פעמים איך-מספר בכל מלאת-הפליסטר של שונאי ישראל? שמא רצה לחזק את הדברים האלה בראיות מדעיות? אין בכל-הספר אף הטגרה מדעית אחת. שלשים וארבע התערות באותיות פטיט בסוף הספר הן כסות-העינים המדעית היחידה אבל תרואת מרגיש זקף, כי אין שם כלום. במחיצת גסות-הרוח, התצפה ונבול-הפה של הספר

הלא אין מקום לדברי חכמים הנשמעים בנחת. כל המשערות הנבזות, שיצאן ממקור שנאת-ישראל, כל המצאות-הודון של ה"מדע", כביכול, האנטישמי הובאו פה בתור משכלים ראשונים, אמתיות שאין להרהר אחריהן. בציניות יתרה מספר המחבר בראשית הקדמתו, כי מסר לשרפה חמשה-עשר לקוטים גדולים של מאמרים בכתבי-עתים שונים ושל מחברות מיוחדות, שהשיגו על דבריו בקנטרסו הראשון, כי לא מצא בהם אפילו תשובה אחת נכונה! כמה גסות-רוח היא לבטל כל-אחרי-יד מאות מאמרים, שחלק גדול מהם יצא מתחת עטם של חכמים ממחים לדבר! בודאי יש פה גומה מפלגה, להעביר את עיני, הקורא המשכיל. אבל הלא לקורא משכיל זה יש אפשרות לקרא ספרות ממין זה, שהיא כתובה בכשרון הרבה יותר גדול, - למשל, דברי-הפלסטר של הוסטון סטוארט צ'מברלין, שהם נאים לכל-הפחות מצדם הספרותי - ושם ימצא אותן ההנחות עצמן בצורה יותר משכללת. - נדמה לנו, כי לפי האמת ההיסטורית המדיקה נכתב כל הקונטרס הזה לשם צורך חיצוני, - וזה עבודה מזמנה. צוררי-היהודים הרבים באשכנז, שצצו אחרי המלחמה העולמית כפטריות אחרי הגשם, בקשו להם כתר-תורה, אילן גדול להתלות בו, ולחפצם נדרש הפרופ. דליטש, שמצא מקום - כמו שהסכין זה מימים-לצוד דגים במים עכורים, ומכר להם סחורה שיש בה מעין קרן קימת בזמן הזה. ראוי להביא עוד את דברי המחבר בסוף הספר (ע' 105): "אחרי כלות המלחמה לא מהרתי בהוצאת הספר לאור, כי ארץ מולדתנו היתה כל-כך מקפה, שאלות, עד שלא היה כדאי לנער שוב את השאלה היהודית. אבל מכיון שעלתה שאלה זו על הפרק לפני הצבור הרחב בשני כרוזים זה מקרוב, החלטתי לבלתי התמהמה יותר. כבר הכרוז הראשון גלה לי, כי הקונטרס הזה יפיץ עתה אור להרבה צדדים. זה הוא הכרוז, פרו פֶּסְטִינָא" החתום בידי צ'לוד, מפס כהן, הנס דלבריק, אַרְצִבְרַגֶּר, גוטהין, פהרנבך, נוסקי, זומברט וכו', אשר רצה לרכש נפשות להשקפה, כי עם היהודים, שנעצר על-ידי העמים המושלים בהתפתחות עצמיותו הלאומית, ייסד לו על האדמה ההיסטורית העתיקה של ארץ-ישראל מכון לאמי לתרבות ישראל ולמשק חפשי, ומכון זה יקלוט אל תוכו בהתפתחותו המדרגת חלק גדול של העם היהודי". ובה, תבוא תמורה יסודית בשאלת-היהודים". הכרוז השני, חתום על-ידי, הועדה להשכלת-העם של אגדת חווקי-העם, רוצה להלחם ב, שנאת היהודים, המתלקחת עתה בכל ארץ אשכנז והמביאה לידי סכנת כליה את השם הטוב של התרבות האשכנזית"; כרוז זה נשלח אל דליטש בבקשה לדון על שאלת היהודים בתור אשכנזי שאינו יהודי. בפרסום קונטרס זה - מפס דליטש את דבריו - יצאתי ידי חובתי לגבי כרוזים אלה". פתח בחצפה וגמר בצביעות רמאית.

הקונטרס הזה הוא סמן רע למדע האשכנזי החדש...

יצחק יהודה גולדציהר

ליום מלאת לו שבעים שנה

נטיה מיוחדת יש בקרב חכמי ישראל בהונגריה למדעי המזרח, וסבות רבות גרמו לדבר. מצד אחד גרים יהודי הונגריה בכפיפה מזרחית, כי המגירים שליטי הארץ הם העם היחיד באירופה המערבית, שלא התכחש למוצאו המזרחי, כראם שמר את שפתו העתיקה, שהביא אתו לפניו מערבות אסיה הרחבות, ונשאר גם קרוב בתכונותיו לעמי המזרח. מצד שני נמצאים חכמי ישראל כאן בשכונה יהודית, שבה שורר עוד במקצת הטופס העתיק, זה שעבר לגמרי מן העולם ביתר ארצות המערב. יהודים אדוקים ויהודים, ניאולוגים יושבים פה יחדו, ישיבות תלמודיות מיסודו של מחבר ה"חתם סופר" מתקימות עליהם בתימדרש לרבנים מהסוג החדש. לא עמיהארץ בלבד חותכים את גורל היהדות בהונגריה - יש גם שם רבנים, ראשי ישיבות ובעל־ביתים מפלגים במספר מסים, וזמירות־הילדות של שנים מקרא ואחד תרגום, רש"י וגפ"ת השפיעו הרבה על נטיותיהם המדעיות של המלמדים היהודים בהונגריה, אשר היו קרובים ברצם אל הישיבה התלמודית והריחו ריח־תורה באפן ישר או לא־ישר. כמו ברוסיה בזמן ההשכלה, ככה הייתה גם בהונגריה לפרקים הישיבה מעין טרוודור להיכל ההשכלה הכללית, והתנאים היו כאן, במערב, יותר נוחים לשואפיה־החכמה שבקרב הישיבות, כי שערי האוניברסיטות היו פתוחים לפניהם לרוחה, והלמוד השיטתי הכניס כדר במוחות חובשי בית־המדרש, שהתחדדו על דפי הגמרא, הקנה להם הפישה הגיונית מדעית והחליש את כח הפלפול העקום, שעמד לשטן לבחורי המזרח על דרכי ההגיון המדעי. ומצד אחר נתן, ריח־התורה טעם לשבח למחקר מדעי־המזרח של יהודי הונגריה והקל עליהם את קליטת התכנים המזרחיים, הרחוקים מרוח עמי אירופה וממילא גם מהשגת היהודים שהתבלבלו בהם. מפני־זה היה המדע המזרחי של יהודי הונגריה צלול ומבסס הרבה יותר מאותו של אחיהם ביתר ארצות המערב. רב המלמדים האלה חבבו כל ימיהם את מדעי היהדות, ששמשו להם לכתחלה מעבר אל המדע הכללי. היחיד שביניהם, שלא עסק בחכמת ישראל, היה נמברי, החניך העני של ה"חדר" ובית־המדרש, שנהפך אחרי טלטולים רבים לאביר־המלמדים בלשונות המזרח ובתרבויות העמים האירניים והטורקיים וגם לחכם מדיני, המבין את

הקליכות-ארצות-המזרח והיודע-המליג בזרמים החברתיים והרוחניים השוררים שם; אבל מיום שיצא טיבו בעולם וזכה להתיצב לפני מלכים, התרחק מעמו ומזכרונות ילדותו, ובכלל יצא מן המחנה. לעמית זאת זפתה אותנו היהנות ההונגרית-בדו-קוים, שעם היותו ממחה כהלכה במחקר לשונות-המזרח ובחוד-בחולדות הפילוסופיה הדתית של האיסלם הקדוש את כל העבודה הפוריה של חיו המעטים כמעט רק ל"הכמת-ישראל" ולא נמנע אפילו מלטפל בכל מיני עלי-בליים של פגקים ושנים, שאינם מעלים ואינם מורידים, כדי לקיים את הכלל הגדול של אביו הרוחני שד"ר: *Judaicus sum et nihil judaici a me alienum esseputo*, ודומה לו היה הכוכב המדעי המזהיר בנימין זאב בכר, שמחקרו הרבים במקצועות שונים ורחוקים זה מזה (ההלכה והאגדה העתיקה, ספרות המדקדקים הספרדים, הספרות הערבית של יהודי ערב והפרסית של יהודי פרס וכו' וכו') היו סלת מדעית נקיה, וכלם נגעו בתחום היהדות. — זכן גם הרב והחכם הזקן עמנואל לעוף (Low) אחד הבקיאים היותר גדולים במכמני הלשונות השמיות, שהממשלה ההונגרית, הלבנה, הלאמית, הנקיה בגזעה והמתגאה כל-כך בטרת מקורה ההוני, לא הדרה שיבתו, לא גרתעה מזיו חכמתו ולא בושע להושיב אותו בכלא על אשר לא רצה בשום אופן לצאת בגלוי נגד האמת ולא חפץ להפליג בשבחה. הצעיר בין כל החכמים האלה והגדול מהם בהשפעתו המדעית הכללית, הוא יצחק יהודה (באשכנזית: איגנץ) גולד-ציהר, שזה עתה חגגו בעולם-המדע את יובל-השבעים שלו.

גולדציהר נולד בשנת תר"י (1850) בעיר שטוהלינסבורג בהונגריה, זכר בימי ילדותו נפרו בו אותות כשרונות בלתי-מצויים. במהירות גדולה קנה לו ידיעות הגונות בתורת ישראל והתחיל ללמוד את השפות השמיות, ורק זמן קצר נמשך תורה-הלמוד של הצעיר המהנן. בשנים מועטות הספיק לבקר את האוניברסיטות בבודפשט, בברלין, בליפסיה — ששם למד מפי גדולי הדור במדע הלשונות השמיות ה. ל. פלישר — ובלידן, שבה שמש את המלמד הגדול דווי (שלא היה מאוהבי ישראל והראה לפרקים בחבוריו סכני שנאה גלויה ליהודים). מכל מלמדיו אלה השכיל גולדציהר ובהיותו בן-עשרים קבל את התאר "דוקטור". עבודתו המדעית הראשונה היתה חקירה על-דבר פרוש כתבי-הקדש של רבי תנחום הירושלמי — הוא היה אז קרוב בסוג מחקרו לבכר, שעסק בחבה יתרה בספרות הדקדוקית והפרשנית של חכמי-ישראל בספרד ובארצות-המזרח. בכלל טפל אז גולד-ציהר בחקירת הלשון העברית ופרי חקירה זו היתה מהדורה חדשה ומתקנה של הדקדוק העברי בלשון ההונגרית מיסודו של המלמד בלגי, שהוציא החוקר הצעיר לאור בשנת 1872, באותו זמן שהתחיל ללמד בתור דוצנט פרטי באוניברסיטה אשר בבודפשט (הוא היה אז בן-עשרים ושתיים שנה). אבל הדוצנט הצעיר לא הסתפק במחקרים לשוניים בלבד, כי אם התחיל לחדור אל עמק חיי-הרוח של העמים השמיים העתיקים והחדשים; תרבה דברים לקחו את לבו: השקפת-העולם של עם ישראל העתיק, דברי

ימי הערבים בתקופה שלפני מחדם, ועל-הכל התכן הגדול והרחב של התרבות האיטלמית – חדת בכל גוניה וצורות התפתחותה, השקפת-העולם של האיטלים, והספרות הערבית הגדולה.

במקצוע מדע האיטלים מצא המלמד הצעיר לפניו כמעט קרקע-בתולה. מן המלמדים הקודמים לא נועזו אף-אחד לפרוש את מצודת מחקרו על כל הקף החיים הדתיים והתרבותיים של עמי האיטלים. אמנם החכם הצרפתי הגאוני, אבי המחקר המדעי של לשונות-המזרח, סילבסטר דייסי, תפס בעין-שכלו ובכח-יצירתו את עולם-הנשמה של הערבים, אבל עבודתו הפילולוגית רבת-הגונים, בזמן שהמדע המזרחי החדש היה עדין בחתוליו וצריך היה להתחיל בכל דבר מ"בראשית", לא השאירה לו פנאי לטפל בתולדות-הרוח של עמי המזרח. תלמידיו הרבים מכל קצות אירופה, הצרפתים קוסיין די פֶרְסֶבֶל, רֵינוֹ, קֶטְרֶמֶר, האנגלי דייסֶן, האשכנזים פליגל, פֶרְיֶסֶג, פלישר, ההולנדי דוֹזי, היהודים יוסף דרנבורג ושלמה מונק וסיעתם היו חכמים מבהקים בהוצאת כתבי-יד מזרחיים מכל מקצועות-הספרות וזוהרים מאד בתרגום מדיק של ספרים אלה, וכתבו בלשונות אירופיות שונות, טפלו הרבה בדקדוק הלשונות השמיות והאירניות ובלקסי-קוגרפיה שלהן; אבל בשעה שבאו לכתוב על דברי-הימים המדיניים והרוחניים של עמי הקדם, נעשו ליראי-הוראה, שלא זזו מהמקורות הערביים והפרסיים ומסרו לנו בשנוי-לשון קצת מה שמצאו כתוב בספרים שלפניהם מבלי לבקר אחרי הדברים ומבלי להכניס מרוח היצירה המקורית שלהם אל תכן האותיות המתות. הזהירות המדעית שלהם עמדה לשטן למחקר החפשי: מצד אחד לא היתה כל הספרות המזרחית הרחבה בידם, וסקירה מקפת עליה חסרה להם; הספרים שהתגלגלו לידיהם היו לפרקים תורת, אחרונים, שנצלו את ספרי הראשונים ולא בררו דוקא את הסלת שבהם. מצד שני היתה גם הבנת הספרות הזאת על-פְּרִיה דורשת עבודה קשה מחכמי אירופה, שקנו להם את ידיעת לשונות-המזרח על-פי שיטת למוד לשונות קלסיות מתות ולא קלטו את רוח השפה. לגבי זה היו חוקרי לשונות-המזרח בארצות המערב דומים הרבה לתיאולוגים הממחים ב"הברית הישנה", אשר ברבם הגדול לא עצרו כח להכנס לפרדס כתבי-הקדש העברים, כי חושי-הלשון שגב מהם. – וכמו שלא נועזו התיאולוגים הנוצרים זמן רב לגשת אל הספרות העברית המאחרה לתקופת כתבי-הקדש, שהיתה להם כספר החתום – ככה הסתפקו גם חוקרי לשונות-המזרח בקריאת הקוראן ומפרשיו (ולא תמיד המבחרים שבהם) ולא נגעו בעמודי הבנין הגדול של האיטלים המאחר – בספרות ה"סנה" (או ה"חדיתים") ונושאי כליה – זה התלמוד של המוסלמים, הדומה בהקפו ובערכו ההיסטורי לים-התלמוד שלנו, ומתוך-זה נשארו שערי עולמ-הרוח של עמי-האיטלים נעולים בפני חכמי אירופה. במובן יציתי לא חדשו הרבה – כשיצאו אחדים מכלל זה ובקשו להקיף את תולדות האיטלים, כמו דוֹזי, מיד העלו בספריהם הרבה דברי-נבואה – ועל-הרוב הסתפקו בקפוצ' חחמך והלבנים לבנין המדעי בעתיד. המשכילים העומדים סחף

לחקירה המזרחית הרשמית נסו לראות בעבודתם של מלמדים אלה יגיע רב וברכה מועטה ולפרקים מצאו בה דקדוקי-עניות יותר מן המדה. דוקא לא מקרב המלמדים, כי אם מאנשי-המעשה, שהלכו למסעיהם בארצות-המזרח וסגלו להם לא מתוך הספרים ומפי מורים מלמדים, כי אם מתוך החיים ומפי העמים המזרחיים, את ידיעת הלשונות המתהלכות ביניהם, נסו אחדים למסור סקירות כוללות ומקיפות על החיים התרבותיים החדשים והעתיקים. ככה תאר לנו וטצשטיין, מי שהיה סוכן מדיני (קונסול) בארצות-המזרח, את חיי הערבים בני-הישוב והנוודים, מנהגיהם, השקפת-עולמם ואמונותיהם והקיש מן ההוה על העבר עד שהשכיל להפיץ אור חדש על "שירי-השירים" שלנו. אלויס שפנגר, שגם הוא לא היה פרופיסור לכתחלה, למד את שפת הערבים במזרח וקנה לו בקיאות עצומה בספרים ובכתבי-יד, שלא זכה לכמותה אפילו אחד מן המלמדים המחזקים, והוא לבדו מצא על בנפשו לכתוב ספר "חיי מחמד" בשלשה כרכים ולא הסתפק בו במסירת תכן הספרות שעבר עליה, כי אם השתדל גם להכניס אל תכונת מחמד רוח-חיים מכח יצירתו המקורית. אמנם מעוף-הדמיון שלו לא רצה לדעת את המשמעת המדעית ומתוך-כך הביא בספרו הרבה השערות פורחות באויר, אבל סוף-סוף נשאר ספרו שהיה בשעתו לקוץ בעיני המלמדים – כמו שהיו, דברי ימי רומא של מזמסן בדור ההוא למפלצת בעיני הפילולוגים הקלסיים – אבן-פנה במחקר חיי הנביא הערבי ותקופת צמיחת האיסלם. וכמוהו לא היה מויר (Muir) האנגלי, שחבר אף-הוא ספר גדול על מחמד, מן המלמדים שאמונתם בכך וכתב דברים רבים למרת-רוחם של אלה ושלא על דעת זהירותם המדעית. גם אלפרד פון קרמר, שמלאו לבו לכתוב תולדות האמונות והדעות השוררות באיסלם וסקירה מקפת על תרבות ארצות-המזרח בתקופת הכליפים, היה רק קונסול משכיל, לא אהב את הדקדוק הערבי ולא ידע להבחין בין המשקלים השונים של השירה הערבית, ועל-כן נחשב כזר ההורס אל הקדש בעיני החכמים הממחים בלשונות המזרח, והם מתחו גזר-דין קשה על ספריו, ואף-על-פי-כן נעשו ספריו החשובים למורי-דרך בתולדות החיים הפנימיים של הערבים בתקופת החסן המדיני והפריחה הרוחנית שלהם. וכן גם אדולף-פרידריך שק, שנכנס לפרדס השירה המזרחית וידע את כל שביליו, הממחה היותר גדול בידיעת האמונות המזרחית, היה משורר ואמן ולא מלמד.

גולדציהר חבר בנפשו שתי סגלות יקרות, שרק לעתים רחוקות הן גרות בכפיפה אחת: מצד אחד – כח מדעי חזק והבנה פילולוגית מצינה, שהתפתחה על-ידי החנוך השיטתי; מהצד השני – דמיון-יצירה מבהק וכח-הצרוף של החמר הרב והמנמר אשר מצא לפניו. שתי סגלות-הרוח האלה הסביעו את חותמן על כל חבוריו, נוסף על כח-תפישתו המהיר וכח-זכרתו החזק. אדם כמותו לא יכול להצטמצם בתחומים צרים של מקצוע ידוע ולהעלים את עיניו מהקשר החי המחבר את המקצוע הזה אל התרבות הכללית. הרשות בידינו לאמר, כי גולדציהר לא כון למפרע במחקריו אך

טק לתרבות חמורחית כשתיא לעצמה, פי אם שאף למצא את מקומה
 בתרבות העולמית לקבוע אותה בתור חוליה בשלשלת האנושית הכללית.
 חכונת המלמד לא נעמה בו את דמות הסופר בעל הכשרון. . . . .
 כל המעלות הראויות למחקר מדעי מקיף וחודר אל תהום השאלה
 כבר נמצאו בספריו הראשונים, למשל, בספר המתוס, אצל העברים הקדמונים
 (1876). הספר חוז, שבו טפל המלמד הצעיר בשאלה מדעית, שרב התוקרים
 בעלו את מציאותה בכלל, כתוב בהסברה מדעית גוחה ומצינה ובהצעה
 ספרותית רבת הענין. המחבר הקרה לפתוח בדברייסנגוריה ולסתור את
 טענותיהם של מלמדים רבים, שנחשבו לממחים בתולדות ישראל בימי קדם
 ובהבנת השקפת עולמו. עליו היה להראות את שגגות רגן, שהיה אז בחזקת
 בונה מדעי של תולדות תקופת כתבי הקודש, ולהוכיח כי עקם החכם הזה
 את פשוטי הכתובים מתוך משפטים קדומים, שהיו בעיניו בבחינת משכלים
 ראשונים. גולדציהר מלא את עבודתו באמונה, הראה במופתים מוחשים, כי
 כל התורה על דבר ההבדלים הגזעיים בהשגת העולם הראשונה, הפרימיטיבית
 היא מדרש פורח באויר, הנחותי מבססות על יסוד ידיעותי העצומות
 במקצוע תולדות התרבות האנושית, שרכש לו מספרים רבים וגם מתוך חקירה
 מקורית, ובהן הראה את כל הכח של שקול דעתו וסברתו המדעית. בכלל
 הדגיש המחבר בספר זה את הקיום האנושיים הכלליים של השקפת ישראל
 הקדומה ושל השקפת משפחות בני ישם בכלל, ודחה את הגטיות השליטות
 במדע—שיסודן הוא שנאת ישראל בהכרה או שלא בהכרה—לראות בעם ישראל
 מתחלת בריאתו, וגם בגזע השמי שמתוכו יצא, איו חטיבה מיחדה בעולם,
 אבר שונה בתמונתו משאר חלקי גוף האנושיות. הוא קבע את מקום
 המתולוגיה העברית העתיקה (כפי שהתבלטה בכתבי הקודש) בתוך המתולוגיה
 השמית וברר את יחוטה של זו למתולוגיה של יתר עמי אסיה ועמי אירופה,
 הבדיל בין הצד המיוחד שבה ובין הצד השווה המשקף לה עם עולם האגדה
 של עמי אירופה. הספר הזה, שנכתב זה כארבעים וחמש שנה (באשכנזית,
 ואחר כך תרגם אנגלית), הוא גם כיום הזה מחקר מדעי רב הענין, ואנו
 נוכחים לדעת, כי המדע של זמננו לא קדם הרבה את גולדציהר במקצוע
 זה. מי שמוצא, כי דרש המחבר בספרו הנזכר מתוך פסוקי כתבי הקודש
 יותר ממה שיש בהם ויצר בדמיונו תכנים מתולוגיים שהיו, אולי, זרים לעם
 ישראל בימי קדם—יודה בודאי, כי במקצוע זה של מחקר, הדורש בכלל
 עבודה מרבה של דמיון היצירת, עמד עוד המחבר בשתי רגליו על קרקע
 המדע, ולגבי זה די להשוות את עבודתו לאותה של הבאים אחריו, חוקרי
 המתולוגיה הכללית, שלא הבינו כהלכה את השפות השמיות והכירו את כתבי
 הקודש מכלי שני, או המלמדים החדשים בקדמות אשור ומצרים מעין
 דליס, זינקלר, ירמייאס, ינסן, פלטר וסיעתם, שהפכו את הקצרה
 עליה לגמרי ויצרו להם השקפת עולם של עמי ישראל בימי קדם, כפי
 שהיא צריכה להיות על יסוד פסוקים שלא נמצאו בתורה ובגביאיים
 זמכתובים, — ואז יתגלה ההבדל בין ההשערות המדעיות, המתקבלות על הלב,

של גולדציהר: "בין המצאות טהייתפל אלה, שסוף־סוף אינן אלא קורי־עכביש משנים... שפשו־אותם דמיון־אדם פרוע... בכלל לא נתן הספר הזכור להקבע במסמכת: עבודתו המדעית המאחרת, שהיא קקדשה כמעט כלה להשקפת־העולם הערבית, — הלא גם בזמן כתיבתו של ספר זה — עצמו הוציא המחבר לאור שלשה ספרים: "Beiträge zur Geschichte der Gelehrsamkeit unter den Arabern" — אבל עלינו לזכור, כי תחשקה האוניברסלית של המלמד, שנמצאה בספרו על־דבר המתולוגיה העברית, נשמרת בכל חבוריו שכתב לאחר־זמן, ובשעה שתאר לנו את עולם הערבים והאיסלם כצורתו, לא ראה בו ערער בודד בערבה, כי אם הרגיש תמיד את כח יניקתו מקרקע האנושיות הגדולה וגלה את המניעים הכלליים והעליונים שבו, את ההשפעה הרוחנית ההודית שבינו ובין יתר השקפות־העולם האמונות העמים. הקשרים שבין האיסלם והאמונות הקודמות הסמוכות לו בזמן אינם קשרים מיכניים בלבד, מעין אותם שגלה ג'יג'ר בספרו הקלסי "Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen", בין היהדות ובין האיסלם, כי אם קשרים פנימיים ודינמיים, המתנים מצד אחד בתכונות הכלליות של השגת־העולם האנושית ובחקים הנצחיים השליטים בהתפתחות חיי הגשמה, ומהצד השני — בזרמים הרוחניים המפלסים להם דרכים נעלמות מבן־אדם לרעהו, מקבוץ אנושי לחברו, המסירים גבולות־עמים ומתגברים על כל ההבדלים הגיאוגרפיים והגזעיים. — בתפישה זו התבלט היתרון הגדול שלכח יצירתו של גולדציהר על הכשרונות המדעיים של חבריו.

גולדציהר הבין, כי לשם הבנת האיסלם כהיותו ולאמתו אין די לשמש תלמיד־יחכמים שבאירופה ולהשקיע יגיעה מרבה בקריאת הספרים הערביים, שהיא קשה לחכמי־הערב מאד. הרי מלמדים אלה עם כל שקידותם וזריותם נשארים ברבם זרים לנשוא־מחקרם, כי השקפת־העולם המזרחית רחוקה מהשגתם, והם תועים כל ימיהם סחור־סחור לעולם שהם דנים עליו. גם בזה אפשר להשוות את חוקרי לשונות־המזרח למורי הלשון העברית באוניברסיטות שבמערב. אלו נודמן לאלה, למשל, איזה ספר מיצירת ישראל בימיהבינים ועלה בדעתם להוציאו לאור ולתרגמו, בודאי היו עושים את הדבר בעזרת כל מכשירי החקירה המדעית ומדקדקים בקוצו של יוד — ואחרי כל העבודה הקשה והטרח המקרבה, ולמרות כל הספרים הרבים והעבים שהיו משמשים להם אמצעים למחקרם, היו מוציאים לאור תרגום שיש בו כדי להעיר בת־צחוק בפני יהודי המזרח, שלמדו את הלשון העברית מילדותם. די להזכיר את המלמד הממחה הנאמן בכל בית הדקדוק העברי אדוארד קניג, שכתב ספר בשלשה כרכים רבי־הכמות על "בנין לשון כתבי־הקדש", וכשנודמן לו לרגלי איזה מחקר מאמר האגדה: "ירבעם בן־נבט בקש לעשות קסטת בין ישראל לאביהם שבשמים", נכשל בהכנתו ופרס אותו באשכנזית באופן משנה. גם תרגומי הספרים הערביים (וביחוד השירים הערביים), שנעשו על־ידי חכמי אירופה, מלאים שגיאות מעין זו, והערבי המשכיל של זמננו נייע עליהם ראש וילעג לחכמים המגששים בחשך. מתוך הכרה זו החליט גולדציהר הצעיר בשנות השבעים, בהיותו כבר מורה באוניברסיטה, לנמוע

אל ארצות המזרח, לא על-מנת להכיר את החיים החיצוניים ולשוב עם ציורי-מסע נאים, או לעסוק בחפירות ולגלות עולמות קבורים באדמה, כי אם כדי ללמוד תורה לשמה, את תורת-החיים של האיטלם מפי מורים מוסלמים ממוחים. הוא הגיע אל קהירה, מרכז ההשכלה הערבית במצרים, ושם נכנס - ובוה היה היחיד בחכמי אירופה - אל הישיבה ללמוד תורת האיטלם שעלי-יד המסגד הגדול הנקרא בשם „אזהר". מלמד אירופי הישב לדגלי המעלמים והאסתטיים, רבני האיטלם, הרי זה דומה, למשל, לתיאלוג נוצרי מארצות המערב שהלך ללמוד תלמוד אל ישיבת טלז או וולזון; זה בודאי לא היה יכול למצא ידיו ורגליו בשיטת הלמוד המזרחי לו לגמרי, בדרכי ההגיון המשנים והרחוקים מהשגת שכלו וגם בחמר הלמוד היבש - והיה שָׁב כלעמת שהלך. הישיבה המוסלמית דומה לישיבה התלמודית שלנו כדמיון המדרסה" (בית-הספר לתינוקות) הערבית ל"חדר" היהודי. גם פה וגם שם רוח-הקדם מנשבת, שיטת הלמוד וחמר הלמוד כמעט שלא השתנו מאות-שנים רבות, ההסברה היא מיכנית בלי רוח-חיים, השאלות העומדות על הפרק צוללות בעמקי ים הסכולסטיקה ומטפחות בפני ההגיון הבריא ואפן הלמוד דורש מתוח כל נימי כח-הזכרון. מובן, כי חרף-נפש נמרץ דרוש היה לגולדציהר, כדי לשקוד על דלתי בית-מדרש זה ולשבת על ספסל אחד עם תלמידי הישיבה המוסלמים, שהביטו עליו בתמהון ובחדשנות. בצורה זעירה מזכיר מעשה זה את המעשה הרב של המלמד הצרפתי הידוע אנקטיל דו-פרון, אשר שם את נפשו בכפו ונדד בדרכים מספנות עד הרי הודו הצפונית, כדי ללמוד שם מפי הכהנים הפרסים עובדי-האש את שפת הַנְּד ותורת-האֶבְסְטָה. תשוקת-הדעת התגברה על המכשולים החמריים והמעצורים הפסיכולוגיים הקשים עוד מהם. - לגולדציהר היתה גם למפרע איוו הכנה לקלוט את תלמוד המוסלמים, מכיון שגדל בסביבה, שלא היה התלמוד היהודי זר לה, והשאלות הדתיות וההלכיות של האיטלם הוכירוהו במקצת את הגירסא דינקותא". איך שיהיה, הלמוד בקהירה הביא ברכה רבה לעבודתו המדעית, כי שם הצליח ללמוד את השפה הערבית בתור שפה חיה וספרותית כאחת, שם קלט את חוש הלשון הזאת, הזר לרב מלמדי המערב, ולא לבד שעבר שם על החמר של הספרות הדתית הערבית, כי אם גם למד להבין את התפתחותה המקורית, את המסורה המקבלת שלה, את התיחסות תלמידי החכמים המזרחיים אליה ואת השפעתה הפסיכולוגית וההיסטורית; מתוך-זה קבלה אצלו התרבות המזרחית הנעוצה בדת האיטלם רוח-חיים ולא היתה עוד בבחינת גשוא מדעי מת, שאין הדעת יכולה לשלוט בו כהוגן, מפני שהיא תופשת רק את שטחו ולא את תוכו. אל התפישה המדעית ההגיונית של הסוקר המלמד העומד מחוץ התחברה עכשו הידיעה האורגנית של האדם הנמצא בפנים. המלמד היהודי יצא מישיבת „אזהר" ותורתו בידו. כל הספרים, שחבר אחר-כך, נכתבו מתוך שפע-דעת, ולא את כל ידיעותיו שפך בהם, כמעשה רב המלמדים שהיו בקיאים רק בהלכה שנודמנה להם, כי אם צמצם בהם את תמצית ידיעותו הנוגעת בנושא שלפניו לבד.

לא את התלמוד הדתי המוסלמי בלבד קבל גולדציהר בישיבת „אזתר“, כי אם גם הרחיב את ידיעותיו בשאר מקצועות הספרות הערבית ונעשה לממזהה גדול בידיעת האיסלם וכל התרבות הגדולה של הערבים, — לחכם, ששמו הטוב הלך לפניו בקהל המלמדים במערב וגם במחנה תלמידי החכמים המוסלמים, שהוקירו את ידיעותיו הרחבות ואת כח-הגיונו החזק. תלמידים רבים באו אליו אחר-כך אל בודפשט, סטודנטים מארצות המערב, שרצו ללמוד מפיו את מדע-האיסלם, וחובשי בית-המדרש מן המוסלמים שבארצות המזרח — כדי לקבל ממנו את אפני הלמוד המדעי ולחדש על-ידי זה את תלמוד תורתם המקבלה ברוח הזמן. עבודתו המדעית של גולדציהר נעשתה פוריה מאד, ואל כל מקצועות חקירתו הכניס זרם של חיים חדשים. כל מחקר שלו שולח קרנים לצדדים, כל מאמר קטן שלו הוא מועט המחזיק את המרבה, וכל ספר מסמן התקדמות חשובה במדע המזרח. נקח למשל את שני הספרים — שאינם גדולים בכמות לפי-הערך: „Abhandlungen zur arabischen Philologie“ (חלק ראשון, לידן 1896, חלק שני — שם 1899). השם אינו הולם את תכן הספרים האלה. לא את המקור של מבטאים ידועים בא המחבר ללמדנו, כי אם את התכן שלהם, ולא את התכן ההגיוני, כי אם את התכן המעשי במסגרת רחבה מאד, בכל התפתחותו ההיסטורית. החלק הראשון מקדש לחקירת שאלות ידועות של השירה הערבית, ומתוך פתרון השאלות האלה מפיץ המחבר אור חדש על חי הערבים בתקופה הקדומה לזמן האיסלם, זו שהם קוראים לה בשם: תקופת ה„סכלות“ (ג'ה'ל'יה). לכאורה הרי זה מקצוע, שכל חכמי הלשון הערבית דשו בו, ושלת המלמדים האשכנזים הותיקים שבדור הזה, נלדקה, וליהיון וגל'ר, וחכמים שונים מארצות אחרות כתבו בו מחקרים מקיפים ומצוינים, — ואף-על-פי-כן העשיר גולדציהר את תמונת התקופה הזאת בקיום חשובים, שנעלמו לגמרי מעיני יתר החוקרים. אמנם המחבר מדבר בעקר על שירת-הלעג של הערבים, אבל בקבעו אותה בזמן ובמקום ובתנאים, הרי הוא חודר אל עמק חי הנשמה של בני-המדבר הקדמונים, מתעכב על מנהגים ידועים שלהם, שלא שמענו עליהם מקדם, מבקש את מקורם באמונות ידועות ועומד על סבותיהן של אלה. — בספר השני פרסם גולדציהר חפור של אחד הסופרים המשכילים הערבים (בעלי ה„אדב“, טפוט מיוחד של החיים הערביים והספרות הערבית), המספר על-דבר ה„ישישים“. הספר כולל המון ידיעות מחיי אנשים מפרסמים שהגיעו לזקנה מפלגה. והידיעות האלה משזרות בתרזים, שמקצתם מיחסים לישישים עצמם ומקצתם חפרו לכבודם על-ידי אחרים — הכל על-פי התכנית הכללית של הספרים הערביים במקצוע זה. גולדציהר הקדיש למגלה זו מבוא גדול, המבוא קובע ברכה לעצמו (הוא חשוב לנו מכל הטופס הערבי של הספר), כי בו פתח לפנינו המחבר מדור נפלא אחד של עולם-הנשמה הערבי: הוא העביר לפנינו מצדדים רבים את יחס הערבים אל הזקנים המפלגים בשנים, את תפקידם של אלה בחיי הדת, המדינה והחברה, את היחס של השירה והספרות לשאלת ה„ישישים“, וכ' וכ', וכמובן — תפש את

הדבר מנקדת-הראות של תולדות הערבית הכללית. את השירה הערבית חבב גולדציהר לא שחזר מיתר חוקרי-השון, כי מי כמנהו יכול היה להשיג את ערכה הגדול במי העם בכל הקפו זאת השפעתה על הספרות הכללית הערבית ועל המדע הערבי לכל גזיחו מלבד מחקרים שונים בשירה הערבית שפרסם במאמרים ובספרים שונים (למשל, המחקר רבי-הענין על-דבר יחס המשוררים והמבקרים הערביים המאחרים לשירה העתיקה ותחודשה. בספר הנזכר, חלק א) הוציא לאור את הדין (אספת-השירים) של המשורר הערבי אל-חטיא עם מבוא רחב, שיש בו מכל סגלות הכתיבת המדעית של גולדציהר (1893). הוא לא חסיה את דעתו מחשפעת השירה הערבית על ספרות היהודים וכתב מאמרים הערות לתולדות השירה העברית בספרד וסבל היקשה הערבית שבה, ובכלל ספלי לפרקים בספרות היהודית-הערבית במאמרים שפרסם במאמרים שונים, וביחוד ברבעון "Revue des études juives", שיצא לאור בפריז.

אבל כל הענינים האמורים היו רק מעין ספלי לעבודתו המדעית של גולדציהר. עקר עבודה זו מקדש למקצוע אחד רבי-ההקף, שאפשר לראות בו את יצירתו המיוחדת ושבו הוא בבחינת מושל בכמה מקצוע מדעיים האיסלם, הכולל תולדות הדת העיונית והמעשית של המוסלמים, גורר הפעות התפתחותה המקורית וההשפעות ששלטו עליה מן החוץ, תולדות הכתות הדתיות וחלוקי-הדעות שביניהן ובקרת כל הספרות של הערבים ויתר עמי-המזרח הנוגעת בדברים אלה. עוד באחד מספריו הראשונים "Beiträge zur Literaturgeschichte der Schia", ויותר מזה בספריו המאחרים גלה גולדציהר אפקים חדשים בתולדות התפלגות האיסלם היסודית לשתי כתות עקריות, הכת האחת הקוראה לעצמה בשם כת המסרת (הסנה) והסכמת-הזקנים (ג'מעה) של המאמינים בכל דברי הסנה, זה התלמוד של הערבים, והכת השנית, ששמה הכולל הוא שיצה (סיעה) מקצר משיצת-עליה, כלומר, המפלגה של עלי חתן-מחמד) ושעד גולדציהר היו רגילים המלמדים לראות בה כת מתנגדים גמורים למסרת האיסלם (כמו הצדוקים בשעתם). — אמנם בראשית תקופת האיסלם לא היו שתי הכתות האלה יחידות במעמד, כי ההסתעפות היתה רבת-גונים יותר, אבל בעוד אשר כל המפלגות הנשארות סמו-תמו, התעודו שתי הכמות הראשיות האלה והשנאה הנמרצה שביניהן היא הפרץ הגדול בבנין האיסלם עד היום הזה. מכיון שהרב הגדול של הערבים וכל עמי הטורקים הם מוסלמים על דעת הסנה, בעוד אשר הפרסים ועוד שבטים מועטים להוטים אחרי דעות-השיצה, באו החוקרים העומדים מחוץ למדעי המזרח, שלא היו בקיאים בטיב התפתחות האיסלם, לידי השערה הנוחה ביותר לסוקר שטח, כי הנגוד בין שתי כתות אלה הוא הנגוד שבין שני הגזעים השמי-הערבי והארי-הפרסי שנטשטש לשעה היסטורית קלה אתרי שנכנסו הפרסים, חלקם ברצון וחלקם באנס, אל ברית האיסלם, אבל תור ונעור אחר זמן קצר והתבטא בפרץ החזק שקם בבנין האיסלם מימי שלטון בית אמה. בדעה זו התזיק לא כותבי ההיסטוריה הכללית בלבד, כי אם גם אחדים מהמלמדים נממחטם בתולדות-הערבים, אבל גולדציהר הראה על

יסוד המעשים כהויתם, כי השערה זו — שמקורה שוב הוא האמונה הנמרצת בסגולות המיוחדות של הגועים — אינה אלא המצאה יסודית שהאמת ההיסטורית מטפחה על פניה. בזה פון גולדציהר לדעה אחת עם נלהויזן, שגם הוא דחה את ההשקפה הגזעית ביחס לשאלה זו, כמו שדחה אותה גם במקומות אחרים (בדבריימי ישראל ויהודה שלו). גולדציהר גלה את טעות ההשקפה, כי כת השיעה דוחה את הקבלה המאחרת למחמד בהחלט ומוצאה ספוקה בקוראן לבדו, והראה על הדבר שיש לכת השיעה המון קבלות משתפות עם בעלי-הסנה, אלא שהיא חולה אותן בשלשלת-קבלה אחרת (ממש כמו שעשו הקראים בקבלת הישראלית, כשלקחו הרבה דינים ממסרת הרבנים ויחסו אותם לגדוליהם ההיסטוריים או המדמים). ומלבד זה סתר את הדעה, שהחזיקו בה רבים, כי תנועת השיעה היא מעין ריאקציה היסטורית של חרות-הרוח נגד התאבנות דת האיסלם וחקי ההתייחדות הרבים שחנקו את החיים, בהראותו, שכת השיעה היא הרבה יותר קצונית בדתה ומתיחסת באיבה גמורה אל בני יתר הדתות, ועל-כך-פנים מצטין האיסלם של הסנה בסבלנות יתרה עליה ונעלה ממנה בתור תורת-חיים. גם בזה קטל המלמד היהודי שקר כסכם „מדעי“ אחד, הדומה לשקר המסכם בחוג ידוע של חוקרי דבריימי-ישראל, אשר מצאו בתנועת-הקראים מחאת החיים נגד הדתיות הקצונית שהמיתה את חפש הרוח והיצירה, והעלימו עינם מזה, שיותר ממה שבאו הקראים להקל מעל המצוות צברו גזרות ואסורים על-גבי סיגים, אף כי חסר לאלה יפוי-הכח של שלשלת-הקבלה העתיקה, ותחת לגאל את החיים, אסרו אותם בכבלים כפולים ומכפלים. גולדציהר עמד על חלוקי-הדעות שבין שתי כתות האיסלם הנזכרות וברר את סבותיהם והבדיל בהם בין המניעים השונים: הדתיים, המדיניים והחברתיים (סוציאליים) ואת הנחותיו בסס על חקירה מפורטת של הספרות האיסלמית ההיסטורית והדוגמטית. ביחוד הדגיש את ערכה הגדול והשפעתה ההיסטורית הכבירה של הערצת האי-שיות בצמיחתה ובהתפתחותה של כת-השיעה, אשר בקשה למצא בעלי חתן הנביא את האידיאל של האנושיות ותלתה בו את כל ההיות והרעיונות על-דבר האדם העליון, הקרוב במעלתו לאלהים, שקבלה אותם מאמונות זרות. הוא חקר גם את האמונה המשיחית של הערבים בכלל ושל מפלגות כת-השיעה בפרט, זו האמונה בבחירו ואישימינו של האלהים (מהדי, המישור), שיבוא בזמן מן הזמנים לגאל את „אמת“ האיסלם. כידוע, הביאה אמונה זו לידי תנועות דתיות-מדיניות חזקות, ביחוד בקרב הערבים היושבים באפריקה והקרבנים שקבלו מהם את דת-מחמד, ואף כי אמונה זו היתה אפית בשביל כת-השיעה, שמפלגות ידועות ממנה האמינו בהופעה חדשה של עלי לקץ הימים, ומפלגות אחרות — בשיבת האמם השנים-עשר מבית עלי — בכל-זאת מצאה לה מהלכים גם בין הנוטים אחרי הסנה, לרבות חלק האדוקים שבקרבם מתלמידי בית-א-ש-ע-ר, העמוד הימני של בנין האיסלם המאחר. אחת התנועות המשיחיות היותר כבירות התחוללה על-ידי ילידי אפריקה המערבית עבדאלה בן המרת (הנקרא בשם „בן-הטורה“ בסג חראב-ד

הלוי ב, ספר־הקבלה") בראשית המאה השתי־עשרה למנין הנוצרים. האיש הזה, שנמשו חשקה בתורה, נדד אל ארצות המזרח לשמש את מורי־הדת והמבוקים היושבים שם, שיצא שמים לתהלה בכל ארצות המזרח; ולפי המסורה, ישב בבגדד או בסוריה לרגלי אבו חמד אלגזלי, מופת האיסלם, שעליו העידו מעריציו הרבים בדורות הבאים, כי, ראוי היה שינתן הקוראן על־ידו, אלמלא קדמו מחמד. אלגזלי הכריע את נצחון השקפת אשערי על הדעות המתנגדות לה ובוה הטביע את חותם האדיקות על האיסלם הכשר (על דעת הסנה והגמעה) לדורות. בן־תמרת סגל לו את יסודות תורת אשערי, אבל יחד עם זה נטה גם אחרי האמונה המשיחית. בשובו אל ארץ אפריקה, שם שררו אז שיטות אחרות של דת־האיסלם, נקהלו אליו תלמידים רבים, והוא למד אותם את יסודות הדת על־פי השקפת אשערי (ובזה נטע את ההשקפה הזאת על אדמת אפריקה), גם, עורר אותם לבחור בטוב ולמאס ברע, ומלבד זאת גלה להם את סודות האמונה המשיחית ואת כל הסמנים של הגואל העתיד. כשראה את מספר תלמידיו הולך הלוך וגדול, נגלה למעריציו, שהפיצו את שמו הטוב בכל הסביבה, והראה אותם, כי כל המעלות שמנו רבותיו בגואל העתיד נמצאו בו. ככה נהפך למהדי והסיעה הגדולה של מאמיניו קבלה את השם: מאחדים (מיחדים), בלשונות אירופה: אלמוהדים, כי חשבה, שתורת רבה היא לבדה יחוד האלהים הראוי. על יסוד, הלכות משיח צריך היה המהדי לחבר את כל עדר האיסלם ולהכניסו תחת כנפי שלטונו, ואחר־כך לכבש את פרס ורומי (קונסטנטינופול) ולהמית את הרמאי (כח־הטמאה, המתאים לרשע או לארמילוס של היהודים, לאנטיכריסטוס של הנוצרים). הוא פתח את מעשה הגאליה במלחמת־מצוה עם המרבטים המושלים באפריקה ובספרד, שנחשבו בעיניו לכופרים גדולים. במלחמה המכריעה הראשונה הפו המאחדים מכה נמרצה ונפוצו לכל רוח, ובן־תמרת נפל חלל, אבל התנועה המשיחית לא פסקה אחרי מותו. תלמידו איש־המעשה עבד־אלמאמן אסף את המאחדים ואחרי מלחמות ממשכות החריב את ממשלת המרבטים ויסד על משואותיה את מלכות המאחדים באפריקה ובספרד. כוס התרעלה של הקנאות המשיחית עברה על הכופרים שבין המוסלמים ועל בני שאר האמונות, וביחוד על היהודים, שנגזר עליהם שמד כללי. כל קהלות ישראל העתיקות בספרד הדרומית, מרכזי התורה והחכמה והשירה, נשמדו פעל־פני האדמה. השמות הגאיונים: קורטובה, אליסנה, גרנטה, מלקה, שיביליה וכו' נמחו מספר תולדות ישראל (עד־כמה שלא התחדשו קהלות אלה בזמן מאחר תחת שבט הנוצרים), אבל, מלכות המשיח או ממשלת המאחדים המיסדה בדמים לא האריכה ימים. אחרי דורות מועטים התפוררה ונחלתה באירופה נהפכה לזרים — למלכי הנוצרים. תנועת המאחדים היא אולי התנועה המשיחית היותר חזקה שקמה בקרב האיסלם; והשפעתה חזיטורית היתה אדירה מאד, אף כי היתה כלה שלי־לית, בהרסה את כל התרבות היפה של האיסלם החפשי במערב־אפריקה ובספרד. סניאז נעשו הערבים במערב — כמו אחיהם

במזרח – לעם הולך בחשך, שבתו החכמה והחקירה החפשית ופג כח היצירה, הקלטה הדתית התקשתה, המוח צמצם את עצמו במלפול הדתי העקום והיבש, ונטל העפרת של הסכולסטיקה קבר תחתיו את זכרונות העבר המזהיר, כשעמדה האמה הערבית מאות שנים אחדות בראש העולם התרבותי. הסבות והתנאים שהביאו לידי התפרצות כח־ההרס הזה נעלמו בחשך התיסטוריה, וסופרי דברי ימי הערבים והברברים במערב (מגרב) ובספרד, אלמפרי, אלמפרישי וחבריהם, וגם ההיסטוריון הגאוני של הערבים אבן־קלדון, שהבין לחקור לסבות המאורעות ההיסטוריים ולבקש את המניעים הפועלים בהתפתחות חיי המדינה והחברה, לא נתנו תשובה מספקת על השאלה החמורה הזאת. גולדציהר השתדל להפיץ אור על התנועה האפלה ולברר את יסודותיה הרוחניים. לצורך זה הוציא לאור את הספר הגדול (שנקרא סתם: „ספר“ – כתב) של עבדאלה בן תמרת, זה ה„שלחן־ערוך“ של התיאולוגיה המאחדית, עם מבוא מדעי על־דבר מצב תורת הדת של האיסלם באפריקה המערבית במאה הי"ב, ובדק את החדושים הדתיים שהכניס בן תמרת אל התיאולוגיה. עוד מאמרים אחדים הקדיש גולדציהר לשאלה זו. לא פחות מהחקירות על־דבר הכתות הדתיות באיסלם חשובות חקירותיו של גולדציהר על־דבר צמיחתה והתפתחותה של הקבלה הדתית (ה„סנה“). הוראת המלה היא מעין „הלכה“, זו התורה־שבעל־פה האיסלמית. בין יסוד תורה זו ובין יסוד התורה־שבעל־פה שלנו יש דמיון גדול. כמו שיחסו חכמינו בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד את קבלתם ומסורתם למשה רבנו, ככה תלו גם הערבים את דברי מסורתם במחוקקם מחמד, אלא שלהם היה יסוד יותר צודק לדבר; כי מחמד חי ופעל בתקופה היסטורית גמורה, כשהכתב כבר נמצא בידי הערבים. לפי מסורת האיסלם, לא הספיק ספר הקוראן לכל הדרישות של החיים הדתיים עוד בימי מחמד, ולפני מותו קרא אל הטובים אותו: „הביאו לי מגלה, ואכתוב בה חקים בשבילכם, פן תתעו מן הדרך אחרי מותי“. אך אחד מידידיו הנאמנים, צמר אבן־אלכטב, חשב כי דעתו נטרפה עליו וכי די למאמינים ב„ספר־חאלהים“ – הקוראן. קרוביו ויודעיו של מחמד שמעו מפיו כללים רבים איך למלא את מצוות הקוראן כהלכה, וכן גם דברים שונים שלא נמצאו בספר הזה, ומסרו את הדברים אחרי מותו לצעירים הבאים אחריהם, שלא זכו להכיר את שליח אלה פנים אל־פנים. מלבד זאת היו מכירי מחמד מרבים לספר על ארחות חייו, מנהגיו, דרכי עבודת־האלהים שלו, פסקיו והוראותיו ועוד פרטים שונים ששמעו ושראו אצלו, והמוסלמים האדוקים השתדלו לחקות במל הליכות חייהם את מחוקקם ולהדמות אליו כפי מדת האפשרות; מפני־זה היו שותים בצמא את סורי הזקנים על־דבר חיי מחמד, והדברים שנמסרו על־ידי הזקנים לצעירים עברו אחר־כך מדור לדור. אין לדעת בברור, מדוע לא רשמו חברי־מחמד (ה„אצחב“) את זכרונותיהם על־דבר הנביא בספר; אבל איך שיהיה – העיר מדינה, שבה ישב מחמד מיתם גלותו ממכה ושם נקבר, נעשתה לא לבד. למרכז מדיני של הערבים־הכובשים, כי אם גם מרכז רוחני של

האיסלם. שם הקהילו הזקנים כנסיות ומסרו לתלמידים מקשיבים, השומרים את כל מוצא שפתיהם, את כל מה שידעו על דבר הנביא ואת ההלכות החיצוניות שהורה ולא השקיפו בספר הקוראן. גם אחרי שצנחה הממשלה הראשית את מדינה (בזמן ממשלת עלי), היתה עוד עיר זו, קרית הנביא, מטרופולין רוחני של האיסלם, ומארצות רחוקות באו שמה שואפיהדעת ללמוד תורה ולאסוף ידיעות מחיי מחמד ומתורתו. מספר הפרטים של תורה שבעל-פה זו נעשה רב ועצום, ומובן כי לא כל הזקנים מסרו את הדברים באופן אחד. לפרקים היו השמועות סותרות זו את זו, והתלמידים שבקשו ללמוד מהן הלכה למעשה לא ידעו איך להתנהג. עוד בזמן קדום תרגש הצרך להכריע לגבי מסרת האחד כלפי אותה של חברו, ולגבי זה היה משפט-הבכורה לחברי מחמד הותיקים והמחזקים בתור בעלי כח זכרון חזק ואוהבי-אמת. בקרב החברים האלה נמצאו אחדים, שספוריהם על דבר מחמד וקבלת-ההלכה שלהם נחשבו לדברי-מופת, ולפסתם היו אחרים, שגם הם מסרו דברים בשם מחמד והתלמידים נהגו בדבריהם קדשה ידועה ושמרו עליהם, ומכל-מקום התיחסו אליהם באיוו חשדנות. ככה נוצרה בהכרח התנאים משנה מקבלת ויחד אתה גם משנה חיצונה, שהיתה לפרקים משמשת מעין תוספת למשנה המקבלת (כמו ה"תוספתא" שלנו), כשלא באה לסתור אותה, אלא למסור פרטים חדשים, דורות אחדים עברו והמשנה הזאת לא נרשמה עדין בכתב, התלמידים שבדור הראשון אחרי צמיחת האיסלם (ה"תבצעים" - הבאים אחרי חבירי-הנביא) נעשו למורים, זאחר-כך גדלו תלמידיהם ומסרו את השמועות שקבלו מהם לדור אחר, המורים השתדלו למסור את הדברים בשם אומריהם, וככה קמה מעט-מעט שלשלת-קבלה, שמספר חוליותיה הלך והלך וגדל מדור לדור. אחרי זמן, כשהתחילו חכמי-הדת של הדורות הבאים לצרוך את השמועות (הספורים - חדישים, או ההלכה - סנה) ולכתבן בספר ולתת בוח מהדורה קבועה של התורה שבעל-פה, צמחו ביניהם חלוקי-דעות בדבר ההלכות השונות והספורים הראויים להכנס אל האספה, והמשנה של האחד נדמתה לחברו מעין משנה חיצונה. לגבי זה היתה הסכמת הזקנים (אג'ע) - חכמי-הדת הראשונים שאחרי מחמד - מכרעת. מובן, כי כשהתארכה שלשלת הקבלה, נכנסו הרבה שבויים מבלי-הדעת אל המסרת ועוד הקדמונים היו צריכים לבקר אחרי הקבלות השונות ולכדוק בדבר, איזו מהן היא מדיקה ביותר. אפשר לאמר, כי באמצע המאה השנית אחרי מות מחמד, כשהחלה עבודת הקבוצן של התורה שבעל-פה ועריסות הספרותיות, כבר נמצאו הרבה מסרות, שלא חתם מחמד והקדושים אליו טבוע עליהן, כי אם חותם הזמנים שאחרי מחמד, כשפרצו מלחמות-אחים בלחי פוסקות בחיק האיסלם. הבקרת ההיסטורית צריכה היתה לגלות, עד כמה השפיעה מסרת-האיסלם מלכתחלה על התפתחותו ועל הליכות החיים המדיניים והרוחניים של ממשלת הערבים הגדולה, זו שצצא כמעט בין-לילה ושנחשבה למרות התעלותה המדינית לממשלה זמנית, - כלומר, כמה השפיעה התיאולוגיה על צורות החיים המדיניים של ממשלת הכליםים, שלא צפת לה מחמד בספר הקוראן

שלו. מצד אחר היה גם על הבקרת ההיסטורית לגלות איך השפיעו חתנאים המדיניים על התפתחות הדת ועל הקבלה, היגו, עד כמה הסביבו צורות החיים החיצוניות את חותמן על התיאולוגיה. הדורות הראשונים אחרי מחמד היו שעת פריחה מדינית גדולה, שהביאה בעקבה התנוונות דתית. במשך המלחמות הרבות עלו לגדלה שריצבא גבורי הזרוע, שהשלטון היה להם עקר ודבראליהם - טפל. מצעהקוראן נעשה להם קצר מהשתרע, ומפני זה הכרחו להתיחס בבטול אליו - דבר שהיה מספן מאד גם לדרישותיהם המדיניות - או לגלות פנים בתורת הנביא שלא כהלכה. כחמשים שנה אחרי מות מחמד נועז מושל המאמינים בזמן ההוא לעבור ביד רמה על מצוות הקוראן, לצור על עיר-הקדש מדינה, לבוא אליה כמבואי עיר מבקעה ולשפוך את דם הישישים שזכו עוד בימי עלומיהם לקרבת הנביא, ואפילו - להתזו את ראשו של נכד הנביא חסין. נאצות אלה זעזעו את עולם האיסלם, ואף-על-פי-כן נמצאו בקרב המאמינים חוגים רחבים שלשם הנאתם הפרטית חזקו את ידי שלטון הממשלה החלונית של בית אַמִּיה, וגם הם לא סקו לדגול בשם הקוראן, אלא ש, השאירו את המשפט לאלהים. ולעמתם קמו כתות מדיניות ודתיות רבות - ההתפלגות הגדולה מזכירה במקצת את התפלגות היהודים בתקופת שלטון החשמונאים ובית הורדוס. כל הכתות הדתיות והמדיניות - מן הכת הדתית הקצונית של ה"יוצאים" (הכ'רג') שנלחמו לשם השויון הגמור של המאמינים ולשם משפט הבחירה של האָם (הראש), והמפלגות הרבות של מעריצי חתן-הנביא עליו עד מצדדי הכליף בן-זביר והכת של המתונים, המכונים "מרג'יה", שהשלימו עם שלטון בית אַמִּיה, בקשו חזק לדבריהם בקבלת-האיסלם, וחכמי הדורות ההם, שבידיהם היו מפתחות אוצרת-הקבלה, לא היו בבחינת צנורות מיכניים, שהמשיכו את זרם מסרת הדת מבלי לשום לב למקום ולזמן, כי-אם אנשים חיים, צרים ומתרגשים, שלא התיחסו בשויון-נפש למאורעות זמנם. מפני-זה הכניסו במתפון או שלא במתפון הרבה מהלך-נפשם אל תכן הקבלה שלהם. הרב המכריע של בעלי-המסרת קנא לדת המשפלה על-ידי שלטון-החלל ובקש למצא בספורים על-דבר מחמד ובפתגמים הנמסרים ממנו רמזים ישירים למצב המקלקל הזה ויחס שלילי קחלש אליו למפרע. לעמת זאת נטו בעלי-המסרת המעטים, שחזקו את ידי שלטון בית-אַמִּיה, להחליש קצת את הסתירה הגדולה שבין האיסלם ובין שלטון-החלל על-ידי מאמרים ופתגמים מיחסים למחמד, שבהם פון לתעודה הגדולה של האיסלם להפך לממשלה עולמית ובכלל העביר את נקדת הכבוד של רעיון, מלכותא דארעא, ומתוך-זה הגדישו את ערכו הגדול של הצורך המדיני, שפחו יפה לדחות לפרקים את מצוות הדת. בכל המלחמות הפנימיות הרבות והקשות, שהרבו את חללי הערבים וזעזעו את בנין ממשלת בית-אַמִּיה, עד שהרסו אותו לגמרי, בכל מעשי-האכזריות הרבים של הצדדים השונים, איה צבותן-שעם דתי, והקבלה באה להצדיק בכללות את הדברים לאחור-מעשה. - הבקרת ההיסטורית שת מקורות הקבלה הדתית, הבודקת את היחס שבין הקבלה ובין המאורעות

הוויסטוריים – זה הוא מקצוע מדעי חדש, שנוצר בעקרו על-ידי גולדציהר, והוא, כנראה חקופה במדעי-המזרח. רק אדם כמותו, שקנה לו ידיעות כל-כך רחבות בספרות האיסלמית הדתית, מלמד, שכל השבילים הנפתלים של רעיון האיסלם נחירים לו, יכול היה לתרהיב בנפשו לשבת על האבנים של חיצורים הגלויים והנסתרים, אשר קבעו את מטבע האיסלם לדורות. הוא גלה את חקמה ההיסטורית המקבכת והורה לבאים אחריו את הדרך, שבה אפשר לתתיר את החוטים הקשורים בבטחה מדעית. לפחקר זה מקדש ספרו החשוב: 'Muhammedanische Studien' (שני חלקים), שנעשה לאבן-פנה במדע האיסלם, אף כי נכתב בסגנון קל ונוח לרבים, לא לשם המלמדים הממחים בלבד. על הספר הזה הוסיף המחבר עוד מאמרים רבים על המסרת האיסלמית ותולדותיה.

על קבלת-האיסלם והתפתחותה השפיעו לא רק הגורמים הפנימיים של העולם הערבי בלבד, כי אם גם גורמים חיצוניים מעולמות אחרים. עוד מחמד קבל את יסודות השקפת-עולמו מיהודים ומנוצרים, ורשם שתי תאמונות העתיקות לימים מהאיסלם הוא חזק מאד בספר הקוראן, עד שאנו רשאים לקרא לדת מחמד בשם, דת לקוטית" (אקלקטית). רב החכמים (וגם גולדציהר בכלל) מסכימים לדבר, שאין בתורת מחמד שום רעיון מקורי, שהמציא אותן כשרון היצירה הדתית שלו. אבל מכיון שכבר נמצא הקוראן בתור דבר שלם, צריך היה האיסלם להתפתח על-פי דרך מיוחדת, שחתלתה נקבעה בספר הזה. כעבור זמן קצר כבשו הערבים את המדינות הגדולות פרס, בבל, ארם-נזהרים, סוריה, ששם שלטו שתי תרבויות עתיקות ומרכבות, התרבות הבבלית-האירנית-הפרסית והתרבות היונית-הרומית-הנוצרית, ואי-אפשר היה לאיסלם שיפטר בלי יניקה משתי אלה. השפעת התרבות היונית-הרומית-הנוצרית, וביחוד השפעת הסניף המיוחד שלה, התרבות הסורית-הנוצרית, זו שעוד זמן מסיים קדם מחמד-חדרה אל כל ארצות אסיה התיכונה והתפשטה כמעט עד חוף האוקיינוס השוקט – הביאה לידי התעלות רוחנית-גדולה של הערבים יוצאי-המדבר, שהיו לסנים נעורים מכל חכמה ומדע, וככה צמחה והתפתחה התרבות הערבית החדשה, שכללה בתוכה את כל המדעים והחכמות שלמד העם הצעיר הזה מהעמים הזקנים ממנו, אותה ותרבות, שהגיעה אחר-כך להתפתחות עליונה ושלטה בכל העולם במשך מאות-שנים אחרות. – מובן, כי השפעה זו התרשמה באופן חזק גם בעולם הדת. קמו כתות חדשות על-יסוד הלוקי-דעות בשאלות דתיות יסודיות, שלא עלו על הפרק לפני מחמד ומקרביו לפניו, – כי כל מציאותם נעלמה מן הערבים קדם שנכנסו אל פרדס-החכמה היונית בגלגולה המיוחד – התיאולוגיה הנוצרית. האדוקים פחדו מאד מהשפעות אלה, הבאות מעולם אחר וזה לגמרי להשקפה העתיקה והמקורית שלהם, שסוף-סוף לא הרחיק גם מחמד לצאת מתחומה, – אבל גם הם הכרחו לעמוד את החכמות התיאולוגיות משום שדע מה שתשיב! ומגלוי-משיט דבקו גם בהם – נגד ראוונם וכותנם – הדעות שניצחו. גולדציהר השכיל בשורת-מאמרים להראות את השפעת הדת הנוצרית

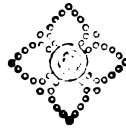
על-ידי צנור, החכמה היונית של הזמנים ההם, שהיתה מרוה השקפות נוצריות - על האיסלם וההלכה שלו. גם היחסים בין היהדות ובין האיסלם שמשו ענין למחקרו, והוא הקדיש מאמרים לספרות הופוכים בין היהודים והמוסלמים (למשל, לספר סעד בן מנצור אבן כמונה).

מלבד חקירות המפיצות אור על צדדים שונים של תרבות-האיסלם כתב גולדציהר ספרים אחדים, הכוללים סקירה כללית ומקפת על האיסלם בצמיחתו ובהתפתחותו, ובוה החכים את רבו דווי, שלא זכה לידיעות כל-כך רחבות ומבססות במקצוע זה. הספר הראשון של גולדציהר על-דבר האיסלם נכתב בשפה ההונגרית ומפני-זה יכול להנות ממנו רק חוג-קוראים מצמצם. ספר שני - באשכנזית - על-דבר בית-המדרש של השרים (ט'הריה) נוגע רק בחלק השאלה, ואם גם בחלק חשוב מאד, והמחבר כדרכו מפיץ אור על-ידו על האיסלם בכלל. מועט המחזיק את המרבה הוא מאמרו, "אמונת-האיסלם" במאסף החשוב: "Die Kultur der Gegenwart". שנכתב בשביל קהל-הקוראים הרחב, אבל הפיק רצון גם מהמלמדים הממחים. יותר מקיף הוא ספרו, "הרצאות על-דבר האיסלם" (שש במספר), שהוציא לאור בשפה האשכנזית בשנת 1910. בפרק אחד מסר לנו המחבר את תמצית השקפת הקוראן ולמד סנגוריה על ערכה המוסרי בפני הסופרים העומדים מן החוץ, שדברו בבוז על מחמד ובטלו את הערך המוסרי של יצירתו. הוא הראה כאן על הקשרים שבין האיסלם ובין יתר הדתות החיוביות, בין מוסר-מחמד ובין המוסר האנושי הכללי. אחר-כך עבר אל השתלשלות דת האיסלם והתפתחותה הדוגמטית, אל ההופעות המיוחדות בחיי האיסלם, הכתות הדתיות, הנטיות של הפרישות (ז'הד) ואמונת-הסוד (שהגיעה לשכלולה העליון בספרות ה"צופיים" - בעלי הנסתרות). ולסוף הגיע אל המטבע המאחר של האיסלם ואל הזרמים השליטים בומננו. בחבורו זה הראה המחבר לא לבד את בקיאותו הרחבה בספרות האיסלם, כי אם גם את הבנתו הצלולה וידיעותיו המקיפות במקצוע חקירת-הדת הכללית ובשאלות הפילוסופיה הדתית, הדוגמטיקה, תולדות האמונות השונות, המוסר והמיסטיקה. בכלל, ספר זה הוא ספר-מופת במקצועו. - גולדציהר כתב גם מאמרים על-דבר המשפט האיסלמי, וגם פה הראה, כי חכמת-המשפטים אינה זרה לו.

בחקירות הנוגעות ליהדות התעסק גולדציהר בעשרות השנים האחרונות רק באקראי. מלבד החבורים והמאמרים שכבר הזכרו למעלה כתב עוד רשימות אחדות במאספים שונים; אבל בחייו הפרטיים נשאר גולדציהר קרוב לתרבות ישראל. במשך זמן רב כהן במשמרת המוכיר הראשי של עדת-ישראל בבודפשט, ועל-ידי-זה היתה לו השפעה ידועה על החיים היהודים בהונגריה. הוא קבע עתים לתורה, ואהב לעסוק בשעות הפנאי בספרות התלמודית, אף כי זו לא שמשה לו אחר-כך חמר למחקרו. חבה יתרה הגה לספרות הפילוסופיה הדתית של ימי-הבינים וביחוד לספר, "חובות-הלבבות" של רבנו בחיי בן פקודה בתרגומו העברי, והוא העיר את המלמד הפרופ. יהודה להוציא לאור את הספר הזה במקורו הערבי. הוא אוהב להשתמש

למקרים במכתביו בלשון העברית, שהוא מכיר אותה יפה מהספרות העתיקה ומספרות ימי-הבונים. וכותב את דבריו בסגנון רבני. כבוד עמו יקר לו מאד. ואת זה הראה, כשקבל פעם אחת הזמנה להשתתף בכנסית מלמדי לשונות-המזרח בפטרבורג וזכות-ישיבה שם לזמן הכנסיה, נדחה את ההזמנה בבוז, במסרו מודעה, כי בשום אופן לא יסע לעיר, אשר אין שם ליהודים זכות-ישיבה מלבד במקרים יוצאים מן הכלל.

אין כאן להרבות דברים על תארי-הכבוד הרבים שקבל גולדציהר מאוניברסיטות ומאקדמיות שונות באירופה ובאמריקה. לא רבים רשאים להביט בקורת-רוח לאחור על עבודת חייהם, כמו החכם הזה, שהגיע עתה לשנות שיבה. ויש לו גם זכות להתגאות בזה, שרב מספר תלמידיו הקרובים והרחוקים, אשר תורתם באה להם ממנו, והם שואפים להמשיך את פעלתו לכבוד המדע ולכבוד רבם.

רשימות

מִלֵּוֹת יְהוָה וְעַתָּה לֵוִי וְעַתָּה

עַתָּה וְלִמְעַל דָּרֵךְ שֶׁל הַסִּבְתָּה אִי-
מִשְׁרָה בֵּין הַפּוֹלְטִים וּבֵין הַיְהוּדִים
הַיּוֹשְׁבֵי אֶרֶץ פּוֹלִין. אַחֲרֵי אִסְרָה זוֹ,
הַרְאֵנוּ, הִיוּ עוֹד אִסְפוֹת אַחֲרוֹת
וּבִשְׁמַע שֶׁהִיא קְרוֹב, כִּי הַדָּבָר יִבְרָא
לְיָדֵי אִיזֵה פְעֻלוֹת, שֶׁבִּבְנוֹן לְהַחֲלִישׁ
מִעַם אֶת זֶרַע הַשְּׂאֵלָה, שׁוֹרְעֵי בְנֵי
אָדָם בְּעֵלְי כְּעוֹת רַעוּת יָמִים רַבִּים
עַל לְבוֹת הַתּוֹשְׁבִים, אִלֵּם בְּנֵי
אָדָם הִלְלוּ גִסְיָן אִינִם שׁוֹקֵמִים
וְאִינִם נָחִים וְהֵם מִשְׁחַמְשִׁים בְּשַׁעַת
הַנֶּשֶׁר לְעוֹלָל עֲלִיּוֹת שֶׁבִּמְהֵרָה לֹא
נִשְׁמַע יָמִים רַבִּים, מִימֵי רֵאשִׁית
הַמַּלְחָמָה הָעוֹלָמִית, לְמַעַן הַבְּאֵס
רִיחֵנוּ בְּעֵינֵי יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ זוֹ וּבֵין יוֹשְׁבֵי
אֲרָצוֹת אַחֲרוֹת, אַגְרוֹת נֹאדָה, שֶׁקָּם
בִּימֵי הַחֵם וְהָאִמְנָה שֶׁל יְמֵי הַבְּנִינִים
הִיוּ עוֹד בְּנִי אָדָם מֵאֲמִינִים בְּהֵן
בְּחַסְדֵּי לִבָּב; נֶאֱרָג בְּנֵד שֶׁל בְּנֵד
וּמִרְטָה עַל גַּן הַיְהוּדִים, וְהוּא עֲשׂוֹ
כִּלְוּ מַעֲשֵׂה הַדָּרֵסֶת שֶׁל קָרְוֵי עַבְבִּים,
אֲשֶׁר בְּמַעֲוִיד אַחֵר הוּא הוֹלֵךְ
וּנִמְחָה, הוֹלֵךְ וְנִקְרַע קִרְעַ עַל קִרְעוֹ,
עַד לְבֵלֵי מִרְמָה עוֹד.

* * *

בְּשַׁעַת זוֹ, בְּשַׁעַת שֶׁהֵנּוּ בְּרַעֲהָ
גְדוֹלָה וְעוֹד יוֹתֵר מִזֶּה - בְּחַרְפָּה,
לְבָנוּ עַר לְכָל כְּבוֹד שֶׁהֵנּוּ זֻכִּים
לֹא בְּאֶרֶץ אַחֲרוֹת, וּבְאֶרֶץ אַחֲרוֹת,
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הַנִּמְצָאת בְּגִבּוֹלוֹתֶיהָ

בְּחֹץ לֹא תִשְׁנֶה עוֹד הַדָּב -
זְמַתְרִים אִימֵר, קוֹלוֹת הַמַּלְחָמָה
מִחֹץ שֶׁבָנוּ מִעַם, אַחֲרֵי אִסְרָה הָאִיִּב
הַבְּהֵן; אִלֵּם קוֹלֵי-מַלְחָמָה אַחֵר
נִשְׁמַע מִבְּנֵי, קוֹל גְּדוֹל וְלֵאִיִּסְהָ; מַלְחָמָה
בִּיהוּדִים, הַלֵּק גְּדוֹל מִן הָעֲתוּנִים
הַפּוֹלְטִים, אֵלֶּה הַנּוֹהִים אַחֲרֵי
הַמַּלְחָמָה הַלְּאִמִּית־הַעַמִּיתִית וְהַנּוֹסִים
אֵלֶּיהָ, כֹּאֲלוֹ הַנְרִיזוּ עִתָּה מַלְחַמְתִּי
מַצוּה בִּיהוּדִים, מִמֶּר סוֹחָף שֶׁל
עֲלִיּוֹת נֶמֶךְ עֲלֵינוּ בְּכָל יוֹם וְאִין
קָץ לְעִקְצוֹת וְלַנְּיֻשׁוֹת, קָם אַתָּה
בְּנִקְר וּמִקְבֵּל אֶת הַמְנָה הַיּוֹפֵה שֶׁל
אָדָם בְּדַמּוֹת עֲרוֹן וְהוּא נֹסֵךְ עֲלֶיךָ
כֹּל הַיּוֹם וְהַיְשָׁבְרוֹן וּמְכָה אוֹתְךָ
בְּתַמְהוֹן, תִּמָּה אַתָּה עַל רוּחַ הַסֶּקֶר
הַגְּדוֹל, שֶׁהִיא בְּפִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
לְחוֹן וְלִשְׂאֵל־נִשְׁפֹּט, הֵם כֹּאֲלוֹ נִשְׂאִים
אֶת נַפְשָׁם לְרִיבּוֹת וְלִמְדִים בֵּין
אִהִים קְרוֹבִים אִו רְחוּקִים, דוֹמָה,
כִּי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה, הַתּוֹחֲרִים כֹּל
הַיּוֹם תְּחִיּוֹת מִתְחַת לְבִטֵּן הַמַּלְחָמָה
הַפּוֹלְטִית, יִרְאִים אֶת הַשְּׂלוֹם בְּמִדְיָהָ,
יִרְאִים אֶת הַמַּצָּב שֶׁל שְׁלוֹה וְאֶת
הַדְרִישׁוֹת שִׁדְרוֹשׁ מֵהֵם הָעַם בְּמַצָּב
שֶׁל שְׁלוֹה - וְהֵם בָּאִים לְסַבֵּךְ
אִישׁ בְּאִישׁ, לֹאִם כֹּלֵאִם, הַנְהָ הוֹמְנוּ
בְּאִיִּכַת הַמַּלְחָמָה הַלְּאִי־הַיְהוּדִית
בִּיהוּדִית שֶׁבָּסִים לְאִסְרָה שֶׁהִיחָה
בְּיוֹם מִיֹּד לְחַדֵּשׁ יוֹלֵד - אִסְרָה שֶׁנִּקְרָאהָ
עַל־יְדֵי הַמַּמְסָלָה - וְהִיא אַחֲרָה לְמַסֵּם

דבר נחמו, נחמו עמי יוצא מפי הגבר הקם על - והתנחמו. הן אין לך עם, שידע לחיות חיים על-פי פי הקש וגורד-שורה בלבד ועל-פי פלפול וסברדן; יושב כאן ורואה תלומות כאסמיה ונדמה לו בדמיונו, שהתלומות מצאו להם את המחרון כאן. לו די רק רמו של חיים, ואת השאר הוא יודע למלא בעצמו כיד דמיונו המובה עליו. הלא ידע העם הזה לבנות לו ימים רבים בנין של מעלה, שהיה רק סבון אל בנין של מטה; הוא ישב במקום שישב וראה בנים ובני בנים, שלשים וגם רבעים, ובארץ שם נוצרים או ישמעאלים, ביצנים או מורקים חונים, והארץ היא בכל-זאת שלו - ארץ-ישראל. לעם כזה השם נציב כשהוא לעצמו כבר אומר הרבה ומדבר אל לבו הרבה, והוא יודע לדרש את השמות ולמצא בהם הרבה יותר ממה שיש בהם. על-פי הדרש שלו אפשר גם למדינה, למדינת היהודים, בלי עם ולכתר בלי יסוד.

ויסוד אין, העם אינו עולה אל ארץ אבותיו, אינו עולה למרות כל הצרות, הדיסות והעניינים, לא ברבנותו ואפילו לא באלפיו. עולים לעת-עתה רק צעירים בני גיל ידוע, ויתר העם עוד מתכה לנסים ולנפלאות או לסתם ישועות ונחמות, המנחמות באמת את לבו והוא נהנה מהן הנאה מרבה. לירי מעשה איננו בא, הוא איננו בא לירי מעשה עתה, כשרגל אנגליה מתנוסס על בניני הארץ ונציב יהודי נצב שם, יותר הרבה מאשר בימי ממשלת המורקים, או אמרו: אין במתן-הרכוש - באלו עם הבא לרשת

השלטון של בריטניה הגדולה, זכינו עתה לכבוד, שכמורו לא ידענו דורות רבים. הקם נציב ביהודה, והנציב הוא מנוע היהודים, והוא הקם מסעם המלכות כמפקד לכחות אשר בארץ וכרב שליט כבוד-פלנים נתן לו מסעם הממשלה המרכזית ומסעם העם בבואו אל הארץ, והכבוד הוא כבוד היהודים שבארץ ומחוצה לה. דבר בואו אל חוף יפו, נסיעתו בארץ וקבלת פניו בכל מקום ופרכת גדלתו בהתודעו אל אחיו בשכונתם היהודית בבואו להתפלל אהם בתרבה - כל אלה הם דברים שלא ישכחו, כנראה, מיד ולא ינשחו, כנראה, מהר מלכות בני הארץ, ועוד יותר - מלכות בני הגולה. רגש הוא באדם ותפק לשוב לימי הילדות הרחוקים ואל תלומות הילדות, ואל-נא נבוש ברגש זה מפני המלעינים, כי רגש-אמת הוא. לא מעט דמעות של שמחה נשפכו בודאי מעיני היהודים בימים האלה ביתר עם דמעות של צער ועלבון איך-קץ - יהיו היהודים. מאיזו כת שתהיה ויהיו נשבעים לאיזה דגל שיהיה, בודאי לא דעת כל היהודים לכל פלגותיהם ומפלגותיהם שורה על-דבר השלטון, אפן השלטון ומדת השלטון בארץ; אולם, כידוע, אין הרגש שואל תמיד את הדעת ואינו תלוי רק בדעת בלבד, ישראל קדושים הם; יש לזעג בפרהסיה ובוכה בצנעה, ויש שופך דמעות בתנים לעיני-כל ולזעג באין-רואה. הדבר הזה עשה רשם ודאי בלב חלק גדול מן היהודים, ובמדה ידועה יש אפילו לחשש לאותו הרשם, הינו, כי היהודים שמעו

לפני הועדה הבאה. הינו, כמלים
 אחרות ושמות: האספה התלימה
 לקרא לאספת אחרת. ועל האספה
 הזאת. אומרים שהצליחה.
 ואולי הצליחה באמת—לגלות את
 התירו ובהו שבמותות רבים מצעירי
 ישראל. צעירי ציון" שבפולין, למשל,
 באו ודברו בשם ה"המונים", הינו,
 בשם המון צעירים בני, בעל-ריתים,
 ההולכים— בעונותינו הרבים— לרב
 פצל וממלאים את חלל הבמלה
 כמה שממלאים, והם המדברים
 כל היום על-דבר עבודה ותנועת
 העובדים— ותנועת העובדים הפיך
 לאמית דוקא— ולהם, השם סוציאלי-
 ליסמוס הכרחי הואי (דברו אחד
 החברים בועדה על-פי הדין וחשבון
 סדרם ב"הפועל הצעיר" שנה זו,
 גליון 28), כמו שהכרזת היא
 "השיבות לתנועה הסוציאליסטית
 הפיך-לאמית" (שם). כנראה, חושבים
 הבחורים הנאים הללו, כי השם
 סוציאליסמוס יש בו משום קשום
 מיחד, משום תעודה של השכלה
 ובגרות לאדם צעיר, שאינו הולך
 חסיוסלים השכים, אלא יודע מה
 שנעשה בעולם ולאן פני העולם
 מועדות.

אלם השם סוציאליסמוס הכרחי
 הוא, כנראה, גם לאנשים כמרסין
 בקר וחבריו או תלמידיו שבמערב,
 שהשתתפו גם הם באספת פראג.
 גם אדם כפפר, שדבר גם באספת
 פראג עצמה על-דבר הצדק הפנימי
 הבא מן הרב וראה אותו כנגוד
 אל הצדק החקי, גם הוא נותן
 על-פני דבריו מסרה של סוציאליסמוס.
 אמנם הסוציאליסמוס שלו אינו הסר
 ציאליסמוס של צעירי ציון בפולין

את ארצו מבקש לו רק את-בזחן
 רכשו. עתה הם מבקשים להם
 במזון אחד או סתם תרוץ אתר.

* * *

ולעית-עתה יהודים מתאספים
 לאספות. אין לך יום, שאין בו
 אספה קטנה, ואין יום, שאין בו
 אספה גדולה. האספות הגדולות
 הן, כמובן, באחת מהערים הגדולות
 שבחוץ-לארץ, ויהודים מסתכנים
 במשם סכנת דרכים בימינו אלה
 ונוסעים חבורות חבורות, הצעירים
 כצעירתם והזקנים כזקנתם, ומתובחים
 ומתפללים ומתננחים, ומנצחים זה
 את זה בדברי הלכה ושלם בדברי
 הלכה— וסכים לרב כלעמם שבאו.
 עונת האספות של הקיץ פתחו
 הפעם, הפועל הצעיר, וצעירי
 ציון. ביום ביח לחדש מרץ נפתחה
 הועדה העולמית של הפועל
 הצעיר, וצעירי ציון בפראג, שארכה
 עד יום ששי באפריל. כל הימים
 שבינתיים בקשו האספים, שהיו
 ביניהם אחרים מראשי העובדים
 עבודת הישוב הקשה בארץ ואהדים
 מראשי המדברים על-דבר עבודה
 הזאת מתוך לארץ, סופרים חשובים
 ועסקנים ידועים, בקשו שבע
 ימים את החבור בין אלה מן
 הצעירים הנשבעים על דגל צעירי
 ציון ובין אלה הנושאים על
 שפתיהם סם, הפועל הצעיר—
 בקשו ולא מצאו. הועדה התלימה
 בסוף, ליסד התאחדות עולמית
 של הפועל הצעיר, וצעירי ציון—
 והיא מסרה לעדה מיחדה לעבר
 ולהבין הצעה של פרוגרמה כללית
 של התאחדות, שיציע אותה

שלו - רעיון זה בודאי שאינו מספיק. הוא אינו מספיק לאדם בררדעת, שזה דרכו לבקש את הדעת, לבקש אותה תמיד ולדרוף אחריה. אולם יש מפרשים: תחית ישראל - זאת אופרת תחית האדם מישראל. הן לא חדלנו עוד מהיות עם - גם אלה מאתנו שאינם מודים ביהדותם, יהודים הם; הם יהודים עליכרחם, שלא מדעתם, - אלא מה חדלנו? חדלנו מהיות עם בריא, עם נורמלי, עם סבעי. זאת אומרת: הבריאות שלנו לקויה, המבעיות שלנו לקויה - האדם שבנו לקוי. הוא לקוי בכל, גם במובן הפסוט - הגופני - גם במובן העליון - במובן המוסרי והאסתטי. יש שאנו גם עליון על כל העמים - נעלים עליהם ומקדימים אותם בכמה דברים, - אולם כיון שעליון זה אין עמו תחתון, אין עמו דעת ורגש והשגה שלמה במה שנמצא מתחת, עלינו הארץ מתחת, גם הוא סופו שאינו מביא לידי עליה, אלא לידי ירידה. משיחים רבים כבר קמו להם לישראל, משיחים שאמרו להביא גאולה לעולם כלה, ואפילו לגאל את כביכול, את השכינה בכבודה ובעצמה - הקצפה היותר גדולה כלפי שמים מיום היות אדם עלי אדמות, - וככל-אלה לא קרבו אותנו למלכות האורה, אלא הושיבונו בחשך, במחשכים, יש גם לאמר, שתלשתנו זו של גבורה, שגעון זה של גדלות, היא תלשתנו היותר גדולה. הגנו עד היום הזה עם מלמד בנסים: תופס את המרצה, מפליג מגום - אותיות מורחות באויר. דומה לפעמים שיש לנו רצון, אולם

גם לא של יתר הצעירים שבפולין ושבמדינות אחרות. הסוציאליסמוס שלו אינו הסוציאליסמוס הרגיל, הרמוני, המהלך עתה בשוק, לו סוציאליסמוס אחר, מודרני יותר ומתאים יותר לדעותיו ולמהלך השקפותיו של האדם המודרני על העולם והחיים. הן אדם כבצר יודע, כי שמשו של פרקס, שקרני אורה הגיעו עתה לכל העמקים והאנשים, דעכה-כבתה זה-הכבר שם במרוטים, במרוטי הקולטורה הגבוהה, והוא חפץ בסוציאליסמוס שיכול לדור בכפיפה אחת עם קולטורה גבוהה. קרוב אל לבו הסוציאליסמוס של חברו לגדויר, זה המתנגד למדיניות וכודה בחברות ובאגדות - אלה שאין בהן מן המכניות המכונניות, כידוע, הפצים בעלי תורה זו, שלגדויר היה אחר מנושאי-כליה בארץ אשכנז, להגיע בדרך פלפול וסברה אל חפש היחיד, ואפילו אל התפתחות היחידות. אולם לעת-עתה הם בונים את בנינם על הקבוצים, על האגדות של חיים משתפים - במקום שבני-אדם עומדים, ביחסים בלתי-אמצעיים זה לזה, מוסיף בבר-על, תאמי החברה הבריאים, אלה שבעונותינו הרבים הם קרועים אצלנו לבלי-מרפא, עוד יותר מאשר אצל עמים אחרים... יש בזה דבר הראוי לעמוד עליו, שציונים רבים כאלו ידאים את ציונותם כשהיא לעצמה ומבקשים לה סמוכים, ממקום אחר, הרעיון הלאומי - רעיון שיש בו גם משום פיוץ וצמצום, משום דבר המניח את דעתו של האדם ונותן את לבו להתנאות ולהתנאות ברעת

כפיו של גֵּבֶר. הוא יִבְרָא כאשר
 נברא כל מתוס - בשעת התנגשותו
 של האדם עם הבריאה,
 כשהוא נפגש עם המבע פנים אל-
 פנים, ויאבק איש עמו - עד עלות לו
 השחר... רק אז יהיו בני-אדם עומדים
 ,ביחסים בלתי-אמצעיים זה לזה,
 כשהיחס שלהם בכלל אל העולם יהיה
 שוב יחס ישר ופשוט ובלתי-אמצעי.
 דומה שציוניות זו מבינים קצת
 בארץ-ישראל. בעקר אחרים מבני
 ארץ-ישראל, כמו א. ד. גרדון וחבריו,
 והם שהביעו אותה קצת גם בפני
 העיר, שנתועדה בפראג, כמדמני,
 שאם יש ערך לעידה זו, הנה זהו
 הערך, שנשמעו בה דברים כדברי
 א. ד. גרדון בנאם-הפתחה שלו.
 יש בנו כל מיני מפלגות וכתות,
 הבאות להביא גאלה לאנושיות,
 אבל את העקר, את עצמנו, את
 העבודה, שעלינו לעבוד בעצם
 עצמותנו, את העבודה של מהפכה
 בנפש כל אחד מאתנו ובנפש העם
 ובחיי העם אנחנו שוכחים או איננו
 רואים, אין רואים, כי תשובתנו
 לתחיה היא יצירה חדשה, יצירה
 שלא היתה עוד לעולמים, יצירת
 אדם חדש על-ידי יצירת חיים
 חדשים, יצירת עם חדש. עם-אדם
 אנחנו באים, לברא. זה רק
 מעט מהרבה דברים עקריים וחשובים,
 שדבר הפועל הזקן מארץ-ישראל,
 מוכן, שלא מצא לו הרבה אונים
 קשובות, כי צעירי הגולה הוסיפו
 אחרי-כך לדבר שם כל הימים על כל מיני
 עבודות ומהפכות וגאלה, רק לא על
 גאלת עצמם ומהפכת עצמם ועבודת עצמם.

* * *

כשלישה ירחים אחרי שנסגרה

רצון זה אין עמו יללת; וכל רצון
 שאין עמו יללת - סופו מוכיח על
 תחלתו, שגם הרצון אינו רצון,
 דומים אנו תמיד לאילן שענפיו
 מרצים ושרשיו פועמים, וכל רוח
 הבאה ומנשכת בו עוקרת אותו
 מסתיקתו ומגדולו - וקולו הולך
 למרחוק; אילן כזה אינו נושא פרות
 רבים, ולכן ממרתנו העקרית -
 שאיפתנו הנעלה וחובתנו לגבי
 עצמנו ולגבי העולם כלו - להכות
 שרש, לשלוח שרשים רבים למרחוק
 עמק עמק באדמה - בזה תחיתנו -
 תחית האדם שלנו, משמני-ארץ
 במקום מל-שמים, הנה מהפכה
 שלמה ברוח ישראל סבא, מהפכה
 זו אי-אפשר שתבוא בשאון האגדות
 וברעש החברות, כי לא ברעש
 היא, כאשר יגדלו הפרחים בשדה,
 כן תגדל היא בלככות, תגדל ככל
 יצירת-אמת בצנעה, בסתר, עוד יהודי
 אחד יפנה ערף אל העבר הגדול הרוחני
 שלנו ויבוא להדבק, להדבק באמת,
 באדמה, אסי-כל-חי וכל יצירה של חיים,
 הנה עוד יהודי אחד נגאל מקללות
 הדורות וכפר על חטאת הבטלה הגדולה -
 בטלה שמביאה לידי שעמום ולידי
 צבא חלומות וחזיונות והזיה אין-קץ.
 גאלה כזאת היא גאלה אנושית.
 לה אין השם סוציאליסמוס הכרחי,
 כדי לעשות אותה אנושית,
 מוסרית, היא בעצמה המוסר, הצדק,
 והיא שתניח את היסוד לחברה
 בריאה הקרובה אל המוסר והצדק,
 את המהות העממי החדש לא
 יבראו בשריהם בחולינו הריקים,
 הגבוכים - הריקים ונבוכים מכל
 רעיון מתי; הוא לא יברא גם בפה
 מסלל יפות ונשגבות על-אודותיו

תפנה - קורא אני וקורא את הדין והחשבון של האספה, קורא אני אותו מהחל ועד כלה ומקשיב אל כל ניב והגה, והנה אני שומע רק קול אחד, קול גדול: "ויתלוננו, תלונות אין קץ והאשמות אין קץ. תלונות שמתלוננים איש על רעהו על אשר לא עשו אחרים מה שצריך לעשות והאשמות סתם. יהודים באים במענות, זורקים מלים באויר, התנגדות לשם התנגדות, כלי אחד מדבר, לשיטתו ולשימת מפלגתו, מדבר דברים בעלמא, שהם או מיתרים לגמרי או איאפשריים לגמרי. אתם אומרים להכניס אל ארץ ישראל שלשים אלף יהודים לשנה - מדוע לא מאת אלף ומדוע לא מיליון ומדוע לא את כל ישראל! פתחו את שערי הארץ לרבותה, נשמעו שם קולות - כאלו, ראשית, דבר זה תלוי רק ברצון טוב של המנהיגים שלנו לפתוח וכאלו, שנית, נרחקים באמת כליכך אנשים בעד הפתחים הפתוחים כבר מעט או הרבה, עד שצר להם המקום. פלפולים לשם, יגידו תורה ויאדיר. הדרשן דורש. בלי כל אימתא דצבורא ובלי כל אימתא השעה, שאנו חיים בה, די להזכיר, כי אחרי אחד הגאמים של ויצמן נרשמו לנבחרים ארבעים וששה איש, הינו, כחלק החמישי בכל הצירים הנאספים. בעקר מדברים על מעשים שלא היו, ולרוב גם על אלה שלא היו, ויש דוקא הרבה הנוהים אחרי מעשים שלא היו. הן למעשים כאלה אין יכול ויש מקום לדין להתנגד בה. היש עוד לשלל לתוצאות של אספה מזאת? הרצאות הן לעת-עתה:

הועידה העולמית של הציונים הצעירים בפראג נפתחה הועידה הציונית העולמית בלונדון - בין קונגרס קטן, שאילו באו יהודים מכל קצוי ארץ: מאוקרינה הפכה והשודרה, מפולין העלובה, מליטא העניה, מטונים, מזלנדיה החדשה, מארץ-ישראל, מאמריקה, מסיביריה, מטצרים, מנגב אמריקה ומכל המקומות הקרובים והרחוקים שיהודים נפוצים שם לרבבותיהם או לאליהם, כלם שלחו את שליחיהם לקבוץ גלויות, שלחו אותם ללב אחרי ימי נדודים ואפל אין-קץ, ויש שהשליחים האלה נשאו ימים רבים עליפני גלי דם ודמעות וראו את כל המראות שרואים כיום בתפוצות ישראל, נחזור-נא במחשבתנו לאחור בערך מאתיים ושבעים שנה - לימי המוראים הגדולים שלפינו בימי תיח ותיש - ונציר-נא לעצמנו אספה יהודית גדולה, אספה של כלל ישראל בימים ההם, באו שליחים, שרידים פלמים מקיץ נמירוב ומקיץ טולטשין, מקיץ פולנאה, אוסטרא, זולאב, באר וכו' ועמהם יתר שליחי ישראל, שליחי יתר הקהלות שנצלו מאש ההפכה, ברנע הראשון דמטה, ואחרי הדמטה רעש, קול רעש גדול, קול חרדה, חרדת הלבבות, שכמות לא נדיתה עוד - ואחרי הרעש טוב קול דמטה, קול דמטה דקה: יהודי עומד בין אחיו, פתנה את רב צרותיו ומבאוביו, שהם גם צרות אחיו, ומבקש צרי למכתו, סכת עמו. דהיה נבר גם קצת מעין זה באספה הגדולה שבלונדון, אספה שנאספה אחרי שנות-מלחמה כאלה ואחרי שנים כשנות הרעש והרף?

הממשיכים את השלשלת הזוהבי, אותה השלשלת-ארכת האברים ה"שלימים" של דוויק, ודי"ל, יש לישב ברחק - וכדומה... מה- לא יוכלו האנשים הללו להעלות בפלפולם? הגה, למשל, באספה השתיים-עשרה של פועלי ציון בכנסיות-הברית וקנדה שנתאספה בפיטסבורג, העלו אחדים מראשי המדברים בן פועלי ציון, כי אפשרות הישוב הקרקעי בארץ-ישראל הן גדולות עדי-אין שעה, ומכל-שכן שגדולות האפשרות של התעסיה, בעקר אם לא יתנג גם כאן דריסת הרגל לבעלי רכוש. פה אפשר לבנות לכתחלה מסגה ועד המפחות את מדינת העתיד, הן כבר יש הצעה טובה, להושיב במשך זמן קצר בארץ-ישראל על יסוד נכון ונאמן של המצאה, שהמציא אינג'ינר יהודי, מאת אלף פועלים. הידעו אנשים כאלה את המסבר הידעו את המסבר של רעיון של רעיון הדורש התנשמת - גשם ולא רוח, - התנשמות בחיים, המרבי, נוטים ודרכים ושכילים וחשבונות ואינם נוחים כלל לקבל צורה ומראה?

* * *

פועלי ציון באמריקה הם מן המתונים ביותר בין חבריהם, חברי הברית העולמית של פועלי ציון, ומן המעשיים ביותר, ואם הם הולכים לפעמים ברגל ישרה למעלה וראש למטה - מה יעשו האחרים? הגה התועדו זה עתה, פועלי-ציון לעידה עולמית ביננה, התועדו וישבו או עמדו והתפלפלו ימים ולילות - הכל כנהוג בוועדות עולמיות, גם של מי שאינם, פועלי-ציון, ואמילו בוועדות עולמיות של בעלי-בתים

שלא זה בלכד שאין להרחיב ולהוסיף בעת על עבודת הישוב בארץ, כי אם שצריך להפעים אותה ולהפחיתה (מדברי אוסישקין בועד הזמני של בני ארץ-ישראל, ביום י' אלול שנה זו). אחינו האמריקנים, שהדולר שלהם הנה עתה את כל המטבעות, הם אשר נצחו את כל אנשי הועידה, והם הולמים עתה חלומות אמריקניים גדולים, חלומות על-דבר מעשים גדולים, ואסור להפריעם לעת-עתה מחלומותיהם בקמנות. בין כה וכה נמצא הישוב העברי הקטן בארץ, הקטן בודאי הרבה והרבה מכפי שאפשר לו להיות, במצב קשה עדי-מאד, כל הידיעות, המגיעות וכאות אליו בעת מן הארץ, מעידות, כי ענני האנה גדולה הולכים ומכסים את פני הישוב העברי וסכנת משבר קרובה.

* * *

אולם ליהודים אין משבר, (כמובן זה אין סכנת משבר גם בארץ-ישראל, כשנגלה דבר המסבר בישיבה של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל, דברו שם בני-אדם על כל מה שדברו באיכת המזרחי דבר, כמובן, על בשר כשר ומטבחים בשרים; באיכת מפלגות אחרות דברו גם הם על מטבחים כשרים שלהם. כל בעל-חוב מצא כאן מקום לגבות את חובו מאחרים, אבל אף אחד פחם לא הודה, שהוא בעצמו חיב בדבר ושהוא חיב לשאת בעל ולדאג, שלא יבוא לידי משבר.) ואם פחם יהודים אסור, ביהודים בעלי תיאוריה, לשדנים מבהקים, על אחת כמה וכמה, הן אלה הם יורשי המסורה האמתיים, דורשי אותיות ותנים, מאמינים בני מאמינים,

מנקי בתי-מחראות ומנקי רחובות, עובדי עבודת פרך בחצר ובלבנים תחת שבט נוגש, כי נחרבו כל הקהלות וכל חיי הצבור היהודי, כי היהודים נסחים ממקומם והם מעברים ממקום למקום כבעלי-חיים בארצות שאינן עוד סוציאליסטיות וכו' וכו' - ומכאן, אמרו הקומוניסטים שבין פועלי-ציון ההם, מכאן ראייה לפועלי ציון - לפועלי ציון אלה שמודים ברעיון המועצות ומסתתפים עמהן ואחריות מעשיהן עליהם. כרפואה לכל המכות, שהכו היהודים במדינה של הסוציאליסטים הקצוני, יש, כמובן, ליסד, מדינת היהודים, אולם חליצה לנו גם פה לשתף בזה את הבורגנים היהודים. כאן עלינו להרג ולבלתי לעבור. יבטלו אסף וגם אלפי אלפים שלמקהים ולא תבטל הס' ושלוש אות אחת מן התורה...

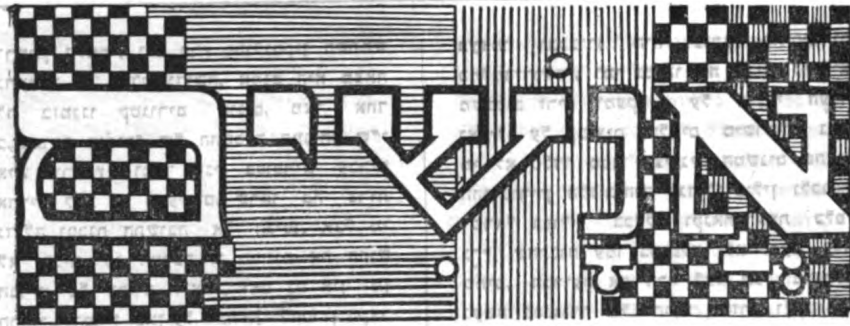
* * *

העלי לדבר עוד על ועידת העזרה היהודית בקרלסברג והיא ועידת צדקה יהודית - אמנם ועידת של צדקה גדולה - ובדאי שהיתה מצלחה מיתר הועידות. כאן - במקום שמגיע לצדקה - יש ליהודים דוקא מסורה שלמה ויפה. או האבוא עוד להרצות על הועידה העולמית של אנגרת ישראל בפרשבורג - וגם לה, לאנדרה זן, מסורה שלמה וידועה: כפה על הראש, ידים כשרות ונקיות ופוליטיקה קצת לא כשרה ולא נקייה... והן מלבד אלה היו בדאי עוד אספות יהודיות, ועידות עולמיות, גדולות וקטנות. אבל האם באמת כרוכל אסף ואמננה?

חשובים. מובן, שקצת יותר חדוד הסות, קצת יותר הגומה, הפלגה, קצת יותר פרוזה, מלין לצד עילאריה, אבל אין בכך כלום. גם אחרים כבר למדו לעשות כמעשיהם. ואם תמצא לומר הקרע הירוע? - אין דבר, אנשי פלפול וסברה כבעלי הפלגות שלנו יודעים פרק בהלכה: שנים שאוחזים במלית, זה מושך לימין וזה מושך לשמאל, זה אומר בלה שלי וזה אומר בלה שלי - הם מושכים ומושכים עד שמגיעים לידי-יך להורות הלכה כסומכוס: יחלוקי. ובאמת הלא, אין כל חדש תחת שמש. הן נקרע לפני זמן לא כביר גם ה, בונדי, ולאמתו של דבר - כל מפלגותינו הן רק קרעים על-גבי קרעים; כל מפלגה יש בה מפלגות, וכל מפלגה יש בה שוב מפלגות וכו', עד אין-סוף של הפלגות והמפלגות. בזה אין, פועלי ציון יוצאים מן הכלל ואינם נבדלים בזה כל-עקר מכלל ישראל. ואם הוצאתים כאן מן הכלל, הוא רק יען כי יודעים הם לפעמים להכניס בכלל אחד מה שלא ידע כל ילוד אשר, יודעים הם לחבר מרח ומערב חבור יפה ולקשר יום וליילה בפלפול דאורייתא, הנה באו ועידת וינה אחרים ממנהיגי, פועלי-ציון ברוסיה של המועצות והם מספרים לנו דברים על-אודות חיי היהודים שם - גם הפועלים היהודים במסמע, - שאין שלנו לא שמעה אורחם עדיכה. הם ספרו, כי הפועלים היהודים בחסיה הסוציאליסטית הם מחסרי עבודה וסובלים רעב ומחסור, כי כלל ישראל שם הגיע למעלה

ד"ר שמעון ברנפלד

ליום מלאת לו ששים שנה.

ששים שנה מלאו לד"ר שמעון ברנפלד, ומהן היו יותר מארבעים מקדשות לעבודה מתמדת בספרות, וביחוד – בספרות העברית. רק מעטים מהזוהרים המשבחים בזמן הזה כתבו ספרים ומאמרים הרבה כל-כך ולא זו מן הקורא העברי בשום מעמד. ארבעים שנות עבודה בספרות עברית – הלא זו היא תקופה ארכה ומסימת – ואולי גם יותר מתקופה אחת בזמן הזה, כשדמך החיים והספרות הולם בחזקה וכשהדרישות הצבוריות והספרותיות מחוץ למחננו מוצאות להן תכף ומיד בת-קול בעתונותנו ובספרותנו. דור שלם התחנך על ספרי ברנפלד ומאמריו, קנה מהם חלק הגון מידיעותיו, ובמדה ידועה גם את השקפתו עולמו. בינתיים, גדיים נעשו תישום, ולרבים מהם היתה תורת ברנפלד מעבר אל המחקר הכללי. וגם דור חדש קם, שלא נפר בו הרבה רשמו של הסופר המזקין. ועדין הסופר עומד על משמרתו ואינו מש משלחן-הכתיבה שלו.

כשאנו באים לסמן את פרצופו הרוחני של ברנפלד ולהעריך את מעשי ידיו, עלינו להקדים, כי אין להתיחס אליו מנקדת ראות הנצח בלבד. ברנפלד מטפל בעקר בחמר היסטורי, ומדה כנגד מדה – רק הערכה היסטורית תופשת בו. ראוי לזכור, כי באותם הספרים והמאמרים, שתאר בהם ברנפלד את השתלשלות המאורעות המדיניים, החברתיים והתרבותיים הסמוכים לזמנו ואת הנפשות ההיסטוריות הפועלות בעבר הקרוב, ובטא בהם באופן מבנה את השקפתו הסוביקטיבית על הדבר, הוא אחוז כלו בחלל ההשקפה הלאמית החדשה של שנות השמונים, כשהורע של סמולנסקין ב,השהיה שלו כבר עשה פרי.

ברנפלד היה עוד נער בשעת מוצאי ההשכלה. כשעמד על דעתו, כבר הכתה ההשקפה הלאמית שרשים בלבבות הצעירים הנאורים; רוח האביב של הלאמיות הצעירה, עם כל הרעננות והילדות שבה, דבק בשמעון ברנפלד הצעיר והוא נעשה למבטא היותר קצוני של השקפות הצעירים העברים, שגלו מחדש את עמם. על-כן היה ברנפלד לשונאה של תנועת ההשכלה במחננו בכלל ושל ההשכלה המערבית בפרט. הוא היה, אולי, הראשון בין הסופרים הצעירים, אשר נועז לבוא בהשגות צודקות על ההיסטוריה של גרץ, שבטל את היהדות המזרחית בבזו על יסוד "פטריוטיותו" האשכנזית המשנה. אמנם מן הצד השני נפל ברנפלד לתוך קצוניות אחרת – עד כדי לבטל יותר מן המדה את היהדות המערבית ולחשד במשבחים שבמשכילי אשכנז, כי כבר התכוננו בדעה צלולה למפרע לאותם הדברים, שהיו כביכול תוצאות פעלתם, ובאמת הרי לא היו תוצאות של פעלתם בלבד, כי אם של המון תנאים היצונים, שלא נתנו להחשב מראש) – להמרת-הדת אשר התפכטה ביהדות המערבית. אבל עם כל הקצוניות המקלקלת את השורה שבמאמר "דור הולך ודור בא", בכרך "דור תהפוכות" וביתר דברי ברנפלד בהערכת תנועת ההשכלה במערב ובמזרח – הנה היה להם ערך גדול בחתפתחות המחשבה של הקורא העברי, אשר על-ידם השתהרר משורת משפטים קדומים לידי תנועת ההשכלה. ההערכה הלאמית של המאורעות ההיסטוריים והופעות היהדות השונות, כפי שאנו מוצאים אותה בכתבי ברנפלד, הרי אינה יצירתו, כי אם יצאה מתורת שד"ל, אותו המאמין הנלבב בקדשת צורת היהדות המקבלת, אשר היה למורה דרך, לא לאידיאלוגיה של הלאמיות הראשונה בלבד, כי אם גם לכל ההתפתחות המאחרת של

רעיון הלאומי, וגם פרץ סמלנסקין השתמש בתערה זו בצורה גדולה. אמנם היא מצאה לת בזמנו קטגוריים שונים, מצד אחד ב"שודר היתוש" של ההשכלה המנוחה ש"י איש הורוויץ — ומצד שני בסופרים עבריים אחרים, לרב מן הצעירים, שראו בה צרות גדולה וסכנת התשובה אל הגיטו. אבל מי לא יסכים, כי הערכה זו מסמנת את תחוש הבריא של הקיום הלאומי, ואם גם אין מן הראוי להסיר כאן על המדהן. להסרו: הקצב של ברנפלד מכרחים אנו לסלוח, כשזכור את הזמן שבו צמחה והתבללה השקפת-עולמו. ושוב כתב את הספרים והמאמרים ההיסטוריים, שיש בהם גות'רצטס פובליציסטי. קצוניות זו של ההערכה הלאומית אנו מוגשים גם במאמר, אח רחוק", שהקדיש ברנפלד לזכר חינה. בודאי ימצאו רבים, כי במדרש הנוא שנת המחבר בהרבה מקומות את דינה של האישיות הגדולה ורבת-הגונים הזאת, שגשג אל המפורר היהודי-הגרמני, יליד "דור תפוחות", בקנה-מדה של מוסר לאומי שאינו חולם שותו כלל. אבל סוף-סוף היתה הערכת ברנפלד זו רק בטוי של השקפת הזמן ההוא, השלטת בחוגי השלח, שבו ראה המאמר אור. שוב מתח ברנפלד את מדת-דינו הקשה על תנועת הקונו ודת באשכנז בספרו, תולדות הייטורטציון הדתי, — והמפורסם דוד גיימק התרעם עליו מאוד לדבר הזה. אבל הקורא הפזרוני, הקרוב לאחד-העם ולשיטת ההתפתחות שלו, לא יידן על זה את ברנפלד לכף-יעבה. תכונה אחת נמצאה בברנפלד, שאינה גאה לספור העוסק על-הרב במדרשים היסטוריים — הוא ממר. להוציא משטט על אמאריעה ותאשים ההיסטוריים, בבטחה גמורה, בכתינת פורה ודאין, ואנו שואלים: ודאינת נפתרה זו מאין היא באה, הלא דברי תלמיד-הכב ננתה נשמעית? אמנם כבר הסכנו על-הערכות נמטרות כאלה סכתבי שד"ל — מי לא יזכור איך דן עלו ברותתים את תראב"ע והרמב"ם נבקש להוציאם מקהל ישראל? — אבל מה שחוקר לרב, אינו חולם את התלמיד, וברנפלד הלא קרא ושנה גם את דברי ש"ר (וגם הקדיש להם הזה. מונגרסית יפה) וצריך היה להתרחק מכל גנרדין פנתו. אבל גם-האפשר ללמד זכות על הסופר: היסטוריה אינדיביטית אי אפשר חיה למצא בשוק-הספרות של זמנו. ראי, המאמר הגדול, גרין

בעצמו ובבבדור, ודיו פנתג. בהיסטוריה כמלמד-דרדק, ומי כמותו היה מכול להוציא מעצמים זרים ומעקלים על גרלי העבר ונאילו על קבוצים שלמים מישראל, נפש מי לא סלדה מסני הציונים המשנים שהציג ההיסטוריון הלז ביהוד לגדולי פולין ולכנסת ישראל במלין בכלל? וקנאת-האכת כלמי גרין, שהתנגח עמו ברנפלד לא פעם ולא שתים, הכריעה את הכף לצד שני. ברנפלד נעשה לסגורה של יהדות המזרח ולקטגוריה של היהדות המערבית — ותחתיה, בכלל, בחשדנות אל כל מה שבא מן המערב (מלבד יוצאים-מך-הכלל יודעים), עד שבכל נסיתו אל ההשקפה הלאומית עמד מרחוק לתנועה הציונית, מסני שנדמתה לו, מערבית יותר מדי, — היא נשארה תמיד זרה לנשמת האידיאלוג של שנות השמונים. וכמרכן שמת את ידו מהזרמים החדשים האחרים, אשר פרצו לתוך השכונה העברית והביאו שמה הרבה חיים — ברנפלד יותר נטה לראות את תרמש והטיט שהעלו בשטפם. על-הרב היה ברנפלד מבטל את החדש, שלא מצא חן בעיניו, דרך-שתיקה, אבל לפרקים בטא את דעתו בגלוי, ואם גם על-הרב היה מפרסם את דבריו אלה בלועזית. אי-אפשר לאמר, כי המאמרים הפוליטיים נגד הזרמים החברתיים והצבוריים החדשים היו עבודות פובליציסטיות קצרות, ועל-כל-פנים הקימו חיץ בין הסופר ובין חלק הגון של הקוראים העברים, ודוקא לא הגרועים שבקרבם.

עד כאן על הצד הפובליציסטי שבעבודת ברנפלד הספרותית, מפני שהוא חשטע ביותר על הקוראים העברים וקבע את יחוסם אליו. אבל אין לנו להסיק דעת, כי הצד הזה הוא הספל בעבודת הסופר. בעקרו הלא ברנפלד הוא סופר היסטורי, שהתחנך מצד אחד במסורת ספרות ארץ קולדתו (גליציה) וביתוד התגדל על ספריו ומאמריו של ש"ר, שנחשבו לקלסיים, ומצד שני ידע פרק בהחמת ישראל המערבית, שלמד אותה מגדולי יוצריה בברלין. בתור סופר היסטורי הכניס ברנפלד אל חוג כתיבתו את דברימי ישראל בכל הקסם, את תולדות התנועות החברתיות והרוחניות והתפתחותן, את האמונות והדעות בהשתלשלותן, את הספרות ותמניעים הראשונים שבה, את האישים היסטוריים ומאורעות חיייהם, ובה עלה על

לתכלית זו הקורא ברנפלד את הרב הדולי-
של מאמרי - המאמרים הרבים: שהחשש
ב"לוח אחיאסף", ב"השלח" וביתר המאמרים:
והקצבים העברים - והמונוגרפיה: שלון:
שמחלק מאן גנץ בשאלות היסטוריות כלליות
(כמו "סחמד", תולדות מסעיהלצ"ב וכיו"),
המופטים מקום חשוב בסמרות העברית החדשה:
ערך גדול יש גם למאמרים הביבליוגרפיים
של ברנפלד, שלא הסתפק בהם במודעה קצרה
על-דבר הספרים, כי אם מסר לנו בהרחבה
ובשיטה נאה את תכנם - ביחוד המאמרים
על-דבר, הסמרות המדעית במערב"ב, ב"העולם",
מעלה זו יש גם למאמרי ברנפלד בשפה
האשכנזית ולערכים שמסר לאנציקלופדיה
העברית הרוסית, אם גם - מה ושם ההצעה
המדעית אינה מדיקה כל-צרכה,
ברנפלד, לא זה בלבד שהחייב במאמרי
ההיסטוריה שלו את חוג המבט של הקורא
העברי, אלא במדה יודעה למדתו את
אופן ההבעה של דברים מפשטים בצורה
מודרנית. לברנפלד יש בלי-שום-ספק השפעה
מסימה על הסגנון העברי החדש, כי מאמרי
הרבים במספר והקלים להבנה מכרחים היו
להקנות לקוראים סכום-יחסים וכיוצא
למסור להם את אופן בנין-המשפטים המיוחד
שלם. זאת היא זכותו הראשית בקני הקורא
העברי והקן הקימת ביותר שהכניס אל
ספרותנו.

מה ושם נסה ברנפלד לחבר גם מאמרים
מקוריים, ולפעמים ספרים גדולים, כמו "דעת-
אלהים" שלו. בדברים המקוריים האלה
התבטאה מגרעת - חסרון כח הקומפוזיציה
וההרמוניה המדעית. כל הקורא בספר "דעת-
אלהים" ירגיש את זה. אמנם הקריאה בספר
קלה, אבל הקיום אינם מתפזרים ואינם
מצטרפים לתמונה, נראה כאלו דברי הספר
הם ארעיים ביותר, בלי הכרח פנימי. פרט
אחד הבליט הסופר ביותר, ואין אנו יודעים
מדוע, ופרט שני העלים, ושגב אין הסבה
מחורה. הקשר בין הפרטים הוא לפרקים
רוסף מאד. אפשר לאמר, כי בספר זה
הכניס המחבר את הקוראים לתחום שאלות
ידועות ואמילו אל אופן הפתרון של השאלות
האלה, אבל החבור בין השאלות והשתלשלותן
כאלו לא היו נהירים למחבר, ועל אחת
כמה וכמה לקורא, ובמקום כלי שלם קבלנו
ערמת חמר, שלא עבר כל-צרכה. נוסף על

מראינו זקן ממנו, הד"ר שלמה רובין,
שמא ענין רק בשאלות ידועות וביחוד
בטובלימות כלליות ובפתרונים שנתנה להן
היהדות, וכלל לא קבע את כתיבתו בשום
טעורת ספרותית. ברנפלד נתן לנו שורת
ביאוגרפיות של גדולים קדמונים או מן הזמן
הקרוב לנו, את הביאוגרפיות של רבי אברהם
אבן-עזרא ורבי עטנאל הרוסי - ושל שי"ר
ורבי זכריה טרנקיל, חיים שטינפל (חורת
חיים), גבריאל ריסר ועוד. נדמה, כי במקצוע
שרצאת חיי הקדמונים היה לו שי"ר לעינים,
עבל הכול גדול יש בבור. שי"ר מצא לפניו
ניך מחוק (tabula rasa) בדברי ימי ישראל,
ובכח הבקרת והחבור היצירתי שלו הצליח
בידו להוציא יש מאין, לארוג לנו תמונות-
שלמות של גדולי העבר. משברי פסיקים
בודדים, שחשף כיד בקיאותו הרבה מתהום
חיים תרחב של ספרותנו העתיקה. דומה לשי"ר
בכתיבירה, אם גם נוסף ממנו כעשר
ידיעותיו המקוריות, היה אברהם גיגר, שגם
הוא ברא, יש מאין. צונן היה חכם זהיר
מאד בתורתו, אבל בקיאותו עברה כל גבול.
ברנפלד כבר מצא לפניו את עבודת הזורעים
האלה, מצא חלקה מצבדה במקצת במקום
אדמת טרשים, וגם תכנית גניה וחמר לבנין
ואפילו בנינים שלמים, שצריך היה לחדשם
ולשנותם במקצת. ומכיון שהיתה עבודתו של
ברנפלד יותר קלה, ונטיה היתה לו ללכת
על-הרב בדרכים סלולות, לא התפתחה כל-כך
האישיות היוצרת שבו. גם לביאוגרפיות של
החכמים החדשים כבר מצא לפניו הרבה חמר
מן המוכן, ומפני-זה לא הצטרך להרישה
מדעית עמקה, כי אם הסתפק בטפחים
מועטים. במונוגרפיות אלה מופיע לנו הסופר
לא בתור מחדש מדעי, כי אם בתור מסדר
חמר מדעי בהרצאה נוחה. בכלל אין דרכו
של ברנפלד לחקור הרבה על דעת עצמו,
כי אם מרצה את החקירות המדעיות של
אחרים. מתוך הוא לרב בין החקירה המדעית
ובין הקורא. לזה חנן ברנפלד בכשרון גדול;
יש לו תמיסה קלה בדברים שבמדע ואפשרות
לבטא דברים קשים בסגנון נוח ומתקבל על
השכל ובשפה קלה ושוטפת. את משלחתו -
להכניס את הקורא העברי אל המחקר המדעי -
שלא ברנפלד באמונה ובאמנות רבה. הוא
ספק את עיני הקוראים העברים לראות את
נתיבות המדע והחייב את אפק עולמו.

יוצרים, וכלו גם לא ללמד על עצמם יצא, כי אם ללמד על עצמו. העמדות הישנים בספריו של שטיינמאן – ושמונים שנים יש בספריו של שטיינמאן – הם במקום שהיא מספר על עצמו. במקום ששטיינמאן מספר על עצמו אנו רואים לפנינו אדם השואף אל העדון והעדינות, אל הוהות ההזדקכות – אדם בעל לב רגש ונפש עדינה ורכה. היא עדינה ורכה עד כדי התפנקות. הוא מתפנק ויפה לו, מתחטט כתינוק. הקול העולה או מדבריו הוא כקול השיראין. אולם עדינות זו עצמה מביאה את האדם הזה לידי בדידות, ועולה עליה והתפנקות, שמביאה אותו לידי בחילה – לידי בחילה בחיי בני-אדם שמסביב לו. הבחילה איננה שגאה. השגאה יש בה משום יחס של חשבון וחשיבות, בעוד שהבחילה רק משום בעיטה בעלמא יש בה. בין הקריקטורות, שהראו לנו, למשל, שטיינמאן בסחור סחור שלי, רק מעטות הן המצלחות באמת. כי הוא הלך רק „סחור סחור“ לאנשים הללו ולא תפס אותם תפיסה מעליתא, שיש בה משום אחיזה.

בכלל יש לשטיינמאן הנטיה לבלתי תפוס את הדברים תפיסה כראוי פעם אחת, כי אם לפרש רשת להם. ברשת זו יש שנאחזים דג-אדם – וגם דג-רקק. יש פה תמיד הרבה מן היתר המיתר, מן הקל והדל. כאן סוד האריכות היתרה שבדבריו. אריכות זו נפרת גם מתוך סגנונו, כי גם בסגנונו יש מן הנטיה לבלתי תפוס את הענין פעם אחת, כי אם לארוג מסביב לו רשת דקה של מלים ולאחוז ברשת זו. גם סגנונו של שטיינמאן מלא תפנוקים, אלא שבכל-זאת יפה הוא הסגנון, כי נפש חיה ממללת מתוכו וצליץ דק ועצב עולה ממנו כמלב סובל ונענה. בסבל ובענויים של שטיינמאן היה, כנראה, הרבה מן הסבל הענויים שאדם מענה את עצמו מרב התענדות ובידידות. אולם היה בו ובכל היותו גם מן העצב הטמיר, היורד ובה לעולם ביחד עם נשמת המסור.

האמנם, שירת חייו באמצע נוסקה?

ג. ב. ש.

זה יש עם המון השערות רופפות מאד, שלא תעמודנה בפני רוח קלה של בקרה. תכונה זו נמצאה גם-במספר מסים של מאמרי ברנעלד על-דבר ההיסטוריה הישראלית הקדומה. לפרקים אינו רוצה לתפוך אחרי בקרת-המקרא של המלמדים האירופים – אבל אינו מסכים גם להשקפת המסורה, כי אם מחדש משברו איזה דברים ומשער איזה השערות, שפצד אחד הסרה להם קדשת המסורה, ומן הצד השני – והחירות השיטתית של חכמי-הפרע המבוססת על ישוב-דעת ארץ. נדמה לפעמים, כי אין אפילו בדעתו של הסופר לקבוע מספרים בדבריו.

נברך את הסופר הנכבד בשיבה טובה, כי יאצל לנו עוד ברכה מרבה ויכניס עוד קרן קיסת אל אוצר ספרותנו.

ג. ב. ש.

א. שטיינמאן

בין הידיעות, המהירות כל-לב, הגיעה אלינו מעבר לחיץ ידיעה אחת קטנה, לא-ברורה ביותר ולא-בטוחה ומרעידה בכל-זאת את נימי הלב: שטיינמאן איננו. שטיינמאן לא היה – לא היה, עדי-כמה מכאיב, כשאומרים זאת על אדם בן-שלשים – מן הסופרים, שצורתם כבר קבועה בספרות ופרצופם שלם. איש הצורה היה, אבל צורה זו היתה עדין רופפת, נמשכת אילך ואילך ונוטה לצדדים. לא היה בו, כנראה, גם בעקר מן הכח הנוצר ואומר: יהי רקיץ בתוך השטף. לא היה בין הרוקעים ומרדדים או בין הגולפים. הכל צף אצלו, שוטף. היה בו הרבה מן השח שיחה נאה, מן הפיליסוניסט בעל הנפש, מן הסופר הלירי, המעלה על-פני הגליון צלילים והדים מן הגלים שמנים בלבו. ועל-פני הגלים תאלה יש שהיו נשאים, צמים ועולים רגע למעלה, צמים ויורדים רגע למטה, גם פרצופים של בני-אדם, תמונות-חיים, חזיונות ומצפים – כגלגלות הצפות על-פני המים. אין קביעות ומעמד לרב ליצורים תאלה בלעדי

א. קלטשקא

כעין נטע זר"ב בין המספרים העברים הצעירים. אדם בלי המון מעים ובלוי השתמכות יתרה של נפש, בלי שאלות רבות ובלוי חידות ועקיפין רבים יתרים — בלי הערפל, אשר לאתמיד עם האלהים.

ככה היה חמספר קלטשקא, מספר רק מספר ומציר רק-מציר. איזו פשטות צינה את אפיו ואיזו קלות — קלות שאינה רגילה הרבה אצל חניכי הגיטו. אכן קלטשקא היה קצת חניך סביבה אחרת. לא מיוצאי בית-המדרש היה ולא היה בו לא מן הרע ולא מן הטוב שבטפוס זה של יוצאי בית-המדרש. אלהים עשה אותו פשוט יותר וישר יותר ולא בקש חשבונות רבים.

בספוריו כמעט שאין זכר לחשבון עולמנו המיוחד, לכל מה שהתהווה והתרחש בעולמנו בתקופת-ההתסיסה האחרונה. היהודי היה אצלו נושא לספור ככל יתר הנושאים, ובפקר לא היה כאן הנושא עקר, כי אם אותם הצדדים האנושיים המיוחדים, הקיים הדקים וטמירים, שהצליח לגלות ולמצא בנושא זה.

בדרכי ספורו היה קצת מדרכי ספורו של ארטור שניצלר, הרופא הוינאי. (גם

קלטשקא היה על-פי מלאכתו רופא.) יש כאן לרב מן חרמיקה הקלה של הרופא על-סני הנוף ומן הבדיקה החיצונה שלו, כדי לעמוד על תוכו. גם זהו מדרכי הרופא שניצלר, לבלתי נהוג מצד אחד צניעות יתרה במוטיבים ולבלתי התעורר הרבה, מצד שני, ולהתפעל התפעלות יתרה בשעת גלוי טפחים. יש גם זה בו, שהוא חש למעמים את הרעד הקל של איזה עצב טמיר. למעמים יש בו גם מן הרך המעט של שניצלר — רך זה הנתון ושומר בתוך עצמו ואינו משתמך על-פני הגליון.

ספרו הראשון של קלטשקא, ספר נשים, שיצא לאור לפני עשר שנים והיה בו מכל המעלות של כשרונו של קלטשקא, היה בו מעין הפתעה קצת. כספר של סופר מהחיל הבטיח הרבה לספרות העברית.

אין להגיד, כי במשך עשר השנים, שעבד קלטשקא בספרות, קים מה שהבטיח בראשונה. אולם הוא המשיך את עבודתו הראשונה, המשיך אותה, למעמים בהצלחה מרבה יותר ולמעמים בהצלחה מועטת.

במותו אבד לספרות העברית אחד המספרים ההגונים — והמה כל-כך מועטים. 7-7.

נבלי וזרפיד

חפסית וקצונית, שנפרים בה סמני חצפת-הילדות של המדע החדש. הם אינם נרתעים גם מרמוס ברגלים את הקדשים המקבלים — ומובן מאליו, כי דבריהם מלאי-העזות מצאו אזנים קשובות בערב-רב של משכילי הדורות החדשים והפרועים. עם השתנות היחס אל הערך המחלט והתכן של כתבי-הקדש התחילו הפרשנים להתיחס גם אל הצורה שלהם בחרות יתרה. אחרי חכמי אמות-העולם החרו-החזיקו גם חכמי-ישראל במערב ועל התקונים אשר הכניחו בדת ישראל הוסיפו תקונים בתורת ישראל. די להזכיר בזה את תקוני-המקרא של גרץ, אשר לא תמיד היו מצלחים ביותר (למשל, תקון הפסוק: "יזל מים מדלייו וכו'"), או את ההגהות (Randglossen) של ארנולד ארליך, או כמו שקרא לעצמו בעברית: שבתי אבן-בודד, מחבר ספר "מקרא כפשוטו". וגם במזרח אירופה קמו מתקנים ממתקנים שונים (אברהם קרוכמל, איש-נעמי וסיעתם). על-כף-פנים למתקני-הכתובים היהודים היה חוש מסיים לגבי רוח הלשון העברית, זה שחסר לגמרי לתיאולוגים הנוצרים החדשים, מורי הברית הישנה באוניברסיטות ובבתי-מדרש לכהנים שבמערב אירופה ובאמריקה. אבל דוקא מפני חלשת ידיעתם בלשון העברית לא הכירו המלמדים האלה את כל הפעור שבדבר, בשעה שבאו לתקן ולשנות את הכתובים ולהוסיף עליהם כפי העולה על רוחם. הם לא הרגישו את כל עמקה והקפה של שאלת לשון כתבי-הקדש, אף כי הקדישו את כל עבודת חייהם להגיע עד תכונתה, מבלתי הדעת הפכו את הברית הישנה לעיר פרוצה, כי ראו את עצמם — ולמעמים בלי יסוד — מעין בני-בית בבנין העתיק והנהדר ונהגו בו כאדם העושה בתוך שלו. במקום המדע האביקטיבי באה כאן, שמחת-היצירה

ספרים חדשים בבקרת-המקרא

מדע-המקרא (בלשון או"ה): מדע הברית הישנה הוא נהר שאינו פוסק. מי יוכל למנות את כל הפרושים לכתבי-הקדש, שנכתבו על-ידי חכמי ישראל ועל-ידי חכמי אמות-העולם? ועדין נשאר דברי הכתוב סתומים וחתומים במדה מרבה. — גם במדע הזה אפשר להכיר את תמורות העתים והזמנים. חכמי האמות במחצית הראשונה למאה הקודמת היו נוהגים עוד קדשה בכתבי-הקדש ובנוסחאותיהם, כנפי רוח-הקדש לא סרו עוד לגמרי מספרי הברית, ומתוך-זה נגשו אליהם המלמדים בזירות יתרה, משתדלים לישוב את הפסוקים התמוהים מבלי לתקן ולשנות בלשון הכתוב יותר מן המדה. רק במקום ששבש הלשון בנוסחה המקבלת היה גלוי לעין, היו המלמדים נוטלים להם רשות להכניס שמה תקון קל. שד"ש, שהרבה בימי עלומיו לתקן בלשון כתבי-הקדש נחשב למחלל-קדש, לא רק במחנה היהודים האדוקים בלבד, כי אם גם בחוגי התיאולוגים הנוצרים המשמרים. במחצית השנית של המאה הי"ט חדרה רוח הבקרת החפסית אל מחקר כתבי-הקדש. רגן חסיר את מסך הקדשה מדברי ימי ישראל העתיק, גרץ, קינן, ולהויון נגשו אל התורה באיזמל חד של מנתח מבהק, שאינו נפגע ממלאכתו, וקבעו את הפרשיות בזמן ובתנאי המסבה, גם הראו על הנטיות האישיות המיוחדות של הסוברים השונים והכניסו את מה שנחשב למעלה מן הטבע אל תחום המציאות הכמסית. ככה קמה שיטה חדשה במדע המקרא, שיטה, אשר מיסודה בקשו לקבוע בה מסכרים, אף כי היתה כלה בנויה על השערות, שהמלמדים החדשים פרכו אותן במקצה. אחרי התיאולוגים האלה באו האשוריולוגים עם תורה חדשה

ירמיה, לא נמנעו פה ושם מתקוני-מקרא מלמליהם. — אל הטיעה הזאת שיך גם החכם פולץ (Volz), שאי-אפשר להשלב אותו על הקצוניים שבמבקר-המקרא. המלמד חזו גלה לנו מקדם בספר שכתב על-דבר משה רבנו, כי אין דעתו נוחה מהחקירות החדשות המגלות, כי משה רבנו לא היה ולא נברא במובן היסטורי, והרבה בראיות להוכיח על היותו ההיסטורית של משה. — עכשו זנה את הרבים בספר חשוב זרבי-הכמות למדי: „חקירות על-דבר הנוסחה של ספרי-ירמיה“ (שהוא מבוא רחב ואולי גדול מעקר הספר) לפרושי-ירמיה שלו המוכן לדפוס.

הספר הזה אינו פרי עבודה שטחית. המחבר השתדל למסור לנו פה — כפי מדת האפשרות — מהדורה מתקנת של ספרי-ירמיה בעברית על יסוד השואה מקפת בין כל הנוסחאות הרבות, שמצא בהן חשיבות יתרה. זה הוא בלי שום טקס מסעל כביר מאד, הדרוש יגיע רב. ליסוד חקירתו לקח לו יותר מעשרים כתב-יד של ספרי-ירמיה בעברית: כתב-היד הידוע של פטרבורג (עם הנקוד העליון), כתב-היד של קבץ קניקוס (ויבולסס כתב-היד משנת 1106 שהיה בידי ריכליין) ושל קבץ דירוסי. מובן מאליו, כי שנויי הנוסחאות בין כל כתב-היד האלה, שנכתבו כלם על יסוד מכורת-המקרא הקבועה, הם מעטים בכלל ואינם חשובים (על-הרוב ההבדל הוא בכתיבת התבה באופן מלא או חסר). — מלבד כתב-היד העברים חשובים התרגומים השונים, שלפעמים הם מראים בעליל, כי לפניהם נמצא הכתוב בלשון אהרת: התרגום היוני העתיק, הנקרא בשם תרגום-השבעים, על-פי הנוסחאות הנדפסות וכתב-היד הרבים שלו; התרגומים היונים המאחרים של עקילס הגר, סומכוס ותאודוטיון (על-פי ה„הקספלה“ הידועה); המאמרים שהובאו מכבר ירמיה בחבורי אבות הכנסייה הנוצרית הראשונים; התרגום הרומי העתיק, התרגום הסורי הנקרא בשם פשיטתא, התרגום הארמי התמישי (המיחס ליונתן בן-עזאי), והתרגום הרומי המאחר,

של חזמן החדש, שהיא מוזלח לפרקים בחלום-של-גאוניות. הם הפכו את הנביאים העתיקים לבריות חדשות, כמו שחיו צריכים להיות, יצרו להם מסגרת למפרע, ואחר-כך התחילו לדחוק אל המסגרת הזאת את דברי הכתוב. הכתובים הנוחים למסגרת מדמה זו נקבעו בה תחלה, הכתובים המספקים נדחקו שמה אחרי שנויים וסרוסים בהתאמה לכח היצירה של החוקרים החדשים, והכתובים הסותרים נדחקו בורע בתור הוספות זרות. לגאון-הגאונים במנהג הפרשנים החדשים נחשב בנהרוד דוהם, שהמליא על-דעתם לגלות עולמות חדשים בפרושי לספרי ישעיה וירמיה, תהלים ואיוב. ואף אמנם עשה גדולות ונצורות: קבע ביד רמה את ה„משקל“ בפסוקים ולשם המשקל מחק והוסיף תבות שלמות, שנה מלים רבות בכתב-הקדש והפך אותן למלים חדשות וברוח דמיונו העז יצר המון גיבים חדשים בספרות העברית העתיקה כיד הבקרת הטובה עליו, גרע פסוקים והוסיף פסוקים ושנה בכלל את לשון כתב-הקדש, כפי שהיא צריכה להיות. מלבד זאת התהלך עם הכתובים כמנהג מורה מנסה עם תלמידים שובבים: הציג ציוני הערכה למזמורי התהלים ומתח עליהם גזר דין האמת המדעית, מזמור אחד זכה לציון „טוב“ (בתור סדוג ממהה קמץ דוהם בציונים, ואפילו אחד מן המזמורים לא זכה להערכה „מצין“ — כי מדת ההצטינות נמצאה לפי מסקנת דעתו רק ל-תרגום מרטין לוכר לבד), מזמורים אחדים — לציון „מספיק“, והרב — לציון „פחות ממספיק“ או „גרוע“ — אחרי שבאר לנו המלמד את הקוץ שבהם. ציון „גרוע ביותר“ קבל המזמור העלוב „אשרי תמימי דרך“, שמעולם לא נכתב עוד דבר בלתי-מועיל כמותו על ניר. — מובן, כי הפראות המדעית הזאת צריכה היתה להביא לידי ראקציה ידועה עד כדי „בקרת שיטת בקרת-המקרא החדשה“, ורבים מתלמידי גאוניה-המדע האחרונים התחילו לבקש דרך-תשובה; אבל מכיון שהתרגלו והכבר לגנוג הפקר בלשון כתב-הקדש, שוב לא יכלו למצוא את הגבול ששם המדע טוסק להיות מה שהוא ונהפך למדרש נאה של היחיד, ואפילו המשפחים בחוקרי כתב-הקדש, כמו קורניל, שהוציא לאור מהדורה מדעית של ספרי-יחזקאל וכמר-

* Studien zum Text des Jeremia von D. Paul Volz, Leipzig (Hinrichs) 1920.

המקבל בכניסה הקתולית, של הירונימוס (וולגטה). מתוך כל הנוסחאות השונות האלה השתדל המחבר להוציא לנו את הצורה הראשונה והעיקרית של ספר-ירמיה. במבוא ורא מטר לנו את מסקנותיו על-דבר אמן הכתיבה של הסופרים העבריים העתיקים, בזמנים הראשונים—(ובכללם אלה שקדמו עוד לתרגום העתיק ביותר—תרגום השבעים), שגרם לידי שגיאות המעתקים, ועל האמן המיוחד שבו תקנו את השגיאות המזדמנות לפנינו. ככה הוא מזהיר, שהסופרים הראשונים: א) השמיטו דעות קרובות את האותיות 'א' ו'ע' (באקראי, בלי כללים מסוימים); ב) לא דקדקו בכתיבת אות ו', השמיטו אותה לפרקים, או כתבו אותה על גבי התבה, והבאים אחריהם הכניסו אותה לפרקים שלא במקומה; ג) החליטו תדיר את ו' בלי ולהסך; ד) השמיטו את האות ל' בכתיבה ולפרקים כתבו את המלה, לא בלי גרידא והשמיטו גם אותה; ה) החליטו את סדר האותיות, משום שהראשונים השמיטו אותיות ידועות, והאחרונים השלימו אותן אחר-כך שלא במקומן; ו) אהבו לקצר את התבה בכתיבתם, בזה, שהסירו את אותיות הכנויים בטובה, ולפרקים גם אותיות השרש האחרונות, במלים הרהוטות, ועל-ידיה הביאו לפרקים את הבאים אחריהם לידי קלקלה, כי אלה השלימו את התבות המקצרות שלא כהוגן. המעתקים הקדמונים, שלא יכלו לקרא כהלכה מקומות ידועים של כתב-היד הנמצא לפנינו או שגלו בו שבושים, נהגו קדשה בגרסה המספקה או המשבשה והעתיקו את הדברים כמו שנראו או שנדמו לעין, ואם גם היו זרים להבנתה ולעמדתה: א) הוסיפו בשולי הגליון, מן הצד לדברי-הכתוב, תבות אחרות לבאר את הגרסה הזרה, ולפרקים חיו גם רושמים בשולי הגליון גרסה אחרת שנזדמנה להם בכתב-יד שני; ב) למעמים הוסיפו מן הצד משפטים שלמים בכונה לבאר את דברי הכתוב הסתומים, והווספות האלה הכנסו במשך הזמן על-ידי מעתיקים מאחרים, שלא הכירו את אספן האמת, אל הפנים של הספר; ג) הכניסו כסעם-כסעם במקום התבה שלא יכלו לקרוא לגמרי—תבה אחרת הנמצאה שם בקרבת מקום, או שכתבו במקומה תבה הרהוטה בשמוש; ד) רשמו, בתורה מקומות את התבה החסרה

מפעל לשורה, ומגיחים אחרים לא שמו לב לזה והוסיפו אותה מן הצד, ואחרי זמן טעו המעתקים החדשים והכניסו אותה אל הפנים כמלים, טעם במקומה וטעם שלא במקומה; ה) רשמו לפרקים בשולי הגליון את התבה החסרה בצרוף התבה שלפניה או שלאחריה, וכשהשלימו המאחרים בהעקבותיהם את החסרון הזה, טעו והכניסו גם-כן את התבה הנוספת וכתבו אותה כמלים; ו) רשמו למעמים מן הצד מאמר אחר הדומה בענינו למאמר שבא בפנים, ואחר-כך הכניסו המאחרים את המאמר המקביל הזה אל תוך הספר; ז) הכניסו גם תקוני-סופרים במקומות ידועים, מטעמים דתיים או מטעמים אחרים. מובן, כי לא כל הכללים האלה, שקבע המחבר, הם מוכרחים ומצוינים מאליהם. למשל, הכלל, כי הסופרים העתיקים השמיטו אותיות ידועות, והבאים אחריהם השלימו אותן על-פי דעתם, הוא מספק מאד, ואם נשתמש בו הלכה למעשה, אנו יכולים באמת לשנות בכל מקום בכתב-הקדש על-פי שקול דעתנו, וכן גם כל מיני התבות והמבטאים שנרשמו מן הצד ונשתרברבו אחר-כך לתוך דברי הספר הם בחזקת ספק, ובכלל אין לנו רשות לזלזל כל-כך בערך המעתקים הקדמונים ולחדשם, כי עשו את מלאכת-הקדש (הרי הם בודאי חשבו את ספרי הנביאים לדברים שבקדשה) בלי ישוב-הדעת, ועל-כפניהם היו מבינים את לשון הכתוב יותר מהסופרים לתיאולוגיה של זמננו. בין הכללים שקבע המחבר נמצאו בודאי מסקנות שהוציא מתקן יחיד בדברי-הכתוב (ועדין התקן כשהוא לעצמו טעון חקירה ובדיקה מרובה), ואחר-כך בא להקיש ממנו על שאר הפסוקים. בשיטה כזו יש תמיד מעין פגול-הגיוני (Circulus), שערכו המדעי אינו מחוץ לכל. נעבור מן הכללים אל הפרטים המסתעפים מהם ונבדוק, אם המדות החדשות, שנוסחת כתב-הקדש נדרשת בהן, מעשירות את ידיעתנו ומועילות הרבה להבנת הכתובים. המחבר מעביר לפנינו שורה שלמה של תקוני-הכתוב בספר-ירמיה; על כל צעד הוא נתקל בגרסה משבשה, לפרקים היא משבשת כשהיא לעצמה, ולפרקים היא מתקנה, אבל סותרת את דברי התרגומים השונים. המחבר מכבד יותר מדי את התרגומים על-פני דברי המקור העברי, שהוא

רואה בו — על יסוד הלכה רוחה בקרב
 האיטלקים הנוצרים — גלגול-צורה של זמן
 מאחר (אף כי דוקא בזמן האחרון התחילו
 העוקרים החדשים להתייחס בכבוד אל גוססת
 המסורה), ונוטה במקומות רבים להכריע
 יותר מן המדה כדברי תרגום השבעים, אפילו
 במקום שיתר התרגומים מסייעים לגוססת
 המסורה העברית. ומוכיחים כי הגרסה
 שלה היא עתיקה מאד. — אבל אין אנו
 רשאים לבוא בתרעומות על המחבר על
 פצויהדין שלו, כי אין לו לאדם אלא
 ראות עין-שכלו. נסתמק בזה, שנעבור
 על מקצת תקויר-המקרא הנמצאים בספר
 הזה.

רב המבארים המדעיים החדשים לא רצו
 לקבל את הגרסה (שאין בה לכאורה שום
 זרות): מצטון תפתח הרעה (א, י"ד).
 ארליך הציע לתקן: "תנפת הרעה" על יסוד
 תרגום השבעים וקרב-הענין למחזה הסיר
 הנסוח, — המחבר שלנו מציע תקון חדש:
 מצטון נפתחתי הרעה על כל יושבי
 נארץ. — בפרק ב הגיע המחבר לפסוק ט:
 "לכן עוד אריב אתכם, נאם ה', ואת בני
 בניכם אריב" ומצא בו קשי גדול. הוא
 מחליט, כי הגרסה אינה נכונה כלל (בלתי-
 אפשרית). מה ראה הנביא לגלות לעם
 בהזה, כי אלהים יריב עוד עם בני בניו?
 על-כן הוא מציע גרסה אחרת: "לכן עוד
 אריב אתכם, את בני-אבותיכם אריב,
 נאם ה'" (ע' 6-7). במקום "ירעוך קדקד"
 (ב, ט"ו) הוא מתקן "ירעו וקדרו בזוי", ואת
 המליצה הצחה הזאת הוא מבאר בעצמו:
 "סחדו (מלשון: נפשו ירעה לו — ישעיה, ט"ו,
 ד) — כלומר: סחדו (?) והתאבלו על זאת".
 התקון הזה נעשה כלו מפי הגבורה, כי
 בשום תרגום לא נמצאו סמוכים לדבר!
 במאמר: "איך אשיתך בבנים" (ג, י"ט) הוא
 מתעצם להקשות על דברי הכתוב שלא
 לצורך כלל, ולא נתקררה דעתו עד שתקן:
 "איך אשיתך בגוים" וגם באר לנו, כיצד
 התגלגלו הגוים לבנים בכתובת מעתיקי כתב-
 הקדש הקדמונים. במקום "אכן בגדה אשה
 מרעה" (ג, כ) הוא מציע, כדי להדגיש
 את הדמיון המבטא בפסוק זה, גרסה נפלאה:
 "אך כבגדה שלשה מרעה", ולא חש
 כלל, כי עזב כאן את שמוש לשון כתב-
 הקדש ונכנס — שלא מדעתו — אל תחום לשון

הפיוטים ואל סגנון הקלירי הידוע. במקום
 "שבעות חקות קציר ישמר-לנו" (ה, כ"ד)
 הוא מתקן: "ישביצ חלקות" ומתרגם, חלקות—
 Fluren (רבויו מן חלקה), אף כי אין הוראת
 המלה אלא "כברת-אדמה קצובה". קשי
 מיוחד נמצא במאמר: "ישור נשך יקושים"
 (ה, כ), פשוט, מפני שאין אנו יודעים
 פרוש המלים. המלמד היהודי ד"ר י. ג.
 עפשטיין מצא זה מקרוב בשפה הארמית את
 השרש "כשך" והחליט כי הוראת המלה היא
 "קשר, עניבה", אבל המחבר לא שם לב
 לזה (או שנעלם ממנו הדבר) ומציע תקון
 "ישורו בכחש כיוקשים" (על יסוד הכללים
 שאות ע' נשמטת לפרקים בכתיבה, ואותיות
 יכולות לשנות מקומן וכו'). "ירדו על-
 ידיהם" (ה, ל"א) הוא משנה ל"ירדו
 לקמיה" (!), ולדאבוננו אין הוא מתרגם את
 המבטא אשכנזית, בודאי מפני שהוא חושב,
 כי את העברית הצחה הזאת יבין כל תלמיד
 מאליה. בפרק ו, ב הוא מתקן: "הנה (ומבאר
 שזהו לשון-נקה מן זונה) מעגבה (begehrte
 בלע"ז) דמיית". במקום "מאש תם" (שם,
 פסוק כ"ט) הוא גורס: תחם אש (ומתרגם
 תחם — glüht ובוה הוא מראה כי אינו בקי
 גדול בגוני השפה העברית) ומשאיר את
 התבות הבאות, "עפרת לשוא", פורחות באויר.
 בפרק ח (אחרי שהרחיק את המחצית השנית
 של פסוק י"ד ואת פסוק ט"ו) הוסיף
 בראשית פסוק ט"ז את המלה "משמים":
 Verväster (!) בלע"ז, עד שיצא אצלו בקרוב:
 "משמים מדן נשמע נחרת סוסיו". בפרק ט
 הוא משנה את לשון הפסוקים ב, ד, ה בלי
 שום יסוד כלל, ומגלה שם, כי אינו מבין
 כהלכה את יחס התרגומים למקור העברי.
 בבאור המבטא "מול בערלה" הוא מתחבט
 ומתקשה ללא-צורך (ע' 78-80) ואחרי כל
 המשא-ומתן הגדול אינו מעלה בידו כלום.
 במקום "לקול תתו המון מים בשמים" (י,
 י"ג) הוא מציע "לקולו יתמהון (!) השמים",
 ומגלה לנו כי "יתמהון" הוא התפעל משרש
 מהה (ע' 80), ורק כשגלה לו המסית פו.
 פהן מליפסיה, מדי עברו על עלי-ההגה,
 את שגיאתו, שנה את ה"התפעל" לקלם
 והפך את השרש ל"תמה" (ע' XXV). בפרק
 י, מסוקי י"ז—י"ח (אספי מרץ כנעתך וכו')
 הוא מציע תקון חדש: "אספי נחץ (באשכנזית:
 ellends) פנצתך, יושבת הארץ, בצררות

העיונים של ילד. אדם כזה יצטרך על העבודה הקשה, שהשקיע המלמד בכל הנוסחאות הרבות שכתב עליהן וטרח טרח רבה כל־כך בלי שיהיה! סכר לעמלו. כי הספר החדש של הפרופסור מולץ, אשר לקח על עצמו את העבודה הקשה לשבת על האבנים של ספר־ירמיה הראשון ולמסור לנו את דברי המהדורה היסודית שלו ככתבה וכלשונה ולמקרים תאר לנו גם מה היה מראוה של המאמר המשבש בכתב־היד הראשון, ששם נכתבו (בלי שום ספק) המלים צפופות בלי רוח ביניהן, — אינו מוסיף חרבה על הבנת ספר־ירמיה. אלו רצה המחבר להסתפק בדברים שבאמת הם ראויים להשמע, היה יכול להעמיד את הספר על עשיריתו. בכלל כל אפן החקירה המדעית הזאת אינו מוביל ואינו יכול להוביל אל המטרה, היסודות של החקירה הזאת, הקבלת חלקי הסוקים בתמונתם ובמונחם (Parallellismus membro-rum) והמשקל הישירי (ירמיהו הוא בעקרו מ ש ו ר ר — על־פי השקפת דוהם והבאים אחריו), שעל־פיהם היא מתקנת ומסרסת את דברי הכתוב, אינם הק־ברזל, ויש יוצאים מן־הכלל מרבים. ואי־אפשר לדרש מהנביא הקדמון, שילטש את דבריו בהתאמה לנפש היפה והחוש האמנותי — ועל־כל בהתאמה לחוש הלשון העברית — של החוקרים החדשים המטיפים לו לקח בכללי היטי והסגנון העברי. לא זו היא דרך מחקר כתב־הקדש. אולי יבוא יום ומלמדי הנוצרים הרחוקים מלשוך כתב־הקדש ומהבנת רוחו יניחו את העבודה הפרשנית־הלשונית לזרעו של אברהם.

* *

*

אמנם למרשעה לא מצאו עוד המלמדים היחודים העוסקים בפרושי כתב־הקדש את הדרך הישרה, ועדין הם כרוכים בכל אפן מחקרם אחרי מלמדיהם הנוצרים, ולמקרים הם רוצים עוד להחכים אותם באדושיהם החריפים. זה־לא־כבר פרסם הד"ר ה. סו ר צ' י נ ר באשכנזית מחקר חדש משקד

צ'ייה לך, למען לא תמצא. לא שחזת מצין הוא התקון התמוה של הפסוקים, מה לידידי בביתתי וכי (י"א, ט"ו) — מה לך בביתתי לעשות? הַזְבִּיתִי (מל"א, י) אבל זה הוא melnst du באשכנזית), כי הַדְרִים ובשר־קדש יַעֲבְרוּ (באשכנזית führen vorbei) מעליך רעה, או באלה תַעֲזוּ? כמה שגיאות גסות נמצאו כאן (הזמתי במקום הזמות, עם ה־השאלה, ונתחלף לו בצורת־ההפעיל, יַעֲבְרוּ בתור מעֲל־יצא, תַעֲזוּ מלא נו — כלומר, מגזרת נחי ע"ו). מובן, כי הפסוקים האלה הם משבשים, מפני־זה בונתו של המחבר לתקנם היא טובה ורצויה; אבל לעתים קרובות הוא דוחק את־עצמו לשנות את הלשון, במקום שהנוסחה המקבלת היא מספיקה לגמרי, ועל־הרוב הוא בא לקלקל. מה ושם אפשר להכיר בכתיבתו תשוקה יתרה לחדושים, מין שמחת־יצירה לעצמה, לא לשם האמת המדעית. על הדוגמאות האלה יכולים היינו להוסיף עוד כהנה וכהנה, — הרי עברנו עם המחבר רק עד פרק י"א, וגם כאן בררנו רק את הדברים המבוקשים ביותר, ולא הזכרנו כלל את התקונים הקלים, שאינם מעלים ואינם מורידים (למשל — ב, י: "כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו" וכו') — שנה המחבר: "ו ל בני־קדר שלחו" — בהחליטו, כי כאן חסרה ל'־היחס; אבל שום קורא עברי לא ירגיש זרות בלשון השירית של הכתוב. וכן עשה גם במקומות אחרים. ואולם חושבים אנו למשפט, כי הקיום שהבלטנו כאן יספיקו לנו לשם תמונה פחות או יותר נאמנה של עבודת המלמד הנכבד, והם מראים לנו בעל־ל, כי למרות שקידתו הרבה וזריזותו המדעית ולמרות הפונה הטובה שלו אין הפרופסור מולץ מכשר לכתוב תקונים ל־נוסחת המטורה של ספר־ירמיה קכ"ב גליונות דפוס. אמנם הוא לא הרגיש בזה ובהתמודדות שלא־מדעת (מחמת השמחה היצירתית בכל המצאה, שהכניס אל כתב־הקדש, כאלו הן כלן, מדע; הרי לשון כה"ק היא שפה ממה שאין בה רוח חיים ומתוך־זה היא ראויה לכל מיני נתוחים, הסדרות והרעבות) שנה מה ששנה ותקן מה שתקן, ולא הרגיש כלל, כי השואב בזה מן המקור, ממקור לשון כתב־הקדש, ישתומם על עבודתו המדעית ויראה בה מצין משקד

ביניהם לבין עצמם וגם עם המאמרים המקבילים להם. בלשון או במחשבה בשאר כתבי-הקדש. על-ידי השוואה זו מצא לפיקים את הדרך הישרה לבאר הספר, ומלכו זאת השתמש בחק הקבלת חלקי הפסוקים, שלא רבים שמים אליו לב, ועל יסוד חק זה שנה לפעמים גם את הפסוקים, ששני הצאיתם נשתבשו. לעצת זאת לא שם לב למשקל השירי. אמנם נהוג-הבקרת שלו התפשט לכתחלה על הפרטים של ספראיוב, אבל הוא לא הסיח את דעתו אפילו רגע מהכלל, משירת איוב בתור שלמות, והוא מאמין, כי גלה את דרך-המחקר המובילה לנסוח הספר תראוי. התוצאות הבטוחות של מחקרו הן: המסקנה, שלא רק חלקים בודדים של ונח איוב עם חבריו נמסרו לנו בספר שלא במקומם, כי אם בכלל כל חלוקת שירת ספראיוב לשיחות בין גבור הספור וחבריו לא יצאה ביטודה מהמשורר בעצמו, כי אם מידי מאסף או מעתיק. והלז לא מצא את השירה בצורה מתקנה ובסדר הגון, כי אם ברעה בצורת קטעים מפוזרים ושונים בהקפם, ואת הקטעים חבר לפי שקול דעתו, וחלק אותם לנואמים שונים לפי ראות עיניו, הסדר שלו אינו הלם כלל, כי לפרקים הוא שם פתגם אחד בפי איוב, וכופל אותו ומיחסו במקום אחר לאחד מחבריו. ובמקומות הרבים של הספר, ששם נמצאו משפטים חסרי קשר הגיוני וסותרים זה את זה לפרקים, נמצאו באמת קטעים, שנלקטו מנאומים שונים וחברו יחדו, אף כי לכתחלה לא היה ביניהם שום קשר. על ישר ההנחה הזאת הביא הספר מופתים למאות והמחבר שלנו גלה אותם על יסוד הסתכלות נכונה בנוסחת הספר, הסתכלות שהכניסה חיים ותכן אל החלק היותר גדול של השירה, שהכיל קדם רק פטומי-מלים. להסברת הדבר הזה מבאר לנו המחבר, כי בשעת סודר הקבץ השלישי של כתבי-הקדש, הנקרא בשם כתובים, לא מצאו הסופרים לפנייהם אלא כתב-יד גרועים מאד, על-הרב קטעים בודדים, וחברו אותם עם קטעים אחרים וזרים להם למפרע להיות לכלי שלם כביכול. דוגמאות כאלה נמצאו בספר התהלים במזמורים שהיו מסדרים לפנים על-פי סדר א"ב ורק מעט נשאר בהם מצורתם העקרית, מזמורים אחרים, שנשארה רק התחלתם (מזמור י"ט, א וכו'), וגם בספר

לבקרת ספראיוב 1). סודרינד הוא מלמד יחודי לאמי, שכבר עסק בהוראה בארץ-ישראל. בודאי ידיעותיו העבריות עולות בהרבה על אותן של המלמדים הנוצרים, ואף על-מירכן הוא צרף גלו בשיפת מחקרים, כמוהם גם-הוא מתחם לנוסחת כתבי-הקדש במדת בקרת קצונית, וכמוהם הוא נגש אל הכתוב עם חקים שקבע למפרע, אף כי ערך החקים האלה מוטל צספק גדול, ועל יסוד החקים האלה הוא מתקן את הפסוקים ומשנה מקומם, ולא המיד תקוניו מצליחם ונאותים לרוח השפה. נהוג-הבקרת של ספראיוב הזה שערן גם הוא, נהוג-בקרת. נראה, מה שיבו של הספר הזה.

במבוא בגלה המחבר את דעתו, כי מחקר-המקרא של עשרות השנים האחרונות הוסיף פה ושם חדושים חשובים להבנת ספראיוב, אבל הנסיונות לקבוע את נוסחת הספר המקורית ואת לשונה המתקנת — זה היסוד העקרי של כל חקירה מסתתת — לא הביאו לידי תוצאות מספיקות ונאמנות. חלקים רבים וחשובים של שירת איוב הם כ, דברי הספר החתום. הוא מעיד על עצמו, כי עבר על ספרות הפרושים החדשים, שנכתבו לספראיוב, ומצא, כי הן כוללת רק באורים מסטיקים חלק קטן של המקומות הקשים; וכמה קושיות נעלמו לגמרי מעיני החוקרים! מחבר הרגום השבעים, שמלמדים רבים קוו, כי הוא יפיץ אור על גוף הספר, הביש את התקות האלה, והבל על העבודה הקשה והזריזה שהשקיע בו אחד המלמדים (O. Beer). הפרושים החדשים, המצליחים ביותר, עצתם הטובה נאמנה לנו במקומות מעטים מאד, וכמה נסיונות לישוב במקצת את המקומות התמוהים עלו בתוהו! גם המחבר בעצמו התקשה מאד בפעם הראשונה, כשנגש לבאר את ספראיוב לשומעיו באוניברסיטה. אבל במשך העבודה מצא לו שיטה נכונה במחקר הספר והתחיל להשוות את המאמרים השונים בספראיוב

1) Das Buch Hiob, eine kritische Analyse des überlieferten Hiobtextes von Dr. Harry Torczyner. Wien (Löwit) 1920.

שבספר ילמד הקורא להכיר כמה ימי גבו
בספר הנפלא הזה, ימי, שהקודמים לא חשו
בו כלל.

אלה הם דברי המחבר בתקדמותו. בודאי
כי יש בהם טעם, ובכל זאת, אחריהם —
דרכי-מותם. אם באמת גודמנו למעתיק
הקדמון רק קטעים מספר איוב והוא סדר
אותם כדעתו, לא נשאר לנו אלא לחסלים
עם הדבר הזה, כי לעולם לא נוכל למצא
את המהדורה העקרי של הספר, מטבה
משוטה, שאין לנו שום יסוד אחר מלבד
מהדורת-הספר המסורה, ואפילו כשאנו ברוחים
מפניה, מכרחים אנו לשוב אליה תמיד, למצא
בה תשובה על ספקותינו, ובמדה ידועה
תפקידנו דומה לתפקיד איוב בהתעצמותו עם
הגבורה. אין אנחנו יודעים, אם היו המעתיקים
תראשונים בורים גמורים, כמו שמתאר אותם
המחבר; על-כל-שנים היו הם קרובים יותר
לזמן חבור הספר, להם הכל, ומידם אנו
נותנים להם בחזרה, כשאנו באים לבקר את
דבריהם. ואם נשנה את הדברים על יסוד
ההכרה, כי הסופרים העתיקים לא מצאו כלי
מתקן, ונרחיק ללכת בתקונים הרבה יותר מן
המדה הראויה, מן הדברים שהם מתקבלים
על הלב כפשוטו גמורה—הרי נגשש באפלה,
כי אין בכחנו לתפוש את כל האפשרויות
הרבות של המקור הטהור הראשון, אין אנו
יודעים ואין אנו יכולים לדעת, אילו שמה
בחד לו המחבר במקומות שהעלו שם
המעתיקים המאחרים שגיאות הנכרות לעין,
ועל אחת כמה וכמה שאין מן המדה לחטט
במבטאים, שאין הם זרים להבנתנו, ולהמציא
„קושיות חדשות שנעלמו מעיני החוקרים
הקודמים.“ הד"ר סורציניר בטוח, כי בידו
יעלה לחשף את הנוסחה המקורית של ספר-
איוב, כמו שהיתה באמת. ואנו עומדים
ותמהים, בטחה זו מנין? מי יוכל לשבת על
האבנים של יוצר ספר-איוב ולהגיע עד
תכונתו הכללית של ספרו, ואין צריך לאמר —
לעמוד על כל פרטי שירתו! החוקר של
זמננו אינו יכול להעשות שְׁתָּהּ למשורר
הקדמון ביצירתו, — לכל-היותר הוא יכול
למסור לנו את איוב שלו, אבל לגבי זה
הרי הוא שונה דבריו בלשוני-יחיד ונותן לנו
את הספר, כמו שהוא צריך להיות לפר-
טעמו, ומכאן עוד רחוק מאד על הודאיות
הגמורה של המבאר החדש. נעבור-נא אל

משלי בהרבה מקומות (כ"ד, ל, ל"א).
דוגמה כזו נמצאה גם בספר קהלת, אשר
בצורתו המסורה אינו אלא ערבוביה של
רעיונות קטועים, שאי-אפשר להביא בהם
סדר. ואין צריך לאמר, כי מדה זו נמצאה
בשירי-השירים; וגם הנבואות של ישעיהו
וירמיהו, שירת דבורה, ברכת יעקב וברכת
משה — האם אין מה אך ורק קטעים מחברים
באופן מקרי בזמן מאוחר? מלבד הקינות,
ששמשו לצורך עבודת אלהים (?), ומטריחה
נמצאו מהן העתקות רבות, אין בכתיב-הקודש
סרק שירה בעל הקף מסים, שנשמר לנו
בסדורו העקרי. ודבר זה מובן מאליו:
הספרים נכתבו אז על עלי גמא (פפירוס),
ומה היה מראה כתבים אשר בימים ההם
מלמדים אותנו כתיב-הפפירוסים בשפה
הארמית, שנחגלו לפני זמן קצר. מלקט
ספר-איוב, שחי דורות אחדים אחרי המחבר
הראשון, לא מצא לפניו אלא קרע-עלים.
ואפילו אם נאמר, כי נכתב ספר-איוב לכתחלה
על קלף (ודבר זה מספק מאד, מכיון שלא
שמש הספר לצרכי עבודת אלהים), הנה
בודאי היו הסופרים מקמצים בזמנים ההם
הרבה בחמד היקר הזה, והמעתיק המאחר
מצא רק גלילים כתובים באותיות צפופות
ואכולי שיהומן והיה אובד-עצות. כשגודמן
למעתיק ספור המעשה (כמו שני הפרקים
הראשונים והפרק האחרון של איוב) לא
התקשה בהעתקתו ובסדורו, ומסר אותו לנו
במהדורה מתקנה למדי. אבל איך לקטעים
השיריים שנחגלו לידו, כי לא הבין
אותם כלל ועשה בהם מה שעשה, העלה
טעיות על גבי טעיות וחבר את הקטעים
בערבוביה משנה, שנה את מקומות הפסוקים
כפי ראות עיניו, ולא זו בלבד, אלא
שקטעים קטנים מספר איוב נחגלו לספרים
אחרים אצל המעתיקים, ונשתרבבו בתחלים
ובמשלי. — עבודת המבאר המדעי היא אפוא
לחציב את גבולות הקטעים השונים שצרף
אותם המעתיק לכלי שלם, ואחרי שיגמור את
הדבר בכריסוב, יניח בזה יסוד למחקר
הבטוח של ספר איוב. במשך שנתים גחן
המחבר את מסקנותיו הראשונות ונוכח כי
הן צודקות, אם גם מה שיש הִכְרָח לִשְׁנֵת
פרטים ידועים. הנחות הבקרת שלו, שהיא
מוסר לקהל הרחב בספר הזה, לא עלו
במחשבה להרוס, כי-אם לבנות. מהחצצה

ממסמונים" (שם, פסוק כ"א) — צריך להיות בודאי, ויחששו כמסמונים, וזרעיה ממשלי, ב. ד. כי הגרסה המקבלת מוסרת לנו תמונה יותר חזקה ומתאימה יותר למצב רוחו של הנואם, אין המחבר רוצה להכיר, אף כי בכלל הוא מרבה בתביעות-שמנות מהמעתיק וראשון העלוב. בפרק ד הוא הולך ומסרט את סדר הפסוקים ומרחיק פסוקים אחדים מגוף הספר. בפסוק י"ט הוא מתקן, לשיטתו — אף שוכן בתרחמר" במקום שכני, ולא חש, כי קלקל פה הרבה את המבטא במובן האמנותי: יחיד שוכן בבתיים רביעו אגב הוא מוצא סתירה בדברי אליהו התימני, שבתחלה הוא מנחם את איוב, כי רק, וזרעי עמל יקצורוהו, ואחרי-כן הוא מגלה דעתו, כי האלהים שם תפלה (כך המחבר מתקן — על דעת מפרשים חדשים אחרים — במקום תהלה, ואין הדבר מכרח) במלאכיו ועל יסוד זה הוא משער, כי כל החלק השני של פרק ד נשתרבו אליו ממקום אחר. — בפסוק כ. הוא מציע במקום מבלי משי"ם — מבלי מש יום" (כדי להקביל למבטא מבקר לערב), — וזהו מבטא זר בלטיסק. במקום, הלא נסע יחרם במ" הוא מציע, הלא נסע יחרם או יסד-ביתם, ותקון זה מתקבל על הלב. — בפרק ה הוא מתקשה בפסוקים ז-ט"ז, שהם מיחסים לאליהו ודומים בתכנם לפסוקים ד — י מפרק ט המיחסים לאיוב עצמו (פסוק אחד נמצא מעמים: ה, ט=ט, י), ומוציא מסקנה, כי הפסוקים ט, י שייכים לנואם איוב הנמצא בפרק ט, ונאום זה הוא תשובה על חזון החלום (כשעפים מחזיונות לילה) של אחד מידידיו. זו היא המצאה חריפה ונאה, ועל-כל-סנים היא ראויה להשמע. לצמת זאת התקון של המבטא, ויושע מחרב מפיהם = ויושע מחרב מפיהם על יסוד, ונמש בעליה הפחתית, אינו מצלח כלל, כי מה ענין מסח נפש צצל חרב? במקום, לשוד ולכסוף" (ה, כ"ב) הוא מציע, לשחל וכספיר" או, לשחל ופתן. זה גמ-כן חדוש שאין בו צורך, אם לא נדרש את המקבלה" בכל מקום. החקן של, בשוט לשון תחבא = בשוט לשון תחבא" גם הוא אינו מכרח, ביחוד אחרי שמצא המר' ברט את הוראה של מלת, שוט" שוטק" והוראה כי, שוט" משמש בעברית גם במובן, זרם חוק", מטר טוחק, — באופן כזה המבטא, כשוט לשון תחבא" (כשהרכילות

התקונים שלו.

הפסוקים ד — ה בפרק ג; היום הוא יהי חשך על ידרשוהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהיה; יגאלתו חשך וצלמות תשפך-עליו עננה יבעתו כמרירי יום" אינם כל-כך מוקשים, אבל המחבר מצא שם קשי נעלם ותקן אותם בסדר הזה: היום הוא יהי חשך וצלמות תשכן עליו עננה; אל ידרשוהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה. יגאלתו] [(כאן הסרות מלים אחדות, שלא רצה המחבר להשלימן) יתעבורו כמדירים (או כמדורים). יתעבורו" מציאה חן בעיני המחבר מפני הקבלת תכן המלה לתכן, יגאלתו" (המחבר קורא מלה זו בבנין הכבד), ואת כל הפסוק דרש על אבות איוב: הלוואי שביום וזרתו נדרו אבותי הנאה זה מזה — ולא היה בא לאויר העולם. והראיה מנדרים, דף כ"ה, ע"א. כל התקון הזה הוא, תורה מן השמים", כמובן — פסוק ח: יקבהו ארריריום, העתידים עיר ליות" הוא קשה באמת, ומפני-זה תקן המחבר ברוח-הקוש את הציר הפסוק השני: יעברוהו עוכרי לילות". והרי יש כאן הקבלה וחלל אתי שפירו אלא שהוראת המלה ע כ ר — קלל — כמו שהציע המחבר, אינה מחורת כלל. הוא מביא לדוגמה פסוקים אחדים, שנמצא בהם השרש עכר, ומחליט, כי הוראתו היא "mit Fluch belegen" — ובאמת הרי, לא דבים ולא יער" — וממילא כל התקון פורה באויר. בפסוק י"ד: הבונים חרבות למו" — הוא מציע שני תקונים: גבורים חרבות למו", שהוא דבר ראוי להשמע (אף כי אינו מכרח כלל), והשני: הבונים רבות למו". המלה, רבה" היא על דעתו לקוחה מן הדבור העברי שמעבר לירדן והוראתה, עיר-מלוכה" (על יסוד, רבת-בנר עמון", אבל גם הדבר הזה הוא, חדוש" בלי שום יסוד ממשי ראשית, אין אנו-יודעים, אם אפשר לכנות את הרבים מהשם, רבה" במובן כרך, כמו שלא מצאנו מ, בצר" ומ, בצרה" — בצרה, אף כי תוראת המלים בלי שום ספק, עיר בצרה"; שנית — למה לא הרחיב המחבר את תקונו ולא נסה; הבונים גדות לכד" — בכלל לא היה שום צורך להתקשות במליצה זו. אחרי שנמצאה מעמים רבות בכתב-הקודש (ישעיה, ג"ה, י"ב; ס"א, ד; יחזקאל, ל"ו, ל"ב; מלאכי, א, ד, ועוד ועוד) ויש לבאר אותה במנים שונים, ויחסרתו

שטטה כמטר על תפוצה לך ממלכת) הוא
 הרבה יותר שירי מתקן טרזינגר: בפרק ה'
 ג—ד הוא מציע לשנות את הסדר, ואין
 בשנוי זה צורך גדול. שם, מסוק ה', הוא מתקן:
 המה פדוי לחמי = אִזְהָמָה כְּדֵי לִחְמִי.
 עברית זו אינה מלאה חן במקום, ואסלדה
 בחילה לא יחולמי (שם, מסוק י') הוא מציע:
 ,ואסלד, אבחל ולא יחמד' (כלומר:
 לבי לא יחמד) — ועל-ידיו הוא מוציא
 את כל המסוק מידי משוטו, ועל-כל-מנין
 התקן אינו טוב מתגרסה היסודית הקשה,
 ואין צורך מה להאריך על הצורה המגנה של
 גבוב המסוקים, ואסלד, אבחל ולא יחמד',
 שאינו הולם כלל את לשון התמונת החיה
 של כתב-הקדוש. המסוק (שם ס"ז), הקודדים
 מניקרה, עלימו יתעלם-שלג' מחישוב בקש, אבל
 התקן של המחבר, הקרמים מני
 קרה-עלימו יתעלם-שלג' נוסף על העברית
 הנמלכה שבו מקלקל את כל התמונת
 המצירה במסוקים ס"ו — י"ח. במסוק י"ח
 הוא מתקשה במבטא, ארזות דרכם' (גם
 במשלי, י"ב, כ"ח) נמצא כעין זה:
 ,ודרך-נתיבה, ובראי יתקן שם המחבר
 שלנו, ודרך-תבונה' או כדומה לזה) ומחליט,
 כי צריך לקרא ארזות=שירות, ומשנה לפר
 זה את נקוד המלה הקודמת, ילפתו', ובה
 הוא באמת מגדיל את הקלי. התקן בנקוד
 ,אמרי נואש (ס"ו) = קמרי נואש אינו מצלח
 ותגרס: של המסורה היא יפה יותר. תקן, אף על
 יתום תמילו (מסוק כ"ז) = אף על תנים תמילו'
 (תרים באשכנזית: Kennmarken! — ומזה יוצא גם
 גורל) הוא קלוקל גמור, ואין צורך לאמר
 כי הגרסה המקבלת היא יפה לאיך-ערך ממנו,
 וגם אין בה קלי. וכן גם התקן: ,אם חכי
 לא יבין. הוות (שם, מסוק ל') = אם חפי
 יכיל הוות' אינו מצין כלל; התך יכול
 לתבין = לטעום, אבל אינו מביא כלום.
 הראיה מפרק ס"ו, מסוק ל"ו, ששם יש בתרגומים
 שונים; ובטנן תכיל מרמח', אינה מלמדת
 אותנו כלום; כי אין הרי התך כחרי הבטן. —
 שני עמודים (32—34) מקדים המחבר לבאר
 המסוקים, צבא' ד, הלימה' ורנצה לדקוק
 כי, חליטה' אינה באה בחוראה תמורה, מלוא'
 מקום, ירשה, כיראם במובן שִׁכְרָה וקשה
 לחבין, מדוע נזקק בל-כך לדקדוק-ענינו
 אלה, ולמה סחף, שמא יבין הקורא את היחס
 בין צבא', וחליטה' — באופן אחר, בי כל-

חדיק, שחוראה חלימה = ירשה סותרת את
 הכתובים, אינו מחוץ בלל. את המסוק ה'
 הציא חץ לשנסו ונתקן אותו על-ידי פרוש
 חדש ועקום מאד של המבטא, ומדי-ערבי'
 וחכנים מסוק חדש בלשון צחה מאד; שעל
 מדדו ערב חלימות וצבא עמל'.
 (חבל, שלא נקד את המסוק הזה נצמה לנו,
 כי כל המדוכרים האלה לא באו אלא מפני
 שהבין הדר' טרזינגר את כל ראשית פרק ז'
 באופן משנה. מטוב היה, אלו תקן, ומדי
 ערב' = ,ומדי-ערבי, הלא או לכל-הפחות
 היה מוצא איזו, הקבלה' בכל המסוקים) במסוק
 ס"ז הוא מתקן ומשנה את הנקוד, ויתפחד
 מ'ח'ק נמשי ממות עצמתי' (ותסח) —
 ,הוד את תאיס מאיזו (du lässt erschrecken),
 דבר' הוא מבטא, שאולי אפשר למצוא אותו
 במפורשו המודרנית, אבל טעק גדול הוא
 אם בופנו של משורר איוב היו מבינים
 אותו. — ועל-כל-מנין הגרסה המסורה (אולי
 המם של, מעצמתי' היא מיתרת) היא נאה
 יותר, וגם העתק הסעלה מן האלפים (במסוקים
 הקודמים) אל איוב היא תמורה שרדית נאה
 המסקת את המוגרסוניות — והכן המסוק הוא
 המדך יפה בתוך תוצאה ישרה של הכן
 המסוק שלמני. בפרק ט', מסוק י"ז הוא מתקן
 ,אשר בשערה ישוטני = אשר ברשעת
 ישוטני, ונוסף על-זה, ששם במי איוב את
 המבטא, רשעה' ביחס לאלהים, קלקל את
 התמונה לשם, הקבלה' מדמה. במסוק כ תקן —
 כמו שעשה גרץ — ,תם אני ויעקשני =
 ויעשקני', לתפארת החדוש בלבד, כי
 הגרסה המסורה נאה יותר וגם מקבילה בתפנה
 להציר-המסוק הראשון. גם התקן, אם שוט
 ימיה פתאם = פתאים' (שם, מסוק כ"ג) אינו
 נחוצ וכמדובן גם התקן הקודם (ה, ג), ואקוב
 נהוה פתאם = ואקר' בגוה פתאים'
 בפרק י, ס"ז הוא מציע: ,ותשוב תתפלא
 בי = ותשובת תפלה ב'. כמפורש ורחו
 במקום, כי כמלים לתושבה רדע' (י"א, ו)
 הוא מציע: ,ותפלא כל תושבה וידעך'.
 השערה זו נוחה היא, אף כי אין לה
 יסוד מוצק. התקן, כירש' לך אלה
 מפונך (שם) = כי ישא לך אלה מפונך'
 משנה לגמרי את כל הענין. במסוק, ראיש
 גבוב ילבב ועיר טרא אדם ילד' מוזק
 המחבר את שתי התבות האחרונות ומתקן
 ,ראיש ילבב פרי עין' (כלומר: ,תן

י. ד. ברקוביץ - ספורים

י. ד. ברקוביץ - ספורים, הוצאת
קדימה, ניו-יורק, תרע"ט.

ספר זה שיך לקבוצה השנית של
הכיבליותקה העממית הוצאת על-ידי
ההסתדרות העברית באמריקה. ארבעה ספורים
באו בספר הקטן, אולם הרשם שהם משאירים
בלב הקורא הוא כביר, והוא עולה ומתגבר
לאט לאט, מן הספור הראשון, שהוא מהשכיחים
בספרותנו, עד הספור האחרון, שבו הגיע
ברקוביץ למדרגה אמנותית עליונה וגם
לידי עמדה אנושית נעלה. ועל כלם טבוע
חותמו העצמי של חסרטר הצנוע והנאמן. כי
חוץ מן הריאליזם והפשטות, מצינת תמיד
את יצירתו של ברקוביץ אהבת-האדם הגדולה
וההבנה האמתית לגמש החלכאים. הוא אינו
נסחף בזרם הארוטיקה הזולה של המשכילים
לחצאין והניורסטיניקים ברבם, אלא נשאר
נאמן להמון העם ולחיייו הקטנים והעלובים.
גם בספוריו החדשים, בעל שמחה ונדחים
שבספר הראה ברקוביץ את כשרונו האמנותי
להאיר את עינינו ולהראות לנו את השכול
ואת היתמות שבחיי הנדכאים. אולם ברקוביץ
אינו מרעיש על זה עולמות, אלא נוסך
עלינו רוח עצב רך, המתגבר והולך והיה
בספור האחרון לחרדה גדולה, המחרידה
ומרעידה את לבנו.

הספור הזה, אף כי הוא ריאלי, מתעלה
למדרגת סמל, והוא כה שלם במובן האמנותי
וכה חשוב מן הצד המוסרי והחיוני, עד כי
הוא אחד הספורים המעטים בספרותנו, שאנו
יכולים להתגאות בהם.

תכנו: חייה של משמחה נדחת, משפחת
עניים מרודים, שראשה הוא חולה-רוח. את
עקר שימת-לבו הפנה המספר לתאור הדמות
המרכזית של חולה-רוח זה, הוא מיכל
הגדח, אולם יחד עם זה גלל לפנינו את
כל המגלה העצובה של חיי הגדחים, וכל
סרק ומרק שלה קובע ברכה בפני-עצמו.

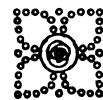
אותו ימי של אנושיות טהורה שרוי
גם בתוך הספור, בעל שמחה. גם בו יספר
ברקוביץ על נעלב בידי שמים, על יהודי
תם אן שוטה, שהחיים נתנו לו מעט שמחה
גדולה, כדי להאיר את עיניו המדכאות.
בספור, בני קשרי תקרב ברקוביץ אל

לסרי עונו להתבשל ומקשר את הצי
הפסוק הוא לחצו פסוק ה, ז, כי אדם
לעמל יולד, אחרי הסידו ממנו את חציו
השני, ובני רשף יגביהו עוף. באסן.
בוה יכול היה לזג אותו עם חלקי
סטוקים אחרים, כי אין לדבר טוף,
ובמה זכה הזוג הזה למצא חן
בעיניו?

חושב אני, כי הדוגמאות הללו מספיקות
להראות לנו, כי גם הד"ר טורצ'ינר לא מצא
עוד את הדרך הישרה. רב התקונים שלו
הם גרועים יאד מצד הלשון וגם אינם
עלולים להקל עלינו הגנת המקומות הקשים
בספר. בהרבה מקומות תמוהים אינו מוצא
לו עצה ועובר עליהם בשתיקה - ומן הדין
הוא, כי יקבל שכר יותר על הפרישה מאשר
על הדישה. לעמת-זאת הוא נוטה - כפי
שהודיע למפעל במבוא - למצא קשי
בסטוקים שישרו בעיני המבארים הקודמים -
ועליו לתת את הדין, כי הגדיל עוד את
המבוכה.

בשום אסן אראפטר להשלים עם
ההפקרות הזאת, שנהגו חכמי-האמות החדשים
בספרי כתבי-הקדש, ועל הד"ר טורצ'ינר
וכיוצא בו, שנתנו את ידם לאלה, אנו
רשאים לדרש את הפסוק: בהתחברך וכו'
פרץ ה' את מעשיך, כי חושי-הלשון בגד
בו לעתים קרובות בשעת כתיבתו את הספר
הזה, ושורה שלמה של תקונים בועטת בחקי
המליצה העברית העתיקה. כמובן, גם בספר
זה יש מה ושם חדושים נאים, ועל אחדים
מהם הראינו במאמר הזה, אבל אהבת-החדוש
הביאה לידי תקלה, כי המחבר לא הצטמצם
בדברים שעלו בידו, אלא הלך בגדולות
ובנפלאות, ומתוך-זה נתן לנו יצירה שהפרוך
מרגה בה על העומד.

י. נ. ש.

בכלל למדע יהודי. והסרולוגיה המודרנית הלא כמעט שנוצרה על-ידי אהרליך שלנו, וסרמן שלנו, גנדשטיינר שלנו, טלכנסר שלנו.

בכלל משתקפת במדה ידועה בתולדות המדיצינה בצורה מצמצמה כל הסרגידיה היהודית הגדולה לאיך-גבול. מימרהבינינו עד העת היותר חדשה היינו מוציאים מקרבנו לגיונות של רופאים ובראשם מנהלים מהמדרגה הראשונה. ואולם חוג פעלתנו המדעית, אפשרות עבודתנו המדעית, אפשרות ההשתכללות במדע זה, החביב על היהודים מדור דור, הלכו הלוך והצטמצמו, הלוך והתכווץ. חדלו לתת אוחזו לא רק לעלות על הקתדרה המדעית, אלא גם לשבת על ספסל בית-הספר. ועוד גדולה מזו הסרגידיה בעבודה, כי בגלל התנאים האירגורמליים של חיינו נעטינו, לדאבוננו, למסטיקי הדוגמאות הפטולוגיות היותר מענינות, למשל, במקצוע הניאורולוגיה, תחלואי השקדים האנדוקריניים, תחלואי הלופיהתמרים ועוד. זכינו גם לכבוד מצויב זה, שאחדות מהמחלות המעוררות ענין ביותר, הקשות ביותר היו למקצוע התמחותם של היהודים בלבד (כגון מחלת Tay-Sachs). וכל העבודות המדעיות הללו, שנקנו בעמל ומסירות בלתי-מצוים — כי לא תמיד ולא בכל-מקום היתה לנו דריסת-הרגל לצבורטריות מדעיות גדולות — היו נפוצות בכל כתבי-העתים בשבעים לשון, ולעתים קרובות לא ידעו גם את מוצאן היהודי. לביהמים, לטורטוגיזים, לשוידים יש מכתבי-עתים של רטואה משלהם — אמילו בשפת אספרנטו היר מופיעים מכתבי-עת מדיציניים — ורק לגר היהודים, בתור יהודים, לא היה מאומה. בכל מקום היינו אורחים רצוים פחות או יותר, אבל רק אורחים היינו.

ולכן דבר זה בלבד, שרופאי ארץ-ישראל הרהיבו עז בנפשם לעגת להוצאת רבעון משלהם ובלשונם, רבעון הראוי לתוסס מקום תגון בין הרבה הוצאות מדעיות אחרות — דבר זה בלבד הוא המעורר. בלבנו שמחה לא-רגילה. הנני מכסה את ראשי ומברך ברכת, שהחיינו.

קדם-כל בולטת בתוברת זו התכליתיות הנובעת מהכרה עמקה. בה מצטיינים כמעט כל המאמרים והיא העושה אותם לחסיבה

התכן של. משה'קלי הניר, אולם ביהר כשרון, ובספור, בלירזוכית" הוא נוגע קצת בחיי אינטליגנטי העירה, תלושים, אך השעם מרגשת בציור אותה האנקדוסיות, המתגלה ונראית לפעמים אצל, משורר העירה. אבל ערכם האמנותי והשפעתם של שאר שלשת הספורים עלינו כה גדולים, עד שהרגש המתעורר לרגלי הקריאה בספור זה בטל ברגשות אחרים, טובים ויפים.

ד. א. פרידמאן.

הרפואה

הרפואה. רבעון רפואי, כלי מבטא של ההסתדרות המדיצינית העברית בא"י. שנה ו, תוברת א. ירושלים, ניסן — סיון תר"פ. 134 עמודים.

ברגש שלא ידעתי זה זמן כביר לקחת את הספר לידי. הספתי לבלעו בבת-אחת על ראשו ועל קרבו. קראתי מאף עד תיו, אמילו את המודעות שבו. הנה זה כשלים שנה אני מתחקה על עקבות הספרות של הרפואה במלא משמעותה של מלה זו. יודע אני מעט או הרבה את אשר נכתב במקצוע זה (שנות המלחמה הן, לדאבוני, יוצאות מן הכלל). ארון-הספרים שלי שלא חברים, כמדמני, בכל לשונות התרבות. אין הוא חסר חברים מדיציניים גם בשפות הונגרית, ספרד, פורטוגליה ואמילו יטוניה. ידי מששו מאות כתבי-עת במקצוע הרפואה, אשר יצאו לאור בארצות שונות, ואמריקה, אוסטרליה וברזיליה בכללן. לא-מעט אכלוני קנצה וכאב, מדי שימי אל לבי, כי אנו, היהודים, שעל-כל-פנים הננו ממלאים לא את החוות שבתפקידים בתוך התנועה העולמית של מדע-הרפואה, וביחוד באחדים מן-מקצועות המדע הזה, כגון בניאורולוגיה ובקטרילוגיה, אנחנו, ששמותינו נמצאים תמיד בכל חבור חשוב של חכמה הרפואה, מעולם לא יצרנו באותו המקצוע כל דבר עצמי ובן-ערך בשפתנו אנו.

הן יכולתי למלא עמודים שלמים, אלמלי באתי אך למנות את שמות היהודים, שמעלו גדולות במדיצינת. את הניאורולוגיה חושבים

לשאף בכל מאמציהם, כי בארץ-ישראל לא תשתרש השיטה, שסכנת כליה נסקת ממנה לאחדות מארצות אירופה, השיטה של ילד אחד או שנים. אם המשפחה הבורגנית האמידות תבאנה אתן את המנהג המסכן הזה לארץ-ישראל, לא תהא כל העבודה אלא בנין בנין על חול. צריך לאסור מעם אחת על אנשים חולים, העלולים להנחיל את חלים ליוצאי-הציהם, לבוא בבית-הנשואין וכדומה. העומדים בראש הנועתנו אינם מבררים זאת לעצמם, אלא במדה פחותה מאד, בעוד שכל עתידנו תלוי בעלית מדת האבנגליקה שלנו בארץ-ישראל. לדאבוננו, גם הד"ר יפה הנכבד מטעים את הדבר הזה הסעמה רפוייה יותר מדי. — החברים הארץ-ישראלים צריכים למחות בכל עז כנגד כל חולה, שהועדים בגולה שולחים אותו לארץ-ישראל.

ענין גדול יש בהערות המחבר על-דבר המלחמה בקדחת. כנראה, מתנהלת מלחמה זו בשיטה ובסדר על-פי הדוגמה האיטלקית, ואיני מסקפן כלל, כי במרוצת הזמן תביא לידי חוצאות רצויות. אולם נדמה לי, כי בנדון זה לא תספיק נונתם הרצויה של תרופאים בלבד; צריך לטעת את חברת הדבר הזה בקרב כל יתודי ויהודי. והלא, לצערנו, הרגלנו בגולה לולול בתקנות הסניטריות של המליציהו את הענשים היותר חמורים הייתי מטיל בדרך-החן על כל עברה בנדון זה בגולה.

בש-מת-לב מרבה קראתי את המאמר של הד"רים בהם וגולרברג על המצב הסניטרי של התימנים באי.

זוהי העבודה הראשונה מסוג זה, המעוררת ענין לא רק בלב הרופא בלבד. צריך להטב אליה את לבם של אלה שהיו לגורמים מכריעים בארץ ולהמריצם לתקן במקדם ככל-האפשר את מצבם המעציב של אוהינו אלה. מתוך צער גדול נודע לי, כי גם בין התימנים החלה להתפשט השיטה הנמסדה של הגבלת הפריה באופן מלאכותי. ...מנענו את עצמנו מפריה ורביה, כי במה נאכיל את בנינו ובשלמי לעמל יולדו...

אחרי המאמר החשוב הזה באה שורה של מאמרי-מדע, מן המדע הסטורי, המעידים על עבודה מדעית שיטתית הנעשית על-פי דרכי המדע שבזמננו. אלה הם המאמרים

אחת. מטרת הרבעון היא לחקור לדעת חקירה מדעית את היהודים ואת תנאי הסביבה הקדושה, שבתוכם עליהם להיות מעתה חיי עם טבעיים. בקצרה ובבירור מדבר על זה במאמר הראשי מאת המערכת בשם, מגמתנו. בו אנו קוראים: בארצנו הקמה לתחיה עומדת על הפרק בכל תקפה שאלת הבראת הארץ. אין ספק, שבשאלה זו גדול הוא תפקידו של הרופא העברי המועל בארץ. לפיכך מוטלת החובה על חבר הרופאים המקומיים לעמץ ולרכז את כל הכחות המדיציניים הנמצאים בארץ גופא ולעבוד יד ביד עבודה משותפת והרמונית עם החברים הנמצאים בכל תפוצות הגולה..... לפנינו עומדת הסרובלימה של יצירת הערך הלאומי של עבודתנו המדעית..... הרפואה שתתדל בראש וראשונה לתת לקהל קוראיה הרופאים מאמרים מקוריים על תחלואי הארצות החמות בכלל ועל המחלות השכיחות בארצנו במרט ותודיעם על כל קדמה, שתתהוו בעולם המדע בחקירת ענף-רפואה זה.

ערך רב יש בנדון זה למאמר הראשון מאת הדוקטור הלל יפה בשם: ההגירה והשאלות הסניטריות הקשורות בה.

המחבר מעיר על א) בקרת העולים ובחירתם במרט עזבם את ארצות-מגוריהם, ב) יצירת תנאים סניטריים בארץ לשם אסורות-הקיום ועבודת-היצירה, ג) שימת-לב לתנאים אלה, שכלולם האדרג והשגחה מדיקת ושיטתית; סדרים סניטריים בין המהגרים.

עלינו להודות, כי אשר לסעיף הראשון, הגה שוררת עדין בענין זה עזובה גמורה. פעמים רבות כבר העירונו, כי בבואנו ליצור חיים לאומיים בארץ-ישראל, עלינו לשום לב יותר לבחירת המר האנשים מאשר עשינו זאת עד עתה. בנדון זה צריך לעזוב מעם אחת את אנינות-הדעה. עלינו לשלוח בתור תלוצים רק אנשים בריאים בגומם וברוחם. ביחד עם ההייגנה צריך לשים לב גם לאבנגליקה של עצמנו. עוד עכשו עם שחר תחיתנו הלאומית יש לתקין בדרך-החן שורה של תקנות, אשר תהיינה לנו ערבה להתפתחות לאומית בריאה. נחל-נא להשתמשע ברקלמות חולות, כי כך וכך מתגרים חודשים הגיעו לארץ-ישראל, אלא נחקר-נא אחרי איכותם של אלה. צריך

פה, טוברני, צריך להנהיג בדרך-חֵק חובת בדיקה של כל גויות המתים בבתי-החולים. לאוניברסיטה העתידה להוסד בארץ-ישראל צריך להתחיל עוד עכשו בהכנת קולקציות אנטומואולוגיות, אשר, לפי-השערת, יהיה להן ענין מיוחד במקצוע התחלואים הסרוויקליים.

החלק האחרון של החוברת מקדש לסרמינולוגיה של הרפואה בשפת-עבר. זוהי, אם אפשר לאמר כך, הענף היותר רך באילן המדיצינה שלנו. ידיעותי הפילולוגיות הן דלות כל-כך, שאיני מצו להשמיע את קולי בשאלה זו. בכל-זאת אטול רשות לעצמי להעיר את חברי הנכבדים, כי אין להיות פוריסטן מקפיד יותר מדי בענין זה. חושבני, כי למדע ולחיים הלאמיים שלנו לא יצא כל הפסד, אם נשאיר לכמה ענינים את שמותיהם הרומיים או הינניים, אשר נתקבלו בכל העולם המדעי. כגויים מקגלים כל-כך כמו: thenar, gangraena, degeneratio, blenorrea, arsenicum, omentum, hydrophobia, hydrargyrum, metacarpus צריכים להכאר. חלוף השמות הללו בכנויים עבריים מכבד עלינו, יושבי הגולה, במדה מרבה את הקריאה בחבורים המדעיים הארץ-ישראליים. ידעתי את כל הנמוקים, שבהם רגילים הצדדיק, אם אפשר לאמר כך, את הלאמת הכרמינולוגיה המדעית. בעצם יש בנטיה זו הרבה את השוביניות, שצריך להתרחק ממנה. ולא עוד, אלא שאין לנו עדין שום מוכד מדעי — אקדמיה למשל — אשר יקיש את כל השנויים המחדשים הללו, במרוצת הזמן יביא מנהג זה לידי תהו ובהו, שקשה יהיה להחליץ ממנו. תקופה דומה לזו עברה גם על המדיצינה הפולנית, והיתה לנו אפשרות לדעת את כל הצדדים השליילים שבה. חושבני, כי קצת יותר פכחיות לא תזיק בגדון זה, מהיכן, למשל, עלי, היושב בורשה, לדעת, כי צעדינח היא scorbut או כי שפעת היא אינפלואנצה וכדומה? חברינו האהובים והמאזרים שבארץ-ישראל אינם צריכים להכבד עלינו את העיין בעבודותיהם. כסברדני, שהסטודנטים של האוניברסיטה העברית העתידה לא יברכו אותם על החדושים הללו.

לכסוף עוד הערה אחת. מהרצוי היה, לפי-דעתי, כי בכל חוברת תבוא תמצית

מבחינים בחוברת יריחו — מאת הד"ר אריה גולדברג (מהמחלקה הבקטריולוגית של תחנת-הבריאות העברית מיסודו של נתן שטרומס בירושלים); סבוכי הקרנית לרגליה-Conjunctivitis Koch Weeks — מאת ד"ר אריה פינגנבוים (ממחלקת-הגרענת של תחנת-הבריאות העברית מיסודו של נתן שטרומס); שלשה מקרים של כיב-אוכל טרופי — מאת הד"ר א. מויז; מקרה של "anaemia pernicioosa" לרגלי "Botrioccephalus latus", והתרפאותו — מאת הד"ר י. סגל.

את יתר העמודים שבחוברת ממלאות רשימות-בקרת על חבורים פופולריים אחדים בשפה העברית והרצאות על כמה עבודות בקטריולוגיות חדשות. מבין אנכי היטב, כי ממאת המחלות המדעיות הרבות, השולטות בא"י, מעוררת הבקטריולוגיה ענין ביותר בלב עורכי הרבעון. אדמה בכל-זאת, כי בחוברת הכאות יושם לב כראוי גם לשאר מחלקות המדע המדיציני. לנו, הניאורולוגים, מענין היה מאד לדעת את הנסיון שקנו חברינו הארץ-ישראליים בדבר מצב העצבניות של אחינו בארץ-ישראל. כסברדני, שממני טעמו מעשנים על הרופאים בארץ-ישראל להשגיח בעין פקוחה על תחלואי העצבים, ביחוד עכשו בשעת התגברות האימיגרציה. לנו, למשל, יש ענין רב מאד בדבר לדעת, אם רבים הם בארץ-ישראל מקרי העצבניות הבאים מן הסיסיליים והאלכוהוליות. אם חלילה הנכפה הוא חוזן נמרץ בארץ-ישראל ומהו יחס המחלות המכנות, אורגניות אל המחלות הפונקציונליות וכיוצא באלה.

מחלקה חשובה קובעים בחוברת זו הדו"ח מהישיבות של אגודת-הרופאים בירושלים וביפו. וגם פה יש לראות עבודה חשובה ורבת-ערך. פרס אחד התמיהני פה, ותוא חסרון דמונסטרציות של פרפרטים אנטומואולוגיים אחרי הנחוא. כדאי היה לדעת, אם לחברינו בארץ-ישראל יש בכלל איוו אפשרות של בדיקה גויות-מתים.

גם בגדון זה צריך לסתור את המשפטים הקדומים הקיימים אצלנו. כי אם ברצוננו, שבארץ-ישראל תקום אסכולה מדיצינית, עלינו לדעת, כי בלי נחוחים של גויות-מתים לא יתכן הובר. משער אנכי מראש, כי ענין זה ימצא בארץ-ישראל מתנגדים גדולים. אולם מכרחים אנו לעשות את הפרץ. גם

חברי האהובים, על הרמואה שלכם. השעות שהקדשתי לקריאת חבוריכם נמנות על שעות האשר היותר גדול בחיי. למרות התנאים הקשים שבהם אתם חיים, למרות עבודתכם הצבורית הכבירה עוד יש לכם פנאי לעבודה מדעית טהורה. הפאר לכם, חברים! בקצרה רוח נחכה לחבורות הבאות של רבעונכם. ד"ר ז. ביחובסקי.

קצרה של העבודות המקוריות גם באחת משמות אירופה — באנגלית או בצרפתית. במנהג זה מחזיקים גם אחדים מכתבי-העת הפולנים והיוונים. אם ההרצאה תהא טובה ומלאה תכן, יוכלו להשתמש בה גם אנשים שאינם נזקקים לשפת-עבר, לדעתי, עלול הדבר הזה אך להעלות את ערך מחברינו. ועוד פעם אני מביע לכם את תודתי,

נדפס בבית-הדפוס של י. הנדלר.
הצירים נעשו בידי הצייר יהודה גומברג.
הקלישות הוכנו בבית-העבודה למעשי
אמנות של ה. גולדברג.

הוצאת-שטיבל

ספרות העולם

יצאו עד-עתה לאור

מהספרות העתיקה:

שירי אנקריאון

מתרגם מיוונית ע"י ש. טשרניחובסקי

מהספרות החדשה:

אימיגניה בטורים, חזיון
פואמות דרמטיות
הנסיעה בהרי הרץ
גבורים ועבודת גבורים
אנה קרינינה, שני ספרים
הקזקים
חגי מוראט
רודין
באש ובחרב, שני חלקים
תמונת דוריאן גרי
ממעסקים
מניסה של לדי וינדרמיר, מחזה
חשיבותה של רצינות
יין כריסטוף (א. השחר)
הנזירה ביאטריסה
מזנה ונה
מיתה
האחיות
רבי שלמה נגיד
אינגבורג
האוויל, חלק ראשון

מאת י. וו. גטה	מתרגם ע"י	יעקב כהן
א. ס. פושקין	ד. שמעונוביץ	
הינריך הינה		
תומס קרליל	א. י. אינורן	
ל. טולסטוי	י. א. טריווש	
	ד. שמעונוביץ	
י. ס. טורגניוב	ל. חזן	
ה. סנקביץ	ע. ג. פרענק	
אוסקר וילד	י. ה. טביוב	
	ד. פרישמאן	
	י. ה. טביוב	
רומן רולן	י. ה. ייבין	
מ. מטרלינגק	א. שטיינמאן	
א. שניצלר	א. ל. יעקוביץ	
יעקב וטרמן		
ש. אש	מנחם שמירא	
ג. קלרמן	יוד צמה	
	יוסף המטמן	

התקופה

העורך:
דוד פרישמאן

יוצאת בנרסרה ארבע פעמים בשנה.
הספרים א - ז יצאו לאור.

— א —

מקלט

יוצא בנירדורק
אחת לחודש.

העורך:
י. ד. ברקוביץ

הספרים א - י"ב יצאו לאור.

בהוצאת שטיבל, ורשה

נמצאים למכירה הספרים האלה:

			התקופה, סדר רביעי, חמישי ששי ושביעי	
			מקלט, הספרים א - י	
50	מחיר כל ספר 150 מרק		שירי אנקריאון,	
20	המחיר	הרגום שאול טשרניחובסקי	איסינגיה בטורים	
47		כאת י. וו. גכה, הר.	פואמות דרמטיות	
40		יעקב כהן	הנסיעה בהרי הרץ	
40		ד. שמעונוביץ	גבורים ועבודת גבורים	
25			באש ובחרב, חלק ראשון,	
55		א. י. אינהורן	עני	
50		ע. ג. סרענק	ממעמקים	
64			מניפה של לילי וינדרמיר	
17		דוד פרישמאן	חשיבותה של רצינות	
23		י. ה. מביוב	מיתה	
32			האחיות	
23		א. ל. יעקוביץ	רבי שלמה נגיד	
26			אינגבורג	
17		מנחם ספירא	האוויל, חלק א.	
46		דוד צמח		
38		יוסף המטמן		

כמו-כן נמצאים למכירה:

מחיר כל חוברת 75 מרק	ה - ח	מעברות, ירחון, ערוך על-ידי יעקב פיכמן ביטא, חוברות ה - ח
75	ח	האדמה, ירחון, ערוך על-ידי י. ה. ברנר ביטא, חוברות ז ח
המחיר 60 מרק		העברי החדש, מאסף, ערוך על-ידי יעקב כהן, ספר ראשון

16		ערכים, קבץ, ערוך על-ידי ס. לחובר
		מזרח ומערב, מאסף הסטורי, ערוך על-ידי א. אלמליח בירושלים,
100		חוברת ג-ד
60		חזון התשבי מאת יעקב כהן
36		הקדושים, סמפוגיה דרמטית מאת יעקב כהן

הכתבת:

Wydawnictwo-Sztybel, Warszawa, Orła 11

כתבת סניפנו בניו-יורק:

The Stybel Publishing House, 114—116 Fifth Avenue,
New-York City.

